

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА  
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ  
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE  
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY  
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)  
ISSN 2308-4863 (Online)

# **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

## **HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES**

ВИПУСК 79. ТОМ 1  
ISSUE 79. VOLUME 1



Видавничий дім  
«Гельветика»  
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою  
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка  
(протокол № 11 від 31.10.2024 р.)*

**Актуальні питання гуманітарних наук:** / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 79. Том 1. – 342 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

**Редакційна колегія:**

**Пантюк М.П.** – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафебри (Державна вища професійна школа в Конні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

**Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.**

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

*Регістрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.*

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання  
[www.aphn-journal.in.ua](http://www.aphn-journal.in.ua)

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: [info@aphn-journal.in.ua](mailto:info@aphn-journal.in.ua)

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024  
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2024

**Recommended for publication**  
**by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council**  
**(protocol No 11 from 31.10.2024)**

**Humanities science current issues** / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 79. Volume 1. – 342 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

**Editorial board:**

**M. Pantyuk** – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bernes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomrya** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., Ph.D.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

**The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.**

**According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).**

**According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).**

**According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).**

*Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.*

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition  
[www.aphn-journal.in.ua](http://www.aphn-journal.in.ua)

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,  
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,  
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,  
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: [info@aphn-journal.in.ua](mailto:info@aphn-journal.in.ua)

© Drohobych State Ivan Franko  
Pedagogical University, 2024  
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

# ІСТОРІЯ

УДК 94 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-1>

**Юрій БЕДНАРЧУК,**

*orcid.org/0009-0003-6871-9628*

*аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін  
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка  
(Дрогобич, Львівська область, Україна) [ukrhistorydr@gmail.com](mailto:ukrhistorydr@gmail.com)*

## **ЗОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ІХ – ПОЧАТКУ ХІІІ СТ. У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ЮЗЕФА ШУЙСЬКОГО**

*У статті розглянуто особливості зображення історії Київської Русі у період із кінця ІХ ст. й до початку ХІІІ ст. у працях одного із провідних польських істориків ХІХ ст. Юзефа Шуйського.*

*Досліджено специфіку вивчення Ю. Шуйським проблем походження давньоруської державності та ролі у ній норманів, діяльності перших київських князів, оцінок істориком постатей Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Ізяслава Мстиславича та інших великих київських князів та правителів Галичини й Волині. Проаналізовано особливості інтерпретації науковцем суспільно-політичних та державотворчих процесів у Київській Русі, зокрема централізації у процесі побудови Київської Русі, специфіки дезинтеграції й удільного поділу, а також цивілізаційного розвитку завдяки прийняттю хрещення у православній церкві. Досліджено звернення істориком до проблем авторитаризму князівської влади, розвитку народного самоуправління та їх взаємних стосунків. Розглянуто підходи вченого до висвітлення історії польсько-руських стосунків. Зокрема участі польських князів у міжусобних війнах на Русі, династичних та політичних контактах між Польщею та Руссю.*

*Зроблено висновки, що історія Київської Русі була важливим елементом наукових зацікавлень Ю. Шуйського у його дослідженнях історії Польщі та сусідніх народів, із якими поляків об'єднувало багато сторінок спільної історії. Вчений, як і більшість його колег, був прихильником теорії норманізму у походженні Давньоруської державності, однак наголошував на швидкій асиміляції русів у слов'янському середовищі. На відміну від багатьох інших польських науковців він розглядав Київську Русь, як виразника інтересів та національного духу місцевого населення. Як прибічник краківської історичної школи Ю. Шуйський мав певні критичні погляди на суспільний устрій давньої польської держави та діяльність її правителів, а отже не намагався конструювати дихотомічного поділу між «польським» та «руським», як між «добрим» та «поганим». Тому його картина історії Київської Русі та її відносин із Польщею вирізнялася своєю значною об'єктивністю та неупередженістю.*

**Ключові слова:** Юзеф Шуйський, польська історична наука, Київська Русь, Галицьке Князівство, руси, норманізм, державотворення, роздробленість.

**Iurii BEDNARCHUK,**

*orcid.org/0009-0003-6871-9628*

*Postgraduate Student at the Department of World History and Special Historical Disciplines  
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University  
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) [ukrhistorydr@gmail.com](mailto:ukrhistorydr@gmail.com)*

## **A DEPICTION OF THE HISTORY OF KYIVAN RUS OF THE 9<sup>TH</sup> – EARLY 13<sup>TH</sup> CENTURIES IN THE SCIENTIFIC WORK OF JOZEF SZUJSKI**

*The article examines the peculiarities of depicting the history of Kyivan Rus in the period from the end of the 9th century and until the beginning of the 13th century. in the works of one of the leading Polish historians of the 19th century Józef Szujski.*

*The specifics of Szujski study of the problems of the origin of the ancient Russian statehood and the role of the Normans in it, the activities of the first Kiev princes, the historian's assessment of the figures of Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise, Volodymyr Monomakh, Izyaslav Mstislavich and other great Kiev princes and rulers of Galicia and Volhynia were investigated. The peculiarities of the scientist's interpretations of socio-political and state-building processes are analyzed, in particular, centralization in the process of building Kyivan Rus, the specifics of disintegration and partition, as well as civilizational development thanks to the adoption of baptisms in the Orthodox Church. The historian's approach to the problems of the authoritarianism of princely power, the development of people's self-government and their mutual relations are studied. The scientist's approaches to covering the history of Polish-Russian relations are considered. In particular, the participation of Polish princes in internecine wars in Russia, dynastic and political contacts between Poland and Russia.*

*It was concluded that the history of Kyivan Rus was an important element of Józef Szujski's scientific interests in his studies of the history of Poland and neighboring nations, with which Poles shared many pages of common history. The scientist, like most of his colleagues, was a supporter of the theory of Normanism in the origin of the Old Russian statehood, but he emphasized the rapid assimilation of the Rus in the Slavic environment. Unlike many other Polish scientists, he considered Kyivan Rus as an expression of the interests and national spirit of the local population. As a supporter of the Krakow historical school, Szujski had certain critical views on the social structure of the ancient Polish state and the activities of its rulers, and therefore did not try to construct a dichotomous division between «Polish» and «Rus'», as between «good» and «bad». Therefore, his picture of the history of Kyivan Rus and its relations with Poland was distinguished by its considerable objectivity and impartiality.*

**Key words:** Józef Szujski, Polish historical science, Kyivan Rus, Principality of Galicia, Rus', Normanism, state formation, fragmentation.

**Постановка проблеми.** У сучасних гуманітарних студіях дедалі більше уваги звертається на вивчення інтелектуальної спадщини минулого, яка впливала на формування свідомості різних великих чи малих спільнот. Подібні дослідження дозволяють з'ясувати корені тих чи інших уявлень, зглибити їх сутність, а отже сприяти подоланню різноманітних негативних явищ у світогляді соціуму чи розвинути позитивні тенденції в трансформаціях інтелектуального дискурсу. Таким важливим є аналіз специфіки впливу наукової історіографічної спадщини на формування історичної свідомості різних спільнот, а зокрема націй. Особливо гострою постає проблема бачення представниками одного народу осіб, які належали б до іншого, зокрема сусіднього, етносу, що часто повняється різноманітними шаблонами, стереотипами, упередженнями. В найновіших українських наукових розробках чільна увага приділяється вивченню специфіки образів українського народу та його історії у працях іноземних інтелектуалів. Серед таких, що вирізняються активним зацікавленням до проблем історичної україніки, різноманітністю підходів до її вивчення та впливі на свідомість мас, були польські дослідники. Одним із найбільш яскравих польських істориків, що докладно вивчав ранню історію українського народу та польсько-українських стосунків в період Київської Русі, був Юзеф Шуйський.

**Аналіз досліджень.** Наукову й літературну спадщину, працю на політичній та громадській ниві Ю. Шуйського вивчало багато дослідників. Зокрема такими одними із перших були Августин Соколовський (Sokołowski, 1883) та Станіслав Смолька (Smolka, 1883), кожен з яких відразу в рік смерті історика видали про нього свої окремі дослідження. Вивчав його доробок й інший видатний польський вчений Станіслав Тарновський (Tarnowski, 1901). Серед новіших досліджень варто згадати працю Генрика Станіслава Міхаляка (Michalak, 1987). Його творчість висвітлювалася й в багатьох інших публікаціях, що охоплювали ширший тематичний спектр, як діяльність вчених

із краківського наукового осередку чи, зокрема, представників краківської історичної школи. Що ж до вивчення образів історії Київської Русі в працях польських науковців, то серед українських дослідників такими проблемами займався Т. Гриневич, якому належать публікації у яких він вивчав відображення даної історичної проблематики в працях Й. Лелевеля (Гриневич, 2015) чи вчених, які працювали період між двома Світовими війнами (Гриневич, 2010). До проблеми дискусій між польськими та українськими вченими в оцінках історії Київської Русі звертався зокрема В. Тельвак (Тельвак, 2006; Telvak, V., Yanyshyn, V., 2021). Однак на сьогодні як серед вітчизняних, так й іноземних історіографічних досліджень немає жодної спеціальної праці присвяченої образу історії Київської Русі у творчості Ю. Шуйського.

**Мета статті** полягає у вивченні особливостей зображення історії Київської Русі та польсько-руських відносин X – XIII ст. у науковій творчості польського історика Ю. Шуйського.

**Виклад основного матеріалу.** Одні із найважливіших постатей становлення модерних націй чи національного відродження народів завжди у цій чи іншій мірі були пов'язані із фахом історика. Саме інтелектуали, які сягали до вивчення минувшини свого народу й поширювали знання про неї серед широких мас своїх співвітчизників завжди відігравали ключову роль у самоусвідомленні етносів, формуванні їх історичної свідомості, а отже й становленні як повноцінної нації. В українського народу особами, що кардинально причинились до його націєтворення були М. Костомаров, П. Куліш, В. Антонович і звичайно ж М. Грушевський та багато-багато інших як професійних істориків, так і аматорів. Подібно й у поляків пробудженням національного духу у період становлення сучасної польської нації займалися Й. Лелевель, К. Шайноха, М. Бобжинський, Т. Корзон чи Л. Кубаля. Й особливе місце серед них посідав Юзеф Шуйський.

Майбутній вчений та громадський діяч був позашлюбним сином княгині Кароліни Шуйської та польського повстанця Едварда Лянге. Навчався у гімназіях у Тарнові та Кракові, у краківському

Ягеллонському університеті. З 1867 р. був депутатом Галицького Крайового сейму, був по життєвим членом Палати знаті (Herrenhaus) парламенту Австро-Угорщини. Був співтворцем краківської історичної школи та політичного угруповання станьчиків, членом багатьох наукових товариств. Ю. Шуйський був автором великої кількості літературних творів, зокрема драм та історичних повістей. Займався проблемами історіографії й творцем, як праць, присвячених окремим історичним проблемам (наприклад подій Хотинської війни, Люблінського сейму 1568–1569 рр.) так і масштабних досліджень цілісності історії Польщі, що пережили багато видань й протягом поколінь користувалися незмінним інтересом читачів. У своїй творчості вчений чільну увагу звертав на історію сусідніх із поляками народів, із якими їх об'єднувало багато спільних сторінок минулості. Однією із проблем, яка стояла у центрі його зацікавлень, була історія Київської Русі.

Юзеф Шуйський був прихильником норманської теорії походження Давньоруської держави. Вчений вважав, що східнослов'янські племена здавна перебували під загрозою експансії своїх сусідів. Так з півдня їм загрожувала «болгарська навала» й мешканці цього регіону Східної Європи взагалі перебували під хазарським пануванням. Натомість навіть на півночі та сході на слов'ян здійснювали натиск їх сусіди латвійці та чудь (фінські мордва, весь та мурома). Іншу перманентну загрозу для них становили «постійні напади скандинавів», які зрештою завершилися запрошенням їх дружин новгородцями. Науковець на підтвердження своєї тези про скандинавський «поштовх до організації держави» посилався на свідчення Нестора Літописця та неназваних «переважної більшості дослідників». При цьому він зазначив, що згідно найновішими дослідженнями засновники держави Київська Русь були готами або литовцями, при цьому не вдаючись у жодне пояснення такої тези (Szujski, 1889: 11). Вчений висловив думку, що назва «русів» чи «росів» походила від гіпотетичної річки Росі, що могла бути десь у Скандинавії (Szujski, 1895: 36). Історик обумовлював встановлення влади войовничих варягів над землями східних слов'ян особливостями громадсько-політичної організації та свідомості останніх. Він зазначав, що слов'янам був притаманним «фаталізм», що передбачав терплячість до злигоднів та «недбальство про майбутнє», «легковажність в переддень нещастя», а також «сварливість та ворожнеча в хвилинах, коли є потреба згуртованості та єдності». Саму ж владну суспільну організацію, як зазначав

Ю. Шуйський, слов'яни рідко визнавали – «терплячи деспотизм, керувати самі ніколи довго не могли» (Szujski, 1889:15). Таким чином скандинави, на думку вченого, змогли привнести східним слов'янам те, чого їм не вистачало – порядок – та силою привести їх до покори й нав'язати їм організацію. З іншого ж боку у творенні політичних структур, привнесених їм варягами, слов'янам допомогла «дивна легкість у перейманні чужих впливів та духовних надбань», що разом із «стійкістю у збереженні етнічних традицій», були «в кінцевому рахунку важливими для здійснення значної ролі в історії світу» (Szujski, 1889:15).

У більш ранніх дослідженнях Ю. Шуйського Давньоруська держава та самі східні слов'яни зображені далекими від етнічної «чистоти», а тому й розглядалися вченим, як такі, що не відповідали справжній слов'янській сутності. Він наголошував, що слов'янське населення Східної Європи «було змішане із варяжським та фінським коренем вздовж Дніпра, Двіни та Неману» (Szujski, 1889: 8). Таке бачення істориком Київської Русі та східнослов'янських племен було зумовлене його бажанням зобразити лише Польщу та польські племена, як єдиних справжніх «чистих» слов'ян. У даному контексті вчений стверджував, що «найбільш самобутня й найчистіше слов'янська держава, бо розвивалася в середині слов'янських земель, була Польща» (Szujski, 1889: 8). Однак уже в пізніших своїх працях дослідник навпаки наголошував, що на відміну від західних слов'ян, що зазнавали експансії Німеччини, та південних, які попали під владу болгар, східне слов'янство найдовше розвивалося самостійно. Але це «чисто слов'янське життя, розквіт міст, ремесел та торгівлі» тривали лише до початку IX ст., коли вони зазнали нападу норманів, а уже в 859 р. варяги наклали на них данину (Szujski, 1895: 36).

Ю. Шуйський вважав, що варяжсько-руська основа, яка творила Давньоруську державу здійснила кардинальний вплив на увесь суспільний устрій населення Східної Європи, що попало під її панування. Ключову роль у цьому процесі дослідник відводив самим методам створення політичного організму Держави Рюриковичів – а саме завоюванню слов'янських племен. У даному контексті історик називав Київську Русь «здобичною державою». Тому він стверджував, що «варяжсько-руська політична стихія залишила відчутний слід військового абсолютизму на суспільному та політичному устрої» (Szujski, 1889: 11). Прояви цього він бачив у встановленні великим князем своїх родичів над уділами, а посадників – для управління містами та в поділі волостей між дружиною.

Характеризуючи становище населення історик вважав, що «нижчі стани від вільного селянина «смерда» до «роба», «челядника», «хлопа» носять на собі знак ранньої неволи; вимоги княжих законів є чисельні та жорсткі» (Szujski, 1889: 11).

Лаконічно, але послідовно виклав ранню історію Київської Русі Ю. Шуйський. Вчений вказував, що руська держава, організована скандинавськими дружинами як їх військова здобич, вперше засвідчила про себе на міжнародній арені вже в 866 р. Саме тоді було здійснено варяжсько-руський похід на Константинополь, масштаби якого науковець змальовував вказуючи про участь у ньому двохсот кораблів. Описуючи ж творення політичного організму Київської Русі дослідник вказував, що Рюрик уже близько 859 р. захопив Новгород, Польцьк, Ростов та Смоленськ, а Аскольд й Дір вигнали із Києва хозарів. Натомість при описі діяльності Олега він знову зазначає під роком 883 р. нове «вигнання хозарів». Після цього, у 906–911 рр., на його думку, відбулось й завоювання тиверців, хорватів, дулібів та «сербів» (Szujski, 1895: 36). До висвітлення історії походи русів на Візантію у першій половині X ст. історик не вдавався, обмежившись згадкою лише про поразку Ігоря у війні 941 р. Науковця цікавили русько-візантійські дипломатичні контакти – дослідник наголошував на факті укладення в 911 р. корисного для Русі трактату між Олегом та імператором Левом VI. Також вчений зазначав, що ці домовленості були підтвержені та модифіковані на користь Візантії уже в договорі 945 р. Правління князя Ігоря історик зобразив як час ще більшого розширення військової діяльності Русі і окрім походу на Константинополь, відзначав, що його напади «сягали Херсону та Азії» (Szujski, 1895:36). Натомість часи наступниці князя Ігоря, його дружини Ольги, Ю. Шуйських характеризував, як період поширення на Київську Русь «грецьких звичаїв та перших слідів східного християнства» (Szujski, 1889: 11). У цей же час історик звертав увагу, що правління її сина Святослава Ігоровича відзначалося, як союзами з Візантійською імперією (завоюванням Болгарії), так і війнами проти неї (невдала боротьба проти імператора Іоанна Цимісхія).

Ю. Шуйський робив наголос на факті існування Руської держави у початковий період її історії у атмосфері постійних війн одночасно на багатьох напрямках. Окрім конфліктів із Візантією, він виділяв два головні напрямки мілітарної політики Русі – постійні війни із агресивними кочовими племенами печенігів та угрів, а також масштабну експансію самої Київської держави, яка постійно розширювалася шляхом завоювання

східнослов'янських племен (Szujski, 1889: 11). Саме військові конфлікти, у баченні дослідника, становили суть політичного організму Київської Русі утвореного професійними скандинавськими воїнами. При цьому історик, окрім бажання розширювати власні кордони та захисту від ворожих набігів, не визначав інших мотивів такої мілітарної політики руських володарів.

Період правління Володимира Великого Ю. Шуйський характеризував як час найбільшого розквіту та тріумфу Київської Русі. При цьому він зазначив, що початок правління цього київського князя був пов'язаний із міжусобною війною між синами Святослава Ігоровича у ході якої «Ярополк втратив Київ, а знову призвані варяжські дружини встановлюють на великокнязівському престолі першого незабаром християнського князя Володимира» (Szujski, 1889: 11). Вчений подав вичерпний перелік військових перемог великого князя: «щасливі війни з Польщею (981 р.), ятвягами, ляхськими народами в'ятичів та радимичів, білими болгарами (985 р.) та Херсоном (988 р.), переможний погром печенігів» (Szujski, 1889: 30). У переліку його видатних діянь, поруч із встановленням тісних політичних та династичних зв'язків із візантійськими імператорами та «нарешті позбувшись більшої частин варяжської дружини», він перше місце відводив прийняттю християнства у східному обряді. Це все дозволило істориком означити Володимира Великого справжнім «героєм, засновником та апостолом християнської Русі» (Szujski, 1889: 30). Слід зазначити, що для Ю. Шуйського, що докладно цікавився роллю скандинавів у творенні Київської Русі, що у його баченні була справжнім симбіозом іноземного «осердя» та автохтонних слов'янських мас, важливим було з'ясування саме моменту переходу політичної домінації від прийшлому елементу до місцевого. Тому вчений зробив наголоси як на ключовій ролі варягів у початковому періоді правління Володимира Великого, так й на його рішучому звільненні від їх засилля у наступний час володарювання. Так історик, творячи свої праці у важкий для поляків період поразок їх національно-визвольної боротьби та у часи відходу від ідей романтичної історіографії й переходу до парадигм позитивізму, намагався пояснити особливості державотворчих процесів у середовищі слов'янських народів, ролі у цих процесах іноетнічних та автохтонних елементів, шукав причини слабкості слов'янських політичних організацій.

Цікаві характеристики правління Ярослава Мудрого подав Ю. Шуйський. Самого великого київського князя він називав жорстоким чолові-

ком, якому не допомогла теологічна освіта» (Szujski, 1889: 31). Згадуючи про його освіту вчений все ж не вдався у якесь роз'яснення наведеного твердження. У баченні вченого Ярослав відіграв вагомий роль у руському державотворенні «відновивши Володимирів почин, зміцнивши його інституціями та накресливши шляхи традиційної внутрішньої та зовнішньої політики». Серед подій зовнішньої політики та військових кампаній Ярослава Володимировича історик виділяв його північну політику. Так зазначав, що князь уже в 1021 р. переміг полоцького володаря Брячислава, «що покушався на Новгород», а після вимушеного поділу володінь із братом Мстиславом, «розширював свій уділ, розташований на заході від Дніпра, у північному напрямку через війни з естонцями та чуддю» (Szujski, 1889: 31), що тривало до відновлення ним єдності держави після смерті брата-співправителя.

Чільну увагу явищу удільної роздробленості Київської Русі присвятив Ю. Шуйський. У баченні вченого це явище було притаманне чи не усім державам в епоху Середньовіччя й становила певний невід'ємний етап їх розвитку. Такий період у його баченні наступав після завершення територіальної експансії та остаточного формування кордонів, що йшло паралельно із утвердженням структур монаршої влади – т.зв. час «великих середньовічних засновників держави» (Szujski, 1889: 30). Цікаво, що історик встановлював зв'язки між складанням системи управління віддаленими від центру регіонами та удільною роздробленістю, що у його баченні становили своєрідні відповідно причину та наслідок. Зачатки цього явища він віднаходив у наділенні великим князем своїх братів та синів окремими уділами, «розсиланні в городи посадників, розділенні волостей між дружинників» (Szujski, 1889: 11), що вперше відбулося уже за панування Святослава Ігоревича, який «посадив синів у Києві, землі древлян та Новгороді». Для Ю. Шуйського такі заходи великих князів київських мали на меті утвердження «військового абсолютизму» через зміцнення контролю над завойованими землями, однак з часом призвели до протилежних наслідків. Однак до справжнього поділу держави тоді, як і після панування Володимира Великого, не відбулося через криваві міжусобні війни, що в обох випадках завершилися утвердженням влади єдиного брата-переможця. Науковець також робив наголос на факті того, що явище удільної роздробленості проявлялось на теренах Давньоруської держави раніше ніж в Польщі. Це він пояснював тим, що Русь була «історично старшою» за Польщу, а отже раніше

переживала необхідні етапи політичного розвитку (Szujski, 1889: 30).

Ю. Шуйський зобразив історію пертурбацій пов'язаних із поділами теренів Київської Русі на князівські уділи. Побіжно згадуючи про існування після смерті Володимира Великого новгородського уділу у Ярослава Володимировича та «уділу над Доном» з Тмутороканню у його брата Мстислава, вчений наголошував, що уже «із смертю Ярослава в 1054 р. усталюється шість уділів» (Szujski, 1889: 31). Вчений називав «верховний» уділ із Києвом та Новгородом у володінні Ізяслава, Чернігів та Тмуторокань у Святослава, Тверь й Нижній Новгород у Всеволода, Смоленськ та Вітебськ у В'ячеслава («Венцслав» у записі Ю. Шуйського) та Поділля, Волинь й Червона Русь у Ігоря й Полоцьк у володіння Всеслава Брячиславича. При чому останній уділ історик називав «орендою Ярославовичів».

Як доволі неоднозначну особистість описував Ю. Шуйський великого київського князя Ізяслава Ярославича. Вчений звертав увагу на факт підступного полонення Ізяславом Всеслава Брячиславича, який раніше, «незадоволений із малих розмірів свого уділу побив Ізяслава над Німаном». Після цього, незадоволені Ізяславом кияни, самі «призвали Всеслава з в'язниці для оборони Києва проти половців й він осів на престолі в столиці». Цікаві пов'язання зробив Ю. Шуйський між походом польського князя Болеслава II Сміливого на Київ, з метою допомогти Ізяславу повернутися на престол, й відносинами польського монарха із Апостольською столицею. Науковець вважав, що саме за наполягання папи Григорія Болеслав II здійснив цю військову кампанію в 1077 р. Готовність виконати волю папи дослідник пов'язував із згодою останнього на коронацію його королем Польщі, що відбулася якраз перед цими подіями у 1076 р. (Szujski, 1889: 25). Після повернення Ізяслава на київський трон, князь «був вигнаний своїм братом Святославом Чернігівським, адже зловживав опікою ляхів й заглибився у жорстокість» (Szujski, 1889: 31). Така поведінка Ізяслава зводила нанівець спроби пошуку допомоги з боку Болеслава Сміливого, імператора Генріха IV та папи Григорія, й лише смерть брата дозволила йому повернути собі Київ шляхом договору із Всеволодом, якому тепер дістався Чернігів та Смоленськ. Фінал правління Ізяслава Ярославича історик змалював відновлення боротьби за великокнязівський трон, тепер уже в союзі із Всеволодом «Тверським» проти синів Святослава та Всеслава, що завершилась загибеллю київського володаря.



Ю. Шуйський подав коротку, але цікаву характеристику Всеволода Ярославича як великого князя київського. Він зазначав, що після загибелі старшого брата Ізяслава, Всеволод зайняв Київ й відбувся новий перерозподіл уділів у Київській Русі. Тоді «синові Всеволода Володимир Мономаху дістався Чернігів, а Ізяславовичам Святополку та Ярополку відповідно дісталися Новгород й Володимир Волинський із Туровом. Історик наголошував, що військовими кампаніями «на сході» займався Володимир Мономах, а його батько «не міг дієво перешкодити постійним конфліктам». Натомість вчений вказував, що Всеволод здобув значне визнання на міжнародній арені, адже «про нього розходила слава як про могутнього князя, що перебував у союзі із імператорами сходу та Генріхом IV» (Szujski, 1889: 31).

Особливо змальовував факти правління Святополка Ізяславича на київському великокнязівському престолі Ю. Шуйський. Вчений наголошував, що перехід влади після смерті Всеволода відбувся мирним шляхом, без боротьби із нащадками останнього. Основні події володарювання нового київського князя зосереджувалися довкола протидії «щораз не безпечнішим нападам половців та лютою чому Олегові Святославовичу» (Szujski, 1889: 31). Саме Святополку Ю. Шуйський приписував ініціативу у скликанні князівських з'їздів у Києві 1096 р. та Любечі 1097 р. «де намагалися впорядкувати уділи, що постійно множились». Науковець також згадував і про негативні факти «зради Давидом та Святополком» Василька Тербовлянського, а також підкреслював, що основний тягар військових кампаній проти половців у цей час поклав на себе Володимир Мономах.

Доволі особливий образ Володимира Мономаха подав Ю. Шуйський. Вчений, що згадував про активну участь та навіть керівництво Мономахом військових кампаній його батька київського князя Всеволода, все ж самого його означив як «суздальського князя». Його він теж бачив винуватцем зриву мирних відносин між Руссю та Польщею, які наступили після його утвердження на престолі у Києві після смерті дружнього до поляків Святополка (Szujski, 1889: 29). Також князь у його зображенні постає як володарем-воїном, так і талановитим, часто жорстким, політиком. Князя він характеризував як «войовничого» борця проти степових нападників та монарха, що поставив перед собою масштабний план усунення з володіння землями Київської Русі представників інших ліній династії Рюриковичів. Так він заставив Ярослава Святополковича, якого підтримував польський князь Болеслав Кривоустий, покинути

його уділ у Володимирі Волинському, утвердивши на його місці сина Андрія. Таким чином, як акцентував дослідник, Мономаху вдалося розставити своїх нащадків у Новгороді, Переяславі, Турові, Смоленську, Белзі та Суздалі. Правити залишились «лише роди Святославовичів та Ізяславовичів на Чернігівщині, Муромі та Рязані; Ростиславовичі на Червоній Русі; з лінії Володимира Великого тільки Брячиславовичі правили в Полоцьку» (Szujski, 1889: 32).

Період історії Київської Русі після смерті Володимира Мономаха Ю. Шуйський характеризував як часи постійного протистояння двох ліній династії Рюриковичів – «старшої», як її характеризував історик, чернігівської гілки нащадків Святослава, та «молодшої із синів Володимира Мономаха». Вчений зазначав, що у цей конфлікт тісно були вплетені половці, що підтримували «старшу лінію». Старший син та наступник Володимира Мономаха Мстислав, як вказував історик, продовжив вдалу політику батька по утвердженні влади свого роду на Русі. Так йому в 1129 р. вдалося приєднати до своїх володінь уділ полоцьких князів, провести корисну для себе дипломатичну місію по врегулюванню відносин із Ростиславовичами з Червоної Русі, успішно боротися із половецькими ордами. Однак уже його наступники не були такими успішними: згідно із твердженням науковця князь Ярополк «неспростав своєму завданню», а його молодший брат та наслідник В'ячеслав взагалі був «вигнаний з Києва Всеволодом Ольговичем із старшої лінії, що опанував велике князівство» (Szujski, 1889: 32). Однак нащадкам Святослава Чернігівського, згідно із баченням польського дослідника, таки не вдалось утвердитись у Києві – «серед постійних боїв із лінією Мономаха та галицьким князем Володимирком, Всеволод залишив в 1146 р. трон своєму брату Ігорю, який також наступного ж року, через неприхильність киян, втратив престол на користь Мономаховичів» (Szujski, 1889: 32).

У баченні Ю. Шуйського у середині XII ст. міжособний конфлікт, а отже й роздробленість, у Київській Русі поглибилися через розширення боротьби між лініями нащадками Святополка та Володимира Мономаха, розколом в останній. Історик вказував, що у цей час основні збройні змагання за володіння Києвом розгорнулись між Ізяславом Мстиславичем та наймолодшим сином Мономаха Юрієм Долгоруким. Цікаво вчений змальовував сили на які спирався суздальський князь у своїй боротьбі. Він зазначав, що його удій в переважній більшості заселяли «уральська чудь», що складала основу його війська. Також його спіль-

никами виступали інші давні вороги лінії Мономаховичів – половці, чернігівські Святославовичі та Володимирко Галицький. Науковець висував тезу, що Юрій Долгорукий «щораз серйозніше втручався у справи Русі», вказуючи на правителя Суздаль, як на представника чужого до Русі простору. Такі його заходи, як стверджував дослідник, призвели до організації проти нього в 1148 р. «загального походу», не вказуючи при цьому на його учасників. В іншому місці Ю. Шуйський згадував, що польський князь Болеслав Кучерявий у 1149 р. вислав Ізяславу Мстиславичу військову підмогу у боротьбі проти Юрія Суздальського (Szujski, 1889: 40). І лише смерть Ізяслава в 1154 р. «та швидка зміна в Києві В'ячеслава Володимировича й Ростислава Мстиславовича» дозволила Юрію утвердитись на великокнязівському престолі. При цьому вчений наголошував, що тоді відбулося «об'єднання щойно побудованої Москви з Києвом, а суздальці вирішально переселили потугу Києва, яку від заходу уже затмарював суперник – Галич» (Szujski, 1889: 33).

Утвердження перших удільних князів на Прикарпатті Ю. Шуйський пов'язував із подіями Люблінського з'їзду руських князів у 1097 р. Вчений зазначав, що саме з цього моменту «розпочинається історія Галицької Русі, як окремого уділу, коли з'їзд у Любечі признав синам Ростислава Володаря та Васильку Перемишль та Теробовлю» (Szujski, 1889: 33). Також тоді була вирішена й доля Волинської землі, якою був наділений Давид Ігоревиц. Історик змалював у своїй праці «Історія Польщі» й долю Червоної Русі й після смерті Володаря та Василька й зазначив про новий її перерозподіл між їх синами Ростиславом та Володимирком й Василем та Іваном, що відповідно отримали Перемишль та Звенигород, а Васильковичі – Теробовлю. Вчений наголошував, що саме із смертю Ростислава у 1126 р. Володимирко зайняв його уділ, зробив своєю столицею Галич й «з 1134 р. називався князем галицьким» (Szujski, 1889: 33). Першого галицького володаря дослідник характеризував у доволі темних тонах як «підступного та войовничого». Такі його означення в значній мірі були зумовлені спрямованими на Польщу військовими походами Володимирка. Він, як вказував історик, разом із волинським князем Андрієм постійно «непокоїв польські кордони». Однією із причин таких дій він бачив втечу в Польщу ворожого до обох князів, колишнього правителя Волині Ярослава. Заходи поляків проти їх руських ворогів Ю. Шуйський описав виклавши історію воеводи князя Болеслава Кривоустого Петра зі Скинна, котрий вдав перед

Володимирком «вигнанця із двору Кривоустого, виманив його на полювання й силою викравши, як полоненого доставив на польський двір» (Szujski, 1889:29). Викуп же з неволі «дорого коштував Володимиркові». Поруч із цим вчений стверджував, що Володимирко Володаревич укладав й вдалі союзи із Польщею. Так він стверджував, що руський князь «щасливими союзами із Угорщиною, Польщею, Юрієм Долгоруким, усуненням Ростиславового сина Івана, заклав фундаменти могутності Галича» (Szujski, 1889: 33).

Ю. Шуйський змалював історію східної політики великого краківського князя Болеслава Справедливого. Вчений вказував, що польський володар зосередив свою військову діяльність саме на напрямку Київської Русі та прусько-литовських племен. Такі дії монарха носили форму втручання у внутрішньополітичне життя руських князівств. Зокрема, як вказував історик, він «активно вмішався у внутрішні конфлікти у володимирській Русі, де у Володимирі, Белзі та Бересті панували сини Ізяслава Мстиславича, внука Мономаха». Так йому вдалося нав'язати свою зверхність над володимирським князем Романом Мстиславичем, якому він взамін за надане йому у 1182 р. Берестя, яке було попередньо здобуте польськими військами. Змальовуючи відносини між Романом Мстиславичем та Казимиром Справедливим Ю. Шуйський зробив акценти виключно політичній та військовій їх стороні, не згадавши при цьому, що в основі їх лежали родинні стосунки, коли волинський князь приходився своєму краківському родичу племінником, адже був сином його рідної сестри Агнешки. Таким чином відносини між ними уклалися відносно моделі «дядько – племінник», а отже передбачали певний патронат старшого родича над молодшим, а не сюзерена над васалом.

Іншим напрямком руської політики Болеслава Справедливого у змалюванні Ю. Шуйського була його діяльність, щодо Галицького князівства. Вчений вказував, що після смерті Ярослава Осмомисла у 1187 р. на галицькому престолі осів його син Володимир, якого історик характеризував як «розпусника й тирана», що і підштовхнуло польського володаря до інтервенції. Внаслідок неї останній представник роду Ростиславовичів був вигнаний із Галича, який був наданий Казимиром у правління Романа Мстиславича. Ці події, як зобразив їх польський історик, розрослись у значний міжнародний конфлікт. Науковець наголошував, що «Володимир вимагав допомогу в угорського короля Бели III, котрий замість нього, осадив у Галичі власного сина Андрія, після ж

цього Казимир вигнав у 1189 р. Андрія й повернув Володимира» (Szujski, 1889: 41). Зосередження краківського великого князя на руській політиці й його участь у далеких походах у свою чергу пробудили політичний апетит у великопольського князя Мешка Старого, що за відсутності Казимира на певний час захопив його столицю.

Ю. Шуйський змалював русько-польські відносини за часів правління наступників Казимира Справедливого малолітніх Лешка й Конрада та їх стосунків із Романом Мстиславичем. Історик зазначав, що довкола наступників померлого у 1194 р. краківського володаря сформувалася коаліція у яку зокрема входив й волинський володар й яка користувалася прихильністю імператора Священної Римської імперії та папи римського. Доля суперництва за краківський престол вирішилась у великій кривавій битві під Мозгавою у 1195 р., у якій одну із ключових ролей відіграли руські війська на чолі із Романом. Дану битву, яка, попри великі жертви з обох сторін, фактично завершилась без переможців, вчений характеризував переможною для молодих польських князів та правителя Волині. Коротко науковець згадав про перемогу князя Лешка над Романом Мстиславичем у битві під Завихостом у 1205 р., однак не вдався у якесь детальніше пояснення причин розриву тривалих союзних відносин між краківськими та волинськими монархами та перебігу цього конфлікту. Серед наслідків цієї перемоги Лешка історик називав «прославлення» польського князя та зріст його авторитету, що дозволили йому повернути собі панування над Краковом, який він втратив ще в 1200 р. У наступні роки Лешек, прозваний «Білим», «головним полем своєї діяльності мав сусідню Галицьку Русь», що у свою чергу відвертала його від участі у політичному житті Польщі й призвела до «труднощів в утриманні хоча б тіні верховенства над дрібнішими уділами П'ястів» (Szujski, 1889: 42). Однак, як наголошував дослідник, й на поприщі руської політики Лешку не щастило: «він не вмів втримати польської переваги над Галичем й у 1214 р. видав свою дочку Саломею за угорського королевича Коломана, сина Андрія, й впровадив його разом

із мадярами у Галич. Серед планів таких вчинків Лешка Білого Ю. Шуйський називав «надію, що там [у Галичині – Ю.Б.] через польські впливи візьме гору католицтво». Однією із осіб, що мала сприяти утвердженню католицької церкви на теренах Галицького князівства, вчений називав відомого літописця та краківського єпископа Вінцентія Кадлубка, що супроводжував колоду королівську пару на Русі. Однак усю цю політику історик оцінював, як таку, що «повернулася проти Польщі»: запрошений проти Коломана новгородський князь Мстислав Мстиславович домовився із угорським королем й у 1219 р. передав Галич іншому сину угорського монарха – Андрію. Таким чином плани Лешка щодо утвердженні на галицькому престолі своїх нащадків були зруйновані. У підсумку вчений стверджував: «так після тривалих зусиль, вплив Польщі у Галицькій Русі впав, а незабаром утвердився там син Романа Данило, що був грізною для Польщі потугою» (Szujski, 1889: 42).

**Висновки.** Історія Київської Русі була важливим елементом наукових зацікавлень Ю. Шуйського у його дослідженнях історії Польщі та сусідніх народів, із якими поляків об'єднувало багато сторінок спільної історії. Попри аналіз процесів, що відбувалися на теренах Русі, які слугували істориком для порівняння подій, що розгортались у середньовічній польській державі П'ястів, вони були й самостійним об'єктом його досліджень. Вчений, як і більшість його колег, був прихильником теорії норманізму у походженні Давньоруської державності, однак наголошував на швидкій асиміляції русів у слов'янському середовищі. На відміну від багатьох інших польських науковців він розглядав Київську Русь, як виразника інтересів та національного духу місцевого населення. Як прибічник краківської історичної школи Ю. Шуйський мав певні критичні погляди на суспільний устрій давньої польської держави та діяльність її правителів, а отже не намагався конструювати дихотомічного поділу між «польським» та «руським», як між «добрим» та «поганим». Тому його картина історії Київської Русі та її відносин із Польщею вирізнялася своєю значною об'єктивністю та неупередженістю.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич Т. Історична українка у творчості Йоахіма Лелевеля *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць ДДПУ ім.І.Франка. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім.І.Франка, 2015. Випуск 36. С. 122–132.
2. Гриневич Т. Київська Русь в дискусіях польських істориків міжвоєнного часу. *Історіографічні дослідження в Україні*. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 20. С. 278–297.
3. Гриневич Т. Християнство у Київській Русі в польській історіографії міжвоєнного часу. *Історія релігій в Україні* : наук. щорічн. 2010. Львів: “Логос”, 2010. Кн. I. С. 292–297.

4. Тельвак, В. Перший том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського в оцінках сучасників. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2007. Вип. 17. С. 16–38.
5. Тельвак, В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 67–82.
6. Michalak H.S. Józef Szujski 1835 – 1883. Swiatopogląd i działanie. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1987. 300 s.
7. Smoleński W. Szkoły historyczne w Polsce: główne kierunki poglądów na przeszłość. Warszawa: Druk. Artystyczna Saturnina Sikorskiego 1898, 100 s.
8. Smolka S. Józef Szujski. Jego stanowisko w literaturze i w społeczeństwie. Kraków: Główny skład księgarni Gebethnera i Sp., 1883. 128 s.
9. Sokołowski A. Józef Szujski. Kraków: Nakładem Wydawnictwa „Nowej Reformy”, 1883. 18 s.
10. Szujski J. Dzieła. Dzieje Polski. Kraków: Drukarnia „Czasu”, 1895. 348 s.
11. Szujski J. Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. 440 s.
12. Tarnowski S. Józef Szujski jako poete. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1901. 202 s.
13. Telvak V., Yanyshyn B. „Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes“ of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*. 2021. Vol. 25. № 1. S. 71–90.
14. Wierzbicki A. Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej. Poznań: Nauka i Innowacje, 2014. 228 s.

#### REFERENCES

1. Hrynevych T. (2015) Istorychna ukrajinika u tvorchosti Yoakhima Lelevelya Problemy humanitarnykh nauk. [Historical Ukrainian in the work of Joachim Lelevel Problems of humanitarian sciences.] Zbirnyk naukovykh prats DDPU im.I.Franka. Seriiia «Istoriia». Drohobych: Vydavnychyy viddil DDPU im.I.Franka, – A collection of scientific works of the I.Frank State University of Applied Sciences. “History” series. Drohobych: Publishing Department of I.Frank State University, 36. 122–132. [in Ukrainian].
2. Hrynevych T. (2010) Kyivska Rus v dyskusiyakh polskykh istorykyv mizhvoyennoho chasu. [Kyivan Rus in the discussions of Polish historians of the interwar period] Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukrayini. – Historiographic research in Ukraine. K.: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 20. 278–297. [in Ukrainian].
3. Hrynevych T. (2010) Khrystyianstvo u Kyivskiy Rusi v polskiy istoriohrafii mizhvoyennoho chasu. [Christianity in Kyivan Rus’ in Polish historiography of the interwar period] Istoriya relihiy v Ukrayini: Nauk. shchorichn. History of religions in Ukraine: Science. annually. 292–297. [in Ukrainian].
4. Michalak H.S. (1987) Józef Szujski 1835–1883. Swiatopogląd i działanie. [Józef Szujski 1835 – 1883. Worldview and Action]. 300. [in Polish].
5. Smoleński W. (1898) Szkoły historyczne w Polsce: główne kierunki poglądów na przeszłość. [Historical Schools in Poland: Main Directions of Views on the Past.] 100. [in Polish].
6. Smolka S. (1883) Józef Szujski. Jego stanowisko w literaturze i w społeczeństwie. [Józef Szujski. His Position in Literature and Society]. 128. [in Polish].
7. Sokołowski A. (1883) Józef Szujski [Józef Szujski]. 18. [in Polish].
8. Szujski J. (1895) Dzieła. Dzieje Polski [Works. History of Poland]. 348. [in Polish].
9. Szujski J. (1889) Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście [Polish History Concisely Told in Twelve Books]. 440. [in Polish].
10. Tarnowski S. (1901) Józef Szujski jako poete [Józef Szujski as a Poet]. 202. [in Polish].
11. Telvak, V. (2007). Pershyi tom «Istarii Ukrainy-Rusy» Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv [The first volume of Mykhailo Hrushevskyi’s «History of Ukraine-Rus» as assessed by contemporaries]. Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini. – Historiographic research in Ukraine. 17. 16–38. [in Ukrainian].
12. Telvak, V. V. (2006). Postat Mykhaila Hrushevskoho v polskii istoriohrafii (kinets XIX – XX st.) [The figure of Mykhailo Hrushevskyi in Polish historiography (late 19th-20th centuries)]. Ukrainskiy istorichnyi zhurnal. Ukrainian historical journal. 5. 67–82. [in Ukrainian].
13. Telvak, V., Yanyshyn, B. (2021). „Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) volkes“ of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century. *Studia Historica Nitriensia*. 25. 1–90.
14. Wierzbicki A. (2014) Poczet historyków polskich. Historiografia polska doby podzaborowej [List of Polish Historians. Polish Historiography of the Post-Partition Period]. 228. [in Polish].

УДК 94"1941/1944"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-2>

**Лідія БІЛІЧЕНКО,**

*orcid.org/0009-0000-9204-8295*

*магістр історії, випускник*

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

*(Миколаїв, Україна) bilichenko.di@gmail.com*

## СЕЛО АНАТОЛІЙКА ПІД РУМУНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ (1941–1944 РР.)

*У статті досліджується діяльність румунської окупаційної адміністрації в селі Анатоліївка Коблівської сільської громади Миколаївського району Миколаївської області протягом 1941–1944 рр. Зокрема, аналізуються накази, постанови та розпорядження губернатора Трансністрії і префектури про ревізіцію у населення худоби, зерна, птиці, вовни, шкіри; про стягнення податків; підготовку до проведення польових та зернозбиральних робіт у трудових общинах; статистичні відомості про наявність коней, великої рогатої худоби, свиней тощо. Встановлено, що у серпні 1941 р. село було окуповано німецько-румунськими військами. Офіційно Анатоліївка підпадала під румунську окупацію і входило до складу «Трансністрії». З'ясовано, що за наказом новопризначеного губернатора, територія Трансністрії була розділена на 13 адміністративних повітів, які управлялися повітовими префектурами на чолі з головами адміністрації – префектами. Районами керували претури, які очолювали претори. Примарії сіл підпорядковувалися претурам. Так, примарія села Анатоліївки входила до Олександрфельдської претури Очаківського повіту. Одразу ж після окупації села Анатоліївки та встановлення румунської влади повстало питання щодо нормалізації життєдіяльності та налагодження сільського побуту. Зроблено висновок, що протягом 1941–1944 рр. румунська окупаційна адміністрація у селі Анатоліївка провела ряд важливих заходів, зокрема: встановила державні податки на власників худоби, провела весняні роботи, повернула конфісковане майно колишнім кулакам, відкрила госпіталь та бакалійний магазин і відремонтувала школу. Перебувала село Анатоліївка під німецько-румунською окупацією до 1 березня 1944 р., коли воїни 3-го Українського фронту під командуванням генерала армії Р. Я. Малиновського звільнили Анатоліївку від німецько-румунських окупантів.*

**Ключові слова:** Анатоліївка, румунська окупація, префектура, преторія, примарія, Трансністрія.

**Lidiia BILICHENKO,**

*orcid.org/0009-0000-9204-8295*

*Master of History, graduate*

*Petro Mohyla Black Sea National University*

*(Mykolaiv, Ukraine) bilichenko.di@gmail.com*

## ANATOLIIVKA VILLAGE UNDER ROMANIAN OCCUPATION (1941–1944)

*The article examines the activities of the Romanian occupation administration in the village of Anatoliivka, Koblivska village community, Mykolaiv district, Mykolaiv region, during 1941–1944. In particular, the orders, resolutions and decrees of the governor of Transnistria and the prefecture on the requisition of livestock, grain, poultry, wool, and leather from the population are analyzed; about tax collection; preparation for carrying out field and grain-harvesting work in labor communities; statistical information on the presence of horses, cattle, pigs, etc. It was established that in August 1941 the village was occupied by German-Romanian troops. Officially, Anatoliivka was under Romanian occupation and was part of Transnistria. It was found that by the order of the newly appointed governor, the territory of Transnistria was divided into 13 administrative counties, which were managed by county prefectures headed by the heads of administrations - prefects. Districts were governed by praetoriums, which were headed by praetors. Village mayors were subordinate to praetors. Thus, the mayor's office of the village of Anatoliivka was a part of the Oleksandfeld praetorship of the Ochakiv district. Immediately after the occupation of the village of Anatoliivka and the establishment of the Romanian government, the question of the normalization of life and the improvement of rural life arose. It was concluded that during 1941–1944, the Romanian occupation administration in the village of Anatoliivka carried out a number of important measures, in particular: it established state taxes on livestock owners, carried out spring works, returned confiscated property to former kulaks, opened a hospital and a grocery store, and renovated a school. The village of Anatoliivka was under German-Romanian occupation until March 1, 1944, when soldiers of the 3rd Ukrainian Front under the command of Army General R. Ya. Malinovsky liberated Anatoliivka from the German-Romanian occupiers.*

**Key words:** Anatoliivka, Romanian occupation, prefecture, pretoria, primaria, Transnistria.

**Постановка проблеми.** Історія села Анатоліївки Коблівської сільської громади Миколаївського району Миколаївської області розпо-

чинається через багато століть. У 1792 р. уряд дарував понад 12 десятин землі на лівому березі Тилигульського лиману Томасу Кобле, видатному

англійцю, який зробив великий внесок у розвиток Причорномор'я. За його волею тут могли селитися кріпаки-утікачі та українські козаки. Анатоліївка набуває статусу містечка у 1850 р. Приблизно через 9 років тут у 189 дворах проживало 1388 осіб. Наприкінці грудня 1917 р. в Анатоліївці встановлено Радянську владу, створено ревком, а в лютому 1918 р. обрано волосну раду робітників, селянських та солдатських депутатів.

У серпні 1941 р. село було окуповано німецько-румунськими військами. Офіційно Анатоліївка підпадала під румунську окупацію і входило до складу «Трансністрії». На сьогоднішній момент у вітчизняній історичній науці немає узагальнюючих робіт з даної тематики у консолідованому вигляді, із широкою ретроспективою огляду інформації, в яких розкривається окупація села Анатоліївка румунськими військами протягом 1941–1944 рр.

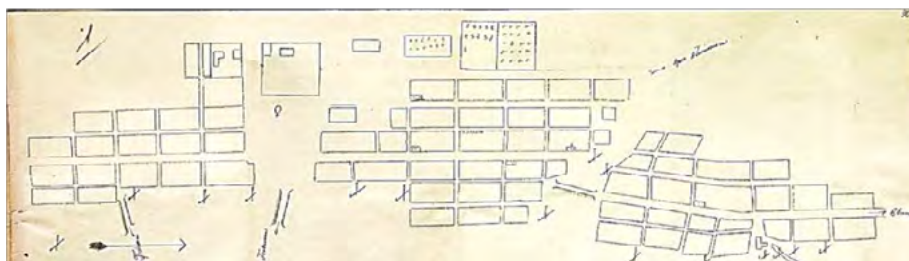
**Аналіз досліджень.** На сучасному етапі значний внесок у дослідження даної тематики вніс одеський дослідник М.І. Михайлуца (Михайлуца, 2014: 113), який у своїх багаточисленних працях розглянув різні аспекти діяльності румунського режиму на Півдні України: від релігійної до пропагандистської політики. У 2010 р. виходить друком фундаментальна праця «Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття», де чільне місце займає розділ відомих одеських істориків (Т. Вінцовський, М. Михайлуца, Г. Казимова, В. Щетніков, 2010: 413–445) під назвою «Окупаційний режим в губернаторстві «Трансністрія», що досить детально описує основні напрямки діяльності румунської адміністрації на окупованих територіях. Питання органів правопорядку в роки німецько-румунської окупації Півдня України дослідив С.М. Боган (Боган, 2012: 35–40), а культурній політиці румунської адміністрації чимало праць присвятила Н.В. Шевченко (Шевченко, 2010: 16). Становище сільської громади на окупованій території ретельно вивчає одеський історик О.В. Осипенко.

**Мета статті** – дослідити на основі архівних джерел окупацію села Анатоліївки Березанського району Миколаївської області румунською військовою адміністрацією протягом 1941–1944 рр.

**Виклад основного матеріалу.** До кінця жовтня 1941 р. Південь України був майже повністю окупований німецько-румунськими військами. 19 серпня 1941 р. внаслідок спеціального договору між німецькими та румунськими уповноваженими, підписаного в Тягині, всю територію між Бугом і Дністром було віддано румунській адміністрації, під назвою «Трансністрія». 29 вересня 1941 р. у Тирасполі склав присягу новообраний губернатор Трансністрії – професор Георгієвський. У своїй промові губернатор підкреслив, що «...Уряд Трансністрії має перед собою велике завдання своїми діями та працею досягти перемоги у військовій кампанії на Сході і відіграти вирішальну роль у новому будівництві...». Присяга завершилася принесенням подяки нацистському та фашистському вождям Німеччини та Італії.

За наказом новопризначеного губернатора, територія Трансністрії була розділена на 13 адміністративних повітів, які управлялися повітовими префектурами на чолі з головами адміністрацій – префектами. Районами керували претури, які очолювали претори. Примарії сіл підпорядковувалися претурам (Біліченко, 2020: 79). Так, примарія села Анатоліївки входила до Олександрфельдської претури Очаківського повіту. Примарем села Анатоліївка в офіційних документах значиться Волков, а секретарем при ньому Верьовкін (План примарії див. на *Рис. 1* – прим. автора).

Одразу ж після окупації села Анатоліївки та встановлення румунської влади повстало питання щодо нормалізації життєдіяльності та налагодженню сільського побуту. Згідно оголошенню префекта Очаківського повіту підполковника В. Горського у селі Анатоліївка у грудні 1941 р. було декілька випадків отруєння якоюсь знайденою рідиною у бочках та пляшках. Характерні властивості цієї рідини: колір червоний, з присма-



**Рис. 1. План села Анатоліївки**

Джерело: ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 12. арк. 36

ком алкоголю. Особи які випили та понюхали цю рідину одразу ж отруювалися та захворювали нервовою системою та мозком після чого наступала смерть. Румунські власті застерігали, що жителі які випадково знайдуть цю рідину, не повинні до неї доторкатися, а одразу ж довести до відома місцеві власті, які повинні були прийняти згідно цього серйозні міри (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 1. арк. 7).

За наказом підполковника В. Горського, префекта Очаківського повіту: «... забороняється колгоспам продавати для забія худобу, які призначаються для плоду, як-то: расових бугаїв, корів, робочих биків, дрібної худоби до 3-х років, овець та свиней вагою до 90 кг. ...» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 1. арк. 17).

Ще одним питанням, залишалось питання встановлення державних податків. Згідно наказу № 5 від 26 грудня 1941 р.: «Ст. 1...Примарії сіл забор'язані завести запис у книгах жителів села які мають корів, як колгоспних так і власних, перевіря частіше наслідки доїння.

Ст. 2. Старости забор'язані приймати коров'яче молоко, яке здавалося жителями кожного дня по 80% у примарію.

Ст. 3. Жителі, які мали власних корів, по вихідним дням молоко не здають, залишаючи його для своїх потреб.

Ст. 4. Старости забор'язані приймати швидкі міри для того щоб із зібраного молока виробили

масло у колгоспах. Староста здають масло кожен понеділок претурам.

Ст. 5. Кожна претура веде одну книгу записів щодо отримання масла із кожного села і другу квитанційну книгу для видачі квитанцій кожного села про отримання масла. Претура забор'язана зберігати масло у кращих санітарних умовах.

Ст. 6. Жителі які будуть здавати молоко примарії села можуть отримувати через примарію цукор, киросин, сірники,табак та інші товари по ціні вартості.

Ст. 7. У жителів які не будуть здавати частину молока, будуть відбиратися корови.

Ст. 8. Преторам доручено виконання даного наказу...» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 1. арк. 13).

Згідно статистичним даним станом на 27 червня 1942 р. у селі Анатоліївка у власності мешканців нараховувалося 209 коней, 4 жеребці, 213 корів, 9 волів, 14 свиноматок, 97 поросят (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 3. арк. 3).

Часто до префектури Очаківського повіту поступали прохання від жителів села про звільнення їх від державних податків. Так, 20 червня 1943 р. таке прохання поступило від жителя села Анатоліївка Красноножка Павла Грироговича. У листі зазначалося наступне: «Я, Красноножка Павло Григорович, маю от роду 87 років і дружині моєї 72 роки. При радянській владі мав гоніння та був розкулачений. З пиходом румунської влади я відчуваю себе вільним за що і вдячний я сердечно визволителям від більшовизма. Враховуючи мою старість і моєї дружини, ми не маємо більше робочих рук, окрім нас самих. Прошу пана полковника дати мені помилування та звільнити від усіляких державних податків, ураховуючи нашу старість і те, що ми маємо у господарстві всього лише одну корову» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 4. арк. 2).

Зі встановленням румунської адміністрації у Анатоліївці, від односельчан (колишніх так званих кулаків) поступали заяви та прохання про повернення конфіскованого радянською владою майна. Так, до старости нсдійшов лист Матвія Москаленка, який у своїй заяві виклав наступне: «... У 1933 р. коли мене розкулачували у мене забрали прес для винограду, який наразі знаходиться у Моїсеєнка Хоми Андрійовича, котрий я хочу аби ви забрали у нього і повернули мені назад» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 5. арк. 5).

Від Івана Чмелева теж надійшла заява щодо повернення майна у якій зазначалося, що: «... нашого батька разом із нами вигнали з нашого дому, а майно все відібрали. Тепер німецько-румунський уряд надав можливість нам увійти у свої хати, однак батька немає у живих і спад-

Таблиця 1

**Жителі села Анатоліївки,  
які мали по дві корови**

Прізвище ім'я, по батькові	Кількість корів
Герасимчук Андрій	2
Буняков Григорій	2
Колкутин Григорій	2
Пономарьов Олексій	2
Волков Нефед	2
Негреєв Семен	2
Бондурко Наталія	2
Сомов Василь	2
Коваленко Ірина	2
Цуканов Гаврило	2
Щербаков Семен	2
Пугачова Марія	2
Зозулін Іван	2
Бережній Василь	2
Восков Юрій	2
Валянська Марфа	2
Білоусов Степан	2
Бережна Пелагея	2
Ковальова Варвара	2

Джерело: (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 36. арк. 121)



коємцем є я. Також я доглядав свою матір до її смерті. Зараз я прийшов у свій двір і знайшов одну хату без забудов, через що прохаю владу побудувати мені конюшню та повернути 1600 штук черепиці» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 5. арк. 6).

Однак, автором у документаж Державного архіву Миколаївської області не було знайдено інформації щодо подальшої долі зазначених клопотань.

На весні 1942 р. у Анатоліївці розпочалися весняні роботи (Про хід весняних робіт дивитися у зведеній табл. 2 – прим. автора).

Згідно наказу губернатора Трансністрії за № 7993 для населення Анатоліївки відпускався керосин щомісяця по одному літру на родину. Вартість одного літру керосину становило 50 марок, яке населення оплачувало продуктами харчування (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 18. арк. 7).

Важливим питанням було і питання торгівлі у селі. 6 липня 1942 р. за клопотанням Анатоліївської примарії перед претором Олександрфельдського району Очаківського повіту, було надано дозвіл на відкриття у селі бакалійного магазину (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 4. арк. 22).

Функціонував у Анатоліївці і місцевий госпіталь. Так, 10 липня 1942 р. за розпорядження Очаківської префектури, шеф госпіталю Зотов та староста села здійснили закупілю продуктів із особистого рахунку для госпіталю задля харчування хворих на два місяці. Зокрема, було закуплено наступне: птиць – штук, яєць – 250 штук, огірків – 400 кг, помідор – 700 кг, капусти – 670 кг, муки – 600 кг, масло – 60 кг, картоплі – 5 600 кг (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 18. арк. 1). Також, за розпорядженням санітарного відділу Очаківської префектури, все населення Анатоліївки, починаючи з 2-х літнього віку і до 70 років заборонялося робити щеплення проти холери. Особи, які не з'являлися на щеплення були покарані штрафом у 100 марок і тюремним ув'язненням до 6 місяців (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 20. арк. 23).

Стояло і завдання щодо постачання продуктами харчування окупаційної армії. Так, за розпорядження румунської адміністрації сільська громада Анатоліївки заборонялася виділити румунській армії 10 000 кг картоплі (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 6. арк. 1).

Траплялися випадки реквізиції зерна, коней, великої рогатої худоби, овець, свиней і фургонів німецькими та румунськими військами у місцевого населення. Так, німецькими військами було реквізовано 1 корову, 10 свиней, 79 гусей, 13025 яїць. Румунськими військами було відібрано у жителів села 58 курей та 20 качок (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 9. арк. 3).

На основі наказу Олександрфельдського земельного відділу за № 153, по Анатоліївській примарії забороняється усім власникам коней, великої рогатої худоби пасти їх на ділянках сінокосів і люцерни, а також на ділянках посівів. Власники коней та великої рогатої худоби які не виконували даного розпорядження суворо каралися: худоба конфіскувалася, а власник повинен був виплатити штраф у розмірі 10 марок. Якщо дане правопорушення повторювалося, то власник худоби вже карався лагерним утримуванням на 10 днів (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 20. арк. 15).

Задля підготовки до початку шкільного 1942–1943 навчального року префектура Очаківського повіту видала 23 липня 1942 р. спеціальний указ, у якому зокрема йшлося, що: «... школи потрібно підготувати до початку занять, а для цього потрібно зробити вкрай необхідний ремонт, а саме відремонтувати дах, печі, двері, вікна, побілити, влаштувати вбиральні та відгородити шкільний двір. Взагалі усунути усі недоліки, які могли б порушити нормальну роботу школи протягом усього навчального року. Кошти, необхідні для ремонту школи, необхідно знайти на місці, а тому наказую: у кожній школі організувати комітет. У склад комітету повинні входити п'ять чоловік: староста, директор школи та три члена комітету

Таблиця 2

## Зведена таблиця щодо ходу весняних робіт по селі Анатоліївка на 15 травня 1942 р.

Назва колективу	Орано		Посіяно		Посів по культурам						Тракторів	Коней	Людей	Підвод	
	Усього	Вгч Трактор.	Усього	Вгч трактор	Пшениця	Ячмінь	Кукуруза	Картопля	Соняшник	-					
Потривасво	692	290	589	187	-	521	-	20	18	30	4	80	59	17	
«А-Партизан»	763	310	681	228	-	540	73	-	18	11	3	135	123	24	
«Ч-Партизан»	310	139	284	102	26	206	53	-	-	-	3	60	-	-	-
По селу	1765	739	1554	415	26	1267	126	20	36	41	10	275	-	-	-

Джерело: ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 7. арк. 15



із числа домогосподарів за вказівкою старости. Комітет складає план необхідного ремонту. Усю суму комітет розподіляє між населенням подвірною (на главу родини). Все населення повинно прийняти участь у ремонті школи, але при розподіленні комітет повинен враховувати матеріальний стан родини та допускати найменшому обкладенню найбільш бідні сім'ї за рахунок багатих. Збір на ремонт школи потрібно здійснювати марками, продуктами та матеріалами, які потребуються для ремонту школи. Облік зібраних коштів для ремонту школи веде секретар комітету. Враховуючи важливість та серйозність роботи, комітет повинен швидко розгорнути свою роботу і розпочати ремонт з таким розрахунком, аби до 15 серпня цього року школа була цілком готова до занять (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 11. арк. 41).

Директором школи села Анатоліївки з 1908 р. була Щука Наталія Павлівна, яка залишилася при своїй посаді і в роки румунської окупації. Станом на 1942 р. школа поповнилася 7 новими вчителями (Штат школи дивитися у *табл. 1* – прим. автора).

Згідно наказу Очаківської префектури від 24 жовтня 1942 р. робочий розпорядок у селах був встановлений у такому порядку:

- Робочий день розпочинався з 8:00 до 12:00 годин дня;
- з 12:00 та до 15:00 – обідня перерва;
- з 15:00 до 19:00 – продовження робочого дня (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 11. арк. 31).

У грудні 1942 р. у Анатоліївці спалахнуло захворювання на сипний тиф. У листі претора Александфельдського району Н. Івановича до старости села Анатоліївка від 16 грудня 1942 р. зазначалося наступне: «Через часті випадки захворю-

вання сипним тифом та у цілях запобігання його розповсюдження, оголосить населенню вашого села щодо дотримання особистої санітарії та гігієни. У числі основних заходів щодо охорони від захворювань і розповсюдження зарази, кожен мешканець повинен слідкувати за чистотою своєї особисто і своєї одежі, не допускаючи появи вошив та інших паразитів, які сприяють появи захворювань. Рекомендується дезинфекціонувати одяг. Лікар села забов'язується перевіряти дотримання жителями санітарії, про що повинен рапортувати у претуру» (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 11. арк. 10).

Згідно наказу губернатора Трансністрії від 5 грудня 1942 р. усі жителі Анатоліївки були забов'язані до 31 грудня 1942 р. здати усі свої запальнички до примарії. Усі зібрані запальнички згодом передавалися у претуру з описом, складеним у 2-х екземплярах, де вказувалась марка запальнички (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 36. арк. 2).

За наказом від 13 січня 1943 р. був встановлений порядок відпускання керосину населенню:

- На кожного главу сім'ї щомісяця відпускалося 2 кг керосину;
- Керосин відпускався генеральними магазинами по ціні 1 марки за літр. Вартість керосину сплачувалася також продуктами, а саме: 1 кг керосину обмінювався на 4 кг. 600 г ячменю, або ж 3 кг. 350 г кукурудзи та 6 кг 700 г картоплі;
- Магази́нери відпускали керосин по спискам, де були вказані прізвище та ім'я, кількість керосину, кількість та вид продуктів отриманих за керосин та розписка про отримання керосину;
- Списки складалися у 2-х екземплярах. Щомісяця один екземпляр списку надсилався у претуру (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 36. арк. 1).

Таблиця 3

**Інформація щодо вчителів які працювали у школі села Анатоліївка станом на жовтень 1942 р.**

Прізвище, ім'я, по батькові	З якого року працює у школі	Чи працює у школі станом на жовтень 1942 р.
Андришко Миколай Михайлович	1942 р.	Так
Анкудіна Анна Олександрівна	1942 р.	Так
Загичко Борис Іванович	1942 р.	Так
Удовиченко Константин Ігнатович	1942 р.	Так
Юрченко Тетяна Іванівна	1942 р.	Так
Волкова Віра Григорівна	1942 р.	Так
Фурсова Надія Володимирівна	1942 р.	Так
Бережна Любов Петрівна	1930 р.	Так
Грищенко Аграфья Федорівна	1939 р.	Так
Сичова Катерина Григорівна	1938 р.	Так
Здоровчев Павло Константинович	1938 р.	Так
Щука Наталіївна Павлівна	1908 р.	Так

Джерело: ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 21. арк. 35

Для швидкого виконання наказів, отриманих примаріями, претура Олександрфельдського району постановило наступне:

- Розподілити села на сектори по 50 дворів в кожному;
- Кожен сектор повинен мати одного бригадира, який матиме книгу обліку усіх жителів сектору;
- Кожен сектор розподілити на групи по 10 дворів у кожній та призначити одного шефа;
- При отриманні наказу, тароста скликає шефів секторів, а шефи секторів скликають шефів груп, які одразу ж виконують наказ отриманий від примарії (ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 36. арк. 6).

15 травня 1943 село Анатоліївку відвідав генерал-губернатор Транснестрії Георг Алексяну. Через що, старості села було наказано «забезпечити явку усіх поліцейських на 8 годин ранку ...»

(ДАМО, Р-1647. Оп. 1. Спр. 36. арк. 119).

Перебувала село Анатоліївка під німецько-румунською окупацією до 1 березня 1944 р., коли воїни 3-го Українського фронту під командуванням генерала армії Р. Я. Малиновського звільнили Анатоліївку від німецько-румунських окупантів (Історія села Анатоліївка, Електронний ресурс).

**Висновки.** Таким чином, протягом 1941–1944 рр. румунська окупаційна адміністрація у селі Анатоліївка провела ряд важливих заходів, зокрема: встановила державні податки на власників худоби, провела весняні роботи, повернула конфісковане майно колишнім кулакам, відкрила госпіталь та бакалійний магазин і відремонтувала школу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біліченко Л. Діяльність Одеського муніципалітету Транснестрії (1941–1944 рр.). Старожитності Лукомор'я. 2020. № 2. С. 78–95.
2. Боган С. Колабораціоністські органи правопорядку на Півдні України у 1941–1944 рр. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія. 2012. Т. 180. Вип. 168. С. 35–40.
3. Вінцовський Т., Кязимова Г., Михайлуца М., Щетніков В. Окупаційний режим в губернаторстві «Транснестрія». Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. Кн.1. Київ. 2010. С. 413–445.
4. ДАМО – Державний архів Миколаївської області.
5. История села Анатольевка: от времен царского режима до независимой Украины. URL: <https://novosti-koblevo.mk.ua/main/1146-istorija-sela-anatolevka-ot-vremen-carskogo-rezhima-do-nezavisimoy-ukrainy.html>
6. Михайлуца М., Тригуб О. Релігійна політика окупантів на Миколаївщині: особливості, суть та наслідки (серпень 1941 – березень 1944 рр.). Краєзнавство. 2014. № 1. С. 113.
7. Осипенко О. Фіскальна політика румунських окупантів щодо сільського населення в південно-західних землях України (1941–1944 рр.). Краєзнавство. 2017. № 1-2. С. 184–191.
8. Шевченко Н. Діяльність національних культурно-освітніх закладів Півдня України в період румунської окупації 1941–1944рр.: автор. дис. ... к.іст.н. Миколаїв, 2010. 16 с.

#### REFERENCES

1. Bilichenko, L. (2020). Diialnist Odeskoho munitsypalitetu Transnistrii (1941-1944 rr.) [Activities of the Odessa municipality of Transnistria (1941-1944)]. Starozhytnosti Lukomoria No 2. pp 78-95. [in Ukrainian].
2. Bohan S. (2012). Kolaboratsionistski orhany pravoporiadku na Pivdni Ukrainy u 1941-1944rr. [Collaborationist law enforcement agencies in the South of Ukraine in 1941-1944.]. Naukovi pratsi [Chor-nomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: Istoriiia. T. 180. Vyp.168. S.35-40. [in Ukrainian].
3. Vintskovskiy T., Kiazymova H., Mykhailutsa M., Shchetnikov V. (2010). Okupatsiinyi rezhym v hubernatorstvi «Transnistriia». [The occupation regime in the governorate of "Transnistria"] Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI stolittia. Istorychni narysy. Kn.1. Kyiv. pp.413-445. [in Ukrainian].
4. DAMO – Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State Archive of the Mykolaiv Region].
5. Istoriya sela Anatolevka: ot vremen tsarskogo rezhima do nezavisimoy Ukrainyi. [History of the village Anatolyevka: from the times of the tsarist regime to independent Ukraine] URL: <https://novosti-koblevo.mk.ua/main/1146-istorija-sela-anatolevka-ot-vremen-carskogo-rezhima-do-nezavisimoy-ukrainy.html> [in Russian].
6. Mykhailutsa M., Tryhub O. (2014). Relihiina polityka okupantiv na Mykolaivshchyni: osoblyvosti, sut ta naslidky (serpen 1941 – berezen 1944 rr.). [Religious policy of the occupiers in the Mykolaiv region: features, essence and consequences (August 1941 - March 1944)]. Kraieznnavstvo. No 1. p.113. [in Ukrainian].
7. Osypenko O. (2017). Fiskalna polityka rumunskykh okupantiv shchodo silskoho naseleennia v pivdenno-zakhidnykh zemliakh Ukrainyi (1941-1944rr.). [The fiscal policy of the Romanian occupiers in relation to the rural population in the south-western lands of Ukraine (1941-1944)]. Kraieznnavstvo. No 1-2. pp.184-191. [in Ukrainian].
8. Shevchenko N. (2010). Diialnist natsionalnykh kulturno-osvitnikh zakladiv Pivdnia Ukrainy v period rumunskoi okupatsii 1941-1944rr. [Activities of national cultural and educational institutions of Southern Ukraine during the Romanian occupation of 1941-1944.]: avtor. dys.... k.ist.n. Mykolaiv. 16 p. [in Ukrainian].

УДК 070 (477.83) "XX"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-3>

**Микола ГАЛІВ,**

*orcid.org/0000-0001-7068-3124*

*доктор педагогічних наук, професор,*

*професор кафедри історії України та права*

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

*(Дрогобич, Львівська область, Україна) halivm@yahoo.com*

**Наталія КОВАЛЬ,**

*orcid.org/0000-0003-2191-3135*

*кандидат філологічних наук,*

*доцент кафедри англійської мови та перекладу*

*Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

*(Дрогобич, Львівська область, Україна) kovalnatal7@ukr.net*

**Василь ХОМИЧ,**

*orcid.org/0009-0009-8198-290x*

*викладач вищої категорії,*

*викладач-методист суспільних дисциплін*

*Дрогобицького фахового коледжу нафти і газу*

*(Дрогобич, Львівська область, Україна) hotvas59@gmail.com*

## **ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧЧИНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ПІДКАРПАТТЯ» (1942–1944)**

*Мета статті – проаналізувати інформаційний та проблемно-тематичний контент публікацій у газеті «Голос Підкарпаття» (1942–1944) щодо економічного життя населення Дрогобицької округи дистрикту «Галичини». Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, об'єктивності, а також на загальнонаукові (аналіз, синтез, типологізація) та спеціально-історичні методи (історико-системний, історико-типологічний, історико-генетичний), а також методи джерелознавчої критики. У результаті дослідження встановлено, що в газеті «Голос Підкарпаття», яка видавалася у Львові від серпня 1942 до травня 1943 рр., недостатня увага присвячувалася економічним аспектам становища Дрогобиччини у роки німецької окупації. Лише окремі статті стосувалися промислово-ремісничої, сільськогосподарської, торгівельно-кооперативної сфер господарського життя міста і краю. Однак вони не дають можливості створити цілісну картину економіки Дрогобицької округи, лише вносять до неї окремі штрихи. Серед останніх – окремі аспекти діяльності кооперативів, зокрема «Народної Торгівлі», а також господарсько-просвітницьких організацій на зразок Товариства «Сільський господар». Деякі публікації в аналізованому часописі дають змогу проілюструвати політику окупаційних властей у сільському господарстві, у тому числі й щодо збирання натуральних податків (контингентів), у ремісничому виробництві, зокрема об'єднання ремісників Дрогобиччини в поділену на профільні групи організацію під контролем створеної німцями установи під назвою «Група Ремесло». Цікавими є і статистичні дані про чисельність ремісників на Дрогобиччині, які свідчать про етнічний склад працівників.*

**Ключові слова:** «Голос Підкарпаття», Дрогобиччина, дистрикт «Галичина», німецька окупація, економіка, промисловість, кооперативний рух, ремесло, преса.

**Mykola HALIV,***orcid.org/0000-0001-7068-3124**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,  
Professor at the Department of Ukraine's History and Law  
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University  
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) halivm@yahoo.com***Natalia KOVAL,***orcid.org/0000-0003-2191-3135**Candidate of Science in English Philology,  
Associate Professor at the Department of the English Language and Translation  
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University  
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) kovalnata17@ukr.net***Vasyl KHOMYCH,***orcid.org/0009-0009-8198-290x**Teacher of the Highest Qualification Category,  
Methodist-Teacher of Social Sciences  
Drohobych Professional College of Oil and Gas  
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) homvas59@gmail.com*

## **ECONOMIC LIFE OF DROHOBYCH COUNTY ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE NEWSPAPER “HOLOS PIDKARPATTIA”/ “VOICE OF PIDKARPATTIA” (1942–1944)**

*The purpose of the article is to analyze the informational and problem-thematic content of publications in the newspaper “Holos Pidkarpattia” / “Voice of Pidkarpattia” (1942–1944) regarding the economic life of the population of the Drohobych County of the “Halychyna” District. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as on general scientific (analysis, synthesis, typology) and special-historical methods (historical-systemic, historical-typological, historical-genetic), as well as methods of source criticism. As a result of the research, it was established that in the newspaper “Voice of Pidkarpattia”, that was published in Lviv from August 1942 to May 1943, insufficient attention was paid to the economic aspects of the situation of Drohobych County during the years of German occupation. Only separate articles concerned the industrial-craft, agricultural, trade-cooperative spheres of the economic life of the city and the region. However, they do not provide an opportunity to create a complete picture of the economy of Drohobych County, they only add individual touches to it. Among the latter are certain aspects of cooperative activity, in particular “Narodnaya Torgivla” (“People’s Trade”), as well as economic and educational organizations such as the Society “Silsky Hospodar” (“The Village Master”). Some of the publications in the analyzed periodical make it possible to illustrate the policy of the occupation authorities in agriculture, including the collection of taxes in kind (contingents), in craft production, in particular, the unification of Drohobych County artisans into an organization divided into profile groups under the control of an institution created by the Germans called “Remeslo Group”. Statistical data on the number of craftsmen in Drohobych County, which testify to the ethnic composition of workers, are also interesting.*

**Key words:** “Voice of Pidkarpattia”, Drohobych County, “Halychyna” District, German occupation, economy, industry, cooperative movement, craft, press.

**Постановка проблеми.** Важливим джерелом до історії повсякденного життя населення окупованих українських земель у роки німецько-радянської війни є легальні пресові видання, зокрема й газета «Голос Підкарпаття», яка видавалася від серпня 1942 до травня 1944 рр. Газета перебувала під цілковитим контролем німецької цензури і була покликана компенсувати мешканцям Підкарпаття закриття весною 1942 р. провінційних часописів, зокрема «Вільного слова» (у березні – травні 1942 р. виходив під назвою «Дрогобицьке слово») та «Стрийських вістей». Офіційно пояс-

нювалося, що населення може отримувати львівські видання поштою, а насправді ліквідація окружних газет і видання у Львові тижневиків для різних округ дистрикту «Галіція» давало можливість німецькій владі значно посилити цензуру. У результаті, як зазначає К. Курилишин, матеріали львівського восьмисторінкового тижневика «Рідна земля» повністю дублювалися (крім шостої сторінки) низкою видань для округ, зокрема і «Голосом Підкарпаття» (Курилишин, 2007: 16). У цій газеті, крім відповідного пропагандивного опису воєнних дій, зовнішньої політики Німеччини та її

союзників, наказів і повідомлень центральної та місцевої окупаційної влади, розкриття негативної суті радянської суспільно-політичної системи, публікувалися матеріали з історії України, педагогіки, нових методів ведення сільського господарства, діяльності Українського центрального комітету (далі – УЦК) і його структур, економічного і культурного життя українців в Генеральній губернії та інших підвладних німцям політично-адміністративних новотворах. У першому числі «Голосу Підкарпаття» окреслювалася тематика питань, що висвітлюватимуться часописом: «На його сторінках буде поміщуватись крім тижневого огляду воєнно-політичних дій та статей про загальні справи також статті, замітки та дописи про культурно-освітнє та економічно-господарське життя тих округ Галицької землі» («Голос Підкарпаття», 1942). Становищу Дрогобиччини, Самбірщини та Стрийщини присвячувалася шоста сторінка газети, де власне регулярно з'являлися матеріали, які стосувалися різних аспектів життя краю, зокрема й економічного.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Газету «Голос Підкарпаття» у своїх публікаціях охарактеризували В. Вергун (Вергун, 1973), Н. Антонюк (Антонюк, 1997а; Антонюк, 1997б), В. Офіцинський (Офіцинський, 2001). Бібліографічний опис газети «Голос Підкарпаття» здійснив львівський історик К. Курилишин (Курилишин, 2007: 221–226). Окремі аспекти життя під німецькою окупацією розглядали у своїх працях В. Ільницький та М. Галів (Ільницький, Галів, 2017, Галів М., Ільницький В., 2019). У статтях М. Галіва проаналізовано газету «Голос Підкарпаття» як документальне джерело з історії Дрогобича (Галів, 2008), а також на основі аналізу публікацій у зазначеному часопису розкрито діяльність органів влади та громадських організацій в Дрогобичській окрузі дистрикту «Галичина» (Haliv, 2023). На сьогоднішній день відсутні дослідження матеріалів газети щодо економічного життя Дрогобиччини у роки німецької окупації.

**Мета статті** – проаналізувати інформаційний та проблемно-тематичний контент публікацій у газеті «Голос Підкарпаття» (1942–1944) щодо економічного життя населення Дрогобичської округи дистрикту «Галичини».

**Виклад основного матеріалу.** Фронтальний аналіз публікаційного контенту газети «Голос Підкарпаття» дав змогу встановити, що її редакція та дописувачі не достань уваги присвячували економічному становищу Дрогобиччини у 1942–1944 рр. Особливо це стосується промислового комплексу Дрогобича (нафтопереробних,

цегельного, чавуноливарного та інших заводів), про роботу якого немає жодної статті чи хоча б замітки. Щоправда, наприкінці 1942 р. з'явилася стаття Григорія Хробака «Промисловість Дрогобича» (Хробак, 1942), однак вона носила узагальнений характер і присвячувалася розвитку промисловості усієї Дрогобиччини до війни. Читач не знайде там жодної статистичної інформації про рівень промислового виробництва в Дрогобичі періоду окупації.

Схожою за інформативністю була й стаття Г. Хробака «Господарство Дрогобиччини». У ній зазначалося, що з утворенням Дрогобичської області наприкінці 1939 р. до її складу ввійшли найбільші промислові райони Західної України: Бориславський нафто-газово-озокеритний район, а також найбільше з виявлених і експлуатованих родовищ газу в Дашаві на Стрийщині, мережа газопроводів від нього і низка промислових центрів Карпатського Передгір'я – Перемишль, Дрогобич, Самбір, Борислав, Стрий, Ходорів. Такий склад області, на думку автора, робив її найбільшим промисловим районом у західній частині Східної Галичини. Дрогобиччина, як констатував дописувач, є дуже багатою на корисні копалини. Найбільше народногосподарське значення має нафта і газ. Найбагатшим з відомих родовищ нафти є так звана «Бориславська Фалда» з головним центром у Бориславі, Тустановичах і Мразниці. Недавно, йдеться у статті, було виявлено родовища в околиці села Вороблевичі Меденицького району. Декілька слів написав Г. Хробак і про поклади торфу, які знаходяться в «стожищі» Дністра між Дрогобичем і Рудками. Родовища ж калійної солі розташовані поруч із звичайною сіллю; тепер експлуатують тільки одне родовище в Стебнику неподалік Дрогобича (Хробак, 1943а).

Загалом у статті «Господарство Дрогобиччини» окреслювалася загальновідома інформація про економічні потужності і сировинні промислові ресурси Дрогобиччини. У цій публікації автор жодного слова не сказав про сільське господарство краю, вочевидь, відклавши цей аспект для іншої статті. Викликає застереження й те, що Г. Хробак у часі німецької окупації оперував назвами радянських територіальних утворень. Це нашттовує на думку, що джерелом для його газетної статті були радянські матеріали, оприлюднені ще в 1939–1941 рр. Цілком можливо, що він використовував виданий з нагоди виборів до місцевих рад (грудень 1940 р.) за редакцією керівника обкому КП(б)У Дрогобичської області М. Ткача збірник «Радянська Дрогобиччина».

На сторінках тижневика було опубліковано декілька статей, присвячених організації ремісництва в Дрогобицькій окрузі. У статті «Ремесло Дрогобиччини» (27 вересня 1942 р.) наведено кількість працюючих в окрузі ремісників (окрім сільських кустарів): 274 особи, з них 140 українців, 128 поляків, 9 німців. На той час ремісники були поділені за певними профільними групами. У Дрогобичі I реміснична група включала 9 українців і 9 поляків, II група – 2 українця і 10 поляків, III група – 16 українців і 11 поляків; IV група – 21 українців, 14 поляків, 1 німця; V група – 14 українців, 12 поляків, 3 німці; VI група – 16 українців, 16 поляків, 1 німця, VII група – 9 українців і 9 поляків (Ремесло Дрогобиччини, 1942). Наведені показники дають змогу встановити кількісний етнічний склад ремісників Дрогобича на вересень 1942 р.: зі 177 ремісників – 87 українців, 85 поляків, 5 німців.

Згодом у публікації «Організація ремесла в Дрогобиччині» розповідалося про діяльність фірми, яка виробляє окуття, тачки, шевські верстати, верстати направи самоходів і залізничні верстати (sic!), однак, навіть не вказувалося, де саме працює ця господарська організація. Водночас повідомлялося, що ремісники, які «посідають власні верстати», зобов'язані реєструватися в окружній «Групі Ремесло», яка нещодавно почала формуватися (Організація ремесла в Дрогобиччині, 1943). Зауважимо, що «Група Ремесло» була спеціальною державною організацією, призначеною для упорядкування та контролювання ремісничого виробництва на окупованих землях (у Львові знаходився дистриктний осередок цієї установи). На той час (січень 1943 р.), як зазначалося у згаданій статті, в місцевій «Групі Ремесло» зареєструвалося півтисячі ремісників Дрогобича та округи. При цьому констатувався факт швидкої організації ремісників у системі «Групи Ремесло», адже це давало їм змогу отримати приділ харчів і сировини (Організація ремесла в Дрогобиччині, 1943).

Чимало матеріалів газети «Голос Підкарпаття» було присвячено питанням функціонування сільського господарства. Однією з перших статей, яка торкалася цієї сфери економіки краю, була невеличка замітка «Заготівля яєць», в якій зазначалося, що акцією заготівлі яєць на терені Дрогобиччини і Самбірщини займається фірма Віллі Гасс, що веде роботу зі скупку, маркування («знакування») яєць, а також скуповує домашню птицю і мед. Свій осідок вона має у Самборі, де власне відбувається сортування яєць, які опісля відправляються у скринях до Львова. Мед також транспортується до Львова на очищення. Дрібну птицю

вивозять до Городка, де її відгодовують «на заріз». Подавалася й певна рекламна інформація: «У просторих магазинах фірми поруч зібраних продуктів знаходиться теж склад примієвих артикулів (товарів. – Авт.), зокрема цукру» (Заготівля яєць, 1942). Тут бачимо натяк на те, що цукор у вигляді премії могли отримати ті господарі, які найбільш активно здаватимуть яйця і мед. Проте речення сформулювало так, щоб показати наявність матеріальних можливостей для преміювання, але не гарантувати саме преміювання.

Про результати податкової кампанії, проведеної окупаційними властями серед селян краю, сповіщала стаття «Який контингент дала Дрогобиччина?», опублікована в одному з листопадових (1942 р.) номерів «Голосу Підкарпаття». У ній патетично відзначалося, що «провід і загал громадянства» Дрогобиччини поставили собі за мету забезпечити 100% здачі контингенту. Власне на початок листопада 1942 р. з Дрогобицької округи було зібрано 94% контингентів збіжжя і 100% контингентів «яриних і окопових» культур (картопля і буряк). «Коли зважити, що Дрогобицька округа положена здебільшого на Підкарпатті і врожайної землі тут не так багато, – йшлося в газеті, – треба признати, що такий високий контингент це справжній успіх українського громадянства. З признанням треба підкреслити, що при віддачі контингентів найкращим прикладом були наші духовники, вчителі та інші сільські інтелігенти. Вони не тільки активно допомагали урядові в громадських комісіях своєю працею, але також перші віддавали призначену на них пайку» (Який контингент дала Дрогобиччина, 1942). З статті випливає, що Дрогобицька округа не спромоглася виконати план хлібоздачі з урожаєм зернових 1942 р., проте й зазначені 94% видавалися за успіх. А тези про активну «громадянську позицію» української сільської інтелігенції скоріше використано з пропагандивною метою, – вона навряд чи відбивала реальний стан речей.

Цікавими є рекомендації щодо сплати контингенту у наступному році: «До майбутніх задач треба вже тепер підготуватись таким чином, щоби записати собі докладно скільки якого роду збіжжя посіяно під зиму і яку площу ним обсіяно. Робити це треба дуже докладно. Не подавати ані замало, ані забагато, а якраз стільки, скільки було обсіяно. Якщо б навіть тепер восени не треба було подавати, скільки ріллі засіяно озиминою, то площу і кількість засіяного збіжжя записати у себе, щоби можна було пізніше без труду зголосити. Із недовладностей виходять великі клопоти й неприємності. Буває таке, що хтось більшу засівну площу,

як справді посіяв. Йому дають великий вимір, як може здати. Він ходить, протестує, просить, нарікає. Турбота йому, клопіт комісії і громадському урядові. Чи ж не краще було зараз же подати по совісти, не більше і не менше? Слід завважити, що владі потрібні певні дані, щоб могла на них оперти свої розрахунки, бо тільки на підставі докладних обчислень може скласти вірні господарські пляни на будуче» (Який контингент дала Дрогобиччина, 1942).

З нагоди «успішної» задачі контингенту 1942 р. в «Голосі Підкарпаття» з'явилися публікації про начебто достатній рівень забезпечення продовольством місцевого населення. Так, у замітці «Дрогобиччина і Бориславщина забезпечені в господарські продукти» відзначалося покращення продовольчого забезпечення. Якщо в серпні 1942 р. відчувалася нестача, то вже у вересні вона нібито була ліквідована. При цьому згадувалося, що в минулому 1941 р. населення Дрогобича і Борислава «мусило боротися, щоб здобути для себе кілограм бараболі» (відвертий натяк на голод кінця 1941 – початку 1942 рр. – Авт.), то в цьому році «завдяки гарній погоді і дбайливому закінченню збору господарських урожаїв» всі працюючі мешканці одержали «відповідну» кількість картоплі та інших продуктів (Дрогобиччина і Бориславщина, 1942). Згадка про працюючих мешканців і відповідну кількість продовольства прямо вказує на дію карткової продовольчої системи, запровадженої окупаційними властями ще в грудні 1941 р. (про це детально йшлося в газеті «Вільне слово»).

Про незадоволення німецькими властями нормами задачі контингенту свідчить розміщена на шпальтах «Голосу Підкарпаття» на початку 1943 р. стаття «Виступлення проти розпорядків з ділянки господарки прохарчування й хліборобства». У ній повідомляється, що від 1 січня 1943 р. на теренах Галичини діятиме розпорядження генерал-губернатора від 23 грудня 1942 р. про покарання за невиконання наказів у сфері хліборобства та прохарчування. Відповідно до нього, встановлювалися міри покарань: 1) «кара гривни» – грошові штрафи у розмірі до 10 тис. зл. (їх накладав окружний староста), від 10 до 100 тис. зл. (накладав губернатор дистрикту), до «необмеженої висоти» (накладав керівник Головного відділу прохарчування і хліборобства в уряді генерал-губернатора); 2) примус безоплатного постачання продуктів харчування або примус праці; 3) арешт; 4) конфіскація рухомого і нерухомого майна на користь уряду Генеральної губернії. Зазначалося, що «посадник» (волосний старшина) може особам, приналежним до його громади, що не є

німцями, вимірювати покарання, зокрема «кару гривни» у розмірі до 300 зл. У випадку неможливості стягнути «гривну» за поданням «посадника» окружний староста може накласти покарання у вигляді 14 днів арешту. Якщо на терені якоїсь громади кояться порушення розпоряджень влади зі сфери прохарчування та хліборобства, то губернатор дистрикту може накласти «кару гривни» необмеженої величини. Спосіб загальної (збірної) сплати накладається шляхом привселюдного повідомлення і проти нього не можна вносити скарги (Виступлення, 1943).

Уже згадуваний інженер Г. Хробак помістив у «Голосі Підкарпаття» й статтю про сільське господарство Дрогобиччини, знову характеризуючи його в межах радянської Дрогобицької області. За його словами, найбільш поширена польова культура в області – овес, який займає 22% всієї ріллі. В гірських районах (Висоцько, Турка, Сколе, Лавочне, Устрики, Лісько) овес займає майже половину всіх засівів. Житом засівали 20 всієї ріллі. Найбільше його сіяли в районах Доброміль, Бірча, Перемишль, Медика, Самбір. Натомість в Дрогобицькому, Рудківському, Жидачівському, комарнівському і Миколаївському районах провідне місце займала картопля. У всій Дрогобицькій області під картоплю відводилося 18% ріллі. Пшениця займає четверте місце – 12% ріллі, основні площі її засівів розташовані в північній смузі області. Під ячменем всього 4,5%. Цукровий буряк висівали в районах Ходорівської цукроварні, біля Перемишля, а ріпак (650 га) – в долинах Дністра і Сяну. Автор підкреслював, що Дрогобицька область мала найвищу врожайність серед усіх областей Галичини. У гірських районах збирали з 1 га по 5–6 ц зернових, 60 центнерів картоплі. В Передгір'ї – 8–9 ц зернових і 100 ц картоплі. Лише північно-східна частина давали найвищі врожаї: 10–15 ц зернових і 115–120 ц картоплі. Дописувач також відзначив молочний характер тваринництва в Дрогобицькій області (Хробак, 1943b).

У низці публікацій на сторінках «Голосу Підкарпаття» розкрито діяльність відроджених у 1941 р. товариств «Народна Торгівля» та «Сільський Господар».

Характеризуючи діяльність «Народної Торгівлі», невідомий дописувач наголосив, що до війни філія цієї організації, яка об'єднувала українську міську споживчу кооперацію, під керівництвом Осипа Нестора була однією з найкращих. Уже в липні 1941 р. вона відродилася і до кінця 1942 р. діяла під керівництвом магістра Антона Левицького. З 1 січня 1943 р. там працювало 26 осіб у 10-ти крамницях, які обслуговували 55% насе-

лення міста («Народна Торгівля» в Дрогобичі, 1942). На свято свого покровителя Св. Миколая (19 грудня 1943 р.) «Народна Торгівля» гучно відсвяткувала своє 60-річчя. Зокрема, у Дрогобичі після святкового Богослужіння в церкві св.Трійці, відбулося врочисте зібрання, під час якого «народно торгівців» привітали старійшина української кооперації Володимир Чубатий, голова управи міста [Осип] Костшемський, голова УОК [Іван] Мартинюк, голова українського окружного Союзу кооператив Дмитро Німилович, директор Українбанку Бойко та керівник Дрогобицького міського суду Смольницький (Ювілейне свято, 1944).

Дещо більше інформації у досліджуваному часопис присвячено філії товариства «Сільський Господар». В одній із публікацій підкреслювалося зростання кількості членів цього товариства в окрузі: у 1942 р. на Дрогобиччині до його складу входило 15162 господаря, а на травень 1943 р. – 22 тис. (приблизно 70% усіх господарів округи). Попри це, з'ясувалося й організаційна система апарату філії, який складався з рефератів домашнього господарства, хліборобського вишколу молоді, організаційно-люстраторського (Філія Т-ва «Сільський Господар» у Дрогобичі, 1943).

Слід зауважити, що німецька влада часто використовувала Товариство «Сільський Господар» як організаційно-пропагандивний механізм унефективлення задачі селянами контингенту. Задля цього в Дрогобичі, як випливає з матеріалів «Голосу Підкарпаття», нерідко проводилися різноманітні наради та зібрання. Так, 16 лютого 1943 р. окружний господарський референт Еберхарт Гельмріх скликав сільськогосподарський з'їзд у Дрогобичі, де, крім представника місцевої Хліборобської палати інж. Леха, був і директор філії «Сільського Господаря» Мирослав Куйдич, а також приблизно 300 агрономів та мужів довір'я УОК (Дрогобиччина за збільшення продукції, 1943). На з'їзді обговорювали питання збільшення сільськогосподарського виробництва та своєчасної і цілковитої задачі контингенту. Менш, ніж через місяць в залі Українського театру відбулися чергові збори з приводу підвищення врожайності, на які приїхали волосні старшини, голови громад, учителі, священники, агрономи. Перед присутніми виступили члени уряду дистрикту д-р Гарайс і Лянгер, представник централі Товариства «Сільський господар» інж. Євген Храпливий, а також край-

сгауптман Гаргенс, гебітсляндвірт Е. Гельмріх та президент міста О. Костшемський. Цікаво, що Гарайс від імені губернатора Отто Вехтера подякував присутнім за те, що Дрогобиччина (мабуть, у 1942 р.) здала 102% контингенту (Дрогобиччина на фронті боротьби, 1943). 18 серпня 1943 р. господарський референт УОК разом з управою філії «Сільського Господаря» та окружним Союзом кооператив скликали нараду знову з питань виконання контингенту. Перед присутніми (500 осіб) у залі Українського театру, крім директора ОСК Дмитра Німиловича, директора Ревізійного союзу кооператив Іллі Михаця, виступив і директор філії Товариства «Сільський Господар» в Дрогобичі Мирослав Куйдич (Контингентова нарада, 1943).

Траплялися у пресі й заклики до виїзду українських робітників і селян до Німеччини. Зокрема, у статті «Обов'язок і особиста користь. На маргінесі виїзду робітників до Німеччини» йшлося про необхідність українцям вкласти свою лепту у перемогу над більшовизмом. Осередкам Українських окружних комітетів, керівникам волостей, управам міст, громадським головам, вчителям і сільській інтелігенції вказувалося на необхідність проводити більше заходів щодо залучення молоді до виїзду на працю до Німеччини (Обов'язок і особиста користь, 1943).

**Висновки.** Отже, в газеті «Голос Підкарпаття» недостатньо уваги присвячувалося економічним аспектам становища Дрогобиччини у роки німецької окупації. Лише окремі статті стосувалися промислово-ремісничої, сільськогосподарської, торгівельно-кооперативної сфер господарського життя міста і краю. Однак вони не дають можливості створити цілісну картину економіки Дрогобицької округи, лише вносять до неї окремі штрихи. Серед останніх – окремі аспекти діяльності кооперативів, зокрема «Народної Торгівлі», а також господарсько-просвітницьких організацій на зразок товариства «Сільський господар». Деякі публікації в аналізованому часописі дають змогу проілюструвати політику окупаційних властей у сільському господарстві, у тому числі й щодо збирання контингентів, у ремісничому виробництві, зокрема об'єднання ремісників Дрогобиччини в поділену на профільні групи організацію під контролем створеної німцями установи під назвою «Група Ремесло». Цікавими є і статистичні дані про чисельність ремісників на Дрогобиччині.



### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Н. В. Осип Боднарівич. *Українська журналістика в іменах*, 1997а. Т. 4. Львів. С. 23–24.
2. Антонюк Н. В. Українське культурне життя в “Генеральній Губернії” (1939–1944 рр.). За матеріалами періодичної преси. Львів, 1997b. 230 с.
3. Вергун В. М. Українська преса в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка: Збірник географічних, історичних, етнографічно-побутових матеріалів та мемуарів*. Т. 1. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1973. С. 767–772.
4. Виступлення проти розпорядків з ділянки господарки прохарчування й хліборобства. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 3. 17 січня. С. 6.
5. Галів М. Газета “Голос Підкарпаття” (1942–1944) як джерело з історії Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2008. Вип. XI–XII. С. 376–400.
6. Галів М., Ільницький В. Польське шкільництво на Дрогобиччині в період німецької окупації (1941–1944 рр.). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том II: Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці / [Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ: Посвіт, 2019. С. 32–52.
7. Господарство Дрогобиччини. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 16. 13 грудня. С. 2.
8. Дрогобиччина за збільшення продукції. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 9. 28 лютого. С. 6.
9. Дрогобиччина і Бориславщина забезпечені в господарські продукти. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 12. 13 листопада. С. 5.
10. Дрогобиччина на фронті боротьби за збільшення врожаю. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 12. 21 березня. С. 6.
11. Заготівля яєць. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 3. 13 вересня. С. 5.
12. Ільницький В., Галів М. Документ радянських органів держбезпеки про діяльність осередку нацистської СД (служби безпеки) в Дрогобичі (1941–1944 р.). Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич: Посвіт, 2017. Вип. 4. С. 61–68.
13. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. У 2 т. (Т. 1: А–М). Львів, 2007. 640 с.
14. «Народна Торгівля» в Дрогобичі. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 8. 18 жовтня. С. 6.
15. Обов’язок і особиста користь. На маргінесі виїзду робітників до Німеччини. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 8. 21 лютого. С. 6.
16. Організація ремесла в Дрогобиччині. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 5. 31 січня. С. 6.
17. Офіцинський В. А. Дистрикт Галичина (1941–1944): Історико-політичний нарис. Ужгород: Гражда, 2001. 143 с.
18. Ремесло Дрогобиччини. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 5. 27 вересня. С. 6.
19. Філія Т-ва “Сільський Господар” у Дрогобичі. *Голос Підкарпаття*. 1943. Ч. 18. 2 травня. С. 6.
20. Хробак Г. Господарство Дрогобиччини. Корисні копалини, транспорт. *Голос Підкарпаття*. 1943а. Ч. 1–2. 7 січня. С. 6.
21. Хробак Г. Промисловість Дрогобича. *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 18. 27 грудня. С. 6.
22. Хробак Г. Сільське господарство Дрогобиччини. *Голос Підкарпаття*. 1943b. Ч. 19. 3 січня. С. 6.
23. Ювілейне свято “Народної Торгівлі” в Дрогобичі. *Голос Підкарпаття*. 1944. Ч. 1. 2 січня. С. 6.
24. Який контингент дала Дрогобиччина? *Голос Підкарпаття*. 1942. Ч. 12. 13 листопада. С. 5.
25. Haliv M. Activities of the authorities and public organizations of Drohobych County during the Nazi occupation (based on the materials of the newspaper “Holos Pidkarpattia”/“Voice of Pidkarpattia”, 1942–1944). *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2023. Вип. 14(56). С. 88–96.

### REFERENCES

1. Antoniuk, N. V. (1997). Osyp Bodnarovich [Osyp Bodnarovich]. *Ukrainian Journalism in Names*, (vol. 4). Lviv, 23–24. [in Ukrainian].
2. Antoniuk, N. V. (1997). Ukrainske kulturne zhyttia v “Heneralnii Hubernii” (1939 – 1944 rr.). Za materialamy periodychnoi presy [Ukrainian Cultural Life in the “General Governorate” (1939 – 1944). According to the materials of the periodical press]. Lviv, 230 s. [in Ukrainian].
3. Verhun, V. M. (1973). Ukrainska presa v Drohobychi [Ukrainian Press in Drohobych]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka: Zbirnyk heohrafichnykh, istorychnykh, etnohrafichno-pobutovykh materialiv ta memuariv*. Т. 1. Niu-York – Paryzh – Sydnei – Toronto, 767–772. [in Ukrainian].
4. Vystuplennia proty rozporiadkiv z dilianky hospodarky prokharchuvannia y khliborobstva. (1943). [Speeches against regulations from the area of food and agriculture management]. *Voice of Pidkarpattia*, (3). 6. [in Ukrainian].
5. Haliv, M. (2008). Hazeta “Holos Pidkarpattia” (1942 – 1944) yak dzherelo z istorii Drohobycha [The newspaper “Voice of Pidkarpattia” (1942 – 1944) as a source for the history of Drohobych]. *Drohobychskiy kraieznavchyy zbirnyk – Drohobych local history collection*, XI–XII, 376–400. [in Ukrainian].
6. Haliv, M., Ilnytskyi, V. (2019). Polske shkilnytstvo na Drohobychchyni v period nimetskoj okupatsii (1941–1944 rr.) [Polish schooling in Drohobych region during the German occupation (1941–1944)]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektivy*. Том II: Konteksty identychnosti y svobody v osviti ta nauksy / [Naukova redaktsiia: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi]. Konin – Uzhhorod – Kyiv: Posvit. 32–52.
7. Hospodarstvo Drohobychchyny [The economy of Drohobych County]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (16). 2. [in Ukrainian].

8. Drohobychchyna za zbilshennia produktsii [Drohobych County for increasing production]. (1943). *Voice of Pidkarpattia*, (9). 6. [in Ukrainian].
9. Drohobychchyna i Boryslavshchyna zabezpecheni v hospodarski produkty [Drohobych and Boryslav Counties are provided with economic products]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (12). 5. [in Ukrainian].
10. Drohobychchyna na fronti borotby za zbilshennia vrozhaui [Drohobych County at the front of the struggle for increasing the yield]. (1943). *Voice of Pidkarpattia*, (12). 6. [in Ukrainian].
11. Zahotivlia yaiets [Preparation of eggs]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (3). 5. [in Ukrainian].
12. Ilnytskyi, V., Haliv, M. (2017). Dokument radianskykh orhaniv derzhbezpeky pro diialnist osередku natsystsoi SD (sluzhby bezpeky) v Drohobychi (1941–1944 r.) [Document of the Soviet state security agencies on the activities of the Nazi SD (security service) cell in Drohobych (1941–1944)]. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk* / [holovnyi redaktor V. Ilnytskyi]. Drohobych: Posvit. Vyp. 4. 61–68.
13. Kurylyshyn, K. (2007). Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoї okupatsii (1939 – 1944 rr.): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia [Ukrainian legal press during the period of German occupation (1939 – 1944): Historical and bibliographic research]. U 2 t. (T. 1: A-M). Lviv, 640 p. [in Ukrainian].
14. «Narodna Torhivlia» v Drohobychi [“People’s Trade” in Drohobych]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (8). 6. [in Ukrainian].
15. Oboviazok i osobysta korist. Na marhinesi vyizdu robitnykiv do Nimechchyny [Duty and personal benefit. On the verge of departure of workers to Germany]. (1943). *Voice of Pidkarpattia*, (8). 6. [in Ukrainian].
16. Orhanizatsiia remesla v Drohobychchyni [Organization of crafts in Drohobych County]. (1943). *Voice of Pidkarpattia*, (5). 6. [in Ukrainian].
17. Ofitsynskyi, V. A. (2001). Dystrykt Halychyna (1941–1944): Istoryko-politychnyi narys [Halychyna District (1941–1944): Historical and political essay]. Uzhhorod: Grazhda, 143 s. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
18. Remeslo Drohobychchyny [Craft of Drohobychchyna]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (5). 6. [in Ukrainian].
19. Filiia T-va “Silskyi Hospodar” u Drohobychi [The branch of the “Silskyi Hospodar” Society in Drohobych]. (1943). *Voice of Pidkarpattia*, (18). 6. [in Ukrainian].
20. Khrobak, H. (1943a). Hospodarstvo Drohobychyny. Korysni kopalyny, transport [Economy of Drohobych County. Minerals, transport]. *Voice of Pidkarpattia*, (1–2). 6. [in Ukrainian].
21. Khrobak, H. (1942). Promyslovist Drohobycha [Industry of Drohobych]. *Voice of Pidkarpattia*, (18). 6. [in Ukrainian].
22. Khrobak, H. (1943b). Silske hospodarstvo Drohobychchyny [Agriculture of Drohobych County]. *Voice of Pidkarpattia*, (19). 6. [in Ukrainian].
23. Iuvileine sviato “Narodnoi Torhivli” v Drohobychi [Jubilee holiday of “People’s Trade” in Drohobych]. (1944). *Voice of Pidkarpattia*, (1). 6. [in Ukrainian].
24. Iakyi kontynhent dala Drohobychchyna? [What contingent did Drohobych County give?]. (1942). *Voice of Pidkarpattia*, (12). 5. [in Ukrainian].
25. Haliv, M. (2023). Activities of the authorities and public organizations of Drohobych County during the Nazi occupation (based on the materials of the newspaper “Holos Pidkarpattia”/“Voice of Pidkarpattia”, 1942–1944). *Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 14(56), 88–96.

**Nadiia KUSHLAKOVA,**

*orcid.org/0000-0001-8493-1846*

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,  
Professor at the Department of Socio-humanitarian Training and Psychology  
West Donbas Institute PJSC "Interregional Academy of Personnel Management"  
(Pavlograd, Dnipropetrovsk region, Ukraine) kushlakova@ukr.net*

## **ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTELLIGENCE OF KHARKIV REGION IN ORGANIZING AND PARTICIPATING IN PROFESSIONAL CONGRESSES (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)**

*On the basis of the study of modern historiography and found primary sources, the activities of the scientific and technical intelligentsia of Kharkiv region in the organization, participation and holding of professional narrow-profile congresses in the researched period were investigated. Printed materials related to the activities of scientific and technical societies of Kharkiv were analyzed (using the example of the Kharkiv branch of the Imperial Russian Technical Society and the South Russian Society of Technologists), as a result of which it was concluded that the professional communication of the engineering and scientific community was embodied mostly through membership in various engineering and scientific associations. It has been found that one of the most productive forms of solving professional issues and organizing scientific research in one or another field of human activity have become narrow-profile congresses, which were often initiated by public-scientific centers. In accordance with the set goal, a certain theoretical and methodological base of research was determined, the basis of which was general scientific principles (historicism, reliability, objectivity, etc.) and methods (analysis, synthesis, problem-chronological, etc.). The scientific novelty lies in the fact that in modern domestic historiography there are currently no comprehensive studies on the organization, holding and significance of professional congresses for the formation and development of one or another field of scientific knowledge. The issue of participation in this process by public-scientific associations or the technical intelligentsia of an individual region was not studied.*

*The conducted research made it possible to conclude that the congresses organized by scientific and technical associations of the Kharkiv region initiated the study of problem areas in the economic life of the state and contributed to their further resolution. The involved printed primary sources are today a valuable source for the history of the activities of public-scientific associations in general and activities related to the organization and work of professional congresses, in particular. In the process of the research, a wide range of representatives of the scientific and technical intelligentsia of Kharkiv Oblast who devoted a lot of energy and time to activities (as active members of scientific and technical societies) in public and scientific associations were found: V. L. Kyrpychov, V. I. Albytskyi, A. P. Shimkov, M. D. Raevska, S. M. Suchkov and others.*

**Key words:** *Kharkiv region, history of science, personalities, professional congresses, local history, Kharkiv Institute of Technology, scientific and technical associations.*

**Надія КУШЛАКОВА,**

*orcid.org/0000-0001-8493-1846*

*доктор історичних наук, доцент,  
професор кафедри соціально-гуманітарної підготовки та психології  
Західнодонбаського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»  
(Павлоград, Дніпропетровська область, Україна) kushlakova@ukr.net*

## **ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХАРКІВЩИНИ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УЧАСТІ У ПРОФЕСІЙНИХ З'ЇЗДАХ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

*На основі вивчення сучасної історіографії та віднайдених періоджерел було досліджено діяльність науково-технічної інтелігенції Харківщини по організації, участі та проведенню професійних вузькопрофільних з'їздів у досліджуваній період. Проаналізовано друковані матеріали щодо діяльності науково-технічних товариств Харкова (на прикладі Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства і Південно-Російського товариства технологів), внаслідок чого зроблено висновки, що професійна комунікація інженерно-наукової спільноти втілювалась здебільшого через членство у різних інженерно-наукових об'єднаннях. З'ясовано, що однією з найбільш продуктивних форм вирішення професійних питань і організації наукових досліджень в тій чи іншій галузі людської діяльності стали вузькопрофільні з'їзди, ініціаторами яких часто виступали громадсько-наукові осередки. У відповідності до поставленої мети було визначено певну теоретико-методологічну базу*

дослідження, основу якого склали загальнонаукові принципи (історизму, достовірності, об'єктивності й ін.) і методи (аналізу, синтезу, проблемно-хронологічний й ін.). Наукова новизна полягає в тому, що в сучасній вітчизняній історіографії на сьогодні відсутні комплексні дослідження щодо організації, проведення і значення професійних з'їздів для становлення і розвитку тієї чи іншої галузі наукового знання. Не вивчалися і питання участі у цьому процесі громадсько-наукових об'єднань чи технічної інтелігенції окремо взятого регіону.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що з'їзди, організовані науково-технічними об'єднаннями Харківщини, ініціювали дослідження проблемних зон в господарському житті держави й сприяли їх подальшому вирішенню. Залучені друковані першоджерела на сьогодні є цінним джерелом з історії діяльності громадсько-наукових об'єднань в цілому і діяльності щодо організації і роботи професійних з'їздів, зокрема. У процесі дослідження з'ясовано широке коло представників наукової та технічної інтелігенції Харківщини, які багато сил і часу віддавали діяльності (у якості дійсних членів науково-технічних товариств) у громадсько-наукових об'єднаннях: В. Л. Кирпичов, В. І. Альбицький, А. П. Шимков, М. Д. Раєвська, С. М. Сучков й ін.

**Ключові слова:** Харківщина, історія науки, персоналії, професійні з'їзди, краєзнавство, Харківський технологічний інститут, науково-технічні об'єднання.

**Statement of the problem.** The second half of the 19-th century was marked by radical changes in various spheres of human activity, which, in turn, led to the emergence of new forms of organization of science, such as professional congresses of scientists and specialists in various fields of science and technology. The initiators and organizers of such gatherings were both state institutions and various public and public-scientific institutions. Professional congresses contributed to the popularization of scientific knowledge, the unification of scientists and practitioners of a certain field, were an important factor in the creation of new scientific centers and societies, which over time also acted as organizers of their own narrow-profile congresses.

In particular at the end of the 19th and the beginning of the 20-th centuries. the process of institutionalization of new scientific directions is taking place, a characteristic feature of which on the territory of the Russian Empire was the holding of narrow-profile congresses, at which urgent problems of separate disciplines were resolved: technical and professional education, plumbing, electrical engineering, agriculture, architects, aeronautics, etc.

**Analysis of the latest research and publications.** Today, in modern domestic historiography, there are no comprehensive studies on the organization, holding and significance of professional congresses for the formation and development of one or another field of scientific knowledge. The issue of participation in this process by public-scientific associations or the technical intelligentsia of an individual region was not studied. However, it should be noted that there are a number of works whose authors studied or tangentially touched on certain issues of certain professional congresses, in particular (Hutnyk, Tverytnykova, 2023; Lukianets, 2015; Mirosnichenko, 2012; Nahrybelnyi, 2011; Slobodian, Trofymova, 2010) etc.

**The purpose** of our investigation is to investigate the participation of the scientific and technical intelligentsia of the Kharkiv Region, which communicated

through membership in various engineering and scientific associations, in the organization, participation and holding of professional narrow-profile congresses during the researched period.

**Presentation of the main material.** At the end of the 19-th – at the beginning of the 20-th century the Kharkiv Department of the Russian Technical Society (KD RTS) and the South Russian Technical Society (SRTS) actively functioned in Kharkiv. It is known that one of the first congresses of naturalists and doctors began to be held in the Russian Empire. The first such congress was held at the end of 1867 at the initiative of Prof. St. Petersburg University K. F. Kessler (member of the Free Economic and Entomological Societies). Karl Fedorovich actively promoted the idea of creating a single permanent association of domestic scientists. In part, this idea was already implemented by the decision of the First Congress of Naturalists and Doctors – the petition submitted to the government to open societies of naturalists at universities had positive consequences, and during 1868–1869 societies of naturalists were created in St. Petersburg, Kazan, Kharkiv, Kyiv, Novorossiysk. Subsequent congresses of naturalists and doctors were held at different intervals. The 13-th congress was held in Tiflis in 1913. The Kharkiv Department of the Russian Technical Society received an invitation from the Management Committee to take part not only in the work of the congress, but also in preparatory activities for it. At the meeting of the Society Council, it was decided to bring the received information to the attention of all departments (Otchet, 1915: 5). This event was preceded by the invitation to the Kharkiv Department to take part in the work of the First Mendeleev Congress (planned to be held immediately after the congress of naturalists and doctors in the memory of D. I. Mendeleev), which took place in 1907 in St. Petersburg. It was decided «... to offer the members of the Department who plan to be at the congress to take over the representation of the Kharkiv Department... to develop a text of greetings from the meeting of

*the KD»* (Otchet, 1908: 7). Considering the fact that the Society of Naturalists functioned at the Kharkiv University, and the KD RTS (provincial society) was going through its worst times, the fact of an invitation to participate, and even more so to organize, one of the most significant forums of naturalists of the Russian Empire, does not seem completely understandable. Obviously, there was a personal factor – the chairman of the 1st Mendeleev Congress and an active participant in the congresses of naturalists and doctors was Mykola Mykolayovych Beketov – the first chairman (7 years) and an honorary member of the Kharkiv Department of the Russian Technical Society.

The holding of congresses of technical and professional education activists was initiated by the Permanent Commission on Professional and Technical Education, a permanent department (IX) at the RTS, created in 1884). In order to hold meetings of a wide range of educational specialists in the specified period, objective conditions were created: firstly, skilled workers were needed for industrialization in the country, and the existing educational institutions (lower, middle and higher technical) could not meet the growing demand of capitalist production; secondly, there was no unified system of personnel training for various branches of industry (there was not even a unified educational legal framework); thirdly, there was a lack of trained masters-mentors in vocational schools, etc. (Kuzmyna, 2010). The organizing committee of the congress studied the current state of vocational education in the state through questionnaire letters sent to all provinces and made an attempt to summarize the experience of educational institutions. It is clear that all TS departments received such letters. At that time, there was no special department for education in the structure of the Central Committee of the RTS, only a temporary commission was active, therefore, at the meeting of the Council dated February 4, 1889, a decision was made to «... invite to participate in the development of the question regarding the participation of our department of persons specially familiar with the issues of technical and industrial education, namely: P. Kirpychev, Albitsky, Golovin, Shikhov, Raevsky, Raevsky, Shymkov, Sheerman, Kurbanovsky, Stempkovsky, Kwapyshyevsky, Kolesov, Khlopov, Maksymovich, Orlov, Mykhaylova» (Zapysky, 1889). Let's pay attention to the list presented above – these are really specialists who took care of solving the problems of technical education in practice in their daily work, all valid members of the KD IRTS. Professors of the Kharkiv Institute of Technology: V. L. Kirpychev – «*the ideologist and founder of the system of higher technical*

*education in Russian empire, the founder and first director of two polytechnic institutes in Kharkiv and Kyiv, "the best lecturer" of the St. Petersburg Polytechnic Institute... For 45 years, he was engaged in scientific and pedagogical work, having trained thousands of specialists, many of whom became famous scientists, engineers, managers»* (Posviachennia na rozumovu diialnist); V. I. Albytskii is a technological engineer and teacher, he taught at the St. Petersburg Institute of Technology, as a private associate professor he gave lectures on practical mechanics at Kharkiv University, an honored professor at the Kharkiv Institute of Technology. A. P. Shimkov is a full professor at Kharkiv University (since 1871). By the way, Andrii Petrovych's wife Maria Antonivna was also actively engaged in teaching activities – a teacher and public figure, the head of the Society of Mutual Assistance of Teachers and Educators.

In addition to professors of higher technical educational institutions, in the above list we see teachers of craft schools, founders of our own schools and teachers, all active members of the Kharkiv Department of the Russian Technical Society. In particular, O. V. Scheerman worked at the Ascension Women's Lutheran Gymnasium, made generous donations to this educational institution, and later was elected chairman of its board of trustees (Serheev, 2003: 16). Another interesting personality attracts attention – Maria Dmytrivna Raevska, who is still considered one of the most educated women of her time, she founded a private drawing school in Kharkiv, which was later reorganized into a city school of drawing and painting. She was supported in all her endeavors by her husband, Serhii Oleksandrovych Raevskii, a public education activist, trustee of the Kharkiv educational district.

Even on the example of the Kharkiv Department, it is obvious that the purpose of the preparatory stage for the congress is to attract persons «*familiar with the needs and conditions of various localities and who were theoretically and practically engaged in the business of industrial education in Russia»* (Sъезд, 1891: 10) was performed. The first congress was of an introductory nature. To discuss one of the most important problems of professional education, namely, the lack of compulsory primary education and the urgent need to develop the fundamental principles of industrial education, in 1895 the Second Congress of Technical and Professional Workers was convened of education, to which all members of the KD IRTS were invited to participate (Zapysky, 1895: 75). Regarding the above-mentioned problem, the resolution of the second congress stated: «*the success of vocational edu-*

*cation is closely related to the correct formulation of general education, and with insufficient development of the latter, vocational education cannot be carried out successfully» (Ytohy Vtoroho s'ezda, 1903: 80).*

The participation in the work of congresses of technical and professional education figures had a positive effect on the further activities of the KD RTS, namely, in 1896, the Permanent Commission on Technical Education (PCTE) was created at the branch, which was initiated and headed by M. D. Raevska. The main task of this special department was to promote the development of technical education in the area of activity of the Kharkiv Department of the Imperial Russian Technical Society.

Already in March 1897, the secretary of the branch, Prof. K. L. Zubashev initiated the creation of the commission for the study of the state of teaching in the lower craft schools of the Kharkiv province. Almost at the same time, the Provincial Zemstka Administration turned to the branch with a request to prepare factual material on the state of teaching in Zemstvo craft schools for discussion at the congress of heads of Oleksandrovsyky craft schools of the Kharkiv province, which was scheduled for the spring of next year. The commission of the HV IRTT comprehensively investigated the activities of 10 schools, and after the review, a report was drawn up, which emphasized: *«The setting of teaching in Oleksandr's craft schools ... requires many improvements and changes. ... there is an indisputable need for craft education... It is to be hoped that the anticipated congress... will clarify the many needs of these schools and thereby provide the necessary information for a more correct presentation of the educational matter in them» (Zapysky, 1898: 62–63).*

The congress took place in May 1898. For discussion, the participants of the congress were offered a number of issues developed by the commission of the KD IRTS together with the Provincial Administration, which directly related to the following problems: 1) measures to retain school graduates in rural areas, 2) implementation of the same programs of general education disciplines, 3) the need to include in the programs of theoretical material on the properties and processing of materials in various crafts (technology), 4) distribution and number of hours according to special and general education disciplines, 5) entrance exams, 6) reasons for leaving students before the end of the study period, 7) arrangement of boarding schools, 8) material needs of schools (textbooks, libraries, premises, devices and tools, etc.), 9) sanitary and medical supervision, etc. As we can see, the issues concerned not only the educational and methodical aspects of the educational process, but also the

economic and technical aspects. To resolve issues of a technical nature, it was decided to create a special subcommission (Protokoly s'ezda, 1898: 4–5).

Regarding the significance of the congress, the conclusions of the commission of the KD IRTS emphasized: *«...considering the benefit that the first congress of heads of craft schools brought, giving them the opportunity to get to know each other, to exchange opinions on all general issues, to get to know each other, albeit briefly, with the successes achieved in various fields of knowledge, we consider it our duty to express our wish that similar congresses be repeated periodically; further congresses, if the schools are transformed in the direction specified in the commission's works, will bring even greater benefit and will raise the Oleksandriv craft schools to the appropriate height» (Protokoly s'ezda, 1898: 42–43).*

Members of the Kharkiv Department of the RTS also participated in the work of the III (and last) congress of technical and professional education figures, held in 1903–1904. This congress was distinguished from the previous ones by a significant number of participants, which was obviously helped by the popularization of this event in the printed organs of many scientific and technical societies, in particular, in the journal of the South Russian Society of Technologists (Ot Komyteta S'ezda, 1903: 31).

Popular at the end of the 19-th century there were water supply congresses, because the issue of water supply, construction and maintenance of water pipes and city sewers was also relevant in the specified period. The initiators of the organization of periodic congresses for the exchange of experience and professional information were civil servants (the head of the Novochoerkassk Waterworks V. I. Zuev, the Moscow Mayor M. O. Alekseev) and the well-known hydraulic engineering scientist M. P. Zimin (chief engineer of the Moscow Waterworks). The first Russian water supply congress met in Moscow in March 1893 with the purpose of *«acquainting yourself with the current state of Russian water supply systems and studying their advantages and disadvantages; to get acquainted with improvements and successes in foreign cities, which can be a useful example for Russian water pipelines; to develop general reporting rules for the operation of water pipelines in Russia; to clarify the issue of the best use of city water pipes for fire purposes» (Trudy, 1895: 3).* The participants of the congress were famous domestic scientists, engineers, employees of state sanitary institutions, etc. Scientific and technical societies also showed interest in the important scientific forum. According to the minutes of meetings of the Kharkiv Department of IRTS, it was found that mining engineer Serhii Mykolay-

ovych Suchkov (future director of the Katerynoslav Higher Mining School) was present as a delegate at the 1-st and 2-nd Congresses of the KD IRTS. Serhii Mykolayovych is a talented, extraordinary personality in all respects, known in wide circles of mining industry workers, but there is very little information about him. The most complete information on life activities can be found in the work of H. K. Shvydko, who, concluding her work, concluded: *«To the fate of S. M. As a rector, it fell to Suchkov to become the founder of a higher educational institution, to create the material and technical basis of its existence, to establish the principles of the organization of the educational process in the difficult conditions of the development of the socio-political and student movement at the beginning of the 20-th century, to form a professorial teaching corps and prepare the ground for powerful development science and the formation of scientific schools in the next period. Thanks to him, already in the first years of its existence, KHMS became the center not only of education and science, but also of cultural and socio-political life of Katerynoslav and the province»* (Shvydko, 2015: 35).

At the meeting of the Council of the Society on February 20, 1893, in response to a request from the chairman of the First Water Congress, a decision was made to appoint S. M. Suchkov as a delegate from the KD IRTS, who, after returning from Moscow, at the meeting of the general meeting of members of the Society on May 5, 1893 made a report «The first Russian plumbing in Moscow», and at the end of the speech he presented some brochures printed before the congress. At this congress, a permanent body, the Bureau of Plumbing Congresses, was created, which was responsible for the publishing of periodicals and individual publications, and also took care of the preparation of all subsequent plumbing congresses. In February 1895, the Kharkiv Department received a letter from the permanent Bureau of Water Supply Congresses with an invitation to participate in the work of the II Russian Water Supply Congress, which was planned to be held in Warsaw on March 19–25, 1895. S. M. Suchkov was unanimously re-elected as a delegate (Zapysky, 1893–1895).

The problems of the development of the mining industry of the Donetsk Basin became more relevant with the beginning of systematic studies of the region's mineral deposits at the state level with the aim of reorganizing the surveying business in the country. It was during this period, on the initiative of V. I. Bauman, in 1909, the 1-st congress of surveyors of the south of Russia (Kharkiv) was convened, at which the issue of the creation of the Association of Surveyors, the purpose of which was the scientific

and social union of surveyors and the publication of its yearbook «Marksheidierskie izvestiya».

Congresses of surveyors were of great importance for the development of the domestic surveying business, because during their work, purely professional tasks were solved through the exchange of opinions and the implementation of new scientific research into practical activities. In order to clarify this issue, significant popularization activities should also be carried out. The mining engineer A. Garkaviu emphasized this problem in his letter, appealing to the mining industry for help in disseminating information about the importance *«for the mining industry of surveying congresses, because the latter, discussing mainly issues related to the art of surveying, contribute to the spread of knowledge in this field of mining sciences ... currently, many mining enterprises look at these congresses as purely professional, and therefore do not find it useful to send their surveyors to these congresses»* (Marksheidierskye yzvestyia, 1912).

Changes in social and economic life at the end of the 19th and the beginning of the 20-th centuries led to the activation of the activities of the progressive intelligentsia in various branches of the economy. With the development of the economy, the need to organize economic life, to properly organize its results for further planned growth, the need to strictly observe the principle of economy also gradually increased. The only really effective means of solving this important problem to meet the needs of the new capitalist society is only correct accounting, without which it is impossible to bring any order to economic relations. It is the issue of proper accounting that becomes especially popular in the studied period in the industrial regions of the country, along with the manufacturing ones.

As already mentioned above, congresses have become one of the most productive forms of solving professional issues and organizing scientific research in one or another field of human activity. The first All-Russian congress of accountants was held in Moscow in 1909, in addition, a number of local congresses were also organized. With the opening of the Accounting Department at the Kharkiv Department of the Imperial Russian Technical Society in 1911, already in the 6-th meeting (04/04/1912), the idea of organizing a congress of accountants of mutual credit societies matured: the department discussed its greeting to the congress of representatives of mutual credit societies, which was scheduled for April 7 this year in Kharkiv. A member of the Accounting Department, I. F. Hornostayev, proposed in his greetings to emphasize *«the need to*

*organize a congress of accountants of mutual credit societies, and the Accounting Department should provide its full assistance in this regard»* (Schetovodstvo y khoziaistvo, 1912: 28).

The first All-Russian Congress of Accountants of Mutual Credit Societies was a perfect completion of all previous work and began on February 17, 1913. About 250 delegates from all over the empire gathered in the premises of the Council of Congresses of Mining Industry of the South of Russia. The importance and high status of this event is evidenced by the congratulations given by: Chairman of the Central Bank of MCS S. M. Stupin, manager of the Kharkiv office of the State Bank N. Kh. Orda, V. O. Golitsynskiy on behalf of the Council of the Moscow Society of Accountants, A. I. Novikov on behalf of the Moscow Society for the Organization of Accounting Congresses, etc.

The resolution of the 1-st All-Russian Congress of Accountants of Mutual Credit Societies clearly emphasized the importance of the Kharkiv Scientific and Technical Society in solving state-level issues: 1) *«To ask the Accounting Department of the Kharkiv Department of the Imperial Russian Technical Society to take on the task of creating a leadership for the organization and management of affairs in the Mutual Credit Society MCS, including issues of a technical and legal nature that are related here»*; 2) *«...request... to organize at the Accounting Department of the Labor Bureau all employees of credit societies»*; 3) *«... to organize periodic accounting courses for accountants and employees in mutual credit societies», and also «Recognize the journal «Accounting and Economics» as the body of accountants and employees in mutual credit societies..., recognize it as highly desirable that societies, if possible, place their balance sheets in it»* (Schetovodstvo y khoziaistvo, 1912: 123–124).

**Conclusions.** At the end of the 19-th – at the beginning of the 20-th century representatives of the creative technical intelligentsia rallied around scientific centers, which became engineering-scientific societies in provincial cities, to solve pressing socio-economic and purely professional issues. Therefore, this period is characterized by a significant number and variety of congresses, the organizers and participants of which were largely members of scientific and technical associations. The most active in this regard were the branches of the Imperial Russian Technical Society, which had a rather extensive structure, represented by various departments, which, in turn, expanded the scope of the society's activities, the number and its capabilities, unlike other regional societies limited by specialization or membership restrictions.

At the beginning of the 20-th century with the strengthening of the tsarist reaction, not only purely professional issues were raised at the congresses, but also socio-economic problems. In turn, the powerful structures controlled the entire work of congresses – from organizational points to the review of reports and the ongoing work of congress meetings. Nevertheless, the congresses, as a new form of organization of science, revealed a high level of public consciousness of society as a whole and of the scientific and technical intelligentsia, in particular. They can be considered *«as a manifestation within the legal framework of a public initiative to gather information, identify pain points, exchange experience in the field of different sectors of the economy»* (Kuzmyna, 2010: 116).

Congresses organized by scientific and technical associations initiated the study of problem areas in the economic life of the state and contributed to their further resolution.

#### BIBLIOGRAPHY

1. Гутник М., Тверитникова О. Розвиток електрики в Україні: внесок професора М. А. Артем'єва в реалізацію практичних проєктів. *Історія науки і біографістика*. 2023. № 1. С. 43–72
2. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1889. Год 4. Вып. 2.
3. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1895.
4. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1898. Вып. I.
5. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1893.
6. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1894.
7. Итоги Второго съезда. *Техническое образование*. 1903. № 7.
8. Кузьмина О. В. К вопросу о подготовке квалифицированных кадров для русской промышленности на рубеже XIX–XX вв. (Съезды русских деятелей по профессиональному и техническому образованию). 2010. С. 113–116.
9. Лук'янець О. А. Науково-організаційна та просвітня діяльність Українського республіканського відділу ВХТ ім. Д. І. Менделєєва (1959–1965): документальна спадщина. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 453–460.
10. *Маркшейдерские известия*. 1912. Вып. 6. (В редакцию «Маркшейдерских известий»).
11. Мірошніченко Д. Пироговські з'їзди лікарів та їх вплив на розробку профілактичних засад земської медицини в 1885–1919 рр / Д. Мірошніченко. *Молодь і ринок*. 2012. № 9. С. 62–67. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir\\_2012\\_9\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_9_16)
12. Нагрибельний Я. А. Професійна освіта в освітній системі Російської імперії (XIX – початок XX ст.). *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 4. С. 162–165.



13. От Комитета Съезда русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России. *Известия Южно-Русского технического общества*. 1903. № 2.
14. Отчет о деятельности Харьковского отделения Русского технического общества за 1913 г. Харьков, 1915.
15. Отчет о деятельности Харьковского отделения Русского технического общества за 1907 г. Харьков, 1908.
16. Посвячення на розумову діяльність. URL: [http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/Kirpichev\\_uk.html](http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/Kirpichev_uk.html) (дата звернення 29.07.2024)
17. Протоколы съезда заведующих Александровскими ремесленными училищами Харьковской губернии. *Записки Харьковского отделения Императорского Русского технического общества*. 1898. Вып. II.
18. Немецкая евангелическо-лютеранская община г. Харькова: Очерки истории / И. Сергеев, В. Вардашко, О. Савченко. Х.: Оригинал, 2003. 48 с.
19. Слободян Л.Р., Трофимова Н.В. До розвитку електротехніки та електроенергетики в Україні (1861–1913 рр.). Електротехнічні з'їзди. *Питання історії науки і техніки*. Київ, 2010. № 2. С. 12–17.
20. *Счетоводство и хозяйство*. 1912. № 6.
21. Съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России 1889-1890. Общая часть. СПб., 1891. С. 10.
22. Труды I русского водопроводного съезда, 15–21 марта 1893. М., 1895.
23. Швидько Г. К. Нариси з історії Національного гірничого університету (1899–2015). Ректори / Ганна Швидько; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2015. 170 с.

#### REFERENCES

1. Hutnyk M., Tverytnykova O. (2023). Rozvytok elektryky v Ukraini: vnesok profesora M. A. Artemieva v realizatsiiu praktychnykh proektiv. [The development of electricity in Ukraine: the contribution of Professor M. A. Artemiev to the implementation of practical projects]. *Istoriia nauky i biohrafistyka. – History of science and biography*. № 1. S. 43–72. [in Ukrainian].
2. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva*. 1889. God 4. Vyip. 2. [in Russian].
3. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva*. 1895. [in Russian].
4. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva*. 1898. Vyip. I. [in Russian].
5. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva*. 1893. [in Russian].
6. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva*. 1894. [in Russian].
7. Itogi Vtorogo s'ezda. [Results of the Second Congress]. *Tekhnicheskoe obrazovanie. – Technical Education*. 1903. № 7. [in Russian].
8. Kuzmina O. V. (2010) K voprosu o podgotovke kvalifitsirovannykh kadrov dlya russkoy promyshlennosti na rubezhe XIX–XX vv. (S'ezdy russkikh deyateley po professionalnomu i tehnikeskomu obrazovaniyu). [On the issue of training qualified personnel for Russian industry at the turn of the 19th-20th centuries (Congresses of Russian figures on professional and technical education)]. S. 113–116. [in Russian].
9. Lukianets O. A. (2015). Naukovo-orhanizatsiina ta prosvitnia diialnist Ukrainskoho respublikanskoho viddilu VKhT im. D. I. Mendelieieva (1959–1965): dokumentalna spadshchyna. [Scientific, organizational and educational activities of the Ukrainian Republican Department of the VHT named after D. I. Mendeleev (1959–1965): documentary heritage]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi*. Kyiv, Vyp. 42. S. 453–460. [in Ukrainian].
10. *Marksheyderskie izvestiya*. [Mine surveying news]. 1912. Vyip 6. (V redaktsiyu «Marksheyderskikh izvestiy») [To the editors of «Mine surveying news»]. [in Russian].
11. Mirosnichenko D. (2012) Pyrohovski zizdy likariv ta yikh vplyv na rozrobku profilaktychnykh zasad zemskoi medytsyny v 1885–1919 rr [Pirogov congresses of doctors and their influence on the development of preventive principles of zemstvo medicine in 1885-1919]. *Molod i rynek. – Youth and the market*. № 9. S. 62-67. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir\\_2012\\_9\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_9_16) (data zvernennia 20.07.2024) [in Ukrainian].
12. Nahrybelnyi Ya. A. (2011) Profesina osvita v osvittii systemi Rosiiskoi imperii (XIX–pochatok XX st.). [Professional education in the educational system of the Russian Empire (XIX–early XX centuries)]. *Chornomorskyi litopys. – Black Sea Chronicle*. Vyp. 4. C. 162–165 [in Ukrainian].
13. От Комитета Съезда русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России. [From the Committee of the Congress of Russian Figures on Technical and Vocational Education in Russia]. *Izvestiya Yuzhno-Russkogo tehnikeskogo obschestva. – News of the South Russian Technical Society*. 1903. № 2. [in Russian].
14. Отчет о деятельности Харьковского отделения Русского технического общества за 1913 г. [Report on the activities of the Kharkov branch of the Russian Technical Society for 1913]. Harkov, 1915. [in Russian].
15. Отчет о деятельности Харьковского отделения Русского технического общества за 1907 г. [Report on the activities of the Kharkov branch of the Russian Technical Society for 1907]. Harkov, 1908. [in Russian].
16. Posviachennia na rozumovu diialnist. [Consecration to mental activity]. URL: [http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/Kirpichev\\_uk.html](http://library.kpi.kharkov.ua/vustavki/Kirpichev_uk.html) (data zvernennia 29.07.2024) [in Ukrainian].
17. Protokolyi s'ezda zaveduyuschih Aleksandrovskimi remeslennymi uchilishchami Harkovskoy gubernii. [Minutes of the Congress of Heads of the Aleksandrovsk Vocational Schools of the Kharkov Province]. *Zapiski Harkovskogo otdeleniya Imperatorskogo Russkogo tehnikeskogo obschestva. – Notes of the Kharkov Branch of the Imperial Russian Technical Society*. 1898. Vyip. II. [in Russian].

18. Sergeev I., Vardashko V., Savchenko O. (2003) Nemetskaya evangelicheskoye-lyuteranskaya obshchina g. Harkova: Ocherki istorii [German Evangelical Lutheran Community of Kharkov: Essays on History] Kharkiv, Original. 48 s. [in Russian].
19. Slobodian L.R., Trofymova N.V. (2010) Do rozvytku elektrotekhniki ta elektroenerhetyky v Ukraini (1861–1913 rr.). Elektrotekhnichni zizdy. [To the development of electrical engineering and power engineering in Ukraine (1861–1913). Electrotechnical congresses]. *Pytannia istorii nauky i tekhniki. – Questions of the history of science and technology*. Kyiv, № 2. S. 12–17 [in Ukrainian].
20. *Schetovodstvo i hozyaystvo*. [Accounting and management]. 1912. №6. [in Russian].
21. S'ezd russkikh deyateley po tehnikeskomu i professionalnomu obrazovaniyu v Rossii 1889-1890. Obschaya chast. [Congress of Russian figures on technical and professional education in Russia 1889–1890. General part]. SPb., 1891. S. 10. [in Russian].
22. Trudy I russkogo vodoprovodnogo s'ezda, 15–21 marta 1893. [Proceedings of the First Russian Water Supply Congress, March 15–21]. M., 1895. [in Russian].
23. Shvydko H. K. (2015) Narysy z istorii Natsionalnoho hirnychoho universytetu (1899–2015). Rektory [Sketches from the History of the National Mining University (1899–2015). Rectors] / Hanna Shvydko; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. him. un-t. D.: NHU, 2015. 170 s. [in Ukrainian].

УДК 903.3:902.2(477.43/44) «636»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-5>

**Олег МЕЛЬНИЧУК,**

*orcid.org/0000-0002-1901-3149*

доктор історичних наук, професор,

декан факультету історії і міжнародних відносин

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *oleh.melnychuk@vspu.edu.ua*

**Іван РОМАНЮК,**

*orcid.org/0000-0002-6427-9229*

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри історії України

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *ivan.romaniuk@vspu.edu.ua*

**Віталій ТУЧИНСЬКИЙ,**

*orcid.org/0000-0002-1530-8409*

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *vitalii.tuchynskiy@vspu.edu.ua*

## **ЖИТЛОБУДІВНИЦТВО ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ СЕРЕДНЬОГО ПЕРІОДУ**

Дослідження характерних рис житлобудівництва трипільської культури є актуальним для розуміння соціально-економічного розвитку та побуту давніх суспільств на території України, зокрема на Східному Поділлі. Втім, особливості житлобудівництва першої половини Середнього періоду трипільської культури на Східному Поділлі недостатньо розглянуті та вивчені. Останні систематичні археологічні розкопки жител цього часу проводились у 1970-х та 1980-х рр. Наразі залишаються досить важливими та дискусійними питання, щодо архітектурних елементів трипільських жител. У статті розглядаються особливості житлобудівництва першої половини Середнього періоду трипільської культури на Східному Поділлі. На основі аналізу археологічних даних досліджуються два основні типи жител: заглиблені (землянки й напівземлянки) та наземні. Простежується еволюція житлових споруд від простих заглиблених конструкцій до більш складних наземних багатокамерних будинків. Описуються архітектурні елементи трипільських жител, такі як стіни, дахи, печі, а також внутрішнє облаштування. Особлива увага приділяється результатам розкопок на поселеннях Борисівка, Уланівка, Біликівці, Цвіжин та Кліців. Аналізуються розміри, планування та конструктивні особливості жител. Розглядаються гіпотези щодо причин змін у житлобудівництві та їх зв'язок з міграціями трипільських племен. Встановлено, що в період А-ВІ, ВІ на значній частині трипільських поселень фіксуються землянки та напівземлянки. З них останні могли бути наземним житлом із підвалом. На основі проаналізованого матеріалу тип споруд не характерний для ареалу західної культури Трипілля-Кукутень та збудовані вони не надто високоякісно. Ці показники можуть пояснюватися зазвичай появою у Трипіллі нового тимчасового типу в домобудуванні, що з'являється не лише на Східному Поділлі під час переселення з Дністра до Середнього Побужжя, а в районі будь-якого місця переселення спільноти Трипілля-Кукутень. Ось чому на поселеннях етапу ВІ та ВІ-ВІІ фіксується відсоток значно високоякісніше збудованих наземних жител, що не відрізняються від споруд західного ареалу культури.

**Ключові слова:** археологічні розкопки, землянка, напівземлянка, наземне житло, трипільська археологічна культура, поселення, пам'ятка археології, Східне Поділля, житлобудівництво, Заєць І. І., Хавлюк П. І.

**Oleh MELNYCHUK,***orcid.org/0000-0002-1901-3149**Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Dean of the Faculty of History and International Relations  
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University  
(Vinnytsia, Ukraine) oleh.melnychuk@vspu.edu.ua***Ivan ROMANYUK,***orcid.org/0000-0002-6427-9229**Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Head of the Department of the History of Ukraine  
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University  
(Vinnytsia, Ukraine) ivan.romaniuk@vspu.edu.ua***Vitaliy TUCHINSKY,***orcid.org/0000-0002-1530-8409**Candidate of Historical Sciences,  
Associate Professor at the Department of World History and International Relations  
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University  
(Vinnytsia, Ukraine) vitalii.tuchynskyi@vspu.edu.ua*

## HOUSING CONSTRUCTION OF THE TRYPILLIA CULTURE IN EASTERN PODILLIA DURING THE FIRST HALF OF THE MIDDLE PERIOD

*The study of housing construction characteristics in the Trypillia culture is crucial for understanding the socio-economic development and daily life of ancient societies in Ukraine, particularly in Eastern Podillia. However, the peculiarities of housing construction during the first half of the Middle period of the Trypillia culture in Eastern Podillia have not been sufficiently examined and studied. The last systematic archaeological excavations of dwellings from this period were conducted in the 1970's and 1980's. Currently, questions regarding the architectural elements of Trypillian dwellings remain important and debatable. The article examines the features of housing construction in the first half of the Middle period of the Trypillia culture in Eastern Podillia. Based on the analysis of archaeological data, two main types of dwellings are studied: subterranean (pit houses and semi-pit houses) and above-ground structures. The evolution of residential buildings from simple subterranean structures to more complex above-ground multi-chamber houses is traced. The architectural elements of Trypillian dwellings, such as walls, roofs, ovens, and interior arrangements, are described. Special attention is paid to the results of excavations at the settlements of Borysivka, Ulanivka, Bylykivtsi, Tsvizhyn, and Klishchiv. The sizes, layouts, and structural features of the dwellings are analyzed. Hypotheses regarding the reasons for changes in housing construction and their connection with the migrations of Trypillian tribes are considered. It has been established that during the A-BI and BI periods, pit houses and semi-pit houses are recorded in a significant part of Trypillian settlements. The latter could have been above-ground dwellings with a basement. Based on the analyzed material, this type of structure is not characteristic of the western area of the Trypillia-Cucuteni culture and they are not built to a very high quality. These indicators can usually be explained by the appearance of a new temporary type of house building in Trypillia, which appears not only in Eastern Podillia during the migration from the Dniester to the Middle Buh region but in any area of resettlement of the Trypillia-Cucuteni community. This is why settlements of the BI and BI-BII stages show a percentage of much higher quality above-ground dwellings that do not differ from the structures of the western area of the culture.*

**Key words:** *archaeological excavations, pit house, semi-pit house, above-ground dwelling, Trypillia archaeological culture, settlement, archaeological site, Eastern Podillia, housing construction, Zayets I. I., Khavliuk P. I.*

**Постановка проблеми.** Дослідження характерних рис житлобудівництва трипільської культури є актуальним для розуміння соціально-економічного розвитку та побуту давніх суспільств на території України, зокрема на Східному Поділлі. Втім, особливості житлобудівництва першої половини Середнього періоду трипільської культури на Східному Поділлі недостатньо розглянуті та вивчені. Останні систематичні археологічні розкопки жител цього часу проводились у 1970-х та

1980-х рр. Наразі залишаються досить важливими та дискусійними питання, щодо архітектурних елементів трипільських жител.

**Аналіз останніх досліджень.** Архітектурні елементи жител першої половини середнього періоду трипільської культури на Східному Поділлі детально досліджувалися археологічними експедиціями під керівництвом І. І. Зайця та П. І. Хавлюка (Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/82. Ф.е. 6708; Науковий

архів Інституту археології НАН України, 1972/78. Ф.е. 6249). Також суттєвий внесок у вивчення житлобудівництва в Середньому Побужжі зробили науковці С. О. Гусев (Гусев, 1995) та Б. С. Жураковський (Жураковський, 2002). Також порушували питання щодо досліджень трипільських жител: Н. Б. Бурдо (Бурдо, 2011; Бурдо, 2012), М. Ю. Відейко (Відейко, 2004), В. О. Круц (Круц, 2007), К. К. Черниш (Черныш, 1982) та Л. О. Шатило (Шатило, 2012; Шатило, 2012).

**Мета статті** – окреслити особливості архітектурних елементів у житлобудівництві трипільської культури на території Східного Поділля в першій половині Середнього періоду.

**Виклад основного матеріалу.** Дослідження домобудівництва трипільської культури розпочалося з археологічних досліджень В. В. Хвойки на Київщині (Бурдо, 2011: 38). З того часу особливу увагу дослідники звертали на залишки глинобитних будинків, збережених у форми скупчень обпаленої глини та різного інвентарю, що В. В. Хвойка назвав «площадками» (згорілими будинками) (Бурдо, 2012: 68; Круц, Чабанюк, 2007: 38). Однак він вважав їх «будинками мертвих», у яких відбувався певний обряд кремації. На думку сучасних дослідників, кожні 50 років трипільці змінювали місце поселення в результаті виснаження ґрунту. Отже, побудувавши нове поселення трипільці спалювали старе під час спеціального ритуалу, але не потрібно виключати й випадкові пожежі (Круц, Чабанюк, 2007: 30–31). За результатами розкопаних площадок у Молдові В. І. Маркевич зробив висновок, що вони є залишками глиняно-дерев'яних конструкцій (Бурдо, 2012: 69). Їх переважно вкладали вздовж осі житла та на стіни, які могли виконувати роль стелі першого поверху, що була підлогою для горища або другого поверху (Бурдо, 2011: 39). Варто відзначити, що, за концепцією В. І. Маркевича принцип інтерпретації будови трипільських жител Молдови поширюється на всю культуру Трипілля-Кукутень (Бурдо, 2012: 69).

Також важливу роль у дослідженні домобудівництва відіграють моделі жител, знайдені під час археологічних розкопок на поселеннях цієї культурної археологічної культури (Заєць, Гусев, 1992: 130). Вони дають змогу реконструювати житла й технологію їх створення. Зокрема Т. С. Пассек виділила моделі закритого та відкритого типів. Переважно в першому типі простежують загальні, а в другому спеціальні конструктивні риси будови житла. Серед загальних рис у більшості моделей – це вікна, двері (поріжок) та сіни, що несуть інформацію про конструкцію стін та даху. Ряд спеціальних рис переважно трапля-

ється тільки на відкритих моделях – жертovníк, подіум, піч. Артефакти цього типу несуть інформацію про внутрішній інтер'єр трипільських жител (Шатило, 2012: 246).

Важливу роль у реконструкції домобудівництва відіграє пізніша цілком неушкоджена модель із поселення Ворошилівка (зберігається у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею), яка відноситься до закритого типу. Серед її особливостей І. І. Заєць та С. О. Гусев виділили двохсхилий дах, наліпи у формі стовпців, віконце навпроти дверей та виступи-ріжки над фасадом (Заєць, Гусев, 1992: 131). Особливо науковці зацікавлені дахом моделі, що має форму «половини шестикутника». За аналогічним принципом будується дах традиційних чеченських будинків, що дає змогу реконструювати його за однаковим принципом (Шатило, 2012: 248). Ознаки цього даху характерні для пізніших більш досконалих постійних жител етапу VI та VI-VII.

Переважно археологи вважають, що будинкам трипільців притаманні каркасно-стовпові конструкції з дерев'яними стінами та перекриттям, обмазаними глиною з домішками полови та соломи. Опорні стовпові конструкції виготовляли з твердих порід дерева, їх могли заглиблювати в землю з метою вертикальної фіксації. Стіни могли бути з плетених гілок або колотого дерева, яке обмазували глиною (Відейко, 2004: 340).

За результатами досліджень на поселенні Тальянки, з'ясовано, що у двоповерхових будинках стіни першого поверху могли виготовлятися в техніці зрубу. Це пояснюється тим, що навіть дві глинобитні товсті стіни не могли довго тримати двоповерхову будівлю з даховим перекриттям, хоча другий поверх був полегшеної каркасно-стовпової конструкції. Але глиняна платформа, що слугувала підлогою для другого поверху, була досить важка. Окрім цього, на ній могли розміщувалася піч, вівтар, подіум для збереження запасів і посуду. Якщо розглядати нижній поверх, то він мав переважно господарське призначення або використовувався для утримання тварин (Круц, Чабанюк, 2007: 33).

Вертикальні стовпи розділяли стіни на частини, котрі фарбували й розписували, як це видно на моделях жител. Перекриття робили з дерева, з плах або кругляку. На обмазці також знаходять відбитки сволака (поздовжньої дерев'яної конструкції). Віконні отвори були круглими в стіні, що протилежна до входу, або в бічній. Поріг робили з глини, а вхід разом із вікнами прикрашали геометричним орнаментом магічного змісту. Також існували дерев'яні двері або плетені та обтягнуті шкірою,

що відкривалися різними способами. Наприклад на поселенні Косенівка виявлено опорний камінь, що міг відігравати роль опори для осі дверей, а на декількох моделях із колекції «ПЛАТАР» є пази для зсувних дверей (Відейко, 2004: 340–341).

На основі моделей жител, що виявлені на поселеннях Ворошилівка, Розсохуватка та Коломийщина II, простежується двосхилий дах, який міг перекриватися очеретом або соломою. На основі палеоботанічних досліджень, з'ясовано, що трипільці вирощували низькорослі злакові культури. Їхні стебла були закороткі для створення даху, а очерет досягав у висоту 1,5–2 м. У населення був необмежений доступ до цієї сировини через те, що поселення розташовувалися біля річок (Круц, Чабанюк, 2007: 33–34).

Також трапляються моделі жител із циліндричним типом даху. Через часткову збереженість виробів дослідити цей тип конструкції досить важко. Тому не варто спростовувати її існування, адже аналогічні елементи є в молдавській сільській архітектурі. Вони простежуються в «кухнях» (будівлях господарського призначення), що подібні до моделей трипільських жител. Їхні дахи такої самої форми, що характерна для місцевості з теплим кліматом, котрий близький до сучасних умов Молдови, Туркменістану та Кавказу (де зафіксовано такі дахи у XX ст.). При таких передумовах, якщо розглядати цілу модель з поселення Ворошилівка, можливо припустити, що вона створена за тим самим принципом, а циліндричний дах – відповідно до етнологічних аналогій (Шатіло, 2012: 93–97).

Довжина будинку в ранньому періоді розвитку трипільської культури вже могла досягати 8–10 м. Будинки могли мати один або два поверхи з горищем. Стандартна ширина таких споруд становила 4–5 м. Переважно це були будівлі прямокутної форми малих (4 × 6 м; 4 × 9 м) та великих (10 × 15 м; 9 × 21 м; 7 × 33 м) розмірів (Відейко, 2004: 340).

Перевірити правдивість тієї чи іншої думки з приводу будівництва жител трипільських племен можливо лише за допомогою методу експерименту (Круц, Чабанюк, 2007: 32). Масштабні й багаторічні експерименти з моделювання та спалення жител проводили румунські археологи поблизу поселення Кукутень (повіт Ясси, Румунія). Тут було побудовано й спалено декілька будівель справжніх розмірів, що характерні для культури Трипілля-Кукутень. Унаслідок цього експерименту схожих залишків жител у формі «площадок» не отримано. Реконструкції будівель у натуральну величину також виконано на три-

пільських поселеннях у с. Трипілля, с. Легедзино та поблизу м. Ржищева (Гусев, 1995: 47).

На території Східного Поділля досліджувалися два типи житлових споруд: наземні та заглиблені (Гусев, 1995: 64). На поселеннях етапу А-VI, VI у Середньому Побужжі переважали житла заглибленого типу: землянки та напівземлянки. Вони були значно простіші (Борисівка, Озаринці), ніж на Дністрі (Поливанів Яр III, Хебешешти I), але мали спільну заглиблену частину, що доповнювала наземну глинобитну конструкцію жител невеликих розмірів. На їхніх «площадках» фіксується тонка та нещільна обмазка (14, с. 196). На поселенні Борисівка 1973 р. під керівництвом П. І. Хавлюка досліджено п'ять напівземлянок овальної форми, з яких три повністю вцілілі, а дві інші частково пошкоджені кар'єром (Науковий архів Інституту археології НАН України, 1972/78. Ф.е. 6249: 30–32). Вони заглиблені на 60–80 см від денної поверхні. Глиняна підлога має не вирівняну та горбкувату структуру, що вкрита шаром попелу. На думку Б. С. Жураковського, це робилося задля елементарних санітарно-гігієнічних умов. Більш детальні архітектурні особливості зафіксовано в житлі № 5. Зокрема в ньому виявлено яму, що перекривалася плахами. Вона могла використовуватися для збереження продуктів харчування. У західній частині цього комплексу розміщувалася шахтна піч. Її стінки обкладені каменями з граніту та зювіту, що мали глинисто-землистий вигляд (таку ж будову печі простежено на поселенні Сорока). Також виявлено лавоподібний виступ, що виділяється між стіною й заглибленням печі. На півдні майданчика прослідковується вхід до нього в формі сходів. По краях заглибленого житла фіксується значне скупчення обмазки. Поблизу споруд знайдено ями грушоподібної форми з добре випаленими лесовими стінками та на третину заповнені попелом, що використовувалися для зберігання продуктів (Жураковський, 2002: 66–67). П. І. Хавлюк простежив, що розміри виявленої житлової ями становили 8 × 4,4 м (Науковий архів Інституту археології НАН України, 1973/82. Ф.е. 6708: 31).

Значно відмінні архітектурні ознаки виявив П. І. Хавлюк на поселенні Уланівка. Наприклад, у житлі № 3 простежено, що контури житлової ями мали прямокутну форму з заокругленими кутами. Вони могли бути стовповими ямами, які відігравали головну роль для створення конструкції каркасу. По центру споруди в глиняній підлозі знайдено заглиблену на 25 см піч із тонким червцем та примітивними челюстями. Також навколо печі зосереджувався посуд. Споруда була двока-

мерною з валькуватою перегородкою завтовшки 25 см (Жураковський, 2002: 66–67). Споруда представлена напівземлянкою розміром 6 × 12,5 м, що була заглиблена на 0,4 м від межі давньої поверхні (Науковий архів Інституту археології НАН України, 1972/78. Ф.е. 6249: 22).

В житлі № 1 простежується дещо інша ситуація. Воно заглиблене на 50–70 см від давньої поверхні, а контури житлової ями мали овальну форму. Глиняна підлога вкрита попелом потужністю п'ять сантиметрів. У південно-західній частині житла розташовувалась піч, черинь котрої був вимашений на рівні з підлогою. Дослідник пам'ятки Б. С. Жураковський вважає, що значні відмінності між двома пам'ятками полягають у тому, що поселення Уланівка виникло значно пізніше за Борисівку. Це підтверджується виявленням в Уланівці досконаліших прийомів і методів будівництва (Жураковський, 2002: 66–67).

На етапі VI-VII простежується тривала осілість населення. Це також суттєво впливало на розвиток наземного домобудування, але заглиблені житла все ще використовуються. Серед пам'яток цього часу розкопки проводилися під керівництвом І. І. Зайця на поселенні Біликівці, де знайдено цікаву напівземлянку площею 11 м<sup>2</sup>. Її заглиблена частина (0,8 м) була добре укріплена стовпами й дошками, обплетеними лозою. Їхні відбитки збереглися на глиняній обмазці. Під час розкопок виявлено, що стіни споруди збереглися заввишки до 60 см. Загальна висота споруди становила 2,1–2,2 м. Також встановлено, що житло мало стелю та дах. Його стіни з обох боків були обмазані глиною. На західній частині споруди зафіксовано вхід у житло в формі східців, а на долівці в межах центральної частини розміщувалася піч. Поруч розташовувалося спеціальне глиняне підвищення, де виявлено багато фрагментів посуду (Заєць, 2001: 79).

Схожу напівземлянку виявив І. І. Заєць на поселенні Цвіжин. Вона мала округлу форму діаметром до 6 м і завглибшки близько 0,8 м. У ній найкраще збереглася піч. Поряд із нею розміщувалися підвищення для посуду й невелике заглиблення. Вхід до напівземлянки фіксується двома великими камінцями – східцями. Також дві напівземлянки розкопано в Кліщеві (Гусєв, 1995: 67). Одна відноситься до приміщень малого розміру (площею до 25 м<sup>2</sup>), а друга – до великого (понад 70 м<sup>2</sup>) (Заєць, Гусєв, 1992: 49). Більша з них мала явно видовжено-овальну форму розміром 12 × 6,5 м та завглибшки 1,1 м від денної поверхні. На її долівці виявлено тонкий шар обпаленої глини, а в південній частині – залишки печі (Гусєв, 1995: 67).

На думку Б. С. Жураковського, дві землянки на околицях Кліщева є осередками перших поселенців, що почали освоювати територію. Після того, коли прийшла вся громада, було зведено наземні житла, які є аналогами західної спільноти Трипільля-Кукутень. Варто відзначити, що землянки до певної міри повторюють житлові споруди борисівського типу. Але з деякими новими особливостями. Вони були однокамерними спорудами з наземними печами з черенем, валькованими стінками, на глиняній підлозі немає підсипки з попелу (Жураковський, 2002: 68).

Розкопки на поселеннях етапу VI-VII (Біликівці та Цвіжин) дають змогу встановити такі особливості в домобудівництві заглибленого типу жител. Ці будівлі мали овальну форму, а для спорудження стін використовувався дерев'яний каркас, котрий обмазували глиною та згодом обпалювали. Підлога могла містити глинобитну дулівку, на якій розміщувалися печі або вогнища на кам'яній вимостці. С. М. Бібіков вважав, що суть вибору такого конструктивного типу споруд має часову залежність. Адже окремо на ранньому етапі AI та AII він відповідно виділяє землянки та наземні споруди. На думку В. П. Цибекова, вони справді були тимчасовими, але С. О. Гусєв вважає, що вони існували синхронно та могли виконувати свої первинні та інші функції. Стає зрозуміло, що землянки будувалися раніше. Адже на їх спорудження витрачалося значно менше часу (приблизно три дні) (Гусєв, 1995: 70–71, 86).

Найкраще будівництво наземних жител прослідковано на матеріалах розкопок поселення Кліщів. Під час археологічних розкопок на пам'ятці досліджено 16 жител. Добра збереженість більшості з них дає змогу реконструювати стіни, внутрішні перегородки, стелю та одвірки. До окремих приміщень було прибудовано невеликі господарські кімнати, які могли виконувати роль комори. На деяких площадках можна простежити збереженість деяких особливостей внутрішнього інтер'єру, а саме черені печей, глинобитні підвищення, деякі робочі та культові місця. Розміри цих жител не були однаковими. Зокрема І. І. Заєць класифікував будинки за площею, серед них він відніс: чотири споруди, менші за 30 м<sup>2</sup> до категорії приміщень малих розмірів; 11 приміщень площею, меншою за 80 м<sup>2</sup> – до будинків середнього розміру, а також одне житло площею понад 100 м<sup>2</sup> – до приміщень великих розмірів (Заєць, Гусєв, 1992: 49). Зокрема П. І. Хавлюк вважав, що будинки великих розмірів могли бути розраховані на проживання кількох парних сімей (Ленчук, 2004: 13–14).

І. І. Заець відносить досліджені житлові споруди № 3; 8; 9; 12 на поселенні Кліщів до малих розмірів. Серед них слід виділити житло № 3. Його розміри сягали  $7 \times 4$  м. У нього під підлогою біля печі знайдено добре збережене невеличке заглиблення площею  $50 \times 40 \times 25$  см, що схоже на погрібець. Він виготовлений із глиняних вальків, що досить схожі на цеглу. Також у ньому зафіксовано цілий грушоподібний горщик, розвал кубка та біноклеподібної посудини. Основна частина обстежених жител на поселенні мала середні розміри (серед них житла № 2; 4–6; 11; 13–16). Серед найхарактерніших споруд цього типу слід розглянути житло № 11 (Заець, 2001: 49).

Розмір площадки споруди становить  $12 \times 5$  м. На відстані 6,8 м від східного її кутка розташовувалася поперечна перегородка, що поділяла будинок на дві камери. У кожній є піч. Але досить дивно те, що кухонний посуд у житлі майже відсутній. Піч першої найбільшої камери ( $34 \text{ м}^2$ ) мала розмір  $1,4 \times 1,3$  м. З'ясовано, що вона виготовлялася на дерев'яному каркасі, а її припічок мав розмір  $1,42 \times 0,45 \times 0,2$  м. Піч у меншій камері ( $25 \text{ м}^2$ ) виготовлена на підвищенні  $0,25$  м, а її розміри становили  $1,3 \times 1,1$  м. Із південно-західної частини від печі прослідковується підвищення завдовжки  $1,3$  м і завширшки  $0,55$  м, що могло використовуватися як лава. На південно-східній стіні простежено відбитки стовпа завдовжки  $0,8$  м та діаметром  $0,12$  м, а також залишки поперечних стін і скупчення по кутках каменів, які виконували функцію опорних стовпів (Заець, Рыжов: 44, 46). Поряд із житлом знайдена певна культова платформа з біноклеподібними посудинами. Можливо, ця споруда була жертovníком та виконувала функцію певного культового центру (Заець, 2010: 112).

Значний інтерес для дослідження житлобудівництва становить житло № 10. Ця споруда серед виявлених найбільша за розмірами й мала трикамерну структуру та прибудову. Загальна житлова площа була  $104,9 \text{ м}^2$  (довжина –  $14,9$  м, ширина –  $7$  м). Розміри окремих частин житла становили: першої камери –  $28 \text{ м}^2$ , другої камери –  $25,97 \text{ м}^2$ , третьої камери –  $29,95 \text{ м}^2$  та прибудови –  $21 \text{ м}^2$  (8, с. 54–59). Варто відзначити, що П. І. Хавлюк

наголошував, що багатокамерні житла з'являються саме під час середнього періоду розвитку трипільської культури (Ленчук, 2024: 13–14).

Серед залишків житла № 10 І. І. Заець простежив місця з'єднання повздовжніх і поперечних стін. Вони були вкриті товстими дерев'яними брусками, котрі з двох сторін обмазували глиною. Окремі кімнати розділялися перегородками, тоншими за стіни. Вони могли виготовлятися з дубових плах та заплітатися дерев'яними прутами, які обмащувалися глиною. Стелю також фіксували перегородками з дерева та обмащували з двох боків. У кожній із трьох камер розміщувалося по одній печі. Поблизу печі центральної камери зафіксовано робоче місце розміром  $1,0 \times 0,9$  м із глини, на котрому розташовувалися зернотерка і два розтиральника. Тут же було підвищення у формі столика, виготовлене зі спеціальних глиняних вальків розміром  $8 \times 8$  см. Прибудова, що примикала до житла, могла виконувати роль комори (Заець, 1992: 54–59).

Серед елементів житлобудівництва суміжних культур (лійчастого посуду, шнурової кераміки, підкарпатської, середньостогівської, кулястих амфор тощо) трипільські особливості не простежуються. Виявлено лише низку запозичених окремих ознак. Також варто відзначити, що основні архітектурні ознаки трипільських жител зберігалися на всіх етапах розвитку цієї культури (Жураковський, 2002: 69).

**Висновки.** Отже, в період А-VI, VI на значній частині трипільських поселень фіксуються землянки та напівземлянки. З них останні могли бути наземним житлом із підвалом. На основі проаналізованого матеріалу тип споруд не характерний для ареалу західної культури Трипілля-Кукутень та збудовані вони не надто високоякісно. Ці показники можуть пояснюватися зазвичай появою у Трипіллі нового тимчасового типу в домобудуванні, що з'являється не лише на Східному Поділлі під час переселення з Дністра до Середнього Побужжя, а в районі будь-якого місця переселення спільноти Трипілля-Кукутень. Ось чому на поселеннях етапу VI та VI-VII фіксується відсоток значно високоякісніше збудованих наземних жител, що не відрізняються від споруд західного ареалу культури.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдо Н. Б. Особистісний фактор у дослідженні проблеми трипільського житлобудівництва. *Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ: Стародавній Світ, 2012. Вип. 9. С. 68–77.
2. Бурдо Н. Б. Реконструкція жител і поселень трипільської культури: від малюнків В. Хвойки до 3D-моделювання. *Археологія і давня історія України. Археологія: від джерел до реконструкції*. Київ: ІА НАНУ, 2011. Вип. 5. С. 38–52.
3. Відейко М. Ю. Споруди трипільської культури. *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, 2004. Т. 1. Кн. 1. С. 305–341.



4. Гусев С. О. Трипільська культура Середнього Побужжя рубежу IV–III тис. до н. е. Вінниця: Антекс-УЛТД, 1995. 304 с.
5. Жураковський Б. С. Господарство і зв'язки трипільських племен Поділля: навч. посіб. Раменське: ПОЛІ-ГРАФ, 2002. 115 с.
6. Заець І. І. Інтер'єр жител трипільського поселення Кліщів. *Від військової контррозвідки до вивчення таємниць тисячоліть*. Вінниця: Нова книга, 2010. С. 111–113.
7. Заець І. І., Рыжов С. Н. Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге: монография. Киев, 1992. 177 с.
8. Заець І. І. Трипільська культура на Поділлі. Вінниця: Тезис, 2001. 184 с.
9. Заець І. І., Гусев С. О. Модель трипільського житла з Південного Бугу. *Археологія*. 1992. № 3. С. 130–132.
10. Круц В., Чабанюк В. Досліди з трипільського домобудівництва. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 11. С. 30–37.
11. Ленчук Д. М. Пам'ятки буго-дністровської та трипільської культури у науковій спадщині П. І. Хавлюка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. Вінниця, 2024. Вип. 48. С. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-48-9-17>
12. Науковий архів Інституту археології НАН України. 1972/78. Ф.е. 6249. Науковий звіт про дослідження археологічних пам'яток на території Південного Побужжя експедицією Вінницького Педінституту в 1972 р. 33 арк.
13. Науковий архів Інституту археології НАН України. 1973/82. Ф.е. 6708. Науковий звіт про дослідження археологічних пам'яток на території Південного Побужжя експедицією Вінницького педінституту в 1973 р. 36 арк.
14. Черныш Е. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии. *Археология СССР. Энеолит СССР*. Москва: Наука, 1982. С. 165–320.
15. Шатило Л. Модели построек как один из источников информации для реконструкции трипольского дома. *Земледельцы и скотоводы Древней Европы: Проблемы, новые открытия, гипотезы*. Киев, 2012. С. 246–251.
16. Шатило Л. О. До реконструкції даху будівель Кукутен-Трипільської культури. *Археологія*. 2012. № 1. С. 93–97.

#### REFERENCES

1. Burdo N. B. (2012). Osobystisnyi faktor u doslidzhenni problemy trypils'koho zhytlobudivnytstva. [Personal Factor in the Study of Trypillian House-Building Problem] *Istoriia arkheolohii: doslidnyky ta naukovi tsenyry*. Kyiv: Starodavnii Svit. Vyp. 9. S. 68–77. [in Ukrainian].
2. Burdo N. B. (2011). Rekonstruktsiia zhytel i poselen trypils'koi kultury: vid maliunkiv V. Khvoiky do 3D-modeliu-vannia [Reconstruction of Dwellings and Settlements of Trypillian Culture: from V. Khvoika's Drawings to 3D-Modeling]. *Arkheolohiia i davnii istoriia Ukrainy. Arkheolohiia: vid dzherel do rekonstruktsii*. Kyiv: IA NANU. Vyp. 5. S. 38–52. [in Ukrainian].
3. Videiko M. Yu. (2004). Sporudy trypils'koi kultury [Structures of Trypillian Culture]. *Entsyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia. T. 1. Kn. 1. S. 305–341. [in Ukrainian].
4. Husiev S. O. (1995). Trypilska kultura Serednoho Pobuzhzhia rubezhu IV–III tys. do n. e. [Trypillian Culture of the Middle Bug Region at the Turn of the 4<sup>th</sup> – 3<sup>rd</sup> Millennium BC]. Vinnytsia: Anteks-ULTD. 304 s. [in Ukrainian].
5. Zhurakovskiy B. S. (2002). Hospodarstvo i zviazky trypils'kykh plemen Podillia: navch. posib. [Economy and Connections of Trypillian Tribes of Podillia: Textbook]. Ramenske: POLI-HRAF. 115 s. [in Ukrainian].
6. Zaiets I. I. (2010). Interier zhytel trypils'koho poselennia Klishchiv [Interior of Dwellings of the Trypillian Settlement Klishchev]. *Vid viiskovoi kontrozvidky do vyvchennia taemnyts tysiacholit*. Vinnytsia: Nova knyha. S. 111–113. [in Russian and Ukrainian].
7. Zaets I. I., Ryzhov S. N. (1992). Poselenie tripolskoi kultury Klishchev na Yuzhnom Buge [Settlement of Trypillian Culture Klishchev on the Southern Buh]: monografiia. Kiev. 177 s. [in Russian].
8. Zaiets I. I. (2001). Trypilska kultura na Podilli [Trypillian Culture in Podillia]. Vinnytsia: Tezys. 184 s. [in Ukrainian].
9. Zaiets I. I., Husiev S. O. (1992). Model trypils'koho zhytla z Pivdennoho Buhu [Model of Trypillian Dwelling from the Southern Buh]. *Arkheolohiia*. № 3. S. 130–132. [in Ukrainian].
10. Kruts V., Chabaniuk V. (2007). Doslydy z trypils'koho domobudivnytstva [Experiments with Trypillian House-Building]. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakovycha NAN Ukrainy. Vyp. 11. S. 30–37. [in Ukrainian].
11. Lenchuk D. M. (2024). Pamiatky buho-dnistrovskoi ta trypils'koi kultury u naukovii spadshchyni P. I. Khavliuka [Monuments of Bugo-Dniester and Trypil Culture in the Scientific Heritage by P. I. Havlyuk]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Istorii. Vinnytsia. Vyp. 48. S. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-48-9-17> [in Ukrainian].
12. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 1972/78. F.e. 6249. Naukovyi zvit pro doslidzhennia arkheolohichnykh pamiatok na terytorii Pivdennoho Pobuzhzhia ekspeditsiiei Vinnytskoho Pedinstytutu v 1972 r. 33 ark. [in Ukrainian].
13. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 1973/82. F.e. 6708. Naukovyi zvit pro doslidzhennia arkheolohichnykh pamiatok na terytorii Pivdennoho Pobuzhzhia ekspeditsiiei Vinnytskoho pedinstytutu v 1973 r. 36 ark. [in Ukrainian].
14. Chernysh E. K. (1982). Eneolit Pravoberezhnoi Ukrainy i Moldavii [Eneolithic of Right-Bank Ukraine and Moldova]. *Arkheolohiia SSSR. Eneolit SSSR*. Moskva: Nauka. S. 165–320. [in Russian].
15. Shatilo L. (2012). Modeli postroek kak odin iz istochnikov informatsii dlia rekonstruktsii tripolskogo doma [Models of Buildings as One of the Sources of Information for the Reconstruction of the Trypillian House]. *Zemledeltsy i skotovody Drevnei Evropy: Problemy, novye otkrytiia, gipotezy*. Kiev. S. 246–251. [in Russian].
16. Shatilo L. O. (2012). Do rekonstruktsii dakhу budivel Kukuten-Trypils'koi kultury [To the Reconstruction of the Roof of Buildings of the Cucuteni-Trypillian Culture]. *Arkheolohiia*. № 1. S. 93–97. [in Ukrainian].

# **МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО**

УДК 75.025.4:75.046

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-6>

**Наталія АНТОНЕНКОВА,**

*orcid.org/0000-0002-6222-2616*

*аспірантка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтв  
Харківської державної академії дизайну і мистецтв  
(Харків, Україна) natantonenkova787@gmail.com*

**Анатолій ДОЛУДА,**

*orcid.org/0000-0002-9410-1536*

*кандидат технічних наук,  
доцент кафедри реставрації та експертизи творів мистецтв  
Харківської державної академії дизайну і мистецтв  
(Харків, Україна) exp.doluda@gmail.com*

**Олександр СМІРНОВ,**

*orcid.org/0000-0001-6398-2855*

*кандидат технічних наук, старший дослідник,  
провідний науковий співробітник  
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
імені Заслуженого професора М.С. Бокаріуса»  
(Харків, Україна) smirnov\_alexa@ukr.net*

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКОЇ ІКОНИ «БОГОМАТЕРІ З НЕМОВЛЯМ» НЕВІДОМОГО АВТОРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.**

У статті досліджено ікону «Богоматір з Немовлям» другої половини ХVІІІ століття, яка походить із села Клепали, розташованого на території сучасної Сумської області, що належала до історичного регіону Сіверщини. У процесі дослідження виявлено специфічні художні та техніко-технологічні особливості ікони, що відображають характерні риси іконописних традицій Чернігово-Сіверського регіону. Проведений аналіз показав поєднання типових для українського іконопису рис з елементами стилю рококо, що вказує на вплив західноєвропейських художніх традицій. Крім того, досліджено іконографічні особливості твору, що відносять пам'ятку до типу Дексіократуса, поширеного в східнохристиянському іконописі зображення Богоматері з Немовлям. Водночас, у композиції відзначено елементи, що мають західноєвропейські впливи, зокрема це стосується форми та пластичності фігур, що характерно для стилю рококо. Ікона демонструє синтез української іконописної традиції з європейськими художніми тенденціями.

Приладові дослідження, що охоплювали спектральний аналіз, мікроскопію та дослідження в ультрафіолетовому випромінюванні, дозволили детально вивчити матеріали, використані для створення ікони, та підтвердити її належність до мистецької традиції Сіверщини. В результаті досліджень виявлено пізні нашарування, не притаманні оригінальному задуму ікони, які значно спотворювали її колорит та первісний вигляд. У статті також представлено результати мікробіологічного аналізу, який виявив ураження ікони мікробіотами, що свідчить про тривалий негативний вплив зовнішніх факторів на стан твору.

Після комплексного аналізу стану збереженості ікони було розроблено реставраційний алгоритм, який охоплює видалення пізніх нашарувань, консервацію автентичних матеріалів, відновлення початкового колориту та збереження стилістичних особливостей твору.

**Ключові слова:** Богоматір, іконопис, реставрація, нашарування, ознаки, стиль рококо, Чернігово-Сіверщина.

**Nataliia ANTONENKOVA,**

*orcid.org/0000-0002-6222-2616*

*PhD Student at the Department of Restoration and Art Expertise  
Kharkiv State Academy of Design and Arts  
(Kharkiv, Ukraine) natantonenkova787@gmail.com*

**Anatolii DOLUDA,**

*orcid.org/0000-0002-9410-1536*

*Candidate of Technical Sciences,  
Associate Professor at the Department of Restoration and Art Expertise  
Kharkiv State Academy of Design and Arts  
(Kharkiv, Ukraine) exp.doluda@gmail.com*

**Oleksandr SMYRNOV,**

*orcid.org/0000-0001-6398-2855*

*Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,  
Leading Research Fellow at the National Scientific Center  
"M.S. Bokarius Forensic Science Institute"  
(Kharkiv, Ukraine) smirnov\_alex@ukr.net*

## **RESEARCH AND RESTORATION OF THE CHERNIHIV-SIVERSHCHYNA ICON "THE MOTHER OF GOD WITH THE CHILD" BY AN UNKNOWN AUTHOR OF THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY**

*The article investigates the icon "Mother of God with the Child" from the second half of the 18th century, originating from the village of Klepaly, located in the territory of the present-day Sumy region, which historically belonged to the Sivershchyna region. The research revealed specific artistic and technical-technological features of the icon, reflecting the characteristic traits of the Chernihiv-Siverskyi iconographic traditions. The analysis showed a combination of features typical of Ukrainian iconography with elements of the Rococo style, indicating the influence of Western European artistic traditions. Moreover, the iconographic characteristics of the work were studied, classifying the artifact as belonging to the Dexiokratous type, commonly found in Eastern Christian iconography depicting the Mother of God with the Child. Additionally, elements influenced by Western European art were noted in the composition, particularly in the form and plasticity of the figures, which is characteristic of the Rococo style. The icon demonstrates a synthesis of the Ukrainian iconographic tradition with European artistic trends.*

*Instrumental studies, including spectral analysis, microscopy, and ultraviolet radiation examination, allowed for a detailed investigation of the materials used in the creation of the icon, confirming its belonging to the artistic tradition of Sivershchyna. The research also revealed later additions that were not part of the original design of the icon and significantly distorted its color scheme and initial appearance. The article also presents the results of microbiological analysis, which detected damage to the icon by micromycetes, indicating prolonged exposure to adverse external factors affecting the condition of the artwork.*

*Following a comprehensive analysis of the icon's preservation state, a restoration algorithm was developed. It includes the removal of later additions, the conservation of authentic materials, the restoration of the original color scheme, and the preservation of the work's stylistic features.*

**Key words:** *Mother of God, icon painting, restoration, overpainting, features, Rococo style, Chernihiv-Sivershchyna.*

**Постановка проблеми.** Основною проблемою дослідження є неможливість точної атрибуції ікони без виявлення та систематизації її характерних художніх і техніко-технологічних ознак. Наявність пізніх нашарувань значно ускладнює процес аналізу іконографічних особливостей та стилістичних рис, що впливають на визначення походження і автентичності твору. Встановлення складу матеріалів, з яких створена ікона, є критично важливим для розуміння її належності до мистецької традиції Чернігово-Сіверщини. Окрім цього, детальне вивчення стану пам'ятки необ-

хідне для розробки оптимальних реставраційних заходів, які б забезпечили її збереження та відновлення автентичного вигляду.

**Аналіз досліджень.** Наукове вивчення традицій іконопису Чернігівського регіону має глибокі історичні корені. Ще у XIX ст. дослідники, такі як Ф. Буслаєв, Д. Ровінський, та протоієреї церкви І. Бухарев і Т. Верховський, писали про іконописні осередки Чернігівщини. У XX та XXI століттях чернігівська ікона була предметом досліджень мистецтвознавців О. Пономаревської, О. Травкіної, А. Адруга, О. Романів-Тріски, С. Акименка

та інших. Їхні праці охоплювали широкий спектр аспектів, пов'язаних з цією темою, проте низка питань залишилася недостатньо вивченою або була висвітлена лише побіжно. Одним із таких малодосліджених аспектів є проблема атрибуції творів Чернігово-Сіверських іконописних осередків, а саме відсутність чітко сформульованих та беззаперечних ознак, що дозволяють стверджувати про її надійність та беззаперечність.

**Мета статті.** Проаналізувати специфічні художні та техніко-технологічні особливості ікон Чернігово-Сіверського регіону, визначити та систематизувати їх чітких характерні ознаки, що дозволить відмежувати їх від інших напрямків сакрального живопису. Розробити алгоритм реставраційних заходів, які б сприяли збереженню і відновленню первісного вигляду ікони, що після їх втілення забезпечили б автентичність та цілісність твору.

**Виклад основного матеріалу.** Ікона «Богоматір з Немовлям» другої половини XVIII ст. (рис. 1.) походить з історичних теренів Сіверщини, із с. Клепали (нині Сумська область). Наприкінці XVIII ст. село належало до Путивльського повіту Курської губернії, який межував з Чернігівською губернією (Коротких, 2017а). На основі статистичних даних описів Чернігівської губернії встановлено, що впродовж кінця XVIII–XIX ст. на Сіверщині існували осередки іконопису у Чернігові, Ніжині, Новгород-Сіверському, Стародубі, Погарі, Борзні, Кролевці, Коропі (Акименко, 2011) Новгород-Сіверський осередок розташований



Рис. 1

найближче до Путивльського повіту, і є ознаки, що ікона могла походити з цього регіону, або, що на живописний осередок, де вона створювалась, цей регіон мав значний вплив.

Про це свідчить те, що Ікона «Богоматір з Немовлям» має ряд технологічних та стилістичних ознак, характерних як раз для іконопису Чернігово-Сіверщини. Так, ікони цього регіону написані переважно олійними фарбами на деревині. Грунт та паволока зазвичай відсутні. Дошки проклеювались тонким шаром тваринного клею, після чого на них наносилась імприматура червоного кольору (Осадча, 2013). Для ікон характерні наступні стилістичні особливості: фігури святих змодельовані конструктивно-лінійно, трактовка форми – площинна, присутні графічні лінії, в той час як обличчя та руки моделювались об'ємно. Характерною художньою особливістю чернігово-сіверських ікон є великі за розміром руки святих (Понамаревська, 2008). На випуклих частинах облич, одязі, декорі накладався корпусний мазок, щоб виділити їх на темному тлі.

Кольорова палітра на іконах Чернігово-Сіверського регіону стабільна: зелений, білий, жовтий, червоний, коричневий, іноді синій. Ці кольори постійно повторюються в таких комбінаціях-тріадах: чорний – червоний – білий, жовтий-рожевий (або червоний, коричневий) – зелений, червоний (коричневий) – синій – жовтий. Часто зустрічається вохристе та коричневе тло (Понамаревська, 2008).

На іконі, що досліджувалася, присутні ознаки стилю рококо, які проявляються в наданні персонажам портретних характеристик, що зближує їх з зображеннями західноєвропейських Мадонн; зображенні незвичайних для православної іконографії форм одягу, що нагадують середньовічне вбрання; орнаменті по периметру роботи у вигляді с-образних закручених стеблин. В правому верхньому куті іконописець розмістив популярні в живописі рококо фігурки путті.

Стиль рококо проникає в український живопис в другій половині XVIII ст., отже можна стверджувати, що ікона «Богоматір з Немовлям» належить до цього періоду (Долуда, 2021).

Іконографія Богоматері в стилі рококо є результатом багатовікової еволюції іконографії цього сюжету. Зображення Богоматері бере свій початок в сирійсько-єгипетському мистецтві, де відчутний його зв'язок з зображеннями Ізиди з немовлям Гором. Після рішень Єфеського та Халкідонського соборів (V ст.) культ Богородиці затвердився в Константинополі, куди в 458 р. з Єрусалима було перенесено реліквію – мафорій Богоматері.

Церковна традиція вважає найдревнішим зображенням образ Богоматері з немовлям Христом на руках – так звану «Одигітрію». Найбільш ранні зображення в римських катакомбах III–IV ст. презентують три типи сидячої Богоматері. Перший варіант – Марія держить Немовля прямо перед собою, другий – Немовля знаходиться з лівого боку, третій – Богоматір тримає Немовля на лівому коліні. Останній тип найбільш близький до іконографічного типу Одигітрії. На сході цей тип виділився з історичної сцени «поклоніння волхвів» і набув рис іконного репрезентативного образу.

Велике розповсюдження набув тип Богоматері, що стоїть в зріст, який презентований в мозаїках Санта Марія Маджоре (V ст.) і Санта Марія Антика (поч. VIII ст.) в Римі. На основі цього вже сповна складеного до X ст. типу стали складатися поколінні і поясні варіанти Одигітрії, що стали головним прототипом іконного образу. Іконографічний тип поясної Одигітрії з'являється в Давній Русі вже у XII ст.

В іконографії Одигітрії склалось багато варіантів, які розрізняються незначними відхиленнями від традиційного канону в позах, деталях одягу, і називаються за місцем їх шанування. Є багато варіантів де, наприклад, у Немовляти в руках скіпетр та держава (Шестоківська, Цесарська), книга (Ченстохівська, Крупецька, Озерянська), голуб (Конівська), розвернутий свиток (Єгипетська, Муромська, Феодотівська), іноді жест благословення направлений безпосередньо на глядача (Попська, Іллінська-Чернігівська, Корсунська) або Немовля обома руками тримається за руку Матері (Страсна).

В іконографії також широко відомі дзеркальні переводи, коли Немовля зображується сидячим на правій руці Богоматері. Історик Кондаков вважає, що такі образи з'являються вже в XI–XII ст. Такий іконографічний тип – різновид Одигітрії – має назву Панагія Декса або Дексіократуса.

Ікона «Богоматір з Немовлям», що досліджувалася, відноситься до іконографічного типу Дексіократуса. Зображення Богоматері поясне, голова злегка нахилена до Немовляти Христа, права рука піднята в молитовному жесті на рівні грудей. Немовля сидить на правій руці матері високо і прямо, в легкому розвороті до неї, голова трішки відкинута назад. Права рука Немовляти складена в іменословному благословляючому жесті. Богоматір одягнена в червоний мафорій та темно-зелену туніку. На голові у неї вохристо-зелений платок. Немовля одягнене в біле вбрання. Типи вбрання, а також портретні характеристики, що надані персо-

нажам, відсилають глядача до зображень західноєвропейських Мадонн. Ікона була списана з гравюри за картиною, що зображувала Мадонну з Немовлям. Права рука Богоматері лежить на сфері вохристого кольору, ймовірно, це держава – символ царської влади. В нижньому правому куті зображено розгорнуту книгу, на якій лежить розп'яття та троянди, що також є типовим для західноєвропейських зображень (Коротких, 2017b).

Ікона «Богоматір з Немовлям» написана на липовій дошці з вертикальним напрямом волокон і двома зустрічними врізними шпугами на тильному боці. Дошка мала вигнуте короблення, зумовлене її усушкою, тріщини на торцях та тріщину на лицьовому боці в центральній частині основи. З тильного боку присутнє загальне пилове забруднення а також сліди життєдіяльності мікроорганізмів у вигляді білого нальоту на деревині та темної плями в центрі основи. В результаті життєдіяльності жуків-древоточців утворились численні льотні отвори на тильному боці та торцях, найбільш постраждали нижні кути основи та шпуги.

Паволока на роботі відсутня, в якості ґрунту на дошку нанесена імприматура коричнево-червоного кольору. Ікона написана олійними фарбами. Фарбовий шар тонкий, з потовщеннями на одязі та орнаменті по периметру роботи. До початку реставрації були наявні механічні пошкодження по периметру роботи у вигляді подряпин та потертостей. Зв'язок фарбового шару з основою незадовільний, присутні втрати фарбового шару та здуття, що переходили в осипи. Фарбовий шар вкритий вертикальним продольним кракелюром основного походження з піднятими краями, що повторював напрям волокон деревини.

Поверхня ікони матова. Лакова плівка тонка, присутня в тому числі в місцях втрат фарбового шару – з чого зроблено висновок, що лакове покриття не було авторським.

При надходженні на іконі були присутні сліди попередніх реставраційних втручань: за допомогою акрилової шпаклівки виконане поновлення втрат основи в лівому нижньому куті та верхній частині роботи. Реставраційні вставки мали нерівну поверхню – виконані не до рівня авторського живопису. В місцях вставок нанесені тонування олійною фарбою. Реставраційні вставки добре просліджувались і на рентгенограмі.

В УФ випромінюванні спостерігалася нерівномірною люмінесценція лакової плівки: по периметру роботи вона була сильнішою. Виявлено, що лак нанесений жорстким пензлем, про це свідчили характерні сліди у верхній частині роботи.



В верхній частині роботи, нижньому правому куті, а також на лику та мафорії Богоматері добре просліджувались поновлення авторського живопису – неавторські записи, які при дії УФ променів мали вигляд темних плям (рис. 2).



Рис. 2

Для проведення рентгенофлуоресцентного аналізу пігментів ікони було відібрано проби зеленого, синього, червоного, коричневого пігментів, білил та вохри.

Червоний, коричневий кольори та вохра мали у своєму складі велику кількість Fe (залізо). Це свідчило про те що, вони належать до пігментів на основі оксидів заліза. Аналіз білил показав, що фарба складається з Pb (свинець) та C (вуглець), на основі чого можна зробити висновок, що пігмент належить до свинцевих білил.

Зразок синього кольору показав наявність елементів Pb (свинець), Fe (залізо) та Al (алюміній), що свідчить про те що фарба є сумішшю таких пігментів як берлінська лазур та свинцеві білила. А зразок зеленого виявився поєднанням берлінської лазурі, вохри та свинцевих білил.

Для визначення складу лаку було проведено аналіз ІЧ-спектроскопії. Отриманий спектр мав характерні піки поглинання при довжині хвиль 1726 та 1454  $\text{cm}^{-1}$ , що свідчить про присутність дамари у складі лаку; і не містив типових для шелаку широких піків у діапазоні 1000–1050  $\text{cm}^{-1}$ .

Для мікологічного аналізу було взято:

– змиви: з фарбового шару (одяг Богородиці в нижньому лівому куті роботи), розколу в верх-

ній частині роботи, темної плями з тильного боку і лівого торця;

– скребки: з фарбового шару, розколу в верхній частині роботи, темної плями з тильного боку та деревини з верхньої шпуги (Коротких, 2017b). Визначення зразків проводилося методом світлової мікроскопії у краплі води з використанням фахових визначників (Коваль, 2014).

Відібрані для аналізу скребки дали негативний щодо мікроміцетів результат при культивуванні.

Змиви з фарбового шару, розколу основи на лицьовій стороні та торця дали позитивний результат. На фарбовому шарі та розколі основи виявлено *Penicillium frequentans* Westling (пеніцилій частий), на торцях виявлено *Alternaria tenuissima* Wiltshire (альтернарія найтонша).

Після ретельного аналізу отриманих даних проведена безпосередньо практична реставрація пам'ятки.

Фарбовий шар укріплювався шляхом застосування 5%-го осетрового клею з додаванням антисептика Preventol on extra. В зонах здуття фарбового шару теплий клей вводився за допомогою шприца.

Далі проводилося видалення старих реставраційних вставок – записів. Тонування в місцях попередніх реставрацій видалялося ватним тампоном, змоченим у суміші пінену та етилового спирту (2:1). Вставки реставраційного ґрунту були попередньо розм'якшені водно-спиртовим компресом (1:1, експозиція 30 секунд), після чого видалені механічним способом за допомогою скальпеля.

Дезінфекція пам'ятки виконувалися з метою знищення мікроміцетів, що було виявлено на поверхні твору, та запобігання їх подальшого розвитку, який міг виникнути після насичування твору глютиновим клеєм, складові частини якого є живильним середовищем для мікроорганізмів. Дезінфекція виконувалася з використанням водного-спиртового розчину, до якого було додано 3% антисептика Preventol on extra.

Укріплення ветхої основи виконувалось шляхом її насичення спиртовим розчином Paraloid B72. На поверхню тильного боку твору розчин наносився за допомогою пензля та шприца. Деревина кілька разів насичувалася 3%-м розчином, після чого його концентрація поступово збільшувалась до 5%. Після кожного насичування дошка вистоювалася до повного висихання.

Поновлення втрат деревини виконувалось за допомогою рослинних волокон, насичених 7%-м глютиновим клеєм та суміші клею і деревної муки, якими заповнювались отвори й утрати. Тонування виконувались акварельними фарбами з додаванням бичачої жовчі. Після чого виконувалися



Рис. 3

лася гідрофобізація основи з використанням розчину воску зі скипидаром у пропорції 1:4.

Видалення неавторської лакової плівки виконувалось за допомогою ватного тампону, змоченого в суміші пінену та етилового спирту (1:1). Під дією розчину плівка набухала, після чого видалялась механічним способом за допомогою скальпеля.

Після видалення плівки з місць втрат фарбового шару, нарешті, стало можливим видалення щільних пилових забруднень, що знаходились під нею. Забруднення розм'якшувались за допомогою розчину етилового спирту та дистильованої води (у пропорції 1:3), після чого видалялися за допомогою скальпеля. Після очищення місця втрат фарбового шару проклеювалися 6%-м глютиновим клеєм з додаванням антисептику Preventol on extra. Далі підводився реставраційний ґрунт на основі 7%-й глютинового клею та крейди (рис. 3).

Перед виконанням тонувань ґрунту робота покривалася реставраційним шаром лаку. Тонування виконувались акварельними фарбами з додаванням бичачої жовчі в тон та колір авторського живопису. Ізоляційний шар лаку (у вигляді суміші дамарного лаку і пінену у пропорції (1:1) наносився на поверхню фарбового шару за допомогою ватно-марлевого тампону.

Отже, можна підсумувати, що відновлення пам'ятки чернігівсько-сіверського іконопису відбувалось в декілька взаємопов'язаних етапів.

Спочатку комплексне дослідження ікони «Богоматір з Немовлям» дозволило встановити, що зображення відноситься до іконографічного



Рис. 4

типу Дексіократуса (Панагія Декса), за стилістичними та техніко-технологічними особливостями належить до Чернігово-Сіверського регіону та датується другою половиною XVIII ст.

Окрім цього був виявлений загальний незадовільний стан твору, в тому числі наявність пізніх нашарувань у вигляді реставраційних втручань – вставки ґрунту, тонування втрат фарбового шару, реставраційний лак поверх втрат та ущільненого пилового забруднення.

На основі досліджень проведено ряд реставраційних заходів, спрямованих на збереження та відновлення стану твору: укріплено основу, фарбовий шар і ґрунт; відновлено втрачені частини основи, видалено пізні нашарування – записи, поповнено та затоновано втрати ґрунту та фарбового шару. В результаті проведених реставраційних заходів ікони «Богоматір з Немовлям» повернуто до експозиційного вигляду (рис. 4).

**Висновки.** Дослідження ікони «Богоматір з Немовлям» другої половини XVIII століття, походження якої пов'язане з історичними теренами Сіверщини, дозволило виявити й систематизувати характерні художні та техніко-технологічні особливості твору, що дозволили виявити її атрибутивні ознаки. Ікона демонструє поєднання традиційних рис українського іконопису із західноєвропейським стилем рококо, що проявляється у формі, пластичності фігур та декоративних елементах. Цей факт свідчить про культурний обмін та впливи західноєвропейських художніх течій на регіональний іконопис Сіверщини у другій половині XVIII століття.

Аналіз матеріалів, зокрема пігментів та структури основи, підтвердив належність ікони до традицій Чернігово-Сіверського іконопису. Проведені приладові дослідження стану ікону виявили пізні нашарування та втручання, які значно змінили оригінальний вигляд ікони, а також мікробіологічні ураження, що свідчать про погіршення стану збереженості твору під впливом зовнішніх чинників.

Результатом комплексного дослідження стало розробка алгоритму реставраційних заходів, який передбачає консервацію оригінальних матеріалів, видалення пізніх нашарувань та відновлення авторського колориту пам'ятки. Це сприятиме збереженню автентичності та первісного вигляду ікони, що має вагоме значення для збереження культурної спадщини Сіверщини та її художніх традицій.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко С. Перші старообрядницькі осередки на Чернігівщині. Сіверянський літопис. Чернігів, 2011. 180 с.
2. Beever R. E., Bollard E. G. The Nature of the Stimulation of Fungal Growth by Potato Extract. *Journal of General Microbiology*. 1970. Volume. 60, No.3.
3. Долуда А. О., Пукліч О. С., Манжелій Т. С. Дослідження об'єктів живопису та творів із кераміки. ННЦ «ІСЕ» ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2021. 128 с.
4. Коваль Е., Митківська Т. Мікологічне обстеження музейних пам'яток. Національний науково-дослідний реставраційний центр України. 2-е вид., випр. та допов. К. : ННДРЦУ, 2014. 240 с.
5. Коротких В. М. Ікона «Богоматір з Немовлям»: особливості іконографії та атрибуції. Могилянські читання 2017. Збереження і дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії. Зб. наук. праць. К.: НКПІКЗ, «Фенікс», 2018. 420 с.
6. Коротких В. М., Вишневецький В. Й. Мікологічні дослідження ікони «Богоматір з Немовлям» др. пол. XVIII ст. Молода мистецька наука України. XX наукова конференція молодих науковців, докторантів, аспірантів, магістрів, студентів / збірник матеріалів. Х : ХДАДМ, 2017. 256 с.
7. Осадча О. Художні та композиційні особливості хатніх ікон різних регіонів України. Соціум. Наука. Культура. Матеріали дев'ятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 24–26 січня 2012 року : зб. наук. праць. К., 2013.
8. Пономаревська О. Регіональні особливості народної іконографії Пресвятої Богородиці кін. XVIII-XIX ст. (на матеріалах Київщини та Чернігово-Сіверщини). URL: <http://www.refs.in.ua/drugi-kulishevi-chitannya-z-filosofiyi-etnokuleturni.html?page=19>
9. Романів-Тріска О., Молодий О., Кісь А. Народна ікона Чернігівщини. Альбом. Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ. Львів. 2015. 426 с.

### REFERENCES

1. Akymenko S. (2011) Pershi staroobryadnytski oseredky na Chernihivshchyni [The first Old Believer communities in the Chernihiv region]. *Siverianskyi litopys*. Chernihiv, 180 p. [in Ukrainian].
2. Beever R. E., Bollard E. G. The Nature of the Stimulation of Fungal Growth by Potato Extract. *Journal of General Microbiology*. 1970. Volume. 60, No.3.
3. Doluda, A.O., Puklich, O.S., Manzhelii, T.S. (2021). Doslidzhennia ob'iektiv zhyvopysu ta tvoriv iz keramiky [Study of painting objects and ceramic works]. Kharkiv: NNC "ISE" im. Zasl. prof. M.S. Bokariusa, 128 p. [in Ukrainian].
4. Koval E., Mytkivska T. (2014) Mikolohichne obstezhennia muzeinykh pamiatok. Natsionalnyi naukovo-doslidnyi restavratsiinyi tsentr Ukrainy [Mycological Examination of Museum Artefacts. National Research and Restoration Center of Ukraine]. 2-e vyd., vypr. ta dopov. – National Scientific Research Restoration Center of Ukraine. 240 p. [in Ukrainian].
5. Korytkikh V. M. (2018) Ikona «Bohomatyri z Nemovliam»: osoblyvosti ikonohravii ta atrybutsii. [Icon "Mother of God with Child": Features of Iconography and Attribution] *Mohylianski chytannia* 2018. Zberezhennia i doslidzhennia kul'turnoi spadshchyny Ukrainy: liudy, idei, vizii. Zb. nauk. prats. – Kyiv: NKPIKZ, "Feniks" 420 p. [in Ukrainian].
6. Korytkikh V. M., Vyshnevskiy V. I. (2017) Mikolohichni doslidzhennia ikony «Bohomatyri z Nemovliam» dr. pol. XVIII st. [Mycological Studies of the Icon "Mother of God with Child" from the Second Half of the 18th Century] *Moloda mystetska nauka Ukrainy*. XX naukova konferentsiia molodykh naukovtsiv, doktorantiv, aspirantiv, mahistriv, studentiv, zbirnyk materialiv. – Kharkiv: KhDADM 256 p. [in Ukrainian].
7. Osadcha O. (2013) Khudozhni ta kompozytsiini osoblyvosti khatnykh ikon riznykh rehioniv Ukrainy. [Artistic and compositional features of house icons from different regions of Ukraine] *Sotsium. Nauka. Kultura. Materialy deviatoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii 24-26 sichnia 2012 roku: zb. nauk. prats*. Kyiv, [in Ukrainian].
8. Ponomarevska O. (2008) Rehionalni osoblyvosti narodnoi ikonohrafii Presviatoi Bohorodytsi kin. XVIII-XIX st. (na materialakh Kyivshchyny ta Chernihovo-Siversshchyny). [Regional features of folk iconography of the Holy Mother of God at the end of the 18th – 19th centuries (based on materials from Kyiv region and Chernihiv-Siversshchyna)]. Available at: <http://www.refs.in.ua/drugi-kulishevi-chitannya-z-filosofiyi-etnokuleturni.html?page=19> [in Ukrainian].
9. Romaniv-Triska O., Molodyi O., Kis A. (2015) Narodna ikona Chernihivshchyny. [The Folk Icon of the Chernihiv Region] *Instytut koleksionerstva ukrainskykh mystetskykh pamiatok pry NTSh*. Lviv. 426 p. [in Ukrainian].



УДК 78.491; 78.492; 78.2У; 78.2і  
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-7>

**Ірина АНТОНЮК,**  
[orcid.org/0000-0002-4979-3828](https://orcid.org/0000-0002-4979-3828)  
кандидатка мистецтвознавства,  
доцентка кафедри історії музики  
Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка  
(Львів, Україна) [irant2007@ukr.net](mailto:irant2007@ukr.net)

## АНСАМБЛЕВІ ТВОРИ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В СУЧАСНОМУ ВИКОНАВСЬКОМУ КОНТИНУУМІ ЛЬВОВА

У статті на прикладі творчості сучасних львівських композиторів запропоновано огляд найпоказовіших концертних виступів з виконання ансамблевих творів, що останнім часом відбулись у провідних концертних залах Львова – в Львівській національній філармонії імені Мирослава Скорика і Львівському органному залі. У статті висвітлено виконаний репертуар, склади виконавських колективів, визначено тематику концертів та різножанровість творів у межах камерного ансамблю. У дослідницькому процесі використано комплекс методів, серед яких пріоритетними стали музикознавчий, пошуковий, емпіричний. З'ясовано коло провідних львівських виконавських колективів, серед яких виділено кuartет піаністів, дуети в складі кларнету і фортепіано, скрипки і фортепіано, кuartет віолончелістів, фортепіанний дует «Dovhan & Zubko Piano Duo» та експериментальні склади виконавців за участі електроніки. Ансамблеві твори сучасних львівських та китайських композиторів досліджено при використанні праць Л. Кияновської [2; 3], В. Сильвестрова [7], Л. Назар [5], М. Липецької [1], китайської дослідниці Чан Юань [8] в аспектах жанрової специфіки, творчої стилістики, елементів музичної мови, виконавських особливостей, тематики. На прикладах творів В. Камінського, Б. Фроляк, О. Мануляка, А. Сисенко запропоновано індивідуальний погляд різних за віком композиторів на втілення теми війни. Зауважено, що крізь символіку звернення до архетипових образів народної музики їх відтворення має значення тягlosti національних культурних традицій у змінюваному історичному контексті. Доведено про високий ступінь затребуваності у Львові ансамблевої музики, протяжіння в індивідуальних трансформаціях творчості львівських композиторів до камерності, про їх високу професійну культуру, інтелектуальність та готовність задовольняти потреби сучасного слухача і творити досконалі зразки традиційної та експериментальної музики.

**Ключові слова:** виконавець, композитор, репертуар, ансамбль, стилістика творчості, інтерпретація, музично-виражальні засоби, експеримент.

**Iryna ANTONYUK,**  
[orcid.org/0000-0002-4979-3828](https://orcid.org/0000-0002-4979-3828)  
Candidate of Art History,  
Associate Professor at the Department of Music History  
Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko  
(Lviv, Ukraine) [irant2007@ukr.net](mailto:irant2007@ukr.net)

## ENSEMBLE WORKS OF COMPOSERS OF UKRAINE AND CHINA IN MODERN PERFORMANCE CONTINUUM OF LVIV

The article offers an overview of the most significant concert performances of ensemble works that have recently taken place in the leading concert halls of Lviv - the Myroslav Skoryk Lviv National Philharmonic and the Lviv Organ Hall, based on the work of modern Lviv composers. The article highlights the performed repertoire, casts of the performing groups, defines the themes of the concerts and the diversity of works within the chamber ensemble. In the research process, a complex of methods was used, among which the musicological, search, and empirical methods became the priority. The circle of leading Lviv performing groups has been clarified, among which a quartet of pianists, duets consisting of clarinet and piano, violin and piano, a quartet of cellists, a piano duet "Dovhan & Zubko Piano Duo" and experimental lineups of performers, involving electronics, were highlighted. Ensemble works of modern Lviv and Chinese composers were studied using the works of L. Kyyanovska [2; 3], V. Sylvestrov [7], L. Nazar [5], M. Lypetska [1], Chinese researcher Chang Yuan [8], in terms of genre specifics, creative stylistics, elements of musical language, performance features, themes. Based on the examples of the works of V. Kaminsky, B. Frolyak, O. Manulyak, and A. Sysenko, an individual view of composers of different ages on the embodiment of the theme of war is offered. It is noted that through the symbolism of resorting to archetypal images of folk music, their reproduction has the significance of the continuity of national cultural traditions in a changing historical context. It was proven that ensemble music is in high demand in Lviv, the predisposition in the individual transformations of Lviv composers' creativity to chamber music, their high professional culture, intellectuality and willingness to satisfy the needs of the modern listener and create perfect examples of traditional and experimental music were stated.

**Key words:** performer, composer, repertoire, ensemble, creativity style, interpretation, musical expressive means, experiment.

**Постановка проблеми.** В останніх роках у програмах провідних концертних залів Львова щоразу більше місце займає камерно-ансамблева творчість сучасних львівських композиторів. Це пов'язуємо із багатьма факторами: підвищенням інтересу до творчості молодих композиторів і їх новітніх методів та підходів до написання своїх творів, а також до композицій сучасників старшого віку, що презентуючи досконалі та апробовані часом художні зразки, постають яскравими ілюстраціями їх стильових орієнтирів та композиторського почерку. Інтенсифікація виконання камерних ансамблевих творів пов'язана також із виникненням в останній час значної кількості нових камерних ансамблевих колективів найрізноманітніших виконавських складів, їх мобільністю, а також прагненням ширше популяризувати найсучасніші твори представників львівської композиторської школи, творчості композиторів інших національних шкіл, серед яких значне місце відводиться презентації не лише творів західної музики, але й Далекого Сходу.

**Аналіз досліджень.** Виконання творів досліджено з концертних афіш та власного відвідування концертів. Ансамблеві твори сучасних львівських та китайських композиторів в аспектах жанрової специфіки, творчої стилістики, елементів музичної мови, виконавських особливостей, тематики досліджено при використанні праць Л. Кияновської, В. Сильвестрова, Л. Назар, М. Липецької, Чан Юань.

**Мета статті** – висвітлити репертуар та художні особливості найпоказовіших творів сучасних композиторів Львова в жанрі камерного ансамблю, виконаних нещодавно на провідних концертних сценах міста.

**Виклад основного матеріалу.** Провідними концертними залами Львова є Львівська національна філармонія імені Мирослава Скорика і Львівський органний зал, де впродовж минулих всього лише декількох місяців було представлено вельми цікаві програми, що відзначались не лише різноманітністю жанрів, автури, тематики концертів і виконавських складів, але й прем'єрними виконаннями ряду творів і навіть відкриттям нових перспективних постатей львівської композиторської школи. Серед виконаних камерно-ансамблевих творів – різножанрові композиції метрів галицької класичної музики С. Людкевича, В. Барвінського, М. Колесси і продовжувачів кращих традицій львівської школи М. Скорика, В. Камінського. Гордовито можемо засвідчити найширшу участь у концертному ансамблевому русі представників молодшого (Б. Фроляк, Л. Сидоренко,

О. Криволап, О. Мануляк, Б. Сегін, М. Швед, який працює в Києві, але за освітою залучаємо його до львівської школи) і зовсім молодого покоління львівських композиторів, що тільки-но розпочинають свій творчий шлях, але вже впевнено заявили про себе як яскраві експериментатори і неординарно мислячі майстри творення музики (А. Сисенко, В. Мішеніна).

На центральній концертній сцені Львова у філармонійному залі головною подією останнього часу стало проведення 30-го ювілейного фестивалю «Контрасти». Свого часу дослідник музичного життя Львова, професор Л. Мазепа, цитуючи вислів Яна Скшидлевського, що 1902 р. був оглядачем львівського музичного життя, наводив такий вислів: «Львів повинен пишатися своєю філармонією, що ця справді мистецька інституція поставила його в ряд перших музичних міст Європи» (Мазепа, 2003: 88). Наведена думка, висловлена в перший рік існування філармонії, залишається цілком актуальною й у наші дні, навіть незважаючи на майже три роки перебування України і нашого міста в умовах повномасштабної війни.

Лише з ансамблевої музики українських композиторів прозвучав ряд справді талановитих творів, відбулось багато прем'єр, своє мистецтво презентували яскраві українські віртуози. В річницю ансамблевої музики відзначимо емоційно наповнене виконання дуету піаністки Євгенії Єрмачкової і кларнетиста Андрія Паліаруша, що виконували «Поєму» Л. Колодуба, «Мелодію» Б. Лятошинського, «Карпатську рапсодію» М. Скорика і «Мрії» Р. Демчишина. Окремий концерт було присвячено творам Валентина Сильвестрова у виконанні Віоліни Петриченко (фортепіано) і Катерини Костюк (скрипка). В анонсах до концерту писали, що музична присутність Сильвестрова, найвидатнішого живого композитора України на фестивалі була особливо важливою. Його твори визначили як сучасні антимонументи з дотиком романтичного духу, музику – немов унікальну атмосферу тиші і краси, в якій мелодія є немов еквівалентом посмішки людини, що має нескінченну кількість градацій. В одному з інтерв'ю композитор дуже тонко і красномовно висловився: «Музика – це спів світу про самого себе. У розвиненій культурі, яка вже ніби все випробувала, для прояву творчої енергії досить долучитись до минулого досвіду ... Тоді відбувається щось невольне на зразок такого процесу: миттєвість спалахує й виникає відгомін» (Сильвестров, 2004: 145).

Серед інших концертів, що особливо запам'ятались і мали невимовний успіх у сучасній аудиторії – експериментальні імпровізації

з електронікою «Манускрипт Войнич» у виконанні Д. Туріної (вокал), Р. Фешака (саксофон, електроніка), М. Токара (контрабас), Н. Роденкірхена (поперечні флейти і електроніка, О. Мануляк (електроніка). Концерт відбувся за творчим задумом О. Мануляка і Н. Роденкірхена із виконанням творів Є. Станковича, Л. Сидоренко, М. Скорика, М. Ходаківської та декількох зарубіжних композиторів у виконанні 4-х віолончелей (вихованці ЛНМА імені М. В. Лисенка М. Ходаківська, А. Зохнюк, О. Кульчицька, Б. Гаврилов) і фортепіано (заслужена артистка України, педагог кафедри камерного ансамблю та квартету Наталія Пелех); а також музичний перформанс за зробленими на війні світлинами Миколи Глібовича «Рефлексії з інтерлюдіями» О. Мануляка. Композитор уперше виніс на розсуд слухачів подібний музичний перформанс, де в діалозі з візуальними образами він стає нашаруванням рефлексій, немов звуковим полілогом між акустичними інструментами, електронікою та записами. Його твори характеризують надскладна агогіка, незвичний метроритмічний виклад, вживання немов зависаючих звукових плям, що на тлі перегляду світлин справляє незгладимо сильне емоційне враження.

В цілому, концерти ансамблевої музики засвідчили високу професійну культуру, інтелектуальність львівських композиторів і виконавців та їх розуміння потреб сучасності.

Серед знакових концертів камерно-ансамблевої музики Львівського органного залу – концерти під гаслами «Фортепіано в чотири руки», «Чотири роялі», «Вишукана інструментальна музика» тощо. Унікальний квартет львівських піаністів у складі Андрія і Меланії Макаревичів, Світлани Позднишевої та Ольги Стрілецької виконував віртуозні твори для чотирьох фортепіано К. Сен-Санса (в перекладі Ернеста Гіро), Ф. Ліста (в перекладі Емілія Кронке), а також оригінальний «Концертний квартет для чотирьох фортепіано» К. Черні. Виконання цих творів у перекладах для 4-х фортепіано створило справжню сенсацію, адже ансамблі для подібного складу інструменталістів звучать доволі рідко, а їх виконання вимагає від кожного учасника бездоганної синхронності та великої командної праці в створенні художніх образів, спільного відчуття агогічних, динамічних і технічних нюансів.

Нещодавно утворений струнний квінтет у складі Марини Громадської (перша скрипка), Сільвії Фудели (друга скрипка), Вероніки Педорич (альт), Дмитра Ніколаєва (віолончель) і піаністки Уляни Сельської виконав квінтети славетного львівського імпресіоніста Василя Барвінського

та неперевершеного чеського романтика Антоніна Дворжака. Про стилістику творчості Барвінського вельми влучно висловились львівські музикознавиці – професорка Любов Кияновська: «Основи стилю В. Барвінського – це художнє відображення українського народу. Тут змальована звуками вся пасторальність української психіки, далекої від урбанізму і механістичного відчуття. Музика в такому аспекті – це стоплення краси з природою» (Кияновська, 1998: 36) і кандидатка мистецтвознавства Лілія Назар: «Обираючи як правило імпресіоністичну манеру письма, що розквітає в своїй генезі з українських первістків, композитор осягає не лише земну іпостась звукопису. Піднімаючись вище гір, хмар, він демонструє кришталеву і надделікатну "зоряну" манеру висловлювання» (Назар, 2007: 102).

Знаменною подією став виступ вже добре знаного в Україні львівського дуету «Dovhan & Zubko Piano Duo» (наприкінці 2017 р. відбувся його перший концерт. Від того часу учасниками дуету вже виконано десятки творів західноєвропейських та українських композиторів, серед яких є чимало першовиконань). Про виконавський рівень цього дуету вже існує багато схвальних вражень, серед яких зустрічаємо навіть відгук китайської піаністки Чан Юань: «Учасників цього дуету ... об'єднує спільність виконавської моделі, позначеної на інтелектуальній, пов'язаній з процесом мислення діяльності, глибинному відчутті музичної вертикалі, розвиненій культурі звуковидобування та єдності розуміння і збереження темпової цільності» (Чан Юань, 2024: 157). До концертної програми «Фортепіано в чотири руки» увійшли три твори фортепіанної ансамблевої музики молодих львівських композиторок: «Соната-фантазія» для фортепіано в чотири руки А. Сисенко (перше виконання) та два твори для двох фортепіано – «Сюїта in C» Б. Фроляк (перша версія твору була написана для віолончелі і фортепіано) і «Прелюдії для фортепіано. Дванадцять місяців» В. Мішеніної (також перше виконання). Обидва твори Сисенко і Мішеніної були створені спеціально для «Dovhan & Zubko Piano Duo». Композиції усіх трьох авторок характеризує посиленна функція звукообразності, здобутої методом синтезування романтичних та імпресіоністичних прийомів письма.

Створення «Сонати-фантазії» А. Сисенко було викликано впливом пережитих настроїв неспокою та хвилювань, що виникли в ході першого року повномасштабної війни і внаслідок атак її рідного міста Львова. В Сонаті-фантазії відтворені за посередництва музичних образів емоції жаху, прагнення боротись, захистити свою Батьківщину,

а також ліричні жіночі емоції надії та очікування швидшої перемоги. Композиторка по-жіночому вербалізує іменник «війна», метафорично ототожнюючи його з характеристиками «емоційна напруженість», «страх», «неспокій», «розгубленість», «надія», «очікування перемоги». В цих характеристиках знаходимо пояснення притаманного їй творчості романтичного підходу щодо вибору музичного жанру – романтичної фантазії з її вільною одночастинною формою, специфіки індивідуального емоційного втілення думок, підходу до вибору і трактування музично-виражальних засобів, гостро драматичного розгортання сюжету в поєднанні з властивим українській музиці ліризмом картинного звукопису.

Під час повномасштабної війни львівськими композиторами вже створено значну кількість композицій. Виконанню творів цієї тематики у Львівському органному залі було присвячено зокрема концерт «Музика молодих львівських композиторів», де звучали твори Остапа Мануляка і Богдани Фроляк.

У контексті втілення в композиторській творчості теми війни, що постає в сьогоднішній однієї серед найбільш актуальних, увагу привернула поема для саксофону та камерного оркестру «Мольфар» («*Carpatien druid*») видатного львівського композитора, теперішнього голови Львівської обласної спілки композиторів України Віктора Камінського, що прозвучала в виконанні камерного оркестру «Академія» Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка (диригент – ректор академії, народний артист України Ігор Пилатюк, концертмейстер Артур Микитка, соло саксофону Андрій Гуменний). Працюючи над утіленням образного задуму поеми, мистець у час її написання (2015) навіть не передбачав наближення музичного образу карпатського ворожбита до теперішніх подій. Останнім часом, шукаючи відповіді на найсокровенніше риторичне питання «коли і як закінчиться війна», щоразу частіше спостерігаємо привернення уваги різних верств українців до віщувань мольфарів – вибраних мешканців Карпат, що володіють надприродною силою зазирнути в майбутнє. Останній карпатський мольфар Нечай казав: «Ніщо так не вчить людину, як біда. Вона є найпотужнішою академією для людини» (Пророцтво: URL). Розмовами журналістів з мольфарами майоріють чи не всі чати українського інтернет-простору. Це природно викликало всезагальну цікавість до їх пророцтв.

У поемі Камінського підсвідомо відчуваємо символічне трактування теми війни. Прослуховування твору «Мольфар» В. Камінського сьогодні

викликає стійке відчуття звернення композитора саме до того архетипу, що особливо переконливо виступає в питомому символічному сенсі. Композитор у приватній розмові розповів, що інспірацією виникнення поеми «Мольфар» послугувало читання на початку 2010-х рр. різноманітної літератури<sup>1</sup> про карпатських знахарів і ворожбитів – виняткових людей з народу, наділених особливим відчуттям природи, любові до людей та вмінням «бачити» майбутнє. Композитор охоче поділився своїми думками і відзначав, що створюючи образ свого мольфара, не мав на увазі когось конкретно з них і особисто з ними не спілкувався: Мій мольфар – це абстрактний узагальнений образ, змальовуючи який, я спеціально не замислювався над темою війни, хоча й створював його в час, коли на сході України вже цілий рік відбувались тяжкі воєнні події. Мене, як і всіх українців, тоді особливо хвилювало питання: «що нас чекає». Прослуховуючи цей твір в умовах сьогоднішніх жорстоких випробувань, розбірливо відчуваємо спрямованість праці мистця, в якій відображені найболючіші теми нашого нинішнього буття.

Музична тканина поеми сповнена фольклорними інтонаціями та ритмами коломийки – найпоширенішої і найулюбленішої серед карпатських гуцулів танцювальної пісні. Коротенькі сюжети коломийок завжди подавались в контексті домінування емоцій безкінечної віри в перемогу добра – теми, однаково актуальної для всіх жанрів української народної творчості. Український етнограф і фольклорист В. М. Гнатюк навіть радив композиторам створювати високохудожні образи, навчаючись від коломийок. Адже народні танці є втіленням архетипових образів, а їх відтворення в професійній композиторській творчості має значення в контексті тягlosti у змінюваному історичному контексті національних культурних традицій.

Для відтворення напівфантастичного образу мольфара композитор обрав метод синергії засобів неповторного музичного карпатського фольклору і колориту тембральної характеристики таємничого, навіть дещо містичного альтового саксофону. Використання ж коломийки, що презентує високе етичне призначення українського національного музичного мистецтва, в саксофонному виконавстві вперше зустрічаємо саме у Камінського.

<sup>1</sup> Серед літературних творів – повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1911), роман Р. Іванчука «Вогненні стовпи» (2006), фантастичний роман Н. Щерби «Відьмин хрест» (2010) та ін.

В народній творчості гуцулів коломийки нерідко виконуються ансамблями трійстих музик у так званих сюїтах-поемах. Тож, для втілення ідеї твору не випадковим видається обрання Камінського жанру поеми – лірико-драматичної програмної одночастинної п'єси, в якій реалізувалась позначена свободою побудови і яскравою емоційною насиченістю романтична ідея синтезу мистецтв<sup>2</sup>.

Для втілення образу мольфара композитора привабила свобода форми поеми, про що відзначено в підзаголовку твору: поема для саксофону та камерного оркестру. Мелодична лінія теми коломийки витримана в традиційному для цього жанру гуцульському ладі з вишуканим мажороміноним нюансуванням III щаблю, в акцентуації на передостанньому складі, в лаконічному імпровізаційному закінченні строфи, що подаються в сучасному прочитанні вільного поєднання різностильових елементів і наслідування засобами саксофону звучання національних елементів. Як визначила Марія Липецька, музика Камінського це «... органічний сплав, національно орієнтований на фольклорній інтонації з модерними гармоніями та тембральними ефектами» (Липецька: URL).

<sup>2</sup>Про прихильність композитора до цього романтичного жанру засвідчує його неодноразове звернення до поемності: в вокально-симфонічній поемі «Корчагінці» (1978), в поемі для симфонічного оркестру «Пам'яті Каменяра» (1977), «Героїчній поемі» для сопрано, баритона та симфонічного оркестру на тексти Ірини Калинець (2008).

Відзначимо, що твір викликав захоплення не лише серед українських слухачів, а й серед присутньої на концерті аудиторії китайських студентів. На даний час ноти партитури і сольної версії «Мольфара» професором Камінським вже подаровано Сичуанській консерваторії, де знаходиться одна з найрозвиненіших виконавських і композиторських саксофонних шкіл Китаю.

Відзначимо також, що в рамках мистецької співпраці українських і китайських виконавців у Львові були представлені камерні ансамблеві твори композиторів провінції Сичуань, а саме – п'єса з народно-танцювальними ритмами «Свято весни» Лі Хуаньчжи для секстету саксофоністів і найпопулярніша не лише в Китаї, але й у багатьох країнах світу п'єса «Медузи» Ян Сін Міна для квартету духових інструментів. Серед інших ансамблевих творів у Львові було виконано п'єси в національному китайському стилі Пан Сунцзіміна і Ман-Чінга.

**Висновки.** Представлена чисельність авторського композиторського складу, жанрова розмаїтість презентованих на концертах творів та їх виконання значною кількістю виконавських складів, зацікавленість в цих творах слухачької аудиторії вказують на високий ступінь затребуваності у Львові ансамблевої музики. Запропоновані до розгляду твори засвідчують тяжіння до камерності в індивідуальних трансформаціях творчості львівських композиторів, стверджують про їх високу професійну культуру, інтелектуальність та готовність спільно з виконавцями розуміти потреби сучасного слухача і творити досконалі зразки традиційної та експериментальної музики.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Липецька М. Камерний оркестр «Академія» презентує. URL: <https://lnma.edu.ua/hortayuchy-storinky-tvorchosti-viktora-kaminskoho/> 2016.
2. Кияновська Л. Творчість В. Барвінського і художні стилі XX століття. В. Барвінський і українська музична культура: Статті та матеріали / Ред. О. Смоляк. Тернопіль: Астон, 1998. 35 с.
3. Кияновська Л. Камерність в індивідуальних трансформаціях творчості Віктора Камінського. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. Львів, 2015. Вип. 34. С. 21–28.
4. Мазепа Л. Шлях до музичної Академії у Львові. Львів : Сполом, 2003. Т.1. 287 с.
5. Назар Л. Сильові виміри творчості Василя Барвінського. Львів, 2007. 290 с.
6. Пророцтво Михайла Нечая про початок і кінець. *Гуцулендія*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D9c6eX0HFPw/>
7. Сильвестров В. Музика – це спів світу про самого себе. Відверті розмови і погляд зі сторони: Бесіди, статті, листи. Київ, 2004. 265 с.
8. Чан Юань. Тематика «пір року» в сучасній інструментально-ансамблевій творчості композиторів України та Китаю. *Українська музика*. Науковий часопис. Львів, 2024. № 1 (48). С. 153–158.

#### REFERENCES

1. Lypetska M. (2016). Kamernyi orkestr «Akademiiia» prezentuie. [Chamber Orchestra “Academy” presents]. Closing of the Second Youth Festival “Academy” Young-Young URL: <https://lnma.edu.ua/hortayuchy-storinky-tvorchosti-viktora-kaminskoho/> [in Ukrainian].
2. Kiyanska L. (1998). Tvorchist V. Barvinskoho i khudozhni styli XX stolittia [Creativity of V. Barvinskyi and artistic Styles of the 20<sup>th</sup> century]. – V. Barvinskyi and Ukrainian musical culture: Articles and materials. 35 [in Ukrainian].

3. Kiyanovska L. (2015). Kamernist v individualnykh transformatsiakh tvorchoosti Viktora Kaminskoho [Chamberism in the individual transformations of Victor Kaminsky's work]. – Scientific collections of the Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko. 34. 21-28 [in Ukrainian].
4. Mazepa L. (2003). Shliakh do muzychnoi Akademii u Lvovi [Way to the Music Academy in Lviv]. 1. 287 [in Ukrainian].
5. Nazar L. (2007). Stylovi vymiry tvorchoosti Vasylia Barvinskoho [Stylistic dimensions of Vasil Barvinsky's work]. 290 p. [in Ukrainian].
6. Prorotstvo Mykhaila Nechaia pro pochatok i kinets (2023) [Mykhailo Nechai's prophecy about beginning and the end. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D9c6eX0HFPw> [in Ukrainian].
7. Sylvestrov V. (2004). Muzyka – tse spiv svitu pro samohe sebe [Music is the world's song about itself]. – Open conversation, articles, letters. 265 [in Ukrainian].
8. Chang Yuan (2024). Tematyka «pir roku» v suchasni instrumentarno-ansamblevii tvorchoosti kompozytoriv Ukrainy ta Kytaiu [The subject of «seasons» in the modern instrumental and ensemble work of composers of Ukraine and China]. – Ukrainian music. Scientific journal. 1 (48). 153-158 [in Ukrainian].

**Вікторія БАШКІРОВА,**  
*orcid.org/0009-0000-4695-7578*  
викладач хореографічних дисциплін  
Коледжу хореографічного мистецтва  
«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»  
(Київ, Україна) [viktoribashkirova@gmail.com](mailto:viktoribashkirova@gmail.com)

**Світлана НЕЖИВА,**  
*orcid.org/0009-0002-2800-4495*  
старший викладач кафедри теоретичних дисциплін  
Коледжу хореографічного мистецтва  
«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»  
(Київ, Україна) [sv1988n@gmail.com](mailto:sv1988n@gmail.com)

## ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ХОРЕОГРАФІЇ: СТРЕС І ТВОРЧІСТЬ

*У статті розглянуто психологічні аспекти охорони праці в хореографії, зокрема проблеми стресу та творчості, які відіграють важливу роль у професійній діяльності танцівників. Стаття є дослідженням взаємозв'язків між високими професійними вимогами, інтенсивними фізичними навантаженнями та психоемоційним станом танцівників. Обґрунтовано значення фізичного і психологічного стресу для розвитку емоційного вигорання та психосоматичних розладів у представників хореографічної професії.*

*У статті досліджено психологічні наслідки фізичних травм, які є поширеним явищем серед танцівників. Виявлено, що такі травми можуть призводити до глибоких психологічних проблем, включаючи страх втрати кар'єри, професійної ідентичності та фізичної форми. Окремо розглянуто емоційні та когнітивні реакції танцівників на травми, включаючи розвиток депресії, тривожних розладів та страх повторних травм.*

*Описано також роль творчого процесу як засобу подолання стресу. Визначено, що творчість і самовираження є важливими чинниками підтримки психоемоційної рівноваги у танцівників.*

*Обґрунтовано важливість організаційної психології в контексті хореографії. Виявлено, що створення комфортного робочого середовища, підтримка позитивного психологічного клімату в танцювальних колективах і ефективна взаємодія між хореографом і танцівниками сприяють зниженню стресу та підвищенню творчої продуктивності. Особлива увага приділена впливу стилів керівництва на психологічний стан танцівників.*

*Узагальнено результати щодо психологічних стратегій подолання стресу, таких як медитація, йога, релаксаційні техніки та психотерапія, які сприяють підтримці емоційного благополуччя та запобігають емоційному вигоранню.*

*Перспективи подальших досліджень передбачають поглиблене вивчення впливу стресових факторів на психофізіологічні показники танцівників, розробку індивідуалізованих підходів до профілактики стресу.*

**Ключові слова:** хореографія, танцівник, творчість, професійне вигорання, психологічні стратегії, креативність, самовираження.

**Viktorii BASHKIROVA,**

orcid.org/0009-0000-4695-7578

Lecturer of Choreographic Disciplines

College of Choreographic Art

"Kyiv Municipal Dance Academy named after Serzh Lifar"

(Kyiv, Ukraine) viktoribashkirova@gmail.com

**Svitlana NEZHYVA,**

orcid.org/0009-0002-2800-4495

Senior Lecturer at the Department of Theoretical Disciplines,

College of Choreographic Art

"Kyiv Municipal Dance Academy named after Serzh Lifar"

(Kyiv, Ukraine) sv1988n@gmail.com

## PSYCHOLOGICAL ASPECT OF LABOR PROTECTION IN CHOREOGRAPHY: STRESS AND CREATIVITY

*The article examines the psychological aspects of occupational safety in choreography, particularly the issues of stress and creativity, which play a significant role in the professional activities of dancers. The article is a study of the relationships between high professional demands, intense physical exertion, and the psycho-emotional state of dancers. The importance of physical and psychological stress for the development of emotional burnout and psychosomatic disorders in representatives of the choreographic profession is substantiated.*

*The article investigates the psychological consequences of physical injuries, which are common among dancers. It was found that such injuries can lead to deep psychological problems, including the fear of losing a career, professional identity, and physical form. The emotional and cognitive responses of dancers to injuries, including the development of depression, anxiety disorders, and the fear of repeated injuries, are separately considered.*

*The role of the creative process as a means of coping with stress is also described. It is determined that creativity and self-expression are important factors in maintaining the psycho-emotional balance of dancers.*

*The importance of organizational psychology in the context of choreography is substantiated. It was found that creating a comfortable work environment, maintaining a positive psychological climate in dance teams, and effective interaction between choreographers and dancers contribute to reducing stress and increasing creative productivity. Special attention is given to the impact of leadership styles on the psychological state of dancers.*

*The results regarding psychological stress management strategies, such as meditation, yoga, relaxation techniques, and psychotherapy, which contribute to emotional well-being and prevent burnout, are summarized.*

*The prospects for further research include a more in-depth study of the impact of stress factors on the psychophysiological indicators of dancers and the development of individualized approaches to stress prevention.*

**Key words:** choreography, dancer, creativity, professional burnout, psychological strategies, creativity, self-expression.

**Постановка проблеми.** Психологічні аспекти охорони праці в хореографії займають особливе місце у дослідженні професійного здоров'я танцівників та педагогів. Стрес та творчість – дві складові, що значно впливають на ефективність роботи у цій сфері. Танцювальна діяльність вимагає високого рівня фізичного і психоемоційного напруження, що часто призводить до стресових станів, вигорання та зниження продуктивності. Водночас творчість є невід'ємною частиною хореографічної роботи, яка дозволяє особистості танцівника реалізувати свій потенціал, збагачувати культурний простір та розвиватися професійно. Збалансоване поєднання стресових чинників та творчого процесу вимагає глибокого розуміння та впровадження стратегій охорони психічного здоров'я, які сприяють оптимізації робочого середовища та забезпечують високий рівень професійної діяльності.

**Аналіз досліджень.** Останні дослідження в галузі хореографії та психології демонструють зростаючу увагу до впливу стресу і творчого процесу на танцівників. Ряд робіт присвячений аналізу фізичних та психологічних навантажень, які впливають на розвиток емоційного вигорання серед танцівників, а також дослідженню психологічних наслідків травм, що є поширеним явищем у хореографічній професії.

Було досліджено вплив сучасного танцю на фізичне і психологічне здоров'я (Хольченкова, 2018) та надано методичні рекомендації з техніки виконання (Шариков, 2011). Вивчено роль психологічних чинників у кар'єрі незалежних танцівників, включаючи методи подолання стресу (Auja, Farrer, 2015), а також ефективність танцювальних інтервенцій для покращення психічного і когнітивного здоров'я (Fong, et al., 2024). Досліджено свідомого танцю показало його позитивний вплив



на психологічне благополуччя (Kelsey et al., 2021), а вплив уваги на танцювальну продуктивність критично оцінено в роботах Wiese et al. (2023).

**Мета статті** – комплексне вивчення психологічних аспектів охорони праці в хореографічній діяльності, зокрема аналіз факторів стресу та творчого процесу, які впливають на психоемоційний стан танцівників.

**Виклад основного матеріалу.** Психофізіологічні аспекти стресу в хореографії представляють складну взаємодію між інтенсивними фізичними навантаженнями та психоемоційним станом танцівників. У цьому контексті важливо розглянути вплив фізичних тренувань, виступів та щоденної роботи на фізіологічні та психологічні механізми, що можуть призводити до стресу та вигорання.

Фізичні навантаження в хореографії часто є максимальними, оскільки танцівники постійно тренуються для досягнення ідеальної техніки та форми. Інтенсивність тренувань, численні репетиції, змагання та виступи створюють не тільки значний фізичний, але й емоційний тиск. Психоемоційний стан танцівників може погіршуватися через втомлюваність, дефіцит сну, емоційне напруження, а також через підвищені очікування від виступів.

Тривала фізична активність без належного відпочинку може призвести до хронічної втоми, що впливає на когнітивні функції, знижуючи концентрацію, пам'ять і рівень мотивації. Зростаючий тиск на досягнення успіху може також спричинити емоційні реакції, такі як тривожність, депресія, розчарування і зниження самооцінки (Бігус, 2017: 186).

Стрес у хореографії, як і в інших професійних сферах, активує реакції, регульовані гіпоталамо-гіпофізарно-наднирковою віссю (ГГН-віссю). Основним фізіологічним маркером стресу є підвищений рівень кортизолу – гормону, який виділяється наднирковими залозами у відповідь на фізичні та емоційні навантаження. Високий рівень кортизолу протягом тривалого періоду спричиняє зміни у функціонуванні імунної системи, порушення вуглеводного обміну та підвищує ризик розвитку серцево-судинних захворювань. У танцівників цей механізм може призводити до посилення втоми, зниження фізичної витривалості та підвищеної схильності до травм.

Також стрес викликає м'язову напругу, що проявляється в надмірному тонусі м'язів. У танцівників це може призводити до порушення координації рухів, зниження гнучкості та підвищеного ризику м'язових травм. Постійна м'язова напруга не

лише ускладнює виконання танцювальних рухів, але й погіршує відновлення після інтенсивних тренувань (Бігус, Маншилін, Кондратюк, 2017).

Слід також звернути увагу на синдром професійного вигорання (burnout syndrome), який є серйозною проблемою серед танцівників та викладачів хореографії, що виникає внаслідок тривалого стресового впливу. Цей стан характеризується емоційним виснаженням, деперсоналізацією та зниженням особистих досягнень.

Танцівники часто стикаються з емоційним виснаженням через необхідність постійної підтримки високого рівня фізичної форми та емоційного залучення в творчий процес. Деперсоналізація, або емоційне дистанціювання, може проявлятися у втраті інтересу до танцювальної діяльності, відчутті відчуженості від колективу та мистецької спільноти. Зниження особистих досягнень може включати відчуття неефективності, втрату віри в свої здібності та зниження мотивації до розвитку.

Причинами вигорання можуть бути надмірні вимоги до фізичної форми, відсутність емоційної підтримки, невизначеність кар'єрних перспектив і постійний тиск з боку хореографів, колективів або індустрії в цілому. Важливим фактором у профілактиці вигорання є надання можливостей для відпочинку, розвитку здорових стратегій подолання стресу, таких як релаксаційні техніки, психотерапія або соціальна підтримка (Шариков, 2011: 116).

Фізичні травми також є поширеною і суттєвою проблемою у професійних танцівників, які регулярно стикаються з високими фізичними навантаженнями. Проте, наукові дослідження часто недооцінюють їхній вплив на психологічний стан танцівників, хоча наслідки можуть бути значними і тривалими.

Фізичні травми часто викликають не лише фізичний біль, але й серйозне емоційне та психологічне навантаження. Одним із найсильніших факторів є страх втратити кар'єру або фізичну форму, що може привести до відчуття безпорадності та втрати ідентичності. У багатьох танцівників виникає депресія або тривожні розлади через неможливість продовжувати роботу, яку вони люблять, і в яку інвестували багато років навчання і зусиль.

Після відновлення багато танцівників бояться повторного пошкодження, що створює додатковий стрес при поверненні до танцювальної діяльності. Це явище називають «кінезіофобія» – страх повторних травм під час руху. Унаслідок цього страху танцівники можуть свідомо або несвідомо обмежувати свої рухи, що впливає на їхню продуктивність та впевненість у власних силах.

Танцівники часто відчувають ізоляцію під час реабілітації після травми. Це пов'язано з тим, що їхня соціальна і професійна взаємодія суттєво обмежується в період відновлення. Втрата відчуття приналежності до колективу, постійний тиск на швидке повернення до сцени та відсутність фізичної активності можуть погіршувати емоційний стан.

Психологічна реабілітація після травм є так само важливою, як і фізична. Дослідження показують, що підтримка з боку професійних психологів, коучів, а також колег може допомогти танцівникам подолати страхи та тривоги, пов'язані з поверненням до танцювальної діяльності. Психотерапія, когнітивно-поведінкова терапія і техніки управління стресом можуть значно поліпшити психологічний стан танцівників у період відновлення (Kelsey et al., 2021).

Таким чином, у сфері хореографії стрес та вигорання є частими явищами через постійні фізичні й емоційні навантаження. Надмірні вимоги до технічної досконалості, відсутність емоційної підтримки та непередбачуваність кар'єри створюють високу напругу, що негативно впливає на психологічний стан танцівників. Однак одним із ефективних способів подолання стресу є активна участь у творчому процесі.

Творчість у хореографії відіграє центральну роль у підтриманні психоемоційного благополуччя. Вона стає своєрідним емоційним виходом, що дозволяє танцівникам виражати свої почуття, ідеї та внутрішні переживання через рухи. Творчий процес не лише стимулює креативне мислення, а й сприяє емоційному розвантаженню, знижуючи рівень стресу та тривоги. Можливість самовираження допомагає зменшити емоційне напруження, сприяючи загальному благополуччю. Таким чином, творчість є не просто засобом досягнення професійних цілей, а й потужним інструментом емоційної підтримки

Креативне мислення є важливим компонентом танцювальної діяльності, оскільки воно дозволяє танцівникам і хореографам створювати нові форми руху, поєднувати техніку з вираженням емоцій і відчуттів, а також знаходити інноваційні підходи до виконання. Умови високих професійних вимог, які включають суворі тренування, жорсткі дедлайни, постійний контроль з боку хореографів і критиків, можуть водночас стимулювати і пригнічувати творчу активність (Гладка, Четверик-Бурчак, 2020: 53).

Натхнення у творчій діяльності виникає як результат внутрішніх і зовнішніх стимулів. Внутрішні механізми натхнення включають особисту

мотивацію, емоційні переживання, а також глибоке занурення в творчий процес. Зовнішні механізми натхнення можуть включати вплив музики, середовища, партнерів по сцені, або хореографічних завдань, що спонукають до нових відкриттів. Уміння керувати цими процесами, зокрема, здатність адаптуватися до професійного тиску, допомагає підтримувати високу продуктивність і реалізувати творчий потенціал.

Проте надмірний стрес і висока конкуренція можуть пригнічувати креативне мислення. Творчі блокади, викликані стресом, можуть бути результатом когнітивного виснаження або страху перед невдачею, що обмежує здатність танцівника знаходити оригінальні рішення і вільно експериментувати. В такому випадку необхідні стратегічні підходи для підтримки творчого мислення, такі як релаксація, переключення уваги на інші види діяльності, використання когнітивно-поведінкових технік для подолання страху та тиску (Aujla, Farrer, 2015: 6).

Творчий процес також сприяє розвитку самореалізації, що позитивно впливає на особисту самооцінку та задоволеність професійною діяльністю. Коли танцівник має можливість повністю залучитися до творчої діяльності, це допомагає створити стан «поток» (flow) – психологічний стан, у якому людина повністю зосереджена на виконанні завдання і отримує від цього задоволення. Перебування в стані потоку тісно пов'язане з відчуттям щастя і гармонії, що покращує психічне здоров'я танцівників.

Дослідження показують, що заняття творчою діяльністю в умовах, коли індивід почувається вільним і має достатньо ресурсів для реалізації своїх ідей, сприяє зниженню ризику професійного вигорання та емоційного виснаження. Таким чином, креативна активність не лише підвищує продуктивність танцівників, але й виконує роль механізму захисту від негативних наслідків стресу (Fong Ya, Nicholson, Ward, 2024: 1185).

Важливо звернути увагу на те, що самовираження є фундаментальним компонентом хореографічної діяльності, оскільки танець – це мистецтво, яке передбачає не тільки технічну майстерність, але й емоційну передачу змісту. Танцівники через рухи виражають свої думки, емоції, внутрішні конфлікти та переживання, що робить танець ефективним засобом для подолання психоемоційних труднощів.

Процес самовираження в танцювальній діяльності дозволяє індивідам знаходити нові способи осмислення своїх проблем і випробувань. Це допомагає розвивати емоційну гнучкість і здат-

ність адаптуватися до стресових ситуацій. Самовираження через танець виконує терапевтичну функцію, оскільки дає можливість виходу для емоцій, які можуть бути пригнічені або невисловлені у повсякденному житті.

Крім того, групова танцювальна діяльність, яка включає елементи колективної творчості, сприяє створенню почуття підтримки і взаємодії з іншими учасниками. Це дозволяє танцівникам відчувати зв'язок з колективом і знижувати рівень самотності та ізоляції, які можуть виникати в умовах професійного стресу. Завдяки цьому самовираження через танець стає ефективним інструментом для подолання стресу та підтримки психоемоційної рівноваги (Хольченкова, 2018: 182).

Отже, танцівники часто стикаються з фізичними та емоційними перевантаженнями, що підвищує ризик стресу і вигорання. Для його зменшення застосовуються різні психологічні стратегії, зокрема методи релаксації, медитації, йоги, а також психологічна підтримка через наставництво, коучинг, психотерапію та арт-терапію.

#### 1. Методи релаксації, медитації та йоги.

– Релаксаційні техніки (прогресивна м'язова релаксація, дихальні вправи) допомагають зняти м'язове напруження і зменшити тривожність у танцівників. Такі практики значно покращують концентрацію і знижують рівень стресу.

– Медитація (усвідомленість) і йога знижують рівень кортизолу та підвищують емоційну стійкість, що сприяє як фізичному, так і психічному відновленню (Wiese, Ambegaonkar, Martin, 2023: 130).

#### 2. Психологічна підтримка та коучинг.

– Наставництво у хореографії допомагає молодим танцівникам впоратися з емоційним тиском і підвищує мотивацію через постійну підтримку з боку старших колег.

– Коучинг допомагає розвивати навички емоційного інтелекту і керування стресом, що особливо важливо для професіоналів, які працюють у творчих умовах високих вимог.

#### 3. Психотерапія та арт-терапія.

– Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) ефективно допомагає танцівникам ідентифікувати та змінювати негативні мисленнєві патерни, що викликають стрес. КПТ допомагає подолати тривожність і сценічний страх.

– Арт-терапія (танцювально-рухова терапія) використовується для висловлення емоцій через рух. Вона знижує емоційне напруження та підвищує емоційну стабільність, сприяючи глибшому психологічному відновленню (Aujla, Farrer, 2015: 10).

Формування професійної ідентичності танцівника є тривалим процесом, який залежить від

успіхів і невдач на сцені та в навчанні. Стресові ситуації, такі як критика чи невдалі виступи, можуть сильно вплинути на особисту самооцінку, знижуючи мотивацію до подальшого розвитку. Постійні сумніви у власних здібностях і страх невідповідності високим стандартам індустрії можуть призводити до зниження мотивації та розвитку тривожних розладів. Проте створення підтримуючого робочого середовища, можливість отримувати позитивну зворотну реакцію та участь у творчому процесі можуть зміцнити професійну ідентичність і підвищити мотивацію.

Психологічні ризики у хореографії вимагають постійної уваги як з боку танцівників, так і з боку керівників, щоб забезпечити емоційну безпеку та тривалу продуктивність (Kelsey et al, 2021).

Тому організаційна психологія має важливе значення у створенні сприятливого робочого середовища для танцівників, де ефективна комунікація, позитивний психологічний клімат і підтримка творчого процесу знижують рівень стресу та сприяють емоційному благополуччю.

У хореографії фізичні та емоційні навантаження є невід'ємною частиною роботи, тому забезпечення умов, що дозволяють танцівникам відновлювати сили і підтримувати психологічний баланс, є надзвичайно важливим. Наприклад, доступ до зон для відпочинку, збалансований графік роботи, можливості для релаксації та підтримка соціальних взаємовідносин сприяють підвищенню продуктивності та творчого потенціалу. Наукові дослідження підкреслюють важливість організаційної підтримки у мінімізації ризиків вигорання та зниженні рівня стресу.

Психологічна безпека та підтримка у танцювальних тупах безпосередньо впливають на емоційний стан і креативність. Коли танцівники відчувають довіру до керівництва та взаємну підтримку у колективі, це сприяє підвищенню почуття власної гідності та мотивації до творчої діяльності. Наприклад, дослідження показують, що у колективах з позитивним психологічним кліматом танцівники демонструють вищий рівень самовираження та креативного мислення.

Стиль керівництва хореографа може значно впливати на рівень стресу і творчу продуктивність танцівників. Авторитарний стиль керівництва часто призводить до підвищеного стресу та тривожності, тоді як демократичний стиль, що включає співпрацю і зворотний зв'язок, сприяє розвитку творчості та зниженню емоційної напруги. Важливо, щоб хореографи створювали можливість для самовираження та підтримували психологічну безпеку танцівників, що дозволяє уник-

нути вигорання та сприяє довгостроковій кар'єрі (Шариков, 2011: 119).

Таким чином, організаційна психологія у хореографії є невід'ємною частиною підтримки емоційного благополуччя та креативності танцівників, що безпосередньо впливає на їхній професійний успіх та тривалість кар'єри.

**Висновки.** Отже, охорона праці в хореографії вимагає комплексного підходу, де психологічний аспект займає важливе місце. Стрес є невід'ємною частиною професійної діяльності танцівників, проте його вплив на творчість може бути як позитивним, так і негативним. Управління стресом і підтримка психологічного здоров'я танцівників дозволяє забезпечити гармонійний розвиток творчого потенціалу, підвищити продуктивність

і запобігти негативним наслідкам для фізичного та психічного стану.

Подальші дослідження в цій галузі можуть зосередитися на таких напрямках:

Індивідуальні відмінності у впливі стресу: дослідження, які враховують гендерні, вікові та особистісні особливості танцівників, можуть допомогти зрозуміти, як стрес впливає на різні групи та як адаптувати стратегії подолання стресу для кожної з них.

Психофізіологічні механізми стресу у танцівників: подальші дослідження фізіологічних реакцій на стрес (гормональні зміни, рівень кортизолу, м'язове напруження) можуть сприяти розумінню глибших біологічних процесів, пов'язаних з емоційними навантаженнями у хореографії.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігус О. О., Маншилін О. О., Кондратюк Д. О. та інші. Сучасний танець. Основи теорії і практики. Київ: Видавництво Ліра, 2017. 332 с.
2. Гладка К. А., Четверик-Бурчак А. Г. Особливості емоційного інтелекту танцівників партнерського та сольного видів хореографії. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 52–58.
3. Хольченкова Н. М. Сучасний танець як засіб здоров'язбереження: основні характеристики та особливості розвитку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 152 (2). С. 176–180.
4. Шариков Д. І. Хореографія: навч. посіб. Київ: КиМУ, 2011. 184 с.
5. Aujla I., Farrer R. The role of psychological factors in the career of the independent dancer. *Front Psychol*. 2015. №6. P. 1–13. DOI:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01688>.
6. Fong Ya. A., Nicholson L. L., Ward R. E. et al. The effectiveness of dance interventions on psychological and cognitive health outcomes compared with other forms of physical activity: a systematic review with meta-analysis. *Sports Med*. 2024. № 54. P. 1179–1205. DOI:<https://doi.org/10.1007/s40279-023-01990-2>.
7. Kelsey T. Et al. Conscious dance: Perceived benefits and psychological well-being of participants. *Complementary Therapies in Clinical Practice*. 2021. Vol. 44: веб-сайт. URL:<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1744388121001390#preview-section-introduction> (дата звернення: 23.09.2024).
8. Wiese K. R., Ambegaonkar J. P., Martin J. Impact of Attentional Focus on Dance Performance: A Critically Appraised Topic. *J Sport Rehabil*. 2023. №33 (2). P. 128–134. DOI:<https://doi.org/10.1123/jsr.2023-0047>.

### REFERENCES

1. Bihus, O. O., Manshylin, O. O., & Kondratiuk, D. O. (2017). Suchasnyi tanets. Osnovy teorii i praktyky [Modern dance: Fundamentals of theory and practice]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira, 332 [in Ukrainian].
2. Hladka, K. A., & Chetverik-Burchak, A. H. (2020). Osoblyvosti emotsiinoho intelektu tantsevnykiv partners'koho ta sol'noho vydiv khoreohrafi [Features of emotional intelligence in dancers of partner and solo types of choreography]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, (11) 87, 52–58. [in Ukrainian].
3. Kholchenkova, N. M. (2018). Suchasnyi tanets yak zasib zdoroviazberezhennia: Osnovni kharakterystyky ta osoblyvosti rozvytku [Modern dance as a means of health preservation: Main characteristics and development features]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Ser.: Pedagogical sciences*, (152) 2, 176–180. [in Ukrainian].
4. Sharykov, D. I. (2011). Khoreohrafiia: Navchalnyi posibnyk [Choreography: A textbook]. Kyiv: KyMU. [in Ukrainian].
5. Aujla, I., & Farrer, R. (2015). The role of psychological factors in the career of the independent dancer. *Frontiers in Psychology*, (6), 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01688>.
6. Fong Ya, A. A., Nicholson, L. L., Ward, R. E., et al. (2024). The effectiveness of dance interventions on psychological and cognitive health outcomes compared with other forms of physical activity: A systematic review with meta-analysis. *Sports Medicine*, (54), 1179–1205. <https://doi.org/10.1007/s40279-023-01990-2>.
7. Kelsey, T., et al. (2021). Conscious dance: Perceived benefits and psychological well-being of participants. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, (44), Web. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1744388121001390#preview-section-introduction> (accessed on September 23, 2024).
8. Wiese, K. R., Ambegaonkar, J. P., & Martin, J. (2023). Impact of attentional focus on dance performance: A critically appraised topic. *Journal of Sport Rehabilitation*, (33) 2, 128–134. <https://doi.org/10.1123/jsr.2023-0047>.

**Руслана БЕЗУГЛА,**

*orcid.org/0000-0003-1190-3646*

доктор мистецтвознавства, доцент,  
завідувачка кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну  
(Київ, Україна) *r.bezuhla@gmail.com*

**Ганна КРИВОРОТЬКО,**

*orcid.org/0009-0008-6745-5057*

магістр кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну  
(Київ, Україна) *anna1krivorotko@gmail.com*

**Анастасія ТРИКОЗЕНКО,**

*orcid.org/0009-0007-3467-4766*

магістр кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну  
(Київ, Україна) *anastasiatrikozenko@gmail.com*

## ВІЗУАЛЬНА АЙДЕНТИКА КИЄВА: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Актуальність проблеми дослідження візуальної айдентики Києва обумовлена необхідністю розуміння основних цінностей і смислів міської культури, її феноменів та атмосфери. Аналіз візуальних ідентифікаторів міської культури є важливим питанням не тільки для фіксації історичної культурної своєрідності міста Києва, але й для прогнозування розвитку в найближчій перспективі, враховуючи тісний взаємозв'язок між урбанізацією та процесом глобалізації.

**Метою статті** є аналіз візуальної айдентики міста Києва включаючи образи історичної геральдики, а також сучасних візуальних образів, які розглядаються як символічне відображення різних аспектів культури, що зберігає її зв'язок із традиціями в контексті соціокультурних трансформацій сучасності.

**Методологія.** Теоретико-методологічною базою дослідження стали такі загальнонаукові підходи та методи як-от: культурно-історичний метод для дослідження візуальних образів міста в контексті його історичного розвитку, культурних традицій та соціально-політичних умов; структурно-типологічний метод для виявлення характерних особливостей візуальних образів Києва на різних етапах його історії; метод порівняльного аналізу авторських концепцій творчості: зіставлено різні погляди на візуальну ідентичність міста, представлених в наукових роботах.

**Результати.** Визначено ключові фактори, які впливають на візуальний образ міста та на його айдентіку. Простежено історичний розвиток та становлення візуальної ідентичності Києва. Зроблено висновки про те, як візуальна айдентика Києва відображає його історію, культуру та цінності.

**Наукова новизна.** Формат цієї роботи дозволив визначити загальні риси означеної проблеми та виокремити деякі особливості її загальні тенденції, які знаходяться в основі формування її розвитку візуальної айдентики Києва.

**Практична значущість** дослідження обумовлена розширенням теоретичних відомостей про візуальну айдентіку Києва. Результати, отримані в ході дослідження, допоможуть краще зрозуміти принципи стилістичного оформлення логотипу міста та візуальної айдентики Києва та можуть бути використані у розробці нових стратегій візуального маркетингу міста, створенні сувенірної продукції та інших візуальних матеріалів, які репрезентують Київ.

**Висновки.** Візуальна айдентика Києва є складною та багатогранною, протягом століть зазнавала значних змін, відображаючи історію, еволюцію міста, його культуру та цінності. Констатовано, що візуальна айдентика Києва не є статичною, вона постійно еволюціонує, щоб відображати нові реалії та прагнення міста. Наголошено, що дослідження візуальної айдентики міст має важливе значення, оскільки допомагає глибше зрозуміти, як візуальні образи міста формують його сприйняття та впливають на життя містян.

**Ключові слова:** візуальна айдентика, Київ, герб, логотип, історія, культура, дизайн.

**Ruslana BEZUHLA,**

orcid.org/0000-0003-1190-3646

Doctor of Study of Art, Associate Professor,  
 Head of the Department of Graphic Design  
 Kyiv National University of Technology and Design  
 (Kyiv, Ukraine) r.bezuhla@gmail.com

**Hanna KRYVOROTKO,**

orcid.org/0009-0008-6745-5057

Master of Graphic Design Department  
 Kyiv National University of Technology and Design  
 (Kyiv, Ukraine) anna1krivorotko@gmail.com

**Anastasiia TRYKOZENKO,**

orcid.org/0009-0007-3467-4766

Master of Graphic Design Department  
 Kiev National University of Technology and Design  
 (Kyiv, Ukraine) anastasiatrikozenko@gmail.com

## VISUAL IDENTITY OF KYIV: TRADITIONS AND MODERNITY

**The urgency of the problem** the study of Kyiv's visual identity is conditioned by the need to understand the main values and meanings of urban culture, its phenomena and atmosphere. The analysis of visual identifiers of urban culture is an important issue not only for fixing the historical cultural identity of the city of Kyiv, but also for forecasting development in the near future, taking into account the close relationship between urbanization and the process of globalization.

**The purpose of the article** is an analysis of the visual identity of the city of Kyiv, including images of historical heraldry, as well as modern visual images, which are considered as a symbolic reflection of various aspects of culture, which preserves its connection with traditions in the context of socio-cultural transformations of modern times.

**Methodology.** The theoretical-methodological base of the research was such general scientific approaches and methods as: cultural-historical method for researching visual images of the city in the context of its historical development, cultural traditions and socio-political conditions; a structural-typological method for identifying the characteristic features of Kyiv's visual images at different stages of its history; the method of comparative analysis of author's concepts of creativity: different views on the visual identity of the city, presented in scientific works, are compared.

**The results.** The key factors influencing the visual image of the city and its identity have been identified. The historical development and formation of Kyiv's visual identity is traced. Conclusions were made about how the visual identity of Kyiv reflects its history, culture and values.

**The scientific novelty.** The format of this work made it possible to determine the general features of the specified problem and to single out some features and general trends that are at the basis of the formation and development of Kyiv's visual identity.

**The practical significance** of the study is due to the expansion of theoretical information about the visual identity of Kyiv. The results obtained during the research will help to better understand the principles of the stylistic design of the city logo and the visual identity of Kyiv and can be used in the development of new strategies for visual marketing of the city, the creation of souvenir products and other visual materials that represent Kyiv.

**Conclusions.** The visual identity of Kyiv is complex and multifaceted, and has undergone significant changes over the centuries, reflecting the history, evolution of the city, its culture and values. It was established that the visual identity of Kyiv is not static, it constantly evolves to reflect the new realities and aspirations of the city. It is emphasized that the study of the visual identity of cities is important, as it helps to better understand how the visual images of the city shape its perception and influence the lives of citizens.

**Key words:** visual identity, Kyiv, coat of arms, logo, history, culture, design.

**Вступ.** В контексті процесів глобалізації та дигіталізації візуальність стає однією із домінант сучасної культури. Будь-яке місто – це не тільки його географічні кордони, але це певні візуальні образи, стиль життя, звички тощо, що робить це місто унікальним явищем культури серед схожих за просторовою організацією територіальних локацій. Візуальні ідентифікатори міста являють собою знайомі всім образи, які відображають осно-

вні цінності й змісти міської культури, атмосферу міста, яка асоціюється конкретно з цим містом. Київ – одне з найстаріших міст Європи з багатою історією та культурою тому вивчення візуальної айдентики цього міста актуально з наступних причин: виявлення особливостей візуальних образів та маркерів, аналіз їх змін в історичній динаміці, а також графічних характеристик є важливими питаннями для вивчення, формування й наступ-

ного прогнозування розвитку бренду міста; також важливою є розробка технологій моделювання візуальних ідентифікаторів міських брендів, які визначають та транслюють культурну специфіку міста, а вивчення візуального образу Києва допоможе нам краще зрозуміти місто, його минуле, сьогодення і майбутнє.

**Постановка завдання.** Мета статті – аналіз візуальної айдентики міста Києва включаючи образи історичної геральдики, а також сучасних візуальних образів, які розглядаються як символічне відображення різних аспектів культури, що зберігає її зв'язок із традиціями в контексті соціокультурних трансформацій сучасності.

**Аналіз останніх досліджень і джерел.** Сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених візуальній ідентичності міст. Деякі з цих досліджень присвячені історії геральдики і прапорів, інші акцентують увагу на еволюції міських карт, треті аналізують сучасні брендингові кампанії, їхню творчість та діяльність.

У роботі авторів Т. Кротової, О. Мазніченко, Є. Гули, А. Осадчої досліджено складові репутації міста, висловлено думку про те, який має бути новий логотип для міста Київ (Кротова, 2022: 106). Робота О. Мадієвської присвячена оцінці дизайну міських логотипів (Мадієвська, 2012: 124), а О. Біловодська пропонує реалізовувати стратегію міського брендингу на певному наборі етапів, визначаючи цільову аудиторію в процесі формулювання суті бренду (Біловодська, 2012: 22). Узагальнення досвіду брендингу міст країн світу та України наведено у роботі авторів С. Шліпченка, В. Тимінського, А. Макаренка, Л. Малеса, І. Тищенка (Шліпченко, 2013: 360). В контексті нашого дослідження важливим є підхід Ю. Моклиці, основою якого стала теорія С. Анхольта про брендуння територій та адаптивна методологія яка враховує особливості українських міст і систематизує моделі міських брендів (Моклиця, 2011: 14). Основними ідентифікаторами моделі є природні об'єкти, символічні фігури та історичні події, інфраструктурні споруди, різні заходи та спеціалізація певних географічних територій.

**Виклад основного матеріалу.** Важливо зазначити, що «технологія» створення образу міста виникла досить давно і однією із ранніх візуальних форм стали геральдичні символи, які наділялись сакральними смислами та зберігали високий статус. Вважається, що найдавніші геральдичні зображення з'явилися в XV столітті. Герб міста в символічних формах відображав основи культури певної територіальної локації, основні історичні події, ремісничо-господарські відносини

міської спільноти тощо. Точний час виникнення герба Києва невідомий. Є припущення, що герб був подарований місту великим князем Київським. Протягом століть герб Києва змінювався, але його основні елементи залишались незмінними. Спочатку, аж до XVIII століття, герб прикрашала рука з арбалетом, символізуючи місто як фортецю. Згодом, приблизно з XVII століття, з'явився відомий образ Архангела Михаїла, який спочатку був гербом київських земель, а потім закріпився за самим містом. Незважаючи на різні варіації, Архангел залишався незмінним елементом герба аж до революції 1917 року (Адруг, 2005: 77).

Герб міста Києва: щит, на синьому полі якого зображено Архангела Михаїла у срібному вбранні, підперезаному золотим поясом, пурпуровому плащі та із золотим ореолом навколо голови. У правій руці він тримає вогняний золотий меч-промінь, а в лівій – срібний овальний щит із грецьким хрестом (Адруг, 2005: 77).

*Символіка.* Архангел Михаїл – це святий покровитель Києва, який символізує силу, мужність і перемогу добра над злом. Вогняний меч – це символ захисту та справедливості; синій щит – небо і вірність; срібний щит з грецьким хрестом – це символ християнської віри; пурпурний плащ – символ королівської влади; золотий німб – святість архангела Михаїла (Карамашев, 2000: 43).

*Кольорова гама.* У гербі Києва використовуються наступні кольори: синій колір – символізує небо, вірність і спокій; срібний – чистоту, благородство і мудрість; золотий – багатство, славу і велич; фіолетовий – королівську владу, велич і розкіш; червоний – мужність, силу і кров, пролиту за Київ.

*Конфігурація.* Герб Києва має динамічну і симетричну композицію. Фігура Архангела Михаїла знаходиться в центрі щита, а інші елементи герба розташовані симетрично навколо неї. Це створює відчуття рівноваги і гармонії.

*Значення герба:* Герб Києва є важливим символом міста, відображає його багату історію, християнську віру та прагнення до свободи та справедливості. Герб використовується в офіційних документах, будівлях, пам'ятниках і сувенірах (Кисельов, 1982: 12).

Герб Києва є одним з найвідоміших символів України. Звичайно, як і у будь-якого іншого дизайнерського об'єкта, у герба Києва є критики. Деякі люди вважають, що він занадто релігійний або що його дизайн не відповідає сучасним естетичним уявленням. Але в цілому герб Києва – це виразний символ, який зберігався століттями (Малаков, 2012: 198).

У 2011 році, напередодні Євро–2012, Київ отримав новий імідж – «Місто, де все починається». Цей образ створювався для того, щоб позиціонувати столицю як сучасне європейське місто. Незважаючи на те, що візуальний образ Києва як «Міста, де все починається» був розроблений одними з найкращих українських дизайнерів, сьогодні він уже не відповідає сучасним вимогам. Засновник Fedoriv Андрій Федорів підкреслює, що візуальна айдентика Києва вимагає радикальних змін.

Розроблені Fedoriv логотип та слоган спочатку були призначені для промоції Києва на міжнародній туристичній виставці ITB Berlin. Після перемоги у конкурсі КМДА у 2011–2012 роках, вони стали офіційною візуальною айдентикою міста з 2015 року.

Логотип складається з 4 колірних елементів: синій колір символізує Дніпро, річку, що протікає через місто, а також небо і свободу; зелений – символізує парки та зелені насадження, якими славиться Київ; жовтий – сонце та оптимізм; червоний – історію та динамізм міста. Разом ці кольори створюють яскраву і динамічну палітру, що відображає енергію і позитивний дух Києва.

В основі логотипу лежить модульна сітка, яка забезпечує його чіткість і масштабованість. Ця сітка використовується для створення різних візуальних елементів ейдетики, таких як візитні картки, бланки, веб-сайти та рекламні матеріали.

Чотири елементи логотипа розташовані динамічно і асиметрично. Така композиція створює відчуття руху і розвитку. Ці елементи логотипу також можуть бути інтерпретовані як символи різних аспектів життя Києва: *крапля* – символізує Дніпро та водні ресурси міста; *каштан* – зелені насадження та парки; *купол* – архітектурну спадщину та релігійну культуру міста; *серце* – гостинність та щирість киян (Символіка міста Києва, 2024).

В цілому, візуальна айдентика «Місто, з якого все починається» вдала і ґрунтовно продумана. Вона чітко позиціонує Київ як сучасне, динамічне і гостинне місто. Його яскраві кольори, динамічна композиція і символічні елементи дозволяють легко запам'ятати і впізнати його.

Логотипи добре адаптуються до різних засобів масової інформації, від друкованих до цифрових платформ та використовуються в самих різних випадках – від офіційних документів до туристичних сувенірів.

Звичайно, як і у будь-який інший дизайнерської роботи, у айдентиці «Міста, з якого все починається» є критики. За що критикують офіційний логотип? Існує думка, що це занадто складно або що кольори не відповідають духу міста. Напри-

клад, Ірина Метньова, креативний директор VANDOG Agency, вважає, що логотип Fedoriv виглядає так, ніби 10-річна дитина намагається скопіювати успіх Google Doodles (Cases, 2024).

Кирило Ткачов, відомий український дизайнер, висловив критичні зауваження щодо логотипу Києва. Зокрема, він зазначив, що градієнти в логотипі виглядають недоречно, а білі літери всередині знаку – безхарактерними. Дизайнер також вважає, що дескриптор виконаний курсивом «Місто, де все починається», не відповідає сучасному візуальному мовленню (Cases, 2024).

Критики відзначають невдалу стилістику: дивні сторонні кольори, градієнти, характер, наївність, інфантильні форми. Вибір символів також викликає питання: Дніпро, каштан, храм і любов мало що говорять про Київ як про сучасний мегаполіс, який в останні роки пережив конфлікти і трансформацію в центр ділової та творчої активності. Крім того, цей логотип створювався давно і для певної цільової аудиторії – туристів.

На думку деяких дизайнерів-графіків, що працюють у сфері брендингу та айдентики, для цього логотипу характерна «невизначність і трохи нудотна м'якотілість у характері символів» (Kyiv City Brand Book, 2017: 21). Емоційне забарвлення 4-х різнокольорових символів зчитується як «інфантильне, нейтральне, з відсутністю чіткого заявленого характеру міста. Хіба Київ такий? Чотири пухкі символи: крапля, каштан, купол і серце + заявлений меседж «місто можливостей»?», так зазначає Дмитро Буланов, дизайнер, автор нового логотипу (Cases, 2024).

Але головне, на що акцентують увагу майже всі, – цей логотип не працює, він не користується популярністю і його не використовують.

У 2019 році Київська міська державна адміністрація оголосила про необхідність оновити логотип міста. За словами колишнього начальника управління туризму КМДА Антона Тараненка, планувалося зберегти бренд, але провести ребрендинг, щоб зробити візуальний образ Києва більш сучасним. Незважаючи на оголошені плани, наразі оновлення логотипу так і не відбулося. Вже у квітні 2019 року Олександр Трегуб, керівник дизайнерського відділу Projector, запропонував новий візуальний символ для Києва – каштанове листя. Ця ідея викликала великий інтерес у дизайнерському співтоваристві. Завдяки таланту Дмитра Буланова та Катерини Яцушек, які візуалізували цей символ і зробили його доступним для всіх, каштанове листя швидко стало популярним і стало прикрашати різні об'єкти в місті та онлайн.



Як каштан став символом Києва? Після нагородження Києва званням Міста-героя у 1965 році виникла потреба в новому гербі, який би відображав цей значний статус. Оскільки радянська символіка того часу виключала традиційні релігійні образи, такі як архангел, було розроблено новий дизайн. Автори проекту, які були знайомі з творчістю Флоріана Юр'єва та Бориса Добгана, вирішили поєднати радянські символи – серп і молот, зірку Героя – із стародавнім символом міста – луком. Як центральний елемент було обрано золоте зображення квітучої гілки каштана, яке символізувало розквіт соціалістичного Києва (див. рис. 1д) (Горбенко, 2009: 105).

З тих пір каштанові дерева стали асоціюватися з Києвом, а листя каштана використовують в якості фірмових елементів міста з жетонами метро, коробками кійських тортів, корпоративними, телевізійними каналами і логотипами політичних партій (рис. 1е).

Антон Тараненко, начальник управління просування туризму КМДА зазначав, що в міській адміністрації усвідомлюють необхідність оновлення логотипу Києва, розробленого студією Fedoriv. За його словами, департамент туризму вже розпочав роботу над цим питанням, залучивши до обговорення автора оригінального логотипу та інших дизайнерів. При цьому Тараненко підкреслив, що мова йде не про повну заміну логотипу, а про його оновлення та модернізацію (Cases, 2024). Наголоsumo, що 2018 року КМДА вже робила деякі кроки в цьому напрямі – тоді хотіли створити талісман Києва. Але це не вдалося: на конкурс було надіслано понад 100 робіт, жодна з них не була визнана гідною журі, і конкурс було скасовано.

Олександр Трегуб та Дмитро Буланов продовжують активно популяризувати свій варіант логотипу Києва за допомогою кампанії #newkyivlogo. Вони заохочують всіх використовувати цей логотип у будь-яких проєктах, включаючи комерційні, і надають для цього вільний доступ.

Паралельно з кампанією Newkyivlogo, у Києві активно розвивається цифрова інфраструктура. Зокрема, восени 2020 року розпочалася розробка нового дизайну для цифрових сервісів міста, а вже на початку наступного року було оновлено інтерфейс мобільного додатка та зовнішній вигляд транспортних карт. «Київ цифровий» – це амбітна ініціатива, спрямована на створення зручного та інтуїтивного цифрового простору для взаємодії мешканців міста з муніципальними послугами. Це платформа, яка покликана зблизити міську владу та громадян.

Логотип «Київ цифровий» – це більше, ніж просто графічний елемент. Він розповідає історію про місто, яке поєднує в собі сучасність і традиції. Образи щита і кишені символізують безпеку та зручність, які прагнуть створити для киян. Це місто, де кожен може відчувати себе частиною великої спільноти. Зазначена візуальна айдентика відображає динамічний характер столиці та її прагнення до розвитку.

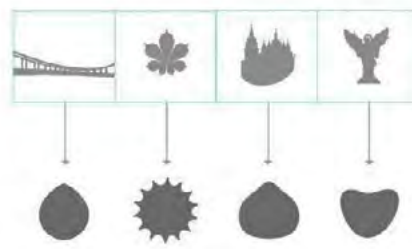
Буква «К» має унікальну впізнавану форму, що відсилає до стилізованого символу міста – Каштан. Фірмовим шрифтом бренду є Kyiv Type Sans з сімейства варіативних шрифтів, Kyiv Type, створений шрифтовим дизайнером Дмитром Солутцевим.

Шрифт Kyiv Type Sans став невід'ємною частиною візуальної ідентичності «Київ цифровий». Він відображає сучасний і динамічний характер столиці, а також підкреслює її зв'язок з цифровими технологіями. Цей шрифт був створений на замовлення школи Projector, бюро Олександра Трегуба та Дмитра Буланова та Інституту Bada в рамках альтернативного символу та ініціативи Києва #newkyivlogo. Для забезпечення чіткості та легкості читання технічних текстів автори обрали шрифт Daikon. Цей геометричний гротеск, розроблений українським дизайнером Олегом Ліщуком, має широкий набір функцій та ідеально підходить для передачі технічної інформації.

Щоб створити атмосферу доброзичливого і динамічного спілкування, Київський цифровий бренд розробив графічний дизайн, який включає в себе весь набір візуальної айдентики від абстракції до іконок та ілюстрацій. В процесі роботи над корпоративними ілюстраціями була розроблена фірмова палітра бренду, сформована в основному виразними яскравими і доброзичливими кольорами із ключовим синім.

Знак у вигляді літери «К» в логотипі є самодостатнім візуальним елементом стилю. Автори розробили варіативний метод використання цього ключового візуального образу бренду, наприклад: в шаблоні використовується літера «К» в обсязі в якості фірмової фотографії, самодостатніх скульптурних об'єктів, різних офлайн- і онлайн-медіа. Для брендування фотографії використовується техніка «вікна», при якій буква К – це форма, в яку вставляється фрагмент фотографії.

Три фірмових візерунка «Каштан», «клітка» і «Ешер» також засновані на інженерному футуристичному настрої і елементі «К». Вони є декоративним доповненням до комунікації Київського цифрового бренду. Для цифрового середовища



1а



1б



1в



1г



1д



КИЇВ

1е



КУІV

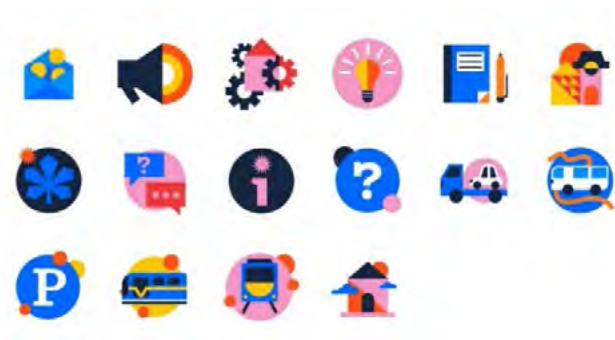
1ж

Рис. 1. Еволюція брендингу міста Києва:

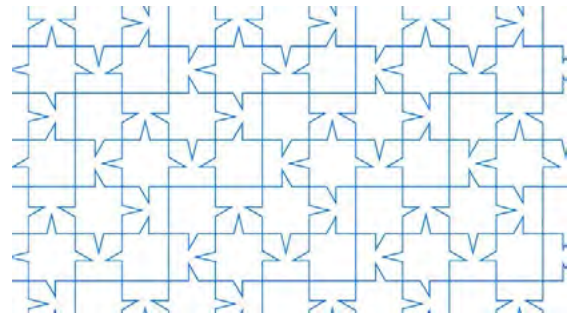
а – чинний логотип міста Києва, автор Frolov, 2011; б – герб Києва до XVIII ст.;  
в – герб Києва з XVII ст. революції 1917 року; г – чинний герб міста Київа;  
д – радянський герб Києва, автори Флоріан Юр'єв та Борис Довгань; е – логотипи підприємств, пов'язаних з Києвом, де використаний символ міста – каштан;  
ж – новий, не офіційний логотип Києва, автори Олександр Трегуб та Дмитро Буланов

автори створили анімовану версію цих шаблонів. Для верстки офлайн- та онлайн-медіа автори розробили гнучку модульну сітку для різних форматів, ключовим принципом якої є розміщення логотипів та інших елементів щодо неї. Також, в межах розробки айдентики запропоновано концепції дизайну транспортної картки, а також учнівського і студентського квитка у єдиному системному рішенні. Студентський квиток повторює дизайн транспортної карти і відрізняється за кольором.

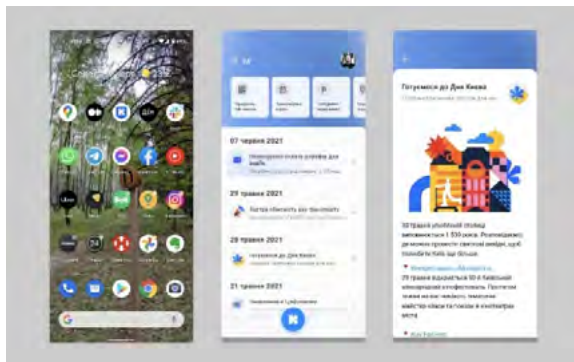
Для студентського квитка винайдено додатковий символ з двокрапки і букви «К» зверху, що відсилає до букви «І» в назві Києва, і символ буде дружнім. Остаточний дизайн синьої транспортної карти був розроблений командою ГіОЦ в рамках створеного фірмового стилю. У майбутньому дизайнери команди ГіОЦ будуть самостійно створювати медіа та візуальні комунікації Kiev Digital, використовуючи розроблений брендбук (Символіка міста Києва, 2024).



2а



2б



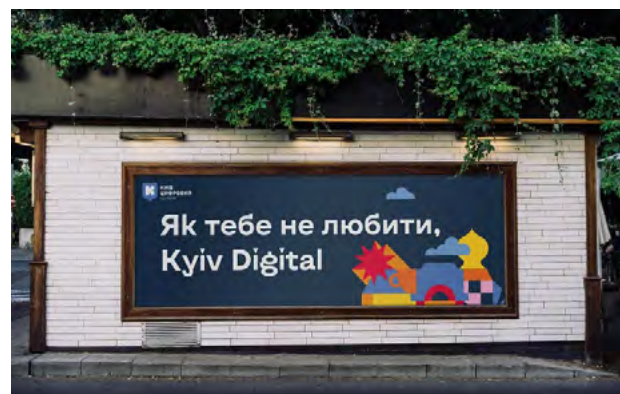
2в



2г



2д



2е

Рис. 2. Дизайн додатку Київ цифровий, автори Vulanov vigo спільно з ІТ-командою КП «ГіОЦ», 2020 р.:

а – іконки додатку; б – патерн; в – дизайн сторінок додатку; г – дизайн проїздної картки; д – складові елементи логотипу додатку; е – плакат

Ще десять років тому в Україні не було успішних місцевих туристичних брендів, але завдяки зусиллям дизайнерів ситуація змінюється і таких проєктів стає все більше. В цьому контексті важливо зазначити, що туристична галузь столиці й всієї країни загалом через війну переживає важкі часи. На початку повномасштабного вторгнення туристичний бізнес перепрофілювався, щоб допомагати військовим і малозахищеним верствам населення. Проте, оскільки Київ має значний туристичний потенціал, після перемоги над російськими загарбниками, мирний Київ очікує на мільйони туристів з усього світу, й відповідно значення оновленої візуальної айдентики міста збільшується. Марина Радова, начальниця Управління туризму та промощій КМДА, також наголошує на необхідності оновлення візуальної айдентики Києва, проте зазначає, що до перемоги «ми залишаємося з нинішніми логотипом та айдентикою» (Cases, 2024).

Брендинг і айдентика – це два інструменти, сумісні між собою, в той же час вони відрізняються. Завдання брендингу – створити зміст, саму філософію. Айдентика ж – це візуальна комунікація. В айдентики є ціла візуальна система з кольорами, шрифтами, прикладами використання та правилами (Сучасний Київ, 2015: 53).

**Висновки.** Візуальна айдентика Києва є складною та багатогранною, протягом століть зазнавала значних змін, відображаючи історію, еволюцію міста, його культуру та цінності. Герб Києва, який зображує Архангела Михаїла, що вражає вогняним мечем змія, є одним із найдавніших та найвідоміших символів міста. Він символізує силу, мужність та перемогу добра над злом та свідчить про силу, стійкість та прагнення до краси та гармонії, які протягом століть характеризували це дивовижне місто.

Констатовано, що візуальна айдентика Києва не є статичною, вона постійно еволюціонує, щоб відображати нові реалії та прагнення міста.

З'ясовано, що на сучасному етапі в контексті соціокультурних трансформацій, з розвитком всіх рівнів та галузей культури, із збільшенням ролі інформаційних потоків та візуальних образів, візуальна айдентика отримує імпульс для розвитку та виходить поза межі геральдичної традиції.

Наголошено, що дослідження візуальної айдентики міст має важливе значення, оскільки допомагає глибше зрозуміти, як візуальні образи міста формують його сприйняття та впливають на життя містян.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адруг А. Київський герб: Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 4. С. 357–358.
2. Біловодська О. Стратегічний підхід до формування бренда міста (на прикладі м. Сум). *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 2. С. 22–31.
3. Горбенко О. Київський герб: історія та сучасність. *Вісник Національної академії наук України*. 2009. № 11. С. 104–115.
4. Карамашев Д. Українська геральдика: навч. посіб. Київ : Абрис, 2000. 109 с.
5. Кисельов Г. Картографія Києва: історичний нарис. Київ : Наукова думка, 1982. 176 с.
6. Кротова Т., Мазніченко О., Гула Є., Осадча А. Логотип Києва в контексті сучасності. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2022. № 29. С. 107–109.
7. Мадієвська О. Місто з великої літери. *Вісник КНУТД* (Київського національного університету технологій та дизайну). 2012. № 3. С. 124–129.
8. Малаков Д. Бренд міста: теорія та практика. Київ : Центр досліджень міської політики, 2012. 205 с.
9. Місто й оновлення. Урбаністичні студії. Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні / Редкол.: С. Шліпченко, В. Тимінський, А. Макаренко, Л. Малес, І. Тищенко: ФОП Москаленко О., 2013. 360 с.
10. Моклиця Ю. Класифікаційні аспекти туристичного потенціалу міста Луцька. *Географія та туризм*. 2011. № 14. URL: <http://www.geolgt.com.ua> (дата звернення 01.09.2024).
11. Символіка Києва URL: [https://kyivcity.gov.ua/news/simvolika\\_mista\\_kiyeva\\_356906/](https://kyivcity.gov.ua/news/simvolika_mista_kiyeva_356906/) (дата звернення 20.06.2024).
12. Усі обговорюють новий логотип Києва. URL: <https://cases.media/> (дата звернення 20.06.2024).
13. Сучасний Київ: брендинг міста. Київ: Фенікс, 2015. 209 с.
14. The Kyiv City Brand Book. Kyiv City Council, 2017. 43 p.

#### REFERENCES

1. Adruh A. (2005). Kyivskiy herb: Entsiklopediia istorii Ukrainy. [Kyiv coat of arms: Encyclopedia of the history of Ukraine.] Kyiv: Naukova dumka. Vol. 4, pp. 357–358. [in Ukrainian].
2. Bilovodska O.A. (2012). Stratehichnyi pidkhid do formuvannia brenda mista (na prykladi m. Sum). [A strategic approach to building a city brand (on the example of the city of Sumy)]. Marketing and innovation management. No. 2. P. 22–31. [in Ukrainian].
3. Horbenko O. (2009). Kyivskiy herb: istoriia ta suchasnist. [Kyiv coat of arms: history and modernity] Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. No. 11. P. 104–115. [in Ukrainian].

4. Karamashev D. (2000) Ukrainska heraldyka: navch. Posib. [Ukrainian heraldry: teaching. Manual]. Kyiv: Abrys, 109 p. [in Ukrainian].
5. Kyselov H. (1982). Kartohrafiia Kyieva: istorychnyi narys. [Cartography of Kyiv: a historical essay]. Kyiv: Naukova dumka. 176 p. [in Ukrainian].
6. Krotova T., Maznichenko O., Gula E., Osadcha A. (2022) Lohotyp Kyieva v konteksti suchasnosti. [Krotova T., Maznichenko O., Gula E., Osadcha A. Logo of Kyiv in the context of modernity. Collection of scientific papers "SCIENTIA". 29. P. 107–109. [in Ukrainian].
7. Madiievska O. (2012). Misto z velykoi litery. [City with a capital letter. Bulletin of KNUTD (Kyiv National University of Technology and Design)]. No. 3. P. 124–129. [in Ukrainian].
8. Malakov D. (2012). Brend mista: teoriia ta praktyka. [Brand of the city: theory and practice]. Kyiv: Center for Urban Policy Research. 205 p. [in Ukrainian].
9. Misto y onovlennia. Urbanistychni studii. (2013). [City and renewal. Urban studies]. Representation of the Foundation named after Heinrich Böll in Ukraine; Editors: S. Shlipchenko, V. Tyminsky, A. Makarenko, L. Males, I. Tyshchenko: FOP Moskalenko O.M. 360 p. [in Ukrainian].
10. Moklytsia Yu. (2011). Klasyfikatsiini aspekty turystychnoho potentsialu mista Lutsk. [Classification aspects of the tourist potential of the city of Lutsk]. Geography and tourism. No. 14. URL: <http://www.geolgt.com.ua> (access date 09/01/2024). [in Ukrainian].
11. Symvolika Kyieva [Symbolics of Kyiv]. URL: [https://kyivcity.gov.ua/news/simvolika\\_mista\\_kyieva\\_356906/](https://kyivcity.gov.ua/news/simvolika_mista_kyieva_356906/) (access date 20.06.2024) [in Ukrainian].
12. Usi obhovoriuiut novyi lohotyp Kyieva. Everyone is discussing the new Kyiv logo. URL: <https://cases.media/> (access date 20.06.2024) [in Ukrainian].
13. Suchasnyi Kyiv: brendynh mista. [Modern Kyiv: city branding.] Kyiv: Phoenix, 2015. [in Ukrainian].
14. The Kyiv City Brand Book. Kyiv City Council, 2017. 43 p.

UDC 7.047:391:745.52

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-10>**Yujuan WANG,***orcid.org/0009-0008-4608-0663**PhD student at the Department of Multimedia Design**Kyiv National University of Technologies and Design**(Kyiv, Ukraine) 835852935@qq.com***Ruslana KHYNEVYCH,***orcid.org/0000-0002-3130-5785**Associate Professor at the Department of Multimedia Design**Kyiv National University of Technologies and Design**(Kyiv, Ukraine) h.ruslana.v@gmail.com*

## THE APPLICATION OF TRADITIONAL CHINESE PATTERNS IN UNDERWEAR DESIGN

*Traditional Chinese patterns have become an important element for use and innovation in various design fields due to their strong intuitive and decorative qualities. Its great richness and inclusiveness provide designers with a constant source of creative inspiration. As intimate apparel, underwear combines functionality, aesthetics and culture. Underwear design is a complex and delicate process, which is not only about technical innovation, but also a kind of artistic creation, reflecting human's pursuit of beauty and the need for self-expression. This paper takes traditional Chinese patterns in underwear design as the research object, aiming at exploring the application of traditional Chinese patterns in underwear design, analysing the cultural significance, design ideas and practical effects behind them. The historical origin, aesthetic value and artistic characteristics of traditional patterns are analysed from various aspects of design, culture and art, pointing out that these patterns are not only decorative, but also carry rich cultural connotations, and discussing how to integrate traditional Chinese cultural elements into modern fashionable underwear.*

*This paper adopts the literature research method, case study method and design practice method to analyse the research status, artistic characteristics, application forms and design innovation of traditional Chinese patterns, and puts forward the application methods and forms of traditional patterns in underwear design to provide theoretical reference for modern underwear design. Through case study and design practice, this paper explores the main points of design innovation, searches for the balance point of the combination of traditional patterns and underwear design, verifies the feasibility and validity of the design method with example works, and provides a theoretical and practical basis for the integration of traditional patterns and underwear design. This can promote the inheritance and development of traditional culture, and push the underwear industry towards a more diversified, personalised and cultural direction.*

**Key words:** *traditional pattern, underwear design, cultural connotation, artistic characteristics, design method, innovative design.*

**Юйцзюань ВАН,***orcid.org/0009-0008-4608-0663**аспірант кафедри мультимедійного дизайну**Київського національного університету технологій та дизайну**(Київ, Україна) 835852935@qq.com***Руслана ХИНЕВИЧ,***orcid.org/0000-0002-3130-5785**доцент кафедри мультимедійного дизайну**Київського національного університету технологій та дизайну**(Київ, Україна) h.ruslana.v@gmail.com*

## ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ КИТАЙСЬКИХ ВІЗЕРУНКІВ В ДИЗАЙНІ СПІДНЬОЇ БІЛИЗНИ

*Традиційні китайські візерунки стали важливим елементом для використання та інновацій у різних сферах дизайну завдяки своїм сильним інтуїтивним та декоративним якостям. Багатство та інклюзивність візерунків забезпечують дизайнерів постійним джерелом творчого натхнення. Як інтимний одяг, спідня білизна поєднує в собі функціональність, естетику та культуру. Дизайн нижньої білизни – це складний і делікатний процес,*



який стосується не лише технічних інновацій, а й своєрідної художньої творчості, що відображає прагнення людини до краси та потребу в самовираженні. У цій статті об'єктом дослідження обрано традиційні китайські візерунки в дизайні нижньої білизни. Метою дослідження є вивчення застосування традиційних китайських візерунків у дизайні нижньої білизни, аналіз культурного значення, дизайнерських ідей та практичних аспектів. Історичне походження, естетичну цінність і художні характеристики традиційних візерунків проаналізовано з різних аспектів дизайну, культури і мистецтва, підкреслено, що ці візерунки є не лише декоративними, але й несуть багаті культурні конотації, а також обговорено, як інтегрувати традиційні китайські культурні елементи в сучасну модну білизну.

Ця стаття використовує метод дослідження літератури, метод тематичних досліджень та метод дизайнерської практики для аналізу стану досліджень, художніх характеристик, форм застосування та дизайнерських інновацій традиційних китайських візерунків. Також визначено методи та форми застосування традиційних візерунків у дизайні нижньої білизни, щоб забезпечити теоретичне посилення на сучасний дизайн нижньої білизни. На основі тематичного дослідження та практики дизайну ця стаття досліджує основні моменти дизайнерських інновацій, шукає точку рівноваги поєднання традиційних візерунків та дизайну нижньої білизни, перевіряє доцільність та обґрунтованість методу проектування на прикладах робіт, а також забезпечує теоретичну та практичну основу для інтеграції традиційних візерунків та дизайну нижньої білизни. Це може сприяти успадкуванню та розвитку традиційної культури, а також підштовхнути індустрію нижньої білизни до більш диверсифікованого, персоналізованого та культурного напрямку.

**Ключові слова:** традиційний візерунок, дизайн спідньої білизни, культурна конотація, художні характеристики, метод проектування, інноваційний дизайн.

**Problem Statement.** As an important part of traditional culture, traditional Chinese patterns have run through the whole process of China's historical development, reflecting the deep cultural heritage and aesthetic pursuit of the Chinese nation. As a kind of functional clothing, lingerie focuses on functionality and comfort in its design. Although modern underwear design has made significant progress in fabric technology, cutting technology and the use of fashion elements, providing consumers with more comfortable, beautiful and diversified choices, this rapid iteration of the innovation trend often leads to the design of the 'cultural fault', the traditional pattern has not been fully applied and displayed, making the design of underwear in the pursuit of fashion and function while lacking in unique cultural flavour and national characteristics.

This article combines traditional patterns with underwear design. Based on the summary of the development history and cultural connotations of traditional patterns, it studies the composition forms, artistic characteristics, application methods and innovative designs of traditional patterns in underwear design. It provides theoretical basis and practical guidance for further promoting the widespread application of traditional patterns in modern underwear design, and promotes the development and inheritance of traditional culture.

**Analysis of research.** Traditional Chinese patterns have received widespread attention in the academic world. Scholars have studied the origins, evolution, cultural connotations, artistic characteristics, and application practices of traditional patterns from the perspectives of many disciplines, including art, history, and culture.

British design theorist Owen Jones published *Chinese Patterns* in 1867, which caused a sensation

in the Western art world and became a classic study of Chinese patterns. The book illustrated 100 of the most representative Chinese patterns, mainly derived from Chinese royal Ming and Qing dynasty ceramics, demonstrating the exquisiteness and uniqueness of Chinese patterns. In 2016, Shanghai Ancient Books Publishing House published the Chinese version of the book for the first time (Owen J., 2016). Works such as *History of Chinese Pattern Art* (Tian, Z. B., Wu S. S. & Tian Q., 2003) and *Complete Collection of Chinese Patterns* (Wu S., Lu Y., 2009) introduced the main types of patterns and their evolution processes from the Neolithic Age to modern times, including geometric shapes, animal shapes, plant shapes, and character stories. Yin Xiaofei discussed the ideal appeal, survival space, cultural accumulation and visual presentation of Chinese folk traditional auspicious images from four aspects: auspiciousness, folk, tradition and image (Yin, X. F., 2009). Li, D., et al classified auspicious patterns into three categories: Chinese auspicious patterns, pictographic auspicious patterns, and comprehensive auspicious patterns (Li, D., Park, J., Kim, S. H., & Liu, S., 2022). Li Huabiao, Hou Xiaogang, Wang Tingting, and Zhao Haiying proposed a traditional pattern generation model and selected typical patterns from geometric patterns, animal patterns, and plant patterns to reconstruct using the unified generation model, verifying the effectiveness of the model (Li, H. B., Hou, X. G., Wang, T. T., & Zhao, H. Y., 2011).

In the field of fashion, some scholars are also actively exploring how to integrate these traditional patterns, which carry a deep cultural heritage, into modern fashion design. Zhu Xuejia analysed the methods of applying traditional cultural elements to modern textile pattern design: abstract simplicity method,

symbol collage method, transplantation and grafting method (Zhu, X. J., 2023). Chu Haifeng proposed that patterns are a pictorial language symbol of traditional culture, which can be combined with the unique morphological structure, symbolism, and emotional characteristics of traditional patterns in modern design for design expression (Chu, H. F., 2011). Jin Kui, Liu Chi, and Zhou Linna refined the artistic characteristics of Suzhou embroidery in terms of colour, pattern composition, and needle application techniques, and applied traditional Suzhou embroidery patterns to modern underwear design (Jin, K., Liu, C., & Zhou, L. N., 2023).

Digital representation of traditional patterns has changed the modelling thinking and corresponding methods of traditional pattern designers. Zhou Hongwei used the computer to design the traditional patterns from two-dimensional and three-dimensional perspectives, pointing out that the inheritance and innovation of the traditional patterns are not a direct copy, but based on retaining the characteristics of the traditional patterns combined with the elements of the times, cultural development trends area to innovate (Zhou, H. W., 2020). Yuan Shiyang explored the conceptual definition of digital pattern, artistic style, aesthetic characteristics and its development and application trends in clothing, and summarised the computer automatic pattern generation methods: algorithmic principle generating pattern, fractal art software generating pattern, visual programming generating pattern and manual self-energetic automatic pattern generation (Zhou, H. W., 2020).

Through the organization and summary of domestic and foreign literature, it can be seen that scholars mainly focus on the «historical culture» of traditional patterns, «intelligent generation», and «application in textiles and clothing» research, and rarely combine them with underwear design.

**Purpose of the article.** The purpose is to promote the innovative application of traditional Chinese patterns in lingerie design, break the boundaries of traditional design, and promote the integration of traditional culture and modern design; to promote the development of lingerie design in the direction of more diversified and personalised, and to expand and open up new paths for the inheritance and development of traditional culture.

### **Presentation of the main material**

#### **1. About Chinese Traditional Patterns**

Chinese traditional patterns are rich in content and diverse in form. In different historical periods, their expression styles and applications have shown distinctive characteristics of the times and profound cultural connotations.

The primitive patterns of coloured pottery such as fish and bird patterns in the Neolithic were simple and rustic, reflecting the ancient people's reverence and worship of the natural world, and were a direct reflection of early human social life and beliefs. During the Shang and Zhou Dynasties, complex and mysterious taotie (饕餮), kui dragons (夔龙), and cloud and thunder motifs appeared on bronzes, which demonstrated the superb casting skills of the society at that time, contained deep religious and philosophical meanings, and became symbols of power and majesty. During the Qin and Han Dynasties, with the establishment of the unified empire, patterns began to show diversified development, such as the clouds and air pattern, the four gods pattern (blue dragon, white tiger, vermilion bird, Xuanwu), etc., reflecting the «man is an integral part of nature» concept of the universe, but also integrated into the auspicious symbols, reflecting the people's aspirations for a better life. During the Wei, Jin, and Northern and Southern Dynasties, Buddhism was introduced to China, and religious patterns such as the lotus pattern and the Buddha pattern became popular, which glorified religious artefacts and promoted the exchange and integration of Eastern and Western cultures. During the Sui and Tang dynasties, pattern design reached a new peak. Tang Dynasty's precious patterns, rolled grass patterns, and clustered patterns were magnificent, with smooth lines and bright colours, showcasing the prosperous scene of the Tang Dynasty. The Song Dynasty was known for its elegance and vulgarity, and patterns such as the four gentlemen of plum, orchid, bamboo and chrysanthemum and the landscape pattern were loved by the literati, reflecting the aesthetic interests and moral pursuits of the scholarly class. In the Yuan Dynasty, with the rule of the Mongols, the influence of the steppe culture was reflected in the patterns, such as horse patterns, deer patterns and other animal patterns, as well as geometric patterns unique to the Mongols, showing the rough and bold artistic style. During the Ming and Qing dynasties, patterns reached their peak. Royal dragon and phoenix patterns, auspicious patterns, and other intricate and exquisite designs were widely used in porcelain, fabrics, and other handicrafts, becoming symbols of royal authority and folk prayer. The auspicious patterns contain five meanings: wealth, nobility, longevity, happiness, and good fortune. According to the different themes of styling, traditional Chinese patterns cover various aspects such as geometry, animals, flowers, birds, insects, auspiciousness, and characters in classification. Each pattern has its unique styling characteristics and rich cultural connotations.



## 2. The Artistic Characteristics of Chinese Traditional Patterns

Chinese traditional patterns come from the ancient people's careful observation of the objective world and the artistic combination of processing, is the embodiment and expression of the ancient people's psychological feelings, and sends people's aspirations for a better life. In traditional Chinese patterns, some are imagined in people's minds based on folk stories and myths, while others are artistically processed from real-life objects to express a happy and harmonious atmosphere (Dong, F., 2014).

### *Symbolic Features*

Chinese traditional patterns transform complex information such as cosmic concepts, religious beliefs, moral ethics, and auspicious meanings into intuitive and perceptible artistic images through refined graphics, lines, and colour combinations. These patterns go beyond simple decorative functions and become symbols that convey emotions and culture. For example, the dragon and phoenix, as symbols of imperial power and honour, are important symbols of the totem worship and cultural identity of the Chinese nation; botanical motifs such as the lotus flower and peony convey people's aspirations for a pure, rich and happy life. The symbolic character of traditional patterns enhances their expressiveness and recognition.

### *Line and compositional characteristics*

The lines of traditional patterns are smooth and rhythmic, such as cloud patterns and water ripples, which express the dynamic beauty and vitality of nature through continuous curves and folds; the changes in thickness, twists and turns and extensions of the lines convey delicate emotions and a rich sense of hierarchy.

Compositionally, the pattern design pays attention to symmetry and harmony, such as two-square continuous or four-square continuous patterns, forming a stable and vivid overall effect through the combination of repetition and variation. The contrast between white space and dense areas creates a visual sense of rhythm and space. The combination of lines and compositions highlights the formal beauty of traditional patterns, reflecting the Chinese people's observation and perception of the natural world, as well as the pursuit of harmony, balance and unity.

### *Colour characteristics*

Traditional patterns are often dominated by red, yellow, blue, green, black and white, and the choice of these colours is inspired by the natural environment and ancient philosophical ideas. Red is very common in traditional patterns, symbolising auspiciousness, festivity and enthusiasm; yellow represents dignity and authority; blue and green are taken from natural

colours, giving a sense of freshness and tranquillity; black and white as contrasting colours can enhance the hierarchy of the patterns, and they also contain the philosophical ideas of the balance of yin and yang and the unity of opposites. These colour features not only beautify the appearance of the pattern, but also carry the Chinese people's observation of natural phenomena, their experience of social life and their hopes for a better future.

## 3. The application method and design practice of Chinese traditional patterns in underwear design

Cultural inheritance and innovation are the soul of underwear design and an important driving force for the differentiation and sustainable development of underwear brands. Underwear, as a close-fitting and intimate garment, should not only focus on functionality and comfort in its design, but also carry the emotional attachment of the wearer. The application of traditional patterns in underwear design can be achieved through various methods to achieve the effect of maintaining traditional charm without losing fashion sense.

### *Deconstruction and reconstruction of traditional patterns*

Deconstruction and reconstruction thinking can be regarded as a product of deconstructionism and compositionism, which focuses on the analysis of the whole unit, extracting the representative elements, and then reconstructing them based on new structural ideas to give them new expressive power (Zhao, F. H., Li, M. Y., Wang, X., & Zhang, X., 2023).

Traditional patterns are often complex and intricate, and directly applied to underwear design would appear too heavy. Designers can break down patterns according to the requirements of underwear styling design, extract their typical local forms or microscopic features, and restructure elements in a completely new design way to obtain new patterns that meet design needs. In 2017, Victoria's Secret launched the «Blue and White Porcelain» lingerie series, with celadon prints hand drawn by artist Jeff Fender. He extracted the classic blue and white tones from blue and white porcelain, abstracted common patterns such as lotus patterns and entwined branches, and presented them simply and brightly on the lingerie fabric, giving these traditional patterns a new visual experience (Fig. 1).

### *The use of traditional pattern colours*

Direct reference method: extract colour elements directly from traditional Chinese patterns and apply these colours to underwear design in their original form.

Colour fusion innovation method: Combine the traditional pattern colours with modern popular colours, use the changes of brightness and purity of colours to

enhance the sense of hierarchy and visual impact of the pattern, and achieve colour innovation through the collision and fusion of colours.

Traditional colours are part of the culture itself and can evoke emotional resonance. In lingerie design, the use of these colours can create a deeper connection with the consumer on an emotional level. For example, Chinese lingerie brand «Phililowland» launched lingerie with peacock feather motifs, in which the designers applied the natural curves and colours of the feathers to the lingerie decorations, combining modernity and ethnicity. Subsequently, it launched the Dunhuang series of underwear, using the Dunhuang murals of the lotus, flying sky, auspicious clouds, Baoxiang flowers and other patterns, through embroidery or digital printing technology, these patterns rich in oriental charm are vividly presented in the underwear, and the colours are borrowed from the murals of the blue, red, yellow, purple and so on, the colours of which show the magnificence of the art of Dunhuang, and also add the visual impact of the underwear (Fig. 2).

#### *Forms of Process Technology*

The realisation of patterns in lingerie is mainly accomplished through techniques such as embroidery and digital printing, each of which has its characteristics and can meet different design needs. Embroidery, as a time-honoured craft, gives lingerie a delicate feel and unique texture, especially for patterns that require a high level of detail and three-dimensional effects, and provides an unrivalled sense of texture and artistry. Digital printing technology is favoured by an increasing number of designers for its effi-

ciency and flexibility. It can quickly and accurately transfer complex patterns and colours onto lingerie fabrics, making it ideal for traditional patterns that are highly detailed and colourful. For example, designer Liu Yatong incorporated the most distinctive Chinese patterns such as dragons, phoenixes, flowers, and birds into underwear design through digital printing and embroidery, adding a unique Eastern aesthetic to modern underwear (Fig. 3).

#### *Design Practice*

With the increasing emphasis on cultural identity, it has become a trend to integrate traditional art elements into modern design. In the field of lingerie design, this integration can not only satisfy consumers' basic needs for aesthetics and comfort, but also give the product a deep cultural heritage and unique artistic charm. Through the re-creation of traditional patterns, this design transforms the historical cultural symbols into the highlights of modern underwear design, thus enhancing the connotation and value of the design.

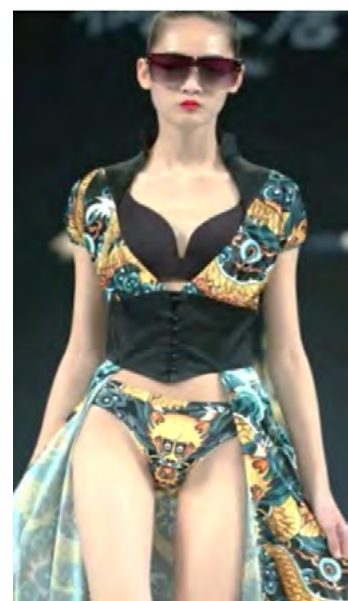
The design work of «Qiyuan» aims to explore the modern transformation and innovative application of traditional patterns in underwear design, combining modern design concepts and craftsmanship techniques to improve, reconstruct, and integrate traditional patterns. The decorative pattern originated from the Taotie (饕餮) pattern on bronze vessels during the Shang and Zhou dynasties, which is a patterned animal face, also known as an animal face pattern. Based on the original pattern, the designers generalise and refine the pattern by breaking up, decomposing, restructuring, local selection, etc., and



**Fig. 1. Victoria's Secret underwear**



**Fig. 2. Phililowland underwear**



**Fig. 3. Underwear designed by Liu Yatong**

transform the original pattern into new decorative elements, such as adjusting the thickness of the lines, changing the direction or proportion of the pattern, to make it meet the needs of modern aesthetics and underwear styling design. The colours are black and white. In China, black symbolises solemnity, mystery and power, while white symbolises purity, peace and serenity. Black and white can form a sharp contrast,

which can enhance the visual effect of the pattern, and also implies the philosophical idea of opposition and unity. The fabric is made of Lycra air layer fabric and matte TPU fabric. The white pattern is collaged with reflective hot melt adhesive film. The split design and three-dimensional design of the style make the traditional pattern present a smooth and modern line beauty on the underwear (Fig. 4).



Fig. 4. «Qiyuan» underwear design, designed by Zhengjia Ma, directed by Yujuan Wang

**Conclusions.** Chinese traditional patterns provide rich design materials for modern underwear design, this paper makes a systematic analysis of its symbolic features, line and compositional features, and colour features based on the research on the development history of traditional patterns. The combination of graphics, lines and colours gives traditional patterns a symbolic meaning, which transforms complex information such as cosmic concepts, religious beliefs and auspicious symbols into intuitively perceivable artistic images. The application methods of traditional patterns in underwear design are proposed: decon-

struction and reconstruction design, combination of popular and traditional colours, interactive use of embroidery and digital printing, and case studies and lingerie innovation practice.

Underwear belongs to functional clothing, and its combination with traditional patterns makes the underwear design break through the single modern style and enhances the aesthetic and emotional value of underwear. At the same time, this combination enhances the artistry and cultural expression of underwear, making underwear a new carrier to show cultural heritage and innovation.

#### BIBLIOGRAPHY

1. Owen, J. *Chinese Patterns*. Shanghai Ancient Books Publishing House. 2016.
2. Tian, Z. B., Wu S. S. & Tian Q. *History of Chinese Tattoo Art*. Higher Education Press. 2003.
3. Wu, S., Lu, Y. *Chinese Patterns Complete Collection*. Shandong Fine Arts Publishing House. 2009.
4. Yin, X. F. *Theoretical interpretation of traditional Chinese folk auspicious images*. Shanghai Century Publishing Group. 2009.
5. Li, D., Park, J., Kim, S. H., & Liu, S. Developing sustainable clothing design using Chinese auspicious patterns. *International Journal of Costume and Fashion*, 2022. № 22(2). P. 14–28. <https://doi.org/10.7233/ijcf.2022.22.2.014>
6. Li, H. B., Hou, X. G., Wang, T. T., & Zhao, H. Y. Research on Unified Generation Mode of Traditional Patterns Based on Rule Learning. *Journal of Zhejiang University (Science)*, 2011. № 06. P. 669–680.
7. Zhu, X. J. Application of traditional culture in modern textile pattern design. *Dyeing and Finishing Technology*, 2023. № 08. P. 86–88.
8. Chu, H. F. Reproduction of design value of Chinese traditional patterns in modern design context. *Packaging Engineering*, 2011. № 14. P. 5–11. doi: 10.19554/j.cnki.1001-3563.2011.14.003.
9. Jin, K., Liu, C., & Zhou, L. N. Application of traditional Su embroidery patterns in modern underwear design. *Tianjin Textile Science and Technology*, 2023. № 03. P. 11-14. doi: 10.13518/j.cnki.tjst.2023.03.001.
10. Zhou, H. W. Research on digital representation of traditional pattern inheritance and innovation. *Art and Design (Theory)*, 2020. № 09, 82-83. doi: 10.16824/j.cnki.issn10082832.2020.09.025.
11. Yuan, S. Y. Research on digital pattern design and its application in clothing, Master's degree thesis, Zhejiang University of Technology. 2023. URL: <https://link.cnki.net/doi/10.27786/d.cnki.gzjlg.2023.001072doi:10.27786/d.cnki.gzjlg.2023.001072>.
12. Dong, F. Analysing the application of traditional Chinese patterns in modern clothing design, Master's degree thesis, Hebei Normal University. 2014. URL: [https://kns.cnki.net/kcms2/article/abstract?v=-4s28oSk479tzwVYIodd8azpWHqm\\_](https://kns.cnki.net/kcms2/article/abstract?v=-4s28oSk479tzwVYIodd8azpWHqm_)

Gz3NW2Q5HnKhSnuAzJhDnkmIyqM-ZlftQjJsxFzNCWx2C6EUHMUKAO7D9PaalSX-QufVhik91xOVKyro3S7PVPpd4rdHio73f2HX9qj6wUx4YBMKm4B54aNhuJ6lSAqDwC9Fyau4fgr8eWdA0Ovhgd1QkZEgE2Ohfut10oU3cVcBY=&uniplatform=NZKPT&language=CHS

13. Zhao, F. H., Li, M. Y., Wang, X., & Zhang, X. Research on Parametric Generation of Bionic Products under Deconstruction-Reconstruction Thinking. *Packaging Engineering*, 2023. № 22. P. 52–61. doi: 10.19554/j.cnki.1001-3563.2023.22.007.

#### REFERENCES

- Owen, J. (2016). *Chinese Patterns*. Shanghai Ancient Books Publishing House.
- Tian, Z. B., Wu S. S. & Tian Q. (2003). *History of Chinese Tattoo Art*. Higher Education Press.
- Wu, S., Lu, Y. (2009). *Chinese Patterns Complete Collection*. Shandong Fine Arts Publishing House.
- Yin, X. F. (2009). *Theoretical interpretation of traditional Chinese folk auspicious images*. Shanghai Century Publishing Group.
- Li, D., Park, J., Kim, S. H., & Liu, S. (2022). Developing sustainable clothing design using Chinese auspicious patterns. *International Journal of Costume and Fashion*, 22(2), 14–28. <https://doi.org/10.7233/ijcf.2022.22.2.014>
- Li, H. B., Hou, X. G., Wang, T. T., & Zhao, H. Y. (2011). Research on Unified Generation Mode of Traditional Patterns Based on Rule Learning. *Journal of Zhejiang University (Science)*, (06), 669–680.
- Zhu, X. J. (2023). Application of traditional culture in modern textile pattern design. *Dyeing and Finishing Technology*, (08), 86-88.
- Chu, H. F. (2011). Reproduction of design value of Chinese traditional patterns in modern design context. *Packaging Engineering*, (14), 5–11. doi: 10.19554/j.cnki.1001-3563.2011.14.003.
- Jin, K., Liu, C., & Zhou, L. N. (2023). Application of traditional Su embroidery patterns in modern underwear design. *Tianjin Textile Science and Technology*, (03), 11–14. doi: 10.13518/j.cnki.tjtst.2023.03.001.
- Zhou, H. W. (2020). Research on digital representation of traditional pattern inheritance and innovation. *Art and Design (Theory)*, (09), 82–83. doi: 10.16824/j.cnki.issn10082832.2020.09.025.
- Yuan, S. Y. (2023). Research on digital pattern design and its application in clothing, Master's degree thesis, Zhejiang University of Technology. <https://link.cnki.net/doi/10.27786/d.cnki.gzjlg.2023.001072>doi:10.27786/d.cnki.gzjlg.2023.001072.
- Dong, F. (2014). Analysing the application of traditional Chinese patterns in modern clothing design, Master's degree thesis, Hebei Normal University. URL: [https://kns.cnki.net/kcms2/article/abstract?v=-4s28oSk479tzwVYIoddt8azpWHqm\\_Gz3NW2Q5HnKhSnuAzJhDnkmIyqM-ZlftQjJsxFzNCWx2C6EUHMUKAO7D9PaalSX-QufVhik91xOVKyro3S7PVPpd4rdHio73f2HX9qj6wUx4YBMKm4B54aNhuJ6lSAqDwC9Fyau4fgr8eWdA0Ovhgd1QkZEgE2Ohfut10oU3cVcBY=&uniplatform=NZKPT&language=CHS](https://kns.cnki.net/kcms2/article/abstract?v=-4s28oSk479tzwVYIoddt8azpWHqm_Gz3NW2Q5HnKhSnuAzJhDnkmIyqM-ZlftQjJsxFzNCWx2C6EUHMUKAO7D9PaalSX-QufVhik91xOVKyro3S7PVPpd4rdHio73f2HX9qj6wUx4YBMKm4B54aNhuJ6lSAqDwC9Fyau4fgr8eWdA0Ovhgd1QkZEgE2Ohfut10oU3cVcBY=&uniplatform=NZKPT&language=CHS)
- Zhao, F. H., Li, M. Y., Wang, X., & Zhang, X. (2023). Research on Parametric Generation of Bionic Products under Deconstruction-Reconstruction Thinking. *Packaging Engineering*, (22), 52–61. doi: 10.19554/j.cnki.1001-3563.2023.22.007.

УДК 7.01:681.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-11>

**Олександр ВАСИЛЬЄВ,**

*orcid.org/0000-0003-1255-3756*

доктор філософії з дизайну,

старший викладач кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *aleksandr.vasylievs@gmail.com*

**Галина КРАСНОСЛОБОДЦЕВА,**

*orcid.org/0009-0007-8344-6786*

магістрант факультету дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *aleksandr.vasylievs@gmail.com*

## ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОГРАФІКИ ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ ІНТЕРФЕЙСІВ ВЕБСАЙТІВ І СУЧАСНІ ТРЕНДИ ЇХ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню особливостям дизайну знаків внутрішньої інфографіки (icons) вебсайтів і сучасним трендам їх розвитку. Дослідження містить огляд наукової та практичної літератури стосовно означеної тематики, результати аналізу якої підтверджують актуальність теми роботи. **Методологія** побудови дослідження зумовлена темою, ґрунтується на системному підході, що став основним методом дослідження й передбачає морфологічний, формально-типологічний, структурний і порівняльний аналіз, систематизацію інформації про художньо-композиційні різновиди знаків внутрішньої інфографіки (icons) вебсайтів. Історичний метод, що використано в роботі, дозволив провести дослідження розвитку дизайну icons вебсайтів останніх років та визначити тенденції їх розвитку. **Мета дослідження** полягала у виокремленні та систематизації інформації про різні типи знаків внутрішньої інфографіки (icons) як складової графічного дизайну інтерфейсу вебсайтів, розробці їх типології за різними ознаками та визначення основних сучасних трендів їх оформлення. **Результати досліджень** показали, що знаки внутрішньої інфографіки (icons) є необхідними елементами, що забезпечують взаємодію користувачів з вебсайтом. В роботі зазначено, що дизайн знаків внутрішньої інфографіки, заснований на перетворенні словесної (вербальної) форми комунікації або команди в максимально точне інформативно-спрошене графічне зображення (графічний знак), який є найбільш продуктивним, має обґрунтовану змістовність та функціональне призначення. Виявлено, що головна відмінність дизайну знаків внутрішньої інфографіки вебсайтів полягає у відмові від створення унікальних графічних знаків та сенсів, а сучасні підходи до їх проєктування передбачають максимальне відображення функції та використання усталених (типових) зображень, які визначають певну дію, ознаку, емоцію або предмет. Зважаючи на функціональні завдання та особливості графічного зображення, знаки внутрішньої інфографіки вебсайтів поділено на три групи: знаки елементів управління інтерфейсом; динамічні знаки індикації; контент сайту. Розроблено типологію знаків внутрішньої інфографіки вебсайтів стосовно наявності графічних і шрифтових елементів. Запропоновано типологію сучасних трендів в дизайні інфографіки вебсайтів.

**Ключові слова:** іконки (icons), типологія знаків інфографіки вебсайтів, тренди дизайну, дизайн.



**Oleksandr VASYLIEV,**  
 orcid.org/0000-0003-1255-3756

*Ph.D in Design,  
 Senior Lecturer at the Department of Graphic Design  
 Kyiv National University of Technology and Design  
 (Kyiv, Ukraine) aleksandr.vasylievs@gmail.com*

**Galyna KRASNOSLOBODTSEVA,**  
 orcid.org/0009-0007-8344-6786

*Master's student at the Faculty of Design  
 Kyiv National University of Technology and Design  
 (Kyiv, Ukraine) aleksandr.vasylievs@gmail.com*

## AESTHETIC ASPECTS OF INFOGRAPHICS OF PROJECT SOLUTIONS OF WEBSITE INTERFACES AND CURRENT TRENDS IN THEIR DEVELOPMENT

*The article is devoted to the study of design features of internal infographics signs (icons) of websites and current trends in their development. The study includes a review of scientific and practical literature on the specified topic, the results of which analysis confirm the relevance of the topic of the work. The research **methodology** is determined by the topic, is based on the system approach, which has become the main research method and involves morphological, formal-typological, structural and comparative analysis, systematization of information about artistic and compositional varieties of internal infographic signs (icons) of websites. The historical method used in the work made it possible to conduct a study of the development of the design of website icons in recent years and to determine the trends in their development. **The purpose** of the study was to isolate and systematize information about different types of internal infographics (icons) as a component of the graphic design of the website interface, to develop their typology according to various characteristics and to determine the main modern trends in their design. **The research results** showed that internal infographics icons are necessary elements that ensure user interaction with the website. The paper states that the design of internal infographic icons, based on the transformation of a verbal form of communication or a command into the most accurate informative and simplified graphic image (graphic sign – icons), which is the most productive, has a reasonable content and functional purpose. It was revealed that the main difference in the design of internal infographic signs of websites is the refusal to create unique graphic signs and meanings, and modern approaches to their design involve maximum display of function and the use of established (typical) images that define a certain action, sign, emotion or subject. Taking into account the functional tasks and features of the graphic image, the signs of internal infographics of websites are divided into three groups: signs of interface control elements; dynamic signs of indication; site content. A typology of signs for internal infographics of websites has been developed regarding the presence of graphic and font elements. A typology of modern trends in the design of website infographics is proposed.*

**Key words:** icons, typology of website infographics signs, design trends, design.

**Постановка проблеми.** Сучасна людина живе у візуально-комунікативному конкурентному світі, головною цінністю якого є інформація. Сучасні візуальні комунікації являють собою ефективну можливість передачі інформації мовою зображень, знаків, текстів, інфографіки тощо та візуальним сприйняттям органами зору, особливостями психології споживача (Бабченко Я., 2019). За твердженнями науковців, на візуальну комунікацію сьогодні приходиться близько 70% інформації, сприйнятої від навколишнього середовища. Дослідники визначає візуальну мову графічного дизайну як засіб презентації інформації, наголошуючи на її знаковості для передачі візуальними повідомленнями. При цьому якість передачі інформації визначається якістю графічних знаків, які її презентують, а візуальні комунікації поступово відходять від ролі пасивного посередника, набуваючи символічних значень маніпулятивного

характеру. Візуальні комунікації стали базовими складовими сучасних мас-медіа, що створюють візуальний інтерфейс передачі та споживання інформації, трансформуючи її у візуальну мову. В представленому дослідженні під візуальною комунікацією ми розуміємо передачу інформації за допомогою візуальних об'єктів, що представлені засобами візуальної мови такими як: знаки, зображення, інфографіка, інтерактивні об'єкти, анімація тощо. Зважаючи на те, що особливості естетики дизайну знаків внутрішньої інфографіки вебсайтів не отримали належної уваги з боку дослідницької спільноти в галузі мистецтвознавства, а загальні рекомендації щодо дизайну таких знаків існують переважно в мережі інтернет, тема дослідження є актуальною і своєчасною.

**Аналіз досліджень.** Особливості дизайну знаків комунікації і інформаційної графіки в інтернет-середовищі розглянуто в робо-

тах українських і іноземних авторів: Я. Бабченко (Бабченко Я., 2019), О. Васильєва (Васильєв, 2024), О. Гладун (Гладун, 2009, 2012 а, б), О. Квітки (Квітка, 2014), І Сакун (Сакун, 2012), Н. Скляренко (Скляренко, 2023), О. Соболева (Соболев, 2016), D. Bühler et al. (Bühler et al., 2022), A. Forsythe et al. (Forsythe et al., 2008), R. Goonetilleke (Goonetilleke et al., 2001), S. Huang et al. (Huang et al., 2002), S. McDougall et al. (McDougall et al., 2008, 2013, 2016), V. Oliinyk і О. Chuieva (Oliinyk & Chuieva, 2023), S. Qiang і Н. Fei (Qiang & Fei, 2016), Y. Rushan (Rushan, 2011), С. Ware (Ware, 2004) та інших.

О. Гладун (Гладун, 2009, 2012 а, б) розглядає візуальну мову графічного дизайну як комунікативну знакову систему. Авторкою окреслено етапи процесу комунікації з виявленням їх специфіки у графічному дизайні. Дослідницею визначено, що графічний дизайн є функціонально-аналітичною системою візуалізації інформації. Його завданням є перетворення інформації у візуальні повідомлення, що є знаками, які мають інтерпретуватися максимально зрозуміло і виразно. Візуальна мова графічного дизайну визначена як засіб презентації інформації, а знак або система знаків визначають якість її надання. В роботі визначено, що якісніший знак забезпечує вищий ступінь корисної дії.

S. Qiang і Н. Fei (Qiang & Fei, 2016) у своїй роботі визначили, що графічні знаки (іконки) вебсайтів є візуальними елементами, які мають символічне значення, несуть інформацію, легко пізнаються та запам'ятовуються. Автори зазначили, що при розробці дизайну знаків необхідно враховувати відомості щодо семіотичного значення елементів та особливості когнітивної психології користувачів у їх сприйнятті. Дослідники виокремлюють декілька видів знаків (іконок): фавікони десктопних та мобільних версій вебсайтів, іконки (аватари) соцмереж і мобільних додатків, знаки комунікації на вебсайтах тощо. Вони виявили, що основними принципами при розробці знаків для вебсайтів є: оригінальність, не перевантаження елементами, легка ідентифікація і розпізнавання, взаємозв'язок з елементами СБІ (О. Васильєв, 2024). В роботах R. Goonetilleke (Goonetilleke et al., 2001) і S. Huang et al. (Huang, et al., 2002) показано, що помітність і однозначність, домінування і оригінальність залежно від призначення є найважливішими характеристиками дизайну знаків в інтернет-середовищі. Y. Rushan (Rushan, 2011) проаналізовано знаки (іконки) відповідно їх основних функцій, класифікації та підходів до проєктування.

В роботі Н. Jylhä і J. Namari (Jylhä & Namari, 2019) визначено, що спосіб візуального представлення впливає на кількість уваги, яку отримує знак (іконка), та на її відповідну комерційну ефективність. Авторами доведено, що споживачі частіше взаємодіють із знаками, які є більш естетично привабливими. В ряді досліджень виявлено, що ефективний дизайн знака (іконки) широко визнаний як ефективний фактор переваги в економічній конкуренції (Creusen et al., 2010; Wang & Li, 2017). Іншими дослідниками визначено, що важливим аспектом ефективного дизайну знаків є швидкість і легкість їх розуміння (McDougall & Reppa, 2013). В ряді робіт показано, що завдяки простому дизайну знаки сприймаються користувачами більш привабливими (Arab et al., 2013; Forsythe et al, 2008; Goonetilleke et al., 2001; Huang et al., 2002).

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що в сучасній науковій і періодичній літературі вивчалися теми, які висвітлюють особливості сприйняття користувачами знаків комунікаційної в інтернет-середовищі. Проте, питаннями дизайну знаків внутрішньої інфографіки та тенденціям їх змін не приділено належної уваги з боку науковців. Тому тема є актуальною і своєчасною.

**Мета дослідження** полягає у виокремленні, аналізі та систематизації інформації про різні типи знаків внутрішньої інфографіки (іконки) як складової графічного дизайну інтерфейсу вебсайтів, розробці їх типології за різними ознаками та визначення основних сучасних трендів їх оформлення.

**Виклад основного матеріалу.** Візуалізація інтерфейсів вебсайтів має забезпечити естетичне впорядкування простору засобами композиційної виразності, зберігаючи художню єдність та формуючи цілісне сприйняття сторінок вебсайтів. Цей засіб активно використовується під час створення публічних інсталяцій, що утворює своєрідну схему-образ, який ґрунтується на можливості перетворення та швидкої адаптації до сприйняття інформації. Отже, візуалізація комунікативних процесів, які змінюються з часом, стає необхідним параметром образу творення простору сторінок вебсайтів. «Завдяки наявності у дизайн-системі змінних параметрів формується динамічна візуалізація вихідної інформації, що спонукає до розширення спектру комунікації. Колективне формування естетичного та змістового навантаження впродовж тривалого часу дозволяє висловити людині як творцю свою позицію, вподобання, світогляд засобами дизайну» (Скляренко, 2023). Саме тому, вибір найбільш доцільних методів візуалізації інтерфейсу вебсайтів ґрунтується на законах

асоціативної подібності з об'єктами штучного та природного середовища, що вимагає колективної співтворчості фахівців різних галузей.

На основі проведених досліджень до внутрішньої інфографіки нами віднесено графічні знаки, що є елементами керування та наповнюють вміст або взаємодіють з користувачем вебсайту та споживачем продукту у різних комунікаціях (Oliinyk & Chuiyeva, 2023; Васильєв, 2024). Визначено, що дизайн знаків внутрішньої інфографіки, заснований на перетворенні словесної (вербальної) форми комунікації або команди в максимально точно інформативно-спрощене графічне зображення (графічний знак), є найбільш продуктивним, має обґрунтовану змістовність відповідно функціонального призначення. Нами визначено, що головною відмінністю дизайну знаків внутрішньої інфографіки вебсайтів є відмові від створення унікальних графічних знаків та сенсів. Сучасні підходи до проектування знаків передбачає проектування їх з максимальним відображенням функції, що виглядає комерційно зрозумілим та легко запам'ятовуються. При цьому доцільним вважається використання усталених (типових) зображень, які визначають певну дію або предмет (Васильєв, 2024). На сторінках вебсайтів знаки оформляють як текстові повідомлення, якщо вони забезпечують переміщення користувача на інший елемент контенту, і як графічний знак (іконку) або кнопку – якщо вона запускає будь-яку дію.

Зважаючи на функціональні завдання та особливості графічного представлення, знаки внутрішньої інфографіки вебсайтів нами поділено на три групи: знаки елементів управління інтерфейсом; динамічні знаки індикації; контент сайту. До найбільшої групи знаків внутрішньої інфографіки включено елементи керування інтерфейсом, взаємодія користувачів з якими здійснюється шляхом їх натискання. До цієї групи віднесено більшу частину знаків інтерфейсу та виявлено,

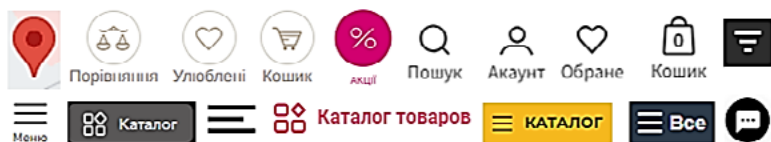


Рис. 1. Знаки внутрішньої інфографіки створенні з використанням стандартних (типових) зображень



Рис. 2. Знаки внутрішньої інфографіки, що візуалізують завантаження сторінок на вебсайтах

що вони мають точно відтворити візуально-змістовний образ, який однозначно транслює користувачам функціональне призначення елемента та пов'язаний з трансформативними перетвореннями дизайн-об'єктів. До особливостей проектування та естетики інфографіки знаків цієї групи віднесено (Васильєв, 2024): використання метафоричних і символічних образів, які дозволяють зашифрувати об'ємне текстове повідомлення в графічний знак; графічне зображення у вигляді графічних знаків (іконок) або ідеограм (текстових знаків); використання типових усталених зображень, що відомі користувачам завдяки досвіду взаємодії з інтерфейсами або об'єктами реального предметного світу (рис. 1); мінімальний розмір знаків, що визначений розміром кнопки, економією корисного простору екрану та продиктований графічною умовністю знаку; візуалізація графічними засобами різних станів знаків, пов'язаних з очікуванням користувача реакції у відповідь на його дії та можливістю визначити поточний стан взаємодії: нейтральний, активний, заблокований (у випадках, коли знаки використовуються для індикації навігації). Для візуалізації станів найчастіше використовується зміна кольору знака чи тла кнопки.

У дизайні сучасних вебсайтів, враховуючи актуальність плоского та матеріального дизайну, практично не використовують об'ємні кнопки, а дизайн-рішення про візуалізацію функціональних дій забезпечуються зміною графічного зображення знака та кольору в активному та неактивному стані; появою підсвічування елемента; анімацією знака тощо (рис. 1).

Візуалізація графічного знаку або символу інтерфейсу вебсайту стає «частиною навколишнього середовища, формуючи цілісний візуально-комунікативний простір» (Васильєв, 2024). Саме тому, завданням удосконалення дизайну знаків індикації є візуалізація дій та процесів, що виконуються для демонстрації та збереження взаємодії з користувачем. До цієї групи знаків нами віднесено індикатори ходу виконання операцій та знаки завантаження даних. Динамічні знаки індикації ходу виконання операцій показують обсяг виконаних робіт. Їх основним завданням є створення у користувача відчуття, що комп'ютер працює, а головною відмінністю адаптивного дизайну є анімація. Знаки індикації процесів проектується переважно у вигляді геометричних фігур, які рухаються у певному напрямку (рис. 2).



Важливою групою знаків внутрішньої інфографіки є знаки контенту вебсайтів, дизайн яких представляється як візуалізація можливого функціоналу проєктних дій або візуалізація змістовного наповнення. Передача інформації знаками цієї групи відбувається за рахунок використання засобів візуалізації, що дозволяє передавати великий обсяг інформації, роблячи її акцентною та доступною для легкого зчитування користувачем.

Розвиток адаптивних версій вебсайтів завдяки зменшенню екранного простору вимагають їх компактного представлення, а сучасні користувачі надають перевагу візуальній подачі контенту, що дозволяє економити час і увагу при пошуку необхідної інформації. Все це призводить до мінімізації обсягів текстової інформації на сторінках вебсайтах, а при можливості максимальної її заміни на графічні зображення. Знаки внутрішньої інфографіки, що представляють інформаційний контент вебсайту, дозволяють створити його привабливий, естетично довершений образ. Проте, необхідність пошуку користувачами сенсів і значень графічних зображень ускладнює комунікативну взаємодію. Основним завданням проєктування знаків внутрішньої інфографіки вебсайтів є максимальна споживча функціональність, що визначатиме дизайн-процес як адекватне відтворення графічного зображення з використанням текстового контенту у змістовній передачі сенсів. Тому, композиція та естетика інфографіки полягає у визначенні способу представлення знаку – у вигляді графічного зображення (іконки) або тексту (шрифтів). Загальновідома також пріоритетність графічних засобів візуалізації інформаційного контенту, здатного швидше переконати споживача дизайн-продукту. При цьому інколи використовують навіть епатажні графічні засоби проєктних сенсів.

Отже, графіка знаків сторінок вебсайтів являє собою засіб передачі змісту візуальними образами, які створюються на основі:

– спрощення зображення конкретного реального об'єкта або предмета, що легко розпізнаються користувачами (графічні зображення стилізованих рисунків товарного візочка, торбинки, предметів споживчого асортименту тощо (рис. 3,а);

– зображення об'єктів, які метафорично чи метонімічно пов'язані з дією; як приклади можна навести: команда «пошук» представлена зображенням лупи; акційні товари – полум'ям або блискавкою; доставку товарів позначають як авто або ракету; переключення мови сайту – зображенням земної кулі або колірним рішенням прапорів різних країн (рис. 3,б). Візуальна метафора порівнює певний сенс із графічним зображенням, викорис-

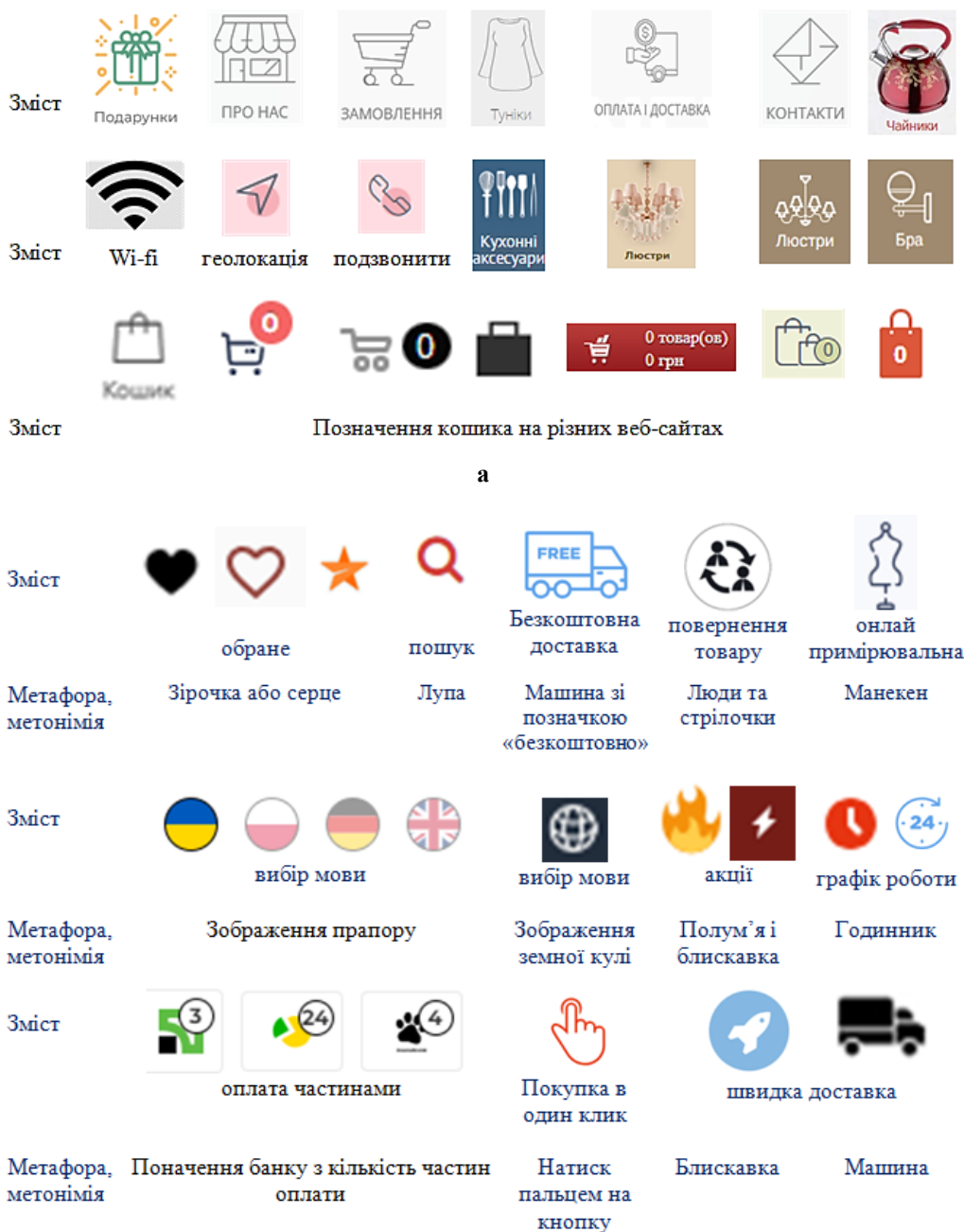
товуючи асоціативний зв'язок з властивостями певного предмету.

Візуальні метафори – один із популярних дизайнерських прийомів, що використовується в знаках інфографіки, допомагаючи донести ідеї та привернути увагу. При цьому використовують стилізовані або звичайні зображення. Для сторінок вебсайтів важливим є простота візуальних метафор з миттєвим розумінням проєктних образів. Наприклад значок «мені подобається» – це зображення серця або великого пальця, піднятого догори, яке розуміють користувачі в всьому світу (рис. 3,б);

– абстрактних фігур, зміст яких розкривається користувачам інтуїтивно або на основі раніше отриманого досвіду. Наприклад, знак меню, представлений у вигляді кількох паралельних горизонтальних смужок; стрілки, що вказують на напрямок переміщення або скролінгу; ряд точок або штрихів зі зміною кольору, що вказують на можливість вибору зображення; стрілки направлені в різні сторони або ваги, що говорить про функцію порівняння товарів або послуг тощо (рис. 4).

Графічні знаки на сторінках вебсайтів простіше розпізнаються, але їм часто не вистачає точності і ясності, що властиві тексту. Інколи такі знаки можуть бути сприйняті неоднозначно. Проте, часто достатньо миттєвої взаємодії зі знаком у процесі розпізнавання функції на відміну від текстового повідомлення. Доцільність використання графічних засобів у естетиці знаків та сенсів визначається універсальністю візуальної мови, що є важливим фактором для забезпечення сприйнятті інформації на вебсайтах в різних країнах світу.

Розмір графічного знаку внутрішньої інфографіки часто не перевищує 16x16 пікселів, що менше за будь-який текстовий знак. Завдяки використанню графічних знаків забезпечується раціональне використання простору сторінок вебсайтів, що дозволяє наповнювати їх великою кількістю графічних позначень закладених функцій. Отже, візуально-комунікативний простір вебсайту представляє собою динамічну систему змінних параметрів, яка забезпечує комунікацію, формуючи патерн, що швидко та природно сприймається користувачами. Такий простір потребує можливостей постійного перетворення, швидкої адаптації до оновлення» ресурсного контенту, «усвідомленої динамічної реакції на перебіг процесів» сприйняття інформації. «Візуалізація динамічних процесів, які змінюються з часом, в образотворенні простору стають змінними параметрами ... завдяки трансформації відбувається створення художнього образу (образотворчий



**Рис. 3. Знаки внутрішньої інфографіки:**  
**а** – на основі зображення конкретного реалістичного об'єкта або предмета;  
**б** – які метафорично та метонімічно пов'язують зображення з конкретними діями



**Рис. 4. Знаки внутрішньої іконографії у вигляді абстрактних фігур, зміст яких розкривається користувачам інтуїтивно на основі раніше отриманого досвіду**

аспект), поява нових функцій (структурно-функціональний аспект) або формування іншого контексту (системний аспект)» (Скляренко, 2023). З цього погляду нами запропоновано розгляд простору інтернет-ресурсу вебсайтів як динамічний патерн процесів та взаємодій, пов'язаних із сприйняттям інтерфейсу сторінок як дизайн-об'єктів, перенасичених інформаційним ресурсом в контексті зональних, локальних і глобальних перетворень. Саме тому, процес сприйняття відбувається за класичною схемою – розпізнавання форми елементу, тонової палітри кольорів, змісту комунікативного посилання. Графічна подача спрощує сприйняття, але часто написи сторінок одного вебсайту мають незначні відмінності. При цьому хоча тексти мають більшу інформативність, вони мають менше перспектив для використання у майбутньому як такі, що забирають багато часу для ознайомлення. Пріоритетним для ідентифікації залишається використання графічних знаків, що також вирішує проблеми з розпізнаванням при недостатній чіткості зображень. Все це доводить переваги наповнення сторінок вебсайтів графічними знаками для здійснення візуальних комунікацій з користувачами.

Значимо також, що текстові знаки на сторінках вебсайтів виконують навчальну роль. Зміст у таких знаках може бути представлено: дієсловом, що позначає необхідну дію (купити, дивитися все); іменником (називає певні предмети – назва категорії чи конкретного товару, акція, знижки, новинки, хіт продажу); прикметником (концентрує увагу на певних ознаках товару – популярні, нові надходження); числовим значенням (найчастіше використовується на вебсайтах для надання інформації про акційні пропозиції та додатково виділяється кольором, найчастіше червоним).

Дослідженнями виявлено, що проєктування знаків на основі текстів вимагає застосування слоганів, які найповніше відображають дії, а також акцентів зовнішніх ознак естетичного оформлення таких як колір, реєстр або кегль шрифту. Часто застосовують прийом представлення тексту (літер) шрифтовими або цифровими написами на різних геометричних фігурах (кнопках), які можуть змінювати колір тла або шрифту при взаємодії з користувачем, або приймати форму кнопки лише при такій взаємодії (наприклад, кнопки примари). Для зображення текстів в знаках на вебсайтах застосовують технічні шрифти без зарубок нижнього і верхнього реєстрів незалежно від товарної категорії. Колір тексту знаків завжди контрастний по відношенню до тла кнопки та змінюється при взаємодії.

В дизайні вебсайтів сьогодні часто використовують комбіновані знаки, в яких поєднано зображення та текстове повідомлення. Це дозволяє швидко знаходити необхідний візуальний знак та уточнити, який зі наявних знаків необхідно обрати завдяки текстовому поясненню. Розміщення на кнопці текстового повідомлення та графічного знаку є обґрунтованим, зважаючи на те що графічний знак служить для швидкої орієнтації та пізнання, а текст – для опису призначення конкретного об'єкту або дії. Важливою особливістю комбінованих знаків є те, що вони можуть мати графічне і текстове повідомлення як в статичному стані, так і при взаємодії, змінюючи колір тла, шрифтів і зображень. Дизайнерське рішення у вигляді комбінованого знаку займає значну кількість екранного простору, що є обмеженим в сучасних мобільних пристроях. Проте, використання комбінованих знаків при проєктуванні дизайну сторінок вебсайтів є прийнятними для груп потенційних користувачів з малим досвідом інтернет-комунікації. Варіантом комбінації знаків є використання так званих спливаючих вікон та підказок для вебсайтів в мінімалістичній стилістиці, поширене приховане меню, що відкривається при взаємодії тощо.

Збільшення користувачів мобільних пристроїв, в яких через обмежений простір надають перевагу трансформації текстів у графічні образи знаків комунікації вебсайтів, підтверджує тренди посиленого впливу сучасної графічної візуальної мови. Проте, до етапу візуалізації образних сенсів знаків внутрішньої інфографіки розробники приступають лише після узгодження дизайн-концепції із урахуванням характеристики-цільової аудиторії відповідно до напрямку роботи вебсайту. Варіанти графічних рішень таких знаків переважно зводяться до використання 2D графіки, які можуть доповнюватися текстами. Для сучасних вебсайтів характерні знаки, які візуалізують процеси завантаження сторінок та окремих елементів, з'являються при взаємодії та позначають додаткові функції для аналізу.

**Висновки.** За результатами дослідження визначено та описано основні типи знаків комунікації інтерфейсів веб-сайтів. Виявлено, що найбільш перспективними є графічні знаки внутрішньої інфографіки (icons). В деяких випадках, враховуючи тип споживачів, можливе використання комбінованих знаків-іконок. Підсумовуючи проаналізовану інформацію, нами виокремлено наступні тренди знаків внутрішньої інфографіки сучасних веб-сайтів:

– мінімалістичність дизайнерських рішень іконок залишається домінуючим трендом, осно-

вними відмінними рисами яких є прості форми, відсутність зайвих деталей та акцент на функціональності, що забезпечує легке розуміння інтерфейсу користувачами;

– адаптивність як до мобільних, так і до інших пристроїв та носіїв візуальної ідентифікації брендів;

– анімація іконок, використання ефектів мікро-взаємодії для візуалізації зворотного зв'язку з користувачами, що робить взаємодію з більш динамічною та видовищною (Васильєв, 2024);

– інтерактивність іконок при взаємодії з ними для візуалізації дій та процесів, що виконуються для демонстрації, залучення та збереження взаємодії з користувачем (Васильєв, 2024);

– рисовані вручну іконки, іконки у вигляді геометричних або абстрактних елементів, що

дозволяють відійти від традиційних рішень та вирізнитися сучасною естетикою, забезпечуючи донесення за рахунок форм, патернів та кольорів складних концепцій та створення унікальних візуальних образів;

– розробка стандартизованих іконок, що забезпечує створення більш простих за дизайном і зрозумілих для користувачів різних країн знаків (Nielsen, 2024);

– використання кола як об'єднуючого елемента в дизайні іконок для забезпечення гармонії та єдності всіх знаків вебсайту;

– використання звукових ефектів при взаємодії користувачів з іконками, що робить їх більш інформативними і забезпечує доступність та інклюзивність сайтів з урахування фізичних та когнітивних здібностей різних груп споживачів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабченко Я. Графічний дизайн у просторі інформаційно-комунікаційних технологій сучасності. *Мистецтвознавчі записки*. Київ : НАККіМ, 2019. № 36. С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10/32461/190670>.
2. Васильєв О. С. Дизайн веб-сайтів електронної комерції: еволюція, естетичні аспекти : дис. ... доктора філософії мистецтвознавства : 022 «Дизайн». Київ : КНУТД, 2024. 390 с.
3. Гладун О. До проблеми візуальної мови графічного дизайну України. *Вісник ХДАДМ*. Харків : ХДАДМ, 2009. № 5. С. 42–46.
4. Гладун О. Візуалізація інформації: інфографіка. *Вісник ХДАДМ*. Харків : ХДАДМ, 2012. № 4. С. 11–14.
5. Гладун О. Візуальна мова графічного дизайну як комунікативна знакова система. *Вісник ХДАДМ*. Харків : ХДАДМ, 2012. № 15. С. 11–14.
6. Квітка О. Морфологія і функція графічних знаків в дизайні візуальних комунікацій : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07. Харків, 2014. 20 с.
7. Сагун І. С. Інформаційна графіка: до питання термінології. *Теорія та практика дизайну*. Київ : НАУ, 2012. № 2. С. 113–119. DOI: [10.18372/2415-8151.2.6163](https://doi.org/10.18372/2415-8151.2.6163).
8. Складенко Н. В. Візуальні комунікації в дизайні: динамічні концепції сталого розвитку : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 484 с.
9. Соболев О. Інформаційний дизайн як комунікативний інструмент: методика проектування. *Вісник ЛНАМ*. Львів : ЛНАМ, 2016. № 30. С. 234–247.
10. Bühler D., Hemmert F., Hurtienne J., Petersen C. Designing Universal and Intuitive Pictograms (UIPP) – A Detailed Process for More Suitable Visual Representations. *International Journal of Human – Computer Studies*. 2022. № 163. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2022.102816>.
11. Creusen M., Veryzer R., Schoormans J. Product value importance and consumer preference for visual complexity and symmetry. *European Journal of Marketing*. 2010. №44(9|10). P. 1437–1452. DOI: <https://doi.org/10.1108/03090561011062916>.
12. Forsythe A., Mulhern G., Sawey M. Confounds in pictorial sets: the role of complexity and familiarity in basic-level picture processing. *Journal Behavior Research Methods*. 2008. № 40. P. 116–129. DOI: <https://doi.org/10.3758/BRM.40.1.116>.
13. Goonetilleke R., Shih H., On H., Fritsch J. Effects of training and representational characteristics in icon design. *International Journal of Human Computing Studies*. 2001. № 55. P. 741–760. DOI: <https://doi.org/10.1006/ijhc.2001.0501>.
14. Huang S., Shieh K., Chi C. Factors affecting the design of computer icons. *International Journal of Industrial Ergonomics*. 2002. № 29. P. 211–218. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0169-8141\(01\)00064-6](https://doi.org/10.1016/S0169-8141(01)00064-6).
15. Jylhä H., Hamari J. An icon that everyone wants to click: How perceived aesthetic qualities predict app icon successfulness. *International Journal of Human Computer Studies*. 2019. № 130. P. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2019.04.004>.
16. McDougall S., Reppa I. Why do I like it? The relationships between icon characteristics, user performance and aesthetic appeal. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society 52nd Annual Meeting*. New York. USA. 2008. P. 1257–1261. DOI: <https://doi.org/10.1177/154193120805201822>.
17. McDougall S., Reppa I. Ease of icon processing can predict icon appeal. *Proceedings of the 15th international conference on Human-Computer Interaction*. Las Vegas. USA. 2013. P. 575–584. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-3-642-39232-0\\_62](https://doi.org/10.1007/978-3-642-39232-0_62).
18. McDougall S., Reppa I., Kulik J., Taylor A. What makes icons appealing? The role of processing fluency in predicting icon appeal in different task contexts. *Applied Ergonomics*. 2016. № 55. P. 156–172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2016.02.006>.

19. Nielsen J. Icon Classification: Resemblance, Reference, and Arbitrary Icons. 2014. URL: <https://www.nngroup.com/articles/classifying-icons/> (дата звернення: 23.09.2024).
20. Qiang S., Fei H. An Icon Design Approach Based on Symbolic and Users Cognitive Psychology. Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Scienc. 2016. № 4(3). P. 695–705. DOI: <https://doi.org/10.11591/ijeecs.v4.i3>.
21. Oliinyk V., Chuieva O. Exploring the taxonomy and creative dynamics of infographics: a comprehensive classification and analysis. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених ДДПУ ім. І. Франка*. 2023. № 67(1). С. 188–194. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-25>.
22. Rushan Y. Icon Design Study in Computer Interface. *Procedia Engineering*. 2011. № 15. P. 3134–3138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.08.588>.
23. Wang M., Li X. Effects of the aesthetic design of icons on app downloads: Evidence from an android market. *Electronic Commerce Research*. 2017. № 17(1). P. 83–102. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10660-016-9245-4>.
24. Ware C. *Information visualization. Perception for Design*/ Colin Ware – Morgan Kaufmann Publishers, 2004. 486 p.

## REFERENCES

1. Babchenko, Y. (2019) Hrafichnyi dyzain u prostori informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii suchasnosti. [Graphic design in the space of modern information and communication technologies]. *Mystetstvoznavchi zapysky*. Kyiv : NAKKKiM, 36. 99–104. DOI: <https://doi.org/10/32461/190670>. [in Ukrainian].
2. Vasyliiev, O. S. (2024) Dyizain veb-saitiv elektronnoi komertsii: evoliutsiia, estetychni aspekty [E-Commerce Website Design: Evolution, Aesthetic Aspects] : dys. ... doktora filosofii mystetstvoznavstva : 022 «Dyzain». Kyiv : KNUTD, 2024. 390. [in Ukrainian].
3. Hladun, O. (2009) Do problemy vizualnoi movy hrafichnoho dyzainu Ukrainy. [To the problem of the visual language of graphic design of Ukraine]. *Visnyk KhDADM. Kharkiv : KhDADM*, 5. 42–46. [in Ukrainian].
4. Hladun, O. (2012) Vizualizatsiia informatsii: infohrafika. [Visualization of information: infographics] *Visnyk KhDADM. Kharkiv : KhDADM*, 4. 11–14. [in Ukrainian].
5. Hladun, O. (2012) Vizualna mova hrafichnoho dyzainu yak komunikatyvna znakova systema. [The visual language of graphic design as a communicative sign system] *Visnyk KhDADM. Kharkiv : KhDADM*, 15. 11–14. [in Ukrainian].
6. Kvitka, O. (2014) Morfolohiia i funktsiia hrafichnykh znakov v dyzaini vizualnykh komunikatsii [Morphology and function of graphic signs in the design of visual communications] : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva : 17.00.07. Kharkiv. [in Ukrainian].
7. Sakun, I. S. (2012) Informatsiina hrafika: do pytannia terminolohii. [Information graphics: to the question of terminology] *Teoriia ta praktyka dyzainu*. Kyiv : NAU, 2. 113–119. DOI: 10.18372/2415-8151.2.6163. [in Ukrainian].
8. Skliarenko, N. V. (2023) Vizualni komunikatsii v dyzaini: dynamichni kontseptsii staloho rozvytku. [Visual communications in design: dynamic concepts of sustainable development] : monohrafiia. Lutsk : Vezha-Druk. [in Ukrainian].
9. Soboliev, O. (2016) Informatsiinyi dyzain yak komunikatyvnyi instrument: metodyka proektuvannia. [Information design as a communicative tool: design methodology.] *Visnyk LNAM. Lviv : LNAM*, 30. 234–247. [in Ukrainian].
10. Bühler, D., Hemmert, F., Hurtienne, J., Petersen, C. (2022) Designing Universal and Intuitive Pictograms (UIPP) – A Detailed Process for More Suitable Visual Representations. *International Journal of Human – Computer Studies*. 163. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2022.102816>.
11. Creusen, M., Veryzer, R., Schoormans, J. (2010) Product value importance and consumer preference for visual complexity and symmetry. *European Journal of Marketing*. 44(9|10). 1437–1452. DOI: <https://doi.org/10.1108/03090561011062916>.
12. Forsythe, A., Mulhern, G., Sawey, M. (2008) Confounds in pictorial sets: the role of complexity and familiarity in basic-level picture processing. *Journal Behavior Research Methods*. 40. 116–129. DOI: <https://doi.org/10.3758/BRM.40.1.116>.
13. Goonetilleke, R., Shih, H., On, H., Fritsch, J. (2001) Effects of training and representational characteristics in icon design. *International Journal of Human Computing Studies*, 55. 741–760. DOI: <https://doi.org/10.1006/ijhc.2001.0501>.
14. Huang, S., Shieh, K., Chi, C. (2002) Factors affecting the design of computer icons. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 29. 211–218. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0169-8141\(01\)00064-6](https://doi.org/10.1016/S0169-8141(01)00064-6).
15. Jylhä, H., Hamari, J. (2019) An icon that everyone wants to click: How perceived aesthetic qualities predict app icon successfulness. *International Journal of Human Computer Studies*, 130. 73–85. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2019.04.004>.
16. McDougall, S., Reppa, I. (2008) Why do I like it? The relationships between icon characteristics, user performance and aesthetic appeal. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society 52nd Annual Meeting. New York. USA*, 1257–1261. DOI: <https://doi.org/10.1177/154193120805201822>.
17. McDougall, S., Reppa I. (2013) Ease of icon processing can predict icon appeal. *Proceedings of the 15th international conference on Human-Computer Interaction. Las Vegas. USA*, 575–584. DOI: [https://doi.org/10.1007/978-3-642-39232-0\\_62](https://doi.org/10.1007/978-3-642-39232-0_62).
18. McDougall, S., Reppa, I., Kulik, J., Taylor, A. (2016) What makes icons appealing? The role of processing fluency in predicting icon appeal in different task contexts. *Applied Ergonomics*, 55. 156–172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2016.02.006>.
19. Nielsen J. Icon Classification: Resemblance, Reference, and Arbitrary Icons. 2014. URL: <https://www.nngroup.com/articles/classifying-icons/> (дата звернення: 23.09.2024).
20. Qiang, S., Fei, H. (2016) An Icon Design Approach Based on Symbolic and Users Cognitive Psychology. Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Scienc, 4(3). 695–705. DOI: <https://doi.org/10.11591/ijeecs.v4.i3>.

---

21. Oliinyk, V., Chuieva, O. (2023) Exploring the taxonomy and creative dynamics of infographics: a comprehensive classification and analysis. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh DDPU im. I. Franka.*, 67(1). 188–194. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-25>.

22. Rushan, Y. (2011) Icon Design Study in Computer Interface. *Procedia Engineering*, 15. 3134–3138. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.08.588>.

23. Wang, M., Li, X. (2017) Effects of the aesthetic design of icons on app downloads: Evidence from an android market. *Electronic Commerce Research*, 17(1). 83–102. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10660-016-9245-4>.

24. Ware, C. (2004) *Information visualization. Perception for Design*/ Colin Ware – Morgan Kaufmann Publishers.

УДК 78.03:780.641

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-12>

**Юрій ГВОЗДЬ,**

*orcid.org/0000-0001-9166-5259*

*заслужений артист України,*

*аспірант кафедри музичного мистецтва*

*Навчально-наукового інституту сучасного мистецтва*

*Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,*

*артист оркестру*

*Українського академічного фольклорно-етнографічного ансамблю «Калина»*

*(Київ, Україна) dmz2122.uhvozd@dakkkim.edu.ua*

## СОПІЛКОВЕ МИСТЕЦТВО В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*У статті досліджується проблема побутування сопілкового мистецтва в культурно-мистецькому просторі. Мета дослідження – визначити та конкретизувати соціальну роль і еволюцію сопілкового мистецтва у контексті сучасного українського суспільства, досліджуючи його значення як елемента культурної спадщини та сучасної музичної сцени. Розкривається, що в Україні сопілкове мистецтво характеризується глибоким поєднанням традицій і сучасності, сопілка активно інтегрується у різні музичні жанри, від фольклору до поп-музики, що сприяє її популяризації. Простежено зміну історії статусу сопілки в Україні. У ХХ столітті політика денацифікації призвела до маргіналізації інструмента та репресій фольклористів. З початку 1960-х років і з пом'якшенням політики, сопілка знову привернула увагу. У 1970-х роках її включення до академічної програми Львівської консерваторії та підготовка дипломованих фахівців, виконавців з консерваторською освітою стали важливими кроками до визнання сопілки як концертного інструмента.*

*Методологія дослідження полягає у застосуванні системного та діалектичного підходів, що дозволяють розглянути сопілкове мистецтво як складну систему, яка об'єднує історичні, культурні та соціальні аспекти. Аналітичний метод та культурологічний аналіз застосовано для виявлення культурного значення сопілки, а також її трансформації та інтеграції в сучасну українську музичну культуру. Наукова новизна полягає у дослідженні еволюції сопілкового мистецтва, який охоплює його історичний та культурний контексти. Уперше акцентовано увагу на еволюційних змінах, що простежуються від народного використання інструменту до академічного визнання, зокрема його відродження у другій половині ХХ століття та інтеграції у сучасний мультикультурний простір.*

*З початком процесів індустріалізації та урбанізації, традиційні музичні інструменти поступово втрачали своє значення у побутовому контексті. Сопілка, стала асоціюватися з частиною сільської культури, перестала бути об'єктом повсякденного використання в урбанізованих середовищах. Її соціальна роль була переосмислена і з практичного музичного інструмента вона перетворилася на символічний маркер національної ідентичності та культурної спадщини.*

**Ключові слова:** *сопілка, сопілкове мистецтво, народна музика, музична спадщина, етнічні інструменти, сучасна музична культура, музичні традиції, інновації в музиці, відродження інструментів.*

**Yurii HVOZD,**

*orcid.org/0000-0001-9166-5259*

*Honored Artist of Ukraine,*

*Graduate student at the Department of Musical Art*

*Educational and Scientific Institute of Modern Art*

*of National Academy of Culture and Arts Managers,*

*Orchestra Artist*

*Ukrainian Academic Folklore and Ethnographic Ensemble "Kalyna"*

*(Kyiv, Ukraine) dmz2122.uhvozd@dakkkim.edu.ua*

## PIPING ART IN THE CONTEMPORARY CULTURAL SPACE: CHALLENGES AND PROSPECTS

*The article examines the problem of pipe art living in the cultural and artistic space. The purpose of the study is to define and specify the social role and evolution of pipe art in the context of modern Ukrainian society, exploring its significance as an element of cultural heritage and the modern music scene. It is revealed that the pipe art in Ukraine is characterized by a deep combination of tradition and modernity, the pipe is actively integrated into various musical*

genres, from folklore to pop music, which contributes to its popularization. The change in the history of the status of the pipe in Ukraine is traced. In the 20th century, the policy of denazification led to the marginalization of the instrument and the repression of folklorists. From the beginning of the 1960s and with the softening of politics, the pipe again attracted attention. In the 1970s, its inclusion in the academic program of the Lviv Conservatory and the training of certified specialists, performers with conservatory education became important steps towards the recognition of the flute as a concert instrument.

The research methodology consists in the application of systemic and dialectical approaches that allow us to consider pipe art as a complex system that combines historical, cultural and social aspects. Analytical method and cultural analysis were applied to reveal the cultural significance of the bagpipe, as well as its transformation and integration into modern Ukrainian musical culture. The scientific novelty lies in the study of the evolution of pipe art, which covers its historical and cultural contexts. For the first time, attention is focused on the evolutionary changes that can be traced from the popular use of the instrument to academic recognition, in particular, its revival in the second half of the 20th century and its integration into the modern multicultural space.

With the beginning of the processes of industrialization and urbanization, traditional musical instruments gradually lost their importance in the everyday context. The pipe became associated with a part of rural culture and ceased to be an object of everyday use in urbanized environments. Its social role was rethought and it turned from a practical musical instrument into a symbolic marker of national identity and cultural heritage.

**Key words:** flute, flute art, folk music, musical heritage, ethnic instruments, contemporary musical culture, musical traditions, innovations in music, revival of instruments.

**Постановка проблеми** щодо вивчення сопілкового мистецтва в сучасному українському суспільстві обумовлена трансформацією її соціальної ролі та значення. Сопілка, як символ української культури, відіграє важливу соціальну роль у житті і побуті українського народу, яка еволюціонувала з плином часу: з практичного інструмента вона перетворилася на символічний елемент національної ідентичності та частину культурної спадщини, який продовжує існувати, хоч і в іншому, менш масовому, контексті.

Протягом ХХ початку ХХІ століття існувала низка факторів, що змінила соціальну роль та значення сопілкових інструментів. Серед них, недостатня увага з боку державних інституцій, комерціалізація, урбанізація українського суспільства внесли корективи щодо соціальної ролі сопілки. З цього приводу Я. Товкайло зауважує: «Склався стереотип мислення, що традиційна музика, інструменти і автентичний спів є «сільськими», надто простими, порівняно із «класичними» інструментами. Відношення ж навіть до хроматичної або так званої «академічної» сопілки зазвичай теж несерйозне» (Товкайло, 2020: 162). Таку ситуацію, детермінувала відсутність можливості отримати якісний інструмент для професійної діяльності і навчання, обмежена кількість широкомасштабних подій: фестивалів, конкурсів та культурних заходів, що могли б популяризувати цей інструмент. Означені фактори призвели до маргіналізації, та витіснення із широкого ужитку сопілкового мистецтва в сучасному соціокультурному контексті. Тому нині сопілка, хоч і активно використовується для створення атмосферних композицій у сучасних музичних жанрах (таких, як нью-ейдж), інструмент поступово переходить

у сферу вузькопрофесійного вжитку, стаючи предметом дослідження для фахівців, а не частиною масової культури. Вивчення змін статусу сопілки є необхідним для збереження і розвитку української музичної спадщини, дозволить глибше зрозуміти процеси трансформації української культурної спадщини, а також сприятиме пошуку нових форм її інтеграції в сучасний культурний простір.

**Аналіз досліджень.** Історично сопілка була невід'ємною частиною повсякденного життя українців. Використання сопілки в народних обрядах і святах підкреслювало її інтегрованість у соціокультурні практики українського суспільства. Історична ретроспектива, регіональні особливості та призначення цього давнього духового інструмента є предметом дискусій серед науковців А. Арбузової, Ю. Бойко, А. Гуменюк, Р. Дзвінка, О. Довгаля, Д. Добрусинеця, І. Зінків, М. Корчинського, Б. Корчинської, С. Максимів. А. Підківка, А. Соболяка, П. Яцків. Дослідниками розглянуто аспекти конструкції інструменту, включаючи історичну перспективу, проведено порівняльний аналіз концертно-виконавського життя у різні історичні періоди та в контексті незалежної України.

Публікації, присвячені конкретним дерев'яним духовим інструментам або конкретним музичним жанрам, іноді розглядають тісно пов'язані етнічні дерев'яні духові інструменти, як приклади, включають статтю «Гуцульські музичні інструменти з обертоновим інтонуванням: тилинка, трембіта, дрімба» у якій відзначено, що народні інструменти супроводжували ключові моменти життєвого циклу, виражали емоції і настрої спільнот, а також символізували зв'язок із природою, свободою та національною автентичністю (Філоненко Л., Німилович О. 2012: 45).



Роль виразника народної душі та символу духовної ідентичності закріпили за сопілкою твори класиків української літератури, таких як Т. Шевченко, Л. Українка та Г. Квітка-Основ'яненко. У своїх творах О. Ільченко, В. Короленко, І. Нечуй-Левицький згадували сопілку як символ народного життя, своєрідного маркера настроїв і почуттів селян. Її звучання супроводжувало важливі моменти в життєдіяльності громади, відображало радості й печалі простого люду – чабанів, скоморохів, чумаків, народних митців. Сопілка була глибоко інтегрована у народний побут, грати вчилися ще з дитячого віку на інструментах, зроблених власноруч.

Завдяки сучасним цифровим технологіям та Інтернету, сопілка отримує можливість для реінтеграції в сучасну світову культуру, розширює можливості спілкування однодумців. У 2020 році проведено онлайн-форум сопілкарів: «Сопілка XXI – від дилетантизму до професіоналізму: педагогічно-етичний вимір». Форум охоплює педагогічні, конкурсні, концертні та наукові аспекти побутування сопілкового мистецтва в Україні (Корчинська, 2020: 1). Позитивною тенденцією щодо утвердження мультикультурного статусу сопілкового мистецтва стає наявність численних онлайн-платформ, блогерів інфлюенсерів, онлайн спільнот, які пропонують ресурси для вивчення гри на сопілці, що відкриває нові можливості для її збереження та популяризації. Проведений нами аналіз наявних інтернет джерел доводить, що більшість ресурсів є етномузикологічними, органологічними або історичними за своєю природою. Ці ресурси популяризують інструмент, дозволяють використовувати його як об'єкт для навчання та дослідження, що підкреслює його важливість у процесах відновлення національної культурної спадщини.

Інформація про українські дерев'яні інструменти трапляється також і у зарубіжних наукових джерелах. Зокрема, роботі Д. Річардса під назвою «Етнічна та історична музика», цілий розділ присвячено флейтам панфлейті, пеннівістл та дерев'яним флейтам-сопілкам (Davis, 1999: 83). Таким чином, аналіз публікацій демонструє інтерес наукової спільноти до конструкційних особливостей інструмента, його виконавської практики в різні історичні періоди та його еволюції в незалежній Україні. Сучасні технології та Інтернет відкривають нові можливості для відродження і популяризації сопілки, особливо через онлайн-платформи та спільноти. Хоча більшість ресурсів мають етномузикологічний або історичний характер, вони обмежено сприяють практичному навчанню гри на інструменті.

Аналіз наукових публікацій, присвячених сучасному стану використання сопілки в Україні, афішуючи активне використання сопілки в мистецтві, зокрема у музиці, літературі та образотворчому мистецтві, свідчить також і про те, що нині її роль стала більш естетичною та символічною. Її звучання і використання у сучасних художніх творах використовується для передачі певних емоційних або культурних змістів. Таким чином, процеси модернізації та урбанізації українського суспільства, поступово трансформували роль цього традиційного музичного інструменту. Сопілка перейшла від статусу об'єкта побутового використання до символічного артефакту, який репрезентує національну ідентичність та культурну спадщину в умовах сучасного культурного простору.

**Мета дослідження** – визначити та конкретизувати соціальну роль і еволюцію сопілкового мистецтва у контексті сучасного українського суспільства, досліджуючи його значення як елементу культурної спадщини та сучасної музичної сцени.

**Виклад основного матеріалу.** Музичні духові інструменти, зокрема ті, що складаються з наборів трубок, мають довгу історію і використовувалися в різних культурах світу. Подібні інструменти, виготовлені з різноманітних матеріалів, існували ще в класичній грецькій культурі, де отримали назви «панфлейта» та «сиринга». Вони також поширювалися в Африці, Азії та Америці. Сьогодні найвідоміші зразки таких інструментів виготовляються з бамбука і є популярними в музичній традиції Східної Європи та Перуанських Анд. Відмінності в стилях гри на цих інструментах є значними: європейська традиція відома записами Г. Замфіра, який грає квазікласичний репертуар, тоді як андійські музиканти застосовують перкусивний стиль, використовуючи ці інструменти в народній та популярній музиці.

Одним із ключових елементів аналізу музичних духових інструментів є їх поділ на три великі групи: свисткові, язичкові та амбушюрні інструменти. Свисткові інструменти мають спеціальний механізм – свисток, язичкові – язичок, а амбушюрні інструменти використовують губи для створення звуку. Амбушюр, з французької означає «рот», підкреслює основний метод отримання звуку через губи. Прикладом найпростішого амбушюрного інструменту є труба, яка може бути виготовлена з різних матеріалів, таких як метал, пластик, дерево або навіть трави. Наприклад, рослина дудник (дягель високий), що росте на берегах річок, може бути використана для виготовлення примітивної труби. При стисканні губ і продуванні повітря через таку трубу можна отри-

мати різні звуки: високі ноти при щільно стиснутих губах і сигнальні при розслаблених.

Друге місце після сопілок за чисельністю та ступенем збереження в українській традиції займає абік – це музичний інструмент групи язичкових аерофонів (шалмеїв). Абік функціонує паралельно з пастушими трубами і рогами мундштучного типу, як дерев'яними, так і з натурального рогу тварин. В інших регіональних традиціях українців він відомий під назвами труба, пастуша труба, ріг, бекавка тощо.

Сопілка виготовляється з різних видів деревини, таких як бузина, ліщина, липа, очерет чи калина. Крім того, деякі сучасні виробники флейт виготовляють бамбукові сопілки, які не обов'язково прив'язані до конкретної музичної традиції. Деякі виробники сопілок успішно використовують інші матеріали, такі як делрін або навіть ПВХ труби. Вони можуть сильно відрізнятися за розмірами та можуть бути навіть розроблені для гри в альтернативних гамах, але практично всі ці виробники флейт продають переважно інструменти простої системи. Довжина сопілки зазвичай сягає від 300 до 400 мм, а кількість отворів, призначених для зміни висоти звуків, варіюється від п'яти до десяти або без них відкритого (фрілька, флюяра, тилинка / теленка) або закритого (денцівка, пищавка, дудка, гайда) типу. Такі варіації дозволяють створювати різні звукові тембри та забезпечують широкий діапазон тональностей. Репертуар, що виконується на цих інструментах, включає народні мелодії, традиційні пісні та сучасні музичні адаптації.

З фізичної точки зору сопілка є самопідтримуваною коливальною системою, що складається з резонатора (трубки) та джерела звукових коливань (дихання музиканта). Звук генерується шляхом продування повітря через отвір, а зміна висоти звуку досягається шляхом відкривання або закривання отворів пальцями. Цей процес вимагає високого рівня координації та контролю над диханням, що робить гру на сопілці технічно складною.

Отже, сучасні духові інструменти є результатом багатовікових емпіричних модифікацій, які дозволили досягти високої якості звучання, легкості у виконанні та акустичного відгуку.

Серед основних технік гри на сопілці можна виділити варіювання сили видиху та використання пальців для зміни висоти нот. Такі техніки дозволяють виконувати як прості народні мелодії, так і складніші композиції, що вимагають високої майстерності.

Серед різновидів сопілки можна виділити такі типи, як денцівка (подібна до блок-флейти) та фрілька (схожа за конструкцією на сучасну флейту).

Згідно з чудовим оглядом здійсненим Н. Пастернаком, залежно від регіону та музичних традицій, ці інструменти мають різні акустичні особливості, що відображає культурну специфіку кожного регіону (Пастернак, 2013: 13). Аналізуючи техніку гри дослідник відзначає, що техніка гри на сопілці значною мірою визначається культурним контекстом, у якому цей інструмент використовується. Наприклад, у західноукраїнських регіонах, де сопілка традиційно супроводжує коломийки або весільні обряди, використовується швидкий ритмічний стиль гри. У центральних регіонах популярні мелодійні, плавні варіації народних пісень.

Поза функціональним призначенням, сопілковий інструментарій відіграв важливу роль у культурних практиках як «музика для слухання» під час громадських заходів та подій, а також у вуличних виступах. Меншою мірою, його сопілковий інструментарій присутній у складі традиційних тріо музик і зафіксовано переважно в окремих областях Центральної України, а згодом – у складі інструментальних ансамблів Гуцульщини.

Отже, традиційно сопілка виконувала роль важливого соціального механізму, що забезпечував передачу культурних цінностей спільнот. Її простота та доступність дозволяли кожному стати учасником музичного процесу, що підкреслювало колективний характер соціальних взаємодій у традиційному українському суспільстві.

В сучасних реаліях сопілкова традиція частково збереглася і функціонує в Карпатах, на Поліссі та Волині. Спорадичні релікти цієї культурної практики можна також знайти в лісостеповій зоні, наддніпрянсько-східно-подільському регіоні. Пастуші (чабанські) традиції гри на сопілці в степових районах Півдня України документуються переважно в художній літературі. Ці описи, поки є малодослідженими і можуть слугувати основою для наукової реконструкції традиційних музичних практик, за умови їх аналізу в контексті інтонаційно-стильових досліджень цього регіону.

Сопілкові інструменти Карпатського регіону відзначаються значною різноманітністю. Їх можна умовно класифікувати за етнокультурними групами, такими як гуцули, бойки та лемки. Серед традиційних інструментів гуцулів можна виділити відкриті або незаднені сопілки, такі як фрілька (фюярка) і флюяра (флюера), а також закриті або заднені інструменти: денцівка, тилинка, дво-денцівка, півтораденцівка (близнюківка), зозулька (окарина) та свиріль.

Таким чином, у ХХ сторіччі, хоча сопілкова традиція втратила свою популярність у побутовому вжитку у багатьох регіонах, вона продовжує

існувати в окремих частинах України, зберігаючи культурну спадщину через традиційні музичні інструменти та народні практики.

Процес розвитку та становлення сопілкової культури має низку драматичних і навіть трагічних моментів. У ХХ столітті радянська влада здійснювала цілеспрямовану ліквідацію музичних інструментів, які були символами української національної культури. Музиканти та фольклористи, які займалися популяризацією народних інструментів, могли зазнавати репресій. Прикладом цього є доля Г. Хоткевича та В. Кабачка, які зазнали переслідувань за свою діяльність у сфері народної музики. Радянська влада, яка панувала на території України протягом більшої частини ХХ століття, проводила активну політику денацифікації. Ця політика була спрямована на знищення або пригнічення елементів національної культури, які могли сприяти зміцненню національної ідентичності та самосвідомості. Сопілка, як один з таких елементів, стала об'єктом уваги радянської влади.

Попри активну політику денацифікації, сопілка змогла зберегтися як важливий елемент української культури. Це стало можливим завдяки наполегливості окремих осіб та груп, які прагнули зберегти та популяризувати народні інструменти.

Перші кроки до визнання сопілки як академічного інструмента були зроблені в 1960-х роках. У цей період активізувались фольклорні експедиції. Студенти та викладачі музичних навчальних закладів почали записувати фольклорні композиції, серед яких зустрічалися та інструментальні твори. Це сприяло зростанню інтересу до народних інструментів, включаючи сопілку. Одним з перших, хто порушив питання про введення сопілки на кафедру народних інструментів, став М. Корчинський.

Разом із тим, на кафедрах народних інструментів у музичних навчальних закладах сопілка довгий час не знаходила свого місця. Ключовим моментом в історії сопілки в Україні стало її впровадження до навчальної програми Львівської державної консерваторії імені М. В. Лисенка у 1970-х роках. Це було результатом наполегливих зусиль ентузіастів, таких як М. Тимофіїв, які прагнули підняти статус інструмента до академічного рівня. Кроком у становленні академічного сопілкового мистецтва стало створення оркестру українських народних інструментів. Ініціатором цього проекту був Я. Орлов. Оркестр, який тепер відомий як Національний оркестр народних інструментів України, був заснований у 1968 році за підтримки С. Козака, баса оперного співака та патріота України.

Важливу роль у цьому процесі відіграв Р. Дверій, який у 1976 році став першим в історії української музичної культури дипломованим виконавцем на сопілці з консерваторською освітою. Це досягнення стало поворотним моментом у визнанні сопілки як повноцінного концертного інструмента. Р. Дверій брав активну участь у наукових конференціях, де представляв свої дослідження з інтерпретації сопілкової музики. Його виступи на вузівських та всесоюзних конференціях сприяли визнанню сопілки як серйозного академічного інструмента. На всесоюзній конференції студентського науково-творчого товариства в Києві Р. Дверій зайняв перше місце, що стало важливим кроком у визнанні сопілкового мистецтва.

Таким чином, попри численні перешкоди, сопілка поступово завойовувала своє місце в музичній освіті. У 1976 році Р. Дверій став першим дипломованим сопілкарем, що стало історичною подією для української музичної культури. Побутування сопілкового мистецтва у ХХ столітті було тривалим і складним процесом, який включав як ініціативи окремих осіб, так і системні зміни в музичній освіті. Сопілка, як народний інструмент, змогла завоювати своє місце в академічному світі, попри ідеологічні та бюрократичні перешкоди. Це свідчить про силу та живучість української культурної спадщини.

Спорідненим інструментом з українською сопілкою – є блок флейта. Яка виникла в добу Бароко, а також румунський та молдавський флуер, ірландська та балканська сопілка. Серед українських педагогів побутує думка, що навчання на блок флейти є легшим ніж опанування сопілки (Корчинська, 2020: 1). Така ситуація сталася в наслідок того, що в Україні під впливом суспільно політичних зрушень сопілка культура не розвивалася рівномірно, а мала певну специфіку.

Музикознавчий аналіз підкреслює, що музичні інструменти, такі як сопілка, є засобом символічного вираження соціальних норм і культурних кодів. Музика на сопілці часто пов'язана з етнічною та національною ідентичністю, відображаючи прагнення до самовираження та збереження традицій. У цьому контексті сопілка стає не просто музичним інструментом, а потужним символом культурного спадку та соціальної єдності.

Зміна у політиці щодо сопілки та інших елементів української культури пов'язана з еволюцією радянської політики та зміною ідеологічних пріоритетів. У 1960-х роках відбулося пом'якшення політики щодо національних культур у Радянському Союзі. Це було пов'язано з кількома факторами, включаючи хрущовську відлигу – період

відносної лібералізації та палаталізацію репресивної політики. Це дозволило деяким аспектам національної культури відродитися.

У 1959 році за ініціативою видатного культурного діяча та майстра музичних інструментів В. Зуляка в селищі Мельниця-Подільська Борщівського району Тернопільської області було засновано Мельнице-Подільські виробничі експериментальні музичні майстерні. У 1960-х роках у цих майстернях активно здійснювалося відродження українських традиційних музичних інструментів, що стало важливим етапом у відновленні культурної спадщини України. Майстерні В. Зуляка були унікальними в масштабах країни, оскільки там виготовляли автентичні інструменти, включаючи зразки давнього музичного мистецтва (Кройтор, 2011: 6). Найвідомішим досягненням цього виробництва стали хроматичні сопілки з 10 отворами, створені київським майстром Д. Демінчуком. Висока якість та масштабне виробництво цих інструментів зробили Мельнице-Подільські музичні майстерні відомими як в Україні, так і серед української діаспори за кордоном упродовж 1980–1990-х років. На початку 1990-х років фабрика перейшла в стихійне виробництво, і в нинішні дні фабрика не діє. Як зауважує культурний діяч краю Ю. Кройтор, «здавалось би, зі здобуттям незалежності ми повинні були з запозяттям відроджувати свої національні традиції, популяризувати, розвивати їх, показувати світу самобутню етнічну культуру. Жаль, що ініціатива організатора цієї важливої справи народного майстра Василя Зуляка не має продовження в наш час» (Кройтор, 2011: 6).

Із закриттям фабрики митці зіштовхнулися із кризою, яка полягала у відсутності якісних музичних інструментів (Корчинська, 2020: 1). Ця ситуація мала значний вплив на культурне життя регіону та країни в цілому. Відсутність якісних інструментів призвела до зменшення можливостей для творчої самореалізації митців, що в свою чергу, негативно вплинуло на розвиток сопілкової культури в Україні. Це призвело до зменшення інтересу до музичної діяльності серед молоді, для якої стали недоступні інструменти з якісним звучанням. Обмежило можливості для проведення культурних заходів та фестивалів, які є важливими для популяризації національної культури та відтворення національних традицій.

Таким чином, з початком процесів індустріалізації та урбанізації, традиційні музичні інструменти поступово втрачали своє значення в побутовому контексті. Зокрема, сопілка, стала асоціюватися з частиною сільської культури, пере-

стала бути об'єктом повсякденного використання в урбанізованих середовищах. Її соціальна роль була переосмислена: з практичного інструмента вона перетворилася на символічний маркер національної ідентичності та культурної спадщини.

Після закриття Мельнице-Подільських музичних майстерень фабрика Трембіта стала єдиним виробником народних музичних інструментів в Україні (Корчинська, 2020: 1). Виробничі потужності фабрики зосереджені у Львові. Компанія має значний досвід у розробці струнних музичних інструментів і протягом понад 60 років активної діяльності запропонувала широкий асортимент продукції, яка вирізняється доступною ціною та сучасними характеристиками. Комерційна цінова політика, використання сучасних методів і технологій виробництва, велика команда фахівців та продумана стратегія збуту дозволили отримати якісні музичні інструменти по доступній ціні, що сприяє їх щоденному вдосконаленню та реалізації творчих ідей.

Певне відродження серед виробників сопілок відбулося із появою у 1996 році компанії Акрополіс. Компанія виробляє сопілки з української деревини, що відповідає високим стандартам якості та екологічним нормам. Під керівництвом технологів колишніх Мельнице-Подільських майстерень, компанія поєднує традиційні методи виробництва з новаціями, використовуючи сучасні комп'ютеризовані технології. Одним з популярних різновидів є Мельнице-Подільська сопілка Historical-80 – бюджетна модель з цільним корпусом. Іншим видатним різновидом є сопілка сопрано, яка має багате тембральне забарвлення, гучний та вирівняний звук у всіх регістрах, охоплює діапазон у 2,5 октави та має можливість налаштувань. Ця сопілка є універсальним інструментом (як для початківців, так і для професіоналів) та може застосовуватися у сольній, ансамблевій або оркестровій сфері. Вона дозволяє використовувати різні типи аплікатур без втрати якісної інтонації, що робить інструмент багатим на різноманітні темброві відтінки та дає можливість використання різних динамічних відтінків при грі. Компанія Акрополіс також виробляє інші моделі сопілок, проте, зауважимо, що ці сопілки серійного виробництва і мають більш менш однакове звучання.

Для створення якісного інструменту, виробникам доводиться вирішувати низку проблем. Інструмент повинен забезпечувати можливість виконання широкого діапазону нот, налаштованих на певну шкалу, працювати в різних умовах довкілля, бути відносно легким для гри та вод-

ночас мати гарний звук. Вирішення цих питань стало результатом багатовікової практики проб і помилок, що й визначає вартість інструментів. Сучасний дизайн і виготовлення духових інструментів – це передусім ручна робота, що зберігає традиції, але також враховує технічні інновації.

Якість музичного інструменту оцінюється на кількох рівнях: виробником, музикантом і слухачем. Основні характеристики, на які звертають увагу музиканти під час вибору інструменту, включають динамічний діапазон, налаштування, якість тону, узгодженість тону по всьому діапазону, легкість витягання ноти і стабільність звучання. Більшість цих критеріїв є суб'єктивними, але характеристики, пов'язані з фізичними параметрами, такими як висота, гучність і тембр, можна виміряти об'єктивно.

Таким чином, нині якісні сопілки можуть бути важкодоступними, хоча зараз є кілька кваліфікованих виробників, а також народні майстри, що зберігають традиції виробництва сопілкових інструментів. Здешевлення ціни на сопілки призвело до зниження якості музичного інструменту. У контексті культурології, це явище можна розглядати як наслідок комерціалізації та масового виробництва, які часто супроводжуються спрощенням технологічних процесів та використанням дешевших матеріалів. Такий підхід, хоча і робить інструменти доступнішими для широкого кола споживачів, водночас призводить до втрати традиційних технік виготовлення та зниження культурної цінності продукції. У результаті, відбулася цінова диференціація фабричних музичних інструментів, перетворилися на масовий товар, що не відповідає високим стандартам якості та естетики, властивим традиційним народним інструментам, а стихійно інструменти вироблені майстрами мали досить високу ціну – що зробило їх недоступними для масового використання, а також не давало змогу молодому поколінню почути якісне звучання.

У своєму виступі А. Яцків розповідає про свій досвід роботи в Німеччині (Корчинська, 2020: 1). Він наголошує на тому, що у німецькій громаді існують традиції домашнього музикування, яке органічно вплетені у дозвілля членів громади. Перспективним для популяризації інструмента він вважає поширення кращих зразків сопілкової музики у масову культуру XXI століття.

Сучасне сопілкове мистецтво в Україні відзначається динамічністю, поєднуючи традиційні елементи з новаторськими підходами. Т. Лошак активно працює над відновленням бойківської сопілки, впроваджуючи інновації, а популяризація «Демінчукової сопілки» свідчить про новий

етап розвитку інструменту. Оркестр «Фольклор», заснований у Хмельницькій області, є унікальним у своєму складі, виконуючи традиційну музику переважно незрячими музикантами, використовуючи такі інструменти, як сопілка-контрабас. Сопілкарі встановлюють рекорди: Валерій Козаченко зіграв Гімн України на сопілці під час подорожі на велосипеді, а у селі Стрілки 406 сопілкарів виконали колядку, встановивши новий рекорд. Андрій Могилко вразив своїм виступом, одночасно пропилявши на спині й граючи на сопілці. Сопілка також проникає в сучасну музику: гурт «Воплі Відоплясова» використав сопілку у хіті «Весна», гурт «Кімната Гретхен» використовує її у патріотичній пісні «Кров Самурая», а «ТНМК» додає сопілкові елементи до своєї реп-композиції «Порепалося серце». На міжнародній сцені, зокрема на Євробаченні, Д. Мазуряк, гурт «KAZKA» і «Go\_A» інтегрували сопілку у свої виступи, а В. Дужик із гурту «Калуш» створив вражаючий ефект поєднання сопілки з бітбоксом.

**Висновки.** Отже, побутування сопілкового мистецтва в Україні нині характеризується глибоким поєднанням традицій і сучасності. Сопілка активно інтегрується в різні музичні жанри, від фольклору до поп-музики, що сприяє її популяризації. Протягом історії статус сопілки в Україні суттєво змінювався. Спочатку вона була важливим елементом народної культури, що відображав зв'язок із природою та національну автентичність. У XX столітті радянська політика денацифікації призвела до маргіналізації інструмента та репресій фольклористів. З початку 1960-х років і з пом'якшенням політики, сопілка знову привернула увагу. У 1970-х роках її включення до академічної програми Львівської консерваторії та підготовка дипломованих фахівців, виконавців з консерваторською освітою стали важливими кроками до визнання сопілки як концертного інструмента.

Протягом кінця XX століття сопілкове мистецтво в Україні зазнало серйозних змін. Однак, попри ці виклики, сопілка змогла зберегти свою роль в українській культурі завдяки зусиллям ентузіастів та фольклористів.

У XXI столітті сопілка переживає новий етап розвитку, що відзначається як унікальними досягненнями, так і її інтеграцією в сучасну музику. Для досягнення масової популярності сопілкової культури важливо забезпечити комплексний підхід, що включає кілька ключових аспектів. По-перше, необхідно підтримувати культурні ініціативи, такі як фестивалі та конкурси, які сприя-

тимуть популяризації сопілки. Освітні програми, що включають навчання гри на сопілці, повинні стати частиною навчальних планів у школах та музичних навчальних закладах. Сучасні технології можуть допомогти у створенні онлайн-платформ для навчання та популяризації інструмента.

Інтеграція сопілки в сучасні музичні жанри дозволить зробити її більш доступною для широкої аудиторії. Підтримка виробників, які зберігають традиції виготовлення сопілок, також є важливим фактором. Наукові дослідження та публікації можуть підвищити обізнаність про значення сопілки в українській культурі. Міжнародна співпраця та активне просування через соціальні мережі допоможуть зробити інструмент відомим за межами України.

Міжкультурний підхід має вирішальне значення для популяризації сопілки, оскільки він відкриває нові можливості для інтеграції інструмента в глобальний музичний контекст. Співпраця з міжнародними музикантами та участь у міжнародних фестивалях дозволяє сопілці бути частиною різних музичних традицій і стилів, що робить її більш доступною і цікавою для світової аудиторії. Міжкультурні обміни та інтеграція сопілки в сучасні музичні проекти сприяють створенню нових аранжувань і інтерпретацій, що підвищує її популярність та значення на глобальному рівні.

Таким чином, комплексний підхід до популяризації сопілкової культури дозволить зберегти та розвивати її для майбутніх поколінь, забезпечуючи її масове визнання та вплив на сучасну музику.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acropolis – музичні інструменти. *Всеукраїнський онлайн-форум СОПІЛКА XXI* : веб-сайт. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=qfzuTNxSp44> (дата звернення: 15.09.2024).
2. Гуцульські музичні інструменти з обертоновим інтонуванням: тилинка, трембіта, дрімба. *Фольклористична діяльність Михайла Тимофіїва* / за ред. Л. Філоненко, О. Німилович. Івано-Франківськ : «Місто НВ», 2012. С. 44–47.
3. Кройтор Ю. Йому аплодував Київ. *Вільне життя*. 2011. 19 серпня. С. 6.
4. Пастернак Н. Гуцул не зіграє на бойківській сопілці, а бойко – на гуцульській. *Культура і життя*. 2013. 8 лютого. (№ 6). С. 13.
5. Товкайло Я. М. Традиційні народні аерофони в контексті навчання у мистецьких школах. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2020. Вип. 38. С. 159–164. URL : [https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3770/Tovkaylo Я. М. Традиційні народні аерофони в контексті навчання в мистецьких школах.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3770/Tovkaylo%20Ya.%20M.%20Traditsiyni%20narodni%20aerofony%20v%20konteksti%20navchannya%20u%20mistetskykh%20shkolakh.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
6. Davis Richard. Complete Guide to Film Scoring: The Art and Business of Writing Music for Movies and TV. Boston: Berklee Press, 1999. 378 с. URL: [https://hugoribeiro.com.br/biblioteca-digital/Davis-Complete\\_Guide\\_Film\\_Scoring.pdf](https://hugoribeiro.com.br/biblioteca-digital/Davis-Complete_Guide_Film_Scoring.pdf)

### REFERENCES

1. Acropolis – muzychni instrumenty (2020). Vseukrayinskyy onlayn-forum SOPILKA XXI [Acropolis – musical instruments. All-Ukrainian online forum SOPILKA XXI]. Veb-sayt [in Ukrainian].
2. Filonenko, O. Nymylovykh (2012). Hutsulski muzychni instrumenty z obertonovym intonuvannyam: tylynka, trembita, drymba. Folklorystychna diyalnist Mykhayla Tymofiyeva. [Hutsul musical instruments with overtone intonation: tilinka, trembita, drimba. Folklore activity of Mykhailo Tymofiyev]. Ivano-Frankivsk : Misto NV. S. 44–47 [in Ukrainian].
3. Kroytor YU. (2011). Yomu aploduvav Kyiv. [Kyiv applauded him]. Vilne zhyttya : hazeta. s. 6 [in Ukrainian].
4. Pasternak N (2013). Hutsul ne zihraye na boykivskiy sopilti, a boyko – na hutsulskiy. [Hutsul will not play on the Boyko pipe, but Boyko – on the Hutsul]. *Kultura i zhyttya* : hazeta. s. 13 [in Ukrainian].
5. Tovkaylo YA. M. (2020). Tradytsiyni narodni aerofony v konteksti navchannya u mystetskykh shkolakh. [Traditional folk aerophones in the context of teaching in art schools]. Kyiv : Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats. Vyp. 38. S. 159–164 [in Ukrainian].
6. Devis Richard (1999). Povnyy posibnyk iz ozvuchuvannya filmiv: Mystetstvo ta biznes napysannya muzyky dlya filmiv i TB. [Complete Guide to Film Scoring: The Art and Business of Writing Music for Movies and TV]. Boston : Berklee Press. S. 378.

УДК 004.774.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-13>

**Соломія ГЕВКО,**

*orcid.org/0009-0009-9171-1425*

*студентка I курсу магістратури*

*Інституту гуманітарних і соціальних наук*

*Національного університету «Львівська політехніка»*

*(Львів, Україна) solomiia.hevko.mdkib.2024@lpnu.ua*

**Наталія ВОВК,**

*orcid.org/0000-0002-2470-7188*

*кандидат історичних наук, доцент,*

*доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності*

*Національного університету «Львівська політехніка»*

*(Львів, Україна) nataliia.s.vovk@lpnu.ua*

## **ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕБДИЗАЙН МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ ПОДороЖЕЙ: ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ КОРИСТУВАЦЬКОГО ДОСВІДУ**

*Мета дослідження полягає у аналізі та створенні вебдизайну додатку для подорожей, який буде забезпечувати ефективну та зручну взаємодію користувачів з цифровим ресурсом. Методологію дослідження складають загальнонаукові методи аналізу і синтезу (для проведення аналізу сучасного стану вивчення проблеми та наявних українських додатків для планування подорожей), метод моделювання (розробка дерева цілей та функціональної моделі задачі) та метод прототипування (розробка прототипу вебдодатку для подорожей з урахуванням сучасних дизайн-рішень та UX/UI підходів). Наукова новизна полягає у розробці найбільш інноваційного та сучасного дизайну вебдодатку, який буде відповідати сучасним вимогам користувачів за забезпечуватиме ефективну взаємодію клієнтів з додатком. Висновки. Розробка вебдизайну додатку для подорожей, який буде відповідати сучасним вимогам користувачів та забезпечувати ефективну взаємодію з цифровим ресурсом, є ключовою складовою успішного продукту на ринку. У роботі досліджено сучасний стан використання мобільних додатків для подорожей, визначено їх позитивні та негативні характеристики. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці інтерфейсу додатку для подорожей, який буде забезпечувати функції прокладання та планування маршрутів, рекомендації щодо місць для відвідування, бронювання готелів та транспорту, організація групових поїздок, спільне планування маршрутів з іншими користувачами, отримання детальної інформації про події та заходи, організація екскурсій, обмін порадами та досвідом з іншими користувачами. Результати дослідження можуть бути використані для розробки інтуїтивно зрозумілого, зручного та функціонального інтерфейсу додатку, що відповідає потребам користувачів у плануванні та організації подорожей. Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки інтуїтивно зрозумілого, зручного та функціонального інтерфейсу додатку. Це сприятиме підвищенню задоволеності користувачів та ефективності їх взаємодії з додатком у процесі планування та організації подорожей.*

**Ключові слова:** вебдизайн, мобільні додатки, цифровий ресурс, користувачі, подорожі, туризм.

**Solomiia HEVKO,**

*orcid.org/0000-0001-6941-6336*

*Student of the 1st year of the Master's degree*

*Institute of Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University*

*(Lviv, Ukraine) solomiia.hevko.dk.2020@lpnu.ua*

**Nataliia VOVK,**

*orcid.org/0000-0002-2470-7188*

*Candidate in Historical Sciences, Associate Professor;*

*Associate Professor at the Department of Social Communications and Information Activity*

*Lviv Polytechnic National University*

*(Lviv, Ukraine) nataliia.s.vovk@lpnu.ua*

## **INNOVATIVE WEB DESIGN OF MOBILE APPLICATIONS FOR TRAVEL PLANNING: IMPROVING THE QUALITY OF USER EXPERIENCE**

*The purpose of the study is to analyze and create a web design for a travel application that will provide effective and convenient user interaction with a digital resource. The research methodology consists of general scientific methods of analysis and synthesis (to analyze the current state of the problem and existing Ukrainian applications for travel*

planning), modeling method (development of a goal tree and a functional model of the problem) and prototyping method (development of a prototype of a web application for travel, taking into account modern design solutions and UX/UI approaches). The scientific novelty is the development of the most innovative and modern web application design that will meet modern user requirements and ensure effective customer interaction with the application. Conclusions. Developing a web design for a travel application that will meet modern user requirements and ensure effective interaction with a digital resource is a key component of a successful product on the market. The paper examines the current state of use of mobile travel applications, identifies their positive and negative characteristics. The practical significance of the obtained results lies in the development of a travel application interface that will provide the functions of route planning and planning, recommendations for places to visit, hotel and transport booking, organization of group trips, joint route planning with other users, obtaining detailed information about events and activities, organizing excursions, sharing tips and experiences with other users. The study results can be used to develop an intuitive, convenient and functional application interface that meets the needs of users in planning and organizing travel. The results of the study can be used to develop an intuitive, user-friendly and functional application interface. This will help to increase user satisfaction and the effectiveness of their interaction with the application in the process of planning and organizing travel.

**Key words:** web design, mobile applications, digital resource, users, travel, tourism.

**Постановка проблеми.** У сучасному світі мобільні додатки для подорожей стають невід'ємною частиною туристичного досвіду. Туризм може стати джерелом надходжень до бюджету країни, стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу. Подорожі можуть допомогти людям впоратися зі стресом та тривогою, викликаними війною. На ринку інформаційного простору України наразі немає мобільного додатка, який би містив в собі всю інформацію, необхідну для планування та здійснення подорожей. Туристи змушені використовувати вебсайти, застосунки, форуми та соціальні мережі для пошуку інформації про транспорт, проживання, харчування, розваги, що створює незручності, особливо для людей, які ніколи не планували подорож.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вебдизайн – один з найважливіших факторів успішності вебсервісу (Ramya, P., Jai Sai Chaitanya, K., Fardeen, S.K. та Prabhakar, G., 2023). Цифровий сервіс часто є першою точкою контакту потенційних клієнтів з брендом. Якісно розроблений вебдизайн справляє позитивне перше враження та формує довіру. Користувацький інтерфейс повинен забезпечити зручність використання програми, щоб скоротити час, який потрібен для пошуку інформації. Зручний та візуально привабливий додаток може стати вирішальним фактором, у випадку, коли потенційні клієнти порівнюють різні варіанти. Аналіз літератури показав, що питання вивчення теоретичних та практичних засадів вебдизайну досліджено досить ґрунтовно, зокрема такими науковцями: О. Романюк, Д. Кательніков, О. Косовець та Романюк А. (2007), М. Компанеєтс (2016), Ю. Сивоус (2023). У цих дослідженнях представлено огляд основних правил розроблення візуальної компоненти та розміщення контенту, засоби композиції, аспекти, історія та принципи вебдизайну. Важливим аспектом при створенні інформаційного ресурсу також є колір та шрифт. Це питання досліджували І. Якуніна (2018), А. Сафронова (2020), О. Вакулєнко (2017), В. Усик та В. Лобода (2022).

Особливості розробки візуальної компоненти для мобільних застосунків описували В. Корнута, О. Корнута, Ю. Катамай та Ю. Меренко (2024).

**Мета статті** – аналіз та створення вебдизайну додатку для подорожей, який буде забезпечувати ефективну та зручну взаємодію користувачів з цифровим ресурсом. Для досягнення мети поставленні основні завдання: огляд наукових джерел, аналіз стану предметної області – дослідження інформаційних ресурсів у галузі туризму, побудова інформаційної та функціональної моделей задач; розробка вайрфрейму інформаційного ресурсу; розробка інтерфейсу користувача додатку для подорожей.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вайрфрейм – це схематичне зображення вигляду майбутнього цифрового ресурсу (Що таке вайрфрейм, мокап і прототип). Вайрфрейми вирішують питання з'єднання архітектури сайту з візуальним дизайном, визначають послідовність відображення інформації та функціональність інтерфейсу, встановлюють пріоритети контенту та місце, де він буде розташований.

При створенні мобільного додатку необхідно використовувати знання про UI/UX дизайн. UI – це візуальне оформлення інтерфейсу, яке робить його привабливим та зрозумілим для користувачів. UX – це процес дослідження поведінки користувачів, розроблення прототипу та проведення тестування, щоб користувачі могли з легкістю отримати бажаний результат та задовольнити свої очікування. Якісний користувацький досвід характеризується зручною та приємною взаємодією користувача з програмним забезпеченням (Що таке вайрфрейм, мокап і прототип). UI-дизайн відповідає за кольорову гаму, шрифти, анімацію, а UI-патерни допомагають розмістити складові дизайну так, як користувач звик їх бачити у інших програмах.



Тренди у вебдизайні постійно розвиваються, тому що дизайнери прагнуть створювати ідентичність для брендів, задовольняти нові потреби користувачів та розробляти візуал, який міг би боротися з потужною конкуренцією (Тренди вебдизайну). У 2024 році дизайнери застосовують нові передові технології для покращення досвіду користувача, що зображені на рис. 1.

Мобільні додатки для подорожей у цифровому просторі України мають низку таких проблем, через які виникають незручності у їх використанні:

- значна кількість застосунків для подорожей пропонують лише окремі базові функції (бронювання квитків, готелів або планування маршрутів), тож користувачі змушені завантажувати та використовувати декілька додатків для бронювання квитків, пошуку готелів, розваг, планування місць для відвідування, тощо, що робить процес планування більш складним і трудомістким;

- деякі інформаційні ресурси не оновлюють інформацію, тож на сьогодні вона є неактуальною та недостовірною, що може призвести до проблем під час подорожі (застарілі ціни, неможливість знайти потрібний транспорт або заселитися в готель через зміну локації). Недостовірна інформація також може негативно вплинути на імідж України як туристичного напрямку;

- чимало застосунків для подорожей мають незручний та застарілий інтерфейс. Через це у користувачів виникають труднощі у пошуку потрібних функцій. Відсутність візуальної ієрархії та привабливості цифрового ресурсу може сприяти негативне перше враження та сформує неприємний досвід користування;

- деякі додатки для подорожей не надають великого значення безпеці застосунку та персональних даних користувачів, що може призвести до витоків чи крадіжки інформації, фінансових витрат, спроб злому, негативних відгуків;

- недосконала або незручно спроектована система оплати може призвести до проблем при бронюванні квитків, готелів або дозвілля; транзакції можуть бути відхилені через помилки в системі оплати. У результаті, користувачі можуть перейти до конкурентів, які пропонують більш зручну систему оплати;

- неадаптованість мобільних додатків для подорожей до потреб іноземних туристів може мати значний вплив на туристичний ринок. Відсутність перекладу інтерфейсу та контенту на інші мови ускладнює використання додатку для туристів з інших країн, що спричинює втрату потенційних клієнтів;

- більша частина українських додатків для подорожей мають обмежену або відсутню інтеграцію з готелями, музеями, ресторанами, транспортними компаніями, відсутню програму лояльності, пробного періоду, що зменшує шанси збільшити продажі та залучити клієнтів.

Український цифровий простір репрезентує невелику кількість додатків, які мандрівники можуть використовувати для планування подорожей. Один з таких WalQlike – український додаток, який пропонує користувачам інтерактивний та персоналізований спосіб запланувати подорож у деяких містах України. Додаток створює унікальний маршрут у формі квесту, що відповідає запитам користувачів, а саме: інтересам, часовим рамкам та кількості осіб, які подорожують.

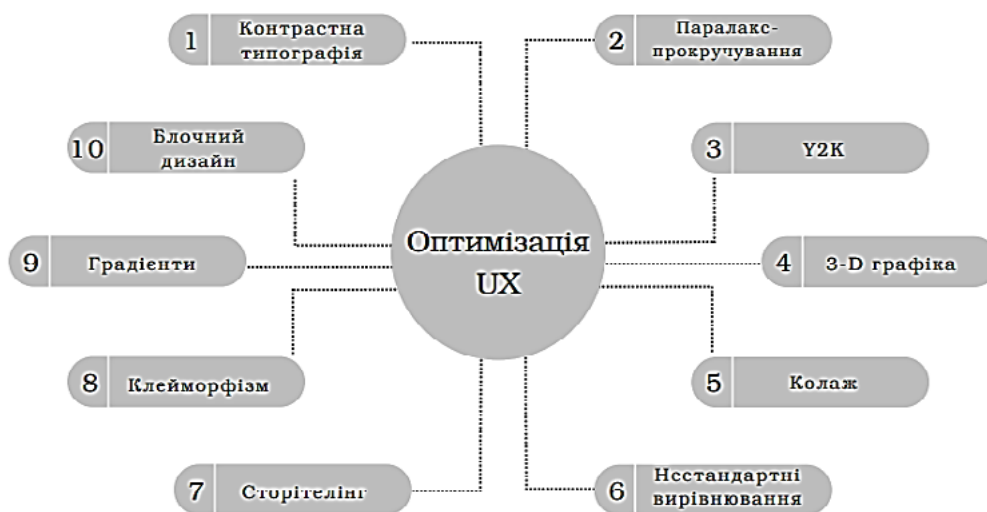


Рис. 1. Передові технології для покращення досвіду користувача

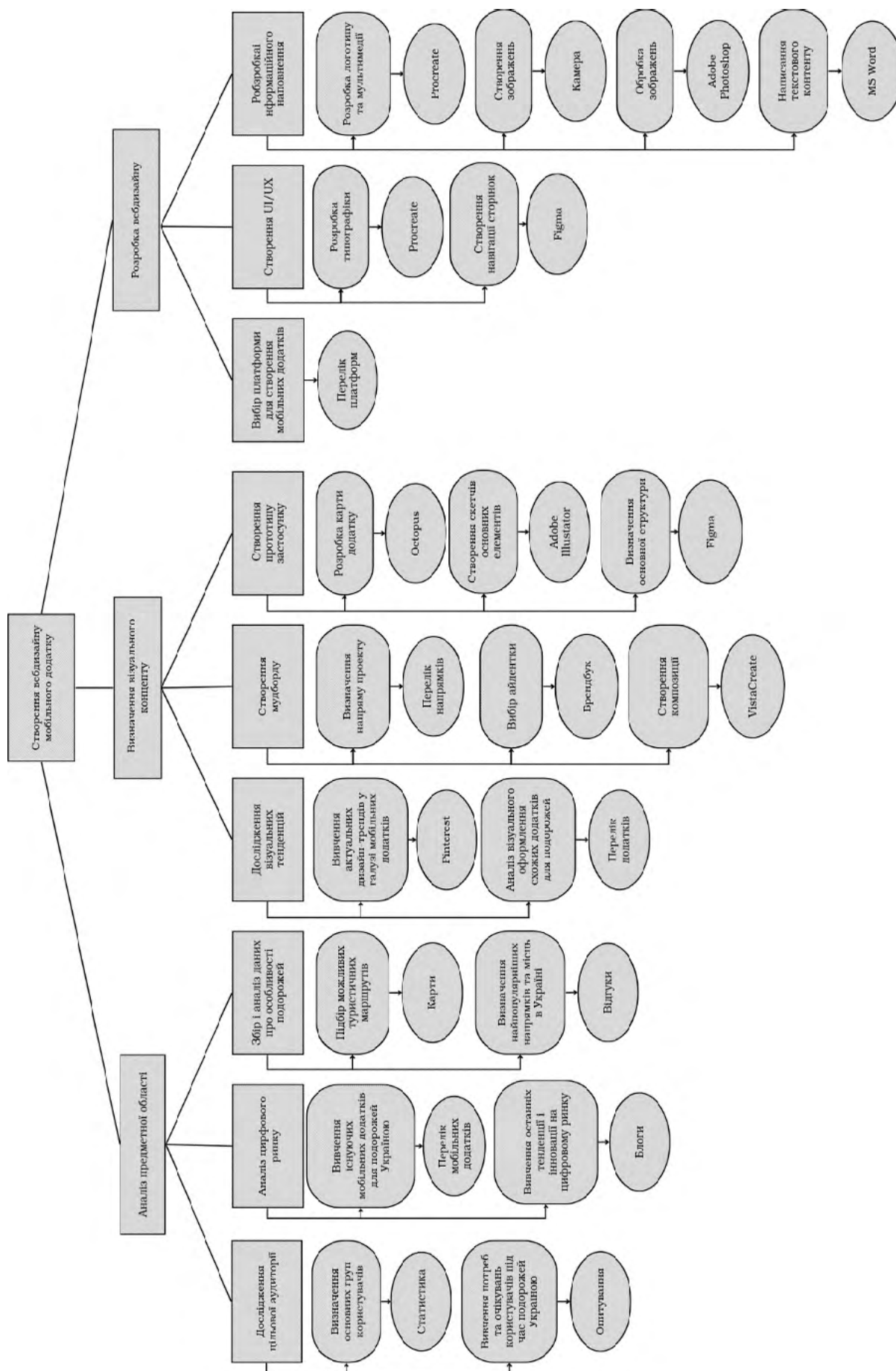


Рис. 2. Дерево цілей створення вебдизайну мобільного додатку для подорожей

Додаток Подорожуй Черкащиною розроблений українською ІТ-компанією Everlabs. Застосунок доступний для платформ iOS і Android та пропонує інформацію про туристичні об'єкти Черкащини українською та англійською мовами. Інформаційний ресурс містить інформацію про 190 туристичних локацій Черкащини з описами, фотографіями, адресами, контактними даними та пропонує готові маршрути з геолокаціями.

Додаток Tomato є ідеальним рішенням для мандрівників, які займаються кулінарним туризмом. Застосунок пропонує широкий спектр функцій для полегшення пошуку та бронювання ресторанів в Україні. Користувачі можуть знаходити заклади за різними критеріями, включаючи місце знаходження, назву, кухню, тип закладу та відстань (Гевко С. та Вовк Н., 2024).

Щоб вирішити актуальні проблеми, які наявні в застосунках у цифровому просторі України, прийнято рішення розробити інформаційний ресурс для планування подорожей. Такий сервіс буде розроблено з урахуванням сучасних дизайн-рішень та UX/UI підходів. Застосунок буде пропонувати користувачам широкий спектр функцій: пошук та бронювання квитків на різні види транспорту, бронювання готелів та хостелів, планування маршрутів з урахуванням особистих вподобань, пошук видатних місць та визначних пам'яток. Це допоможе користувачам отримати позитивний досвід, швидко знаходити потрібну інформацію, здійснювати необхідні дії, що підвищить лояльність та залученість до додатка.

Інформаційний ресурс буде надавати можливість спілкуватися з іншими мандрівниками, щоб отримати корисні поради та рекомендації, скооперуватися з іншими користувачами для того, щоб організувати подорож разом та ділитися своїми планами подорожей, фотографіями та відгуками з друзями. У застосунку будуть рекомендації щодо

маловідомих та популярних місць для туризму. Також, буде запроваджена інтеграція з іншими туристичними сервісами, що зробить планування подорожі більш зручним, через те, що користувачам не потрібно переходити з одного додатку в інший.

Завдяки вирішенню актуальних проблем, інформаційний ресурс буде надавати позитивний досвід користувачам, тому що вони зможуть легко знаходити потрібну інформацію та планувати свої подорожі. В результаті, клієнти будуть популяризувати застосунок та будуть лояльні до ресурсу, який економить їх час та робить подорожі більш комфортними та доступними.

Такий мобільний додаток буде корисним для:

- туристичних агенцій та операторів для автоматизації бронювання квитків, готелів, екскурсій, трансферів, страхування;

- державних органів, які можуть використовувати додаток для стимулювання туризму в країні, надаючи туристам інформацію про візи, правила в'їзду, визначні місця, транспорт, ресторани, готелі. Також, застосунок може використовуватися для збору даних про туристичні потоки, що допоможе у плануванні розвитку туристичної інфраструктури;

- транспортних компаній, які зможуть використовувати інформаційний ресурс для продажу квитків на різні види транспорту, включаючи автобуси, поїзди;

- готелів та інших місць розміщення, які можуть застосовувати додаток для просування їх послуг та для бронювання номерів;

- музеїв, театрів та інших культурних установ, які можуть продавати квитки на вистави, концерти, виставки у додатку.

Для реалізації процесу розробки вебдизайну для туристичних додатків доцільно розробити дерево цілей (рис. 2), яке дасть змогу краще зрозуміти цілі, які необхідно досягти для реалізації

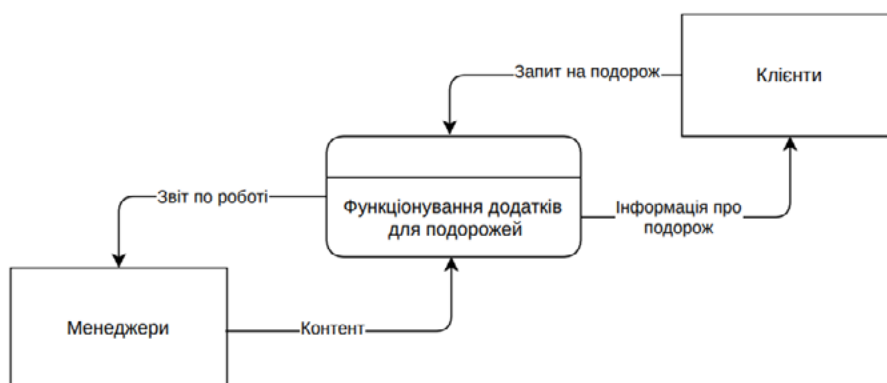


Рис. 3. Функціональна модель

генеральної цілі «Створення вебдизайну мобільного додатку». Зокрема, розробка вебдизайну передбачає: аналіз предметної області, визначення візуального концепту та розробка вебдизайну.

Для представлення формальної моделі процесу «Функціонування додатків для подорожей» використано нотацію Гейна-Сарсона. На рис. 3 подано контекстну діаграму, в якій зображено основний процес та дві зовнішні сутності, які на нього впливають.

Зовнішніми сутностями є менеджери, які визначають контент додатку: опис маршрутів, інформація про готелі, перелік доступних турів та клієнти, які є користувачами додатку, використовують його для планування, організації своїх подорожей та здійснюють запит на подорож, у якому міститься інформація про дати подорожей, бюджет, вид подорожі, кількість людей та дати (в додатку є фільтр подорожей, де можна налаштувати ці опції). В результаті виконання основного процесу Клієнти отримують Інформацію про подорож, а менеджери – Звіт по роботі. Такі звіти можуть включати інформацію про кількість запитів, популярні маршрути та дати.

На рис. 4 зображено деталізацію головного процесу. Менеджер передає інформаційний контент в систему, структурувавши інформацію, після чого, передає її в сховище даних. Інформація про подорожі виходить з сховища даних та формується каталог подорожей, після

чого інформація про тури подається клієнту. Відбувається процес формування запиту користувача на бронювання та створюється звіт про бронювання подорожі.

В результаті роботи, створено вебдизайн додатка «Travel to Gather», дизайн якого орієнтований на забезпечення зручного і ефективного користувацького досвіду, інтегруючи сучасні UI/UX підходи.

Основні компоненти додатку складаються з таких сторінок: домашня сторінка, яка зображена на рис. 5, репрезентує головне меню, пошук, іконку сповіщень, рекомендації і пропозиції щодо вибору подорожей, список областей та інтерактивна карта, на якій можна обрати локацію, яка сподобалася. Після вибору регіону для подорожей відкривається сторінка, яка містить локації для подорожей у обраній області. Також наявна функція «Запропонувати локацію», натиснувши яку, туристи можуть заповнити форму та поділитися місцем, яке б вони хотіли порекомендувати іншим користувачам. Після обробки форми модератори, за згодою користувача, можуть додати запропоновану локацію до застосунку.

У додатку представлені опції бронювання готелів, турів, дозвілля та транспорту. Користувачі можуть застосувати фільтр, щоб отримати точні результати на їх запит. Тури класифіковані за категоріями, що полегшує навігацію та орієнтацію в застосунку.

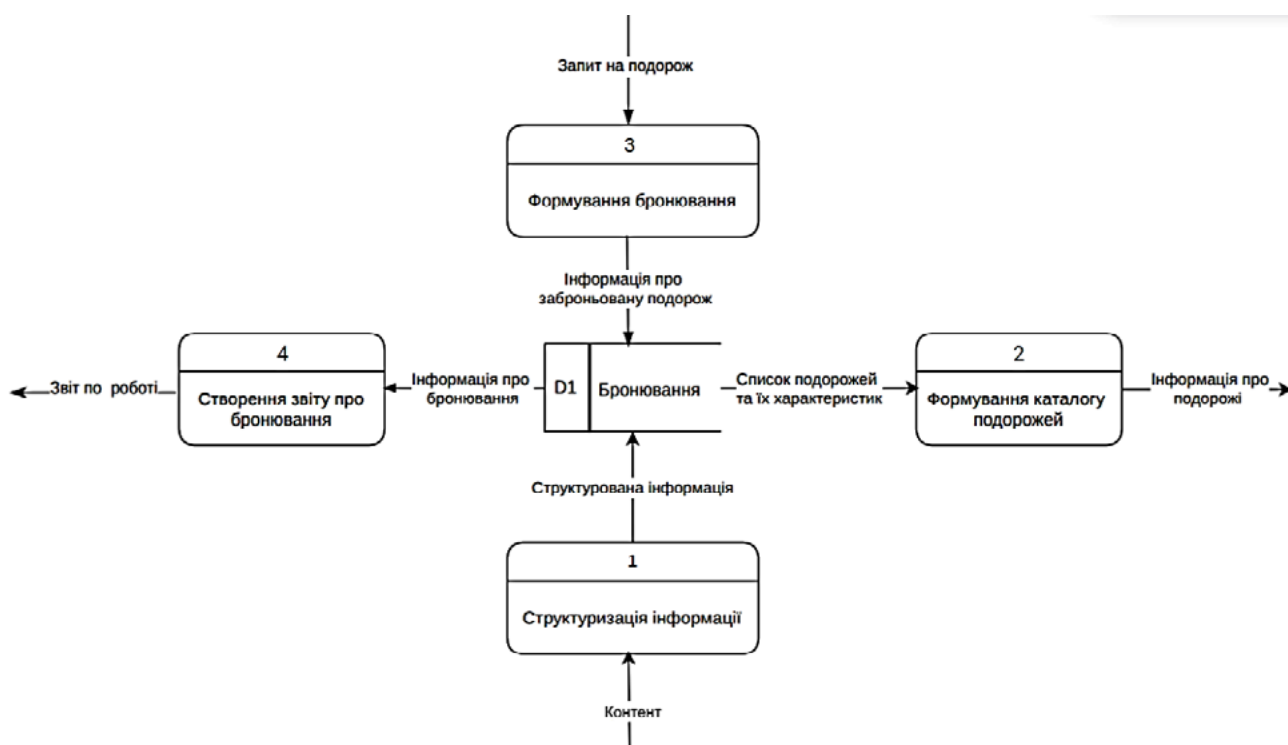


Рис. 4. Деталізація функціональної моделі





Рис. 5. Домашня сторінка додатку «Travel to Gather»

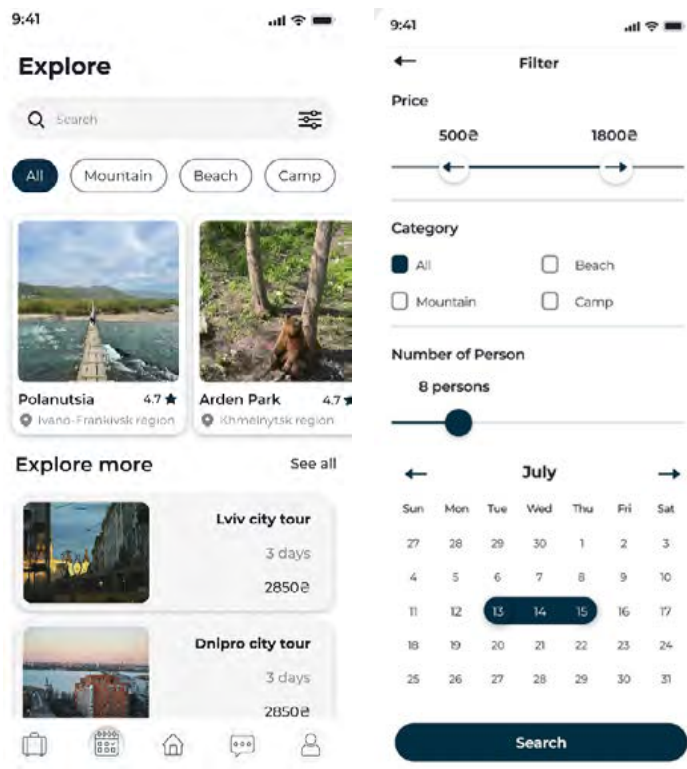


Рис. 6. Сторінка Тури та Фільтр подорожей



Рис. 7. Стрічка постів у додатку «Travel to Gather»

Інтеграція в додаток соціальних мереж (рис. 7) особистих повідомлень та можливості здійснювати дзвінки значно підвищує функціональність і користь застосунку для туристів. Ці опції сприяють формуванню активної спільноти мандрівників,

полегшують організацію подорожей, запроваджують безпеку та дозволяють користувачам обмінюватися досвідом. Користувачі мають можливість публікувати свої враження від подорожей у вигляді текстових повідомлень та фотографій. Опція коментування дозволяє вести обговорення, обмінюватися порадами та додатковою інформацією. Ці функції посилюють соціальну значимість додатку та сприяють формуванню віртуальної спільноти, де кожен може знайти підтримку та друга для подорожей.

**Висновки.** Розробка вебдизайну додатку для подорожей, який буде відповідати сучасним вимогам користувачів та забезпечувати ефективну взаємодію з цифровим ресурсом, є ключовою складовою успішного продукту на ринку. Інтерфейс додатку повинен забезпечувати користувачам можливість легко і швидко прокладати та планувати маршрути, отримувати рекомендації щодо місць для відвідування, бронювати готелі та транспорт, організовувати групові поїздки та спільно планувати маршрути з іншими користувачами. Це значно підвищує ефективність використання додатку. Важливим аспектом є забезпечення можливості користувачам обмінюватися порадами та досвідом, організовувати екскурсії та дізнаватися про події та заходи. Це створює інтерактивне середовище та сприяє залученню користувачів.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки інтуїтивно зрозумілого, зручного та функціонального інтерфейсу додатку. Це сприятиме підвищенню задоволеності користувачів та ефективності їх взаємодії з додатком у процесі планування та організації подорожей.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Web Design as an Important Factor in the Success of a Website. Smart Technologies in Data Science and Communication / Ramya P., Jai Sai Chaitanya K., Fardeen S.K. та Prabhakar G..Lecture Notes in Networks and Systems, 2023. 558 p.
2. Web Design Trends. *Designmodo* : веб-сайт. URL: <https://designmodo.com/web-design-trends-2024/>. (дата звернення: 12.03.2024).
3. Вакуленко О. В. Колірні тренди в сучасному веб-дизайні. *Культура України*. 2017. Вип. 56. С. 204–214.
4. Гевко С., Вовк Н. Українські онлайн-додатки для подорожей: структурований аналіз. *Інформація, комунікація, суспільство 2024* : зб. матеріалів 13-ї Міжнародної наукової конференції ICS-2024, 2024. С. 156–157.
5. Єгорова І., Ільченко К. Особливості тестування інтерфейсу користувача. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія: *Нові рішення у сучасних технологіях*, 2022. №4 (14), С. 18–23.
6. Компанець М. Прийоми і засоби композиції у веб-дизайні. *Молодий вчений*, 2016, № 10, С. 145–148.
7. Особливості проектування інтерфейсів користувача для мобільних додатків / Корнута В., Корнута О., Катамай Ю., Меренко Б. *Наука і техніка сьогодні*, 2024. № 1(29). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1\(29\)-738-748](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-738-748) (дата звернення: 12.03.2024).
8. Король А., Ходзінська Я. Мобільний додаток з використанням UI/UX дизайну засобами мультимедійного дизайну у програмі Figma. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : зб. матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 2023. С. 352–354.
9. Веб-дизайн і комп'ютерна графіка: навчальний посібник / Романюк О., Кателініков Д., Косовець О., Романюк А. Вінниця, 2007. 158 с.
10. Сафронова А. О. Сучасні колірні співвідношення у веб-дизайні. Час мистецької освіти. *Мистецька освіта: пошуки та відкриття* : зб. ст. VIII Всеук. наук.-практ. Конф, м. Харків, 2020. С. 69–73.
11. Сивоус Ю. В. Історія, види, аспекти та принципи дизайну. *Традиції та інновації у сучасному дизайні* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2023. С. 86–89.
12. Тренди веб-дизайну 2024. *KMRVDSGN* : веб-сайт. URL: <https://www.komarov.design/triendi-vieb-dizainu-2024/> (дата звернення: 12.03.2024).
13. Усик В. В., Лобода, В. С. Дослідження впливу кольору як елемента веб-дизайна на користувачів веб-сайтів. *Інформаційні проблеми теорії акустичних, радіоелектронних і телекомунікаційних систем* : тези доповідей 11-ї Міжнародної науково-технічної конференції, 2022. С. 52–54.
14. Шеліхова І. Б., Краєвська О. О. Етапи розробки дизайну веб-сайту, Science and Innovation of ModernWorld : proceeding of 6th International Scientific and Practical Conference, 2023. P. 321–329.
15. Не соромно запитати: що таке вайрфрейм, мокап і прототип. *SKVOT* : веб-сайт. URL: <https://skvot.io/uk/blog/ne-soromno-zapitati-shcho-take-vayrfreym-mokap-i-prototip> (дата звернення: 12.03.2024).
16. Якуніна І. Шрифт та колір як важливі елементи дизайну веб-сайтів: комунікативний аспект. *Культура і сучасність*, 2018. № 2, С. 320–326.

### REFERENCES

1. Hevko S., Vovk N. (2024). Ukraini onlain-dodatky dlia podorozhei: strukturovaniy analiz. [Ukrainian online travel apps: a structured analysis] *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo 2024: materialy 13-yi Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii ICS-2024*. – Information, communication, society 2024: coll. of the materials of the 13th International Scientific Conference ICS-2024. 156–157. [in Ukrainian]
2. Kompanieets M. (2016) Priyomy i zasoby kompozitsii u veb-dyzaini. [Composition techniques and tools in web design] *Molodyi vchenyi*. – Young scientist 10. 145–148. [in Ukrainian]
3. Kornuta V., Kornuta, O., Katamai Yu., Merenko B. (2024) Osoblyvosti proektuvannia interfeisiv korystuvacha dlia mobilnykh dodatkov. [Features of designing user interfaces for mobile applications] *Nauka i tekhnika sohodni – science and technology today*, 1(29). Available at: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1\(29\)-738-748](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-738-748). (Accessed 12 March 2024). [in Ukrainian]
4. Korol A., Khodzinska Ya. (2023) Mobilnyi dodatok z vykorystanniam UI/UX dyzainu zasobamy multymediinoho dyzainu u prohrami Figma. [Mobile application with UI/UX design using multimedia design tools in Figma] *Aktualni problemy suchasnoho dyzainu: zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. – Actual problems of modern design: collection. of materials of the V International Scientific and Practical Conference. 352–354. [in Ukrainian]
5. Ramya P., Jai Sai Chaitanya K., Fardeen S.K. & Prabhakar, G. (2023) Web Design as an Important Factor in the Success of a Website. *Smart Technologies in Data Science and Communication. Lecture Notes in Networks and Systems*. 558. [in Ukrainian]
6. Romaniuk O., Katielnikov D., Kosovets O., Romaniuk A. (2007) Veb-dyzain i kompiuterna hrafika [Web design and computer graphics]. 158. [in Ukrainian]
7. Safronova A. O. (2020) Suchasni kolirni spivvidnoshennia u veb-dyzaini. [Modern color ratios in web design] *Chas mystetskoï osvity. Mystetska osvita: poshuky ta vidkryttia* : zbirnyk statei VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsiïakh. – Time for art education. Art education: searches and discoveries: coll. Art. VIII University science and practice Conference, 1. 69–73. [in Ukrainian]

8. Shelikhova I. B., Kraievska O. O. (2023) Etapy rozrobky dyzainu veb-saitu [Stages of website design development] Science and Innovation of ModernWorld : proceeding of 6th International Scientific and Practical Conference. 321–329. [in Ukrainian]
9. Syvovs Yu. B. (2023) Istoriia, vydy, aspekty ta pryntsyipy dyzainu. [History, types, aspects and principles of design] Tradytsii ta innovatsii u suchasnomu dyzaini: zb. materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Traditions and innovations in modern design: collection. of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. 86–89. [in Ukrainian]
10. Usyk V. V., Loboda V. S. (2022) Doslidzhennia vplyvu koloru yak elementa veb-dyzaina na korystuvachiv veb-saitiv [Study of the influence of color as an element of web design on website users]. Informatsiini problemy teorii akustychnykh, radioelektronnykh i telekomunikatsiinykh : tezy dopovidei 11-yi Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii.–Information problems of the theory of acoustic, radio-electronic and telecommunications systems: abstracts of reports of the 11th International Scientific and Technical Conference. 52–54. [in Ukrainian]
11. Vakulenko O. V. (2017) Kolirni trendy v suchasnomu veb-dyzaini [Color trends in modern web design]. Kultura Ukrainy. Serii: Mystetstvoznavstvo. – Culture of Ukraine. Series: Art Studies, 56. 204–214. [in Ukrainian]
12. Web Design Trends 2024. Avaliable at: <https://designmodo.com/web-design-trends-2024/>. (Accessed 12 March 2024). [in Ukrainian]
13. Web design trends. 2024. Avaliable at: <https://www.komarov.design/triendi-vieb-dizainu-2024/>. (Accessed 12 March 2024). [in Ukrainian]
14. What are a fireframe, mocap, and prototype?. Avaliable at: <https://skvot.io/uk/blog/ne-soromno-zapitati-shcho-take-vayrfrey-mokap-i-prototip>. (Accessed 12 March 2024). [in Ukrainian]
15. Yakunina I. (2018) Shryft ta kolir yak vazhlyvi elementy dyzainu veb-saitiv: komunikatyvnyi aspekt [Font and color as important elements of website design: the communication aspect]. Kultura i suchasnist. – Culture and modernity, 2. 320–326. [in Ukrainian]
16. Yegorova I., Ilchenko K. (2022) Osoblyvosti testuvannia interfeisu korystuvacha [Features of user interface testing]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Serii: Novi rishennia u suchasnykh tekhnolohiiakh. – Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: New solutions in modern technologies, 4 (14). 18–23. [in Ukrainian]

УДК 77.044:355.48](02.029.1)(477)"20"  
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-14>

**Роберт ДОВГАНИЧ,**  
 orcid.org/0000-0002-4441-1261  
 аспірант кафедри історії і теорії мистецтва  
 Львівської національної академії мистецтв  
 (Львів, Україна) robert.dovganych@gmail.com

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ОБРАЗОТВОРЧІ ПІДХОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФОТОКНИЗІ: ВІДОБРАЖЕННЯ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ

У статті досліджуються основні образотворчі стратегії та концептуальні підходи, які використовують українські фотографи для створення фотопроєктів і фотокниг, що відображають події Євромайдану та війни на Донбасі. Особлива увага приділяється художнім особливостям, таким як метафоризація, символізм і використання різних прийомів для формування візуальних наративів у книжкових виданнях. Метафори порожнього простору, зруйнованих будівель, а також символічне розміщення об'єктів у композиції дозволяють створити багаторівневі інтерпретації соціальних конфліктів та індивідуальних переживань. Крім того, велика увага приділяється кольоровим рішенням та їх відсутності, що може підкреслювати драматизм подій або, навпаки, створювати відчуття відстороненості. У статті аналізується, як через фотографію автори передають емоційну та історичну рефлексію на події в Україні, інтегруючи свої особисті переживання та суспільні зміни в країні. Це дозволяє авторам не лише документувати історичні події, але й осмислювати їх через власну художню призму, формуючи нові, багатогарні наративи. Мета дослідження полягає у виявленні ключових художніх та концептуальних підходів у фотокнигах, присвячених подіям Євромайдану та військовому конфлікту на Донбасі, а також у розкритті ролі метафоризації, символізму та інших образотворчих засобів у створенні емоційно насичених візуальних повідомлень. Українські фотокниги цього періоду відіграють ключову роль у створенні нового типу візуальних текстів. Результати дослідження вказують на те, що українські фотокниги, присвячені подіям Євромайдану та війни на Донбасі, виходять за рамки традиційної документальної фотографії, поєднуючи візуальну фіксацію подій із глибокими художніми інтерпретаціями. Вони стають інструментом для переосмислення суспільних процесів і особистих переживань, формуючи складні багаторівневі візуальні наративи, що відображають емоційний та історичний контексти. Використання метафор, символів, кольору та композиції дозволяє авторам глибше передати як індивідуальний, так і колективний досвід, створюючи емоційно насичені та концептуально значущі твори.

**Ключові слова:** образотворчий, фотографія, фотопроєкт, фотокнига, наратив, книжкове видання, концепція, творчість, художні особливості, мистецтво 21 століття.

**Robert DOVGANYCH,**  
 orcid.org/0000-0002-4441-1261  
 PhD student at the Department of Art History and Theory  
 Lviv National Academy of Arts  
 (Lviv, Ukraine) robert.dovganych@gmail.com

## CONCEPTUAL AND PICTORIAL APPROACHES IN THE UKRAINIAN PHOTO BOOK: REPRESENTATION OF EUROMAIDAN AND THE MILITARY CONFLICT IN DONBAS

The article examines the main pictorial strategies and conceptual approaches used by Ukrainian photographers to create photo projects and photo books reflecting the events of the Euromaidan and the war in Donbas. Special attention is paid to artistic features such as metaphorization, symbolism and the use of various techniques to form visual narratives in book publications. Metaphors of empty space, destroyed buildings, as well as the symbolic placement of objects in the composition allow creating multi-level interpretations of social conflicts and individual experiences. In addition, much attention is paid to color solutions and their absence, which can emphasize the drama of events or, conversely, create a feeling of detachment. The article analyzes how through photography the authors convey an emotional and historical reflection on the events in Ukraine, integrating their personal experiences and social changes in the country. This allows authors not only to document historical events, but also to interpret them through their own artistic prism, forming new, multi-layered narratives. The purpose of the study is to identify key artistic and conceptual approaches in photo books dedicated to the events of Euromaidan and the military conflict in Donbas, as well as to reveal the role of metaphorization, symbolism and other pictorial means in creating emotionally rich visual messages. Ukrainian photo books of this period



*play a key role in creating a new type of visual texts. The results of the study indicate that Ukrainian photobooks dedicated to the events of Euromaidan and the war in Donbas go beyond traditional documentary photography, combining visual recording of events with deep artistic interpretations. They become a tool for rethinking social processes and personal experiences, forming complex multi-level visual narratives that reflect emotional and historical contexts. The use of metaphors, symbols, color and composition allows authors to convey both individual and collective experiences more deeply, creating emotionally rich and conceptually meaningful works.*

**Key words:** fine art, photography, photo project, photo book, narrative, book edition, concept, creativity, artistic features, art of the 21st century.

**Постановка проблеми.** Проблематика дослідження зосереджена на вивченні концептуальних та художніх підходів, які українські фотографи використовують для візуалізації подій Євромайдану та війни на Донбасі у форматі фотокниги. Ключовим питанням є те, як метафори, символи та інші образотворчі засоби допомагають створити візуальні наративи, що не лише фіксують події, але й відображають емоційний і історичний контекст, поєднуючи особистий досвід авторів із суспільними трансформаціями.

**Аналіз досліджень.** Аналіз наукових досліджень виявляє ключову роль фотографії як інструменту для формування колективної пам'яті та візуальних наративів. Дослідники, такі як Тім Фавнс, підкреслюють парадоксальність фотографії, яка, намагаючись зупинити забуття, змінює те, що зберігається в пам'яті. У досліджених фотокнигах, таких як «Euromaidan» групи «Шило», «Барикада» Юлії Полуниної-Бут, «Осколки війни» Дмитра Купріяна та «Ukraine: Culture of the Confrontation» Максима Дондюка, важливу роль відіграють метафоризація та символізм. Роботи Емілі Кейтлі та Майкла Пікерінга акцентують на тому, що ці техніки підсилюють емоційний вплив та сприяють глибшому осмисленню суспільних процесів через візуальні образи.

**Мета статті** – проаналізувати концептуальні та художні підходи українських авторів у фотокнигах, які візуалізують події Євромайдану та війни на Донбасі, з акцентом на використання метафор, символів та інших образотворчих засобів для створення емоційно насичених і історично значущих візуальних наративів.

**Виклад основного матеріалу.** Фотографія як засіб фіксації моментів часу та збереження пам'яті завжди викликала багато питань щодо своєї ролі у формуванні колективних спогадів. У сучасному світі, де візуальні образи швидко стають частиною суспільного дискурсу, виникає парадокс: прагнучи зупинити процес забуття, фотографії можуть змінювати те, що залишається у нашій пам'яті. Особливо це помітно у контексті важливих таких важливих подій, як Євромайдан та військовий конфлікт на Донбасі. Фотографії тут не лише документують те, що сталося, але й

формують нові візуальні наративи через використання метафор і символів, допомагаючи суспільству переосмислити власний досвід.

У своєму дослідженні Тім Фавнс (Tim Fawns) підкреслював парадоксальність використання фотографії як інструменту для збереження пам'яті. Люди часто роблять фотографії з наміром зупинити процес забуття, намагаючись зберегти моменти з минулого. Проте, замість того, щоб повністю зупинити забуття, фотографії лише змінюють те, що зберігається, і те, що залишається поза увагою. Це означає, що, хоча фотографія може фіксувати певний аспект події або переживання, інші важливі деталі можуть залишитися забутими або змінити свою важливість у сприйнятті (Фавнс, 2014: 6).

Цей аспект важливий для розуміння того, як події Євромайдану та військовий конфлікт на Донбасі представлені через фотографії у фотокнигах. Фотографії з цих подій можуть впливати на те, які аспекти пам'яті про ці події будуть збережені у свідомості суспільства, а які можуть бути забуті або недооцінені. Таким чином, через фотографії не лише зберігається пам'ять про конфлікти, але й формується певна наративна рамка, яка визначає, які моменти є ключовими, а які залишаються поза увагою.

У своїй статті Емілі Кейтлі (Emily Keightley) та Майкл Пікерінг (Michael Pickering) вказують на роль метафоризації та символізму у фотографії, які є важливими елементами візуальних наративів у фотокнигах. Ці техніки використовуються для передачі не лише очевидного, документального зображення подій, а й для глибшого, символічного осмислення суспільних процесів і колективних переживань (Кейтлі, Пікерінг, 2014: 580).

Фотографія розглядається не лише як засіб для збереження пам'яті, але і як інструмент для створення нових значень через використання метафор і символів. Зокрема, фотографи, що працюють над темами Євромайдану та війни на Донбасі, часто вдаються до метафоричних образів для відображення соціальних конфліктів, болю, втрати та надії. Це дозволяє глядачеві не просто бачити зображення, а й інтерпретувати його, шукаючи глибші підтексти та емоційні рефлексії.

Метафори та символи у таких фотографіях можуть проявлятися через наступні засоби:

- використання пустих просторів як символу втрати або невизначеності;
- зруйновані будівлі та архітектура як метафора занепаду або руйнування соціальних структур;
- символічне розташування об'єктів, таких як поодинокі постаті на фоні масштабних руйнувань, які можуть метафорично представляти людську вразливість перед силою історичних подій;
- колірна палітра або її відсутність (чорно-білі зображення), що може символізувати трагічні обставини або відчуття втрати та жалоби.

Фотографи також можуть використовувати символізм у композиціях, зокрема через взаємодію світла і тіні, що надає глибини сценам та дозволяє глядачам побачити більше, ніж просто те, що знаходиться перед об'єктивом. Наприклад, зображення, на яких люди в русі виглядають розмитими, можуть символізувати непевність майбутнього або нестабільність поточної ситуації.

Фотокниги, присвячені подіям Євромайдану та війни на Донбасі, нерідко використовують символічні образи, які відображають ідеологічну боротьбу. Наприклад, зображення прапорів, плакатів або барикад стають знаковими символами опору, а зображення поранених, руйнувань або похоронів можуть використовуватись як символи жертв і втрат. Фотографічні образи можуть мати політичну та емоційну символіку, яка дозволяє авторам створювати візуальні метафори суспільних подій. Це змушує сприймати їх не тільки як свідчення, а і як спробу глибшого осмислення того, що відбувається в суспільстві, з акцентом на переживаннях і рефлексії як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Символізм у фотокнигах дозволяє авторам формувати візуальний наратив, який відображає складні емоційні стани суспільства під час конфліктів. Завдяки цьому фотокниги стають не просто колекцією зображень, а цілісними творами, що спонукають глядача до роздумів над подіями, зображеними у фотографіях.

Метафоризація та символізм у фотокнигах не тільки підсилюють емоційний вплив на глядача, але й додають шар осмислення, що виходить за межі документальної фотографії. Це робить фотокниги важливим інструментом для осмислення та переосмислення подій, таких як Євромайдан і війна на Донбасі, дозволяючи авторам передати складні переживання і спостереження через потужні візуальні образи.

Книга «Euromaidan» харківської групи «Шило» є важливим образотворчим дослідженням подій

Євромайдану 2013–2014 років, в якому фотографія виступає ключовим інструментом для створення візуального наративу. Як фотопроєкт, це книжкове видання не лише документує соціально-політичні події, але й досліджує їх через художні особливості та концепції сучасної фотографії. Використовуючи фотографію як засіб комунікації, автори творять багатошаровий візуальний наратив, який підкреслює естетичну та емоційну складову протестів, роблячи акцент на колективному досвіді боротьби за свободу та демократичні цінності. Це фотокнига, яка відображає не лише історичні реалії, але й художні тенденції мистецтва 21 століття, де фотографія використовується для вивчення впливу соціальних рухів на національну свідомість і культурну ідентичність.

Фотографії в книзі «Euromaidan» відзначаються поєднанням документальної об'єктивності та художньої експресивності, що слугує для глибокого відображення соціально-політичних подій Євромайдану. Стилійно знімки виконані в репортажному стилі з акцентом на високій контрастності та використанні природного освітлення, що підсилює драматизм ситуацій. Часті використання крупних планів та нестандартних ракурсів додають зображенням динаміки та емоційної насиченості.

З іконографічного погляду, фотографії насичені символами національної ідентичності та спротиву: державні прапори, барикади, захисне спорядження протестувальників, вогонь і дим. Ці елементи функціонують як візуальні метафори боротьби за демократичні цінності та колективної рішучості. Зображення учасників протестів зосереджені на їхніх емоціях і жестах, що відображають спектр переживань від стійкості до страждання. Стилійстика фотографій спрямована на створення візуального наративу, який поєднує документальність із художньою інтерпретацією.

Саймон Бейкер, куратор галереї Tate у Лондоні, підкреслює, що незалежні фотокниги, такі як «Euromaidan», не лише документують історичні події, але й представляють естетично значущі твори, що виходять за рамки традиційного фотожурналістського наративу (сайт LIBERATION, 2014). Він вбачає у подібних книгах вираження авторської самобутності та альтернативу комерційним форматам. Бейкер акцентує на демократичному характері автовидавництва, яке надає простір для новаторства та особистого вираження, створюючи доступні й водночас глибокі форми мистецтва, що резонують із сучасністю через змістовні та візуальні аспекти.

Ще один проєкт групи «Шило» під назвою «Хроніка» є візуальною документацією соціально-політичних трансформацій в Україні в період з 2010 до 2015 року, охоплюючи події Євромайдану та війни на Донбасі (сайт AMERICAN-SUBURBX, 2015). Структурно книга поділена на три частини: до, під час та після революції. Фотографії, виконані на чорно-білій плівці, відзначаються зернистістю, що підсилює естетичне сприйняття тривоги та дезорієнтації. Іконографія творів базується на символах вогню, диму та туману, які стають метафорами хаосу, руйнування та політичної нестабільності.

Перша частина книги, присвячена Харкову, відрізняється ностальгічно-романтичним стилем, де фотографії мають менший формат і надруковані на щільному матовому папері. Така композиція створює «повітря» навколо зображень, що підкреслює пострадянську меланхолію міста.

Другий розділ, зосереджений на подіях Майдану, має більш драматичний характер: фотографії розміщені на глянцево-матовому папері, часто на весь розгорт сторінки, що підсилює ефект контрасту й динаміки, особливо в сценах насильства та протистояння. Вогонь, дим і туман стають центральними символами революційних подій, що втілюють хаос і руйнацію.

Остання частина, присвячена війні на Донбасі, використовує холодніші тональності й матеріали. Зображення надруковані на «холодному» папері, що створює відчуття відстороненості й спустошеності. Цей розділ продовжує тематичну лінію руйнування, але з більшою концентрацією на наслідках конфлікту та його впливі на суспільство.

Важливим елементом є різна фактура паперу, що використовується в кожному розділі: матовий, глянцево-матовий і холодний папір відтіняють різні етапи історичних подій, надаючи проєкту багатошарової символіки. Використання радянського паперу посилює відчуття історичної тягlosti й символізму. Таким чином, «Хроніка» поєднує документальну точність із художньою рефлексією, створюючи візуальний маніфест епохальних змін в Україні. Проєкт є прикладом багатогранної фотографічної роботи, яка водночас фіксує важливі історичні події та інтерпретує їх через особисте бачення авторів, поєднуючи документалістику з естетичним підходом Харківської школи фотографії.

Фотокнига «Барикада» авторки Юлії По (Полуніна-Бут) представляє складну іконографічну систему, де барикада є багатозначним символом спротиву. Центральним концептуальним мотивом є сама барикада на Євромайдані, створена з мішків зі снігом, будівельного сміття, меблів і транспортних засобів, які метафорично перетворюються з хаотичних матеріалів на цілеспрямовану структуру опору. Ці елементи підкреслюють стихійність і імпровізаційний характер протесту, де звичайні побутові предмети набувають нового функціонального значення, трансформуючись у символи спротиву (сайт МОКСОП, 2024).

Протяжність і розмір барикади, відтворені у фізичній довжині фотокниги, символізують масштабність і колективну природу протесту. Візуальне зображення барикади передає ідею суспільної солідарності, де кожен учасник протесту вкладається у створення фортифікаційної структури. Іконографічно барикада є метафорою народного опору, де кожен її елемент символізує індивідуальний внесок у загальну боротьбу.

Символізм окремих елементів барикади, таких як мішки зі снігом, скріплені льодом, несе додаткове значення стійкості та адаптації до екстремальних умов. Вона вказує на здатність протестувальників використовувати природні умови як інструмент опору. Барикада відсилає до історичних прецедентів міських повстань, але в контексті Євромайдану вона набуває нового значення як символ не лише фізичного захисту, але й морального спротиву.

Фотографії у фотокнизі представляють барикаду на вулиці Грушевського як центральний образ, відтворюючи її з різних ракурсів і у деталях. Усі знімки акцентують на масивності й протяжності барикади, яка підкреслює її імпровізований характер. Панорамний підхід дозволяє передати масштаб і монументальність барикади, а також показати взаємодію людей з цією фізичною перешкодою.

Кожна світлина підкреслює статику й монументальність структури, одночасно показуючи людей, які стають частиною цього елемента спротиву. Люди, що стоять на барикадах або поруч з ними, відображають колективну солідарність і рішучість, створюючи потужний візуальний символ непохитності. Стримана колірна палітра з переважанням сірих і холодних відтінків підкреслює зимову суворість умов та емоційну напругу моменту. Усі фотографії об'єднані спільною темою – зображенням барикади як символу народного спротиву та єдності в умовах протистояння.

Фотокнига «Барикада» дозволяє інтерпретувати себе як візуальний маніфест, де матеріальні елементи стають частиною ширшого нарративу про колективний опір, суспільну єдність та естетичну трансформацію протесту в умовах соціально-політичної кризи.

Фотопроект та однойменна книга «Осколки війни» Дмитра Купріяна є документальним дослідженням наслідків війни через візуалізацію уламків військової техніки й боеприпасів, знайдених на фронті у 2014–2015 роках. Ці фрагменти, що нагадують частини астероїдів, є метафорами руйнівної сили війни та її впливу на людські долі. Купріянові вдалося через об'єкти показати війну як жажливий процес, що залишає після себе хаос, поранення та смерть (сайт UNTITLED, 2021).

Іконографічно, уламки представляють не лише фізичні залишки боїв, але й духовний розпад – кожен осколок виступає символом порушеного життя, втрати домівки і загублених людських історій. Важливою темою є відчуження та відсутність конкретної ідентифікації – осколки виступають як універсальні артефакти, що відображають анонімні страждання. Вони нагадують про те, що війна зачіпає кожного, хто перебуває на її шляху.

Світлина Дмитра Купріяна – це кадри чорнобілих уламків, які мають грубу, текстурну поверхню. Фокус на цих предметах допомагає передати їхню загрозливу природу, підсилюючи контрасти між неприборканою формою та історіями, які стоять за кожним фрагментом. Осколки ніби зупинили мить вибуху, відображаючи його візуально й концептуально. Завдяки використанню високого контрасту та деталізації, ці об'єкти набувають символічного значення – вони стають свідками та доказами знищення.

У фотокнизі також присутній зв'язок між уламками та тими людьми, хто бачив або зазнав впливу цих вибухів. Військові, цивільні, журналісти та волонтери – всі ці групи представлені через фотографічну символіку. Проект поєднує документальність та художню інтерпретацію, відтворюючи війну через призму матеріальних слідів конфлікту. Таким чином, «Осколки війни» створюють не просто історію конкретних обстрілів, а загальну картину фізичних та психологічних наслідків війни.

«Ukraine: Culture of the Confrontation» – фотокнига Максима Дондюка, що є ще одною візуальною хронікою подій Євромайдану, що поєднує документалістику та мистецьке бачення соціальних протистоянь (сайт LENS CULTURE, 2016). У центрі уваги проекту – зіткнення двох культурних світоглядів: прихильників збереження минулого, пов'язаного із радянським минулим, та тих, хто прагне до нового майбутнього України. Фото-

граф використовує візуальні контрасти вогню, диму, світла й тіні для передачі напруги та конфлікту між цими ідеями. Фотографії поєднують документальний підхід із символізмом. Сцени протесту, за словами автора, нагадують битви з легенд і міфів: битва між добром і злом, світлом і тінню, що переносить глядача в фантазмагоричну атмосферу, де реальність стирається і стає вигаданою. На знімках використовуються сильні контрасти між снігом і чорним димом, помаранчевими касками протестувальників та темним небом, що підсилює візуальну метафору конфлікту між різними культурами.

Іконографія проекту підкреслює протистояння через зображення як вогню та диму – символів боротьби, так і протилежних світоглядів, які знаходяться у постійному конфлікті. Максим Дондюк створює серію знімків, що не лише відтворюють історичні події, але й спонукають глядача до емоційної участі, дозволяючи йому інтерпретувати та відчувати дух революційного Майдану. Фотографії, що відтворюють сцени сутичок, підкреслюють масштаб подій та їхню епічну природу: кадри, насичені димом і вогнем, створюють враження боротьби за щось більше, ніж просто політичні вимоги – це боротьба за ідентичність і майбутнє. Світло й тінь стають символічними елементами, що відображають моральну напругу між протилежними культурними шарами в Україні. Видання «Culture of the Confrontation» фокусується не лише на візуалізації подій, але й на глибокій культурній трансформації, що відбулася під час Євромайдану, через візуальні метафори та естетичні контрасти.

**Висновки.** Аналіз концептуальних та художніх підходів українських авторів у фотокнигах, присвячених подіям Євромайдану та війни на Донбасі, показав важливість метафор, символів та інших образотворчих прийомів у формуванні емоційно глибоких і історично значущих візуальних наративів. Фотографія в цих проектах виконує не лише роль документації, але й слугує засобом для осмислення подій через художні інтерпретації, які допомагають глядачам глибше зрозуміти суспільні процеси. Завдяки творчому використанню концептуальних засобів, фотокниги стають художньо виразними книжковими виданнями, що передають складні колективні й особисті переживання через багатозарові візуальні наративи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fawns, T. Photography and the disruption of memory and meaning. *Ubiquity: The Journal of Pervasive Media*. 2014.
2. Feuerhelm, B. Shilo Group's: From the Fog of the Barricades. URL: <https://americansuburbx.com/2015/12/shilo-groups-chronicle-ukraine-from-the-fog-of-the-barricades.html>, (дата звернення: 01.09.24).

3. Keightley, E., Pickering, M. Technologies of memory: Practices of remembering in analogue and digital photography. *New Media & Society*. 2014. Vol. 16, No. 4. С. 576–593.
4. Lebedynskyy, S., Krasnoshchok, V. *Shilo Group: Chronicle*. Leipzig: Die Nacht Publishing, 2015. 208 с.
5. LensCulture, M. D. Ukraine: Culture of the Confrontation – Photographs by Maxim Dondyuk. URL: <https://www.lensculture.com/articles/maxim-dondyuk-ukraine-culture-of-the-confrontation> (дата звернення: 01.09.24).
6. Mercier, C. «La photographie entretient une relation particulière avec l'autoédition». URL: [https://www.liberation.fr/photographie/2014/08/15/la-photographie-entretient-une-relation-particuliere-avec-l-autoedition\\_1081474/](https://www.liberation.fr/photographie/2014/08/15/la-photographie-entretient-une-relation-particuliere-avec-l-autoedition_1081474/) (дата звернення: 01.09.24).
7. Барикада Archives. URL: <https://moksop.org/art/artprojects/barykada/МОКСОП>, (дата звернення: 01.09.24).
8. Група «Шило», *Euromaidan*: Мадрид: Riot Books, 2014. 52 с.
9. Купріян, Д. *Fragments of war / Осколки Війни*: Україна: Самвидав, 2019. 64 с.
10. Полуніна-Бут, Ю. *Барикада*: Україна: Самвидав, 2014. 28 с.
11. Палінчак, М. *Осколки війни Дмитра Купріяна*. URL: <https://www.untitled.in.ua/post/fragments-of-war-dmytro-kupriyan> (дата звернення: 01.09.24).

#### REFERENCES

1. Fawns, T. (2014) *Photography and the disruption of memory and meaning*. Ubiquity: The Journal of Pervasive Media.
2. Feuerhelm, B. (2015) *Shilo Group's: From the Fog of the Barricades*. URL: <https://americansuburbx.com/2015/12/shilo-groups-chronicle-ukraine-from-the-fog-of-the-barricades.html>
3. Keightley, E., Pickering, M. (2014) *Technologies of memory: Practices of remembering in analogue and digital photography*. *New Media & Society*. 2014. Vol. 16, No. 4. 576–593.
4. Lebedynskyy, S., Krasnoshchok, V. (2015) *Shilo Group: Chronicle*. Leipzig: Die Nacht Publishing.
5. LensCulture. M. D. (2015) *Ukraine: Culture of the Confrontation – Photographs by Maxim Dondyuk*. URL: <https://www.lensculture.com/articles/maxim-dondyuk-ukraine-culture-of-the-confrontation>
6. Mercier, C. (2014) *La photographie entretient une relation particulière avec l'autoédition* [Photography has a special relationship with self-publishing]. URL: [https://www.liberation.fr/photographie/2014/08/15/la-photographie-entretient-une-relation-particuliere-avec-l-autoedition\\_1081474/](https://www.liberation.fr/photographie/2014/08/15/la-photographie-entretient-une-relation-particuliere-avec-l-autoedition_1081474/) [in French].
7. МОКСОП *Barykada* [Barricade]. URL: <https://moksop.org/art/artprojects/barykada> [in Ukrainian].
8. Група «Шило» (2014) *Euromaidan*: Мадрид: Riot Books.
9. Купріян, Д. (2019) *Oskolky viiny* [Fragments of war]. Ukraine: Self-published. [in Ukrainian].
10. Полуніна-Бут, Ю. (2014) *Barykada* [Barricade]. Ukraine: Self-published. [in Ukrainian].
11. Палінчак, М. (2021) *Oskolky viiny Dmytra Kupriiana* [Fragments of war by Dmytro Kupriyan]. URL: <https://www.untitled.in.ua/post/fragments-of-war-dmytro-kupriyan> [in Ukrainian].

УДК 780.6.041

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-15>

**Владислав ДОЛГІЄР,**  
 orcid.org/0000-0002-8836-4233  
 аспірант наукової аспірантури  
 Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової  
 (Одеса, Україна) vladmaster888@gmail.com

## ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕХНІКИ *VIBRATO* У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВІОЛОНЧЕЛЬНОМУ ВИКОНАВСТВІ

Стаття присвячена дослідженню історичного становлення прийому *vibrato* у європейському віолончельному виконавстві; проаналізовано процеси еволюції *vibrato* та її вплив на удосконалення художньої техніки віолончеліста; здійснено історико-ретроспективний аналіз художньо-естетичного звучання віолончелі відповідно до соціально-естетичних запитів і потреб віолончельної виконавської творчості XVIII – початку XXI століть. Методологія роботи ґрунтується на історико-контекстному, музикознавчому, історико-ретроспективному, виконавсько-аналітичному методах дослідження еволюції техніки *vibrato* у віолончельному виконавстві. Проведено порівняльний аналіз методологічних засад віолончельної творчості представників різних національних шкіл: основою стали методичні посібники, наукові публікації, виконавські нотатки видатних віолончелістів. Вагоме підґрунтя для дослідження процесів еволюції художньо-інструментальної творчості надали записи виконавців I половини XX століття, що обумовило висновки про певні розрізнення у виконанні віолончельного *vibrato* від початку XVIII століття і до теперішнього часу та надало можливість провести важливі культурно-історичні паралелі, обґрунтувати сукупність естетичних чинників, котрі безпосередньо або опосередковано вплинули на процеси становлення віолончельного мистецтва. Проведений ретроспективний аналіз еволюції та кристалізації техніки виконання віолончельного *vibrato*, у контексті становлення й розвитку європейського віолончельного виконавства, свідчить про суттєві зміни в художньо-технологічному арсеналі віолончелістів, завдяки впровадженню прийому *vibrato* у виконавську практику: збагаченню та оптимізації виконавської техніки, покращенню звуку, яскравості тембру, чистоті інтонації, розширенню художнього тембрально-динамічного потенціалу інструменталіста. Усвідомлення еволюційних процесів у формуванні техніки *vibrato* сприяє достовірному інтерпретуванню творів різних історично-стильових напрямків – від XVIII до початку XXI століть.

**Ключові слова:** віолончельне виконавство, еволюція віолончельного *vibrato*, європейські віолончельні школи

**Vladyslav DOLHIER,**  
 orcid.org/0000-0002-8836-4233  
 Postgraduate Student of Scientific  
 The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music  
 (Odesa, Ukraine) vladmaster888@gmail.com

## HISTORICAL FORMATION AND EVOLUTION *VIBRATO* RECEIVING TECHNIQUES IN EUROPEAN CELLO PERFORMANCE

The article is devoted to the study of the historical formation of *vibrato* in European cello performance; the processes of the evolution of *vibrato* and its influence on the improvement of the cellist's artistic technique are analyzed; a historical-retrospective analysis of the artistic-aesthetic sound of the cello was carried out in accordance with the socio-aesthetic requests and needs of the cello performance of the 18th – beginning of the 21st centuries. The research methodology is based on historical-contextual, historical-musicological, historical-retrospective methods of analysis of the evolution of the *vibrato* technique in cello performance. A comparative analysis of the methodological principles of cello performance by representatives of various national schools was conducted: the basis was methodical manuals, scientific publications, performance notes of outstanding cellists; early records of performers of the 1st half of the 20th century provided a strong foundation for research. This undermined the conclusions about certain differences in the performance of cello *vibrato* from the beginning of the 18th century to the present day and provided an opportunity to draw important cultural-historical parallels, to substantiate a set of aesthetic factors that directly or indirectly influenced the processes of formation of cello art. The retrospective analysis of the evolution and crystallization of the cello *vibrato* performance technique, in the context of the formation and development of European cello performance, shows significant changes in the artistic and technological arsenal of cellists, thanks to the introduction of *vibrato* into performance practice: enrichment and optimization of performing technique, improvement of sound, brightness of timbre, purity of intonation, expansion of the artistic timbral-dynamic potential of the cellist. Awareness of the evolutionary processes in the formation of the *vibrato* technique contributes to the reliable interpretation of works of various historical and stylistic directions – from the 18th to the beginning of the 21st centuries.

**Key words:** cello performance, evolution of cello *vibrato*, European cello school.

**Постановка проблеми.** *Vibrato* належить до музично-стилістичних прикрас, що має відповідати звучанню чистої ноти. В академічній музиці, починаючи з XIX століття, *vibrato* є нормативним прийомом гри на віолончелі в мелодіях кантиленного характеру. Професійно-досконале виконання *vibrato* надає мелодії особливого спектру інтонування та створює індивідуальний тембр виконання. У *vibrato* розрізняють швидкість (частоту) та розмах (амплітуду) – частоту 5 коливань в секунду, надає звуку виразності та співучості.

Окреслення еволюції віолончельного *vibrato* в європейському виконавському мистецтві (його походження, ранні прийоми гри та вплив технічно-технологічних засобів на звуковий виконавський ефект), його ролі у розвитку художнього звучання віолончелі протягом XVIII – початку XXI століть, має суттєве значення як для композиторів, так і для виконавців, оскільки безпосередньо впливає на інтерпретацію творів композиторів різних історично-стильових напрямків.

**Аналіз досліджень.** Аналізуючи методичні розробки, зокрема, роботу Дрейблета Йо «The history, evolution, and pedagogy of cello vibrato» («Історія, еволюція та метод навчання віолончельному *vibrato*»), 2019 р., в якій досліджені записи віолончелістів, зроблені у XX столітті, простежується еволюція *vibrato*, однак при розгляді цієї проблеми постає парадоксальне питання: «Як звучало *vibrato* до цього періоду?».

Ця проблематика є надзвичайно актуальною з двох причин: по-перше, аналіз історично-естетичних етапів засвоєння прийому *vibrato* віолончелістами-виконавцями обумовлює обґрунтування парадигми художньо-естетичного звучання віолончельної музики протягом XVIII – початку XXI століть; по-друге, вивчення ранньої техніки гри на віолончелі та її художньої еволюції збагачує виразово-звукові та образно-темброві можливості виконавсько-інструментальної творчості.

Слід зазначити, що складність дослідження окресленої проблематики на ранніх етапах обумовлена відсутністю технологій якісного запису музичних творів, тому ми можемо гіпотетично припускати ймовірність звучання, відповідно до акустично-естетичних вимог певного історичного часу, запитів солістів-віолончелістів та композиторів.

Грунтовною методологічною базою у дослідженні еволюції віолончельного *vibrato* постають трактати та тексти з методики ранньої практики гри на віолончелі, написані виконавцями, котрі ініціюють розробку та вдосконалення техніки гри на інструменті.

**Мета статті** – дослідження етапів історичного становлення та процесів еволюції технічних прийомів *vibrato* в європейському віолончельному виконавстві; їх вплив на удосконалення художньо-виразової техніки віолончеліста.

**Виклад основного матеріалу.** Від другої половини XVIII століття спостерігається тенденція до використання технічного прийому *vibrato* як невід'ємної частини гри на віолончелі, проте у методичних посібниках окресленого часу ми ще не знаходимо письмових свідчень аналізу цього прийому; одним із можливих пояснень цьому може бути те, що віолончель була відносно молодим інструментом, технічні та художні засоби гри на якій постійно вдосконалювалися. Віолончель на той час розглядалася переважно як інструмент, що акомпанує, тому відсутність будь-яких згадок про *vibrato* могла бути результатом свідомого вибору віолончелістів, таких як Баумгартнер і Коррет, які виступали за більш чистий підхід до інтонації, особливо для акомпанування вокалістам.

*Vibrato* було предметом аналізу в навчальних посібниках з методики гри для сімейства струнних інструментів, зокрема для скрипки, де механіка створення ефекту не дуже відрізняється від віолончельної. У 1757 році Леопольд Моцарт розробив методику гри на скрипці «A Treatise on the Fundamental Principles of Violin Playing» («Фундаментальна школа скрипкової гри»), де надав конкретні рекомендації застосування *vibrato* та попередив про можливий негативний ефект надмірного використання цього прийому. Йоганн Фрідріх Аґрікола у своєму навчальному посібнику «An introduction to the art of singing», («Введення у мистецтво співу» 1723 р.) обговорює педагогічні аспекти застосування *vibrato* як засобу збагачення музичної виразності – ефекту переплетення тривалості, амплітуди та швидкості прийому *vibrato* для досягнення приємного для слуху ефекту (Mozart, 1757: 67).

Велике значення мала музична діяльність Б. Ромберга, Ю. Доцауера, Ф. Куммера, які належать до німецької віолончельної школи. Новий напрямок в історії віолончельного мистецтва, для якого характерним є перехід від класичного стилю до романтичного і, водночас, розвиток віолончельної віртуозності, відбувався завдяки творчості Б. Ромберга, котрий свої педагогічні й методичні погляди виклав у відомій школі гри на віолончелі «A Complete Theoretical and Practical School for the Violoncello» 1880 р., написаної після успішної поїздки по Європі; ця праця була



використана в якості навчального посібника в паризькій консерваторії<sup>1</sup>.

Б. Ромбергу належить впровадження принципу «позиційного паралелізму», що дозволяє менше використовувати зміну позицій та низки прийомів, які знайшли розповсюдження й розвиток у віолончельній літературі майбутнього<sup>2</sup>.

Цікавим є факт, що поняття про різні швидкості *vibrato* та їх кореляцію в залежності від музичної виразності розглядалися ще у XVIII столітті. На основі технічних рекомендацій Ромберга щодо виконання *vibrato* у поєднанні з його рекомендаціями для лівої руки, стає зрозумілим, що виконання *vibrato* було фізично обмеженим і не допускало різноманітності та подальшого застосування<sup>3</sup>. Ромберг розглядав *vibrato* як засіб підкреслення й надання ноті сили звучання, тому він вважає за краще поєднувати *vibrato* з додатковим зусиллям правої руки.

Скрипкова техніка лівої руки Ромберга, безумовно, обмежувала виконання *vibrato*, дозволяючи лише миттєву та швидко вібрацію з мінімальною амплітудою, саме тому він пропонував виконувати *vibrato* переважно другим пальцем. Однак, варто відзначити, що деякі такти в нотному маркуванні Ромберга призначалися не для *vibrato*, – він називав їх «прохідним *vibrato*», нині відомим як мордент.

<sup>1</sup> У посібнику автором були внесені пропозиції введення в практику улоговинка на грифі, що позбавляла биття струни «До» об гриф при сильному натиску смичка, звуження шийки інструменту, подовження шийки і грифу, збільшення відстані між грифом та корпусом (Vansseeuwijk, 1996: 78–96).

<sup>2</sup> Більш пильний погляд на техніку лівої руки Ромберга демонструє вплив техніки гри на скрипці. Він пропонував нахил лівої руки перпендикулярно накладці грифу, аналогічно тому, як скрипачі того часу тримали пальці. Як і у методичних посібниках Моцарта та Джемініані, Ромберг писав про *vibrato* і зазначав, що *vibrato* має починатися із виконання початку ноті, але не розглядав її швидкість (Rochlitz, 1845: 124).

<sup>3</sup> Зокрема, Ромберг писав про посилення натиску смичка при виконанні *vibrato*, об'єднанні зусиль обох рук для створення ефекту, який можна отримати, по суті, при виконанні *vibrato* тільки лівою рукою. Він дає докладні методичні вказівки для лівої руки, зокрема які пальці використовувати під час *vibrato*: «Другий палець найкраще використовувати у *vibrato*, третій палець не так добре пристосований для виконання цього технічного прийому. *Vibrato* не повинна виконуватися протягом усієї тривалості ноті, інакше це призведе до збільшення зусилля та порушить інтонацію. *Vibrato* має закінчуватися на другій третині її тривалості» (Rochlitz, 1845: 126).

За іронією долі Ромберг запозичив свій знак *vibrato* у Шпора (який запозичив його у свою чергу у Моцарта). Шпор, на відміну Ромберга, пропонував використовувати *vibrato* якнайчастіше. Відомо, що на техніку Ромберга вплинуло його початкове навчання техніці гри на скрипці та численні виступи зі своїм двоюрідним братом, скрипалем Андреасом Ромбергом. Незважаючи на великий успіх Ромберга як соліста, він залишався ортодоксальним у своєму баченні виконання *vibrato* і, так само як і Леопольд Моцарт, вважав що: «Раніше *vibrato* застосовували без розбору в кожній ноті, якої б тривалості вона не була. Це призвело до вкрай неприємного та плаксивого ефекту звучання. Завдяки покращенню музичного смаку у питаннях інтонування сталося припинення зловживання цією прикрасою» (Mozart, 1757: 21).

Видатний німецький виконавець і педагог-віолончеліст Ф. Куммер був автором «*Violoncelloschulle*» («Школи гри на віолончелі») 1839 р., в якій головною метою навчання гри на віолончелі визначає прагнення до природності (постави тулуба, постановки руки і рухів), надається увага розумінню функції окремих пальців на колодці смичка та переважного значення їх свободи, а не сили натиску. У розділі «Про тон і виконання» («*Ueben Ton und Vortrag*») він пише про *vibrato* наступне: «Іноді музикант може надати звуку більше яскравості та виразності використовуючи певні коливання, що виникають при щільному притисканні пальця до струни, та дозволивши руці зробити тремтливий рух» (Kummer, 1839: 33–34).

На відміну від А. Ромберга, який розташовував пальці полого відносно грифу, використовуючи техніку гри скрипалів, Куммер пропонував розташовувати пальці лівої руки перпендикулярно грифу, внаслідок чого з'являлося більше свободи для *vibrato* та знімалися обмеження у виконанні лише другим пальцем (за пропозицією Ромберга). Куммер додав маркування *vibrato* на безіменний палець, який вважається більш слабким, тобто, Куммер пропонував прото-сучасний підхід до *vibrato*, аніж його колишній вчитель Ромберг. Куммер застерігав учнів робити цей прийом усталеною виконавською звичкою та провідним стилем гри.

За думкою низки типових представників німецької школи – Шпора, Ромберга, Куммера – прийом *vibrato* є, перш за все, виразним засобом, призначеним для використання в ліричних та кульмінаційних епізодах, а не є додатковою прикрасою загального звучання (така позиція прояснює очевидну непослідовність Куммера у його маркуванні *vibrato*).

Німецькі музиканти та критики XIX століття вважали, що досить часто інструменталісти використовували *vibrato* як засіб маскування поганої інтонації при виконанні музичних творів.

Луїджі Боккеріні – один із вагомих майстрів італійської школи, який зробив значний внесок у мистецтво віолончельної майстерності, застосував *vibrato* дозовано. В Італії у XIX столітті були опубліковані всього п'ять методичних посібників гри на віолончелі: П'єтро Рашеля «*Metodo Breve*» («Коротка методика») у Мілані в 1837 році; методика гри на віолончелі Гаetano Брагі «*Intieramente Riformato*» («Повна реформація») також у Мілані в 1878 році; методика гри на віолончелі Фіоріно Фердинандо «*Completo Per Violoncello*» («Повна методика гри на віолончелі») у Римі в 1876 році; Гульєльмо Кваренгі «*Metodo di Violoncello*» («Методика гри на віолончелі») у Мілані в 1877 році.

П'ята методична книга «*Violoncello-Schule*» («Методика гри на віолончелі») була видана італійським професором Альфредо-Карло Піатті, якого вважали провідною авторитетною постаттю в італійських музичних колах. Вона була опублікована у 1878 році і з'явилася не в Італії, а в Лондоні: перша публікація вийшла англійською та французькою мовами, згодом була переведена на німецьку<sup>4</sup>.

Методика Піатті є єдиною в цю епоху, в якій згадується *vibrato* в позитивному контексті. Піатті, на відміну від німецьких виконавців, вважав *vibrato* виразним прийомом гри. Він був першим віолончелістом, який надав докладні методичні та технічні рекомендації щодо виконання *vibrato*, окреслюючи бажану швидкість та амплітуду.

Хоча, з нашої точки зору, неможливо точно встановити наскільки широким чи повільним було запропоноване Піатті *vibrato*, проте можна зробити висновок, що його розуміння *vibrato* було більш розвиненим, ніж у Ромберга<sup>5</sup>.

---

<sup>4</sup> За думкою Піатті *vibrato* має складатися з широкого руху лівої руки (не тремтіння) і має удосконалюватися шляхом застосування другого пальця; є повільним напівкруглим рухом, що походить від зап'ястя. Великий палець повинен залишатися при контакті з грифом, за винятком використання безіменного пальця» (Draiblate, 2019: 27).

<sup>5</sup> Варто відзначити, що ідеї Піатті мають цікаву схожість з методами Доцауера та Ромберга щодо використання другого пальця при виконанні *vibrato*, проте він пропонує методичні рекомендації для розташування великого пальця при вібрації четвертим пальцем, що передбачає не таке форсування лівою рукою як, наприклад, у Ромберга.

Піатті був дуже конкретним у техніці створення *vibrato*: він стверджував, що *vibrato* не тремтливий рух, а скоріше напівкруглий, повільний. Опис Піатті перегукується з думкою Доцауера: «У тривалих нотах іноді (особливо італійських професорів) використовується різновид *vibrato* (тремоло) або тремтіння» (Draiblate, 2019: 36). Піатті був єдиним, хто виклав ці ідеї у письмовій формі. Його розуміння функції зап'ястя під час створення *vibrato* означає еволюцію у розумінні техніки того часу.

Хоча у методиці Піатті *vibrato* згадується більш докладно, ніж у роботах його німецьких колег, у декількох джерелах, включаючи й спогади його учнів, припускають, що він мав більше спільного з естетикою німецької школи гри на віолончелі.

Горацій Феллоуз, музикант-аматор, згадує у своїх мемуарах Піатті як віолончеліста – інтерпретатора твору Бетховена, зокрема, Струнного квартету «Розумовського» ор. 59. № 1, вказуючи, що Піатті дуже економно використовував *vibrato*. Гарольд Горст, один із учнів Піатті, також згадував, що його вчитель виступав проти постійного та неконтрольного використання *vibrato*, зауваживши Горсту на одному з уроків: «Мій дорогий друже, ми не можемо бути завжди у пристрасті» (Draiblate, 2019: 37).

Адрієн-Франсуа Серве був представником бельгійської віолончельної школи XIX сторіччя. Він розпочав свою музичну освіту дуже рано як скрипаль, проте, почувши гру віолончеліста Ніколя Жозефа Плателя (імовірно, засновника бельгійської школи гри на віолончелі), Серве взяв до рук віолончель: він вступив до класу Плателя в Королівській школі мистецтв музики в Брюсселі, а в 1829 р. став його асистентом у тій же школі.

Виконавський стиль Серве відрізнявся від його попередників, які віддавали перевагу суворості і стриманості (зокрема, Ромберг був старшим за Серве на 40 років і його «академічні» тенденції були для нього чужими) і Серве виділявся поміж віолончелістів не лише завдяки його особливому романтичному стилю гри на віолончелі, а й витонченістю віртуозної техніки, принципово відмінної від техніки Ромберга, яка виявилася важкою та застарілою до середини XIX століття (Сумарокова, 2014: 64).

Як композитор Серве писав твори виключно для віолончелі, віддаючи перевагу фантазійному жанру композиції, що надавало йому масу можливостей для залучення яскравих виразових засобів, зокрема, й *vibrato*. Проте, віртуозний виконавський стиль Серве викликав не тільки схвальні рецензії, а й суттєву критику, особливо наприкінці століття його критикували за численне викорис-

тання поверхневих ефектів. Однак враховуючи, що інші критики писали про його стиль, можна зробити обґрунтоване припущення щодо застосування Серве прийому *vibrato*: на відміну від своїх попередників, він був одним із перших віолончелістів, який використовував *vibrato* постійно у всіх можливих та відповідних художньо-образності епізодах гри<sup>6</sup> (Зав'ялова, 2013: 188).

Німецький віолончеліст і композитор Едмунд ван дер Стратен опублікував декілька посібників з історії та техніки гри на віолончелі. В одному з них, виданому в Лондоні у 1898 році, він писав про те, що *vibrato* виконується натисканням пальця щільно на грифі рухом вгору і вниз, швидкість якого можна змінювати, чим, по суті, підтвердив ідеї та естетику виконання цього прийому, запропоновано півстоліття тому Куммером і Ромбергом. Слід відзначити, що Ван дер Стратен розіслав копію свого посібника кільком відомим віолончелістам, двох з яких він згодом процитував на перших сторінках книги – Альфредо Піатті та Девіда Поппера; обидва віолончеліста схвалили його методику, чим і підтвердили її обґрунтованість.

У своїй книзі Артур Броудлі «Chats to Cello Students» («Бесіди зі студентами-віолончелістами») 1899 р., що вийшла через рік після посібника Ван дер Стретена, включає *vibrato* в розділ про грацію та прикраси гри<sup>7</sup> (Draiblate, 2019: 34). Автор описав технічне та детальне знання фізичних параметрів, що впливають на виконання *vibrato*, а також, «природний закон» різноманітності *vibrato*, що, певною мірою, повторює мето-

<sup>6</sup> Цікаво, що Серве ніколи не використовував слово *vibrato* і не використовував хвилясту лінію для позначення цього прийому у своїх композиціях. Він часто використовував інші рекомендації французькою та італійською мовами, наприклад “*con espress*”, або “*avec abandon*” (Draiblate, 2019: 33).

<sup>7</sup> «*Vibrato* виконується струшуванням лівої руки збоку, у бік кінчика пальця, який зупиняє ноту і на якій звучить *vibrato*, утворюючи стрижень. М'яка м'ясиста подушечка кінчика пальця притискає струну, таким чином, щоб вироблений ефект не варіювався. Хороший ефект дає *sostenuto*, повільний початок *vibrato* на ноті *crescendo*. Коли *crescendo* набирає силу, пульсація *vibrato* прискорюється. Необхідна велика практика для досягнення поступового збільшення або зменшення швидкості *vibrato*, без перерви, що спостерігається при зростанні тону або частки *vibrato*, що може бути втілено наступним чином: низька нота вимагає повільного *vibrato*, вища нота або нота зіграна форте і пристрасно, вимагає швидкого *vibrato*. Студента слід навчити не виконувати повільне *vibrato* надто вільно».

дику Леопольда Моцарта, проте з набагато більшою деталізацією та ясністю.

З нашої точки зору, детальний підхід Броудлі до віолончельного *vibrato* означав зміну підходу до виконання цього технічного прийому, він закладає методологічне підґрунтя для педагогіки та техніки виконання *vibrato* у ХХ столітті.

ХХ століття знаменує собою важливий зворотний момент в еволюції віолончельного *vibrato*, котре можна охарактеризувати як поєднання музичного інстинкту, логіки, законів фізики та уважне спостереження за особливостями звуку видобування.

Зазначимо, що спроба науково обґрунтувати акустичний ефект приємного для слуху звуку видобування сприяла розвитку технологічних пристроїв, які уможливили фізичне вимірювання ефекту *vibrato*. Новий підхід до *vibrato* поступово розвивався та удосконалювався протягом ХХ століття.

Одним із перших віолончелістів, хто докладно написав про *vibrato*, був вірменський віолончеліст Діран Алексанян. Він опублікував свою методику в 1922 році, коли працював асистентом Пабло Казальса у Парижі «*Theoretical and Practical Treatise of the Violoncello*» («Теоретико-практичний трактат з гри на віолончелі»). Свою книгу Д. Алексанян починає з пояснення, чому, на його думку, використання *vibrato* не заохочувалося до постійного використання у процесі гри: «*Vibrato* – один із найактивніших факторів «повноти» тембрального кольору. Стара школа забороняла його регулярне використання через неточність техніки виконання прийому музикантами того часу» (Draiblate, 2019: 44)<sup>8</sup>.

Ймовірно, що говорячи про «стару школу», Алексанян мав на увазі методику Ромберга та його сучасників, засновану на обмежених технічних знаннях та несвободі у лівій руці. Крім того, в контексті «регулярного використання», безперервне *vibrato* не дозволялося або не було популярним в деяких музичних колах того часу. А отже, ідея безперервного *vibrato* постала вже стандартом виконання близько першої чверті ХХ століття, що підтверджується значною кількістю аудіозаписів віолончелістів того періоду, які постійно

<sup>8</sup> Я знаю дуже літнього скрипача, який стверджував, що *vibrato* – це нездорова звичка, що пов'язана з відсутністю контролю над чистотою звуку під час його виконання. Музиканти, які грають на струнних інструментах, припускаються серйозної помилки, виконуючи цей прийом. *Vibrato* є не більшим тремтінням, ніж “*portamento*” у хроматичній гамі».

використовували *vibrato*. Алексанян розширює технічні та художньо-звукові ідеї Артура Бродлі та просував їх ще далі: у нього спостерігається більш науковий підхід до *vibrato*, який особливо проявляється в методичних порадах застосування цього прийому на тривалих нотах<sup>9</sup>.

Можна зазначити, що методичні рекомендації Алексаняна певною мірою залежать від знань фізики: йдеться про момент інерції обертової маси – явище, що було відоме й науково описане ще у XVII столітті, проте тільки у XX столітті з'являються свідоцтва методико-педагогічного застосування цих знань до віолончельної гри<sup>10,11</sup>.

Моріс Айзенберг, один із найвідоміших учнів Алексаняна, стверджував, що навчання *vibrato* слід проводити після того, як студент освоїть техніку правильного розташування пальців, також «бажано почекати доки у учня виникне бажання виконати *vibrato*, щоб віднайти необхідну якість тону та зробити звучання більш змістовним».

Такий підхід Айзенберга до *vibrato* обумовлений впливом Пабло Казальса, який стверджував, що *vibrato* має бути надзвичайно різноманітним, і окремо зазначав, що є випадки, коли його взагалі не слід використовувати, наприклад, як це відбувається під час виконання пасажів Адажіо в опусі 102 № 1 Бетховена (Draiblate, 2019: 50).

Цікавою є думка Айзенберга стосовно провідних чинників застосування *vibrato*, вказуючи на національність і темперамент віолончельста-виконавця, як вирішальні фактори в еволюції

<sup>9</sup> «Бажано, щоб 1-й, 2-й, 3-й і 4-й пальці були зведені разом при виконанні довгого *vibrato* на окремій ноті. Оскільки рука таким чином утворює концентрований рух і більш ефективно впливає на палець, що у свою чергу позитивно впливає на виконання *vibrato*».

<sup>10</sup> Що стосується амплітуди і частоти *vibrato*, Алексанян дає аналогічні Бродлі інструкції: «для кантиленного звучання *vibrato* слід виконувати широким і гнучким рухом, для насичених, повних звуків *vibrato*, навпаки, має бути швидким і нервовим...» (Draiblate, 2019: 50).

<sup>11</sup> Алексанян, також, уточнив бажаний інтервал *vibrato*, який можна порівняти з треллю, що складається з двох полутонів, максимум однієї чверті полутону виконаний одним пальцем. Алексанян мав глибоке технічне розуміння гри лівою рукою. Крім вправ для навчання техніці *vibrato*, він включає приклади трелів, що вібрують, і навіть віброваних подвійних трелів (на відміну від артикульованих подвійних трелів). Виконання подвійної трелі, що вібрує, вимагає сильною, але в той же час швидкою і гнучкою технікою лівої руки.

*vibrato*<sup>12</sup>; аналогічно визначав різні типи *vibrato* відповідно до національності композитора<sup>13</sup>.

Виходячи з вищевикладених свідчень віолончелістів різних національних шкіл можна зробити висновок, що до першої чверті XX століття серед виконавців існував консенсус щодо декількох аспектів застосування *vibrato* та його методико-педагогічних засад, зокрема:

1) *vibrato* є естетичною необхідністю і вважається невід'ємною частиною звуку;

2) *vibrato* мають якомога більше різноманітності в амплітуді та частоті виконання;

3) типи *vibrato* вимагають уваги до стильових особливостей виконання (це можна порівняти з художником, який змішує різні кольори);

4) *vibrato* починається з передпліччя та має бути рівномірним на всіх пальцях, незалежно від позиції;

5) пальці мають бути розташовані близько один до одного для забезпечення більш ефективного контролю;

6) вдосконалення *vibrato* вимагає від виконавця усвідомленого застосування певних типів *vibrato* та постійної практики.

Звісно, існували варіативні підходи до окреслених принципів, наприклад, Павло Базлер у своїй праці «*Pédagogie Du Violoncelle*» («Віолончельна Педагогіка») (1960 р.) обстоював інший принцип, де під час виконання *vibrato* пальці не можна тримати близько один до одного, кожен має бути самостійним, лише один палець на струні, інші залишаються вище свого звичайного положення (Mantel, 1975: 52). В теоретичному аспекті ідея Базлера суперечить твердженням Алексаняна, проте практично-виконавське застосування такого *vibrato* не призводить до його уповільнення, і його запис Сонати № 1 для віолончелі Сен-Санса в 1934 р. доводить протилежне.

До цього етапу в історії віолончельної творчості більшість виконавців підходила до проблематики *vibrato* шляхом опису рухів віолончеліста, необхідних для створення *vibrato*. Деякі

<sup>12</sup> «Візьмемо, наприклад, французів – віолончелістів, які мають мінливий і більш експресивний стиль виконання, ніж англосакси. Вони схильні вибудовувати більш насичений і тендітний тон, головним чином тому, що часто використовують напружене, швидке і не широке коливання пальця, що відображає їх національний темперамент».

<sup>13</sup> З його точки зору, швидке та не широке *vibrato* може підходити для французької музики, а при виконанні творів Баха, Брамса чи Бетховена доведеться Temperувати.

віолончелісти ХХ століття зайшли так далеко, що об'єднали фактичні наукові знання з технічним аспектом творення *vibrato*.

Зокрема Герхард Мантель, який опублікував посібник «Cello technique: Principles and Forms of Movement» («Техніка гри на віолончелі: принципи та форми руху») у 1975 році, багато писав про *vibrato*. Його міждисциплінарний підхід до цього прийому поєднує у собі виконавську майстерність та психологічне сприйняття: «Оскільки *vibrato* створюється циклічною амплітудою протягом тривалості ноти та варіативністю впродовж фрази (іноді між змінами позицій), це може суперечити загальній меті – точності інтонації» (Mantel, 1975: 99).

Розширюючи методологічні здобутки своїх попередників, які виступали за різноманітність швидкостей та амплітуд *vibrato*, Мантел акцентував увагу на процесах сприйняття звучання слухачем, виступаючи за постійне розмаїття тонів, щоб не втратити увагу слухача, проте, застерігав від занадто великої кількості змін: «Принцип привернення уваги за допомогою змін може мати негативні наслідки, якщо *vibrato* виконується нерівномірно, в наслідок чого з'являються деякі ненавмисні акценти, що порушують музичну структуру» (Mantel, 1975: 108).

Мантел зазначав, що *vibrato* має немов би «котитися», тобто використовував рух похитування пальця вперед і назад, котре потім утворює звукову хвилю. За його думкою, *vibrato* має бути схоже на маятник – мати не лише регулярну частоту, а й нагадувати форму синусоїдальної хвилі. Далі у своєму посібнику він відкрито обговорював усі можливі фізичні та звукові варіанти, які можуть зробити *vibrato* найбільш ефективним та результативним, виходячи з чого можна зробити висновок, що з усіх можливих рухів, які створюють *vibrato*, найбільш доцільним є *vibrato*, що виконується плечем.

Мантель також зазначив, що велика маса вимагає лише короткого початкового імпульсу і, отже, решта руху підпорядковується законам інерції та ефекту маятника. Це фізичне явище дозволяє створювати безперервне *vibrato* навіть за зміни пальців з мінімальними зусиллями (Mantel, 1975: 110).

Поширеною проблемою для віолончелістів є виконання *vibrato* безіменним пальцем. Багато виконавців намагалися б уникнути використання четвертого пальця при застосуванні *vibrato*, оскільки цей палець сприймається як слабкий

для виконання *vibrato* через відносно короткий важіль<sup>14</sup>.

Ця ідея незначного вібраційного зміщення для створення досить широкої амплітуди *vibrato*, є дещо нестандартною, оскільки може негативно позначитися на якості інтонації та суперечить за своїм характером створенню інтонаційно довшеного, стабільного *vibrato*. Однак, деякі віолончелісти ХХ століття використовують це «зміщення» у техніці *vibrato* успішно та переконливо, як, наприклад, американський віолончеліст Ральф Кіршбаум.

Ще один приклад науково обґрунтованого підходу до *vibrato* знаходимо у праці Крістофера Бантінга «Essay on the Craft of Cello-Playing» («Нарис мистецтва гри на віолончелі») 1982 р., в якій Бантінг, як Мантел виступав за *vibrato*, (якщо його виміряти) в ідеалі буде схоже на синусоїдальну хвилю: «Я вважаю, що наше основне *vibrato* має бути простою гармонією руху». Щоб проілюструвати свою точку зору, Бантінг зробив декілька діаграм: його ілюстрації конкретно вказують кореляцію між формою синусоїдальної хвилі та рухами віолончеліста, необхідних для створення *vibrato* (Bunting, 1982: 47–51).

У ХХ–ХХІ століттях в темброво-артикуляційній сфері не інформативна двоступінчаста шкала віолончельного *vibrato* – *non vibrato*: тепер розглядаються та використовуються всі можливі поєднання тонких градацій *vibrato* за амплітудою та частотою, вимагаючи від виконавця володіння всім спектром відтінків даного прийому, уважного та точного дотримання авторських вказівок.

Навіть однозначна ремарка *con sordino* тепер потребує шкали тембрових градацій, оскільки звуковий ефект при застосуванні сурдин різної ваги, конструкції, зроблених із різних матеріалів, виникає принципово різний (як за тембро-

<sup>14</sup> Мантел вважав, що ширина пальця безпосередньо пов'язана з амплітудою *vibrato*, наприклад, віолончелісту з вузькими пальцями знадобиться мати велику амплітуду, щоб досягти *vibrato* тієї ж якості, як у виконавців з більш крупним виконавським апаратом. Оскільки фаланга четвертого пальця значно вуже, ніж фаланга інших пальців. На думку автора, цим пальцем треба робити ширшу амплітуду, щоб досягти такого ж звукового сприйняття *vibrato*, як і при виконанні інакшою аплікатурою (наприклад, другим пальцем). Він припускав, що при складнощах при створенні амплітуди, можна зрушувати і висувати положення пальця задля досягнення бажаного ефекту.

вими відтінками, так і за динамічним рівнем), що не може не враховуватися в умовах підвищеної уваги композиторів та виконавців до тембральних особливостей інструмента. Саме зміни у темброво-артикуляційному комплексі визначила можливість нескінченного розширення звукових можливостей, яке спостерігається з другої половини ХХ століття. Як композитору, так і виконавцю стає дедалі складніше орієнтуватися у майже неосязному багатстві нової звукової палітри.

Протягом усього ХХ століття переважна більшість відомих віолончелістів, які доклали зусиль до створення загальної методології віолончельної гри, доходять спільної думки, що до найрізноманітніших прийомів звуковидобування *vibrato* слід звертатися тоді, коли до цього готовий виконавський апарат, коли виконавець вільно володіє всією артикуляційною палітрою<sup>15</sup>.

На сьогодні вивчення здобутків світової віолончельної творчості не обмежується аналізом методичних посібників, ми можемо зробити всебічний огляд за допомогою аналізу концертних записів, мемуарів та інтерв'ю.

Першим віолончелістом, який зробив виконавський запис музичного твору, був Ганс Кронольд, польський віолончеліст єврейського походження, що емігрував до Сполучених Штатів у 1886 році, де приєднався до Метрополітен-оркестру та Нью-Йоркського симфонічного оркестру. Віолончеліст зробив свій запис у червні 1898 року на грамофон, проте через технічну недосконалість платівок тих років записи Кронольда, на жаль, загублені.

Однією з ранніх, існуючих нині записів, можемо назвати запис Олександра Хайндля (1901), який виконував твір «Мелодія на ноті Фа» А. Г. Рубінштейна. Хоча технологія, яка використовувалася в процесі запису, ускладнює прослуховування та

розуміння тонких деталей та нюансів гри, уважний слухач може стверджувати, що Хайндль використовував невелику амплітуду для *vibrato*.

Усі віолончелісти, які записували свою гру в період 1904–1930 р.р., використовували *vibrato* постійно протягом усього твору. Прикладом може слугувати запис Гільєрміні Суджіа «Кол Нідрей» Макса Бруха (1927).

Необхідно відзначити, що при аналітичному дослідженні *vibrato* в ранніх записах виникає безліч проблем, одна з яких полягає в порівнянні гри технічно грамотних, досвідчених віолончелістів. Визначення якості *vibrato* парадоксально за своєю природою, оскільки його виконання індивідуальне так само, як і сам музичний смак.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що сучасне звучання віолончельного *vibrato* зародилося з ранніх записів П. Казальса, проте визначення дати народження такого звучання виявляється складним завданням, оскільки сучасні віолончелісти використовували *vibrato* такої ж якості раніше, ніж були створені записи П. Казальса. Віолончелісти першої чверті ХХ століття, незалежно від національності та віку, обирають вузьке *vibrato* порівняно з віолончелістами наступних років<sup>16</sup>.

Якісне порівняння записів 1901–1940 років, представлене в таблиці, в якій швидкість та амплітуда *vibrato* вимірюються за шкалою від 1 до 5 балів. Всі частини творів, відібрані для порівняння є лірико-кантиленні за своїм характером або містять уривки лірико-кантиленних частин твору, які природно піддаються застосуванню *vibrato*. Винятком із цього правила постає запис «Скерцо» Ван-Гоєнса, зроблений Віктором Гербертом (1912): середня частина твору лірико-кантиленна й слугує яскравим показником якості виконання *vibrato*.

З нашої точки зору, надзвичайно важливо усвідомлювати різницю між *постійним* та *безперервним* *vibrato*:

- **постійне (Constant) vibrato** – це вібрація на кожній ноті, але не між нотами;
- **безперервне (Continuous) vibrato** – це вібрація під час переходу між нотами (Draiblate, 2019: 64).

Ця таблиця – порівняння ранніх записів віолончельної гри I половини ХХ століття – є спробою охарактеризувати якість загального звучання та принципи застосування віолончельного *vibrato*. На них можна почути невеликі зміни у виконанні *vibrato* різними віолончелістами. Порівняння ран-

---

<sup>15</sup> За деякими винятками більшість музикантів, які виконували *vibrato*, застосовували вправи на віолончелі з повним притисканням пальця до грифу. Хоча функція *vibrato* залишалася незмінною протягом майже двох століть, розуміння цього прийому постійно розвивалося. До кінця ХХ століття у методичних посібниках були «інші» підходи до розвитку віолончельного *vibrato*. Один із багатьох яскравих прикладів цієї змінної тенденції є праця Філіса Янга «Виконання гри на струнах», опублікованого в 1978 році. Книга Янга включає безліч вправ, починаючи з гри на грифі. Як і Янг, Бенджамін Уайткомб вірив, що студенти можуть досягти успіхів навіть без самого інструменту: «Іноді може бути дуже корисно попрактикуватися у *vibrato* далеко від віолончелі, на будь-якій плоскій поверхні. Таким чином, ми можемо легше ізолювати рух руки» (Draiblate, 2019: 64).

<sup>16</sup> Ця тенденція може бути наслідком загальних стандартів техніки лівої руки на той час.

Таблиця 1

**Порівняння *vibrato* в ранніх записах віолончельної гри першої половини ХХ століття  
(Yoni Draiblate, 2019)**

Виконавець	Уривок твору	Рік	Швидкість	Амплітуда	Примітки
Олександр Хейндль	А. Г. Рубінштейн «Мелодія на ноті Фа»	1901	3	1	Технологія запису не дозволяє визначити використання <i>vibrato</i>
Олександр Вержбілович	К. Давидов «Романтика»	1904	4	2	«Постійно», деякі ноти виконував без вібрації
Джозеф Холлман	Ф. Шуберт «Аве Марія»	1906	4	3	«Постійно» і «Безперервно»
Розаріо Бурдон	Годар «Колискова від Джоселін»	1906	4	2	«Постійно»
Огюст ван Б'єн	Огюст Ван Б'єн «Зламана мелодія»	1907	2,5	2	«Постійно»
Луї Гейне	«Blumenslied»	1908	3,5	2	«Постійно» не накожній ноті
Луї Гейне	“Berceuse” from Jocelyn	1908	3,5	2	«Постійно» не накожній ноті
Луї Гейне	Джозеф Карл Брейль «Пісня душі»	1910	3,5	3	«Постійно» і «Безперервно»
Віктор Сорлін	“Fantasie from Madame Butterfly”	1908	4	2,5	«Постійно» і «Безперервно»
Віктор Сорлін	Гаetano Брага «Серенадаянгола»	1908	4	2,5	«Постійно» і «Безперервно»
Віктор Сорлін	Френсіс Томі «Просте визнання»	1910	3,5	3	«Постійно» і «Безперервно»
Віктор Сорлін	Квіткова пісня «Пісня Блюменса»	1910	3,5	3	«Постійно» і «Безперервно»
Віктор Герберт	Ван-Гонс «Скерцо»	1912	4	1,5	Дуже рідкісне використання <i>vibrato</i> в середній кантиленній частині
Розаріо Бурдон	Карл Бом «Скандинавський Романс»	1912	3,5	2	«Постійно»
Розаріо Бурдон	«Träumerei»	1912	3,5	2	«Постійно»
Розаріо Бурдон	Огюст Ван Бен «Зламана мелодія»	1913	3,5	2,5	«Постійно»
Розаріо Бурдон	«Фентезі» від мадам Батерфляй	1913	3,5	2	«Постійно»
Беатріс Харрісон	Східний – Сезар Кюї	1915	3,5	3	«Постійно» і «Безперервно»
Фернан Поллен	Pierné: Sérénade	1918	4	2,5	«Постійно»
Фелікс Салмонд	Pierné: Sérénade	1920	2,5	3	«Постійно»
Беатріс Харрісон	Елгар: Концерт	1920	4	3	«Постійно»
Пабло Казальс	Сен-Санс «Лебідь»	1925–1928	3	3,5	«Постійно» і «Безперервно»
У.Х. Сквайр	Сен-Санс «Концерт № 1»	1926	3,5	2	«Постійно»
Гільєрміна Суджія	Макса Брух «Кол Нідрей»	1927	3,5	2,5	Постійно, деякі ноти виконував без вібрації
У. Х. Сквайр	Сен-Санс «Лебідь»	1928	3,5	2	«Постійно»
У. Х. Сквайр	Огюст Ван Б'єн «Зламана мелодія»	1928	3,5	2,5	«Постійно»
У. Х. Сквайр	Годар «Колискова від Джоселін»	1928	3	3,5	«Постійно»
Антон Хеккінг	П. І. Чайковський «Шансон Трісті»	1930	4	2,5	«Постійно» і «Безперервно»
Поль Базелер	Сен-Санс «Соната для віолончелі №1»	1934	4	2,5	«Постійно» і «Безперервно»
Святослав Кнушевицький	Альбеніс «Малагена»	1935	3,5	3	«Постійно» і «Безперервно»
Святослав Кнушевицький	П. І. Чайковський «Шансон Трісті»	1940	3	3	«Постійно» і «Безперервно»



ніх записів віолончельної гри може вказати на еволюцію у виконанні цього прийому, але проблема виникає при прослуховуванні та порівнянні тьмяного, галасливого та скрипучого запису 1905 року із записом більш високої якості 1930 року.

Можливість визначати різновиди віолончельного *vibrato* нерозривно пов'язана як з якістю самих записів, безліч тонких розбіжностей швидкості та амплітуди *vibrato*, а також численні технологічні обмеження того часу не відтворюють в повній мірі найтонші градації віолончельної гри. Більш того, деякі віолончелісти, що записувалися після 1930 року, використовували ідентичне *vibrato* з віолончелістами, які зробили запис до 1915 року<sup>17</sup>.

До 1940 року кожний віолончеліст використовував постійне та дуже різноманітне *vibrato*. З роками у концепції *vibrato*, його виконанні та філософії відбулося багато змін, з'явилися сучасні високоякісні записи, завдяки яким можна отримати більш багату та повну картину звучання цього прийому. Порівняно з початком ХХ століття сучасні технології зробили трансляцію та запис простішою та доступнішою для суспільства. Це призвело до того, що віолончелістам стала доступна більша різноманітність стилів *vibrato*. У свою чергу, сучасне звучання віолончелі так само різноманітне, як і раніше.

В ранніх трактатах передбачалося, що віолончельне *vibrato* служило короткочасним виразним засобом у процесі гри. До кінця ХІХ століття й пізніше, методичні посібники та записи демонструють явну перевагу постійного та тривалого *vibrato*, завдяки чому ми визначаємо еволюцію цього технічного прийому, яка характеризується перевагою сталості його виконання, а не тимчасового засобу музичної виразності гри (Bonta, 1977: 64–99).

Сьогодні найдосвідченіші віолончелісти інстинктивно змінюють швидкість та амплітуду *vibrato* залежно від змісту музичного контексту.

І у ХХІ столітті продовжуються пошуки найкращого та найдоцільнішого використання *vibrato* та його різноманітних спектрів, зокрема, Дженніфер Мішра у статті «*Easing Into Vibrato*» («Легкість у *vibrato*»), опублікованої у 2003 році, зосе-

---

<sup>17</sup> Наприклад, запис Віктора Сорліна 1910 року схожий із записом Святослава Кнушевицького 1935 року, оскільки *vibrato* на цих записах звучить схвильовано. Відтак, складно дослідити суттєві відмінності у швидкості та амплітуді *vibrato* у період 1901–1940 рр., однак можна стверджувати, що раннє віолончельне *vibrato* не було таким постійним і безперервним у першій половині ХХ століття, як це було через деякий час (Draiblate, 2019: 64).

редила увагу на проблематиці *vibrato*, особливо на його виконавсько-педагогічному аспекті<sup>18</sup>.

Інші нові приклади містяться в книзі «CelloMind: Intonation and Technique» («Віолончельний Розум: Інтонція та техніка»), опублікованої у 2017 році, написана в спів авторстві Ханса Йоргена Йенсена і Мінни Роуз Чунг<sup>19</sup>. За думкою авторів, навчання *vibrato* з використанням природної гармонії має безліч переваг, у тому числі, може допомогти створити більш збалансоване та розслаблене *vibrato*<sup>20</sup>.

Новітня праця, у якій аналізуються методологічні засади техніки *vibrato*, написана Еванджелін Бенедетті «Cello, bow and you – putting it all together» («Віолончель, Смичок та Ви – з'єднай це разом») 2017 р. Авторська концепція Бенедетті спрямована на те, щоб новачки починали з традиційного навчання позиціям. Бенедетті зазначає, що професійно підготовлений віолончеліст зазвичай виконує *vibrato* одним або двома пальцями і може будь-якої миті переміститися в будь-яке інше місце грифу (Benedetti, 2017: 172).

Отже, у європейському виконавстві можна провести важливі культурно-історичні паралелі, сукупність ієрархічно рівнозначних подій, які прямо чи опосередковано пов'язані з найбільш важливими етапами процесу становлення віолончельного мистецтва, котрі знаменують певну віху у розвитку європейського та світового віолончельного мистецтва.

---

<sup>18</sup> На її думку, навчання *vibrato* фактично починається в перший день навчання позиції лівої руки. Ворог хорошого *vibrato* – напруга, і правильна, розслаблена позиція лівої руки є обов'язковою, інакше розслаблене *vibrato* не вийде». Крім того, Мішра писала, що зап'ястя відіграє значну роль у виконанні *vibrato*, на відміну від переважаючої концепції початку ХХ століття, коли зап'ястя та передпліччя вважалися одним блоком: «Розслаблена рука при виконанні *vibrato* не означає, що зап'ястя нерухоме. Зап'ястя рухається як природне продовження руки. Всі ділянки кисті, передпліччя та суглоби залишаються гнучкими під час вібрації... ступінь участі кожного з цих факторів має індивідуальне значення» (Mishra J., 2003: 84–87).

<sup>19</sup> Автори виступили за введення вправи на навчання *vibrato* з натуральними флажелетами, щоб розвинути *vibrato*, перш ніж зрештою ввести *vibrato* на відкритих флажелетах.

<sup>20</sup> У молодих учнів пальці ще не можуть підтримувати вагу руки при виконанні цього прийому, внаслідок чого *vibrato* стає щільним і неконтрольованим. Багато учнів продовжують грати з надмірною напругою навіть після того, як пальці стали досить сильними, щоб витримувати вагу руки просто тому, що саме так вони вперше навчилися грати (Jørgen J., 2017: 285).

**Висновки.** На підставі проведеного дослідження історії та еволюції техніки виконання віолончельного *vibrato* у контексті становлення і розвитку європейського віолончельного виконавства, з'ясовано, що еволюція цього технічного прийому обумовила суттєві зміни у художньо-виконавській практиці, що ґрунтовно вплинуло на технологічну та технічну виконавські складові віолончельної творчості.

Проведений історико-ретроспективний аналіз свідчить про оптимізацію виконавської техніки, покращення звуку, тембру, інтонації під час виконання музичних творів, зростання виконавського професіоналізму, завдяки удосконаленню застосування *vibrato*.

Ретельне вивчення методичних посібників, різноманітних публікацій, аналізу праць сто-

совно ранніх записів віолончельної гри першої половини ХХ століття відносно техніки виконання віолончельного *vibrato*, обумовили можливість охарактеризувати якість загального звучання, зробити висновок про зміни у виконанні *vibrato* різними віолончелістами, починаючи з ХVІІІ століття і до сьогодення, що сприяло формуванню методологічних основ провідних засад віолончельного виконавства, значення використання цього прийому для художньо-естетичного звучання віолончелі відповідно до потреб віолончельної виконавської творчості.

Усвідомлення еволюційних процесів у формуванні техніки *vibrato* сприяє достовірному інтерпретуванню творів різних історично-стильових напрямків – від ХVІІІ до початку ХХІ століть.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зав'ялова О. К. Віолончельна соната в Україні у контексті стильових зрушень першої третини ХХ ст. Київ: Мистецтвознавство України. 2013. Вип. 13. 185–191 с.
2. Сумарокова В. Історія українського віолончельного й контрабасового мистецтва в контексті європейського виконавства. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 2014. 199 с.
3. Benedetti Ev. “Cello, bow and you – putting it all together”. New York: Oxford University Press, 2017. 257 p.
4. Bonta S. “From Violone to Violoncello: A Question of Strings.” *Journal of the American Instrumental Society* 3, 1977: 64–99 p.
5. Bunting Ch. *Essay on the Craft of ‘Cello-Playing*, London: Cambridge University Press, 1982. 172 p.
6. Draiblate Yo. The history, evolution, and pedagogy of cello vibrato. A Monograph Submitted to the Temple University Graduate Board. 2019. 64 p.
7. Jørgen J. Hans and Minna Rose Chung. “CelloMind”: Intonation and Technique. Chicago, IL: Ovation Press Ltd., 2017. 285 p.
8. Kummer F. “Violoncelloschulle” Leipzig, Friedrich Hofmeister, 1839. 102 p.
9. Mantel G. Cello “Technique: Principles and Forms of Movement.” Trans Barbara Haimberg, Thiem Bloomington, IN: Indiana University Press, 1975. 232 p.
10. Mishra J. “Easing Into Vibrato.” *American String Teacher Journal* 53/4 (November 2003): 84–87. <https://doi.org/10.1177/000313130305300412>
11. Mozart L. “A Treatise on the Fundamental Principles of Violin Playing” 1757. Oxford University Press; 2nd Edition (January 1, 1951) 276 p.
12. Rochlitz F. *Allgemeine Musicalische Zeitung* (August 1845): 536 p.
13. Romberg B. “A Complete Theoretical and Practical School for the Violoncello” (Boston: Oliver Ditson & Co., 1880). 147 p.
14. Vansceeuwijck M. “The Baroque Cello and Its Performance” *Performance Practice Review* 9, No.1 (1996): 78–96, DOI: 10.5642/perfpr.199609.01.07

### REFERENCES

1. Zavalova O. K. (2013) Violonchelna sonata v Ukraini u konteksti stylovykh zrushen pershoi tretyny XX st. [Cello sonata in Ukraine in the context of stylistic changes of the first third of the 20th century]. Kyiv: Mystetstvoznavstvo Ukrainy – Art history of Ukraine. 2013. Issue 13. 185–191 p. [in Ukrainian].
2. Sumarokova V. (2014) Istoriiia ukrainskoho violonchelnoho y kontrabasovoho mystetstva v konteksti yevropeiskoho vykonavstva. [History of Ukrainian cello and double bass art in the context of European performance]. Kyiv: NMAU imeni P. I. Chaikovskoho. 199 p. [in Ukrainian].
3. Benedetti Ev. (2017) “Cello, bow and you – putting it all together”. New York: Oxford University Press. 257 p.
4. Bonta S. (1977) “From Violone to Violoncello: A Question of Strings.” *Journal of the American Instrumental Society* 3: 64–99 p.
5. Bunting Ch. (1982) *Essay on the Craft of ‘Cello-Playing*, London: Cambridge University Press. 172 p.
6. Draiblate Yo. (2019) The history, evolution, and pedagogy of cello vibrato. A Monograph Submitted to the Temple University Graduate Board. 64 p.
7. Jørgen J. (2017) Hans and Minna Rose Chung. “CelloMind”: Intonation and Technique. Chicago, IL: Ovation Press Ltd. 285 p.
8. Kummer F. (1839) “Violoncelloschulle” Leipzig, Friedrich Hofmeister. 102 p. [in German].

9. Mantel G. (1975) Cello “Technique: Principles and Forms of Movement.” Trans Barbara Haimberg, Thiem Bloomington, IN: Indiana University Press,. 232 p.
10. Mishra J. (2003) “Easing Into Vibrato.” American String Teacher Journal 53/4 (November 2003): 84–87. <https://doi.org/10.1177/000313130305300412>
11. Mozart L. (1757) “A Treatise on the Fundamental Principles of Violin Playing”. Oxford University Press; 2nd Edition (January 1, 1951) 276 p.
12. Rochlitz F. (1845) Allgemeine Musicalische Zeitung: 536 p.
13. Romberg B. (1880) “A Complete Theoretical and Practical School for the Violoncello” (Boston: Oliver Ditson & Co.). 147 p.
14. Vansceeuwijck M. (1996) “The Baroque Cello and Its Performance” Performance Practice Review 9, No.1: 78–96, DOI: 10.5642/perfpr.199609.01.07

УДК 75.021.32:069(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-16>**Світлана ДОЛЕСКО,***orcid.org/0000-0001-6702-5606*

докторка філософії з образотворчого мистецтва,  
декоративного мистецтва, реставрації,  
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи  
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,  
директорка  
Центру Української Культури та Мистецтва  
(Київ, Україна) [svitlana@dolesko.com](mailto:svitlana@dolesko.com)

**В'ячеслав БОЙКО,***orcid.org/0000-0002-0842-7450*

кандидат філософських наук, доцент,  
в.о. завідувача кафедри мистецтвознавчої експертизи  
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв  
(Київ, Україна) [vboiko@dakkkim.edu.ua](mailto:vboiko@dakkkim.edu.ua)

## АКТУАЛІЗАЦІЯ АКВАРЕЛЬНОГО ЖИВОПИСУ МИКОЛИ ГЛУЩЕНКА У ВИСТАВКОВИХ ПРОЄКТАХ СУЧАСНОСТІ

Світове значення творчої спадщини Миколи Глуценка (1901–1977), видатного українського живописця й графіка, ще прижиттєво було підкреслено численними персональними виставками та колективними виставковими проєктами, де експонувались зокрема й твори акварельного живопису, які становлять значну частку доробку митця. Своєю чергою, ці проєкти отримали належне визнання в українському науковому середовищі. Натомість цього не відбулося з виставками робіт Миколи Глуценка, проведеними в Україні на початку XXI століття. Даний період обраний як такий, під час якого було сформовано новітній світогляд українців, де мистецькі здобутки всесвітньо визнаних вітчизняних митців слугують суспільним орієнтиром. Наукову новизну дослідження сформував той факт, що вперше виставки робіт Миколи Глуценка зазначеного періоду розглянуто комплексно, з виокремленням акварельного напрямку його художньої діяльності. Мета статті – впровадити в науковий обіг вибірку виставкових проєктів 2016–2023 років, в яких було презентовано акварельний живопис Миколи Глуценка. Методологію дослідження склали історико-хронологічний та біографічний методи, класифікація, художньо-стилістичний, системний і мистецтвознавчий аналіз. Висновки. На підставі аналізу біографії, художньо-стилістичної манери, окремих робіт та найбільш масштабних художніх виставок-присвят Миколі Глуценку (переважно, персональних), проведених із 2016 по 2023 роки в Києві, Львові, Дніпрі, Полтаві, Одесі, Рівному, Кропивницькому аргументовано неухильний інтерес артпростору до його художнього феномену (насамперед, як колориста й майстра пейзажу). Встановлено, що джерелами формування експозицій є музейні та приватні збірки, а найбільшу кількість виставкових проєктів було реалізовано у 2021 році, з нагоди 120-річчя від дня народження Миколи Глуценка.

**Ключові слова:** художня виставка, аукціон, артпростір, виставка, музеї України, міський пейзаж, архітектурний пейзаж, культурна спадщина.

**Svitlana DOLESKO,***orcid.org/0000-0001-6702-5606*

PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,  
Associate Professor at the Department of Art Expertise  
National Academy of Culture and Arts Management,  
Director  
Center of Ukrainian Culture and Arts  
(Kyiv, Ukraine) [svitlana@dolesko.com](mailto:svitlana@dolesko.com)

**Viacheslav BOIKO,***orcid.org/0000-0002-0842-7450*

Candidate of Philosophical Sciences,  
Associate Professor,  
Acting Head of the Department of Art Expertise  
National Academy of Culture and Arts Management  
(Kyiv, Ukraine) [vboiko@dakkkim.edu.ua](mailto:vboiko@dakkkim.edu.ua)

## ACTUALIZATION OF MYKOLA HLUSHCHENKO'S WATERCOLOR PAINTING IN CONTEMPORARY EXHIBITION PROJECTS

*The world significance of the creative heritage of Mykola Hlushchenko (1901–1977), a prominent Ukrainian painter and graphic artist, was emphasized during his lifetime by numerous personal exhibitions and collective exhibition projects, which included watercolor paintings, making up a significant part of the artist's work. In turn, these projects acquired due recognition in the Ukrainian scientific community. However, this did not happen with the exhibitions of Mykola Hlushchenko's works held in Ukraine in the early twenty-first century. This period was chosen as one during which the modern worldview of Ukrainians was formed, where the artistic achievements of internationally recognized national artists served as a social reference point. The scientific novelty of the study is caused by the fact that exhibitions of Mykola Hlushchenko's works of this period were considered comprehensively for the first time, with the watercolor direction of his artistic activity being singled out. The purpose of the article is to introduce into scientific circulation a selection of exhibition projects of 2016–2023, presenting watercolor paintings by Mykola Hlushchenko. The research methodology included historical, chronological, and biographical methods, classification, artistic and stylistic, systematic, and art historical analysis. Conclusions. Based on the analysis of Mykola Hlushchenko's biography, artistic and stylistic manner, individual works, and the largest art exhibitions dedicated to him (mostly personal) held from 2016 to 2023 in Kyiv, Lviv, Dnipro, Poltava, Odesa, Rivne, and Kropyvnytskyi, the article proves a steady interest of the art space in his artistic phenomenon (primarily as a colorist and landscape painter). It is established that the sources of the formation of expositions are museum and private collections, and the largest number of exhibition projects were implemented in 2021, on the occasion of the 120th anniversary of Mykola Hlushchenko's birth.*

**Key words:** art exhibition, auction, art space, exhibition, museums of Ukraine, urban landscape, architectural landscape, cultural heritage.

**Постановка проблеми.** Микола Глущенко (1901–1977) – один із найвідоміших українських митців ХХ століття, Народний художник України, лауреат Державної премії України імені Т. Шевченка, викладач Київського художнього інституту (нині – НАОМА), колекціонер творів мистецтва (Глущенко Микола, 2021). Емоційна творча манера Миколи Глущенка та вміння творити, підлаштовувачись під ритм своєї історичної епохи, встановлювати «правила гри» в формуванні художніх тенденцій, руйнувати мистецькі стереотипи, надали його імені міжнародного статусу. Народившись в місті Новомосковськ Дніпропетровської обл., в дитинстві проживав у легендарному іконописному центрі Борисівка, був учасником Першої світової війни. Переїхав до Польщі, згодом емігрував до Берліну.

Це стало першим кроком до європейського й загальносвітового визнання. Микола Глущенко за життя «приміряв» на себе кілька статусів. Перший – багаторічний статус емігранта й талановитого учня Школи-студії Ганса Балушека та студента Берлінській вищій школі образотворчого мистецтва (отримував меценатську підтримку останнього гетьмана України Павла Скоропадського). Другий – працівника радянських спецслужб (позивні «Художник» і «Ярема»), що дало йому змогу в 1944 р. повернутись до України. Третій – харизматичного й авторитетного учасника європейського богемного середовища. Четвертий – популярного в Україні й світі художника з унікальним рівнем працелюбства (за життя створив понад 10 тис. робіт), в якого після переїзду у 1925 р. до Парижу там була своя студія та який

провів 32 персональні виставки в багатьох європейських містах.

Кожна експозиція його робіт із приватних та державних музейних збірок стає однією з найактуальніших подій мистецького сезону. Музейники та галеристи все частіше наповнюють артпростір виставками, аукціонами, лекціями та іншими подіями, присвяченими постаті Миколи Глущенка. При відборі матеріалів для цього дослідження, відзначено закономірність – посилення інтересу до його художніх здобутків після 2014 р. й дотепер, коли Україна чітко окреслила свої геополітичні вектори, зробивши акцент на шляху розвитку мистецтва в загальносвітовому контексті (адже Микола Глущенко – один із найвідоміших художників ХХ століття). Також поява масиву виставок у цей період пов'язана зі святкуванням ювілейних дат від дня народження художника (115-річчя й 120-річчя).

**Аналіз досліджень.** У намаганні розкрити причини й риси художнього феномену Миколи Глущенка, починаючи з середини ХХ століття, оприлюднено сотні досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. До їх числа належить каталог творів художника, впорядкованих мистецтвознавцем І. Вербою, який зацентрував на тому, що художник перебував у творчих пошуках, що стосувалось, зокрема, «...нових властивостей олійного і акварельного живопису, інтенсифікації колориту, експресивності рисунка, насиченості і моделюючої фактурності мазка» (Микола Глущенко. Каталог, 1976). Стаття В. Шпака «Акварельний живопис України в історичному розвитку» присвячена видатним вітчизняним акварелістам, які вплинули

на становлення акварельного живопису, починаючи з середини 1960-х рр. Вчений наголошує на винятковому значенні Миколи Глуценка в цьому процесі: «Поряд уже з відомими майстрами Олександром Шовкуненком, Сергієм Григор'євим, Миколою Глуценком та іншими основоположниками нової української акварелі стають чарівники часто непередбачуваної творчості» (Шпак, 2019: 377). Л. Соколюк, характеризуючи традицію проведення пленерів і її регіональну специфіку в українському пейзажі, виокремила пленерний досвід Миколи Глуценка – талановитого пейзажиста (Соколюк, 2014).

Серед останніх досліджень – монографія К. Лебедевої «Микола Глуценка – художник і шпигун», що стала першою вичерпною біографічною розвідкою постаті митця, проаналізувала його художню манеру, наголосила на здатності руйнувати мистецькі стереотипи й формувати канони образотворчого мистецтва (Лебедева, 2022). В. Бондаренко, вивчаючи художні досягнення Миколи Глуценка українського й зарубіжного періодів, опублікувала цикл статей, серед яких виокремлено працю «Виставкова діяльність Миколи Глуценка в Україні». Тут проаналізовано прижиттєві виставки та інші мистецькі події, які вплинули на його творчість (Бондаренко, 2022).

Оскільки в фондах багатьох музейних інституцій України наявні його роботи, вони є об'єктом наукового аналізу. До останніх належить стаття О. Капшукової «Твори живопису Миколи Глуценка 1940–1970-х років з колекції Дніпровського художнього музею: до питань періодизації та переатрибуції». У статті згадано про 100 творів живопису й графіки з фондів цього музею, огляд і фотофіксацію яких у 2021 р. здійснила авторка. Однак, в дослідженні не зазначено, чи наявні серед них ті, що створені в техніці акварелі (Капшукова, 2024).

Загалом, натепер не виявлено мистецтвознавчих досліджень навколо виставок робіт Миколи Глуценка: попри високий статус виставок, їх не було систематизовано й виокремлено в жодне дослідження. Тим паче відсутній науковий акцент на аналізі експонованих акварельного живопису. Так само як і немає жодного фундаментального дослідження, присвяченого Миколі Глуценку-акварелісту. Тож, розв'язування цього питання підпорядкована мета даної статті – впровадити в науковий обіг вибірку виставкових проєктів 2016–2023 рр., в яких було презентовано його акварельний живопис.

**Виклад основного матеріалу.** Творча спадщина Миколи Глуценка нараховує понад 10 тис.

робіт, де домінантою є олійний живопис та жанр пейзажу. Разом із тим, митець заявив про себе як знавець жанру натюрморту, портрету й «ню» (Глуценка Микола Петрович, б.д.). Його акварельні твори, хоч і не складають левову частку портфоліо та досліджені не настільки комплексно, як заслуговують на це, проте сформували митцеві амплуа новатора та ідейного натхненника для наступних поколінь художників.

Його авторитет неперевершеного аквареліста зі сміливою манерою письма без обмежень себе в канонах акварельного живопису, на шляху від імпресіонізму до експресіонізму й соцреалізму, базується передусім на унікальному володінні мистецтвом кольору. Зазвичай непередбачувана композиція, сюжетно-просторова основа, емоційна, гра змішаною технікою – все це другорядне у порівнянні з талантом колориста світового рівня. Красномовно розкриває специфіку колористичної манери Миколи Глуценка робота «Оголена» (Рис. 1), де соковиті щільні мазки бірюзово-синьо-фіолетового тла протиставлені пишній жіночій фігурі, виконаній як гра контрастних плям кольору.

Акварельні пейзажі Миколи Глуценка – як короткочасні етюди, так і складні пейзажні композиції – вирізняються й декоративною щільністю і яскравим темпераментом мазка, вільною імпровізацією. Наприклад, у роботі «Зимова ніч» (Рис. 1) завдяки протиставленню прийому аналогових кольорів (нижня частина композиції) з контрастними темно-коричневими колірними звучаннями (середня й верхня частина композиції) досягається сюжетна єдність. Тут же наявна ще одна особливість Глуценка-аквареліста – широкі мазки покладені паралельними рядами.

Твори акварельного живопису Миколи Глуценка, як і його олійний живопис, графіка й змішана техніка, враховуючи виключну працездатність художника й активну громадську роботу в київський період життя, нині зберігаються в музейних інституціях різних міст України. Частина з них є складовою постійних експозицій. Проте значно ширший спектр творчості художника проявляється під час змінних виставок (часто – міжмузейних). Тож, протягом останнього десятиріччя з ініціативи мистецтвознавців, колекціонерів та музейників організовано масштабні виставкові проєкти з вшанування особистості Миколи Глуценка – зокрема і як талановитого аквареліста.

Так, у 2016 р. в Дніпровському художньому музеї, до 115-річчя з дня народження Миколи Глуценка, уродженця краю, було відкрито масштабну виставку «Жити в кольорі» (Рис. 2). Концепція





Рис. 1. Микола Глущенко (папір, акварель), 1971. Зліва на право: «Оголена»; «Зимова ніч»

експлікацій була побудована на висловах художника – вони доповнювали кожен з понад 60 робіт з музейної збірки, приналежних переважно до пейзажного жанру та подарованих автором в 1974 р. Увазі відвідувачів було запропоновано олійний та акварельний живопис, графіку, а також, роботи в змішаній техніці (фломастери й акварель, туш та акварель).

За задумом музейників, ця виставка є спробою встановити діалог між художником та його шанувальниками, «...втаємничити реципієнта в тонкощі творчої «конституції» митця, запросити його до майстерні художника. Спроба реанімувати Миколу Глуценка в очах нинішньої спільноти таким, яким його бачили і знали сучасники – вічно молодим, невтомним, спраглим до творчої роботи, до пошуків, натхненним і розважливим художником-композитором, що «постійно шукав свій національний стиль», «грав кольором», «ліпив кольором», зрештою, жив і продовжує жити в кольорі» (Ars\_Longa, 2016) (рис. 2).

У 2018 р. в Закарпатському обласному художньому музеї ім. Й. Бокшая (митець свого часу бував на пленерах на Закарпатті), відбулась виставка «Етюди» з колекції закладу та з нагоди його 70-річчя. Експозицію склали близько 25 художніх творів, подарованих Миколою Глуценком музею, серед яких і акварелі. Л. Соколюк та О. Чурсін, аналізуючи пейзажне мистецтво Миколи Глуценка, відзначили щире спілкування з природою під час пленерів та широку темпераментну манеру живопису, що сприяло «...його визнанню як одного з найяскравіших, найнатхненніших колористів серед мистців Парижа» (Соколюк, 2014).

У галереї «Ню Арт» у 2018 р. відбулась виставка з 66 робіт Миколи Глуценка «Штрихи до портрета художника» з приватних колекцій. Періодизація олійних, акварельних та графічних робіт охоплювала 1920-і–1970-і рр. Ажіотаж довкола



Рис. 2. Афіша виставки «Жити в кольорі». Дніпровський художній музей (2016–2017)





**Рис. 3. Микола Глущенко «Прага. Карлів міст». Папір, акварель (1965). Проект «Остання свобода», м. Одеса (2020)**

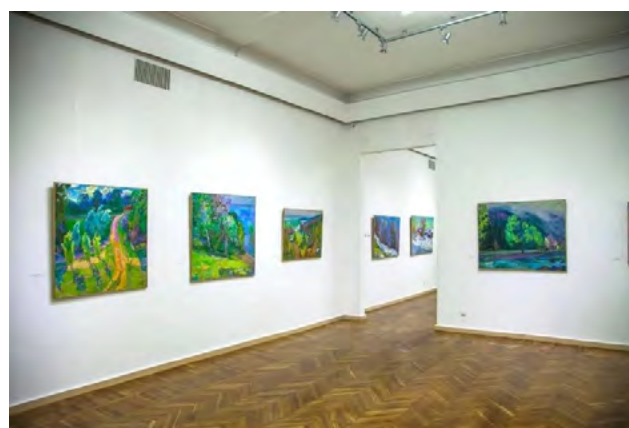
проекту підтвердив неухильно висхідний інтерес до постаті художника, самобутній стиль якого формувався в часи проживання в Західній Європі. Переважна більшість творів була придбана під час аукціонів у Парижі, Нью-Йорку та інших мистецьких центрах світу.

Наступного, 2019 р. роботи Миколи Глущенко можна було побачити в галереї «Bereznitsky Art Foundation», під час передаукціонної виставки українського радянського і сучасного мистецтва «Від червоного до синьо-жовтого», яка стала ілюстрацією історії й сучасності українського артпростору. У тому ж році в Музеї історії міста Києва, в межах артпроекту «Перші імена» з представлення різноматичних і різножанрових робіт найвідоміших українських художників (Адальберта Борецького, Бориса Буряка, Федора Манайла, Івана Марчука та ін.), можна було побачити й картини Миколи Глущенко.

Проект «Остання свобода» у 2020 р. оприлюднив 31 роботу Миколи Глущенко з фондів Одеського художнього музею – натюрморти, «ню» й пейзажі, які вирізнялись імпресіоністичним емоційним ліризмом («Остання свобода», 2020). Митець під час життя в Києві поєднував викладацьку діяльність із подорожами, звідки завжди привозив чуттєві етюди. Серед них акварель «Прага. Карлів міст», де густо покладені мазки переднього плану протиставлені не надто щільному прописуванню вертикальними мазками річки Влтави й одного з 18 мостів, які перетинають водою в межах міста (Рис. 3).

Багатим на виставки став 2021 р., який пройшов під егідою відзначення 120-річчя від дня народження Миколи Глущенко. У січні 2021 р.

Дніпровський художній музей в межах виставки «Микола Глущенко. Без віз» (Рис. 4), в чотирьох виставкових залах представив 39 його робіт з музейної збірки. Куратор проекту, Сергій Несмачний наголосив на превалюванні пейзажної теми та в концепції виставки, і в портфоліо художника, де велику роль відведено акварельному живопису: «На виставці ми намагаємося показати те, що йому самому подобалося, – яскраві, емоційні краєвиди. Він був дуже експресивним художником. Кожна картина – це його емоція. Я навіть думаю, що це може бути пов'язано з тим, що він був розвідником, виконував завдання зі збору інформації. Можливо, творчість була його розрадою, він якийсь чином відволікався» (Підгола, 2021).



**Рис. 4. Фрагмент експозиції виставки «Микола Глущенко. Без віз», м. Дніпро (2021)**

У березні в Хлібні Національного заповідника «Софія Київська» було відкрито виставку творів Миколи Глущенко 1950–1970 рр. «Сонячні краєвиди, сонячні жінки» з фондів Дирекції художніх виставок України. Ці й інші картини було виявлено в його майстерні після смерті та передано до українських музейних закладів. Проте незначна частина їх залишилась у віданні Дирекції та стала символом своєї епохи й творчої практики художника. Деякі з експонованих робіт є незакінченими та стали своєрідним способом до розуміння глядачем творчого методу Миколи Глущенко, який і мислив, і писав напрочуд масштабно.

У вересні 2021 р. в Херсонському обласному художньому музеї ім. Олексія Шовкуненка тривала виставка «Поезія живопису Миколи Глущенко». Організатори зазначили, що його художня манера характеризується переходом від неокласицизму до легкого експресивного малюнку, а всі прижиттєві посмертні виставки неодмінно здобували популярність (Lara, 2021).

У тому ж місяці в Кропивницькому музеї мистецтв організовано проект «Символізм і лірика

Миколи Глуценка», де було представлено його пейзажні твори, у тому числі й акварелі. Музейники-організатори у концепції виставки привернули увагу відвідувачів до цього напрямку художника: «Пейзажі Миколи Глуценка є тонкими, ліричними, чуттєвими та «смачними», вони передають настрій, а ще кажуть, що пейзажисти є найпатріотичніші патріоти своєї батьківщини. На пейзажах художника зупинився час, застигла природа, що живе своїм урочистим життям» (У Кропивницькому відкрили виставку..., 2021).

У жовтні 2021 р. в Національному музеї у Львові імені митрополита Андрея Шептицького в межах виставки «Барви ХХ століття» було представлено більш ніж 150 робіт Миколи Глуценка з музейних фондів та колекції Едуарда Димшиця, арткритика й мистецтвознавця, який понад 30 років вивчає творчість художника. Експонувались в тому числі й акварелі, а також ті роботи, які промовисто свідчать про Глуценка-новатора – виконані в змішаній техніці (фломастери й акварель). Наприклад,

Глуценка, за кордоном, його переїзд у Москву, повернення в Україну, де він працював найактивніше» (Терещук, 2021).

За два роки по тому, за підсумками виставки у Києві, Едуардом Димшицем, Національним музеєм у Львові імені митрополита Андрея Шептицького, галереєю «НЮ АРТ», за сприяння компаній «Advance Finance Alliance» та «Asters» у бізнес-центрі «Парус» було презентовано каталог робіт Миколи Глуценка «Барви ХХ століття» (Рис. 6) (Асадчева, 2023).

Твори Миколи Глуценка є бажаними лотами вітчизняних та зарубіжних аукціонів та експонатами передаукціонних виставок. Навесні ювілейного 2021 р. Аукціонний дім «Золотий Перетин» у межах 48-го аукціону колекційного класичного та сучасного мистецтва «Classic & Contemporary art» провів виставку, де серед творів класичного й сучасного мистецтва авторства Йосипа Бокшая, Давида Бурлюка, Марка Гейка, Алли Горської, Адальберта Ерделі, Анатолія Криволапа, Івана



Рис. 5. Микола Глуценка. Виставка «Барви ХХ століття», м. Львів (2021).  
Зліва на право: «Пейзаж», папір, фломастери, акварель (рік створення невідомий);  
«Віллен-сюр-Сен», папір, акварель (1932)

один із міських пейзажів (Рис. 5), де для глядача залишається таємницею, що це за місто. Проте квапливі штрихи фломастера й великі життєрадісні колірні плями акварелі (переважно, червоні, жовті й помаранчеві) передали квапливий та оптимістичний ритм великого міста.

Експонований на виставці пейзаж «Віллен-сюр-Сен» (Рис. 5) належить до французького періоду життя та, навпаки, неквапний, дещо суворий своєю концентрацією холодної колірної палітри, особливо зосередженої на середньому композиційному плані. За словами організаторів, виставка такого масштабу проходила у Львові в 1935 р. – «Через роботи показано всі етапи життя Миколи



Рис. 6. Презентація каталогу робіт Миколи Глуценка «Барви ХХ століття», м. Київ (2023)





**Рис. 7. Микола Глущенко. Зліва на право: «Перед дзеркалом». Папір, монотипія, акварель (кін. 1960-х); «В Луврі». Папір, фломастер, акварель (1976)**

Марчука, Олекси Новаківського, Олександра Ройтбурда, Олега Тістола, Івана Труша й інших митців можна було побачити й кілька робіт знакового колориста Миколи Глущенко. Зокрема, акварелі «Перед дзеркалом» та «В Луврі» (Рис. 7). Остання є доволі рідкісним зверненням художника до жанрових сцен.

У тому ж 2021 р. під час передаукційної виставки ювілейного 50-го аукціону колекційного класичного та сучасного мистецтва «Classic & Contemporary art» було представлено натюрморт Миколи Глущенко «Квіти. Вид на Нотр-Дам де Парі», приналежного до пізнього періоду його творчості, акварельні роботи якого були особливо декоративними й витонченими (Рис. 8) (Глущенко Микола. Аукціонний дім «Goldens», 2021)



**Рис. 8. Микола Глущенко «Квіти. Вид на Нотр-Дам де Парі». Папір, гуаш, акварель (1970-ті)**

У грудні 2021 р. Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка спільно з Дніпропетровським художнім музеєм відкрили виставку «Ризик свободи». Ця традиційна фондова виставка, присвячена до 120-річчя від дня народження Миколи Глущенко, за словами очільниці полтавської музейної інституції, Ольги Курчакової, вперше проведена в такому форматі: «...Наша музейна збірка творів Миколи Глущенко почала формуватися у 1940-х роках, її основою стали 32 картини, передані Дирекцією художніх виставок Міністерства культури України» (Віценья, 2021). Цей великий спільний мистецький проєкт представив понад 80 його робіт, органічно й масштабно показав твори художника в хронологічному, біографічному й тематичному ракурсах, від 50-х до 70-х років минулого століття.

У 2022 р. Аукціонним домом «Золотий Перетин» було проведено виставку «Українське колекційне мистецтво», де з-поміж 50 колекційних творів живопису, графіки й скульптури різних періодів (українська мистецька класика, здобутки художників-шістдесятників і сучасне образотворче мистецтво), було представлено й частину творчого доробку Миколи Глущенко. У Рівному в галереї європейського живопису «Євро-Арт» в тому ж році було організовано виставку «Від імпресії до модерну», де понад 20 творів періоду 1940–1970-х рр. слугували своєрідним відображенням художньої динаміки особистості Миколи Глущенко.

Останній натепер масштабний арт-проєкт – виставка живопису «Колір як мова» (Рис. 9) відбулась у 2023 р. в Музеї історії міста Києва та представила понад 20 робіт двох класиків образотворчого

# КОЛІР ЯК МОВА

виставка живопису

ТЕТЯНА ЯБЛОНСЬКА  
МИКОЛА ГЛУЦЕНКО



05.10-12.11



Рис. 9. Афіша виставки «Колір як мова», м. Київ (2023)

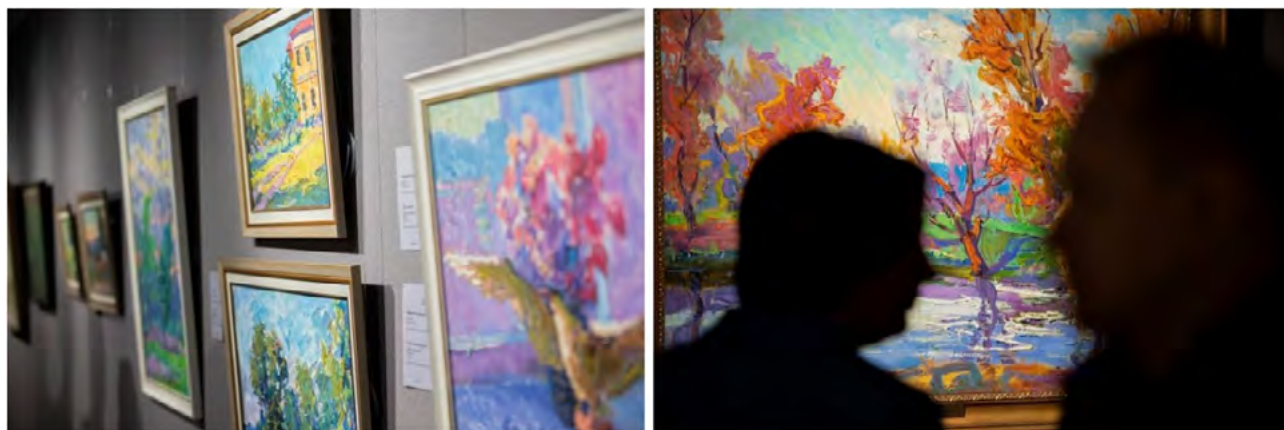


Рис. 10. Фрагменти експозиції виставки «Колір як мова», м. Київ (2023)

мистецтва Миколи Глуценка й Тетяни Яблонської з фондів цієї інституції, Національного художнього музею України й родинної збірки нащадків художниці. Кураторами події виступили Катерина Боровик, Микола Петриченко та Варвара Сухенко, експертну підтримку надала діячка мистецтвознавчої сфери Анна Владимірська. Це перший проєкт, в якому шанувальникам образотворчого мистецтва ХХ століття було запропоновано осмислити діалоговий формат двох класиків живопису через домінують їхніх робіт – колір, який слугував провідником від емоцій неперевершених колористів до глядача (Рис. 10) (У Музеї історії..., 2023).

**Висновки.** У статті проаналізовано виставкові проєкти, які в період із 2016 до 2023 рр. розкрили поціновувачам українського образотворчого

мистецтва ХХ століття грані художнього хисту Миколи Глуценка – митця зі світовим іменем. На підставі систематизації виставок згідно з хронологічним принципом та наявності в експозиції акварелей його авторства, встановлено, що джерелами формування даних експозицій стали музейні фонди й приватні колекції.

З'ясовано, що найбільше таких проєктів було проведено у 2021 р., на честь 120-річчя від дня народження Миколи Глуценка в Дніпрі, Києві, Кропивницькому, Львові, Одесі, Полтаві та Рівному. Ці проєкти є беззаперечним аргументом значення постаті художника для українського й світового образотворчого мистецтва як одного з найвідоміших колористів та пейзажистів ХХ століття, що проявилось у тому числі й в мистецтві акварелі.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Остання свобода»: пізні етюди Миколи Глущенко. *Антиквар*. URL: <https://antikvar.ua/ostannya-svoboda-glushhenka/> (дата звернення: 16.07.2024).
2. Асадчева Т. Барви ХХ століття: у столиці представили каталог зі 150 творами Миколи Глущенко. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/85393/> (дата звернення: 17.07.2024).
3. Бондаренко В. М. Виставкова діяльність Миколи Глущенко в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 58. Т.1. С. 61–66.
4. Віценя Л. У пошуках «чужості фарб»... *Зоря Полтавщини*. URL: <http://zorya.poltava.ua/u-poshukah-chulosti-farb/> (дата звернення: 17.07.2024).
5. Глущенко Микола Петрович (1901–1977). *L'ART Gallery*. URL: <https://lartgallery.ua/glushchenko-mykola-petrovich-u?page=2> (дата звернення: 16.07.2024).
6. Глущенко Микола. *Аукціонний дім «Goldens»*. URL: <https://gs-art.com/auctions/classic-contemporary-art-50/catalog/12288/> (дата звернення: 16.07.2024).
7. Капшук О. С. Твори живопису Миколи Глущенко 1940–1970-х років з колекції Дніпровського художнього музею: до питань періодизації та переатрибуції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2024. № 1. С. 273–278.
8. Лебедева К. Микола Глущенко – художник і шпигун. Харків-Київ : Видавець Олександр Савчук, 2022. 160 с.
9. Микола Глущенко. Каталог / упоряд. І.І. Верба. Київ : Поліграфкнига, 1976. 32 с.
10. Підгола Ю. Художник та ще й розвідник. У Дніпрі показують твори живописця-земляка Миколи Глущенко. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspilne.media/dnipro/100625-hudoznik-ta-se-j-rozvidnik-u-dnipri-pokazuut-tvori-zivopisca-zemlaka-mikoli-glusenka/> (дата звернення: 17.07.2024).
11. Соколюк Л. Д. Пленерна традиція та її регіональні особливості в українському пейзажі (1920–1940-і рр.). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2014. № 8. С. 85–96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/had\\_2014\\_8\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_8_18) (дата звернення: 17.07.2024).
12. Терещук Г. У Львові представили понад 150 картин найдорожчого художника і шпигуна Миколи Глущенко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-hlushchenko-natsionalny-muzeu-imeni-mytropolytasheptytskoho-lviv/31575670.html> (дата звернення: 16.07.2024).
13. У Кропивницькому відкрили виставку відомого художника і шпигуна. *PERSHA електронна газета*. URL: <https://persha.kr.ua/zhittya/showbiz/201427-u-kropyvnytskomu-vidkryly-vystavku-znamenytogo-hudozhnyka-i-shpyguna-foto/> (дата звернення: 16.07.2024).
14. У Музеї історії міста Києва відкрилась виставка корифеїв українського живопису Тетяни Яблонської та Миколи Глущенко. *Київська міська рада/ Київська міська державна адміністрація*. URL: [https://kyivcity.gov.ua/news/u\\_muze\\_istori\\_mista\\_kiyeva\\_vidkrilas\\_vistavka\\_korifev\\_ukranskogo\\_zhivopisu\\_tetyani\\_yablonsko\\_ta\\_mikoli\\_gluschenka\\_foto/](https://kyivcity.gov.ua/news/u_muze_istori_mista_kiyeva_vidkrilas_vistavka_korifev_ukranskogo_zhivopisu_tetyani_yablonsko_ta_mikoli_gluschenka_foto/) (дата звернення: 17.07.2024).
15. Шпак В. О. Акварельний живопис України в історичному розвитку. Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції. Кн. 2 : зб. наук. праць / редкол. : гол. ред. М. І. Степаненко. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 369–383.
16. Ars Longa. Виставка творів живопису Миколи Глущенко «Жити в кольорі». *Дніпровський художній музей*. URL: <http://artmuseum.dp.ua/?p=6483> (дата звернення: 17.07.2024).
17. Lara. Поезія живопису Миколи Глущенко. *Херсонський обласний художній музей імені О. О. Шовкуненка*. URL: <https://artmuseum.ks.ua/news/poeziya-zhyvopysu-mykoly-glushhenka.html> (дата звернення: 17.07.2024).

## REFERENCES

1. «Ostannia svoboda»: pizni etudy Mykoly Hlushchenka [«The Last Freedom»: Late Etudes by Mykola Hlushchenko]. (2020). *Antykar*. URL: <https://antikvar.ua/ostannya-svoboda-glushhenka/> [in Ukrainian].
2. Asadcheva, T. (2023). Barvy XX stolittia: u stolytsi predstavly kataloh zi 150 tvoramy Mykoly Hlushchenka [Colors of the twentieth century: a catalog with 150 works by Mykola Glushchenko was presented in the capital]. *Vechirniy Kyiv*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/85393/> [in Ukrainian].
3. Bondarenko, V. M. (2022). Vystavkova diialnist Mykoly Hlushchenka v Ukraini [Mykola Glushchenko's exhibition activity in Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 58(1), 61–66. [in Ukrainian].
4. Vitsenia, L. (2021). U poshukah «chulosti farb»... [In search of the «sensitivity of colors»...] *Zoria Poltavshchyny*. URL: <http://zorya.poltava.ua/u-poshukah-chulosti-farb/> [in Ukrainian].
5. Hlushchenko Mykola Petrovych (1901–1977) [Glushchenko Mykola Petrovych]. *L'ART Gallery*. URL: <https://lartgallery.ua/glushchenko-mykola-petrovich-u?page=2> (data zvernennia: 16.07.2024). [in Ukrainian].
6. Hlushchenko Mykola [Glushchenko Mykola]. (2021) *Auktsionnyi dim «Goldens»*. URL: <https://gs-art.com/auctions/classic-contemporary-art-50/catalog/12288/> (data zvernennia: 16.07.2024). [in Ukrainian].
7. Kapshukova, O. S. (2024). Tvory zhyvopysu Mykoly Hlushchenka 1940–1970-kh rokiv z kolektsii Dniprovskoho khudozhnoho muzeiu: do pytan periodyzatsii ta pereatrybutsii [Mykola Hlushchenko's Paintings of the 1940s–1970s from the Collection of the Dnipro Art Museum: On the Issues of Periodization and Re-Attribution]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, (1), 273–278. [in Ukrainian].

8. Lebedieva, K. (2022). Mykola Hlushchenko – khudozhnyk i shpyhun [Mykola Glushchenko – artist and spy] Kharkiv-Kyiv : Vydavets Oleksandr Savchuk. [in Ukrainian].
9. Mykola Hlushchenko [Mykola Glushchenko]. (1976). Kataloh / uporiad. I.I. Verba. Kyiv : Polihrafknyha. [in Ukrainian].
10. Pidhola, Yu. (2021). Khudozhnyk ta shche y rozvidnyk. U Dnipri pokazuiut tvory zhyvopystsia-zemliaka Mykoly Hlushchenka [An artist and an intelligence officer at that. In Dnipro, the works of the painter-countryman Mykola Hlushchenko are shown]. Suspilne Dnipro. URL: <https://suspilne.media/dnipro/100625-hudozhnik-ta-se-j-rozvidnik-u-dnipri-pokazuut-tvori-zivopisca-zemliaka-mikoli-gluschenka/> [in Ukrainian].
11. Sokoliuk, L. D. (2014). Plenerna tradytsiia ta yii rehionalni osoblyvosti v ukrainskom u peizazhi (1920–1940-i rr.) [Plein air tradition and its regional features in the Ukrainian landscape (1920s–1940s)]. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv, (8), 85–96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/had\\_2014\\_8\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_8_18) [in Ukrainian].
12. Tereshchuk, H. (2021). U Lvovi predstavlyly ponad 150 kartyn naidorozhchoho khudozhnyka i shpyhuna Mykoly Hlushchenka [More than 150 paintings by the most expensive artist and spy Mykola Hlushchenko were presented in Lviv]. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-hlushchenko-natsionalnyy-muzey-imeni-mytropolyta-sheptytskoho-lviv/31575670.html> [in Ukrainian].
13. U Kropyvnytskomu vidkryly vystavku vidomoho khudozhnyka i shpyhuna [An exhibition of a famous artist and spy opened in Kropyvnytskyi]. (2021). PERSHA elektronna hazeta. URL: <https://persha.kr.ua/zhittya/showbiz/201427-u-kropyvnytskomu-vidkryly-vystavku-znamenytogo-hudozhnyka-i-shpyguna-foto/> [in Ukrainian].
14. U Muzei istorii mista Kyieva vidkrylas vystavka koryfeiv ukrainskoho zhyvopysu Tetiany Yablonskoi ta Mykoly Hlushchenka [The Museum of the History of Kyiv opened an exhibition of Ukrainian painting luminaries Tetiana Yablonska and Mykola Hlushchenko]. (2023). Kyivska miska rada/ Kyivska miska derzhavna administratsiia. URL: [https://kyivcity.gov.ua/news/u\\_muze\\_istori\\_mista\\_kiyeva\\_vidkrilas\\_vistavka\\_korifev\\_ukrainskoho\\_zhyvopysu\\_tetyani\\_yablonsko\\_ta\\_mikoli\\_gluschenka\\_foto/](https://kyivcity.gov.ua/news/u_muze_istori_mista_kiyeva_vidkrilas_vistavka_korifev_ukrainskoho_zhyvopysu_tetyani_yablonsko_ta_mikoli_gluschenka_foto/) [in Ukrainian].
15. Shpak, V. O. (2019). Akvarelnyi zhyvopys Ukrainy v istorychnomu rozvytku [Watercolor painting of Ukraine in historical development. Ethnodesign in the Context of Ukrainian National Revival and European Integration]. Etnodyzain u konteksti ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia ta yevropeiskoi intehratsii. Kn. 2 : zb. nauk. prats / redkol. : hol. red. M. I. Stepanenko. Poltava : PNU imeni V.H. Korolenka. [in Ukrainian].
16. Ars\_Longa. (2016). Vystavka tvoriv zhyvopysu Mykoly Hlushchenka «Zhyty v kolori» [Exhibition of paintings by Mykola Glushchenko «To live in color»]. Dniprovskiy khudozhnii muzei. URL: <http://artmuseum.dp.ua/?p=6483> [in Ukrainian].
17. Lara. (2021). Poeziia zhyvopysu Mykoly Hlushchenka [The Poetry of Mykola Hlushchenko's Painting]. Khersonskiy oblasnyi khudozhnii muzei imeni O. O. Shovkunenko. URL: <https://artmuseum.ks.ua/news/poeziya-zhyvopysu-mykoly-glushchenka.html> [in Ukrainian].

УДК 75.041.7(=214.58)(477)«18/20»  
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-17>

**Світлана ДОЛЕСКО,**  
*orcid.org/0000-0001-6702-5606*  
докторка філософії з образотворчого мистецтва,  
декоративного мистецтва, реставрації,  
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи  
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,  
директорка  
Центру Української Культури та Мистецтва  
(Київ, Україна) [svitlana@dolesko.com](mailto:svitlana@dolesko.com)

**Євгеній ШИШЛЮК,**  
*orcid.org/0000-0002-7358-7864*  
доктор філософії з образотворчого мистецтва,  
декоративного мистецтва, реставрації,  
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи  
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв  
(Київ, Україна) [e.shyshliuk@gmail.com](mailto:e.shyshliuk@gmail.com)

## ОБРАЗ РОМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ ХІХ–ХХІ СТ.

У статті досліджено творчий доробок вітчизняних художників, які у проміжку між ХІХ та ХХІ ст. проявляли інтерес до життя ромських громад на території України та відобразили своє бачення ромської тематики в зразках живопису. Методику дослідження побудовано на принципах об'єктивності та історизму, з використанням системного й хронологічного методів, мистецтвознавчого аналізу. Мета дослідження: здійснити аналіз творів живопису українських художників ХІХ–ХХІ ст., об'єднаних ромською тематикою та прослідкувати еволюцію її втілення протягом даного періоду. До основних напрямків наукової новизни належать наступні: вперше класифіковано та описано твори живопису українських художників ХІХ–ХХІ ст., присвячених зображенню ромської тематики; під час аналізу даних творів відзначено та описано зміну тенденцій у зверненні українських художників до живописних технік і стилів. Висновки: у статті зафіксовано факт наявності масиву творів на ромську тематику в творчому доробку українських художників. З дотриманням хронологічного принципу, класифіковано окремі картини періоду ХІХ–ХХІ ст. авторства Тараса Шевченка, Харитона Платонова, Никанора Онацького, Адальберта Ерделі, Гаврила Глюка, Юрія Александрочкина, Олександра Жозе, Віктора Микитенка, Тиберія Йонаша. Окремий акцент зроблено на інтересі митців до відображення менталітету ромських типажів, їхнього способу життя, історії, побуту, видів діяльності, мистецтва тощо. Відзначено високий рівень толерантності художників до ромів, співпереживання й поваги до їхнього минулого. Встановлено, що в спектрі ромських постатей наявні як узагальнені, так і реальні персонажі. У ході аналізу зразків живопису схарактеризовано факт еволюції творів досліджуваної тематики від зображення ромів у реалістичній манері в ХІХ ст. до модерністських тенденцій узагальнення та стилізації їхніх образів в І половині ХХ ст.; повернення до реалістичного жанру в другій половині ХХ ст. та відхід від нього на початку ХХІ ст., де як винятки виокремлено твори Віктора Микитенка і Тиберія Йонаша.

**Ключові слова:** українські художники, український живопис, образотворче мистецтво, роми, ромська тематика, ромські образи.

**Svitlana DOLESKO,**  
*orcid.org/0000-0001-6702-5606*  
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,  
Associate Professor at the Department of Art Expertise  
National Academy of Culture and Arts Management,  
Director  
Center of Ukrainian Culture and Arts  
(Kyiv, Ukraine) [svitlana@dolesko.com](mailto:svitlana@dolesko.com)

**Yevhenii SHYSHLIUK,**  
*orcid.org/0000-0002-7358-7864*  
PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,  
Associate Professor at the Department of Art Expertise  
National Academy of Culture and Arts Management  
(Kyiv, Ukraine) [e.shyshliuk@gmail.com](mailto:e.shyshliuk@gmail.com)



## IMAGE OF ROMA PEOPLE IN UKRAINIAN PAINTINGS OF THE 19TH – 21ST CENTURIES

*The article analyzes the creative heritage of national artists who, in the period between the 19th and 21st centuries, showed their interest in the life of Roma communities in Ukraine and reflected their vision of Roma theme in their paintings. The research methodology is based on the principles of objectivity and historicism, using systematic and chronological methods and art historical analysis. The purpose of the study: to analyze paintings of Ukrainian artists of the 19th – 21st centuries, united by the Roma theme and to track the evolution of implementation thereof during this period. The main areas of scientific novelty include the following: the works of Ukrainian artists of the 19th – 21st centuries depicting Roma theme have been classified and described for the first time; the analysis of these works have shown and allowed to describe changes in the trends of using painting techniques and styles by Ukrainian artists. Conclusions: the article established the fact that there is an array of works on Roma theme in the creative heritage of Ukrainian artists. Some paintings of the 19th – 21st centuries have been classified in accordance with the chronological principle, namely: Taras Shevchenko, Kharyton Platonov, Nykanor Onatskyi, Adalbert Erdeli, Gabriel Gluck, Yurii Aleksandrochkin, Alexander Jose, Viktor Mykytenko, and Tibor Jonas. A special emphasis has been placed on the artists' interest in reflecting the mentality of Roma characters, their way of life, history, everyday life, activities, art, etc. The high level of artists' tolerance for Roma people, empathy and respect for their past has been noted. It is established that the spectrum of Roma figures includes both generalized and real characters. In the course of the analysis of painting samples, the evolution of the works of the studied theme has been characterized – from depicting the Roma people in a realistic manner in the 19th century to modernist tendencies of generalization and stylization of their images in the first half of the 20th century; return to realistic genre in the second half of the 20th century and deviation from it in the early 21st century, where the works of Viktor Mykytenko and Tibor Jonas were singled out as an exception.*

**Key words:** *Ukrainian artists, Ukrainian paintings, fine arts, Roma people, Roma theme, Roma images.*

Актуальність полягає в потребі появи в українському мистецтвознавстві наукової розвідки, в якій має бути наявний аналіз творів українських художників XIX–XXI ст., об'єднаних спільною тематикою – зображенням окремих представників ромської громади та узагальнених ромських образів, які свого часу становили інтерес для вітчизняних живописців. Це дозволить простежити спектр уявлень митців про ромів, приверне увагу українців до існування ромського народу на території України пліч-о-пліч з українцями та до діяльності окремих художників, творчість яких потребує більш ґрунтовної популяризації на широкий загал. Таким чином, з'являється можливість привернути увагу до маловідомих творів вітчизняних художників на цю тему. Окрім цього, на нашу думку, здійснення такого дослідження дасть змогу простежити розвиток живописних технік та стилів на прикладі конкретних картин. Адже за два століття відбувся перехід від реалістичного академічного живопису XIX ст. до модерних течій XX–XXI ст., збагатився художній арсенал засобів виразності українських художників.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Оскільки натепер нами не встановлено факту наявності жодної ґрунтовної наукової розвідки, присвяченої ромській тематиці в творах живопису українських художників будь-яких періодів – для даної статті актуальними є окремі праці, присвячені аналізу діяльності тих митців, які приділили увагу в своїй творчості ромській тематиці. Зокрема образ ромів в європейському живописі досліджено Є. Шишлюком. Автор виокремлює осно-

вні сюжетні напрями ромського життя у європейському живописі та наголошує, що «образ ромів в українському мистецтві XIX–XXI ст., яке розвивалося досить відокремлено від європейського, хоч і в його загальному руслі, не демонструє глибокого та багатогранного інтересу до ромської культури, проте вирізняється у розмаїтті художніх інтерпретацій образів цієї спільноти (Шишлюк, 2024: 123). С. Хіврич у статті «Художні прийоми творення образів у картинах Тараса Шевченка» та Д. Цимбар у праці «Катерина» Т. Шевченка: живопис як засіб нового вираження художніх образів» пунктирно згадали місце ромської тематики в широкому тематичному спектрі його творів (Хіврич, 2018; Цимбар, б.д.).

Творчий доробок Адальберта Ерделі – одного з найвидатніших художників Закарпаття – дослідили І. Блискун, О. Гаврош, Л. Кополовець, Л. Мельник, І. Небесник, В. Павлова та інші вчені. Життєвому шляху та жанрово стилістичним напрямкам діяльності Гаврила Глюка, автора одного з найвиразніших чоловічих ромських портретів XX ст. присвячені наукові розвідки Л. Корж Радько та І. Павельчук (Павельчук, 2014). Фрагментарно в дослідженні М. Саїтова «Культура ромів: минуле і сучасність (соціокультурний аспект)» згадується Тиберій Йонаш, сучасний художник ромського походження та автор великої кількості портретів ромів (Саїтов, 2022).

О. Корусь в публікації за підсумками проведення виставки «Два майстри» (2017 р., Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького), зробила акцент на картині Юрія Алек-

сандрочкіна «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази» (1998), вказавши, що «...національним колоритом та невимушеністю побудови особливо вирізняється портрет актриси Марії Заньковецької...» (Корусь, 2017: 109) Попри наявність ромської тематики в живописі українських художників, вона є фактично недослідженою та потребує ретельного аналізу.

**Мета дослідження:** здійснити аналіз творів живопису українських художників XIX–XXI ст., об'єднаних ромською тематикою та простежити еволюцію її втілення протягом даного періоду.

**Виклад основного матеріалу.** Українське мистецтво має багаті традиції зображення різноманітних національностей, що населяють українські землі. Ромські образи у масиві творів живопису і графіки посідають одне з чільних місць, адже перші згадки про них на українських землях зафіксовані ще в XVI столітті (Гаврош, 2021). За цей період ромські громади частково інтегрувались в українське суспільство: хоч і зберегли свою національну ідентичність, проте вели активний соціально економічний та культурно мистецький діалог з українцями та представниками інших народів. Тому протягом XIX–XXI ст. українські художники неодноразово зверталися до відображення життя та побуту ромів у своїх полотнах. Оскільки митці, яким притаманний високий рівень емпатії та художньої спостережливості, не могли оминати увагою колоритне ромське життя, яке своїми традиційними устоями кардинально відрізнялось від українського. Попри традиційно закритий ромський спосіб життя, художникам вдалось образотворчою мовою створити ряд неповторних образів ромів та описати менталітет, мистецтво, костюм, побут і види діяльності цього народу.

Перші зразки живописних творів з зображенням ромів на українських теренах належать пензлю видатного Кобзаря – Тараса Шевченка. Сюжет акварелі «Циганка ворожка» (1841) (Рис. 1) у загальному трактуванні сприймається як зразок побутового жанру. Тут представлено доволі поширений життєвий епізод: молода українка, огорнута бентежним очікуванням, звертається до ворожки, аби та відкрила їй приховані таємниці майбутнього. Проте за звичайною, на перший погляд, сценою, яких в будь-якому тогочасному селі, де кочували циганські табори, було безліч, ховається глибоке проникнення митця в душі героїнь, майстерне відтворення їхнього внутрішнього світу.

Композиційно твір чітко структурований навколо двох контрастних жіночих образів, де одного боку – молода українка в традиційному одязі, яка уособлює жіночу ніжність та поетичну

українську красу. З іншого – екзотична ромка з дитиною, овіяна ореолом таємничості й мудрості цього кочового народу. Попри їхню приналежність до різних народів, між цими двома жінками виникає невидимий місток духовного зв'язку та розуміння життєвих ситуацій одна одної. Варто відзначити вправне володіння художником технікою акварельного живопису, що дозволило створити об'ємні й виразні постаті. М'яке «рембрандтівське» освітлення підкреслює драматизм подій, зосереджує увагу на обличчях героїнь. У «Циганці ворожці» Тарас Шевченко постає як зрілий майстер реалістичного зображення, глибокого психологізму і документальної спостережливості.



Рис. 1. Тарас Шевченко «Циганка-ворожка», 1841

Ще одним характерним зразком зображення ромів у творчості Тараса Шевченка є графічний твір, виконаний в техніці сепії – «Циган» (1851) (Рис. 2). На передньому плані композиції розміщена постать босоного молодого рома без сорочки, вбраного лишень у широкі штани шаровари. Кайдани на його руці свідчать про те, що перед глядачем – арештант, обличчя якого сповнене гіркою зневіри та приреченості. На задньому тлі видніється убога хата мазанка з обдертою солом'яною стріхою. Щодо художньої манери, то тут проявився реалістичний підхід Шевченка у детальній передачі рис обличчя, побутових реалій, трагізму обставин, у яких опинились зображувані постаті, як і ромський хлопець, який невідомо скільки років буде змушений провести в ув'язненні, відірваний від своєї громади, що для ромів є чи не найбільшою трагедією в житті.

Роботі притаманне поєднання реалізму та символізму в узагальненому трактуванні постатей і ситуації (Паламарчук, б.д.; Циган, б.д.). Адже на створення сюжету Тараса Шевченка надихнула реальна життєва ситуація – арешт мандрівного

рома, якого художник зустрів під час Каратауської експедиції у період свого заслання. Зафіксувавши цю подію в замальовці, він перетворив її на метафору долі всього кочового народу, приреченого на утиски з боку осілого суспільства. Таким чином, Тарас Шевченко з одного конкретного епізоду вибудовує цілісний художній образ, що частково розкриває зовнішній вигляд, так і внутрішню свободолобну сутність ромів.



Рис. 2. Тарас Шевченко «Циган», 1851

У контексті дослідження еволюції художніх підходів до зображення ромської ідентичності в українському мистецтві варто згадати постать Харитона Платонова, українського живописця реаліста та його полотно «Циганка з бубоном» (1877) (Рис. 3). На картині зображено молоду ромську дівчину виразної екзотичної вроди, з акцентом на смуглому обличчі, великих чорних очах, густому кучерявому волоссі, витончених руках. Молода красуня вбрана в білу пишну сорочку з мереживом та строкату спідницю. На шиї, декольте, на зап'ясті та у вухах художник щедро зобразив прикраси (переважно, з перлів та золота), які композиційно та колірно дуже вдало комбінуються з одягом і шкірою красуні. Увагу глядача приваблює усміхнений життєрадісний вираз обличчя й підняті над головою руки, в яких ромка тримає бубон. Це надає образу динамізму, словно картину відчуття руху танцю. Загалом постать випромінює життєрадісність та оптимізм, любов до музики й танців, традиційно притаманні ромам.

Харитон Платонов у цій картині демонструє реалістичну живописну манеру з детальним відтворенням національних рис та особливостей убрання моделі. Проте присутні й ноти романтизації зображуваної постаті та певна гіперболізація ромського

способу життя. Але це свідчить лише про те, що даний твір є прикладом вдумливого ставлення митця до культури та побуту ромської спільноти.



Рис. 3. Харитон Платонов «Циганка з бубоном», 1877

Ще одна картина Харитона Платонова на ромську тематику – «Циганки» (1892) (Рис. 4). Це парний портрет неможливих представниць ромської спільноти, зображених на тлі подертого та не дуже чистого ганчір'я, що слугує їм укриттям. Глядач бачить двох дівчат, одна з яких перебуває в підлітковому віці (ймовірно, років 14 ти), іншій на вигляд не більше 5–6 років. Вони одягнені в бідне поношене вбрання та мінімум прикрас, молодша простягнула руку, прохаючи милостиню. Проте в їхніх обличчях, жестах немає знедоленості чи розпачу. Навпаки, ці діти усміхнені, дивляться на глядача трохи соромлячись, але життєрадісно та навіть із деяким викликом. Таким чином автор висвітлює складне становище ромів як соціально незахищеного прошарку суспільства, проте позбавленим сентиментальності зображенням, теплою гамою кольорів він акцентує на життєстійкості, незламності цих людей, їхній здатності зберігати людську гідність за будь яких обставин (Микитенко, 2015).

Реалістичний живопис Харитона Платонова поєднується з гуманістичним пафосом у зображенні скривджених долею ромів. Митець прагне не лише показати їхнє важке становище, але й розкрити багатий внутрішній світ. Художник відомий своїм реалістичним підходом у зображенні



побутових сцен та представників різних народів. У композиції він часто використовує протиставлення. Як то, у випадку з вищезгаданими позитивними образами дівчат на аскетичному тлі. Щодо кольорової палітри, то переважають приглушені світлі вохристі тони, які в загальному типові для його робіт. Проте обличчя моделей, особливо молодшої дівчинки, виділено світлішими відтінками, привертаючи увагу саме до людських емоцій. На прикладі цієї роботи бачимо притаманну митцеві ретельну увагу до деталей побуту, національних особливостей одягу («Циганки», 2021).



Рис. 4. Харитон Платонов «Циганки», 1892

Типовим прикладом зображення ромської тематики в українському образотворчому мистецтві є окремі твори Никанора Онацького, видатного живописця кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, його полотно «Циганський табір» (1912) (Рис. 5), яке репрезентує вплив модерністських стильових тенденцій згаданого періоду, демонструючи перехід від реалізму попередників до декоративно узагальненого зображення (Амеліна, б.д.). Сюжет твору описує ромську табірну стоянку, що складається лише з двох наметів. Композиційно полотно репрезентує узагальнення в трактуванні реальних об'єктів та образів, що досягається за допомогою колірних плям. Так, ромські намети та фігури мешканців табору ледь окреслені, позбавлені деталізації, притаманну творам представників реалістичного живопису. Головне для автора – передати загальний настрій та колорит сцени відпочинку ромів після довгої кочової дороги. Саме яскрава, соковита, місцями контрастна кольорова гама, що поєднує зелені, коричневі, сині барви, створює

відчуття руху, динаміки ромського життя. Зображення сповнене радісним оптимізмом, свободою єднання людини та природи.

Порівнюючи підхід Никанора Онацького до зображення ромської теми з творами художників реалістів XIX ст., зокрема Тараса Шевченка та Харитона Платонова, очевидно, що головна відмінність полягає в переході від конкретної деталізації до умовного узагальненого зображення. Якщо класики реалізму прагнули максимально правдиво відтворити убрання, побутові реалії, етнічні риси ромів, то Никанор Онацький подає лише узагальнений образ табору зі схематичними силуетами постатей. Втрачається конкретика оточення, натомість підсилюється емоційний стан, радість руху, злиття персонажів з довкіллям. Колір стає основним виразним засобом – переважає яскрава, місцями декоративна гама, на противагу стриманим барвам попередників. Тож, проаналізоване полотно демонструє відхід від документальної точності реалістів до умовно емоційного зображення ромських мотивів у стилі модерну. Проте не зникає сам інтерес та повага до цієї етнічної групи.



Рис. 5. Никанор Онацький «Циганський табір», 1912

Твір фундатора Закарпатської живописної школи Адальберта Ерделі «Старий циган» (1940) (Рис. 6) не лише присвячений ромській тематиці в доволі рідкісному її прояві – чоловічому портреті – а і є зразком поєднання тогочасних авангардних європейських течій із потужним етнонаціональним підґрунтям. Портрет скромно вбраного (у просту сорочку, штани й капелюх) босоногого чоловіка поважного віку, що сидить на тлі дерев, на пухнастій траві і курить люльку, вирізняється вибуховим ромським оптимізмом, який згладжує матеріальні негаразди та втому від важкої праці, про що свідчать натруджені руки чоловіка. Палітра кольорів картини сформована тяжінням автора

до світло-зелених та бузкових відтінків, з акцентом на підкресленні чорними лініями контурів постаті. Очевидним у такому випадку є створення форми за допомогою гармонійно поєднаних між собою площин кольору, спрощення деталей і динамічних ліній. Таке трактування ромського образу, як в творах попередників, є надзвичайно колоритним і життєствердним.



Рис. 6. Адальберт Ерделі «Старий циган», 1940

Портрет ромського старости села Петрово Бігарі Яноша (1979), створений Гаврилом Глюком, визнаним українським пейзажистом і портретистом, продовжувачем Закарпатських живописних традицій, (Рис. 7) знову повертає ромські художні образи в русло реалістичного жанру. Поважний натруджений ром, який є лідером однієї з ромських осілих сільських громад Закарпаття, хоч і зображений у теплому кожусі та капелюхові, проте не на вулиці, а в приміщенні. Адже Гаврило Глюк тяжів до створення портретів саме в інтер'єрі. Полотно, написане з натури, вражає своєю життєвою реалістичністю, спокоєм та деяким сумом в обличчі та всієї постаті ромського старости. Скромний, проте мудрий ром почуввається дещо скуто перед мольбертом художника, адже протягом всього життя він працює та вирішує питання своєї громади, а от із художньою творчістю, ймовірно, не мав досі справ. Крупні мазки та доволі темна

палітра кольорів не позбавили роботу присутності світла, сконцентованого на обличчі та грудях портретованого. Митець неймовірно точно зумів донести до глядача вікову мудрість ромів у психологічно виваженому портреті Біхарі Яноша, який можна навіть трактувати як своєрідну духовну сповідь про непросте ромське життя.



Рис. 7. Гаврило Глюк. Портрет ромського старости села Петрово Бігарі Яноша, 1979

Розглядаючи еволюцію підходів українських художників до зображення ромських мотивів та персонажів у XIX та XX ст., варто згадати полотно відомого театрального живописця реаліста Юрія Александрочкіна. Його «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази» (1998) (Рис. 8), репрезентує новітні тенденції у трактуванні ромських образів митцями кінця XX ст. (Амеліна, б.д.).

Порівнявши цю роботу з полотнами художників класиків попередньої епохи, таких як Шевченко чи Платонов, можна простежити певну еволюцію як у змістовому наповненні, так і в техніко-стильових особливостях творів на ромську тематику. Юрій Александрочкін відтворює автентичний образ славетної української акторки, реформаторки театру кінця XIX – початку XX ст. Марії Заньковецької, спираючись на реальне фото початку минулого століття, що розповідає про її участь у п'єсі «Циганка Аза» (Картина «Циганка», б.д.).

Художник виконав портрет у реалістичній манері з відтінком модерну – за допомогою широкого пастозного мазка, м'якого світлотіньового моделювання об'ємів. На тлі світлого вохристого фону чітко вимальовується струнка жіноча



постать актриси, овіяна романтичним ореолом образу фатальної ромки. Він практично з точністю копіює чорно біле фото, перенісши його в кольорову площину полотна. При цьому зберігається документальна достовірність образу легендарної актриси. Адже відомо, що костюми до своїх ролей, зокрема циганки Ази, Заньковецька створювала власноруч. Задля цього вона навіть виміняла у ромів справжні срібні прикраси для досягнення максимального рівня автентичності вбрання персонажа (Тетяна, 2023).

Для живописців реалістів XIX ст., був характерний творчий метод писання з натури, відображення реального життя ромів. Проте при цьому часто присутні романтичні тенденції певної ідеалізації образів. Натомість для Юрія Александрочкіна з його академічною реалістичною школою притаманне максимально точне відтворення вже наявного візуального зображення (у цьому випадку, театральної фотографії). Тобто, якщо для XIX ст. роми з їх екзотичністю слугували швидше приводом до створення певного образу, то для реаліста XX ст. головне – документальна правдивість фіксації конкретного персонажа.



Рис. 8. Юрій Александрочкін «Портрет Марії Заньковецької в ролі циганки Ази», 1998

До сучасних митців, яких приваблює ромська тематика в контексті огляду новітніх підходів до її зображення, належить Олександр Жозе. З 1984 р. він розпочав активну творчу діяльність як професійний живописець у стилістиці реалізму з елементами імпресіонізму та постімпресіонізму. Його роботам властивий яскравий, соковитий колорит. Одним зі зразків манери живописця є пор-

трет «Циганка» (2013) (Рис. 9). Полотно вражає яскравою блакитною колірною гамою тла і вбрання, що контрастує з темним кольором шкіри ромки поважного віку, що підкреслює її екзотичну красу, яка з віком залишилась такою ж колоритною. Теракотова хустина і багаті золоті прикраси, позитивний щирий, але й дещо хитрий вираз обличчя свідчать про непідробне захоплення автора етнічною своєрідністю натури ромів.

На прикладі порівняння портрета ромки Олександра Жозе з класичними зразками зображення ромів українськими живописцями XIX століття, простежується спільне для обох епох щире зацікавлення та повага до культури цієї спільноти, прагнення відтворити її неповторний колорит та своєрідність. Проте на відміну від реалістичної конкретики класиків, Олександр Жозе трактує ромський образ в умовній, узагальненій формі. Його ромка – радше певний символічний збірний типаж, просякнутий оптимізмом та життєрадісністю. На противагу документальності попередників, тут превалує емоційне бачення. Стилістично робота Жозе вирізняється яскравим, майже декоративним колоритом з перевагою контрастних акцентів.



Рис. 9. Олександр Жозе «Циганка», 2013

Віктор Микитенко – сучасний український живописець, у творчому доробку якого помітне місце посідає акварельний живопис на різноманітну тематику. Проте особливий інтерес викликають твори історико побутового жанру, серед яких

є й зображення представників ромської етнічної групи. Прикладом може слугувати полотно «Циганка» (2015) (Рис. 10). На ній зображена молода ромська дівчина в національному вбранні, котра продає квіти біля стіни старовинної будівлі. Композиція, колорит та стилістика цієї роботи є свідченням імпресіоністичного тяжіння автора до реалістичної манери класичних майстрів живопису попередніх століть, що підтверджено і композиційним рішенням твору, що тяжіє до підкреслено реалістичного відтворення побутової сцени. У такому випадку відсутній символізм та стилізація, притаманні модерному мистецтву. Колорит роботи досить стриманий, приглушений: переважають коричневі та сірі відтінки з яскравими акцентами вбрання. Відсутній декоративізм плямистого живопису новітніх течій. Сама манера виконання з вправним моделюванням об'єму за допомогою світлотіні, делікатною грою напівпрозорих шарів ближча до пленерних зарисовок імпресіоністів, аніж до монументальних полотен абстракціоністів чи концептуалістів.

Роботу сучасного художника Віктора Микитенка цілком доречно порівняти з класичними зразками зображення ромів митцями XIX ст. Його підхід демонструє багато спільного саме з реалістами минулої епохи. Це стосується як вибору сюжету (побутовий жанр), так і загальної стилістики роботи. Твір відзначається реалістичною увагою до деталей національного вбрання та середовища, в якому перебуває героїня. Стримана кольорова гама, вправна передача фактур і матеріальності також вказують на орієнтацію автора на класичну



Рис. 10. Віктор Микитенко «Циганка», 2015

образотворчу традицію. На протигагу сучасним митцям, котрі часто вдаються до умовності та стилізації ромських мотивів, Віктор Микитенко демонструє вірність реалістичним засадам живопису, закладеним ще художниками XIX ст. (рис. 10).

Таке ж тяжіння до реалістичного жанру, але в більш аматорському ключі, наявне в діяльності Тиберія Йонаша, сучасного закарпатського художника з ромським корінням. Створений ним у 2000-х рр. груповий ромський портрет (Рис. 11), на якому дві молодих ромки танцюють в щедро орнаментованому квітковому візерунку традиційному вбранні, під акомпанемент гітари в руках статного рома, відображає сучасні тенденції до зображення ромських образів у романтичному ключі. Деяка площинність зображуваних постатей компенсується реалістичним відтворенням кольорів, притаманних цій спільноті. Робота є однією з багатьох у ромському циклі Тиберія Йонаша, який не лише таким чином розповідає на широкий загал про особливості культури й побуту свого народу, а й виконує просвітницьку місію – у 2017 р. в м. Мукачево відкрив художню школу «Ром Арт», в якій навчаються діти з малозабезпечених ромських родин («Ром Арт», 2020).



Рис. 11. Тиберій Йонаш, груповий ромський портрет, початок 2000-х

Наукова новизна статті полягає тому, що вперше в українському мистецтвознавстві твори живопису вітчизняних художників XIX–XXI ст. було класифіковано згідно з наявністю ромської тематики та комплексно проаналізовано їх з погляду еволюції художніх підходів до зображення ромської національної меншини в українському образотворчому мистецтві. На конкретних



прикладях охарактеризовано основні зрушення в техніці, стилістиці та тематиці зображення ромів представниками української школи живопису від реалізму XIX ст. до сучасних напрямів. Вперше у порівнянні проаналізовано й узагальнено причини та наслідки трансформації художніх уявлень про ромів від класиків жанру до митців XXI ст.

**Висновки.** Проаналізувавши з дотриманням хронологічної послідовності художні твори на ромську тематику, створені українськими художниками XIX–XXI ст. (Тарасом Шевченком, Харитонем Платоновим, Никанором Онацьким, Адальбертом Ерделі, Гаврилом Глюком, Юрієм Александрочкіним, Олександром Жозе, Віктором Микитенком, Тиберієм Йонашем), у статті зафіксовано сталий інтерес вітчизняних митців до відображення побуту, звичаїв, національних особливостей ромів. Описано твори, на яких наявні як узагальнені образи, так і реальні персонажі. Встановлено, що емоцій-

ний настрій кожного з полотен відображає позитивне толерантне ставлення художника до ромів, інтерес до історії та життя ромських громад на території України.

Відзначено еволюцію творів на ромську тематику від переважно реалістичного, документально конкретного зображення ромів у XIX ст. до більшої умовності, узагальнення та стилізації їхніх образів в I половині XX ст., повернення до реалістичного жанру в другій половині XX ст. та відхід від нього на початку XXI ст. (з окремими винятками, як-то – твори Віктора Микитенка і Тиберія Йонаша). Помічено розширення спектра колористичної палітри творів – від стриманої до яскравої, експресивної, з активним використанням декоративних можливостей живопису. Отже, українське образотворче мистецтво досліджуваного періоду демонструє інтерес його представників до ромської культури та трансформацію способів її художньої інтерпретації.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Ром Арт»: історія Тиберія Йонаша закарпатського рома-художника, який заснував художню школу. *Новини Закарпаття*. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/153367> (дата звернення: 09.02.2024)
2. «Циганки», Харитон Платонов. *Вінницький обласний художній музей*. URL: <https://artmuz.org.ua/циганки-харитон-платонов/> (дата звернення: 09.02.2024).
3. Амеліна Н. Міжнародний день ромів. *СОХМ імені Н. Онацького*. URL: <http://artmuseum.sumy.ua/podii-2021-roku/mizhnarodnij-den-romiv.html> (дата звернення: 09.02.2024).
4. Гаврош О. Почути рома в Україні. «Циганська» тема в житті та мистецтві. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/romy-v-ukrayini/31455676.html> (дата звернення: 09.02.2024).
5. Картина «Циганка», Олександр Жозе. *Jose Art Gallery*. URL: <https://joseartgallery.com/uk/artwork/figurative-gypsy> (дата звернення: 09.02.2024).
6. Корусь О. Виставка Два майстри в Сумському обласному художньому музеї ім. Никанора Онацького. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 1. С. 109–110.
7. Микитенко В. «Циганка». *KyivGallery*. URL: <https://kyiv.gallery/mykytenko-viktor/kartyna-tsiganka-5909> (дата звернення: 09.02.2024).
8. Павельчук І. А. Асиміляція постімпресіоністичної парадигми за умов соціально-тематичної фабули соцреалізму (до проблеми творчого становлення Гаврила Глюка). *Культура і сучасність* : альманах. 2014. № 1. С. 136–141.
9. Паламарчук Г. П. Тарас Шевченко. Циган. *Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка*. URL: <https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/ExpeditionToKara-Tau1851/Gypsy.html> (дата звернення: 09.02.2024).
10. Саїтов М. І. Культура ромів: минуле і сучасність (соціокультурний аспект) / кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». Херсонський держ. ун-т, Ф-т культури і мистецтв. Херсон : ХДУ, 2022. 31 с.
11. Тетяна. Марія Заньковецька – окраса національної сцени, зірка... *Блог Redtram*. URL: <https://ua.redtram.com/blog/mariya-zankovetska-sikavi-fakti-pro-bezsmertnu-zirku-ukrayinskogo-teatru/> (дата звернення: 09.02.2024).
12. Хіврич С. Художні прийоми творення образів у картинах Тараса Шевченка. *Бібліотека Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/7.pdf> (дата звернення: 13.01.2024).
13. Циган. *Тарас Григорович Шевченко*. URL: <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/roboty/cigan.htm> (дата звернення: 09.02.2024).
14. Цимбар Д. А. «Катерина» Т. Шевченка: живопис як засіб нового вираження художніх образів. *МДПУ репозиторій*. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3358/> (дата звернення: 09.02.2024).
15. Шишлюк Є. Г. Образ ромів в європейському живописі : дис.... д-ра філос. ... : 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ, 2024. 220 с.

#### REFERENCES

1. «Rom Art»: istoriia Tyberiiia Yonasha zakarpatskoho roma-khudozhnyka, yakyy zasnuvav khudozhniu shkolu. Novyny Zakarpattia [«Rom Art»: the story of Tiberiy Jonash, a Transcarpathian Roma artist who founded an art school] (2020). *Novyny Zakarpattia*. Retrieved from <https://uzhgorod.net.ua/news/153367> [in Ukrainian].
2. «Tsyhanky», Kharyton Platonov [«Gypsy Women», Khariton Platonov] (2021). *Vynnytskyi oblasnyi khudozhnii muzei*. Retrieved from <https://artmuz.org.ua/циганки-харитон-платонов/> [in Ukrainian].
3. Amelina, N. (n.d.). Mizhnarodnyi den romiv [International Roma Day]. *SOKhM imeni N.Onatskoho*. Retrieved from <http://artmuseum.sumy.ua/podii-2021-roku/mizhnarodnij-den-romiv.html> [in Ukrainian].
4. Havrosh, O. (2021). Pochuty roma v Ukraini. «Tsyhanska» tema v zhytti ta mystetstvi [To hear the Roma in Ukraine. The «Gypsy» theme in life and art]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/romy-v-ukrayini/31455676.html> [in Ukrainian].
5. Kartyna «Tsyhanka», Oleksandr Zhoze [Painting «Gypsy», Alexander José] (n.d.). *Jose Art Gallery*. Retrieved from <https://joseartgallery.com/uk/artwork/figurative-gypsy> [in Ukrainian].
6. Korus, O. (2017) Vystavka Dva maistry v Sumskomu oblasnomu khudozhnomu muzei im. Nykanora Onatskoho [Exhibition Two Masters in the Sumy Regional Art Museum. Nikanor Onatsky]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia* (1), 109–110. [in Ukrainian].
7. Mykytenko, V. (2015). «Tsyhanka» [«Gypsy woman»]. *KyivGallery*. Retrieved from <https://kyiv.gallery/mykytenko-viktor/kartyna-tsiganka-5909> [in Ukrainian].
8. Pavelchuk, I. A. (2014). Asymiliatsiia postimpresionistychnoi paradyhmy za umov sotsialno-tematychnoi fabuly sots-realizmu (do problemy tvorchoho stanovlennia Havryla Hliuka) [Assimilation of the Post-Impressionist Paradigm in the Context of the Socio-Thematic Plot of Socialist Realism (On the Problem of Gabriel Gluck's Creative Formation)]. *Kultura i suchasnist : almanakh*, (1), 136–141. [in Ukrainian].
9. Palamarchuk, H. P. (n.d.). Taras Shevchenko. Tsyhan [Taras Shevchenko. Gypsy]. *Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti Tarasa Shevchenka*. Retrieved from <https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/ExpeditionToKara-Tau1851/Gypsy.html> [in Ukrainian].
10. Saitov M. I. (2022). Kultura romiv: mynule i suchasnist (sotsiokulturnyi aspekt) [Roma Culture: Past and Present (Socio-Cultural Aspect)] / kvalifikatsiina robota na zdobuttia stupenia vyshchoi osvity «bakalavr». *Khersonskyy derzh. un-t, F-t kultury i mystetstv*. [in Ukrainian].
11. Tetiana. (2023). Mariia Zankovetska – okrassa natsionalnoi stseny, zirka... [Maria Zankovetska is an adornment of the national stage, a star...]. *Bloh Redtram*. Retrieved from <https://ua.redtram.com/blog/mariya-zankovecka-cikavi-fakti-pro-bez-smertnu-zirku-ukrayinskogo-teatru/> [in Ukrainian].
12. Khivrych, S. (2018). Khudozhni pryiony tvorennia obraziv u kartynakh Tarasa Shevchenka [Artistic Techniques of Creating Images in Taras Shevchenko's Paintings]. *Biblioteka Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia*. Retrieved from <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/7.pdf> [in Ukrainian].
13. Tsyhan [Gypsy]. (n.d.). *Taras Hryhorovych Shevchenko*. Retrieved from <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/roboty/cigan.htm> [in Ukrainian].
14. Tsymbar, D. A. (2019). «Kateryna» T. Shevchenka: zhyvopys yak zasib novoho vyrazhennia khudozhnikh obraziv [«Catherine» by T. Shevchenko: painting as a means of new expression of artistic images]. *MDPU repozytorii*. Retrieved from <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3358/> [in Ukrainian].
15. Shyshliuk Ye. (2024). Obraz romiv v yevropeiskomu zhyvopysi [The image of the Roma in European painting]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 930:[792.73:78-028.41=581“190”]:001Е.Джонс  
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-18>

**Віолетта ДУТЧАК,**  
*orcid.org/0000-0001-6050-4698*  
доктор мистецтвознавства, професор,  
завідувач кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [violetta.dutchak@pnu.edu.ua](mailto:violetta.dutchak@pnu.edu.ua)

**Уляна КОНВАЛЮК,**  
*orcid.org/0000-0003-4920-0065*  
кандидат мистецтвознавства,  
доцент кафедри виконавського мистецтва  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua](mailto:uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua)

## ІСТОРИОГРАФІЯ КИТАЙСЬКОЇ ПОПУЛЯРНОЇ МУЗИЧНОЇ ЕСТРАДИ У ПРАЦЯХ ЕНДРЮ ДЖОНСА

Актуальність статті обумовлена вивченням наукових джерел розвитку китайської поп-музики у ХХ столітті, котра характеризується багатовекторністю. Мета – виявити наукові джерела, в яких досліджуються особливості становлення, розвитку та напрями популярної китайської естрадної музики ХХ століття, здійснити їх огляд та визначити цінність для сучасного музикознавства. Методологію дослідження визначає комплекс методів наукового пізнання. Зокрема, метод бібліографічного пошуку було використано для виявлення джерел, в яких досліджуються особливості становлення, розвитку та напрями популярної китайської естрадної музики ХХ століття та їх критика; метод теоретичного аналізу і синтезу дав можливість розглядати явища і соціокультурні процеси дійсності в їх взаємозв'язку, взаємодії, виділяти найбільш сутнісні ознаки і властивості, зв'язки й відношення, установлювати закономірності їх розвитку; історіографічний метод дослідження застосовано для огляду популярної китайської естрадної музики ХХ століття у працях Е. Джонса; аксіологічний метод застосовано для визначення цінності внеску Е. Джонса у розвиток сучасного музикознавства. Наукову новизну роботи визначає комплексне висвітлення історіографії розвитку китайської поп-музики ХХ століття у працях американського вченого Ендрю Джонса. Результати дослідження. Виявлено три монографічні дослідження професора, завідувача кафедри китайської мови Каліфорнійського університету Берклі Ендрю Ф. Джонса, котрий є визнаним синологом у США. Ці праці, що друкувалися впродовж майже двадцяти років (1994–2020), практично охоплюють все ХХ століття. Кожна з них присвячена певному історичному періоду китайської популярної музичної культури. Перша – «Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music» («Як ніж. Ідеологія і жанр у сучасній китайській популярній музиці») – присвячена популярній китайській естрадній музиці кінця ХХ століття, друга – «Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age» («Жовта музика: медіакультура та колоніальна сучасність в епоху китайського джазу») – першому періоду її зародження, а третя – «Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s.» («Прослуховування схеми. Китайська популярна музика в 1960-х роках») – її розвитку у другій половині ХХ століття. Відзначено, що ці праці рецензувалися науковцями в різних країнах, використовуються в сучасних наукових дослідженнях. Висновки. У працях полідисциплінарного (музичного, культурного та історичного) дискурсу, присвячених становленню і розвитку китайської популярної естрадної музики у ХХ столітті, американський вчений Е. Джонс радикально переглядає попередні уявлення про расу, політику, популярну музичну культуру та технології у створенні сучасної китайської культури. Ці серйозні дослідження, ґрунтуючись на глибокій джерельній базі та багатій інформації, складають важливий компендіум знань про китайську популярну естрадну музику окресленого періоду, спонукають до подальшого вивчення міжкультурного взаємовпливу музики Заходу і Сходу.

**Ключові слова:** китайська популярна естрадна музика, історіографія музичної культури, дослідження Ендрю Джонса, джерельна база, Республіка Китай, Китайська Народна Республіка, ХХ століття.

**Violetta DUTCHAK,**

*orcid.org/0000-0001-6050-4698*

*Doctor of Arts, Professor;*

*Head of the Department of Ukrainian Music Studies and Folk Instrumental Art*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) violetta.dutchak@pnu.edu.ua*

**Uliana KONVALIUK,**

*orcid.org/0000-0003-4920-0065*

*Candidate of Art History,*

*Associate Professor at the Department of Performing Arts*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) uliana.konvaliuk@pnu.edu.ua*

## **HISTORIOGRAPHY OF CHINESE POPULAR MUSIC VARIETY IN THE WORKS OF ANDREW JONES**

*The relevance of the article is determined by the study of scientific sources of the development of Chinese pop music in the 20th century, which is characterized by multi-vectorness. The goal is to identify scientific sources in which the peculiarities of the formation, development and directions of popular Chinese variety music of the 20th century are investigated, to carry out their review and to determine their value for modern musicology. The research methodology is defined by a set of methods of scientific knowledge. In particular, the method of bibliographic search was used to identify sources in which the peculiarities of formation, development and directions of popular Chinese variety music of the 20th century and their criticism are investigated; the method of theoretical analysis and synthesis made it possible to consider the phenomena and socio-cultural processes of reality in their interconnection, interaction, to single out the most essential signs and properties, connections and relations, to establish the regularities of their development; the historiographic method of research is applied to review popular Chinese variety music of the 20th century in the works of E. Jones; the axiological method is applied to determine the value of E. Jones's contribution to the development of modern musicology. The scientific novelty of the work is determined by the comprehensive coverage of the historiography of the development of Chinese pop music of the 20th century in the works of the American scientist Andrew Jones. Research results. Three monographic studies of Andrew F. Jones, professor, head of the Department of Chinese Language at the University of California, Berkeley, who is a recognized sinologist in the USA, have been identified. These works, which were published for almost twenty years (1994–2020), practically cover the entire 20th century. Each of them is dedicated to a certain historical period of Chinese popular music culture. The first is «Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music» – dedicated to popular Chinese variety music of the late 20th century, the second – «Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age» – the first period of its origin, and the third is «Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s.» – its development in the second half of the 20th century. It was noted that these works were reviewed by scientists in different countries and are used in modern scientific research. Conclusions. In the works of multidisciplinary (musical, cultural and historical) discourse, devoted to the formation and development of Chinese popular variety music in the 20th century, the American scholar E. Jones radically revises previous ideas about race, politics, popular music culture and technology in the creation of modern Chinese culture. These serious studies, based on a deep source base and rich information, constitute an important compendium of knowledge about Chinese popular variety music of the outlined period, prompting further study of the cross-cultural interaction between the music of the West and the East.*

**Key words:** *Chinese popular variety music, historiography of musical culture, research of Andrew Jones, source base, Republic of China, People's Republic of China, 20th century.*

**Постановка проблеми.** Міжкультурні музичні зв'язки народів Сходу і Заходу ХХ – початку ХХІ століть актуалізують інноваційні підходи, поглиблене вивчення напрацювань вчених різних країн. В. Іонов підкреслює: «...сьогоденне музикознавство віддажується на “втечу до суб’єктивного”, що водночас робить магістральною проблему “виправданості смислу” – як виправданості і композиторського задуму, і музикознавчої здатності його відтворювати. Так у центрі музикознавства та музичної культурології постають питання

музичної семантики, а нову предметну спрямованість музикознавства можна визначити як семасіологічну. До зазначеного постакадемізму в актуальних музикознавчих позиціях приєднується неприхованість, навіть демонстративність особистих поглядів; тому й здається можливим говорити про поновлення жанру наукової дисципліни – про виникнення “авторського музикознавства”, не підлеглого внутрішнім науково-дисциплінарним авторитетам – традиційним поняттям та їх застосування» (Іонов, 2014: 161). Музичне історіо-

писання (історіографія) китайської популярної музичної естради за межами Республіки Китай та Китайської Народної Республіки (КНР) найбільш ґрунтовно досліджена у США, тому актуальним завданням сучасного українського музикознавства постає виявлення праць з цієї проблематики, створення нових історіографічних координат на шляху розуміння проблем національного у мистецтві в їх спорідненості з питаннями сучасної музичної творчості (Іонов, 2014: 163).

**Аналіз наукових досліджень.** Основною для дослідження обрано праці професора, завідувача кафедри китайської мови Каліфорнійського університету Берклі Ендрю Ф. Джонса (Andrew F. Jones), котрий є визнаним синологом у США. Тріада його праць про китайську популярну музику, які виходили у світ з 1994 до 2020 року, практично охоплюють все ХХ століття. Хоч кожна з них присвячена певному історичному періоду китайської популярної культури, хронологія тут порушена. Перша – «Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music» (Як ніж. Ідеологія і жанр у сучасній китайській популярній музиці) – присвячена популярній естрадній музиці кінця ХХ століття (Jones, 1994), друга – «Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age» («Жовта музика: медіакультура та колоніальна сучасність в епоху китайського джазу) – першому періоду її зародження (Jones, 2001), третя – «Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s. («Прослуховування схеми. Китайська популярна музика в 1960-х роках») – її розвитку у другій половині ХХ століття (Jones, 2020). За винятком кількох рецензій Тіммі Чі-Тінг Чена з Гонконгу (Timmy Chih-Ting Che, 2021) та Натанеля Амара з Тайбею (Amar, 2022), окремих згадок на обкладинках рецензованих видань, ця трилогія на піддавалася огляду українських науковців.

**Мета статті** – виявити наукові джерела, в яких досліджуються особливості становлення, розвитку та напрями популярної китайської естрадної музики ХХ століття, здійснити їх огляд та визначити цінність для сучасного музикознавства.

**Виклад основного матеріалу.** Трилогія монографій професора Ендрю Ф. Джонса є системним, полідисциплінарним дослідженням популярної китайської естрадної музики ХХ століття, над яким вчений працював тривалий час. Вони перебувають у полі зору науковців у багатьох країнах світу.

Доцент кафедри культурології Школи мистецтв і соціальних наук Гонконгського столичного університету Тіммі Чі-Тінг Чен (Timmy Chih-Ting Che 陳智廷博士) у рецензії та видання Е. Джонса

пише так: «Через ці три томи проходить діалектика масмедійної звукової війни. У Like a Knife це ідеологічна боротьба між двома конкуруючими жанрами приблизно за часів студентського руху на площі Тяньаньмень 1989 року: санкціонована державою популярна музика (tongsu yinyue) поширюється через засоби масової інформації та субверсивна, субкультурна андеграундна рок музика (yaogun yinyue), представлена Цуй Цзяном на рок-вечірках. Популярну музику тут порівнюють із двосічним мечем, яким можна користуватися для пропагандистських цілей і протесту проти лицемірства та гноблення і побудувати орієнтовану на автентичність альтернативну публічну сферу. У Yellow Music, це ідеологічний конфлікт між “декадентськими звуками” жовтої музики Лі Цзіньхуя, синіфікованим джазом з кінця 1920-х років і лівою революційною масовою музикою Ні Ера (qunzhong yinyue) після інциденту 28 січня 1932 року, коли японські війська напали на район Чжабей у Шанхаї» (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 265). Тобто, критик відзначає ідеологічний вплив на формування контрастних жанрів китайської популярної музики.

Книга Е. Джонса «Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age» («Жовта музика: медіакультура та колоніальна сучасність в епоху китайського джазу) присвячена зародженню популярної естрадної музики в Китаї (Jones, 2001). Це був проєкт, який почав своє життя як докторська дисертація науковця на кафедрі східноазійських мов і культур університету Берклі. Основна частина цього дослідження була проведена науковцем в 1995 і 1996 роках в КНР та США, зокрема в Центрі китайських досліджень у Берклі. У вступі «Слухання епохи китайського джазу» Е. Джонс розповідає про американського трубача Бака Клейтона, який прибув до Шанхаю в 1935 році зі своїм джазовим оркестром, та його вплив на зародження китайської популярної музики.

Перший розділ «The Orchestration of Chinese Musical Life» передає складну та різноманітну серію зіткнень між корінними китайськими, євроамериканськими та японськими музичними практиками, які назавжди змінять статус, функцію та значення китайської музики в сучасну епоху. У другому розділі «The Gramophone in China» («Грамофон у Китаї») Е. Джонс розкриває особливості розвитку індустрії грампластів у Шанхаї. Оскільки третій розділ «The Yellow Music of Li Jinhui» присвячений жовтій музиці композитора Лі Цзіньхуя, варто уточнити, що цей термін вживався як позначка для опису ранніх поколінь

китайської популярної музики в Шанхаї, Китаї з 1920-х до 1940-их років. Жовтий колір також асоціюється з еротикою і сексом, оскільки 黄, huáng китайський ієрогліф «жовтий», також означає «еротичний». Комуністична партія Китаю трактувала жовту поп-музику, як сексуально непристойну, і назвали її як С-поп, тобто жанр як такий. У четвертому розділі «Mass Music and the Politics of Phonographic Realism» йдеться про масову музику і політику фонографічного реалізму. Центральне місце в монографії займають особисті та професійні історії трьох музикантів крізь призму зміни гендерних ролей, класової нерівності, політики національного порятунку та нових медіа-технологій: американського джазового музиканта Бака Клейтона; творця «жовтої музики» Лі Цзінхуея; і колишнього його учня – «лівого» композитора Ні Ера, чия музична ідіома виросла з жорстокої опозиції до цього синіфікованого джазу. Аналізуючи глобальні медіакультури в постколоніальному світі, Е. Джонс уникає обмеженості медіадосліджень на Заході. Він наголошує, що треба чути не лише американський вплив на китайську популярну музику, але й китайський вплив на американську музику. Роблячи це, він висвітлює шляхи, якими обидві культури були причетні до розгортання колоніальної модерності у ХХ столітті.

Автор книги «Інші Китаї: Яо та політика національної приналежності», доцент культурної антропології Ральф Ліцінгер (Ralph Litzinger) із Duke University у Північній Кароліні (США) писав: «"Жовта музика" – це фантастичне, унікальне читання: чудово написана, теоретично насичена та емпірично обґрунтована історія про зв'язок між американською джазовою музикою та політикою колоніалізму та сучасності в Китаї в міжвоєнні роки. Ендрю Ф. Джонс ставить питання про музику в центр дискусій про роль популярності у створенні сучасного Китаю» (Jones, 2001: зворот обкладинки).

Книга Е. Джонса «Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s.» присвячена другому періоду розвитку китайської популярної музики, коли керівництво Республіки Китай відступило на острів Тайвань у 1949 році, а на материковій території утворилася Китайська Народна Республіка на чолі з Мао Дзедунем (Jones, 2020). Це період холодної війни, коли китайці були розмежовані ідеологією. «Жовта музика» вигнана до Гонконгу та Тайваню, а на материковій території панує монополія революційних пісень у гучномовному звучанні. Е. Джонс доводить, що ці розриви у пропаганді двох світів долає транзисторна технологія. «Саме транзисторні схеми породжу-

ють концепцію схеми прослуховування Джонса, яке повертає увагу Yellow Music до матеріальності медіатехнологій, таких як грамофон, бездротове мовлення та звукове кіно. Схеми не тільки дозволяють, але й обмежують циркуляцію музики, що робить прослуховування каналів гнучкою та грайливою структурою для обидвох "відкритих контурів", що з'єднують Гонконг, Тайвань, китайську діаспору, Японію, Західі монополізований "замкнений контур" революційного Китаю Комуністичною партією» (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 266).

У першому розділі «Прослуховування ланцюга на зорі китайських 1960-х років» Е. Джонс аналізує гонконгські мандаринські мюзикли, творчість «дівчини мамбо» Грейс Чанг, яка втілювала не лише післявоєнну соціально-економічну, але також мовну та музичну мобільність. Е. Джонс слухає не лише жанри афро-карибського походження (мамбо та каліпсо), які циркулювали в гонконгських мандаринських мюзиклах при кінці 1950-х і початку 1960-х років, а також те, як «змішані» тайванські балади, поєднуючи японську енку з тайванською лірикою в чорно-білих тонах тайванськомовних мюзиклів, звучали протягом 1960-х років у тайванських громадах в умовах гомінданівської мовної політики (тільки «мандаринська» (1945–1987).

Другий розділ «Пісні-цитати: медіа-інфраструктура та форма поп-пісні у Китаї Мао» присвячений періоду Культурної революції, коли цитати голови Комуністичної партії Китаю Мао Дзедуна («Червона книжечка») були покладені на музику і утвердився новий жанр популярної музики – «цитатні пісні». Е. Джонс описує роль мережі дротового мовлення, гучномовців як медіа-інфраструктури, які поширювали цю музику по всій країні.

Наступні чотири розділи Е. Джонс присвячує тайванській музиці глобальних 1960-х років. Тіммі Чі-Тінг Чен вважає, що третій і четвертий розділи є найоригінальнішим внеском цього дослідження (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 267). Третій – «Невирозні звуки тайванського музичного кіно» – став можливим завдяки реставрації тайванськомовних фільмів компанією «Taiwan Film» та Аудіовізуальним Інститутом у 2014 року. Уважне прочитання співака і актора Вень Шиа (нар. 1928) у фільмі «До побачення, Тайбей» (1969), ймовірно, став можливим завдяки реставрації фільму у 2016 році. Тут звучить еkleктичний саундтрек із інструментальними інструментами кавер-версії англо-американських поп-пісень і екранне виконання тайванських каверів на японські хіти Вень Шиа та його гурту «Four Sisters». У четвертому розділі



«Пирати китайських морів: вінілові платівки та прослуховування військових дій», Е. Джонс розповідає захоплюючу історію про те, як тайванські піратські записи англо-американської музика з американських військових баз сприяли появі тайванської кампусної фолк музики в середині – кінці 1970-х і 1980-х (це обговорюється в п'ятому розділі «Народні зв'язки: перевідкриття Чень Да»).

Останній розділ книги «Teresa Teng and the Network Trace» присвячений співакці Терезі Тенг, солодкий голос котрої тайванські військові радіомовні станції використовували у 1974–1991 роках як зброю у психологічній та звуковій війні, що підриває соціалістична чутливість і звуковий ландшафт через протоки (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 268).

У рецензії на видання дослідник китайської популярної естрадної музики, директор Французького центру дослідження сучасного Китаю (CEFC) Натанель Амар (Nathanel Amar) писав: «Для Джонса транзисторна технологія 1960-х років було умовою можливості для всесвітньої популярності Beatles, як і для звукової маоїстської (за іменем Мао Дзедуна) пропагандистської мережі. Таким чином, популярна музика і маоїстська пропаганда у книзі Джонса нерозривно пов'язані з новою технологією, яка поширює пісні, музику та ідеї через територіальний поділ» (Amar, 2022: 131). Рецензент наголошує, що Е. Джонс у своєму дослідженні виходить не тільки за часові рамки 1960-х років і територіальні межі КНР, а й апелює до досвіду різних китайськомовних громад у Східній Азії. А тому «...книга Джонса є важливим внеском у вивчення китайської – і синофонної – популярної музики, розширюючи наше уявлення того, що являє собою популярна музика, і створення нової та оригінальної методології зосереджено навколо схемних мереж і взаємного впливу» (Amar, 2022: 133).

Важко не погодитись із Тіммі Чі-Тінг Ченом, котрий вважає, що «Circuit Listening написана у такому привабливому стилі, що надихає на детективну роботу аудіовізуальної читацької аудиторії, яка передбачає пошук джерел пісень, записів, фільмів та інших артефактів, згаданих в книзі на Youtube і в інших місцях, практикуючи методологію прослуховування каналів, і розкопки як явних, так і прихованих ланцюгів і маршрутів» (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 268). Критик вважає, що «Circuit Listening» стосується не лише минулого 1960-х років, але є також про сьогодення та майбутнє, що має значний потенціал для культурної політики, кураторської практики та майбутніх досліджень (Timmy Chih-Ting Che, 2021: 271).

Книга Е. Джонса «Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music» («Як ніж. Ідеологія і жанр у сучасній китайській популярній музиці») була першою у цій трилогії (Jones, 1994). Це дослідження бере початок із бакалаврської дисертації, представленої Е. Джонсом на кафедрі східноазійських мов і цивілізацій Гарвардського університету в 1991 році. За фінансової підтримки Гарвардського центру міжнародних відносин автор провів збір матеріалу для цієї праці в Пекіні влітку 1990 року. В журналі азіатських досліджень було написано: «Усі, хто вивчає сучасну китайську мову, повинні знати про новітню музичну культуру в Китаї, і ця книга є надзвичайно корисним вступом до неї та способів її мислення», а в «China Review International» наголошувалося: «"Like a Knife" – це найприємніша, збалансована та повчальна трактування захоплюючої та важливої частини сучасної китайської культури» (Jones, 1994: зворот обкладинки). Це – перше комплексне дослідження китайської популярної музики з позицій західного музикознавства. Спираючись на численні інтерв'ю зі співаками, авторами пісень і критиками, а також культурний, соціологічний, музичний і текстовий аналіз, автор подає різні способи, якими держава керує популярною музичною індустрією, відзначає зростаючу андеграундну субкультуру рок-музики, її важливу роль у культурній і політичній боротьбі, кульмінацією якої став демократичний рух Тяньаньмень у 1989 році. У книзі розглядаються зв'язки між популярною музикою та сучасними дебатами про культурну ідентичність і модернізацію, а також щільні зв'язки між рок-музикою, молодіжною культурою та студентським протестом. У п'яти розділах монографії розглядаються питання «Ідеологія та жанр у китайській популярній музиці», «Ідеологічна боротьба в музиці Тонгсу», «Музика тунсу як жанр», «Рок-музика як жанр», «Цуй Цзянь та ідеологія китайської рок-музики».

Популярна музика кінця ХХ століття в КНР поділяється на дві широкі жанрові групи: офіційно дозволену популярну музику (tongsu yinyue) і андеграундну рок-музику (yaogun yinyue). Порівнюючи останню з ножем, видатний китайський співак Цуй Цзянь припускає, що його музика – на відміну від прямолінійної повсюдності її західного аналога – залишається достатньо гострою, щоб «відрізати соціальні та політичні проблеми» (Jones, 1994: 3).

**Висновки.** У працях полідисциплінарного (музичного, культурного та історичного)

дискурсу, присвячених становленню і розвитку китайської популярної естрадної музики у ХХ столітті, американський вчений Е. Джонс радикально переглядає попередні уявлення про расу, політику, популярну культуру та технології у створенні сучасної китайської культури. Ці

серйозні дослідження, ґрунтуючись на глибокій джерельній базі та багатій інформації, складають важливий компендіум знань про китайську популярну естрадну музику окресленого періоду, спонукають до подальшого вивчення міжкультурного взаємовпливу музики Заходу і Сходу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іонов В. Музична історіографія та її сучасні умови. Вісник НАКККіМ. 2014, № 3. С. 159–165.
2. Amar N. [Book Reviews]. Andrew F. Jones. 2020. *Circuit Listening: Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Journal of World Popular Music, 2022, 10 (1), pp. 131–133. URL: <https://doi.org/10.1558/jwpm.21308> (дата звернення 13.09.2024).
3. Jones A. F. *Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020. 304 p.
4. Jones A. F. *Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music*. Ithaca, New York: East Asia Program Cornell University, 1994. 185 p.
5. Jones A. F. *Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age*. Durham & London: Duke University Press, 2001. 224 p.
6. Timmy Chih-Ting Che. [Book Reviews]. Andrew F. Jones. *Circuit Listening: Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020. 304 pp. ISBN 9781517902070. Sound Stage Screen (Milano University Press). Vol. 1, Issue 1 (Spring 2021), pp. 265–273. URL: <https://riviste.unimi.it/index.php/sss/article/view/15389> (дата звернення 13.09.2024).

#### REFERENCES

1. Ionov, V. (2014) *Muzychna istoriografii ta yii suchasni umovy* [Music historiography and its modern facilities]. *Visnyk NAKKKiM*. № 3. S. 159–165. [in Ukrainian].
2. Amar, N. (2022) [Book Reviews]. Andrew F. Jones. 2020. *Circuit Listening: Chinese Popular Music in the Global 1960s*. *Journal of World Popular Music*, 10 (1), pp. 131–133. Retrieved from: <https://doi.org/10.1558/jwpm.21308> (contact date 13. 09. 2024)
3. Jones, A. (2020) *F. Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020. 304 p.
4. Jones, A. F. (1994) *Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music*. Ithaca, New York: East Asia Program Cornell University, 1994. 185 p.
5. Jones, A. F. (2001) *Yellow Music: Media Culture and colonial modernity in the Chinese Jazz Age*. Durham & London: Duke University Press. 224 p.
6. Timmy Chih-Ting Che (2021) [Book Reviews]. Andrew F. Jones. *Circuit Listening: Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020. 304 pp. ISBN 9781517902070. *Sound Stage Screen* (Milano University Press). Vol. 1, Issue 1 (Spring), pp. 265–273. Retrieved from: <https://riviste.unimi.it/index.php/sss/article/view/15389> (contact date: 13. 09. 2024)

УДК 784.011.26.087.6:781.65(510)“195/201”  
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-19>

**Андрій ЄРЬОМЕНКО,**  
*orcid.org/0000-0002-4349-4288*  
кандидат мистецтвознавства, доцент,  
завідувач кафедри музичного мистецтва  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка  
(Суми, Україна) [yeremenko.acco@gmail.com](mailto:yeremenko.acco@gmail.com)

**Наталія ЄРЬОМЕНКО,**  
*orcid.org/0000-0001-6038-5940*  
старший викладач кафедри музичного мистецтва  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка  
(Суми, Україна) [migylevanatasha@gmail.com](mailto:migylevanatasha@gmail.com)

**Андрій ДУШНИЙ,**  
*orcid.org/0000-0002-5010-9691*  
кандидат педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки  
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка  
(Дрогобич, Львівська область, Україна) [accotobile@ukr.net](mailto:accotobile@ukr.net)

## ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається фортепіанна творчість українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття зокрема: Л. Грабовського, С. Зажитька, А. Загайкевич, К. Цепколенко, які активно формували національний стиль сучасної музичної культури.

Автори, досліджуючи основні напрями розвитку українського фортепіанного мистецтва, розкривають ключові стильові тенденції, що яскраво проявилися у галузі вітчизняної фортепіанної музики зазначеного періоду, характеризують їх природу. У статті конкретизовано сучасні напрями композиторської діяльності, а також види експериментальних технік, серед яких: перформанс, авангард, електроакустична музика, які автори досить часто застосовували у своїй креативності. Акцентовано увагу на новітніх формах та жанрах, таких як магнітофонна музика та синтез звукових та візуальних образів, що втілені у творах зазначених митців. Висвітлено знакові життєві факти, пов'язані із композиторською творчістю, що допомагають краще усвідомити особистість творців, їх внутрішній світ. Розкривається хронологія подій, що вплинула на стиль письма композиторів та кар'єру загалом. Так, наприклад, представлені деякі нариси із біографії авангардиста Л. Грабовського, які аргументують причини його еміграції та особливості подальшої роботи у напрямку написання фортепіанної музики.

Деталізовано аналіз окремих фортепіанних опусів, що мають культурно-мистецьку цінність або ж виділяються оригінальністю композиторської мови, ідеї, меседжу тощо. Серед таких фортепіанних опусів: «Cascades» та «Тікати. Дихати. Мовчати» А. Загайкевич, «Доторкання» С. Зажитька, «Selfreflection 1 for piano and tape», «Читаючи історію» та «Концерт-драма» для фортепіано з оркестром К. Цепколенко, які вирізняються оригінальністю композиторської мови.

Зазначаються також приклади залучення до творчості українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття елементів інших видів мистецтва – літератури, живопису, що робить українське фортепіанне мистецтво поліфункціональним та багатовимірним.

Дослідження розкриває важливість взаємодії сучасних електронних технологій з традиційними формами фортепіанного виконання, підкреслюючи вплив новацій на розвиток українського музичного мистецтва.

**Ключові слова:** творчість Л. Грабовського, сучасні вітчизняні композитори, українське фортепіанне мистецтво, сонористика, перформанс, авангард, tape music.

**Andrii YEROMENKO,**  
orcid.org/0000-0002-4349-4288  
Candidate of Art, Associate Professor,  
Head of the Department of Musical Art  
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko  
(Sumy, Ukraine) yeremenko.acco@gmail.com

**Nataliia YEROMENKO,**  
orcid.org/0000-0001-6038-5940  
Senior Lecturer at the Department Of Musical Art  
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko  
(Sumy, Ukraine) migylevanatasha@gmail.com

**Andriy DUSHNIY,**  
orcid.org/0000-0002-5010-9691  
Ph.D. in Education, Professor,  
Head of the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training  
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University  
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net

## PIANO CREATIVITY OF UKRAINIAN COMPOSERS OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

*The article examines the piano work of Ukrainian composers of the late 20<sup>th</sup> – early 21<sup>st</sup> centuries, in particular: L. Grabovskiy, S. Zazhytka, A. Zagaykevych, K. Tsepkolenko, who actively shaped the national style of modern musical culture*

*The author, researching the main directions of the development of Ukrainian piano art, reveals the key stylistic trends that were clearly manifested in the field of domestic piano music of the specified period, characterizes their nature. The article specifies modern trends in writing compositions, as well as types of experimental techniques, including: performance, avant-garde, electroacoustic music, which the authors often used in their creativity. Attention is focused on the newest forms and genres, such as tape music and the synthesis of sound and visual images embodied in the works of the mentioned authors. Significant life facts related to the composer's activity are highlighted, which help to better understand the personality of the creators, their inner world. The chronology of events that influenced the authors' writing style and career in general is revealed. So, for example, some essays from the biography of the avant-garde artist L. Grabovsky are presented, which argue the reasons for his emigration and the features of further work in the direction of writing piano music.*

*A detailed analysis of individual piano opuses that have cultural and artistic value or are distinguished by the originality of the composer's language, idea, message, etc. Among such piano opuses: «Cascades» and «Tikaty. Breathe. Silent» by A. Zagaykevich, «Touching» by S. Zazhytka, «Selfreflection 1 for piano and tape», «Reading the story» and «Concert-drama» for piano with orchestra by K. Tsepkolenko, which are distinguished by the originality of the composer's language.*

*There are also examples of the involvement of elements of other types of art – literature, painting – in the work of national composers of the late 20<sup>th</sup> – early 21<sup>st</sup> centuries, which makes Ukrainian piano art multifunctional and multidimensional.*

*The study reveals the importance of the interaction of modern electronic technologies with traditional forms of piano performance, emphasizing the influence of these innovations on the development of Ukrainian musical art.*

**Key words:** *the work of L. Grabovsky, modern domestic composers, Ukrainian piano art, sound design, performance, avant-garde, tape music.*

**Постановка проблеми.** Вітчизняне фортепіанне мистецтво періоду кінця XX – початку XXI століття стрімко прогресує, проживаючи етап своєї самоідентифікації та полістилістичних експериментів. Композитори даного періоду української культури здійснюють активні пошуки в напрямі створення національного стилю нового часу, спираючись як на зразки фольклору, так і європейської фортепіанної музики. Особливо

актуальною, постає сьогодні тема національного фортепіанного мистецтва та його автентичності. Даний напрям представлений провідними композиторами серед яких: В. Сильвестров, Є. Станкович, Л. Дичко, Л. Юріна, Л. Грабовський, О. Щетинський, О. Безбородько, А. Загайкевич, Л. Сидоренко, Б. Фроляк, К. Цепколенко, С. Зажитько, О. Мануляк та інші композитори. Згадані митці неодноразово вирізнялися поєднан-

ням традиційних українських фольклорних мотивів із авангардними техніками, джазом, жанрами хорової музики, електроакустичними колабораціями, тощо. Окрім пошуку новітніх стилістичних відкриттів у роботі вітчизняних авторів спостерігається і розширення жанрових меж: композитори часто застосовують сучасні форми, наприклад, перформанс, інсталяція, музика для кіно чи театру, що дозволяє донести свою творчість більшій кількості аудиторії. Українські музиканти ХХІ століття надихаються іншими видами мистецтва, наприклад, літературою, живописом, скульптурою, кінострічками, втілюючи свої ідеї у фортепіанній творчості, що викликає жвавий інтерес як вітчизняних, так і закордонних прихильників, виконавців і слухачів.

**Аналіз досліджень.** Творчість українських композиторів періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття активно досліджується сучасними мистецтвознавцями. Найвні дослідження галузі фортепіанного мистецтва можна типологізувати, виокремивши декілька напрямків інтересів науковців: національної чи регіональної творчості, окремі персоніології або ж вузькі критерії жанрово-стильового, виконавсько-педагогічного аналізу фортепіанних композицій, тощо. Так, наприклад, фортепіанні композиції Галичини аналізувала З. Жмуркевич, а твори для фортепіано періоду ХІХ – ХХ століть вивчала М. Данілішина. Фортепіанному доробку композиторської спадщини М. Скорика присвятила свою роботу К. Івахова, а фортепіанну творчість В. Губи досліджувала Н. Кульчицька. Фортепіанний альбом митця Р. Никифорова характеризувала У. Молчко, а Ю. Решетара – О. Німлович, творчість Л. Грабовського висвітлювала А. Загайкевич. Регіонально, дослідженням фортепіанного українського мистецтва займалися: Л. Бучок, О. Васюта, О. Довгань, Ю. Портний, Н. Посікіра-Омельчук, А. Рум'янцева, С. Салдан, Т. Федчун, С. Хананаєв (Кравченко, 2023: 155).

Жанри сучасного фортепіанного мистецтва у своєму науковому доробку висвітлювали Л. Ланцута, Н. Рябуха, Л. Свірідовська, О. Тимошук, Я. Олійник, О. Пономаренко, тощо. Питаннями сучасних електроакустичних новацій у перформансах для фортепіано (або за участі фортепіано) цікавилися Ю. Соколова та А. Поліщук, А. Кравченко, А. Загайкевич, Г. Юферова та І. Ракунова та інші (Кравченко, 2023: 156).

Автори даної публікації розглядають фортепіанний доробок митців, що у своїй творчості впроваджують сучасні техніки, зокрема й електронні, акцентуючи увагу на персоналіях Л. Грабовського, А. Загайкевич, С. Зажитька, К. Цепко-

ленко, а також їх новітні композиції на особливо актуальні теми для вітчизняного музичного мистецтва, що обумовлює *новизну одержаних результатів даного дослідження*.

**Мета статті** – визначити стильові особливості фортепіанного доробку українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

**Виклад основного матеріалу.** Період кінця ХХ століття відкрив нову сторінку в історії фортепіанного мистецтва України, надавши можливість композиторам писати твори, не оглядаючись на цензуру, ідеологію влади чи вимоги до підтримки іміджу радянської культури. Вільні у творчому самовираженні автори почали активно розбудовувати національну фортепіанну школу, її стиль, а також представляти свої роботи на широкий загал як вітчизняної, так і закордонної публіки. Фортепіанні твори вітчизняних авторів мають складну багатшарову гармонічну мову, насичені поліритмічними структурами, часто супроводжуються візуальними спеціальними ефектами чи інсталяціями, постановками, тощо. Родзинкою української музики були діячі «київського авангарду», який у 60-х роках ХХ століття розпочав нову еру у культурному житті країни. Окрім славнозвісного В. Сильвестрова, до його складу входили композитори: В. Годзяцький, В. Губа, Л. Грабовський, а пізніше С. Крутиков і В. Загорцев .

Видатною постаттю сучасної національної фортепіанної музики є Л. Грабовський – автор, що в своїх творах органічно синтезує елементи українського фольклору із рисами авангарду, винайшовши таким чином самобутній стиль. Композиції митця тривалий час були невідомими для широкого загалу і лише протягом останніх десятиліть виконавці починають більш активно включати їх до свого репертуару. «Останніми роками в Києві відбулися два ювілейні концерти його творів: спершу з нагоди 75-річчя, а 2015 р. у відзначенні 80-річного ювілею композитора. Майже всі (якщо не всі повністю) твори Грабовського для фортепіано, майстерно виконав та записав піаніст Євген Громов (один з найцікавіших інтерпретаторів музики Грабовського та загалом найпопулярніший популяризатор фортепіанної музики сучасних українських композиторів)» (Стех, 2015).

Композиторська мова київського авангардиста формувалася під впливом поліфонічної музики, починаючи від імітаційної періоду середньовіччя до ускладненої модерністичної часів ХХ століття. Творчий метод Л. Грабовського, який він винайшов для написання своїх композицій на початку 80-х років вимагав значної кількості математич-

них підрахунків, що потребували систематичного використання комп'ютера. У зв'язку із цим кількість написаних ним творів знижувалася, а тривалість пауз між ними зростала.

Про історію винайдення свого математичного методу написання музики музикант стверджував: «... у мої руки потрапив том польської антології «Res facta», там були зібрані різні статті, матеріали, які стосуються сучасного мистецтва і особливо сучасної музики. ... У тому ж першому випуску «Res facta» я прочитав статтю про використання випадкових чисел у комерційному дизайні – для створення зображень, афіш. Тож випадкові числа – це теж була не моя власна ідея, але я почав її прикладати до створених мною ритмів і звукорядів. Вже методику роботи з ними я розробив самостійно» (Новицька, 2023).

Стиль композицій у музиканта змінювався: на початку творчої діяльності йому були притаманні риси пізнього романтизму та раннього постімпресіонізму із фольклорними елементами. Згодом його музична мова мала вільний дисонуючий характер, а в 60-х роках ХХ століття автор звернувся до дванадцяти тонових систем, що відобразилося у п'яти характерних п'єсах для фортепіано та чотирьох двоголосних інвенціях (1962).

Сам же композитор відмічав: «я вважаю себе поміркованим модерністом-центристом, особливо коли пробую позиціонувати себе в сьогоднішній світовий контекст з його крайніми «завихреннями» (Новицька, 2023). Додекафонні «П'ять характерних п'єс» вперше були виконані у 1967-му році одеським піаністом М. Легоцьким, а «Інвенції» зіграв Б. Деменко.

У 1970-му році вийшов твір «Море» для читця, хору, оркестру з органом, двома фортепіано та двома арфами. Композиція була написана під враженням від уривків поеми Сен-Жон Перса «Amers» («Гіркоти»). Даний твір є серійним: у ньому використана специфічна серія із чистих квінт. Якщо взяти до уваги кожен п'яту ноту серії, то можливо отримати хроматичну гаму. Митець запозичив ідею у А. Берга. «Море» є також і сонористичною композицією, де задіяна система алеаторичних квадратів, повторень мотивів, груп, комбінування яких можуть визначатися самими виконавцями. Композиція була виконана у Нідерландах на фестивалі «Gaudeamus». Автор згадував карколомну історію пов'язану із «Морем»: «Вони проводять конкурс: твори, що пройшли відбір, звучать потім на фестивалі. І я подався на цей конкурс. Мені тоді треба було дуже швидко розписати партію. Це робилось неякісним сірим фломастером – на той час чорних фломастерів просто не було в Україні!

Кульковими ручками це було неймовірно складно писати швидко, просто неможливо... Партитуру я відправив звичайною поштою» (Новицька, 2023).

Серед фортепіанних творів композитора: «Тріо для скрипки, контрабаса та фортепіано» (написано у 1964 році «стало одним із найчастіше виконуваних творів композитора») (Щетинський, 2023: 107) «Константи» (для скрипки соло, 4 фортепіано, 6 груп ударних) (1964), «Гомеоморфії I–III» (фортепіано; III, 2 фортепіано) (1968–69 рр.), «I буде» (8 музичних оформлень на вірші М. Воробйова, для меццо-сопрано, фортепіано, синтезатора, скрипки та кларнета) (прем'єра 1993 р.).

Найбільш відоме шанувальникам Л. Грабовського медитативне «Für Elize» для фортепіано написане у 1988-му році. П'єса «На не забудь Елізі» була написана на замовлення В. Балея для його дружини. У цій композиції автор ще використовував свій алгоритмічний метод вручну. У 1992-му році з-під пера Л. Грабовського виходить «Передвістя світла» на слова В. Барки для сопрано, скрипки, кларнета, фортепіано і синтезатора. Серед сучасних творів у фортепіанному доробку митця можна виокремити «EQVIN» для скрипки і фортепіано (2019).

Розглядаючи фортепіанну творчість композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття, відмітимо, що досить часто вони звертаються до візуально-звукового синтезу, створюючи композиції, у яких синестезійний компонент є потужним генератором «метафоричного» художнього мислення. Створено багато опусів, у яких застосовано просторово-візуальний, просторово-пластичний, візуально-рухомий та просторово-чуттєвий синтез, колористично-візуальну синестезію, а також інваріанти екфразису, який втілює різні аспекти візуально-просторових мистецтв. Таким, наприклад, є фортепіанний доробок А. Загайкевич. Серед її композицій у контексті нашого дослідження виділимо: камерний концерт для фортепіано та струнних «Сліпа музика» (1995); «Luceo» фортепіанна мініатюра (2007); фортепіанна мініатюра «Cascades» (2009). Також авторка включала фортепіано і до ансамблевих композицій: Тріо для скрипки, віолончелі і фортепіано (1991); камерно-інструментального твору «Маре-ікс-невідомість» для сопрано та фортепіано на візуальну поезію А. Чужого (1997); «INTERLUDE» для флейти, кларнету, фаготу, валторни, тромбону, перкусії (два виконавця), фортепіано, скрипки, альту, віолончелі та контрабасу (1998); електроакустичного твору для фагота, фортепіано, скрипки та віолончелі «Геронья» (2002); електроакустичного перформансу для скрипки, голосу, фортепіано,



електронного запису та обробки в реальному часі (2002) «Тікати. Дихати. Мовчати»; твору «Повітряна механіка» для флейти, кларнету, перкусії, фортепіано, скрипки, віолончелі (2005); «Підземною рікою» для флейти, кларнета, гобоя, фортепіано, скрипки та віолончелі (2008).

Фортепіанні твори композиторки сповнені глибокого змісту та образності. Американський піаніст Т. Гофт відмічав, що у «Cascades»: «... багато жестовості. Це чудова назва для твору, вона нагадує мені хвилі, вітри та природні ефекти. Це той тип звуку, який ви іноді чуєте у Мессіана, свого роду імітація природних звуків. І це досить чарівно, у творі багато віртуозності» (Саф'ян, 2022). У п'єсі «Cascades» А. Загайкевич ландшафтний елемент стає основним чинником візуалізації образів. Натомість у камерному концерті для фортепіано та струнних «Сліпа музика» (1995) композиторка втілила візуальну антиконцепцію погляду. Мисткиня досить часто поєднує сучасні технології репарації звуку й тембру з відеорядом, створюючи музику до відеоінсталяцій і перформансів, що чітко прослідковується, наприклад, у «Тікати. Дихати. Мовчати» та інших електроакустичних перформансах.

Трилогія «Тікати. Дихати. Мовчати» – це цілісний твір довжиною 45 хвилин, де кожна композиція триває чверть часу. Перша її частина записана з використанням скрипки, друга – голосу, а до третьої включена сольна партія фортепіано. Всі три частини являють собою гіперактивний клубок звуків та їх послідовностей без жодної, здавалося б, раціональної основи. Якщо описувати настрої музики даного циклу, то «Тікати» має характер перекошений, навіть дещо судомний. У «Дихати» мелодія глухо-насторожена, а в «Мовчати» вона, ніби провалюється у численні повітряні ями.

Події трилогії відбуваються у декількох пластах відразу: то незначні, ледь помітні штрихи-уколи фортепіано чи скрипки відтіняються електронікою, то електроніка раптом вибухає модернізованим фасадом, на фоні якого зітхають акустичні звуки.

Дослідник Д. Колокол висловив свої враження: «В цілому це надзвичайно серйозний академічний авангард. Слухати важко. Але тягне. Тому що за всім цим приховане щось більше, дивне. Ця музика явно говорить з нами – тільки не нашою (що підпорядкована споживацькій логіці), а своєю, суб'єктивно-ідеалістичною, мовою» (Колокол, 2012).

Аналізуючи фортепіанне мистецтво України кінця ХХ століття дослідниця Н. Чабаненко відмічає: «У творчості вітчизняних композиторів 1980–1990 рр. виникають нові та розвиваються звичайні техніки композиції. ... Нове розуміння

просторово-часових відносин у творах українських композиторів втілюється завдяки алеаторичним засобам, переважанню агогічного начала і використанню його, передусім, у ролі головного змістово-конструктивного фактора (твори Л. Дичко, С. Зажитька, О. Некрасова, В. Рунчака, Г. Саська, М. Шуха, О. Щетинського та інших авторів)...» (Чабаненко, 2019: 199). У зв'язку із цим, звертаючи увагу на фортепіанну творчість С. Зажитька, відмітимо її неоднозначність та багатий спектр втілень композиторських рішень. Так, наприклад, зауважимо, що досить часто прагнучи посилити вплив мистецтва на глядачів, композитор залучає полімодальні компоненти у своєму доробку. Зокрема у п'єсі «Герстекер» для фортепіано та персонажа (1995) він створює можливість багатоканального сприйняття, зводячи музичного інтерпретатора і візуального персонажа (актор, танцівник) на одній сцені.

Фортепіанний цикл «Доторкання» С. Зажитька виступає яскравим прикладом використання пуантилізму в музиці. В основі ідеї даного опусу лежить культура народів сходу, зокрема: китайський каліграфічний живопис, японська поезія хоку та загалом буддистські вірування. Три невеликих фортепіанних п'єси циклу як і хоку беззаперечно потребують застосування активної уяви від слухачів та виконавців, а також спільного процесу творчості з композитором у момент відтворення його музики. Їх об'єднуючим фактором є лаконічність – вміння висловити якомога більше, без використання надлишкових музичних засобів. У першій п'єсі, наприклад, спостерігаємо аналогію з мистецтвом китайських художників, які володіють манерою втілення образів-істин одним доторком кисті чи незавершеною лінією. Сполучення звуків об'єднуються в ритмоінтонаційні групи і створюють у своїй сукупності композицію цілого, чим викликають певні аналогії з китайськими ієрогліфами (Зимогляд, 2022: 111).

Композиторський доробок одеської мисткині К. Цепколенко також вражає сучасною стилістикою творів. Наприклад, одна із форм до якої звертається авторка – «tape music», що є схрещенням конкретної музики та власне електронної, втілена у творі «Selfreflection 1 for piano and tape». Дана композиція є сміливим експериментом авторки у спробі поєднати ресурси акустичного і штучного (електронного) звукового середовища. За рахунок співставлення частин звукового матеріалу, що є кардинально протилежними одна одній, виникає унікальна і цілісна картина композиторського задуму, де в музичній формі втілюється глибока проблема сучасності. У творі партія фортепіано

є головною і символізує космос душі людини. Поруч із ним звучить діалог двох жіночих голосів, що записані на магнітну плівку. Ці голоси символізують образ роздвоєної особистості і промовляються різними мовами. Твір «Selfreflection 1 for piano and tape» має потужний філософський посыл, де фортепіано є душею особистості, а жіночі голоси – її думками.

Композиторка здійснила значний внесок у вітчизняне музичне мистецтво. Кількість написаних нею фортепіанних творів досить велика. Серед них: соната (1980), два концерти-драми для фортепіано з оркестром, камерна симфонія «Паралелі» для фортепіано та струнних інструментів, цикл мініатюр «Тоноколорі», «Соло-моменто» № 1 та № 6 для фортепіано соло, «Вечірній пасьянс» («Гра в карти» № 2), «Соло-соліссімо» № 2 (п'єса для правої руки), «Пейзаж-соло для фортепіано», «Від блюзу» (п'єса), «Self-reflection» № 1 для фортепіано та магнітострічки, «Дитячі п'єси», «Дитячі п'єси» для двох фортепіано, «Механічні п'єси» для двох фортепіано.

Досліджуючи творчість К. Цепколенко, Т. Андрієвська-Боденчук відмічала, що «виконавська стилістика клавірної музики композиторки вимагає від виконавця креативності, артистичності, творчої уяви та емоційного відгуку на сценарно-фабульні пласти твору» (Андрієвська-Боденчук, 2022: 115). Досить часто фортепіанні опуси сучасної мисткині мають власний сценарій в основі якого лежать принципи ідейної, фабульної чи літературної розробки. Наприклад, до першого типу можна віднести композиції: «Цикл Чорного місяця» для скрипки та фортепіано (1991) та «Двері навстіж» для кларнета, фортепіано та віолончелі (2000). Ідейна сценарна розробка, як стверджувала сама композиторка, не передбачає драматургії чи конкретного літературного характеру, а грає роль фактору, що є рушійним у створенні образу-причини чи поштовху для усвідомлення авторського задуму композиції.

Прикладом фабульної розробки у фортепіанній творчості К. Цепколенко є «Театральна соната» для кларнета та фортепіано (1986). Опус-трилогія «Гра в карти», що складається з частин: «Флеш-рояль» для скрипки, віолончелі та фортепіано (1992), «Вечірній пасьянс» для фортепіано (1990) та «Нічний преферанс» для флейти (кларнету), органу (фортепіано), віолончелі та ударних (1991) – також має фабульну розробку.

За принципом літературної сценарної розробки написаний один із ранніх творів діячки – «Концерт-драма» для фортепіано з оркестром (1987). В основі композиції – мотиви романів «Фауст»

Й. Гете і «Майстер та Маргарита» М. Булгакова. Твір складається із 3-х частин. Протягом циклу піаніст інтерпретує п'ять каденцій, що слугують емоційними кульмінаціями, уособлюючи особистісні трансформації головного героя. Мистецтвознавець Т. Андрієвська-Боденчук відмічає, що «... каденції дуже щільно «вбудовані» в загальну тканину Концерту-драми, їх неможливо виокремити та виконати поза межами даного твору, також їх неможливо вилучити, або замінити іншими варіантами, як це буває в концертах композиторів-класиків. Що стосується фортепіанної фактури, то вона викладена автором в традиційній манері (хоча місцями зустрічаємо запис, що характерний для алеаторики) та здебільшого наближена до романтичних характеристик. Крупна акордова техніка, октавні *martellato* на кульмінаціях співіснують з віртуозними пасажами та сонористичними епізодами, що вимагають від виконавця особливого підходу до звуковидобування наближеного до традицій імпресіонізму ...» (Андрієвська-Боденчук, 2022: 122).

Не менш проникливий, трагічний та актуальний доробок авторки «Читаючи історію» за поезією Оксани Забужко для голосу, фортепіано і віолончелі, написаний як твір-реакція на події повномасштабного вторгнення росії на територію України 2022-го року. Свою кантату для сопраністки, віолончеліста та піаніста К. Цепколенко створила у березні 2022 року, в Одесі, під обстрілами армії росії. Вперше її оприлюднення відбулося у травні 2022 р. одеським ансамблем SENZA SFORZANDO. Запис швидко набув популярності, зібравши більше 1000 переглядів на YouTube. «Кантата стала першим твором задуманої Цепколенко концертної програми, яка виникла як реакція композиторки на розв'язану росією війну. Партитура написана з використанням сучасних прийомів композиторської техніки. За формою нагадує мініоперу із сольними епізодами віолончелі та фортепіано» (Волкова, 2024).

Аналізуючи фортепіанну творчість К. Цепколенко, відмітимо, що фортепіано присутнє у більшості камерних творів композиторки (як інструментальних, так і вокальних), виступаючи в ролі рівноправного соліста ансамблю, а не трактується як акомпануючий інструмент.

**Висновки.** Українське мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ століття та його сфери: кінематограф, література, скульптура, різні перформанси та синергії жанрів культури представляють широкі можливості для композиторських пошуків. Трагічні суспільно-політичні події останнього десятиліття в Україні також виступають рушій-

ною силою у фортепіанній творчості вітчизняних авторів. Тому дослідження композиторської діяльності персоналій українського фортепіанного мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ століття надає можливість стверджувати, що сучасні митці знаходяться в активному пошуку способів вираження новітніх художньо-сонористичних засобів, тенденцій та комп'ютерно-електронних

технологій у своїй творчості. Еру сміливих експериментів у фортепіанній музиці відкрили представники «київського авангарду», серед яких і видатний Л. Грабовський. Продовжувачами цієї ініціативи сьогодні можна вважати талановитих та неординарних авторів: К. Цепколенко, С. Зажитько, А. Загайкевич, чия творчість розглядається авторами статті.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська-Боденчук Т. Концерт-драма для фортепіано з оркестром Кармелли Цепколенко: виконавсько-інтерпретаційний аспект. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ, 2020. Вип. 3-4. С. 113–127.
2. Берегова О. Трансформація культурних практик і виконавських шкіл в умовах глобалізації (на прикладі фортепіанного виконавства). *Людина. Діалог. Цифрова культура*. 2021. С. 16–19.
3. Волкова К. Одеська композиторка стала лауреаткою Шевченківської премії. *Суспільне Одеса*. 2024. URL: <https://suspilne.media/odesa/702116-odeska-kompozitorka-stala-laureatkou-sevcenkivskoi-premii/>
4. Зимогляд Н. Трансформації жанру фортепіанного концерту у творчості українських композиторів на межі ХХ – ХХІ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [Ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 1. С. 109–114. URL: [http://www.aphn-journal.in.ua/archive/52\\_2022/part\\_1/15.pdf](http://www.aphn-journal.in.ua/archive/52_2022/part_1/15.pdf)
5. Колокол Д. Алла Загайкевич. 2012. *Вперед*. URL: <https://vpered.wordpress.com/2012/01/09/kolokol-zagaykevych/>
6. Кравченко А. Фортепіано в електроакустичному дискурсі звукообразних репрезентацій. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. Вип. 2. С. 154–161.
7. Новицька Т. Відкривати несподівані перспективи. Інтерв'ю з Леонідом Грабовським. *The Claquers*. 2023. URL: <https://theclaquers.com/posts/12248>
8. Саф'ян Д. Тімоті Гофт та Вірко Балей: розмова про сучасну українську фортепіанну музику. *The Claquers*. 2022. URL: <https://theclaquers.com/posts/9705>
9. Соколова Ю., Поліщук А. Електроакустичні твори Алли Загайкевич та їхній вплив на українське виконавське мистецтво. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 92–95.
10. Стех М. Авангардна музика Леоніда Грабовського. *Очима культури*. 2015. Вип. 40. URL: <https://kharkiv-nspru.org.ua/archives/3823>
11. Чабаненко Н. О. Українська фортепіанна музика кінця ХХ ст. та тенденції авангардизму. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. Вип. 4. С. 198–200.
12. Щетинський О. Запозичене й оригінальне в Тріо Леоніда Грабовського. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ, 2021. Вип. 132. С. 106–120.

### REFERENCES

1. Andrievska-Bodenchuk, T. (2022). *Kontsert-drama dlia fortepiano z orkestrom Karmelly TsepkoLenko: vykonavsko-interpretatsiynyi aspekt* [Concert-drama for piano with orchestra by Carmella TsepkoLenko: performance and interpretation aspect]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*. Kyiv, 2020. Vyp. 3-4. Pp. 113–127 [in Ukrainian].
2. Berehova, O. (2021). *Transformatsiia kulturnykh praktyk i vykonavskykh shkil v umovakh hlobalizatsii (na prykladi fortepiannoho vykonavstva)* [Transformation of cultural practices and performance schools in the conditions of globalization (on the example of piano performance)]. *Liudyna. Dialoh. Tsyfrova kultura*. Pp. 16–19. [in Ukrainian].
3. Volkova, K. (2024). *Odeska kompozytorka stala laureatkoiu Shevchenkivskoi premii* [The Odesa composer became a laureate of the Shevchenko Prize. Society Odesa]. *Suspilne Odesa*. URL: <https://suspilne.media/odesa/702116-odeska-kompozitorka-stala-laureatkou-sevcenkivskoi-premii/> [in Ukrainian].
4. Zymoglyad, N. (2022). *Transformatsii zhanru fortepiannoho kontsertu u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv na mezhi XX – XXI st.* [Transformations of the genre of the piano concerto in the work of Ukrainian composers at the turn of the 20th – 21st centuries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* / [Red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, V. Pnytskyi, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 52. Tom 1. Pp. 109–114. URL: [http://www.aphn-journal.in.ua/archive/52\\_2022/part\\_1/15.pdf](http://www.aphn-journal.in.ua/archive/52_2022/part_1/15.pdf) [in Ukrainian].
5. Kolokol, D. (2012). *Alla Zahaikevych* [Alla Zagaikevich]. *Vpered*. URL: <https://vpered.wordpress.com/2012/01/09/kolokol-zagaykevych/> [in Ukrainian].
6. Kravchenko, A. (2023). *Fortepiano v elektroakustychnomu dyskursi zvukoobraznykh reprezentatsii* [Piano in the electroacoustic discourse of sound representations]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 2023. Vyp. 2. Pp. 154–161. [in Ukrainian].
7. Novytska, T. (2023). *Vidkryvaty nespodivani perspektyvy. Interviu z Leonidom Hrabovskym* [Open unexpected perspectives. Interview with Leonid Grabovsky]. *The Claquers*. URL: <https://theclaquers.com/posts/12248> [in Ukrainian].

8. Saf'yan, D. (2022). *Timoti Hofi ta Virko Balei: rozmova pro suchasnu ukrainsku fortepiannu muzyku* [Timothy Hofi and Virko Balei: a conversation about modern Ukrainian piano music]. *The Claquers*. URL: <https://theclaquers.com/posts/9705> [in Ukrainian].

9. Sokolova, Y., Polishchuk, A. (2021). *Elektroakustychni tvory Ally Zahaikevych ta yikhonii vplyv na ukrainske vykonavske mystetstvo* [Electroacoustic works of Alla Zagaykevych and their influence on Ukrainian performing arts]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 40. Pp. 92 – 95 [in Ukrainian].

10. Stech, M. (2015). *Avanhardna muzyka Leonida Hrabovskoho* [Avant-garde music of Leonid Hrabovsky]. *Ochyma kultury*. Vyp. 40. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/3823> [in Ukrainian].

11. Chabanenko, N. (2019). *Ukrainska fortepianna muzyka kintsia XX st. ta tendentsii avanhardyzmu* [Ukrainian piano music of the late 20th century and avant-garde tendencies]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. Vyp. 4. Pp. 198–200 [in Ukrainian].

12. Shchetynskyi, O. (2021). *Zapozychene y oryhinalne v Trio Leonida Hrabovskoho* [Borrowed and original from Leonid Grabovsky's Trio]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*. Kyiv. Vyp. 132. Pp. 106–120 [in Ukrainian].

УДК 75.03 (510) «196/127»: 741.04 – 053.2/.5  
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-20>

**У ІТИН,**  
 orcid.org/0009-0001-3228-391X  
 аспірант кафедри живопису  
 Харківської державної академії дизайну і мистецтв  
 (Харків, Україна) [uitin88124@outlook.com](mailto:uitin88124@outlook.com)

## СЮЖЕТ «ГРА ДІТЕЙ»: ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ В ЖИВОПИСУ ДИНАСТИЧНОГО КИТАЮ

Стаття присвячена вивченню особливостей «дитячих ігрових картин» (嬰戏图) Китаю. Дослідження охоплює широкий спектр питань – визначення ролі дитячих зображень, їх типології та художніх особливостей в китайського живопису. Особливий акцент в публікації робиться на періоді династії Сун (960–1279), коли «дитячі ігрові сюжети» стали окремою темою в культурі династичного Китаю. Картини з дитячими образами у цей період відрізняються вишуканістю композиції і рисунку, майстерним технічним виконанням. У цей період з'явилися митці, творчість яких повністю була присвячена сюжету «гра дітей». Особливого поширення тема отримала у творчості видатних художників – Лі Сонг (李嵩), Лю Соннянь (刘松年), Су Ханьчень (苏汉臣), Су Чжо (苏焯), твори яких надихали наступні покоління митців. Завершальний етап дослідження зосереджений на занепаді цього жанру наприкінці династії Цин, коли соціально-економічні зміни призвели до втрати інтересу до дитячих ігрових сюжетів.

Типологія дитячих зображень у живопису династичного Китаю являє собою складну систему символів, які відображають важливі соціокультурні, релігійні та філософські аспекти епохи. Основними типами сюжетів є зображення дитячих ігор під час святкових заходів (Новий рік, Свято Весни, фестиваль Чонву тощо), що акцентують на колективній радості та благополуччі, зображення немовлят на тлі пейзажу підкреслює гармонію людини з природою. Інший важливий тип зображень включає дитячі ігри на подвір'ях, де відтворюються національні ігри та традиційні розваги. Зображення дітей поряд з релігійними чи легендарними постатями (Будда, чотири сини Лю Ін) відбивали філософсько-світоглядні особливості східної культури, зокрема необхідності духовного самовдосконалення та передачі нащадкам знань і мудрості. Окрему групу складають сцени побутового характеру, як-от гра дітей з торговцем або немовлята у ванні, що відображають буденні аспекти дитячого життя. Унікальною категорією трактування сюжету є зображення, натхненні популярними театральними виставами, зокрема «скелетні фантазії», які містили елементи середньовічного містицизму.

**Ключові слова:** культура, образотворче мистецтво, живопис, «дитячі ігрові малюнки», династичний Китай, династія Сун (960–1279), дитячі образи.

**WU YITING,**  
 orcid.org/0009-0001-3228-391X  
 Graduate Student at the Department of Painting  
 Kharkov State Academy of Design and Arts  
 (Kharkiv, Ukraine) [uitin88124@outlook.com](mailto:uitin88124@outlook.com)

## THE PLOT “CHILDREN’S PLAY”: PECULIARITIES OF REPRESENTATION IN THE PAINTING OF DYNASTIC CHINA

The article studies the peculiarities of «children’s play paintings» (嬰戏图) in China. The study covers various issues, including the role of children’s images, their typology, and artistic features in Chinese painting. A special emphasis is placed on the Song Dynasty (960-1279), when «children’s play scenes» became a separate theme in the culture of dynastic China. Paintings with children’s images in this period are distinguished by the sophistication of composition, drawing, and skilled technical execution. During this period, there were artists whose work was entirely devoted to the theme of «children’s play.” The theme was especially widespread in the works of prominent artists such as Li Song (李嵩), Liu Songyan (刘松年), Su Hanchen (苏汉臣), and Su Zhou (苏焯), whose works inspired subsequent generations of artists. The final stage of the research focuses on the decline of this genre at the end of the Qing Dynasty, when socio-economic changes led to a loss of interest in children’s playful subjects.

The typology of children’s images in the painting of dynastic China is a complex system of symbols that reflect important socio-cultural, religious, and philosophical aspects of the era. The main types of images are depictions of children playing during festive events (New Year, Spring Festival, Cheonwu Festival, etc.), which emphasize collective joy and well-being, and images of babies in the landscape emphasize the harmony of humans with nature. Another important type of image includes children playing in backyards, where national games and traditional entertainment are reproduced. Depictions of children alongside religious or legendary figures (Buddha, the four sons of Liu Yin) reflected the philosophical and

*ideological features of Eastern culture, in particular, the need for spiritual self-improvement and the transmission of knowledge and wisdom to descendants. A separate group includes scenes of a domestic nature, such as children playing with a merchant or babies in a bathtub, which reflect the everyday aspects of children's lives. A unique category of plot interpretation is represented by images inspired by popular theatrical performances, in particular, «skeletal fantasies» that contained elements of medieval mysticism.*

**Key words:** culture, fine arts, painting, «children's play drawings," dynastic China, Song dynasty (960–1279), children's images.

**Постановка проблеми.** Сюжет «Гра дітей» займає важливе місце в живопису династичного Китаю, відображаючи як естетичні, так і соціокультурні цінності тієї епохи. Втілений в численних творах китайських художників, він виступає не лише як елемент побутової сцени, але й як символічний вираз гармонії, радості та ідеалу родинного щастя. Репрезентація дитячих ігор у мистецтві різних періодів дозволяє простежити розвиток жанру, художніх технік та ідей, закладених в основі суспільного життя Китаю. Однак, незважаючи на значущість цієї тематики, вона часто залишається поза фокусом уваги науковців, що створює необхідність більш глибокого аналізу.

**Мета роботи** полягає у розкритті культурного, соціального, семантичного контексту дитячих образів в сюжеті «Гра дітей». Мета зумовлює наступні завдання:

- дослідити стан вивченості проблеми;
- на прикладі означеного сюжету окреслити тенденції розвитку дитячих образів в фігуративному живопису династичного Китаю;
- визначити типологію сюжету «Гра дітей» в живопису династичного Китаю;
- провести аналіз живописних творів видатних митців та їх зв'язку з соціальними проблемами доби.

**Аналіз досліджень.** Основними джерелами дослідження є праці китайських науковців про зародження, розквіт, занепад та трансформації теми «Гра дітей» в китайському мистецтві. Роботи таких дослідників, як Хуан Янь (黄妍) (黄妍, 2013), Ху Ісюнь (胡懿勋) (胡懿勋, 2005), Цюй Вейвей (曲巍巍, 2008), Цао Тієва (曹铁娃, 2002), Цянь Сюе (钱雪) (钱雪, 2018) дають уявлення про зародження та розвиток теми в давньому мистецтві Китаю, про що свідчать роботи таких науковців як Чень Вейян (陈维艳, 刘忠国, 2020), Ляо Юй (廖瑜, 2021). Розквіт дитячої тематики прийшовся на правління династії Сун (960–1279), що зазначено в багатьох працях Чень Вейяна (刘虎, 2010), Ін Цзяньцзюнь (陈维艳, 2020), Вей Сяоцзюань (韦晓娟, 2019), Хе Цзін (何晶, 2021) та ін. Надбання та здобутки художників династії Сун продовжили митці пізніших династій – Юань (1206–1368), Мін (1368–1644) і Цин (16616 – 1911), про що йдеться в роботах Лі Чанг (李畅,

2020), Ху Гуанхуа (胡光华, 2004), Чень Вейян (陈维艳) (陈维艳, 2024). Після падіння династії Цин соціальне середовище зазнало кардинальних змін, що зумовило занепад дитячої тематики.

Сучасні дослідження дитячих ігор можна умовно розділити на декілька категорій. В одних публікаціях науковці вивчають сюжет з дитячими іграми лише певного історичного періоду. Здебільшого, це висвітлення життя і творчості відомих художників «дитячих драм» Середньовіччя, таких як Су Ханьчен, Лі Сон та ін. До другої групи джерел можна віднести статті, що присвячені найвидатнішим пам'яткам на тему «дитячих ігор».

Важливість цієї статті полягає у вивченні і систематизації наявних результатів досліджень китайських науковців, що допоможе визначити типологію дитячої тематики в живопису Китаю.

**Виклад основного матеріалу.** Найдавнішим давньокитайським малюнком із зображенням дітей, знайденим на сьогоднішній день, є малюнок на шовку, що був знайдений у колишній гробниці династії Хань у Цзінькешань, Лінь, Шаньдун (приблизно 168 р. до н. е.) (刘虎, 2010: 43). Саме з династії Хань (206 до н. е. – 220) розпочався розвиток теми «Гра дітей». Протягом династій Цзинь (265–420), Суй (581–618), Тан (618–907), П'яти династій (907–960), династії Ляо (907–960) – цей процес тільки набрав обертів.

Сюжет «гра дітей» набув своє поширення і усталеної іконографії за часів династії Сун (960–1279), яку можна назвати епохою Відродження в культурі Китаю. У цей період відбувся розквіт образотворчого мистецтва, музики, літератури та філософії. Живопис став мистецтвом високої складності, яке задовольняло смаки вищого класу суспільства нарівні з каліграфією і поезією (刘文清, 2004: 72). Під час династії Сун вже існували колекціонери мистецтва, які часто збиралися групами, щоб обговорити власні картини, а також оцінити сувої своїх колег і друзів. Жанровий живопис із зображенням дітей вступив у зрілий період підбиваючи соціальні і культурні особливості епохи.

Відомо про близько тридцяти автентичних картин із зображеннями немовлят, що зберіглись з часів династії Сун. Середньовічні мистецькі пам'ятки відображають естетичні смаки імператорського двору, вчених та інтелектуалів, особли-



вості побуту пересічних мешканців. Серед картин, присвячених іграм немовлят є багато робіт, пов'язаних із народними фестивалями, здебільшого зі Святом весни. Більшість творів на дитячу тематику містять певні символічні значення, наприклад, побажання мати більше дітей та онуків, благословення та довголіття, втілення побажання відвернути від родини лиха та злих духів. Твори на тему дитячої гри характеризуються синтезом реалістичних прийомів і гротеску, поєднанням індивідуалізації та стилізації. З точки зору технік живопису, він не тільки успадкував живописні традиції династій Тан (618–907), але й увібрав вплив інших культур.

Малюків часто зображували поряд із божествами та духовними покровителями (іноді їх зображували в дитячому віці), що символізувало благословення та захист власнику картини. У ком-

позиціях із дітьми також часто використовувалися квіти і плоди, квітучі рослини, що символізували багатоплідність і процвітання сім'ї. Зображення метеликів, цвіркунів, і навіть риб були важливими елементами в подібних зображеннях, які символізували легкість, радість дитинства і прагнення до свободи, уособлювали успіх і процвітання. Отже, діти в китайському живописі періоду династії Сун не тільки відображали радість і щирість, але й мали глибоке символічне значення, пов'язане із суспільними та духовними ідеалами того часу (刘虎, 2010: 43) (іл. 1–3).

Одним з видатних художників династії Сун, твори якого присвячені дитячій тематиці є Лі Сонг (李嵩, 1190–1264). Відомо, що він був уродженцем Цяньтана, спочатку працював теслею, пізніше його усиновив Лі Цунсюнь, який викладав в Академії живопису при імператорському дворі.



Іл. 1. Лі Сонг (李嵩). Картина купця. 1211. Шовк, туш, колір. 25,5x70,4. Національний палацовий музей, Пекін



Іл. 2. Лі Сонг (李嵩). Картина купця. Перша половина XIII ст. Шовк, туш, колір. 25,8x27,6. Палацовий музей Тайбею



Іл. 3. Лі Сонг (李嵩). Скелет Фентезі. Шовк, туш, колір. 27x26,3. Національний палацовий музей, Пекін



Вчитель Лі Сонга був відомим у жанрі «люди і речі», особливо в його даоській інтерпретації.

На «Картині купця» (іл. 1) художником зображена сцена з торговцем і немовлятами. На зображенні вантаж продавця наповнений різноманітним товаром, зокрема кошиками з квітами, віялами, прапорцями та популярними талісманами з глини. Щоб привернути увагу покупців комівояжери використовували звуки брязкалец, які вони носили на собі. Діти підходили, почувши брязкання, охоче купляючи солодощі та іграшки. Лі Сонг в своєму творі використовує традиційну для середньовічного мистецтва Китаю трикутну композицію. Твір можна поділити на дві частини: зліва на ньому представлено продавця, сільську жінку, шість дітей, праворуч – семеро персонажів, серед яких жінка і шестеро дітей у супроводі собаки і маленьких цуценят. Твір можна розглядати по групам, які митець вміло поєднує жестами жінок, динамічними рухами дітей. Завдяки вираженому рисунку, який є результатом тривалих спостережень митця, кожен жест і поза персонажів підкреслюють індивідуальні риси кожного героя, наповнюючи їх образи життєвістю і психологічною глибиною.

Видатні придворні художники династії Сун продовжили розвивати «стиль реалізму», характерний для попереднього розвитку жанрового живопису. Митці значно розширили тематичний репертуар сюжету «Гра дітей», його форму і зміст (іл. 2–3). Китайський живопис періоду династії Сун багатий на символіку та метафори, які передавали культурні, релігійні та філософські ідеї того часу. Зображення дітей набули особливого значення, символізуючи різні аспекти життя, побажання добробуту та благополуччя власникам твору. Дитячі образи часто виступали символами родинного процвітання та достатку, що асоціювалося з гармонією в сім'ї та продовженням роду. Щасливі діти на картинах передавали побажання багатого потомства.

Одним з відомих китайських художників, творчість якого була присвячена дитячим зображенням був Лю Соннянь (刘松年, 1174–1224). Митець вважається одним із чотирьох найкращих з династії Південної Сун нарівні з Лі Таном, Ма Юань і Ся Гуем, його живописні твори датуються приблизно з 1190–1220 роками Лю Соннянь навчався та працював в Імператорській академії живопису в Ханчжоу, столиці династії Південна Сун. Лю вступив до Імператорської академії живопису Південної Сун у 1189 році і прослужив в ній понад сорок років та навіть був нагороджений Золотим

поясом під час правління імператора Нінцзун (寧宗, 1195–1224) (温玉鹏, 周懿, 2022).

Лю Соннянь був переважно художником побутового жанру («фігури і люди»). Як правило, в його роботах представлені досить великі фігури, детально виконані і розташовані в картинній площині на першому плані. Типовими прикладами є його картини Лохана (датовані 1207 роком), на яких його герої знаходяться в складних просторових пейзажах. У таких роботах усі форми ретельно прописані тушшю та аквареллю. Вирази обличчя персонажів яскраві, а візерунки, якими драпірується їхній одяг, дуже складні і вишукані. У сувої «Лялькова вистава» представлена сцена, на якій три малюка імітують театральні «тіньові» постановки (іл. 4). Перед одним хлопчиком зображена картинна рама, яка створювала тіньове вікно, інший малюк грає на барабанах для акомпанування вистави, інший – з великим інтересом спостерігає за виступом. Лялькові вистави були досить популярні і мали багатий репертуар в династії Сун. Ляльки, що використовувались у театрі тіней були вирізані з простого паперу або овчини.

Одним із найвидатніших жанрових художників був також Су Ханьчен (1094–1172). Серед найвідоміших творів Су Ханьчена «Дитина грається в осінньому дворіку», «Дитинка грається



Іл. 4. Лю Соннянь (刘松年). Дитяча лялькова вистава. Шовк, туш, колір. 120,3x77,2. Національний палац-музей, Тайбей



Іл. 5–6. Су Ханьчень (苏汉臣). Гра малюків в зимовому дворі. 197,8x108,4. Папір, туш, колір. Національний палацовий музей, Тайбей

навесні», «Дитина грається у ванні», «Дитина борється з цвіркунами», «Дитина грається взимку» тощо. Ці роботи китайські мистецтвознавці називають «палацовим живописом», тому що в них художник зображував маленьких мешканців імператорського палацу із заможних сімей, тому стиль

подібних робіт відповідав смакам знаті і був переважно «витончено красивим» (陈敏, 2003: 15).

З серії картин Су Ханьчєна, присвяченій різним порам року, привертає увагу вертикальний сувій «Гра малюків в зимовому дворі» (іл. 5–6). На ній митець зображує дітей, що граються з кошенятком на подвір'ї. У давні часи дозвілля людей часто було тісно пов'язане із сезонними змінами весни, літа, осені та зими, і дитячі ігри не були винятком. Найбільш репрезентативною роботою Су Ханьчєна є «Дитячий сувій на осінньому дворі», на якому зображено сестру і брата, які граються з млином для зизифуса на лакованому стільчику у дворі. Фігурки дітей зображені на тлі високої скелі, квітучих гібіскусів та диких хризантем, які є символами осінньої пори в Китаї (іл. 7–8).



Іл. 7. Су Ханьчєн (苏汉臣). Діти граються в осінньому дворі. Папір, туш, колір. 1130–1160-ті роки. 197,5x108,7. Національний палац-музей Тайбею



Іл. 8. Су Ханьчєн (苏汉臣). Діти граються в осінньому дворі. Фрагмент. Папір, туш, колір. 1130–1160-ті роки. 197,5x108,7. Національний палац-музей Тайбею



У сувої «Сто синів» Су Ханьчена представлено групи дітей та їх батьків, які вшановують Свято Весни, під час якого в Китаї проводилась низка святкових заходів, принесення жертв та молитви про благословення. Святкова багатофігурна сцена розгортається художником на тлі дивних за формою каменів, рослин і квітів, елементів палацової архітектури (іл. 9–10). У картині «Сто синів, які радіють весні», втілювалось побажання власнику твору багатодітності та добробуту. У творах зображувались діти, які танцюють, грають на музичних інструментах, розігрують театральні сцени, запускають повітряних зміїв та проводять традиційні обряди, що були характерні під час свята Весни.

У сувої «Сто синів» Су Ханьчен створює вишукану видовжену композицію, де фронтальне розташування фігур є ключовим елементом побудови простору. Композиція поділена на менші трикутні фігуративні групи, що гармонійно поєднуються між собою через менш щільні зв'язки окремо розміщених персонажів, що своїм динамічним рухом підкреслюють загальну ритміку твору. Такий поділ додає динаміки сцені, створюючи відчуття руху і природної взаємодії між персонажами. Окрім того, в композиції відчувається чіткий каліграфічний ритм, що підкреслює елегантність кожної деталі, наближаючи живопис до каліграфічного мистецтва.

Сувій «Сто синів» є яскравим прикладом традиційного живопису Китаю, в якому образотворчі засоби відіграють ключову роль у створенні художнього образу. Ніжні світлі відтінки чистих кольорів у цьому творі немов випромінюють внутрішнє світло, що надає композиції відчуття простору та відкритості. Колірні поєднання сувою ретельно продумані й гармонійно збалансовані: спокійні пастельні тони органічно поєднуються з більш насиченими акцентами червоних і зелено-блакитних відтінків. Таке поєднання не тільки збагачує колористичну палітру твору, але й підкреслює взаємодію між елементами композиції. Золотавий фон поєднує багатофігурну жанрову сцену в цілісну композицію. Він є своєрідним тлом для виразних кольорових контрастів, підкреслюючи їх звучність та виразність. Завдяки світлій палітрі й гармонії кольорів, митець створює відчуття радості та рівноваги, естетичні й емоційні ідеали східної культури.

Ще одним митцем, що присвятив свою творчість зображенням дитячої гри можна назвати Су



Іл. 9–10. Су Ханьчен. Сто синів. Фрагменти. Середина XII ст. Шовк, туш, колір. 30,5х 230. Національний музей Тайбею

Чжо (народження та смерть невідомі). Відомо, що художник народився у Кайфені (нині частина Хенані) і був сином ханьського чиновника у час правління імператора Сяоцзуна (1163–1164). Митець навчався і викладав в Академії живопису при імператорському дворі (刘虎, 2010: 14). Найвідоміша його робота – «Дуаньян грає з немовлятами» («Гра дітей»). Художник зображує сцену, де три немовля з рожевими обличчями і нефритовими прикрасами граються на Фестивалі човнів-драконів (іл. 11–12). Дитина в червоній пов'язці тримає в лівій руці жабу, прив'язану мотузкою, і збирається налякати менших дітей з хитрою і самовдоволеною посмішкою. Тоді як малюк, що стоїть навколішки, намагається захистити голову руками. Третій хлопчик із зеленою пов'язкою на животі з рішучим виразом на обличчі прагне припинити цю витівку. Руки та ноги трьох дітей прикрашені золотом і нефритом, а на їхніх тілах є «талісмани довголіття», що вказує на їхнє благородне походження. У живописній роботі художник використовує каліграфічний рисунок, що прикрашається світлим теплим колоритом.

Після династії Сун, через швидкі зміни в соціальному середовищі та естетичних тенденціях, пейзажі починають домінувати в китайському



Лл. 11. Су Чжо (苏焯). Гра дітей.  
1160-і рр. Папір, туш, колір. 88,9x51,3.  
Національний палацовий музей, Тайбей



Лл. 12. Су Чжо (苏焯). Гра дітей. Фрагмент.  
1160-і рр. Папір, туш, колір. 88,9x51,3.  
Національний палацовий музей, Тайбей

живописі, а жанровий живопис відходить на другий план. Проте дитячий малюнок розквітає в народному мистецтві, набуває нового розвитку в новорічних малюнках, вирізанні з паперу, розписах на порцеляні тощо. Наприкінці правління династії Цин західні мистецькі тенденції хлинули в Китай і за короткий час закріпилися. З одного боку, західний живопис через західних місіонерів став головною силою, яка вплинула на придворних художників пізньої династії Цин, з іншого боку, група китайських художників які навчались в Європі, Америці та Японії сприяли поширенню західних мистецьких ідей. На цьому тлі традиційні китайські форми та техніки живопису піддавалися критиці, тоді як західна перспектива та олійна техніка стали новими стандартами оцінки живописної майстерності творів. З припливом західних мистецьких тенденцій і розвитком комерційної економіки, естетичні потреби та смаки всього суспільства також зазнали серйозних змін і були замінені на зображення дітей у комерційній рекламі. Наприклад, у той час у популярному на той час журналі «Shenbao» було опубліковано серія рекламних малюнків із зображенням дітей, які нагадували традиційні сюжети дитячих ігор династії Сун (陈维艳, 2022: 47). Треба зазначити, що під час

династій Юань, Мін і Цин тема дитячої гри не тільки продовжувала розвиватися в області живопису, але й широко поширювалася у декоративно-прикладному мистецтві, таких видах як вишивка, порцеляна, скульптура та ін.

**Висновки.** Твори на тему дитячих ігор надзвичайно поширені і різноманітні в живопису Китаю. По-перше, в них відображались соціальні звичаї у різні історичні періоди та особливості традицій китайських народних свят; по-друге, це втілення етичних концепцій китайського суспільства (серед яких основними є успадкування сімейної лінії та перевага синів перед дочками, інтеграція релігійних постулатів конфуціанства, даосизму і буддизму). Серед особливостей зображення дітей в живописі династичного Китаю можна виділити жвавість, динамічність фігур, що втілюють емоційну відкритість і безтурботність дитячого світу.

Символічні дитячі малюнки увібрали багато елементів народного фольклору – метафори, символи та інші прийоми для вираження народних побажань миру, родючості, благословення та інших добрих побажань. Живописні роботи відзначаються синтезом реалістичних та романтичних тенденцій, а також непорушним зв'язком з мистецтвом каліграфії як відправної точці культурної ідентичності Китаю.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 温玉鹏, 周懿. 宋画中的社会生活 - 以李嵩《货郎图》为例. *中国书画* 订. 年. 9. 2022. [https://www.thepaper.cn/newsDetail\\_forward\\_20561386](https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_20561386)
2. 李畅. 清中期婴戏画滋盛的美术史因缘考察. *艺术评鉴*. 2020 (01). № 3. 页. 179-181.
3. 刘文清. 中国画的《程式化》与《抽象美》. *浙江广播电视高等专科学校学报*. 2004. № 3. 页. 70-72.
4. 刘虎. 宋代婴戏图浅析. 硕士论文. *山东理工大学*. 2010. 43 页.

5. 廖 瑜, 陈维艳. 艺术社会学视角下唐代婴戏图研究 – 以阿斯塔那187号墓《双童图》为例. *传统与创新*. 2021 (02). № 3. 页. 13–15.
6. 何 晶. 宋代儿童题材绘画繁盛的原因分析. *美术时空*. 2021. № 2. 页. 18–19.
7. 胡光华. 明清西方油画传入中国研究. *美术史研究*. 2004. № 1. 页. 122–129.
8. 胡懿勋. 中国古代人物画女性与儿童图像谱系研究. 博士论文. 东南大学. 2005. 185 页.
9. 黄妍. 古代儿童题材中国画历史脉络初探. *艺术生活*. 2013. № 1. 页. 20–23.
10. 曹智滔. 李嵩《货郎图》的艺术风格及图式. *中国书画* 订阅. 2017. 年. 10. <https://m.fx361.com/news/2018/0112/17119164.html>
11. 曹铁娃. 析中国古代绘画 中的儿童题材. *美术时空*. 2002. № 6. 页. 36–37.
12. 曲巍巍. 中国传统绘画中婴儿形象的历史演变及其审美价值. 硕士论文. 中央美院. 2008. 16 页.
13. 钱雪. 中国古代婴戏题材绘画探析. *长春: 吉林大学*. 2018. 55 页.
14. 陈维艳. 传统婴戏图衰微之探与再创价值思考. *美术文献*. 2022 (08). № 4. 页. 45–48.
15. 陈维艳. 中国传统绘画艺术视阈下的明清儿童图像发展概议. *凯腾文化艺术职业学院学报*. 2024. № 2 (44). 页. 111–115.
16. 陈维艳, 韦晓娟. 世俗生活的美好 – 宋代婴戏图图式特征研究. *美术大观*. 2019 (09). № 2. 页. 98–99.
17. 陈维艳, 尹健君. 艺术社会学视域下两宋婴戏图的创作者与消费者探究. *美术文献*. 2020. № 3. 页. 5–7.
18. 陈维艳, 刘忠国. 中国传统婴戏图起源问题探究 – 由三国朱然墓《童子对棍图》谈起. *美术研究*. 2020(01). № 2. 页. 96–97.
19. 陈敏. 论《婴戏图》的传统理念和现代审视. *陶瓷研究*. 2003. № 4. 页. 13–16.

#### REFERENCES

1. 温玉鹏, 周懿 (2022). 宋画中的社会生活 – 以李嵩《货郎图》为例 [Social life in the paintings of the Song dynasty – on the example of Li Song's painting «The Image of a Merchant»]. *中国书画* 订阅, 9. [in Chinese].
2. 李畅 (2020). 清中期婴戏画滋盛的美术史因缘考察 [A study of the historical reasons for the development of children's games in the middle of the Qing dynasty]. *艺术评鉴*, 3, 179–181. [in Chinese].
3. 刘文清 (2004). 中国画的《程式化》与《抽象美》 [«Stylization» and «abstract beauty» of Chinese painting]. *浙江广播电视高等专科学校学报*, 3. 70–72. [in Chinese].
4. 刘虎 (2010). 宋代婴戏图浅析 [A Brief Analysis of Song Dynasty Infant Games Drawings]. *山东理工大学*, 43. [in Chinese].
5. 廖 瑜, 陈维艳 (2021). 艺术社会学视角下唐代婴戏图研究 – 以阿斯塔那187号墓《双童图》为例 [Study of drawings of children's games of the Tang dynasty from the point of view of sociology of art – on the example of "Image of two children" in tomb No. 187 in Astana]. *传统与创新*. 2021, 3, 13–15. [in Chinese].
6. 何 晶 (2021). 宋代儿童题材绘画繁盛的原因分析 [Analysis of the reasons for the prosperity of children's painting in the Song dynasty]. *美术时空*, 2, 18–19. [in Chinese].
7. 胡光华 (2004). 明清西方油画传入中国研究 [Research on the introduction of Western oil painting to China during the Ming and Qing dynasties]. *美术史研究*, 1, 122–129. [in Chinese].
8. 胡懿勋 (2005). 中国古代人物画女性与儿童图像谱系研究 [Study of the genealogy of images of women and children in ancient Chinese painting]. *东南大学*, 185. [in Chinese].
9. 黄妍 (2013). 古代儿童题材中国画历史脉络初探 [A preliminary study of the historical context of ancient Chinese painting with children's themes]. *艺术生活*, 1, 20–23. [in Chinese].
10. 曹智滔 (2017). 李嵩《货郎图》的艺术风格及图式 [The artistic style of Li Song's painting "The Merchant's Painting"]. *中国书画* 订阅, 10. [in Chinese].
11. 曹铁娃 (2002). 析中国古代绘画 中的儿童题材 [Analysis of children's themes in ancient Chinese paintings]. *美术时空*, 6, 36–37. [in Chinese].
12. 曲巍巍 (2008). 中国传统绘画中婴儿形象的历史演变及其审美价值 [The historical evolution and aesthetic value of infant images in traditional Chinese paintings]. *中央美院*, 16. [in Chinese].
13. 钱雪 (2018). 中国古代婴戏题材绘画探析 [Analysis of painting on the theme of children's games]. *吉林大学*, 55. [in Chinese].
14. 陈维艳 (2022). 传统婴戏图衰微之探与再创价值思考 [An exploration of the decline of traditional baby play pictures and a reflection on their re-creation]. *美术文献*, 4, 45–48. [in Chinese].
15. 陈维艳 (2024). 中国传统绘画艺术视阈下的明清儿童图像发展概议 [An overview of the development of children's images in the Ming and Qing dynasties from the point of view of traditional Chinese painting]. *凯腾文化艺术职业学院学报*, 2, 111–115. [in Chinese].
16. 陈维艳, 韦晓娟 (2019). 世俗生活的美好 – 宋代婴戏图图式特征研究 [The Beauty of Worldly Life – A Study of the Schematic Characteristics of Drawings for Infant Games in the Song Dynasty]. *美术大观*, 2, 98–99. [in Chinese].
17. 陈维艳, 尹健君 (2020). 艺术社会学视域下两宋婴戏图的创作者与消费者探究 [A Sociology of Art Study of the Creators and Consumers of Two Song Dynasty Children's Dramas]. *美术文献*, 3, 5–7. [in Chinese].
18. 陈维艳, 刘忠国 (2020). 中国传统婴戏图起源问题探究 – 由三国朱然墓《童子对棍图》谈起 [Exploring the Origins of Traditional Chinese Children's Game Paintings – Starting with the Boy Playing with a Stick from Zhu Rang's Tomb in the Three Kingdoms]. *美术研究*, 2, 96–97. [in Chinese].
19. 陈敏 (2003). 论《婴戏图》的传统理念和现代审视 [About the traditional concept and modern overview of "Baby Play Picture"]. *陶瓷研究*, 4, 13–16. [in Chinese].

УДК 76+004.9]:75.071.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-21>**Пилип КАПУСТИН,**  
orcid.org/0009-0007-4845-131X

аспірант

Харківської державної академії дизайну і мистецтв  
(Харків, Україна) phillionnn@gmail.com

## ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРІВ ТРАДИЦІЙНИМИ ХУДОЖНИКАМИ

У статті охарактеризовано переваги та виклики, з якими стикаються митці при переході від традиційних матеріалів та інструментів до цифрового середовища. Робота присвячена аналізу особливостей використання цифрових графічних редакторів, таких як Adobe Photoshop, Corel Painter та Clip Studio Paint, традиційними художниками.

У дослідженні детально розглядаються ключові переваги цифрових графічних редакторів для художників, зокрема необмежені можливості для експериментів, зручність та мобільність, а також доступ до величезної бібліотеки віртуальних інструментів, текстур та ефектів. Водночас, приділяється увага основним викликам, як от адаптація до нового середовища, крива навчання та відсутність тактильних відчуттів під час роботи з цифровими інструментами.

Також акцентується увага на можливості поєднання традиційних технік із цифровими інструментами для досягнення унікальних художніх результатів. Це поєднання допомагає митцям зберегти свій стиль та водночас відкрити нові творчі перспективи, що сприяє розвитку сучасного мистецтва. Використання цифрових інструментів відкриває нові можливості для митців, дозволяючи експериментувати та створювати роботи, які неможливо було б реалізувати в рамках виключно традиційних методів. Таким чином, стаття надає комплексний погляд на процес адаптації художників до цифрових графічних редакторів, допомагаючи їм краще орієнтуватися в сучасному цифровому середовищі та розвивати свою майстерність.

Запропоновано ефективні стратегії для успішної адаптації традиційних митців до цифрових графічних редакторів. Серед них – практика та терпіння, використання навчальних ресурсів від виробників програмного забезпечення, налаштування інтерфейсу та інструментів відповідно до власних потреб, а також можливість комбінування традиційних та цифрових методів у творчому процесі.

Дослідження підкреслює важливість опанування цифрових інструментів для розширення творчих можливостей художників та досягнення нових рівнів майстерності в епоху цифрових технологій. Стаття буде корисною для традиційних художників, які прагнуть зрозуміти переваги та виклики використання цифрових графічних редакторів, а також для викладачів та студентів мистецьких навчальних закладів.

**Ключові слова:** цифрові графічні редактори, традиційне мистецтво, художники, адаптація, експерименти, творчість, стратегії.

**Pylyp KAPUSTIN,**  
orcid.org/0009-0007-4845-131X

Postgraduate student

Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts  
(Kharkiv, Ukraine) phillionnn@gmail.com

## FEATURES OF USING DIGITAL GRAPHIC EDITORS BY TRADITIONAL ARTISTS

The aim of the article is to highlight the advantages and challenges faced by artists in the transition from traditional materials and tools to the digital environment. The article is devoted to the analysis of the features of using digital graphic editors, such as Adobe Photoshop, Corel Painter, and Clip Studio Paint, by traditional artists.

The study examines in detail the key advantages of digital graphic editors for artists, including unlimited opportunities for experimentation, convenience and mobility, as well as access to a vast library of virtual tools, textures, and effects. At the same time, attention is paid to the main challenges, such as adapting to the new environment, the learning curve, and the lack of tactile sensations when working with digital tools.

This study emphasizes the potential of blending traditional techniques with digital tools to create unique artistic outcomes. This combination allows artists to maintain their personal style while exploring new creative opportunities, driving the evolution of contemporary art. Digital tools open up new possibilities for artistic expression, enabling experimentation and the creation of works that would be impossible with traditional methods alone. In this way, the research offers a thorough perspective on how artists adapt to digital graphic editors, helping them navigate the modern digital landscape and refine their craft.



*The article offers effective strategies for the successful adaptation of traditional artists to digital graphic editors. These include practice and patience, the use of educational resources from software manufacturers, customization of the interface and tools according to individual needs, as well as the possibility of combining traditional and digital methods in the creative process.*

*The research emphasizes the importance of mastering digital tools for expanding the creative possibilities of artists and achieving new levels of mastery in the digital age. The article will be useful for traditional artists who seek to understand the advantages and challenges of using digital graphic editors, as well as for teachers and students of art educational institutions.*

**Key words:** digital graphic editors, traditional art, artists, adaptation, experimentation, creativity, strategies.

**Постановка проблеми.** В епоху цифрових технологій багато традиційних художників почали використовувати графічні редактори як додаткове або навіть основне знаряддя для створення творів мистецтва. Цифрові графічні редактори, такі як Adobe Photoshop, Corel Painter, Clip Studio Paint, ArtRage та інші, надають безліч переваг та можливостей для художників, дозволяючи їм експериментувати, вдосконалювати свої навички та розширювати творчі горизонти (Художня культура, 2013). Однак, перехід від традиційних методів до цифрових інструментів може бути досить складним і вимагає певної адаптації та зміни підходу.

**Мета статті** – висвітлення переваг та викликів, з якими стикаються митці при переході від традиційних матеріалів та інструментів до цифрового середовища.

**Аналіз досліджень.** Для написання даної статті були використані наукові публікації та дослідження з тематики цифрового та традиційного живопису, психології творчості, адаптації до нових технологій, посібники, навчальні матеріали та інші ресурси виробників популярних цифрових графічних редакторів. Були використані такі методи як: ретельний огляд та аналіз наукової літератури з відповідної тематики, вивчення та узагальнення інструкцій, навчальних матеріалів та рекомендацій від розробників цифрових графічних редакторів, синтез зібраної інформації та формулювання ключових переваг, проблем та стратегій адаптації.

**Виклад основного матеріалу.** Digital art – сучасний спосіб творити мистецтво, сервіси, техніки та програми з якими працює фахівець. Він дає можливість художникам бути в курсі інформаційних технологій і займатися улюбленою справою (Мотко, 2020).

Однією з головних переваг цифрових графічних редакторів є необмежені можливості для експериментів. На відміну від традиційних матеріалів, де помилка може призвести до зіпсованої роботи, в цифровому середовищі художники можуть вільно пробувати різні техніки, кольори, ефекти та шари без ризику пошкодити оригінал.

Це дозволяє їм досліджувати нові стилі та підходи, не обмежуючись звичними методами.

Цифрові графічні редактори забезпечують зручність і мобільність для художників. Замість того, щоб носити з собою величезну кількість матеріалів та інструментів, достатньо мати ноутбук або планшет з встановленим графічним редактором. Це особливо корисно для художників, які часто подорожують або працюють у різних місцях (Пропан, 2022: 125).

Традиційні художники часто обмежені доступними матеріалами та інструментами. З цифровими графічними редакторами вони отримують доступ до величезної бібліотеки віртуальних пензлів, текстур, шарів та ефектів, які можна використовувати для створення унікальних творів. Це розширює їхні творчі можливості та дозволяє досягати результатів, які були б неможливими у традиційному середовищі.

Але, для багатьох традиційних художників перехід до цифрового середовища може бути складним. Вони звикли до тактильних відчуттів традиційних матеріалів та інструментів, тоді як цифрові графічні редактори вимагають роботи з планшетами, стилусами та віртуальними інструментами. Це може спричинити труднощі з контролем і точністю рухів, особливо на початкових етапах.

Опанування цифрових графічних редакторів може бути досить крутою кривою навчання. Ці програми часто мають безліч функцій, інструментів та налаштувань, які потрібно зрозуміти та освоїти. Це вимагає терпіння, практики та готовності вчитися новому. Деякі традиційні художники можуть відчувати розгубленість або фрустрацію на початкових етапах.

Одним з найбільших викликів для традиційних художників є відсутність тактильних відчуттів під час роботи з цифровими інструментами. Вони звикли до фізичного контакту з матеріалами, до відчуття текстури та тертя на полотні чи папері. Цифрове середовище не може повністю відтворити ці відчуття, що може вплинути на творчий процес та результат.

Щоб стати професіоналом у цифровому артї, знадобиться багато часу та сил. Комусь вдається

досить швидко набрати обертів, а хтось мусить добряче випробувати себе на міцність. Тому потрібна сильна мотивація та терпіння (Мотко, 2020). Існують певні стратегії та підходи, які можуть полегшити цей процес та допомогти традиційним художникам успішно адаптуватися до цифрового середовища.

*Практика та терпіння.* Як і з будь-яким новим навиком, практика та терпіння є ключовими факторами для успішної адаптації традиційних художників до цифрових графічних редакторів. Регулярне використання програм, експериментування з різними інструментами та налаштуваннями допоможе їм набутися впевненості та розвинути необхідні навички.

*Навчання та ресурси.* Багато виробників графічних редакторів пропонують навчальні курси, відеоуроки та посібники для освоєння своїх програм. Традиційним художникам варто скористатися цими ресурсами, щоб отримати базові знання та зрозуміти основні концепції та функції редакторів.

*Налаштування інтерфейсу та інструментів.* Більшість цифрових графічних редакторів дозволяють налаштовувати інтерфейс та інструменти відповідно до власних переваг користувача. Традиційним художникам варто експериментувати

з налаштуваннями, щоб зробити робоче середовище максимально комфортним та зручним для себе.

*Комбінування традиційних та цифрових методів.* Деякі художники можуть вирішити поєднувати традиційні та цифрові методи в своїй творчості. Наприклад, створювати начерки або основи традиційними матеріалами, а потім переносити їх у цифровий редактор для подальшої обробки та доопрацювання. Такий підхід може полегшити перехід та дозволить поступово адаптуватися до нового середовища.

**Висновки.** Використання цифрових графічних редакторів традиційними художниками відкриває новий світ можливостей для творчості та експериментів. Попри виклики, пов'язані з адаптацією до нового середовища, ці інструменти можуть значно розширити творчі горизонти художників та допомогти їм досягти нових висот у своїй майстерності. Шляхом практики, навчання та налаштування робочого середовища, традиційні художники можуть успішно опанувати цифрові графічні редактори та використовувати їх як потужне доповнення або альтернативу традиційним методам. Поєднання традиційних навичок із новітніми технологіями може призвести до появи унікальних і захопливих творів мистецтва.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пропан І.В. Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти. Зб. мат. VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 27 квітня 2022 р. / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 158 с.
2. Мотко М. Як стати цифровим художником: з чого почати, де вчитися і що потрібно. 2020. URL: <https://freelancehunt.com/blog/khochiesh-stati-tsifrovim-khudozhnikom-z-chogho-pochati/> (Дата звернення: 17.05.2024).
3. Художня культура. Digital Art. 2013. URL: [https://artculture.ucoz.ua/index/digital\\_art/0-4](https://artculture.ucoz.ua/index/digital_art/0-4) (Дата звернення: 17.05.2024).

#### REFERENCES

1. Propan I.V. (2022) Formula tvorchosti: teoriya i metodyka mystets'koyi osvity. [The Formula of Creativity: Theory and Methods of Art Education] Coll. of mat. VI All-Ukr. scientific-practical conf., Poltava, SI "LNU named after Taras Shevchenko". Zb. mat. VI Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Poltava, DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». Poltava : LNU imeni Tarasa Shevchenka, 158 [in Ukrainian]
2. Motko M. (2020) Yak staty tsyfrovym khudozhnykom: z choho pochaty, de vchytysya i shcho potribno. [How to Become a Digital Artist: Where to Start, Where to Study, and What You Need]. URL: <https://freelancehunt.com/blog/khochiesh-stati-tsifrovim-khudozhnikom-z-chogho-pochati/> (Accessed: 17.05.2024). [in Ukrainian]
3. Khudozhnia kultura. Digital Art. [Art Culture. Digital Art.] URL: [https://artculture.ucoz.ua/index/digital\\_art/0-4](https://artculture.ucoz.ua/index/digital_art/0-4) (Accessed: 17.05.2024). [in Ukrainian]

**Ганна КАРАСЬ,**

*orcid.org/0000-0003-1440-7461*

*доктор мистецтвознавства, професор,*

*професор кафедри методики музичного виховання та диригування*

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

*(Івано-Франківськ, Україна) [hanna.karas@pnu.edu.ua](mailto:hanna.karas@pnu.edu.ua)*

**Лун ПАН,**

*orcid.org/0009-0005-3840-1445*

*аспірант*

*Навчально-наукового інституту мистецтв*

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

*(Івано-Франківськ, Україна) [331917538@qq.com](mailto:331917538@qq.com)*

## **БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ КИТАЙСЬКОЇ ПОПУЛЯРНОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

*Актуальність статті обумовлена вивченням другого етапу розвитку китайської поп-музики у другій половині ХХ століття, який характеризується багатовекторністю. Мета – простежити особливості розвитку та напрями популярної китайської естрадної музики у другій половині ХХ століття. Методологію дослідження визначають історично-хронологічний, системний, аксіологічний, культурологічний, компаративний методи наукового пізнання. Зокрема, історико-хронологічний метод використаний для розгляду суспільно-політичних і культурних обставин розвитку китайської поп-музики; системний метод допоміг розглянути це явище у взаємозв'язках різних складових; аксіологічний метод застосовано для визначення цінності внеску провідних діячів популярної музики; культурологічний метод забезпечив розгляд популярної естрадної музики як складової частини китайської музичної культури; компаративний метод використано для порівняння розвитку популярної музики в Республіці Китай і Китайській Народній Республіці. Наукову новизну роботи визначає комплексне висвітлення другого етапу розвитку китайської поп-музики у другій половині ХХ століття. Результати дослідження. Відзначено, що значний вплив на розвиток китайської популярної естрадної музики мали суспільно-політичні і культурні обставин на материковому Китаї і на острові Тайвань. Якщо на Тайвані популярна естрадна музика представлена багатоманітністю жанрів (мамбо, ча-ча, каліпсо, ритм-енд-блюз, кантрі, вестерн, японська енка, кампусний фолк-рок, міський поп, техно-поп, мандопоп), які свідчать про певну еkleктику, то в КНР панує один новий жанр – «цитатні пісні», які ґрунтувалися на висловлюваннях голови КПК Мао Дзедун. Важливу роль у розвитку китайської поп-музики в цей період відігравали засоби масової комунікації – радіо, телебачення, звукозапис, кіно. Висновки. Огляд другого етапу розвитку китайської поп-музики у другій половині ХХ століття засвідчує, що він був важливим, оскільки під впливом західної музики на основі національного мелосу, в умовах змінності суспільно-політичних і культурних умов розвивалися різні напрями цієї музики. Провідні постаті цього періоду на Тайвані (Грейс Чанг, Хун Іфен, Вень Шіа, Джуді Онг, Тереза Тенг) працювали в різних жанрах популярної естради, а їх внесок у китайську музичну культуру ХХ століття є вагомим і незаперечним.*

**Ключові слова:** *китайська популярна естрадна музика, засоби масової комунікації, жанри популярної музики, співаки, Республіка Китай, Китайська Народна Республіка, друга половина ХХ століття.*

**Hanna KARAS,**  
 orcid.org/0000-0003-1440-7461  
 Doctor of Art History, Professor,  
 Professor at the Department of Methods of Music Education and Conducting  
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University  
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) hanna.karas@pnu.edu.ua

**Long PANG,**  
 orcid.org/0009-0005-3840-1445  
 Postgraduate  
 Educational-Scientific Institute of Art  
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University  
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) 331917538@qq.com

## THE MULTI-VECTOR NATURE OF CHINESE POPULAR VARIETY MUSIC IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

*The relevance of the article is determined by the study of the second stage of the development of Chinese pop music in the second half of the twentieth century, which is characterized by multi-vectority. The purpose is to trace the development features and directions of popular Chinese pop music in the second half of the twentieth century. The research methodology is determined by the historical-chronological, systematic, axiological, cultural, comparative methods of scientific knowledge. In particular, the historical-chronological method is used to consider the socio-political and cultural circumstances of the development of Chinese pop music; the system method helped to consider this phenomenon in the interrelationships of various components; the axiological method was applied to determine the value of the contribution of leading figures of popular music; the culturological method provided consideration of popular pop music as an integral part of Chinese musical culture; the comparative method was used to compare the development of popular music in the Republic of China and the People's Republic of China. The scientific novelty of the work is determined by the comprehensive coverage of the second stage of development of Chinese pop music in the second half of the twentieth century. Research results. It is noted that the socio-political and cultural circumstances in mainland China and on the island of Taiwan had a significant impact on the development of Chinese popular variety music. While in Taiwan, popular pop music is represented by a variety of genres (mambo, cha-cha, calypso, rhythm and blues, country, western, Japanese enka, campus folk rock, urban pop, techno-pop, mandopop), which indicate a certain eclecticism, in China, one new genre dominates – «quotation songs» which were based on the statements of the head of the CCP Mao Zedong. An important role in the development of Chinese pop music during this period was played by the means of mass communication – radio, television, sound recording and cinema. Conclusions. The review of the second stage of the development of Chinese pop music in the second half of the twentieth century proves that it was important, because under the influence of Western music on the basis of the national melos, in the conditions of changing socio-political and cultural conditions, various directions of this music developed. The leading figures of this period in Taiwan (Grace Chang, Hong Yifeng, Wen Shia, Judy Ongg, Teresa Teng) worked in various popular variety genres and their contribution to the Chinese musical culture of the twentieth century is significant and undeniable.*

**Key words:** Chinese popular variety music, means of mass communication, genres of popular music, singers, Republic of China, People's Republic of China, second half of the twentieth century.

**Постановка проблеми.** Розвиток китайської популярної музики у другій половині ХХ століття відбувався у складний важливий період історії народу: повернення Тайваню з Японської імперії під владу Китаю в 1945 році, закінчення громадянської війни (1927–1950), поразка Гоміньдану (націоналістичної партії) від Комуністичної партії (КПК) і її відступ на острів Тайвань у 1949 році, утворення Китайської Народної Республіки (КНР) на чолі з Мао Дзедунем (1949), культурна революція (1966–1976), перехід Китаю на шлях економічних реформ і відкритості (епоха Ден Сяопіна). Шляхи цього розвитку були відмінними в КНР і Республіці Китай, оскільки керувалися різними ідеологіями і поглядами. Вивчення китайської

популярної естрадної музики окресленого періоду видається *актуальним завданням*, оскільки вона характеризувалася багатовекторністю і різноманітністю напрямів.

**Аналіз наукових досліджень.** Проблема розвитку китайської популярної естрадної музики досліджують як китайські, так і американські вчені. Основними напрямками оригінального полідисциплінарного (музичного, культурного та історичного) дослідження професора, завідувача кафедри китайської мови Каліфорнійського університету Берклі, синолога Ендрю Ф. Джонса (Andrew F. Jones) є китайська популярна музика в 1960-х роках (Jones, 2020). Автор досліджує багатогранну історію китайськомовної популярної

музики та засобів масової інформації другої половини століття, описує низку найвідоміших і найулюбленіших китайських співаків і акторів кіно, поміщаючи їх у ширший геополітичний і технологічний контекст і розкриваючи приховані паралелі між такими різними жанрами як рок-н-рол і маоїстські гімни. Джерелом для нашого дослідження слугували публікації на тайванських порталах «Taiwan Panorama», «Tatler», «Ministry of Culture. Taiwan Culture Portal», які присвячені провідним популярним тайванським співакам окресленого періоду та окремі звукозаписи.

**Мета статті** – охарактеризувати багатовекторність китайської популярної естрадної музики у другій половині ХХ століття.

**Виклад основного матеріалу.** Транзисторна електроніка кінця 1960-х стала характерною ознакою цієї музичної і медіальної епохи. Е. Джонс вважає, що вона була «...не лише спільним знаменником між всесвітньою популярністю “Бітлз” і маоїстською пропагандистською мережею, але й самою умовою можливості для обох. Запаморочливий підйом рок-н-ролу та поява його яскраво пронизливої та стисненої естетики звуку давно приписували новій популярності, а також технічним обмеженням портативних монофонічних транзисторних радіоприймачів, починаючи з кінця 1950-х років» (Jones, 2020: 6). Транзистори, завдяки портативності, допомагали доступності, масовості популярної музики, об’єднанню спільноти слухачів не тільки в одній країні, а й по всьому світу. На різних континентах «...до середини 1970-х років безліч гібридних стилів, нарізаних сільськими звуками з електрогітарами, клавішними та барабаними установками, записаних за допомогою сучасного студійного обладнання та надрукованих на вінілі, почали циркулювати в міських медіа-ланцюгах» (Jones, 2020: 11). Серед молодіжної міської аудиторії виникла мода на різні форми фольклорного відродження. Зокрема, відродження американського фолку досяг свого апогею зі сходженням Боба Ділана до слави та його відступництвом від народної ортодоксії в 1965 році, коли він відмовився від традиційного акустичного репертуару та включив електрогітару на фольклорному фестивалі в Нью-Йорку, в у Сполученому Королівстві наприкінці 1960-х покоління фолків, таких як Донован, «Pentangle» і «Fairport Convention», почало експериментувати з можливостями звучання електричного фолк-року (Jones, 2020: 11). Важко не погодитись з думкою Е. Джонса про «...гегемонну силу стилістичних норм і музичних форм британської та американської контркультури в ті роки» (Jones, 2020: 12).

Вплив латиноамериканської популярної музичної культури на **Тайвані** проявився у творчості музиканта-аматора Хсі Т’ен-хуєя (Hsieh T’eng-hui 鼓霸), котрий, натхненний виступом філіппінського оркестру ВВС на Тайвані, заснував у 1953 році латиноамериканський біг-бенд під назвою «Taiwan Cuban Boys» (鼓霸, в 1959 році перейменованій на «Kupa Orchestra») (Chang Meng-jui, 2002).

Вплив гітарної фолк- і рок-музики був відчутним і майже миттєвим насамперед у Тайвані і Гонконгу, оскільки вони були підключені більш-менш безпосередньо до англійських медіа-схем у зв’язку з перебуванням тут американських військових баз. У тайванськомовних мюзиклах повоєнного періоду циркулюють різноманітні жанри – «...від музики афро-карибського походження, як-от мамбо, ча-ча та каліпсо, до ритм-енд-блюзу, кантрі та вестерну, а також японської *енка*» (Jones, 2020: 30). Жанр мамбо, який є поєднанням боупу та ритмічної розбивки кубинської чаранги, був популярним в 1950–1960-х роках. Знаменитою поп-дівою Гонконгу 1960-х, кіноактрисою та «дівчиною-мамбо» була Грейс Чанг (Grace Chang 張玉芳). Цей псевдонім вона отримала, зігравши головну роль у фільмі «Дівчина мамбо» (曼波女郎) у 1957 році (Mambo Girl, 1957). Грейс Чанг уособлювала собою сучасну вестернізовану дівчину, яка органічно поєднувала у своїй творчості риси східної і західної культури (The International film musical, 2012). Е. Джонс підкреслює, що власний шлях мисткині пролягав від дореволюційної музичної та кіноіндустрії Шанхаю до Гонконгу. Тому не випадково вона записала для фірми Pathé-EMI, однієї з найважливіших компаній-біженців колоніальної епохи в Шанхаї, ряд популярних хітів (Jones, 2020: 33). Важливо, що музика Грейс Чанг функціонувала як народна мова (мається на увазі, мандаринська китайська мова), як мовно, так і музично.

Творчість композитора, музиканта і співака Хун Іфена (Hong Yifeng), родом із південного міста Тайнань, пов’язана із традиційним виконавським жанром популярної музики в Японії і на Тайвані – *накасі* (那卡西), який виконують мандрівні виконавці в робітничих кафе та чайних. Він стереотипно пов’язаний з елементами робітничого класу, представники якого любили відпочивати в таких закладах. Наприкінці 1950-х років Хун Іфен розпочав успішне гастрольне ревію, яке було доповнене низкою успішних записів, здійснених з найуспішнішим постачальником тайваньських балад на Тайвані, «Asia Records». Оскільки співак був носієм тайванського діалекту *хоккієн*, йому не

вистачало лінгвістичного «паспорту», який дозволив би його роботі перетинати національні кордони так само плавно, як робота Грейс Чанг (Jones, 2020: 45). Як композитор, Хун Іфен прагнув включити деякі стилі ритм-енд-блюзу, кантрі та вестерну, які транслювалися на радіо Збройних сил США на Тайвані та Японії, вокальні стилі та мелодичні профілі, що нагадують *енка* (演歌) – традиційні пісні романтичного змісту та інші японські поп-стилі. В 1962 році Хун Іфен написав музику до фільму «Lingering Lost Love» («Затягне втрачене кохання»), для якої характерне поєднання мелодії *енка* та джазових інструментів, знявся у ньому як актор і співак-баритон (Jones, 2020: 47–49).

Найвидатнішою поп-зіркою 1960–1970-х років, виконавцем традиційних балад у Тайвані був Вень Шіа (Wen Shia 文夏 (王瑞河 1928–2022) (Tsai Wen-ting, 2002). У 1962 році Вень Шіа з жіночою групою «Four Sisters» (文夏四姊妹合唱團) дебютував у головній ролі в музичному фільмі «Тайбейська ніч (台北之夜)». І фільм, і пісні виявилися надзвичайно популярними. Фільм став найбільшим тайванськомовним касовим хітом року, а Вень став королем тайванськомовної музики та фільмів. У 1962–1972 роках співак знявся в десяти тайванськомовних мюзиклах. Протягом багатьох років він написав понад 1200 пісень, з яких 99 були внесені до списку заборонених пісень протягом десятиліть воєнного стану на Тайвані. Це величезне число зробило Вена співаком із найбільшою кількістю заборонених пісень і принесло йому прізвисько «Король заборонених пісень» (Taiwanese-Language Singer, 2023). Е. Джонс відзначає зовнішні риси цього гурту (дівчата грали на електричних гітарах, одягали міні-спідниці), характеризує певну еклектику, притаманну саундтрекам (неабияк переповнені інструментальними каверами найновіших англо-американських поп-пісень, від «Hey Jude» групи «Beatles» і «When a Man Loves a Woman» Персі Следжа до психоделічного виконання «Summertime Blues» американського рок-гурту «Blue Cheer», маніакальними ритмами серф-року та синкопами соул-музики в стилі Мемфіса та власне виконання Вень Шіа найновішої японської *кайдкьоку-поп* (kaydkyoku pop) (Jones, 2020: 81).

В контексті авторитарного Тайваню 1970-х масова культура носила контрабандний характер. Звукозаписна індустрія продукувала тут піратські платівки поп-жанрів, завдяки чому з'явився *кампусний фолк-рок* (校園民歌) з його епохальним і антиколоніальним закликком «співати власні пісні». Цей жанр тайванської музики, корінням якого були студентські пісні в кампусах тайванських

університетів, зосереджувався на темах із китайської культурної сфери у відповідь на поширеність західної рок-музики на Тайвані, а також на те, що КНР витіснила його з ООН і зі світової політичної сцени. Пісні цього жанру були створені шляхом злиття інструментальних і мелодичних елементів американського фолк-року, а також експресії та тем китайської народної музики, які були знайомі молоді того часу. Вони характеризуються як перспективні, оптимістичні, прості та молодіжні, виконувалися у супроводі акустичної гітари та фортепіано (姜振豐, 2008). Е. Джонс наголошує, що до другої половини 1970-х гітарний кампусний фолк, підкріплений ідеологією автентичності, самовираження та зростаючої місцевої свідомості, став новим мейнстрімом у тайванській популярній музиці і побічним продуктом експансії американського військового імперіалізму в рамках великих геополітичних структур (Jones, 2020: 124). Цей музичний жанр став дуже популярним на материковому Китаї в 1990-х роках із збільшенням культурних обмінів між Тайванем і материковою частиною в цей період.

Важливим чинником у розвитку популярної музики у 1970-х роках було телебачення (Китайська телевізійна компанія на Тайвані створена у 1969 році). Цей засіб масової інформації належав і управлявся партійною владою Гоміньдану, що забезпечувало його роль мовного та ідеологічного сторожа в сфері розваг. Китайське телебачення регулярно показувало електрогітарні *a-go-go* акти, наприклад як «Tel-Star Band», а також стилі мандаринської поп-музики перспективних співачок, таких як Джуді Онг (Judy Ongg 翁倩玉) і Тереза Тенг (Teresa Teng 鄧麗君) (Jones, 2020: 152). Джуді Онг співала в жанрах японської популярної музики (Japanese pop або J-pop) і мандопопу (mandopop) (Wang, 1997). Популярні стилі японської поп-музики 1970–1980-х років включали міський поп і техно-поп, а *mandopop* або *mandapop* належить до мандаринської популярної музики. Цей жанр походить від популярної музики 1930-х років у Шанхаї під впливом джазу, пізніші впливи прийшли від японської *енка*, гонконгського *кантопону*, тайванського *хоккієн-попу* та, зокрема, фольклорного руху кампусної народної пісні 1970-х. Найкращі пісні співачки представлені на платівці «Golden Best Judy Ongg» і дають можливість почути її ліричний голос і особливу манеру виконання (Golden Best Judy Ongg, 2009). Тереза Тенг (1953–1995) була однією з найпопулярніших азійських поп-співачок, чіми піснями в різний час (в період 1967–1995 років) захоплювалися слухачі майже всієї Азії. У Китаї і



Японії її називали живою зіркою 1980-х років. До сьогоднішнього дня диски з її піснями користуються величезним попитом, а обсяг продажів вже наблизився до 50 млн. примірників. Пісні Терези Тенг у м'якому стилі мандопоп справили величезний вплив на весь азійський регіон і на його попкультуру в цілому, особливо на Японію і Китай, крім того, в Гонконзі і на Тайвані Тереза була визнана найвпливовішою фігурою в музичній історії (WuDunn, 1995; Lo, 2024). Її репутація на Тайвані була тісно пов'язана з її телевізійним іміджем, а у 1978 році, з відкриттям кордонів і початком економічної реформи, її музика стала неофіційним саундтреком «нової ери» економічної лібералізації під керівництвом голови Комуністичної партії Ден Сяопіна (Jones, 2020: 172). Таким чином, творчість Терези Тенг пов'язувала китайців материкового і острівного Китаю. З цього приводу Е. Джонс робить важливий висновок: «Там, де революційні пісні різко розповідали про колектив, Тереза Тенг дала голос раніше забороненому світу приватних почуттів. У світі нестатків, який цінував жорстке пролетарське самозречення та сталеву рішучість, вона представляла чуттєвість, м'якість та емоційність. У чудовому новому світі, в якому традиційні жіночі відмінності були придушені на користь маскулінізованого революційного ідеалу, вона втілювала втрачені краси ідеалізованої китайської жінки» (Jones, 2020: 185–186).

Тайванський музикант, музичний педагог та етномузиколог Хсу Цан-Хуей (Hsu Tsang-Houei) у 1964 році підсумував власний щоденний огляд пісень на вулицях Тайбею, написав невелике соціокультурне дослідження і прийшов до такого висновку: «1. Райони, населені переважно місцевими тайванцями, окуповані популярною музикою в японському стилі (включаючи пісні на тайванському діалекті). 2. Там, де більше мешканців материка, звучить переважно мандарин-поп у стилі Гонконгу. 3. Американська музика є найпопулярнішою серед так званого вищого класу відвідувачів процвітаючих районів розваг, незалежно від того, чи є вони тайванцями чи жителями материка. 4. У бідних районах або там, де стоять триколісні вози, часто можна почути милий, але жалісний звук народних пісень. 5. Антикомуністичні та антирадянські пісні, які виконуються хором, звучать лише у визначених місцях» (Jones, 2020: 200). Ці спостереження показують багатовекторність музичних смаків китайців Тайваню, зумовлених соціальним поділом.

Популярна музика в **КНР** в середині ХХ століття розвивалася в руслі комуністичної парадигми. Так, на початку 1950-х років пісня «Схід

червоний» («The East Is Red») вперше почала лунає в національній мережі радіомовлення, що зароджувалося у новонародженій соціалістичній державі. Це був не тільки один із перших записів, зроблених і створених у КНР. Цей історичний звукорежисерський проєкт став епохальною кардинальною зміною в розвитку китайської музики (Jones, 2020: 22). Соціалістична КНР Мао Цзедун використала медіа-інфраструктуру та форми поп-пісні для технології «пісні-цитати». Це найцікавіший культурний продукт Культурної революції. «Маленька червона книга» цитат Мао Цзедун (*Quotations of Mao Zedong 毛主席语录*), редактором котрої був Лінь Бяо, стала основою для нового жанру китайської популярної музики – «цитатні пісні» (quotation songs), які поширювалися по всій країні. Цікаво, що якщо до 1967 року тираж цієї книжки був 628 мільйонів примірників, то до кінця наступного десятиліття офіційна цифра (не враховуючи друкованих видань і неавторизованих копій) зросла до 1,5 млрд. (Jones, 2020: 56). Лінь Бяо вважав, що думка Мао Цзедун в такій формі буде мобілізована як «духовна атомна бомба» проти ворогів революції (Jones, 2020: 57). Цитатні пісні були короткими, швидкими, гучними, повторюваними та напрочуд запам'ятовуваними. Їхня стислість, у свою чергу, спонукала до запам'ятовування та колективного декламування. Цитатна пісня, подібна до тогочасних хітів «Beatles» або «Rolling Stones», була побудована навколо постійної мелодійної чи ритмічної зачіпки, і як така була не тільки миттєво впізнаваною, але й легко відтворюваною в різних медіа та контекстах. Це дає підстави «...розглядати пісню-цитату як поп-музику в її найчистішій, найбільш політично ефективній формі» (Jones, 2020: 74). У цьому відношенні пісні-цитати відображали невинну міжплатформну інтерактивність соціалістичної медіа-системи» (Jones, 2020: 19). Розповсюдження цитатної пісні як нового жанру розпочалося із сюїти з десяти цих пісень, покладених на музику видатним лівим композитором і керівником Шеньянської консерваторії Лі Цзефу (Li Jiefu 李劫夫 1913–1976). Сюїта була представлена на сторінках «People's Daily» трохи більше ніж через місяць після першого з масових мітингів Червоної гвардії на площі Тяньаньмень, який ознаменував початок високої хвилі Культурної революції. Мелодії, випущені 30 вересня 1966 року, подавались у спрощеній нотній формі та супроводжувалися вступом (Jones, 2020: 58). Е. Джонс підкреслює, що хоча цитатні пісні були частиною давньої та постійної традиції цитатної літератури у Китаї, в тогочасному суспільстві

наголошувалося на безпрецедентній «новітній» формі. Вони були «...розроблені з самого початку як модульні учасники інтегрованого національного медіа-ландшафту» (Jones, 2020: 58). Формами розповсюдження цитатних пісень були: друк збірників пісень, випуск монофонічних вінілових платівок, трансляція пісень всій країні через радіопередачі, для чого було встановлено понад 140 мільйонів гучномовців на опорах електромережі та стандартах вуличного ліхтаря на міських вулицях, школах, залізничних та автобусних станціях, армійських казармах і заводських цехах і навіть у сільських полях і сільських провулках (Jones, 2020: 59). Згодом, з цієї метою наприкінці 1960-х почали використовувати транзисторну електроніку.

Перехід КНР на шлях економічних реформ і відкритості (епоха Ден Сяопіна – кінець 1970-х – до 1990-х) зумовив масову культуру «нової ери», яка представлена музикою тонсу та рок-музикою. Якщо перша широко підтримувалася владою, то друга була відсунута на субкультурні маргінеси. Цій проблематиці присвячене дослідження Е. Джонса (Jones, 1994), а її огляд потребує окремого аналізу.

**Висновки.** Дослідження другого етапу розвитку китайської популярної музики у другій половині ХХ століття засвідчує її багатовекторність. Значний вплив на цей розвиток мали суспільно-політичні і культурні обставини на материковому Китаї і на острові Тайвань. Якщо на Тайвані популярна естрадна музика представлена багатоманітністю жанрів (мамбо, ча-ча, каліпсо, ритм-енд-блюз, кантрі, вестерн, японська енка, кайдкьоку-поп, накасі, кампусний фолк-рок, міський поп, техно-поп, мандопп), які свідчать про певну еkleктику, то в КНР панував один новий жанр – «цитатні пісні». Важливу роль у розвитку китайської поп-музики в цей період відігравали засоби масової комунікації – радіо, телебачення, звукозапис, кіно. Загалом, це був важливий період, оскільки під впливом західної і японської музики на основі національного мелосу, в умовах змінності суспільно-політичних і культурних умов розвивалися різні напрями цієї музики. Провідні постаті цього періоду на Тайвані (Грейс Чанг, Хун Іфен, Вень Шіа, Джуді Онг, Тереза Тенг) працювали в різних жанрах популярної естради, а їх внесок у китайську музичну культуру ХХ століття є вагомим і незаперечним.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chang Meng-jui. The Kupa Band – Taiwan's Havana Groove. *Taiwan Panorama*. 2002, November. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/Articles/Details?Guid=c6332cc3-eacc-4c90-8de2-2194551a3031&langId=3&CatId=8> (дата звернення 02.09.2024).
2. Golden Best Judy Ongg. 2009. URL: <https://www.deezer.com/ru/album/216590352> (дата звернення 02.09.2024).
3. Jones A. F. Circuit Listening. *Chinese Popular Music in the Global 1960s*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020. 304 p.
4. Jones A. F. Like a Knife. *Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music*. Ithaca, New York: East Asia Program Cornell University, 1994. 185 p.
5. Lo Z. 5 things to know about Teresa Teng, Asia's 'Eternal Queen of Pop'. *Tatler*, 2024, May 08. URL: <https://www.tatlerasia.com/lifestyle/entertainment/5-things-to-know-about-teresa-teng> (дата звернення 02.09.2024).
6. Mambo Girl ft. Grace Chang (1957) – English Subs. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a3O3-k40uIc> (дата звернення 02.09.2024).
7. Taiwanese-Language Singer. Wen Hsia. *Ministry of Culture. Taiwan Culture Portal*. 02.02. 2023. URL: [https://www.moc.gov.tw/en/News\\_Content2.aspx?n=480&s=98120](https://www.moc.gov.tw/en/News_Content2.aspx?n=480&s=98120) (дата звернення 02.09.2024).
8. The International film musical / edited by Corey K. Creekmur and Y. Mokdad. Edinburgh: University Press, 2012. 288 p.
9. Tsai Wen-ting. Wen Hsai – Eternal King Song. *Taiwan Panorama*. 2002, May. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/en/Articles/Details?Guid=a00a1556-8fd4-4072-998a-d0c5e22f4886&CatId=10&postname=Wen%20Hsia--Eternal%20King%20of%20Formosan%20Song> (дата звернення 02.09.2024).
10. Wang A. Taiwan Girl, Japan Superstar: Judy Ongg. *Taiwan Panorama*. 1997. November. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/en/Articles/Details?Guid=d6bfb404-80ee-4e23-a18e-d4309278d1e7&CatId=11&postname=Taiwan%20Girl%2C%20Japan%20Superstar%3A%20Judy%20Ongg> (дата звернення 02.09.2024).
11. WuDunn, S. Teresa Teng, Singer, 40, Dies; Famed in Asia for Love Songs. *The New York Times*, 1995, May 10.
12. 姜振豐. 從校園民歌的興衰探討八〇年代臺灣的社會文化 (2008). URL: <http://tkuir.lib.tku.edu.tw:8080/dspace/handle/987654321/34267> (дата звернення 02.09.2024).
13. 鄧麗君. 月亮代表我的心. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IiFm7AWP9n4&t=59s> (дата звернення 02.09.2024).

#### REFERENCES

1. Chang Meng-ju (2002) The Kupa Band – Taiwan’s Havana Groove. *Taiwan Panorama*. November. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/Articles/Details?Guid=c6332cc3-eacc-4c90-8de2-2194551a3031&langId=3&CatId=8>
2. Golden Best Judy Ongg. (2009). URL: <https://www.deezer.com/ru/album/216590352> [in Chinese].
3. Jones A. F. (2020) Circuit Listening. Chinese Popular Music in the Global 1960s. Minneapolis: University of Minnesota Press. 304 p.
4. Jones A. F. (1994) Like a Knife. Ideology and Genre in Contemporary Chinese Popular Music. Ithaca, New York: East Asia Program Cornell University. 185 p.
5. Lo Z. (2024) 5 things to know about Teresa Teng, Asia’s ‘Eternal Queen of Pop’. *Tatler*, May 08. URL: <https://www.tatlerasia.com/lifestyle/entertainment/5-things-to-know-about-teresa-teng>
6. Mambo Girl ft. Grace Chang (1957) – English Subs. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=a3O3-k40uIc>
7. Taiwanese-Language Singer. Wen Hsia (2023) *Ministry of Culture. Taiwan Culture Portal*. 02.02. URL: [https://www.moc.gov.tw/en/News\\_Content2.aspx?n=480&s=98120](https://www.moc.gov.tw/en/News_Content2.aspx?n=480&s=98120)
8. The International film musical (2012) / edited by Corey K. Creekmur and Y. Mokdad. Edinburgh: University Press. 288 p.
9. Tsai Wen-ting (2002). Wen Hsia – Eternal King Song. *Taiwan Panorama*. May. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/en/Articles/Details?Guid=a00a1556-8fd4-4072-998a-d0c5e22f4886&CatId=10&postname=Wen%20Hsia--Eternal%20King%20of%20Formosan%20Song>
10. Wang A. (1997) Taiwan Girl, Japan Superstar: Judy Ongg. *Taiwan Panorama*. November. URL: <https://www.taiwan-panorama.com/en/Articles/Details?Guid=d6bfb404-80ee-4e23-a18e-d4309278d1e7&CatId=11&postname=Taiwan%20Girl%20C%20Japan%20Superstar%3A%20Judy%20Ongg>
11. WuDunn S. (1995) Teresa Teng, Singer, 40, Dies; Famed in Asia for Love Songs. *The New York Times*, May 10.
12. 姜振豐 [Jiang, Zhen-feng] (2008). 從校園民歌的興衰探討八〇年代臺灣的社會文化 [The treating of campus folk song’s rise and decline to Taiwan society culture in 1980’s]. URL: <http://tkuir.lib.tku.edu.tw:8080/dspace/handle/987654321/34267> [in Chinese].
13. 鄧麗君. 月亮代表我的心 [Teresa Teng (HD) (with lyrics sing along and English subtitle)]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=liFm7AWP9n4&t=59s> [in Chinese].

УДК 725.8:004:796.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-23>**Олександра КАЧМАР,***orcid.org/0000-0002-2002-4603**доктор філософських наук,  
професор кафедри управління соціокультурною діяльністю,  
шоу-бізнесу та івентменеджменту**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [oleksandra.kachmar@pnu.edu.ua](mailto:oleksandra.kachmar@pnu.edu.ua)***Володимир ФЕДОРАК,***orcid.org/0009-0000-6928-170X**кандидат історичних наук,  
директор**Навчально-наукового інституту мистецтв,  
доцент кафедри управління соціокультурною діяльністю,  
шоу-бізнесу та івентменеджменту**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [volodymyr.fedorak@pnu.edu.ua](mailto:volodymyr.fedorak@pnu.edu.ua)***Наталія ШОТУРМА,***orcid.org/0000-0003-4312-4217**кандидат політичних наук,  
доцент кафедри журналістики**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [nataliia.shoturma@pnu.edu.ua](mailto:nataliia.shoturma@pnu.edu.ua)*

## УПРАВЛІННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИМИ ІННОВАЦІЯМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕДІА ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

*Управління соціокультурними інноваціями є важливою та актуальною проблемою сучасного суспільства, яке перебуває під впливом глобалізації, цифровізації та швидкого розвитку медіатехнологій. Медіа відіграють не лише роль засобу комунікації, а й функціонують як інструмент поширення, трансформації та адаптації культурних форм, що створює нові виклики для управління соціокультурними процесами.*

*Метою дослідження є вивчення ролі медіа в поширенні соціокультурних інновацій та аналіз впливу філософії культури на управління цими процесами.*

*У роботі використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення для обґрунтування сучасних підходів до ефективного впровадження інновацій у соціокультурний простір.*

*Визначено, що медіа відіграють ключову роль у формуванні нових культурних практик, сприяючи глобальному поширенню інновацій та їх адаптації до різноманітних локальних умов. Медіаплатформи завдяки інтерактивним можливостям надають змогу широкій аудиторії активно брати участь у виробництві та споживанні культурного контенту, що стимулює швидке впровадження нових форм соціокультурної взаємодії. Філософія культури надає теоретичну основу для розуміння змін, що відбуваються під впливом нових технологій та культурних практик, дозволяючи враховувати соціальні, етичні та культурні аспекти управління інноваційними процесами.*

*Висновки дослідження підкреслюють необхідність інтеграції медіатехнологій у процеси управління соціокультурними інноваціями для гармонізації культурних процесів, збереження національної ідентичності та підтримки стійкого розвитку суспільства. Перспективи подальших досліджень включають глибший аналіз впливу таких технологій, як штучний інтелект, доповнена реальність і блокчейн, на розвиток соціокультурних інновацій, а також розроблення моделей управління, що враховують специфіку сучасних медіасередовищ. Це сприятиме створенню ефективних стратегій впровадження культурних новацій, адаптованих до умов глобалізації, цифрових трансформацій та соціальних змін, забезпечуючи інклюзивність і стійкість культурного розвитку в умовах постійних глобальних викликів.*

**Ключові слова:** *культурна ідентичність, медіа, соціальні трансформації, медіатехнології, інноваційні практики.*

**Oleksandra KACHMAR,**

*orcid.org/0000-0002-2002-4603*

*Doctor of Philosophy Science,*

*Professor at the Department of Management of Socio-Cultural Activities,*

*Show Business and Event Management*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleksandra.kachmar@pnu.edu.ua*

**Volodymyr FEDORAK,**

*orcid.org/0009-0000-6928-170X*

*Candidate of Historical Sciences,*

*Director*

*Educational and Scientific Institute of Arts,*

*Associate Professor at the Department of Management of Socio-Cultural Activities,*

*Show Business and Event Management*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) volodymyr.fedorak@pnu.edu.ua*

**Nataliia SHOTURMA,**

*orcid.org/0000-0003-4312-4217*

*Candidate of Political Sciences,*

*Associate Professor at the Department of Journalism*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nataliia.shoturma@pnu.edu.ua*

## MANAGEMENT OF SOCIOCULTURAL INNOVATIONS THROUGH THE LENS OF MEDIA AND THE PHILOSOPHY OF CULTURE

*The management of socio-cultural innovations is an important and urgent problem of modern society, which is under the influence of globalisation, digitalisation and the rapid development of media technologies. The media not only play the role of a means of communication, but also function as a tool for the dissemination, transformation and adaptation of cultural forms, which creates new challenges for the management of socio-cultural processes.*

*The purpose of the study is to examine the role of media in the spread of socio-cultural innovations and to analyse the impact of cultural philosophy on the management of these processes.*

*The paper uses the methods of analysis, synthesis, comparison and generalisation to substantiate modern approaches to the effective implementation of innovations in the socio-cultural space.*

*It is determined that the media play a key role in shaping new cultural practices, facilitating the global spread of innovations and their adaptation to various local conditions. Media platforms, thanks to their interactive capabilities, allow a wide audience to actively participate in the production and consumption of cultural content, which stimulates the rapid introduction of new forms of socio-cultural interaction. The philosophy of culture provides a theoretical basis for understanding the changes that occur under the influence of new technologies and cultural practices, allowing to take into account the social, ethical and cultural aspects of managing innovation processes.*

*The findings of the study emphasise the need to integrate media technologies into the processes of managing socio-cultural innovations to harmonise cultural processes, preserve national identity and support sustainable development of society. Prospects for further research include a deeper analysis of the impact of technologies such as artificial intelligence, augmented reality and blockchain on the development of socio-cultural innovations, as well as the development of management models that take into account the specifics of modern media environments. This will contribute to the creation of effective strategies for the implementation of cultural innovations adapted to the conditions of globalisation, digital transformation and social change, ensuring inclusiveness and sustainability of cultural development in the face of constant global challenges.*

**Key words:** *cultural identity, media, social transformations, media technologies, innovative practices.*

**Постановка проблеми.** Управління соціокультурними інноваціями є складною проблемою сучасного суспільства, яке зазнає впливу глобалізації та стрімкого розвитку медіа. Інновації в культурному просторі впливають на формування нових соціальних ідентичностей та моделей взаємодії, що вимагає нових підходів до їх управління.

Медіа виступають не тільки засобом комунікації, але й інструментом поширення та трансформації культурних форм. Водночас філософія культури надає теоретичну основу для осмислення цих процесів, допомагаючи зрозуміти глибинні зміни, що впливають на соціальні цінності та культурні практики. Ефективне управління соціокультур-

ними інноваціями є важливим для гармонізації культурних процесів та підтримки стійкого розвитку суспільства, що робить це завдання актуальним як у науковому, так і в практичному контексті.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Управління соціокультурними інноваціями через призму медіа та філософії культури охоплює різні аспекти розвитку суспільства, зокрема важливість медіа та інновацій у культурних процесах. М. Бріль (Бріль, 2018) та Н. Максимовська (Максимовська, 2022) підкреслюють роль менеджерів та креативних технологій у розвитку соціокультурної сфери. Їхні праці акцентують на необхідності інновацій для ефективного управління культурними процесами. Н. Рідей та співавтори (Рідей та ін., 2021) досліджують державне управління соціокультурними організаціями, зосереджуючись на впливі інновацій на освіту та науку. Подібні теми розглядає і С. Рибкіна (Рибкіна, 2024), яка аналізує роль освіти в управлінні соціокультурним середовищем через медіа.

Г. Пальчевич та Г. Козинець (Пальчевич, Козинець, 2019) і Грицайко А. (Грицайко, 2019) зосередили увагу на ролі інтелектуального капіталу та управлінських механізмів у контексті технологічних інновацій і соціокультурних змін. Вони підкреслюють значення управління інноваціями для розвитку культурного потенціалу країни. Н. Шуст і Н. Філик (Шуст, Філик, 2019) розглядають інновації в освіті як важливий аспект соціокультурної трансформації, а Л. Осадча (Осадча, 2020) звертає увагу на культурну модернізацію як ключовий елемент інноваційного процесу.

М. Нестерова, Л. Атнажева та А. Заможський (Нестерова та ін., 2023) досліджують соціальні інновації у співпраці університетів та громад, наголошуючи на важливості медіа для цього процесу, тоді як Ю. Осевська (Осевська, 2022) розглядає культурну спадщину як фактор соціокультурного розвитку, що також підтримується медіа.

М. Лаунсбері та співавтори (Lounsbury et al., 2021) підкреслюють важливість інновацій у культурі й підприємстві, акцентуючи на ролі медіа в цих процесах, а Х. Бімані, А.-Л. Меншон і П.-Ж. Барлаг'є (Bhimani et al., 2019) аналізують значення соціальних медіа для інновацій. П. Енсісо (Enciso, 2020) розширює погляд на соціокультурні інновації через історичну перспективу, зокрема роль медіа у філософському переосмисленні культурних процесів.

Аналіз праці І. Страшко (Strashko, 2016) демонструє, як сучасні освітні платформи, як-от iTunes University, можуть задовольняти індивідуальні освітні потреби, розширюючи можливості для

філософського й культурного розвитку через інноваційні медіаформати.

Таким чином, науковці одностайні в оцінці важливості інновацій та медіа як рушіїв сучасного соціокультурного розвитку, підкреслюючи їх вплив на різні аспекти управління культурними змінами.

Незважаючи на значну кількість досліджень, залишаються відкритими питання щодо ролі медіа як засобу поширення і трансформації соціокультурних інновацій, оцінювання впливу культурної філософії на осмислення та управління інноваційними процесами, а також обґрунтування методів інтеграції різних культурних практик з урахуванням сучасних медіатехнологій.

**Метою статті** є дослідження управління соціокультурними інноваціями через призму медіа та філософії культури, а також визначення основних підходів до ефективного впровадження інновацій у сучасний соціокультурний простір.

Завдання статті включають:

- 1) Аналіз ролі медіа як інструменту поширення та трансформації соціокультурних інновацій;
- 2) Визначення впливу філософії культури на осмислення та управління інноваційними процесами;
- 3) Обґрунтування підходів до інтеграції різних культурних практик з урахуванням сучасних медіатехнологій;
- 4) Розроблення рекомендацій щодо ефективного управління соціокультурними інноваціями в умовах глобалізації.

**Виклад основного матеріалу.** Медіа виступають ключовим інструментом у процесі поширення і трансформації соціокультурних інновацій, забезпечуючи швидке та масштабне поширення нових ідей, культурних практик і соціальних норм. Завдяки своїй здатності охоплювати глобальну аудиторію медіа не лише передають інформацію, але й формують нові соціокультурні коди, впливаючи на спосіб, в який суспільство сприймає та адаптує інновації. Сучасні цифрові платформи дозволяють людям активно брати участь у виробництві та споживанні культурних продуктів, що призводить до більш швидкого впровадження нових форм соціокультурної взаємодії (Байда, 2024). Це також сприяє утворенню нових типів ідентичностей, оскільки індивіди та спільноти можуть створювати власні наративи та розширювати можливості для культурного самовираження.

Медіа діють не лише як засіб передачі інновацій, але й як активний учасник процесу їх творення. Завдяки інтерактивним можливостям сучасних платформ нові культурні практики та



інноваційні ідеї стають доступними для широкої аудиторії в режимі реального часу, що підвищує швидкість їх впровадження. Важливим є також те, що медіа допомагають інтегрувати різноманітні культурні контексти, стираючи кордони між локальними та глобальними культурними просторами. Цей процес відкриває можливості для взаємозбагачення культур та адаптації інновацій до різних соціокультурних середовищ. Вплив медіа на поширення соціокультурних інновацій узагальнено в табл. 1.

Медіа виступають потужним інструментом для глобального поширення соціокультурних інновацій, які мають важливе суспільне значення. Наприклад, ініціатива ООН «Цілі сталого розвитку» стала відомою у всьому світі завдяки інформаційним кампаніям, які поширювались через традиційні медіа та соціальні платформи, як-от YouTube та Facebook (Цілі сталого розвитку, 2015). Важливість цієї ініціативи полягає в тому, що вона охоплює питання рівності, екологічної стійкості та боротьби з бідністю. Через медіа створюються можливості для залучення широкої аудиторії, що стимулює як громадськість, так і державні структури до впровадження цих цілей на місцевому рівні. Ще один важливий приклад – кампанія HeForShe, ініційована ООН для боротьби з насиль-

ством щодо жінок (HeForShe, 2024). Ця кампанія успішно адаптувалася до різних культурних контекстів завдяки медіа. Наприклад, у країнах з високим рівнем патріархальних норм, як-от Індія, кампанія набула форми громадських обговорень і освітніх заходів, організованих через медіа. Медіа-платформи допомагають розширити охоплення та забезпечують інклюзивність, адаптуючи загальнолюдські ідеї до специфіки кожного регіону.

Екологічна свідомість також активно поширюється через медіа, створюючи нові культурні практики серед громадян. Наприклад, через такі міжнародні інформаційні платформи, як BBC, активно висвітлюються проблеми змін клімату, що створює умови для загальносвітового громадського обговорення та спонукає до впровадження екологічних рішень на рівні політики. Медіа відіграють ключову роль у зміні суспільних норм, сприяючи формуванню нових способів взаємодії з навколишнім середовищем та підвищуючи громадську свідомість щодо проблем екології. Процес поширення соціокультурних інновацій через медіа представлено на рис. 1.

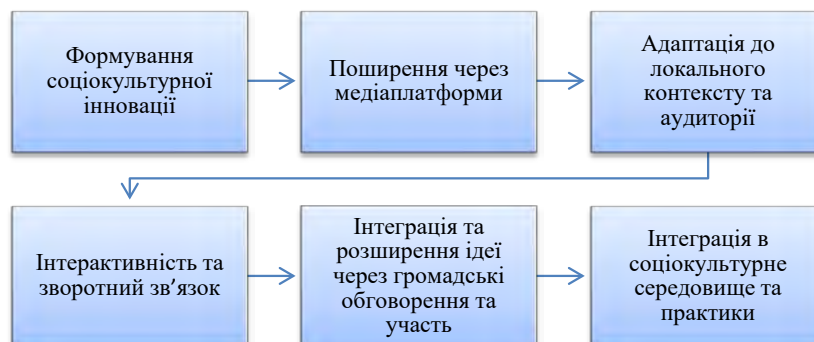
Однією з ключових характеристик сучасних умов є надзвичайна швидкість і масштаб розповсюдження інформації завдяки цифровим технологіям. Сьогодні соціальні мережі надають мож-

Таблиця 1

**Вплив медіа на поширення соціокультурних інновацій**

Аспект впливу	Опис процесу	Приклад впливу
Глобальне поширення	Медіа швидко охоплюють широку аудиторію, забезпечуючи масове поширення інновацій	Поширення екологічної культури через соціальні мережі
Трансформація інновацій	Інтерактивність медіа дозволяє адаптувати інновації відповідно до культурних особливостей	Локалізація глобальних культурних трендів у різних регіонах
Створення нових культурних практик	Медіа виступають платформою для створення та популяризації нових форм культурної взаємодії	Розвиток цифрових креативних індустрій

Джерело: сформовано авторами на підставі аналізу (Біленька, 2015)



**Рис. 1. Процес поширення соціокультурних інновацій через медіа**

Джерело: власна розробка авторів

ливність миттєво обмінюватися інформацією з мільйонами людей у всьому світі, що раніше було недосяжним через обмеженість традиційних каналів комунікації. Завдяки інтерактивності новітніх медіа ідеї не лише передаються, але й змінюються залежно від реакції аудиторії. Це створює динамічний процес взаємодії, що дозволяє ефективніше адаптувати інновації до різних культурних середовищ.

Медіа також сприяють демократизації процесу соціальних змін, надаючи кожному можливість брати участь у громадських ініціативах, обговорювати важливі питання та створювати нові соціальні практики.

Філософія культури є важливим аспектом, що визначає осмислення та управління інноваційними процесами в сучасному суспільстві. Вона надає контекст для розуміння змін, які відбуваються в культурі внаслідок упровадження нових ідей, технологій і практик. Інновації в соціокультурній сфері є результатом взаємодії між різними факторами: соціальними, економічними, політичними та культурними (Lounsbury, 2021). Таким чином, філософія культури дозволяє глибше осмислити вплив цих чинників на сприйняття інновацій та їх успішну реалізацію.

Управління інноваційними процесами вимагає врахування етичних, соціальних і культурних аспектів, які формуються під впливом філософії культури. Інновації можуть стати каталізатором змін, якщо вони узгоджені з культурними цінностями та ідентичністю суспільства. Наприклад, упровадження нових технологій в освіті чи медіа повинно відповідати етичним стандартам, які прийняті в даній культурі, щоб забезпечити успішну інтеграцію та прийняття з боку суспільства. Вплив філософії культури на управління інноваційними процесами в різних сферах представлено в табл. 2.

У соціальній сфері впровадження програм інтеграції мігрантів у країнах Європи стало прикладом того, як культурне усвідомлення різноманіт-

ності та соціальної згуртованості може впливати на успіх нових ініціатив. Ці програми спрямовані на підтримку соціальної справедливості та рівності, вважаючи, що культурні цінності різних груп є важливими для їх інтеграції.

У технологічній сфері дебати про використання технологій стеження в США та Європі підкреслюють, як культурні норми щодо приватності та безпеки впливають на сприйняття та впровадження нових технологій. Це приклад того, як філософія культури може впливати на регуляцію технологічних інновацій (Rayman-Bacchus, Radavoi, 2020).

У сфері освіти українські школи, які впровадили гібридне навчання під час пандемії, демонструють, як філософія культури може визначити адаптацію освітніх методик до сучасних викликів. Урахування культурних особливостей навчання допомогло створити більш інклюзивну й ефективну освітню практику.

Отже, філософія культури не лише задає орієнтири для впровадження інновацій, але й розробляє стратегії, що сприяють їх ефективному інтегруванню в суспільство, враховуючи етичні, соціальні та культурні аспекти (Нестерова та ін., 2023).

Обґрунтування підходів до інтеграції різних культурних практик з урахуванням сучасних медіатехнологій передбачає визначення інноваційних стратегій, що дозволяють ефективно поєднувати різноманітні культурні моделі в цифрову епоху (Максимовська, 2022). Сучасні медіатехнології, як-от штучний інтелект, алгоритми машинного навчання, віртуальна та доповнена реальність, а також блокчейн, відіграють ключову роль у трансформації культурних процесів та створенні нових форм взаємодії між культурами.

Перший підхід полягає в інтеграції культурних практик через віртуальні платформи, що забезпечують збереження та відтворення культурної спадщини в цифровому форматі. Завдяки цифровим архівам, інтерактивним музеям та віртуальним виставкам культурні об'єкти з різних регіонів

Таблиця 2

### Вплив філософії культури на управління інноваційними процесами в різних сферах

Сфера інновацій	Роль філософії культури	Приклади впливу
Соціальні інновації	Визначення етичних наслідків упровадження інновацій для суспільства	Впровадження програм з інтеграції мігрантів у європейських країнах, що базується на культурному розумінні різноманіття
Технологічні інновації	Формування культурних норм щодо використання нових технологій	Дебати щодо впровадження технологій стеження, що викликають обговорення прав на приватність у США та Європі
Освітні інновації	Адаптація освітніх методик до культурних контекстів	Використання гібридного навчання в українських школах під час пандемії COVID-19, яке враховує культурні особливості освіти

Джерело: сформовано авторами на підставі (Chirkov, 2020; Осадча, 2022, Рибкіна, 2024)

можуть бути доступними для глобальної аудиторії. Це сприяє створенню нових форматів міжкультурного діалогу, де локальні культурні традиції взаємодіють із глобальними культурними трендами. Одним із прикладів є використання 3D-сканування для відтворення артефактів та їх демонстрації через віртуальні виставки, що дозволяє інтегрувати різні культурні форми в загальний контекст.

Другий підхід базується на впровадженні алгоритмів штучного інтелекту для аналізу та взаємодії культурних практик. Наприклад, такі алгоритми дозволяють персоналізувати культурний контент для різних аудиторій на основі їхніх інтересів, мови та культурних уподобань. Платформи, що використовують штучний інтелект, можуть пропонувати користувачам контент з різних культурних сфер, сприяючи формуванню міжкультурного діалогу та створенню нових культурних форм. Одним із прикладів є персоналізовані рекомендації на стримінгових платформах, де користувачам пропонуються фільми або музика різних культур на основі їхнього попереднього вибору.

Третій підхід пов'язаний з використанням технологій блокчейн для збереження та поширення культурного контенту. Ця технологія забезпечує прозорість та децентралізацію в процесі розповсюдження інформації, що дозволяє уникати маніпуляцій з даними щодо культури. Наприклад, за допомогою блокчейн можна забезпечити прозорість авторських прав на культурні твори, що дозволяє захищати автентичність культурних об'єктів та запобігати їх комерціалізації без згоди авторів.

Четвертий підхід включає інтеграцію доповненої реальності для розвитку міжкультурного діалогу. Ця технологія дозволяє створювати інтерактивні простори, де користувачі можуть взаємодіяти з культурними об'єктами в реальному

часі. Наприклад, проекти з використанням доповненої реальності для відвідування історичних місць різних культур дозволяють користувачам з усього світу взаємодіяти з культурною спадщиною, посилюючи міжкультурне розуміння.

У сучасних умовах глобалізації управління соціокультурними інноваціями стає дедалі складнішим через декілька важливих проблем. По-перше, глобальні процеси інтеграції культур супроводжуються загрозою гомогенізації національних традицій, що призводить до втрати унікальних культурних рис. Сучасні медіа сприяють поширенню уніфікованого контенту, що часто не враховує локальну специфіку культури. По-друге, нерівний доступ до сучасних технологій і цифрових медіа поглиблює соціальні та культурні нерівності, створюючи розрив між країнами з різним рівнем технологічного розвитку. Це особливо помітно в умовах воєнних конфліктів, таких як війна в Україні, коли значні соціальні й культурні ресурси знищуються, а можливості для культурного розвитку обмежуються. Водночас зростає потреба у відновленні культурної спадщини та підтримці культурних інновацій для збереження національної ідентичності та інтеграції в глобальний культурний простір. Для розв'язання цих проблем запропоновано рекомендації, структуровані в табл. 3.

Впровадження цих рекомендацій дозволить досягти кількох важливих результатів. Передусім використання цифрових технологій для збереження культурної спадщини сприятиме її популяризації на глобальному рівні, що дозволить зберегти культурне різноманіття в умовах глобалізації. Інтерактивні платформи та цифрові архіви допоможуть створити доступ до культурних об'єктів для широкої аудиторії незалежно від географічного

Таблиця 3

**Рекомендації для ефективного управління соціокультурними інноваціями в умовах глобалізації**

Проблема	Рекомендація	Опис дій
Гомогенізація культур через глобалізацію	Використання цифрових технологій для збереження та популяризації культурної спадщини	Створення віртуальних музеїв, інтерактивних платформ та цифрових архівів для збереження локальних культурних особливостей
Нерівний доступ до сучасних технологій	Забезпечення доступу до цифрових медіа через державні програми та міжнародну підтримку	Розроблення програм з доступу до інтернету, навчання цифрових навичок для різних соціальних груп
Руйнування культурної спадщини через війну	Відновлення культурної діяльності та підтримка креативних індустрій у постраждалих регіонах	Фінансування проєктів для збереження культурної спадщини, підтримка місцевих митців та культурних ініціатив
Втрата людського капіталу	Освітні програми для підготовки фахівців з управління культурними інноваціями	Створення освітніх програм для підвищення кваліфікації в галузі соціокультурного управління та інновацій

*Джерело: власна розробка авторів*

розташування. Забезпечення доступу до сучасних технологій та медіаресурсів для всіх соціальних груп дозволить подолати цифрову нерівність, що сприятиме культурному розвитку як в Україні, так і в інших країнах, що розвиваються. Відновлення культурної діяльності в постраждалих від війни регіонах сприятиме не лише збереженню культурної ідентичності, але й поверненню до нормального соціального життя через залучення населення до творчих проєктів та ініціатив. Нарешті, освітні програми з підготовки фахівців з управління культурними інноваціями допоможуть створити нові покоління лідерів, здатних ефективно реагувати на виклики глобалізації та розвивати культурні ініціативи на міжнародному рівні.

Для впровадження ефективного управління соціокультурними інноваціями необхідно розпочати з оцінювання поточної соціокультурної ситуації в конкретному регіоні або сфері діяльності. Це включає збір даних про культурні практики, доступність технологій, рівень участі громадськості в культурних процесах, а також вивчення впливу глобальних медіа на місцеві культурні ідентичності. На основі цього аналізу формулюються пріоритети для культурного розвитку, які відповідають сучасним викликам, зокрема пов'язаним із технологічними змінами та процесами глобалізації.

Другий етап передбачає налагодження співпраці між ключовими учасниками процесу управління: державними органами, культурними інституціями, освітніми закладами, медіакомпаніями та представниками місцевих громад. Це дозволить узгодити стратегічні підходи та розробити інтегровані програми підтримки культурних ініціатив. Необхідно також забезпечити інклюзивний підхід, залучаючи до процесу прийняття рішень представників різних соціальних груп, щоб їхні потреби та інтереси було враховано.

Після цього слід розпочати впровадження програм цифрової трансформації культурних практик, орієнтованих на створення та поширення культурного контенту через сучасні медіатехнології. Це включає розроблення платформ для онлайн-музіїв, цифрових архівів, а також інструментів для інтерактивної взаємодії з аудиторією. Важливо також запровадити освітні програми для навчання цифрових навичок представників культурних інституцій, що дозволить адаптувати традиційні культурні практики до нових реалій.

Наступний етап – це моніторинг та оцінювання результатів впроваджених програм. На цьому етапі потрібно регулярно оцінювати вплив культурних інновацій на соціокультурний розвиток,

використовуючи як кількісні, так і якісні методи дослідження. Це дозволить своєчасно вносити корективи до стратегій і забезпечити їх актуальність у швидкозмінних умовах глобалізації та технологічних змін.

Очікується, що впровадження цих кроків дозволить ефективно використовувати сучасні медіатехнології для розвитку локальних культурних практик, що у свою чергу сприятиме збереженню національної ідентичності та підвищенню рівня участі громадськості в культурних процесах. Перспективи цього алгоритму полягають у можливості масштабування підходу на різні регіони та сфери культурної діяльності, забезпечуючи стійкий культурний розвиток навіть у складних соціально-політичних умовах.

**Висновки.** У ході дослідження встановлено, що управління соціокультурними інноваціями в умовах глобалізації зіштовхується з серйозними проблемами, пов'язаними з гомогенізацією культур, нерівним доступом до цифрових технологій, руйнуванням культурної спадщини через воєнні конфлікти та втратою людського капіталу. Водночас сучасні медіатехнології стають не лише засобом комунікації, але й важливим інструментом поширення, трансформації та збереження культурних форм у цифрову епоху. Філософія культури дає можливість осмислити ці процеси, розглядаючи їх через призму соціальних і етичних аспектів, що є важливими для інтеграції нових культурних практик у глобальний контекст.

Основні рекомендації щодо розв'язання окреслених проблем включають використання цифрових технологій для збереження культурної спадщини, забезпечення доступу до технологій для всіх соціальних груп, відновлення культурної діяльності в постраждалих від надзвичайних ситуацій регіонах та впровадження освітніх програм з управління соціокультурними інноваціями. Особливу увагу приділено тому, як медіа можуть слугувати інструментом для створення нових культурних форм, адаптованих до сучасних викликів глобалізації.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі ролі штучного інтелекту, доповненої реальності та блокчейн-технологій у розвитку соціокультурних інновацій. Також важливим напрямом є дослідження впливу соціальних медіа на збереження національної ідентичності та розвиток культурного діалогу в постконфліктних суспільствах. Подальші дослідження можуть бути присвячені механізмам моніторингу ефективності впроваджених інновацій для забезпечення сталого культурного розвитку.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда І. Трансформація споживання медіа в цифровій культурі: крос-культурний аналіз. *Культурологічний альманах*. 2024. № 2. С. 324–328. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.39> (дата звернення: 26.09.2024).
2. Біленька І. Інформаційно-комерційний простір повсякденної культури. *Філософія спілкування: Філософія, Психологія, Соціальна комунікація*. 2015. № 8. С. 102–108. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/6052> (дата звернення: 22.09.2024)
3. Бриль М. Менеджер соціокультурної діяльності як суб'єкт інновацій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. № 1. С. 41–52. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7573.1.2018.143386> (дата звернення: 26.09.2024).
4. Грицайко А. Механізм управління соціокультурним потенціалом країни. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 10. С. 121–128. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.18> (дата звернення: 26.09.2024).
5. Максимовська Н. Менеджмент креативних технологій у соціокультурній сфері. *Культура України*. 2022. № 75. С. 30-35. URL: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.04> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Нестерова М., Атнажева Л., Заможський А. Соціальні інновації та управління різноманіттям у співпраці університетів та громад. *Вища освіта України*. 2023. № 1. С. 47–53. URL: [https://doi.org/10.32782/pru-vou.2023.1\(88\).06](https://doi.org/10.32782/pru-vou.2023.1(88).06) (дата звернення: 26.09.2024).
7. Осадча Л. Культурна модернізація: типологія теоретико-методологічних програм. *Культурологічний альманах*. 2020. № 13. С. 78. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29586/Kulturolohichnyi-Almanakh13.pdf?sequence=1#page=78> (дата звернення: 22.09.2024)
8. Осевська Ю. Культурна спадщина як драйвер соціокультурного розвитку на сучасному етапі: ефективність регіональної моделі. *Культура і сучасність*. 2022. № 1. С. 99–105. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1062113> (дата звернення: 22.09.2024)
9. Пальчевич Г., Козинець Г. Структурні компоненти інтелектуального капіталу в умовах активізації технологічних інновацій та соціокультурних зрушень. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4.2. С. 98–105. URL: <https://dSPACE.kntu.kr.ua/items/602ed990-a1e2-45c9-8b27-2933022ef535> (дата звернення: 22.09.2024)
10. Програма розвитку ООН в Україні. Цілі сталого розвитку. 2015. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsilistaloho-rozvyutku> (дата звернення: 24.09.2024).
11. Шуст Н., Філик Н. Інновації в освіті: соціокультурний вимір. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 1. С. 144–149. URL: <https://journals.urau.ua/visnyknakkim/article/download/166895/166281/0> (дата звернення: 22.09.2024)
12. Bhimani H., Mention A.-L., Barlatier P.-J. Social media and innovation: A systematic literature review and future research directions. *Technological Forecasting and Social Change*. 2019. Vol. 144. P. 251-269. URL: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.10.007> (date of access: 26.09.2024).
13. Chirkov V. An introduction to the theory of sociocultural models. *Asian Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 23.2. P. 143–162. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ajsp.12381> (date of access: 22.09.2024)
14. Enciso P. Reframing history in sociocultural theories: Toward an expansive vision. In: *Reframing Sociocultural Research on Literacy*. Routledge, 2020. P. 49-74. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003064428-4/reframing-history-sociocultural-theories-toward-expansive-vision-patricia-enciso> (date of access: 22.09.2024)
15. HeForShe. *HeForShe*. 2024. URL: <https://www.heforshe.org/en> (дата звернення: 22.09.2024)
16. Lounsbury, M., Cornelissen, J., Granqvist, N., & Grodal, S. Culture, innovation and entrepreneurship / M. Lounsbury, J. Cornelissen, N. Granqvist, S. Grodal. *Organizational Hybridity and Cultural Change*. 2021. P. 1–24. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003121749-1>. (date of access: 22.09.2024)
17. Rayman-Bacchus L., Radavoi C. Advancing culture's role in sustainable development: social change through cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*. 2020. Vol. 26.5. P.649–667. URL: <https://doi.org/10.1080/10286632.2019.1624735> (date of access: 22.09.2024)
18. Ridei N., Tytova N., Viktorova L., & Tsybmal S. The problem of public management of socio-cultural forms of organization in education, science, innovation: current problems and vectors of development. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 6(41). P. 418–426.
19. Rybkina S. Determining the role of education in management of the development of the socio-cultural environment. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*. 2024. Vol. 1 No. 1 (2024). P. 79–86. URL: <https://doi.org/10.54891/2786-698x-2024-1-11> (date of access: 27.09.2024).
20. Strashko I. V. Philosophical and educational orientation of itunes university as a possibility of satisfying individual needs for education. *Humanities Bulletin of Zaporizhzh State Engineering Academy*. 2016. No. 65. P. 76–83. URL: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.71177> (date of access: 24.09.2024).

### REFERENCES

1. Baida I. (2024) Transformatsiia spozhyvannia media v tsyfrovii kulturi: kros-kulturnyi analiz [Transformation of media consumption in digital culture: cross-cultural analysis]. *Kulturolohichnyi almanakh*, 2, 324–328. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.39> (date of access: 26.09.2024). [in Ukrainian]
2. Bhimani H., Mention A.-L., & Barlatier P.-J. (2019) Social media and innovation: A systematic literature review and future research directions. *Technological Forecasting and Social Change*, 144, 251–269. URL: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.10.007> (date of access: 26.09.2024).

3. Bilenka I. (2015) Informatsiino-komertsiiyni prostir povsiakdennoi kultury [Information-commercial space of everyday culture]. *Filosofia i psykholohiia, Sotsialna komunikatsiia*, 8, 102–108. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/6052> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian]
4. Beryl M. (2018) Menedzher sotsiokulturnoi diialnosti yak subiekt innovatsii [Manager of socio-cultural activity as a subject of innovation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seria: Menedzhment sotsiokulturnoi diialnosti*, 1, 41–52. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7573.1.2018.143386> (date of access: 26.09.2024). [in Ukrainian]
5. Chirkov V. (2020) An introduction to the theory of sociocultural models. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(2), 143–162. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ajsp.12381> (date of access: 22.09.2024).
6. Enciso P. (2020) Reframing history in sociocultural theories: Toward an expansive vision. In: *Reframing Sociocultural Research on Literacy*. Routledge, 49–74. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003064428-4/reframing-history-sociocultural-theories-toward-expansive-vision-patricia-enciso> (date of access: 22.09.2024).
7. HeForShe. (2024) HeForShe. URL: <https://www.heforshe.org/en> (date of access: 22.09.2024).
8. Hrytsaiko A. (2019) Mekhanizm upravlinnia sotsiokulturnym potentsialom krainy [Mechanism of managing the socio-cultural potential of the country]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*, 10, 121–128. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.18> (date of access: 26.09.2024). [in Ukrainian]
9. Lounsbury, M., Cornelissen, J., Granqvist, N., & Grodal, S. (2021) Culture, innovation and entrepreneurship. In: *Organizational Hybridity and Cultural Change*, 1–24. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003121749-1> (date of access: 22.09.2024).
10. Maksymovska N. (2022) Menedzhment kreatyvnykh tekhnolohii u sotsiokulturnii sferi [Management of creative technologies in the socio-cultural sphere]. *Kultura Ukrainy*, 75, 30–35. URL: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.075.04> (date of access: 26.09.2024). [in Ukrainian]
11. Nesterova M., Atnazheva L., Zamozhskiy A. (2023) Sotsialni innovatsii ta upravlinnia riznomanittiam u spivpratsi universytetiv ta hromad [Social innovations and diversity management in university-community collaboration]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 47–53. URL: [https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1\(88\).06](https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1(88).06) (date of access: 26.09.2024). [in Ukrainian]
12. Osadcha L. (2020) Kulturna modernizatsiia: typolohiia teoretyko-metodolohichnykh prohram [Cultural modernization: typology of theoretical and methodological programs]. *Kulturologichnyi almanakh*, 13, 78. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29586/Kulturologichnyi-Almanakh13.pdf?sequence=1#page=78> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian]
13. Osevska Yu. (2022) Kulturna spadshchyna yak draiver sotsiokulturnoho rozvytku na suchasnomu etapi [Cultural heritage as a driver of socio-cultural development at the current stage: effectiveness of the regional model]. *Kultura i suchasnist*, 1, 99–105. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1062113> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian]
14. Palchevych H., Kozynets H. (2019) Strukturni komponenty intelektualnoho kapitalu v umovakh aktyvizatsii tekhnolohichnykh innovatsii ta sotsiokulturnykh zrushen [Structural components of intellectual capital in the conditions of activation of technological innovations and socio-cultural shifts]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 4.2, 98–105. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/items/602ed990-a1e2-45c9-8b27-2933022ef535> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian]
15. Prohrama rozvytku OON v Ukraini. (2015) Tsili staloho rozvytku [Sustainable Development Goals]. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (date of access: 24.09.2024). [in Ukrainian]
16. Rayman-Bacchus L., Radavoi C. (2020) Advancing culture's role in sustainable development: social change through cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 26(5), 649–667. URL: <https://doi.org/10.1080/10286632.2019.1624735> (date of access: 22.09.2024).
17. Ridei N., Tytova N., Viktorova L., & Tsymbal S. (2022) The problem of public management of socio-cultural forms of organization in education, science, innovation: current problems and vectors of development. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 6(41), 418–426. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251470> (date of access: 26.09.2024).
18. Rybkina S. (2024) Determining the role of education in management of the development of the socio-cultural environment. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*, 1(1), 79–86. URL: <https://doi.org/10.54891/2786-698x-2024-1-11> (date of access: 27.09.2024).
19. Shust N., Filik N. (2019) Innovatsii v osviti: sotsiokulturnyi vymir [Innovations in education: socio-cultural dimension]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 1, 144–149. URL: <https://journals.uran.ua/visnyk-nakkim/article/download/166895/166281/0> (date of access: 22.09.2024). [in Ukrainian]
20. Strashko I. V. (2016) Philosophical and educational orientation of iTunes University as a possibility of satisfying individual needs for education. *Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy*, 65, 76–83. URL: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.71177> (date of access: 24.09.2024).



**Олег КРЕМІНСЬКИЙ,**

*orcid.org/0009-0003-5532-9225*

аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

(Київ, Україна) *okreminskyi@gmail.com*

## ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО САТИРИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу творчості сучасних українських жінок-карикуристок в контексті проблеми гендерного дисбалансу митців карикатурного жанру в Україні та світі. Досліджено причини недостатнього представництва жінок у цьому жанрі та наслідки для культурного простору. Метою дослідження є визначення чинників, які впливають на гендерний дисбаланс та причини їх виникнення. Для досягнення цієї мети використовується комплексний підхід, що включає мистецтвознавчий аналіз робіт карикатуристок, порівняльний метод для виявлення особливостей їхньої творчості, а також статистичний аналіз для оцінки гендерного дисбалансу в галузі. У статті представлено огляд зарубіжних досліджень з даної тематики, що дозволяє розглянути проблему в глобальному контексті. Особлива увага приділяється аналізу причин недостатнього представництва жінок у сфері карикатури, серед яких виділяються історична домінація чоловіків, стереотипи щодо жіночих здібностей, дискримінація ідей жінок-митців, економічні фактори та соціальні очікування. Центральне місце в дослідженні займає аналіз творчості українських жінок-карикуристок, зокрема Тетяни Зеленченко, Євгенії Олійник та Марини Туровської. Детально розглядаються тематика їхніх робіт, техніки виконання, стилістичні особливості та еволюція творчого підходу. Акцентовано на тому, як у своїх роботах художниці відображають актуальні суспільно-політичні проблеми, від корупції та політичних змін до гендерної нерівності та сексизму. Результати дослідження показують, що українські жінки-карикуристки створюють роботи високого професійного рівня, охоплюючи широкий спектр тем та використовуючи різноманітні художні техніки. Їхня творчість характеризується глибоким розумінням актуальних суспільних процесів та особливою жіночою перспективою на соціальні та політичні проблеми. Окреслено також перспективи подальших досліджень, які передбачають, зокрема, аналіз впливу робіт мисткинь на суспільну думку та вивчення стратегій подолання гендерного дисбалансу в галузі.

**Ключові слова:** жінки-карикуристки, гендерний дисбаланс, політична карикатура, Тетяна Зеленченко, Євгенія Олійник, Марина Туровська.

**Oleg KREMINSKYI,**

*orcid.org/0009-0003-5532-9225*

Postgraduate at the Department of Art Study Expertise

National Academy of Culture and Arts Management

(Kyiv, Ukraine) *okreminskyi@gmail.com*

## THE GENDER ASPECT OF CONTEMPORARY SATIRICAL ART OF UKRAINE

The article is dedicated to analyzing the work of contemporary Ukrainian women cartoonists in the context of the gender imbalance problem among caricature artists in Ukraine and worldwide. The reasons for the underrepresentation of women in this genre and the consequences for the cultural space are investigated. The aim of the research is to identify factors influencing gender imbalance and the reasons for their occurrence. To achieve this goal, a comprehensive approach is used, including art-critical analysis of female cartoonists' works, a comparative method to identify the peculiarities of their creativity, as well as a statistical analysis to assess the gender imbalance in the industry. The article presents an overview of foreign studies on this topic, allowing the problem to be considered in a global context. Particular attention is paid to analyzing the reasons for the insufficient representation of women in the field of caricature, including historical male domination, stereotypes about women's abilities, discrimination against women artists' ideas, economic factors, and social expectations. The central focus of the study is the analysis of Ukrainian women cartoonists' work, particularly Tetiana Zelenchenko, Yevheniia Oliinyk, and Maryna Turovska. The subjects of their works, execution techniques, stylistic features, and the evolution of their creative approach are considered in detail. Emphasis is placed on how these artists reflect current socio-political issues in their works, from corruption and political changes to gender inequality and sexism. The results of the study show that Ukrainian women cartoonists create works of a high professional level, covering a wide range of topics and using various artistic techniques. Their work is characterized by a deep understanding of current social processes and a unique female perspective on social and political issues. The prospects for further research are also outlined, including analyzing the impact of the artists' works on public opinion and studying strategies to overcome gender imbalance in the industry.

**Key words:** women cartoonists, gender imbalance, political caricature, Tetiana Zelenchenko, Yevheniia Oliinyk, Maryna Turovska.

**Постановка проблеми.** У сучасному мистецькому просторі України карикатура займає особливе місце, відображаючи суспільно-політичні реалії та культурні тенденції. Однак, попри загальний розвиток гендерної рівності в суспільстві, сфера карикатури залишається переважно чоловічою. Аналіз гендерного дисбалансу в цій галузі та дослідження творчості українських жінок-карикатуристок є актуальним з огляду на необхідність розширення різноманіття художнього вираження та забезпечення рівних можливостей для митців незалежно від їхньої статі.

**Аналіз досліджень.** Питання участі жінок у мистецтві карикатури різних країн та проблема гендерного дисбалансу в цій сфері привертала увагу зарубіжних дослідників протягом останніх десятиліть. Серед значущих праць варто відзначити книгу М. Фалардо «Історія жінок-карикатуристок» (Falardeau, 2020), що являє собою всебічне дослідження історії, творчості та впливу жінок-карикатуристок у США, Канаді, Франції, Бельгії, Швейцарії, країнах Середнього Сходу та Північної Африки, охоплює комікси, політичні карикатури та анімацію, а також аналіз проблеми стереотипів, фемінізму та унікального жіночого внеску в мистецтво карикатури. Феміністський, літературний та стилістичний аналіз творчості американських жінок-карикатуристок пропонують книги Х. Тісон «Жінки-карикатуристки в США: Погані дівчата та невидимі жінки» (Tison, 2022), М. Х. Кеннеді «Покликані метою: американські жінки-ілюстратори та карикатуристки» (Kennedy, 2018), Т. Роббінс «Гарні в чорнилі: Північноамериканські жінки-карикатуристки 1896–2010» (Robbins, 2013), Л. Доннеллі «Дуже смішні леді: жінки-карикатуристки журналу The New Yorker» (Donnelly, 2022). У статті «Сила сміху, щоб змінити світ: шведські жінки-карикатуристки підвищують свій голос» І. Ліндберг досліджує, як сучасні шведські жінки-карикатуристки використовують гумор і сатиру для передачі феміністичних та політичних повідомлень (Lindberg, 2016). Творчість арабських жінок – політичних карикатуристок періоду «арабської весни» досліджено у статті Ш. Насрі (Nasri, 2017), творчість першої бразильської жінки-карикатуристки Патрісії Галвао – у статті С. Авеліно (Avelino, 2023). В українському контексті ця тема залишається малодослідженою, що підкреслює важливість даної роботи.

Основними джерелами для дослідження слугують наукові праці зарубіжних дослідників на тему внеску жінок у мистецтво карикатури, а також роботи українських карикатуристок, зокрема Тетяни Зеленченко, Євгенії Олійник та Марини

Туровської, опубліковані в суспільно-політичних виданнях та соціальних медіа.

У дослідженні застосовується комплексний підхід, що включає мистецтвознавчий аналіз робіт карикатуристок, порівняльний метод для виявлення особливостей їхньої творчості, а також статистичний аналіз для оцінки гендерного дисбалансу у сфері карикатури.

**Метою** даного дослідження є визначення чинників, які впливають на гендерний дисбаланс та причини їх виникнення на прикладі творчості сучасних українських жінок-карикатуристок.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз ситуації у сфері карикатури в Україні та світі показує значний гендерний дисбаланс. Наразі жінки становлять лише від 4% до 7% усіх карикатуристів та режисерів анімаційних фільмів (Falardeau, 2020). У переліку українських карикатуристів на вебсайті журналу «Перець» серед 183 художників лише 3 жіночих імені (Карикатуристи, б.д.), на міжнародній онлайн-платформі «Cartoon movement» серед 12 українських художників-карикатуристів – лише одна жінка (Cartoon movement, б.д.).

Над проблемою гендерного дисбалансу серед художників, що працювали у жанрі сатири в США у другій половині ХХ століття, розмірковувала у своєму есе «Чому жінки-карикатуристки – рідкість, і чому це важливо» американська карикатуристка Бетті Свордс. Серед основних причин рідкості жінок-карикатуристок авторка виділяє дискримінацію їхніх ідей у гумористичній сфері через невідповідність усталеним чоловічим уявленням та очікуванням (так, більшість тогочасних чоловіків вважали, що жінки не можуть чи не мають створювати жарти, оскільки самі є об'єктом жартів). Продукування контенту в цій сфері художницями ускладнювало переважання негативних сексистських стереотипів про жінок у гуморі (жінки зображувалися хитрими, ледачими, жадібними або нерозумними), до того ж створені чоловіками карикатурні зображення осіб протилежної статі часто сприймалися як правдиві. Історична домінація чоловіків у царині гумору та карикатури, про що зазначає авторка, створила середовище та традиції, які важко змінити. Соціальні очікування від жінок, зокрема те, що вони мають займатися сім'єю, а не кар'єрою, особливо у творчих сферах, також виділено як вагомий фактор. Свою роль відіграє і самоцензура жінок через низьку самооцінку, спричинену постійним негативним зображенням у гуморі. До вказаних причин додаються труднощі поєднання кар'єри карикатуристки з сімейними обов'язками (особливо в минулому), консервативність синдикатів

та видавців, які контролюють більшість ринку карикатур і комічних стрічок в США, а також страх чоловіків перед жіночим гумором, особливо феміністичним (Swords, 2022).

Відповідь на питання, що заважає передати жіночий гумор і сатиру широкій публіці у вигляді малюнків і зображень, і як наслідок – чому у сфері карикатури представлено так мало жінок, шукала М. Фалардо у книзі «Історія жінок-карикуристок». Серед причин гендерного дисбалансу авторка виокремлює комплекс взаємопов'язаних факторів (Falardeau, 2020). Так, жінки по всьому світу стикаються з упередженнями та стереотипами щодо їхніх здібностей у створенні гумору та сатири. Почуваючись ізольованими у переважно чоловічому середовищі, вони зіштовхуються з труднощами у самовираженні та нав'язуванні власної думки. До того ж індустрія карикатури та коміксів часто пропонує їм лише низькокваліфіковану роботу, а їхні твори недооцінюються або ігноруються. Як наслідок, молоді мисткині часто відтворюють чоловіче бачення замість розвитку власного стилю. Економічні фактори, такі як нечисленні довгострокові контракти, та мала кількість відомих жінок-карикуристок, які могли б слугувати рольовими моделями для молодих дівчат при виборі професії, також відіграють свою роль. Додаткові перешкоди створює гіперсексуалізація жіночих образів у мейнстримних коміксах та байдужість видавців, що відштовхує жінок-митців.

Однією з перших художниць-карикуристок незалежної України стала харківська мисткиня, член Співки художників України, Тетяна Зеленченко, яка протягом багатьох років працює у жанрах, зокрема, журнальної та газетної графіки та карикатури. Матеріалом для аналізу творчості художниці слугують роботи, опубліковані на її особистій сторінці у мережі Facebook.

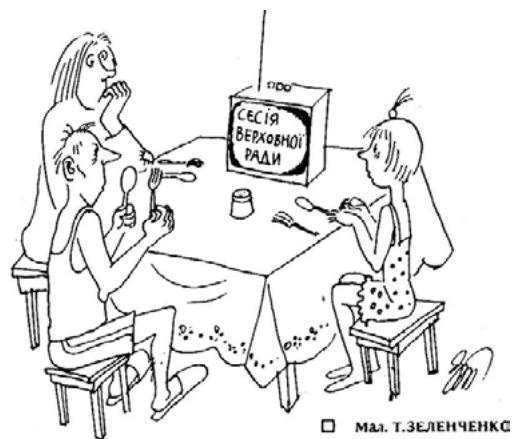
Карикатури художниці доби перебудови та першого десятиліття незалежності присвячені здебільшого таким темам, як проблема адаптації населення до нових суспільно-політичних реалій, складна економічна ситуація, дефіцит якісних харчових продуктів і товарів першої потреби, недоступність належного рівня медичних і соціальних послуг для уразливих верств населення, зростаюча економічна нерівність, еміграція і «відтік мізків», переосмислення національної історії, корупція у різних сферах суспільного життя (Іл. 1).

Більшість рисунків цього періоду виконано у чорно-білому кольорі за допомогою чорнильної ручки або пера, з чіткими рівними лініями (за акцентом на контури) і мінімалістичними деталями, у карикатурному стилі зі спрощеними

формами та зображенням персонажів, без надмірної деталізації (втім, достатньої для передачі основних елементів), переважно із сатиричним, рідше – гумористичним емоційним навантаженням, здебільшого з текстовими елементами (у вигляді підпису, діалогової хмари з підписом, вивіски тощо), що пояснюють контекст. Частина робіт виконана за допомогою чорнильної ручки з акварельними акцентами, з домінуванням двох або трьох кольорів, що додає контрасту, привертає увагу до предметів або підкреслює рух і емоції, з використанням штрихування для надання глибини та об'єму, з більшою деталізацією персонажів. Також зустрічаються карикатури, виконані у яскравих, насичених кольорах за допомогою чорнила та акварелі, з акцентом на контури та емоційні вирази, з високою деталізацією персонажів і оточення.

Карикатури подальших років акцентують на темах коруптованості вітчизняної політичної, правоохоронної, судової й освітньої систем, проблемах екології, а також на недофінансуванні державою сфери культури і мистецтва та, як наслідок, на невихованості та неосвіченості сучасної молоді. Вагома частина робіт ілюструє недовіру суспільства до інформації, що поширюється офіційними каналами телебачення, разом з тим спонукаючи глядачів до розвитку критичного мислення.

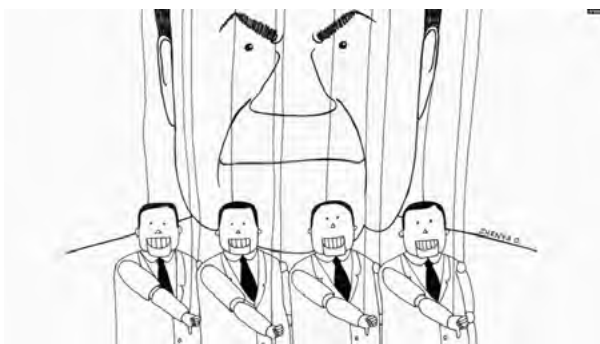
Малюнки цього періоду виконані як у чорно-білому кольорі за допомогою чорнильної ручки або пера, так і за допомогою чорнильної ручки з акварельними акцентами, а також у цифровій техніці. При цьому велика частка сатиричних малюнків створена у яскравих, насичених барвах, з використанням чорнил і цифрових кольорових акцентів на двох або трьох кольорах, із наголосом на виразах облич, деталях одягу, тексті або графічних елементах.



Іл. 1. Карикатура Т. Зеленченко

Сучасною українською художницею та ілюстраторкою, яка плідно працює у жанрі карикатури, є киянка Євгенія Олійник. Матеріалом для аналізу творчості мисткині слугують роботи, опубліковані на вебресурсі «Радіо Свобода» (Політична карикатура, 2022) та в онлайн-виданні «Повага» (Повага, б.д.).

У період з 2011 по 2018 роки карикатуристкою для вебресурсу «Радіо Свобода» було створено значну кількість сатиричних малюнків, що ілюстрували поточні події в українському політичному житті. Сюжетом для карикатур часів президентства В. Януковича слугували теми проросійськості, корумпованості, некомпетентності та непотизму представників українського керівництва, поступового згортання демократії, утисків свободи слова, непрозорості використання бюджетних коштів, залежності судової та правоохоронної систем, наявності політичних в'язнів, численних порушень Конституції та законодавства представниками влади (зокрема, під час передвиборної кампанії до Верховної Ради України 2012 року), безсилля опозиції тощо (Іл. 2).



Іл. 2. Карикатура Є. Олійник

Після перемоги Революції гідності основною тематикою карикатур художниці стали: анексія Криму, його подальша мілітаризація і порушення прав тамтешнього місцевого населення; початок збройної агресії росії на сході України та створення маріонеткових квазіреспублік; Мінські домовленості і Нормандський формат; внутрішні перетворення в Україні (декомунізація, медична та антикорупційні реформи, зокрема запровадження електронного декларування статків чиновниками, націоналізація «ПриватБанку», отримання «безвізу» тощо) та в країні-агресорі (ефект від санкцій, обвал курсу рубля, вплив пропаганди на населення, закон про «іноагентів», допінговий скандал з російськими спортсменами та інше). Ключові міжнародні події, такі як Брекзит, перемога Д. Трампа на президентських виборах у США 2016 року, війна в Сирії і воєнні злочини в Алеппо,

змальовуються карикатуристкою через призму впливу на них російського очільника. Не залишались поза увагою художниці й гострі соціальні проблеми, такі як захист прав жінок і меншин, важливість щеплень у профілактиці інфекційних хвороб тощо. Окремо варто виділити карикатури, створені художницею до різних державних свят, що відображають особливості політичного процесу у відповідні роки, наприклад: зображення викладеного кам'яними брилами слова «НЕЗАЛЕЖНІСТЬ», у якому перші дві літери напівзруйновані, – до Дня Незалежності 2012 року; напис на шкільній дошці російською мовою з граматичними помилками – до Дня знань часів перебування на посаді міністра освіти Д. Табачника; зображення української жінки-військової, що переможно наступає на вбитого ведмеда, – до Дня Незалежності у 2016 році (Іл. 3).



Іл. 3. Карикатура Є. Олійник

Хоча всі карикатури мають сильне емоційне навантаження, здебільшого висміюють або критикують політичних лідерів та суспільні явища, з художньої точки зору роботи, створені карикатуристкою у період з 2011 до першої половини 2012 року, суттєво відрізняються від більш пізніх за стилем малювання, колористикою і технікою виконання. Так, карикатури першого періоду виконані в чорно-білій гамі переважно у техніці лінійного малюнка з використанням чорного чорнила, що додає їм лаконічності та підкреслює акцент на змісті, а не на візуальних ефектах. Лінії в карикатурах чіткі, контурні, без зайвих деталей, використовуються для створення чіткого розмежування між об'єктами і фігурами, що допомагає глядачу швидко зрозуміти сенс зображення. Композиція здебільшого симетрична, з головним об'єктом у центрі або з групами об'єктів, розташованих по боках, що допомагає зосередити увагу глядача на основному посланні карикатури; деякі рисунки мають динамічну композицію, де персонажі зображені в русі, що додає енергії зображенню. Перспектива зазвичай плоска або умовна, що дозволяє зосередитися на головних персонажах і їх взаємодії, не відволікаючись на глибину про-

стору. Багато карикатур містять текстові елементи (написи зазвичай короткі, лаконічні, написані великими літерами), що підсилюють або пояснюють зміст зображення.

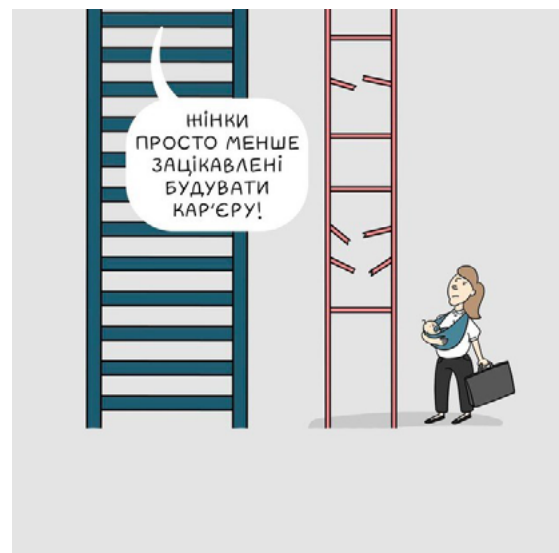
На протипагу роботи, створені мисткинею починаючи з 2012 року, виконані в цифровій техніці, що дозволяє досягти високої чіткості та деталізації зображень. Вони виконані в яскравих і насичених кольорах, які, окрім привернення уваги глядача, підкреслюють символізм та передають певні емоції (наприклад, червоний може символізувати небезпеку або агресію, а синій – спокій чи владність). Символізм у карикатурах виражений через використання відомих образів, кольорів та елементів, що мають певне значення (наприклад, ланцюги можуть символізувати обмеження свободи, прапори – національну ідентичність, а ведмідь – росіян). Тексти в карикатурах, виконані простими й легкими для прочитання шрифтами та часто розміщені в діалогових бульбашках або як написи на зображених об'єктах, продовжують відігравати важливу роль, допомагають зрозуміти контекст і посил художниці.

У період з 2017 по 2021 роки мисткинею для онлайн-видання «Повага» було створено серію малюнків про сексизм в українському суспільстві. Використовуючи гумор і сатиру для розкриття і висміювання важливих соціальних та політичних тем, карикатури охоплюють проблеми гендерно зумовленого насильства, стереотипних уявлень про соціальні ролі двох статей, недоречного акцентування у медіа на зовнішності публічних осіб жіночої статі, нерівності в оплаті праці, об'єктивізації жінок у рекламі, дискримінації за зовнішністю, глузливого ставлення до використання фемінітивів в українській мові тощо (Іл. 4).



Іл. 4. Карикатура Є. Олійник

Всі малюнки з даної серії виконані у виразних, насичених барвах, з використанням цифрових інструментів для створення чітких ліній і заповнення кольором, що робить зображення більш яскравим і допомагає привернути увагу до важливих елементів малюнку та підкреслити емоційне навантаження. Зображення спрощені, але водночас дуже виразні, мають деталізацію, при цьому увага часто приділяється міміці та позам персонажів, що допомагає розкрити суть ситуації та підсилити сатиричний або іронічний ефект. Композиція збалансована, основні об'єкти розташовані в центрі або в ключових точках зображення, що привертає увагу глядача. У всіх малюнках наявні текстові елементи (виконані простими та легко зчитуваними шрифтами), що використовуються для пояснення ситуацій або висловлювання думок персонажів. Важливу роль у карикатурах відіграє символізм: динозавр як втілення застарілих поглядів, поламана драбина як алегорія на перепони на кар'єрному шляху жінок тощо (Іл. 5).

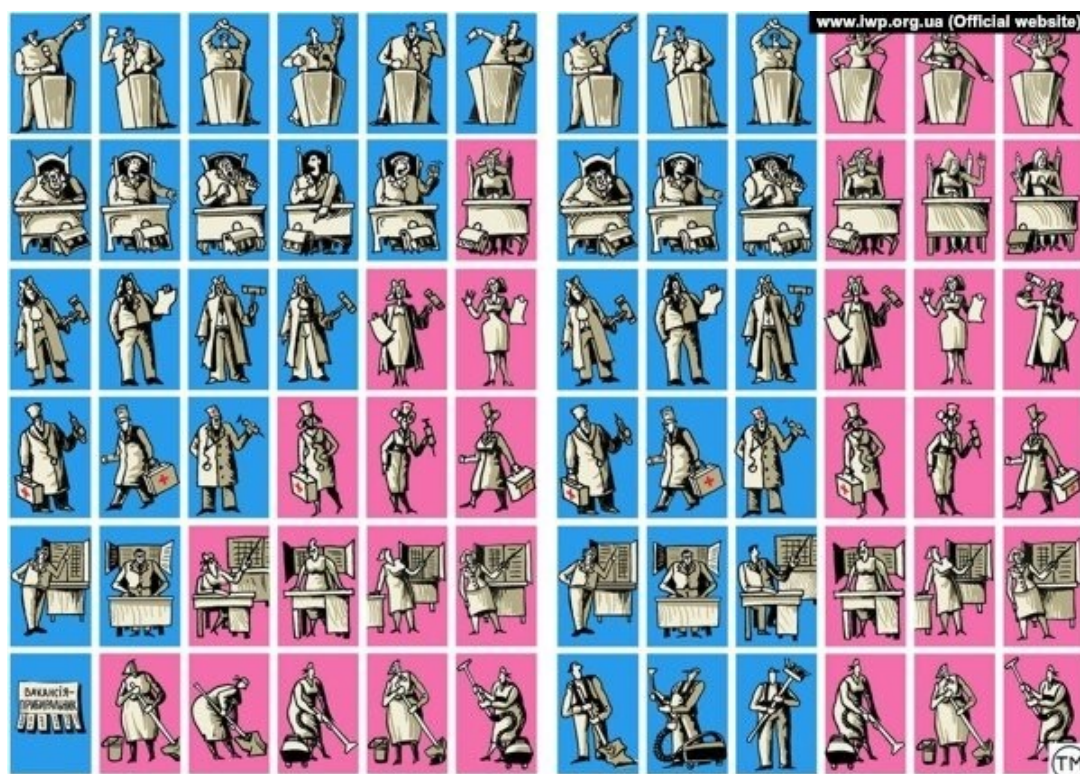


Іл. 5. Карикатура Є. Олійник

Іншою українською художницею, яка працювала у жанрі карикатури, є Марина Туровська. Матеріалом для аналізу творчості мисткині слугують роботи, опубліковані на вебресурсі «Радіо Свобода» (Краща сторона Європи..., 2013).

У 2010 році мисткиня створила серію карикатур на політичну тематику, що ілюстрували боротьбу основних кандидатів на тогорічних президентських виборах в Україні, їхню залежність від російського керівництва та початок президентства В. Януковича в контексті укладення ним так званих «Харківських угод» з росією та зміни положень Основного закону країни через Конституційний Суд.





Іл. 6. Карикатура М. Туровської

Карикатури виконані у цифровій техніці, з використанням насичених, яскравих, контрастних кольорів, які підкреслюють драматичність сцен, важливість зображених ситуацій та привертають увагу й загострюють емоції у глядача. Техніка виконання сприяє створенню мультиплікаційного, гротескного вигляду, що підсилює сатиричний ефект. Стиль малювання, що нагадує комікси з елементами гротеску, характеризується карикатурними пропорціями персонажів, зокрема великими головами та виразними обличчями, що допомагає підкреслити риси характеру та емоції героїв. Композиція дозволяє глядачеві швидко зрозуміти сенс карикатури, оскільки зазвичай зосереджена на центральних фігурах, що займають основну частину простору, деталі ж навколо персонажів мінімалістичні, щоб не відвертати увагу від головного сюжету. Текстові елементи або відсутні, або розміщені у вигляді діалогових хмарок чи написів на зображених об'єктах, що доповнюють малюнки, допомагають глядачеві зрозуміти контекст та посил карикатури. Деталізація варіюється залежно від важливості елементів: основні фігури деталізовані, щоб підкреслити риси обличчя та емоції, тоді як фонові елементи залишаються простими та схематичними.

У 2013 році мисткинею для організованої Інститутом світової політики інформаційної компанії «Є краща сторона Європи!» було створено

серію карикатур, присвячених європейській інтеграції України (Краща сторона Європи..., 2013). У кожній з них зображено дві реальності – українська і європейська. Серед проілюстрованих проблем – страх українців перед змінами, інноваціями та реформами; жорстка ієрархічність українського суспільства, де багато керівників поводять себе як самодержці, вважають своїх підлеглих безправними виконавцями, а ті своєю чергою грають роль покірних слуг; низький показник середньої тривалості життя українців; прагнення великої частини співгромадян самостверджуватись через так звані «статусні речі» та хворобливий потяг до позначки «VIP»; низька залученість до спортивних активностей; високий рівень міжлюдської недовіри; недосконалість та заплутаність правових норм у сфері захисту прав споживачів; політична безкарність і безвідповідальність; гендерна нерівність, що проявляється як у низькому представництві жінок у вищих органах влади та меншому їх представництві на керівних посадах, так і у значній різниці в оплаті праці, де жінки заробляють в середньому на 30% менше за чоловіків (Іл. 6).

Карикатури виконані у цифровому форматі, з використанням яскравих та контрастних кольорів, що привертає увагу глядача та підсилює емоційний ефект. Використовується техніка плоскої заливки кольором, без надмірної деталізації або градієнтів, що характерно як для політичної



карикатури, так і для коміксів. Композиція кожної карикатури ретельно продумана, щоб привернути увагу до головних елементів; персонажі розташовані так, щоб взаємодіяти між собою та з навколишніми об'єктами, створюючи динамічні сцени. Поділ зображень на дві частини дозволяє порівнювати різні ситуації та показувати контрасти.

**Висновки.** У жанрі карикатури в Україні та світі спостерігається значний гендерний дисбаланс, де жінки становлять лише 4–7% усіх карикатуристів та аніматорів. Це явище зумовлене комплексом взаємопов'язаних чинників, зокрема історичною домінацією чоловіків у сфері гумору, стереотипами щодо жіночих здібностей, дискримінацією ідей жінок-митців, економічними чинниками та соціальними очікуваннями. Попри ці перешкоди, в Україні є талановиті жінки-карикатуристки, такі як Тетяна Зеленченко, Євгенія Олійник та Марина Туровська, чії роботи охоплюють широкий спектр суспільно-політичних тем та демонструють високий рівень майстерності. Їхня творчість характеризується різноманітністю технік, багатством тематики та глибоким розумінням актуальних суспільних процесів. Особливу увагу мисткині приділяють темам

гендерної рівності та боротьби з сексизмом, що відображає їхню унікальну перспективу та внесок у розвиток жанру. Розвиток цифрових технологій та соціальних медіа надає жінкам-карикатуристкам нові можливості для самовираження та донесення своїх ідей до широкої аудиторії, поступово змінюючи ландшафт цієї сфери.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі передбачають аналіз творчості українських жінок-карикатуристок, вивчення впливу їхніх робіт на суспільну думку та культурний дискурс. Важливим напрямком може стати дослідження ефективності різних стратегій подолання гендерного дисбалансу в карикатурі, зокрема освітні ініціативи, підтримку жінок-митців та зміну суспільних стереотипів. Також перспективним є порівняльний аналіз ситуації в Україні та інших країнах, що дозволить виявити спільні тенденції та унікальні особливості розвитку жіночої карикатури в різних культурних контекстах. Ці дослідження можуть сприяти розробці ефективних заходів для підтримки жінок у сфері карикатури та розширення різноманіття художнього вираження в українському мистецькому просторі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Краща сторона Європи: малюнки і статистика про Україну і ЄС». *Institute of World Policy*. URL: <https://iwp.org.ua/publication/krashha-storona-yevropy-malyunky-i-statystyka-pro-ukrayinu-i-yes/> (дата звернення 21.07.2024)
2. Карикатуристи. *Перець*. URL: [https://www.perets.org.ua/Карикатуристи\\_України/](https://www.perets.org.ua/Карикатуристи_України/) (дата звернення 21.07.2024)
3. Повага. Кампанія проти сексизму в медіа та політиці. Facebook. URL: [https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos\\_by](https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos_by) (дата звернення 21.07.2024)
4. Політична карикатура. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/z/752> (дата звернення 21.07.2024)
5. Avelino S. «Patrícia Galvão: The First Female Brazilian Cartoonist». *Revista Lusófona de Estudos Culturais/Lusophone Journal of Cultural Studies*, 2023. № 10.2. P. 21–35.
6. Cartoon movement. URL: <https://www.cartoonmovement.com/cartoonists> (дата звернення 21.07.2024)
7. Donnelly L. *Very Funny Ladies: The New Yorker's Women Cartoonists*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2022. 256 p.
8. Falardeau M. *A History of Women Cartoonists*. Oakville: Mosaic Press, 2020. 298 p.
9. Kennedy M. H. *Drawn to purpose: American women illustrators and cartoonists*. Univ. Press of Mississippi, 2018. 255 p.
10. Lindberg Y. «The power of laughter to change the world: Swedish female cartoonists raise their voices». *Scandinavian Journal of Comic Art*, 2016. № 2.2. P. 3–31.
11. Nasri C. «The liberating force of art, humor, and social media: Women cartoonists of the Arab Spring». *North African women after the Arab Spring: In the eye of the storm*, 2017. P. 53–76.
12. Robbins T. *Pretty in Ink: North American Women Cartoonists 1896–2010*. Seattle: Fantagraphics Books, 2013. 179 p.
13. Swords B. «Why Women Cartoonists Are Rare, and Why That's Important». *New Perspectives on Women and Comedy*. Routledge, 2022.
14. Tison H. *Female cartoonists in the United States: Bad girls and invisible women*. Abingdon: Routledge, 2022. 254 p.

#### REFERENCES

1. «*Krashcha storona Yevropy: maliunky i statystyka pro Ukrainu i YeS*» [The Better Side of Europe: Drawings and Statistics about Ukraine and the EU]. (2013). Institute of World Policy. Retrieved from <https://iwp.org.ua/publication/krashha-storona-yevropy-malyunky-i-statystyka-pro-ukrayinu-i-yes/> [in Ukrainian].
2. *Karykaturysty* [Caricaturists]. Perets. URL: [https://www.perets.org.ua/Карикатуристи\\_України/](https://www.perets.org.ua/Карикатуристи_України/) [in Ukrainian].
3. *Povaha. Kampaniia proty seksyzmu v media ta politytsi* [Respect. Campaign Against Sexism in Media and Politics]. Facebook. URL: [https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos\\_by](https://www.facebook.com/povaha.org.ua/photos_by) [in Ukrainian].
4. *Politychna karykatura* [Political cartoon]. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/z/752> [in Ukrainian].
5. Avelino, S. (2023). «*Patrícia Galvão: The First Female Brazilian Cartoonist*». *Revista Lusófona de Estudos Culturais/Lusophone Journal of Cultural Studies* (10.2), 21–35.
6. Cartoon movement. URL: <https://www.cartoonmovement.com/cartoonists>

7. Donnelly, L. (2022). *Very Funny Ladies: The New Yorker's Women Cartoonists*. Rowman & Littlefield, 256.
8. Falardeau, M. (2020) *A History of Women Cartoonists*. Mosaic Press, 298.
9. Kennedy, M. H. (2018). *Drawn to purpose: American women illustrators and cartoonists*. Univ. Press of Mississippi, 255.
10. Lindberg, Y. (2016). «*The power of laughter to change the world: Swedish female cartoonists raise their voices*» *Scandinavian Journal of Comic Art* (2.2), 3–31.
11. Nasri, C. (2017). «*The liberating force of art, humor, and social media: Women cartoonists of the Arab Spring*». *North African women after the Arab Spring: In the eye of the storm*, 53–76.
12. Robbins, T. (2013). *Pretty in Ink: North American Women Cartoonists 1896–2010*. Fantagraphics Books, 179.
13. Swords, B. (2022). «*Why Women Cartoonists Are Rare, and Why That's Important*». *New Perspectives on Women and Comedy*. Routledge, 65–84.
14. Tison, H. (2022). *Female cartoonists in the United States: Bad girls and invisible women*. Routledge, 254.

**Wang LIWEN,**

[orcid.org/0009-0007-7909-6269](https://orcid.org/0009-0007-7909-6269)

Graduate Student at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies  
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko  
(Sumy, Ukraine) [wangliwen@meta.ua](mailto:wangliwen@meta.ua)

## PIANO EDUCATION IN CHINA FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

*The article examines the problem of the formation of piano education in China at the first historical stage: in the first half of the 20th century. The musical art of China is characterized by originality and originality. It is proved that these processes take place in the context of the global development of the world musical space, and in modern Chinese society the art of playing the piano plays an exceptional role. For more than a hundred years of its existence, piano art has established itself in the public consciousness and achieved significant success in interpretation, composition and pedagogical practice. As a result, a number of related problems arose with the need for a comprehensive historical and theoretical study of the formation of Chinese piano education. In particular, the issues of its development and evolution, as well as its importance in the process of education and personality formation, require more detailed research. Therefore, the study of the formation of Chinese piano education in the context of national traditions acquires historical-theoretical and aesthetic-pedagogical significance. It has been proven that political events in China played a major role in the development of piano education, in particular the Opium War, after which the country ceased to be closed, and piano music became widespread. Beginning in 1919, after the May 4th Movement and until the Sino-Japanese War of 1937, professional music education was established. Chinese piano culture has gained popularity in the world thanks to the combination of national characteristics and philosophy, religious currents, elements of vocal and instrumental folklore, theater, the field of piano composition and culture. The technique of playing the piano is based on strict, classical methods and national consciousness, which has been inculcated for centuries. The Xuetao school and the «Yuge» education system became the basis for the development of Chinese musical culture. Shen Xinggong, one of the first piano teachers, Zen Zhimin, the founder of a music school in Shanghai, and Li Shuton, a vocal and piano teacher at the School of the Shanghai Women's Academy and the Nanjing Higher Pedagogical College, had a huge impact on the development of music education. Ding Shande played a major role in the development of piano art, combining Western and Eastern motifs in his works.*

**Key words:** chinese piano education, chinese piano music, musical art, piano culture, periodization.

**Ван ЛІВЕНЬ,**

[orcid.org/0009-0007-7909-6269](https://orcid.org/0009-0007-7909-6269)

аспірант кафедри хореографії та музично-інструментальної підготовки  
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка  
(Суми, Україна) [wangliwen@meta.ua](mailto:wangliwen@meta.ua)

## ФОРТЕПІАННА ОСВІТА В КИТАЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

*У статті досліджується проблема становлення фортепіанної освіти в Китаї на першому історичному етапі: в першій половині ХХ століття. Музичне мистецтво Китаю характеризується самобутністю та оригінальністю. Доведено, що ці процеси відбуваються в контексті глобального розвитку світового музичного простору, а в сучасному китайському суспільстві мистецтво гри на фортепіано відіграє виняткову роль. За понад сто років свого існування фортепіанне мистецтво утвердилося в народній свідомості та досягло значних успіхів в інтерпретаційній, композиторській та педагогічній практиці. У результаті цього виникла низка пов'язаних проблем з необхідністю комплексного історико-теоретичного дослідження становлення китайської фортепіанної освіти. Зокрема, більш детальне дослідження потребують питання її розвитку та еволюції, а також значення у процесі виховання та формування особистості. Тому дослідження становлення китайської фортепіанної освіти в контексті національних традицій набуває історико-теоретичного та естетико-педагогічного значення. Доведено, велику роль у процесі розвитку фортепіанної освіти відіграли політичні події в Китаї, зокрема Опійна війна, після якої країна перестала бути закритою, і фортепіанна музика набула широкого поширення. Починаючи з 1919 року, після руху 4 травня і до Японо-китайської війни 1937 року, було створено професійну музичну освіту. Китайська фортепіанна культура здобула популярність у світі завдяки поєднанню національних особливостей та філософії, релігійних течій, елементів вокального та інструментального фольклору, театру, сфери фортепіанної композиції та культури. Техніка гри на фортепіано заснована на суворох, класичних методах і національній свідомості, яка прищеплювалася століттями. Сюетанська школа і система освіти «Юеге» стали основою розвитку китайської музичної культури. Величезний вплив на розвиток музичної освіти зробили:*

*Шень Шінгун – один з перших викладачів гри на фортепіано, Цзень Чжимін, засновник музичної школи в Шанхай, Лі Шутон – викладач вокалу і фортепіано в Школі Шанхайської жіночої академії та вищому педагогічному училищі міста Нанкін. Дін Шанде відіграв велику роль у розвитку фортепіанного мистецтва, поєднавши у своїх творах західні та східні мотиви.*

**Ключові слова:** китайська фортепіанна освіта, китайська фортепіанна музика, музичне мистецтво, фортепіанна культура, періодизація.

**Introduction.** China is a multinational country with an ancient culture. It has its own centuries-old history and brilliant traditions in art, including music. Up until today, Chinese music retains the originality and features inherent to it for centuries. And, at the same time, it is gradually included in the process of global evolution of the world musical space. Music in China has had an important social and educational significance since the sixth century BC. The great Chinese philosopher Confucius (551–479 BC) believed that music is not only a necessary, but even an obligatory element of human development, and demanded that education begin with poetry, strengthen it with ceremonies and end with music. According to Confucianism, music is a microcosm embodying the great cosmos; beautiful music contributes to the organization of an expedient state structure, always has a strictly defined and logical structure and many of its elements are symbolic. According to the beliefs of the ancient Chinese, the impact of music not only on people, but also on nature is such that disruptions to the musical system can even lead to various disasters.

Piano art occupies a special place in modern Chinese society. Over the course of more than 100 years of its existence, it has taken root in the minds of millions of people, reaching significant heights in performance, composition, and pedagogy.

Education through piano art influences aesthetic perception, cognitive ability, intellectual and non-intellectual development, intelligence, sensitivity, attention, understanding, thinking in general, etc. Good musical education influences the character of children, helps them grow up cheerful, active, confident, and agile. Music cannot be compared with anything. That is why piano education is as relevant a task as teaching music as such.

**Analysis of recent research and publications.** Mainly, this topic is embodied in scientific studies that summarize the development of piano art in China in the 20th century, in particular in the monographs of Li Huanzhi, Yang Yiyuan, Wang Changkui, Yang Hongbin, Wu Yan, Hua Minglin, Gao Yi, Dai Baisheng and other scholars. It should also be noted individual works that consider certain aspects of the development of Chinese piano culture, which influenced the formation of compositional techniques and the development of piano art, in particular, the scientific explorations of Zhao Yue and Luo Kun

regarding genre specificity and the influence of the Western musical tradition. Important works written in Chinese that systematize the development of Chinese piano art in the 20th century should also be noted, including monographs by Bian Meng, Wang Ying, Li Xiaoxiao, Li Huanzhi, Zhang Ming, Wang Changkuya, Yang Hongbin, Zhang Huey, Gu Yue, Gao And, Dai Baishen and other scientists. Additionally, works that explore the genre aspects of Chinese piano music, including those by Pei Hanu, Sun Weibo, Li Xiaoxiao, Pan Wei, Chi Nie Na, Guo Hao, Huang Pinu, Qu Ba, and Wu Na, should be consulted.

**Objective of the work.** To investigate the peculiarities of the formation of piano education in China in the first half of the 20th century.

**The methodological basis** is the dialectical and systematic methodology used in the field of cultural research. General scientific and logical methods of analysis, synthesis, induction and deduction, historical and comparative research of the problem are used.

**Presentation of the main material of the research.** The origins and development of piano education in China are inextricably linked with the country's eventful history over the past hundred years. The emergence of this type of educational institutions dates back to the period from the May Fourth Movement (1919) to the beginning of the Sino-Japanese War (1937). The "May Fourth Movement" is a mass anti-imperialist (primarily anti-Japanese) movement in China, which also aimed to renew all forms of social and cultural life in the country. This stimulated the development of modern musical culture throughout the country. Various musical societies and organizations have emerged in many cities. Their founders are outstanding figures of national culture.

The formation of professional music education in this period took place in educational institutions of different status: universities, institutes, etc. In 1919, Peking University opened the «Music Training Institute», which was later renamed the Music Courses at the insistence of Xiao Yumei. From 1922 to 1927, Cai Yuanpei was the rector of the courses, and Xiao Yumei, the first Chinese to receive a Western-style doctorate in musicology in Germany, was a senior lecturer. In addition to Xiao Yumei, other leading teachers of the time were invited to the course: Yang Zhongzhi, who was educated in France, pianist Hemnes from the Netherlands, pianist

Liu Zhensheng, and others. During the five years of the course's existence, many of the students who graduated became the first professional musicians to study in China. Among them are Wu Bochao, Xian Xinghai and Chu Shizhu (Чжан Бейлі, 2006: 41).

Thus, the music courses were the first professional music education institution in China to recruit students, invite teachers, prepare curricula, and implement the Western system of educational standards. The required subjects included musicology, music history, harmony, and others. The curriculum paid attention to both the development of professional skills of performing musicians and the education of students' general musical culture. Much of the curriculum was borrowed from foreign, mainly European, educational institutions. At the same time, the curriculum attempted to maintain continuity with the traditions of Chinese national music (Чжан Бейлі, 2006: 39).

Under the influence of these music courses, higher education institutions across China began to open departments and divisions of music education, such as Nanjing Central State University and Jinling Women's University. In 1921, a music department was opened at Hujiang University in Shanghai, and in 1927, at Yenching University. Music majors also began to be taught at Guangxi University. Later, the Music Courses at Peking University and Women's Teachers' Training University became the Departments of Music, Art and Science in Beijing City. In 1920, Xiao Yumei founded the Department of Music at the Beijing Women's College of Education, and in 1923, the Department of Music at the Beijing State College of Arts, which is the beginning of modern professional piano education in Chinese educational institutions. Xiao Yumei was invited to the position of Dean of the Faculty of Music, and Yang Zhongji and Vladimir Gartz were appointed as professors.

Under the guidance of Yang Zhongji and Li Shuhua, a master's graduate of the State University of Lyon (France), piano teaching has achieved significant success. Lao Zhicheng, a representative of the first generation of Chinese pianists, studied at the Beijing State College of Arts. In 1934, this educational institution changed its name to the Beijing State College of Arts. Yang Zhongji became dean of the Faculty of Music and professor of piano, while Ding Shande was promoted to professor. Lao Zhicheng had already become a well-known pianist and composer in China. Later, he opened the Faculty of Music at the private Jinhua Art Institute, where he held the positions of dean and professor. Many of his students later became renowned musicians and teachers, such as Yao Xiyuan, a professor at the Faculty of Music at

Beijing Normal University, Feng Wenqi, a professor at the Central Conservatory, Deng Changguo, dean of the Taiwan Institute of Arts, and Shi Shucheng, who became a conductor and pianist with the Central Orchestra of the People's Republic of China.

In 1920, in Shanghai, Feng Zikai, Wu Mengfei and Liu Zhiping organised the music department of the Shanghai Teachers' College, which was reorganised into the Teachers' College of Arts in 1923. In 1925, they founded two private institutions – the music departments of the Shanghai College of Art and the Shanghai University of the Arts.

The development of professional piano education was complicated by many factors related to the rejection of European culture in general and music as a field of special education by a certain part of the Chinese intelligentsia. Therefore, in July 1927, Liu Zhe, the Minister of Education of the Beiyang leadership, believing that music leads to moral decline, decided to eliminate music courses at Peking University, as well as music courses at the Beijing Women's Higher Pedagogical Institute. In addition, the music faculty of the Beijing College of Arts was closed.

Nevertheless, the development of piano education continued thanks to the efforts of cultural figures, and there was a tendency towards musical specialisation in higher education institutions. Thus, Xiao Yumei, with the considerable support of Cai Yuanpei, Minister of Education of the Nanjing government, founded the first independent state educational institution in China in Shanghai, known today as the predecessor of the Shanghai Conservatory. In 1927, the first Chinese conservatory was opened in Shanghai, and the institution that preceded it in 1930 was called the Shanghai College of Music.

The college began to develop rapidly thanks to the activities of foreign emigrants. Xiao Yumei also invited Chinese pianists who had returned from the United States, such as Wang Zhuxian, Li Enke, Shi Fengzhu and others, to teach. Thanks to their efforts, Shanghai established its own piano school, which aimed to master music theory and train professional musicians – teachers and performers.

There were preparatory courses, bachelor's and master's degrees, as well as additional classes in pedagogy and other subjects of choice. Classes were held in six areas: music theory, piano, violin, cello, vocal and folk music. At the same time, the curriculum was constantly updated (Ван Цзайдун, 2007: 59). The college has produced a large number of outstanding musicians, becoming the alma mater for the first generation of Chinese pianists and music teachers (Біань Мен, 1996: 67).

Xiao Yumei allowed students to choose their teachers; the certification form contained a system of grades based on certain points. In addition to basic education, special attention was paid to the all-round development of students, which was manifested in the study of works on aesthetics and musicology.

The initial period of the war with Japan was a socio-political background for the development of the university. The situation was extremely unstable, and little money was allocated for development, so the establishment of the Shanghai Conservatory was very difficult. Nevertheless, the results achieved demonstrate the enthusiasm and determination of both teachers and students.

Simultaneously with the emergence of higher music education institutions, mixed educational institutions continue to emerge and develop. During the period under study, specialised arts institutions were opened in other regions of China:

- 1929 – Music Department at the Women’s Art College in Chengdu;
- 1930 – Wuchang College of Arts;
- 1932 – Hangzhou State College of Arts and Hangzhou Private College of Music;
- 1935 – opera department at the State Theatre College;
- 1937 – Music Department of the Shandong State Theatre.

In total, there were more than twenty music educational institutions at that time. Among them, a lot of attention was paid to piano education at the Hangzhou State College of Arts, Wuhan and Guangzhou Private Colleges (Ван Цзайдун, 2007: 61).

The eight years of the war with Japan and the three years of the civil and liberation wars (1937–1949) in Chinese musical culture were marked by the rapid development of the song genre of patriotic content, which called on the masses to fight the enemy.

As for the development of instrumental performance (especially piano performance), it slowed down due to the difficult social situation, although a number of new educational institutions appeared. In 1941, Ding Shande founded the private Shanghai College of Music, which taught three specialities: piano, violin, and voice. In Chongqing, musical educational institutions were founded one after the other in Qingmuguang and its branch in Songling (later renamed the Shanghai State College of Music in Chongqing).

During the Three-Year War of Liberation (1946–1949), music schools functioned and even opened new ones, mainly in the regions controlled by the Communist Party of China (CPC). Professional musicians continued to be trained there.

The main centre of piano education was the Lu Xunyan Yan’an Institute of Arts, which produced a large number of musicians (Біань Мен, 1996: 89). In 1946, the Shanghai State College of Music from Chongqing returned to Shanghai, where it was reorganised with the Shanghai College of Music and the aforementioned private college.

In higher education institutions, due to the future tasks of establishing a system of general music education and teacher training, two types of education were established: five-year higher education and three-year secondary education (mainly pedagogical). Students of pedagogical specialities studied at the expense of the state. Their main discipline was vocals, with piano as an additional discipline. Many innovations were made as part of the planned programme. Let’s focus on the main ones.

In the same year, 1946, the music school in Qingmuguang was transferred to Nanjing, and the children’s courses to Changzhou. At the same time, the Kuomintang reopened the Beijing State College of Arts in Beiping (Beijing), which included the faculties of fine arts and music. The educational institution of new music under the leadership of the CCP founded the Chinese Music School in Shanghai, which provided training in four specialities, including piano and vocal. A similar institution was established in 1947 in Hong Kong (Ван Чанкуй, 2010: 151).

At this time, music departments were established in most art colleges. These included colleges in Chengdu, Sichuan, Nanhong, Sanganji, and other provinces. The Sichuan College of Arts, which was the predecessor of the conservatory, stood out. It recruited students in the field of piano. Moreover, the piano was a compulsory discipline for all, which students studied for five years. This greatly influenced the further development of specialised piano education in Sichuan.

At the same time, from 1938 to 1945, many educational institutions were founded that taught piano as a professional discipline. Among them were 11 pedagogical universities: The State Pedagogical Institute, the State Women’s Pedagogical Institute, the Guiyang Pedagogical Institute, the Nanning Pedagogical Institute, the Hubei Pedagogical Institute and others. Professional piano training was introduced in the new classical universities: Southwestern United University, Northwestern State University, Zhejiang State University, and the Pedagogical Institute of Sichuan State University.

Along with this, a number of music colleges were opened: The Fujian State College of Music, the Hunan State College of Music, the State Theatre College, the Department of Music of Beiping State College, the



Department of Music of Guangxi State College, and the Faculty of Music. These institutions have been actively involved in training professional musicians and have made a significant contribution to the development of China's musical culture.

The following specialisations have been identified at the Fujian State College of Music: Primary and Secondary School Music Teacher and Performing Musician. The bachelor's degree programme included the following specialities: vocal, music composition theory, keyboard instruments, stringed instruments, wind instruments, and folk instruments.

The College had two types of pedagogical programmes: three-year and five-year. In addition to bachelors, the five-year programme accepted applicants after junior high school. The three-year programme accepted applicants who had graduated from high school. When the pedagogical department was established, much attention was paid to pedagogy and basic music education, which reflected the pedagogical orientation of the college. The position of rector was successively held by Lu Qian, Xiao Erhua and Liang Longguang. The college has produced many well-known Chinese performers and music teachers, such as Yang Minwang, Wang Peiyang, and Sha Hankun.

In July 1941, special music courses were opened at the Hubei Pedagogical Institute. Their goal was to train music teachers in secondary schools. In 1942, the Faculty of Music of the Beijing Pedagogical University was founded, and in 1943, the Faculty of Music of the Chongqing State Institute was founded. The education system included a five-year bachelor's degree and a three-year secondary school teacher training programme. The main subjects were singing, piano, and musicology, with other areas also included. In the same year, the Northwest Music Institute was opened in Xi'an, training bachelors and music teachers. In January 1944, the Faculty of Music was opened at the Hubei State Pedagogical University. In August 1946, the Department of Music of the Pedagogical Institute of the Korean Autonomous Region of Changbai was established and the Department of Music of the Jiangxi Sports and Pedagogical School was opened. In 1946, the Department of Music was founded in Taipei City at the Tainan Pedagogical

Institute. Initially, this institution offered only a two-year course of study, which was later replaced by a five-year course. It should be added that in September 1947, the Hunan Higher School of Music was opened in Changsha, with Hu Zhang as its rector. The first intake of 70 students was admitted, and the university implemented two programmes for performing musicians and future teachers. Thus, the pedagogical training programme was designed for three years and provided professional training for future music teachers. The programme for the training of future performing musicians was designed for a five-year period of study.

So, once again, despite the difficult situation in the country caused by the war of 1941–1949, the number of secondary and higher education institutions that trained performing musicians and music teachers was constantly growing. Thus, almost 50 music educational institutions were established in China during this period.

**Conclusions.** So, to sum up, it is important to pay attention to the role of political events in the development of piano education in China. It began after the Opium War, when the country ceased to be closed, and therefore piano music became widespread. However, most piano teachers were not professionals, so the development of piano pedagogy remained limited for a long time.

Beginning in 1919, after the May 4 Movement and before the Sino-Japanese War of 1937, professional music education was established. This process was especially intensified in Beijing and Shanghai. The opening of the School of Music at Peking University marked the beginning of higher professional piano education in China. Its development was greatly influenced by the founding of the Shanghai Xiao Yumei College of Music. Under the influence of these two educational institutions, as well as other universities throughout the country, the art of music began to develop and art schools were opened. Piano lessons were particularly popular in many parts of the country during this period.

We see **the prospects for further research** in the analysis of the formation and development of the piano school of China in the 20th–early 21st centuries.

#### BIBLIOGRAPHY

1. 卞猛. 論中國鋼琴文化的形成與發展. 北京: 音樂出版社, 2000年. 150頁.
2. 王再東. 中國大學鋼琴教育的復興: 問題分析. 長沙: 湖南Ped.大學, 2007年. 165頁.
3. 王長奎. 中國鋼琴音樂文化. 北京: 光明日報, 2010年, 第270頁.
4. 李、秦. 中西鋼琴文化發展研究. 北京: 中谷書記, 2014. 192頁.
5. 張, 貝利. 我國音樂院校教學分析. 長春: 吉林人民, 2006. 359頁.

## REFERENCES

1. Bian' Men (1996). Zhōngguó gāngqín wénhuà de chǎnshēng yǔ fāzhǎn [The emergence and development of Chinese piano culture] Mínyuè, 150 [in Chinese].
2. Van Tszaydun (2007). Zhōngguó dàxué gāngqín jiàoyù de fùxīng: Wèntí fēnxī [Revival of piano education in Chinese universities: analysis of the problem] Húnán shīfàn dàxué chūbǎn shè, 165 [in Chinese].
3. Van Chankuy (2010). Zhōngguó gāngqín yīnyuè wénhuà [The culture of Chinese piano music] Guāng míngzhì bǎo, 270 [in Chinese].
4. Li Tsyn' (2014). Zhōngxī gāngqín wénhuà fāzhǎn yánjiū [Study of the development of Chinese and Western piano culture] Zhōngguó shūji, 192 [in Chinese].
5. Chzhan Beyli (2006). Wǒguó yīnyuè yuàn xiào jiàoxué fēnxī [An analysis of teaching in music schools in China] Jílín rénmin, 359 [in Chinese].

**Оксана МАСНИК,**

*orcid.org/0009-0009-0163-9635*

*аспірантка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника  
(Івано-Франківськ, Україна) [oksana.masnyk.21@pnu.edu.ua](mailto:oksana.masnyk.21@pnu.edu.ua)*

## АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛІСТА

*Стаття присвячена висвітленню аспектів комплексного підходу у формуванні вокально-виконавської майстерності як психологічно багатогранного явища та цілісної динамічної системи, що становить інтегральну професійно-значущу якість особистості естрадного співака. Диференційовано структуру музично-виконавської майстерності з позиції системної єдності взаємопов'язаних психологічних компонентів фахової естрадно-вокальної підготовки – психофізичного, психоемоційного, аналітично-рефлексивного, саморегуляційного, індивідуально-творчого, комунікативного. Досконалість операційно-технологічних сторін виконавської майстерності фахівця-вокаліста забезпечують системні знання психофізіологічних особливостей функціонування голосового апарату, сформованість набутих умінь і навичок, зрілість аналітично-рефлексивної функції самоконтролю, єдність художнього, технічного і регулятивно-психологічного розвитку. Суттєвий вплив суб'єктивних психоемоційних чинників на сценічне самопочуття музиканта актуалізує значення саморегуляційного компоненту виконавської майстерності вокаліста, що передбачає володіння навичками психологічної підготовки до публічного виступу шляхом регулярного виконання психо- та аутотренінгів, дихальних та артикуляційних вправ, застосування методів використання афірмацій та ідеомоторного тренування. Значний мотиваційно-вольовий потенціал містить індивідуально-творчий компонент фахової естрадно-вокальної підготовки, пов'язаний зі здатністю до створення переконливого сценічного образу та оригінальної інтерпретації вокальних творів, усвідомленням її змістовних аспектів та особливо – комунікативних чинників, що надають феномену вокально-виконавської майстерності рис концептуальності, а творчій позиції естрадного співака консолідуєчого сенсу ідейного об'єднання публіки навколо ціннісних орієнтирів музичного мистецтва.*

**Ключові слова:** вокально-виконавська майстерність, естрадний співак, психологічна підготовка, саморегуляція, аутотренінг, афірмація, інтерпретація, комунікація.

**Oksana MASNYK,**

*orcid.org/0009-0009-0163-9635*

*Postgraduate student at the Department of Ukrainian Musical Studies  
and Folk-Instrumental Art*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University  
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) [oksana.masnyk.21@pnu.edu.ua](mailto:oksana.masnyk.21@pnu.edu.ua)*

## ASPECTS OF A COMPLEX APPROACH IN FORMING THE PERFORMANCE SKILLS OF A POP VOCALIST

*The article is devoted to highlighting the aspects of a complex approach in the formation of vocal and performing skills as a psychologically multifaceted phenomenon and a holistic dynamic system, which constitutes an integral professionally significant quality of a pop singer's personality. The structure of musical and performing skills is differentiated from the standpoint of the systemic unity of interrelated psychological components of professional pop and vocal training – psychophysical, psycho-emotional, analytical-reflective, self-regulatory, individual-creative, communicative. The perfection of the operational and technological aspects of the performance skill of a specialist vocalist is ensured by systematic knowledge of the psychophysiological features of the functioning of the vocal apparatus, the formedness of the acquired abilities and skills, the maturity of the analytical and reflective function of self-control, the unity of artistic, technical and regulatory-psychological development. The significant influence of subjective psycho-emotional factors on the musician's stage well-being actualizes the importance of the self-regulatory component of the vocalist's performance skills, which involves mastering the skills of psychological preparation for public performance through regular psycho- and auto-training, breathing and articulation exercises, the use of affirmations and ideomotor training. The individual-creative component of professional pop vocal training has a significant motivational and volitional potential, associated with the ability to create a convincing stage image and original interpretation of vocal works, awareness of its content aspects and, especially, communicative factors that give the phenomenon of vocal performance skills the features of conceptuality, and the creative position of a pop singer the consolidating sense of ideological unification of the public around the value orientations of musical art.*

**Key words:** vocal and performance skills, pop singer, psychological training, self-regulation, auto-training, affirmation, interpretation, communication.

**Постановка проблеми.** Переможна участь молодих представників українського естрадного музичного мистецтва в євроінтеграційних процесах сучасного конкурсного руху та світової концертної практики свідчить про утвердження високих творчих критеріїв вітчизняного естрадно-вокального професіоналізму. Подальше набуття музичною фаховою молоддю міжнародних кваліфікаційних якостей актуалізує завдання постійного оновлення змісту професійної освіти естрадного співака, зокрема, через розширення сфери його психологічної підготовки. Це, у свою чергу, передбачає розробку індивідуального для кожного музиканта комплексу вправ та рекомендацій, детермінованого його особистісними і психофізичними особливостями та спрямованого на досягнення оптимального психологічного стану під час сценічного виступу. Психологічна підготовка естрадного вокаліста є важливим чинником успішного розвитку його виконавської майстерності, про що свідчить широке коло сучасних досліджень з вокально-педагогічної проблематики.

**Аналіз досліджень.** Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх естрадних співаків, яка забезпечує високий рівень сценічної культури, артистизм та акторську майстерність, навички сценічного руху та постановки концертних номерів, включаючи досвід роботи з різними типами мікрофонів, проаналізовано у статті С. Гмиріної (2020). Важливе значення глибокого знання психофізичних механізмів розвитку співацького голосу як запоруки успішного формування вокально-виконавської майстерності та становлення професійної кар'єри молодого фахівця-вокаліста розкрито у публікації Г. Захарченко (2017). У праці В. Чайки (2008) висвітлено роль психофізіологічного стану студента у розвитку його вокальної майстерності, підкреслено важливість виховання в нього різних видів самоконтролю задля досягнення фізичної свободи і комфортності голосового апарату, а також недопущення того, що виходить за межі його індивідуальності та співочих можливостей. Психофізичні аспекти формування та розвитку вокально-технічних навичок співака на різних етапах фахової підготовки майбутнього вокаліста представлено у роботах О. Баранової (2016), Е. Гавацко (2017), О. Перешивайло (2021) та ін. Практичні методи застосування психологічних установок з метою досягнення оптимального емоційного стану під час публічного виступу пропонують для вокалістів І. Щербіна (2012) та Р. Голдман (2022).

Таким чином, сучасна вокально-педагогічна думка прагне висвітлити різноманітні психоло-

гічні ракурси формування виконавської майстерності майбутніх співаків з акцентом у переважній більшості досліджень на домінуванні технологічного, зокрема, психофізіологічного аспекту фахової вокальної підготовки. Наступним кроком має стати осмислення комплексного підходу, необхідного для формування такої органічно-цілісної динамічної системи, якою виступає феномен виконавської майстерності естрадного співака.

**Мета статті** – висвітлити аспекти комплексного підходу у формуванні виконавської майстерності естрадного вокаліста з позиції системної єдності взаємопов'язаних психологічних компонентів фахової естрадно-вокальної підготовки – психофізичного, психоемоційного, аналітично-рефлексивного саморегуляційного, індивідуально-творчого, комунікативного.

**Виклад основного матеріалу.** Осмислення феномена виконавської майстерності вокаліста як системного явища набуває аксіоматичного характеру у новітній науково-педагогічній літературі. Підсумовуючи порівняльний аналіз низки трактувань поняття виконавської майстерності музиканта, Ї. Чжан визначає його як «системну динамічну професійно-значущу якість особистості, що формується й постійно вдосконалюється у процесі співацького навчання та включає комплекс набутих умінь, навичок, компетентностей, які визначають високий ступінь володіння вокальною технікою та виявляють здатність співака вміло керувати виконавським процесом для досягнення максимально якісного художнього результату» (Чжан, 2023: 62). Відповідно й формування феномена виконавської майстерності вокаліста необхідно розглядати як «системний багатофункціональний комплексний процес, у змісті якого поєднуються художньо-естетичні, виконавсько-технологічні, психолого-педагогічні та вокально-методичні завдання вокальної підготовки» (Чжан, 2023: 62).

У розвитку операційно-технологічних сторін виконавської майстерності фахівця-вокаліста, що охоплюють весь спектр виконавських умінь та навичок, особливу роль відіграють знання психофізіологічного характеру. Адже «спів є не лише художньо-виконавським фактором та одночасно творчим розвитком особистості, це, насамперед, наука про здоров'я людини й розвиток її психофізичних можливостей» (Захарченко, 2017: 166). Природним музичним інструментом вираження виконавської особистості співака є його голос, який потребує цілісного й систематичного виховання, заснованого на органічному поєднанні технічних і художніх завдань. У основі такого виховання співацького голосу лежить

знання анатомічної будови голосового апарату, розуміння роботи механізмів звукоутворення та фонаційної природи, складних координаційних процесів під час формування співацьких навичок. Так, до складу голосового апарату входять гортань (складна система хрящів, з'єднаних суглобами і зв'язками) та розташовані в ній голосові складки (істинні та хибні), органи дихання (трахея, бронхи, легені, діафрагма), перстевидний, черпаловидний та щитовидний хрящі, надгортанник, артикуляційна система (губи, зуби, язик, тверде та м'яке піднебіння, нижня та верхня щелепа), головний та грудний резонатори (Баранова, 2016: 5). Для якісного звучання співацького голосу необхідна злагоджена робота усіх складників голосового апарату, що досягається шляхом систематичного виконання спеціальних вокально-технічних вправ.

З точки зору акустики голос співака характеризується висотою звуку, силою звучання, голосовим діапазоном, тембральним забарвленням, вібрато, чіткістю дикції. Довжина голосових зв'язок і кількість їх коливань за секунду впливають на висоту звуку, від амплітуди коливань звукової хвилі залежить сила звучання, тембральне забарвлення характеризується спектральним складом звуку, наявністю у ньому співацької форманти та вібрації. Згідно з енциклопедичним словником «Популярна музика» В. Откидача, «форманта – область посиленних часткових тонів у спектрі музичних звуків, а також самі ці призвуки, що визначають своєрідність тембру звуків; один із важливих чинників темброутворення; у співі, крім звичайних мовних, виникають характерні співочі форманти; одна з них – висока співоча форманта – надає голосові «блиск», доброї перебірливості голосних і приголосних; сприяє «польотності» звуків, інша – низька – надає звучанню м'якості, закругленості» (Откидач, 2018: 168). Вібрацію В. Откидач характеризує як «невелике коливання висоти тону якого-небудь звука (голосу, струни тощо), тремтіння голосу при співі» (там само: 39).

На формування й розвиток співацького голосу надзвичайно важливий вплив має фонетика національного мовлення, мелодика музичного матеріалу, національна специфіка співу, а також індивідуальні музичні дані співака, його психологічна характеристика, темперамент, наполегливість, цілеспрямованість, вміння сконцентрувати увагу на слухових і передовсім психофізіологічних відчуттях. Так, слухові відчуття дають змогу контролювати якість звуку (висоту, силу, тембральні параметри голосу), м'язові відчуття з'являються на основі м'язових рухів (скорочення та роз-

слаблення), а вібраційні відчуття утворюються в зонах вокально-тілесної схеми. Усі ці відчуття аналізуються у корі головного мозку та під виглядом нервових імпульсів впливають на роботу м'язової системи голосового апарату, координуючи вокальний процес.

Г. Захарченко характеризує вокально-тілесну схему як «комплекс м'язово-вібраційних відчуттів», що з'являються у вокаліста в процесі фонації та складаються із дев'яти зон: 1) піднебінно-зубна; 2) піднебінно-задня; 3) задньоглоткова; 4) гортанна; 5) кістково-лицьова «маска»; 6) внутрішньо-трахейна; 7) грудна клітина; 8) черевно-діафрагмова; 9) нижньочеревна (Захарченко, 2017: 167). Ці зони становлять основну сенсорну систему, яка у комплексі з вокальним слухом (звукочислотним, ритмічним, динамічним, тембровим) дає змогу вокалісту регулювати фонаційні процеси. Найбільш чіткими та важливими для співацького процесу є відчуття в зонах: (1) – «опора звучання»; (5) – «маска»; (2), (8) та (9) – «опора дихання» (Юцевич, 2009: 44–45). За допомогою вокальних вправ одночасно формуються слухові та м'язові навички, які у майбутньому збагачуються та знаходять успішне застосування у вокальних творах. Таким чином, вокальні навички – це комплексне виконання вокальних дій різних складових голосового апарату, доведених до автоматизму у результаті багаторазового повторення й підпорядкованих волі виконавця (Гавацко, 2017: 4). Вони включають вокальну постановку, звукоутворення, звукопроведення, дихання, дикцію, інтонування тощо.

Навички напрацьовуються в процесі тривалого здійснення певної діяльності, а рівень їх засвоєння залежить від систематичності та періодичності виконання навчальних дій. Головні риси автоматизму – миттєве відтворення, відсутність зайвих рухів, зниження психологічного напруження та контролю під час співу. У послідовному формуванні вокальних навичок виокремлено п'ять етапів: «виникнення установки на відповідну поведінку на психологічному та фізіологічному рівнях; корекція якості співацького звука, точного інтонування, способу звуковидобування; формування навичок використання верхніх резонаторів голосового апарату; набуття динамічної стійкості вокальних навичок, удосконалення координування співацьких рухів; автоматизація навичок голосоутворення» (Перешивайло, 2021: 22).

Відтак діяльність педагога спрямована на формування вокальних навичок співака шляхом напрацювання координаційних рухів м'язів голосового апарату, доведення їх до автоматизму та рефлекс-

торного виконання внаслідок виникнення відповідних психофізіологічних відчуттів (м'язових, слухових, вібраційних, візуальних) в процесі звукоутворення та прослуховування взірцевого звучання співацького голосу. Таким чином стимулюється розвиток аналітично-рефлексивної функції, яка передбачає усвідомлену фіксацію відчуттів та осмислення власних дій під час співу, що є необхідним компонентом комплексного формування виконавської майстерності вокаліста. Оскільки співак чує та сприймає свій голос інакше, аніж сторонній слухач, методи попереднього звукозапису та відеозйомки дають можливість здійснювати самопостереження, поліпшувати самоконтроль, аналізувати репетиційний процес та корегувати вокально-виконавські недоліки. Тож можна виокремити основні принципи роботи викладача з вокалу у процесі постановки голосу: індивідуальний підхід у навчанні; систематичність і поступовість; єдність художнього, технічного і регулятивно-психологічного розвитку.

Слід пам'ятати, що першочерговою умовою успішного розвитку співацького голосу є підтримання здорового фізичного стану вокаліста. Недотримання гігієнічних норм, надмірне навантаження на голосовий апарат, недосконале володіння вокальною технікою, невдало підібраний репертуар можуть призвести до захворювань та навіть професійної непридатності співака (Щербіна, 2012: 81). При ознаках захворювання голосового апарату необхідно утриматись від співу і дотримуватись режиму тиші. Загартовування голосового апарату та помірні заняття спортом, дотримання режиму харчування і сну, утримання від нездорового способу життя й шкідливих звичок, регулярний медичний контроль та відвідування лікаря-фоніатра сприятимуть витривалості й здоровому, повноцінному функціонуванню голосового апарату.

У основі естрадного вокалу закладене імпрізаційне начало, тому співак повинен не тільки на належному рівні володіти вокально-технічними навичками, а й надзвичайно вільно почуватись на сцені для максимально яскравого вираження емоційного стану в ході реалізації виконавського задуму. При цьому в процесі навчання співу та практиці концертної діяльності вокалісту доводиться долати різні психологічні перешкоди, які можуть супроводжуватись рядом негативних відчуттів – тривожності, занепокоєння, необґрунтованого хвилювання, що можуть спричинити появу психологічних комплексів і навіть розвиток різноманітних хвороб. Підкреслюючи значення психоемоційних чинників у сфері вокального виконав-

ства, В. Чайка зазначає: «Фактори, які регулюють співочий стан самоконтролю, – суб'єктивні і полягають у фіксації відчуттів співака. Він має бути повністю задоволений своїм співочим станом, має отримувати від співу фізичне, морально-духовне піднесення, радість» (Чайка, 2008: 50). Отже, вміння позитивно налаштуватись на виступ актуалізує значення саморегуляційного компоненту виконавської майстерності вокаліста, що передбачає володіння навичками психологічної підготовки до публічного виступу та здатність керувати своїм емоційним і загальним сценічним самопочуттям.

Подолати стресові ситуації можна за допомогою психотренінгів, які націлені на усунення психологічних бар'єрів та комплексів, швидке входження у стан психологічного спокою, рівноваги перед виступом, творчої роботи у сфері вокальної діяльності, втілення художнього образу, психологічної рівноваги після виступу (Щербіна, 2012: 83). Також ефективними в процесі самоналаштування є аутотренінги, медитації та афірмації, які сприяють зняттю стресу, розслабленню, саморегуляції, стабілізації психоемоційного стану.

«Афірмації – це позитивні твердження, короткі фрази, які, якщо їх регулярно повторювати, можуть змінити негативні думки та поведінкові моделі, згідно з даними Клівлендської клініки. Їх можна промовляти вголос або про себе. Ці твердження зазвичай покликані допомогти переключити мислення з негативного на позитивне, мотивувати до дії, зменшити стрес, вистояти у важкі часи, підвищити впевненість у собі та благополуччя» (Голдман, 2022: 1). До прикладу, дієвими будуть такі афірмації: «я спокійна», «мій голос звучить чудово», «мені все під силу», «я щаслива, що виступаю сьогодні», «публіка в захваті від мого співу» тощо. За спостереженнями Р. Голдман, афірмаційні твердження «я цілісна, я хороша сама по собі, я люблю себе» успішно застосовує популярна американська акторка і співачка Дженніфер Лопес.

Іншим дієвим методом психологічної підготовки до сценічного виступу є ідеомоторне тренування – «регулярно повторюване, усвідомлене, активне уявлення й відчуття будь-якої навички» (СУМ). Спільною для афірмації та ідеомоторики є психологічна установка, націлена на вирішення конкретних завдань. Однак перша зосереджена на повторенні коротких висловів для формування позитивних психологічних уявлень та їх закріплення у мисленні виконавця, друга ж сконцентрована на рухових уявних процесах, що супроводжуються мікроскороченнями мускульних груп



та реалізують уявні рухи технічних навиків вокаліста, які завдяки багаторазовому повторенню формують м'язову пам'ять голосового апарату та сценічний рух.

Отже, рівень відчуття впевненості у собі та якість підготовки сценічного номеру впливають на сценічне хвилювання-піднесення вокаліста, що є запорукою успішного виступу. С. Гмиріна розглядає три основні види сценічного хвилювання (за класифікацією П. Якобсона): хвилювання-піднесення (найбільш оптимальний рівень емоційного переживання із високою стресостійкістю); хвилювання-паніка (негативне психофізіологічне збудження з елементами тривожності, розгубленості, неврівноваженості); хвилювання-апатія (негативне пригнічення психологічних процесів, пасивність, зневіра та страх перед виступом). Для подолання психологічної тривожності перед виступом С. Гмиріна пропонує метод візуалізації (уявлення виступу від виходу на сцену і до завершення номеру), метод ідеомоторного тренування (мисленнєве проспівування твору з уявленням вокальної позиції, дихання, дикції, користування мікрофоном тощо), метод виступу перед «уявною аудиторією» (Гмиріна, 2020: 82–83).

Низку конкретних вправ для подолання негативних проявів концертного хвилювання пропонує І. Щербіна. Так, усуненню хвилювання-збудження та хвилювання-паніки сприятимуть вправи на регулювання дихання: «Вдих-видих», «Вертіння головою», «Нахил з видихом» (Поля Л. Сопера). Позбутись хвилювання-апатії дають змогу артикуляційні вправи, «розспіви», тримання «маски-посмішки», вербальні настанови «ура», «ах, як добре», «я спокійна», «я зможу», «мені це потрібно». Регулярне виконання вправ перед виступом сприяє максимально швидкій стабілізації психоемоційного стану та досягненню головної цілі – успішного виступу. Свобідне та правильне виконання цих вправ служить підтвердженням того, що співак подолав хвилювання і контролює емоційний стан (Щербіна, 2012: 86).

Визначальною складовою в системі елементів вокально-виконавської майстерності є її індивідуально-творчий компонент, пов'язаний зі здатністю до самостійної оригінальної інтерпретації музичних творів, гармонійним поєднанням глибини емоційних переживань та яскравості образних уявлень з розвиненістю музичного інтелекту, натхненністю осмисленого виконання, підпорядкованого цілеспрямованій волі артиста в процесі сценічного втілення художнього образу вокального твору. Саме ступінь усвідомлення змістових аспектів інтерпретації та емоційний резонанс з

художнім образом музичного твору виступають, на думку О. Бурської, «підґрунтям формування виконавської майстерності, тоді як пріоритетність технічного розвитку не гарантує безпосередньо високохудожніх результатів. Тому глибоке осмислення феноменів, що лежать у площині музичного змісту, залишається на сьогодні актуальною проблемою теорії і практики виконавської педагогіки» (Бурська, 2019: 189). Аналізуючи особливості психологічних механізмів музичного переживання як важливої динамічної основи процесу виконавського втілення музичного образу, дослідниця доходить висновку, що психологічна динаміка формування останнього розгортається двома протилежно спрямованими шляхами: від сприйняття матеріальної, звуко-інтонаційної основи музики до її мисленнєвого переведення в художньо-образну площину, або навпаки: від яскравих художньо-асоціативних вражень до їх виконавського вираження в музичній матерії озвученого твору. Таким чином, «музичний образ як психологічний феномен є фактично тим, що в музичній психології розуміється під поняттями «пост-музика» або «прото-музика». Психологи відмічають високу енергетичну активність посткомунікативних (а у виконанні, очевидно, передкомунікативних) фаз музичного сприймання (або мислення) музики» (там само).

Продовжуючи цю думку, можна стверджувати, що комунікативні чинники виявляють свою активність на всіх стадіях становлення виконавського музичного образу, мобілізуючи мотиваційно-вольову сферу особистості артиста. Так, передкомунікативна фаза сценічного, зокрема, вокального втілення музичного образу неодмінно включає елементи психологічного програмування його активного сприйняття уявною публікою, «адже завдання співака – «запалити» власним виступом серця слухачів, енергетично захопити їх довершеністю звучання та переконливістю «проживання» сценічного образу» (Гмиріна, 2020: 83). Вирішення такого завдання вимагає величезної концентрації всіх енергетичних ресурсів співацького організму, максимального підняття артистичного тону, вираженого в загостренні виконавських емоційних реакцій, міміці, жестах, інтонації, інтенсивності музичного переживання в процесі вокального втілення сценічного образу. Звідси випливає, що найбільш енергетично активною можна вважати комунікативну фазу живого контакту естрадного вокаліста з публікою, під час якого, за свідченнями багатьох визначних співаків, не припиняється також і процес сценічної автокомунікації, котрий супроводжується уявним

роздвоєнням артистичної особистості на власне виконавця і стороннього спостерігача за його діями. Крім того, слід зазначити, що й посткомунікативна фаза виконавського переживання музичного образу є доволі активною, оскільки її змістом, як правило, стає професійний самоаналіз публічного виступу, осмислення прорахунків та закріплення вдалих творчих знахідок. Така різновекторна комунікативність психологічної підготовки музиканта до виступу надає феномену музично-виконавської майстерності рис концептуальності, а творчій позиції естрадного співака консолідує чого сенсу ідейного об'єднання публіки навколо ціннісних орієнтирів музичного мистецтва.

**Висновки.** Таким чином, феномен музично-виконавської майстерності естрадного вокаліста є багатограним явищем, професійне формування якого вимагає комплексного підходу з позиції системної єдності взаємопов'язаних психологічних компонентів фахової естрадно-вокальної підготовки – психофізичного, психоемоційного, аналітично-рефлексивного, саморегуляційного, індивідуально-творчого, комунікативного. Досконалість операційно-технологічних сторін вико-

навської майстерності фахівця-вокаліста забезпечують системні знання психофізіологічних особливостей функціонування голосового апарату, сформованість набутих умінь і навичок, зрілість аналітично-рефлексивної функції самоконтролю, єдність художнього, технічного і регулятивно-психологічного розвитку. Суттєвий вплив суб'єктивних психоемоційних чинників на сценічне самопочуття музиканта актуалізує значення саморегуляційного компонента виконавської майстерності вокаліста, що передбачає володіння навичками психологічної підготовки до публічного виступу шляхом регулярного виконання психо- та аутотренінгів, дихальних та артикуляційних вправ, застосування методів використання афірмацій та ідеомоторного тренування. Значний мотиваційно-вольовий потенціал містить індивідуально-творчий компонент виконавської майстерності естрадного співака, пов'язаний зі здатністю до оригінальної інтерпретації вокальних творів, усвідомленням її змістовних аспектів та особливо – комунікативних чинників, спрямованих на об'єднання слухацької аудиторії навколо ідейних цілей музичної події.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова О. М. Виховання та розвиток вокально-технічних навичок: методичні рекомендації з нормативної навчальної дисципліни «Постановка голосу» для студентів навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації. ВНЗ «Херсонське училище культури». Херсон, 2016. 21 с.
2. Бурська О. П. Феномен музичного переживання та музичний образ: сутність, зміст і психологічні механізми у виконавському контексті. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 58. С. 189–195.
3. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу: наук.-метод. посіб. Закарпатський ін-т післяд. вищої освіти. Ужгород, 2017. 65 с.
4. Гмиріна С. В. Психологічні аспекти формування вокально-сценічної компетентності майбутніх співаків. *Педагогіка формування особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 2. С. 80–83.
5. Захарченко Г. Я. Вокально-виконавська майстерність: психофізичні аспекти розвитку співацького голосу. *Культурологічна думка*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2017. № 12. С. 165–171.
6. Откидач В. М. Популярна музика: енциклопедичний словник. Харків: Лідер, 2018. 896 с.
7. Перешивайло О. В. Формування співацького голосу майбутнього вокаліста засобами резонансної техніки у процесі фахової підготовки: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / СДПУ ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. 103 с.
8. Чайка В. Мистецтво творити голосом. Роль психофізіологічного стану студента у розвитку його вокальної майстерності: поради педагога. Львів: Місіонер, 2008. 104 с.
9. Чжан І. Формування виконавської майстерності магістрантів музичного мистецтва у процесі співацького навчання: дис. ... д-ра філософії: 014 (музичне мистецтво) / УДУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2023. 206 с.
10. Щербіна І. В. Психотренінг вокаліста в музичному мистецтві. *Таврійські студії. Мистецтвознавство*. 2012. № 2. С. 80–87.
11. Юцевич Ю. Є. Музика: словник-довідник. Видання 2-ге, переробл. і доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 352 с.
12. Словник української мови у 20 томах. URL: [https://slovyk.me/dict/newsum/ідеомоторний#google\\_vignette](https://slovyk.me/dict/newsum/ідеомоторний#google_vignette) (дата звернення: 15.08.2024).
13. Holdman R. Affirmations: What They Are, Health Benefits, and Getting Started. 2022. URL: <https://www.everydayhealth.com/emotional-health/what-are-affirmations/> (last accessed: 10.08.2024).

#### REFERENCES

1. Baranova O. M. (2016) Vychovannia ta rozvytok vokalno-tekhnichnykh navychok. [Education and development of vocal techniques skills]: methodical recommendations for a normative academic discipline «Staging of voice» for students of educational institutions of Culture and Arts of I-II levels of accreditation. Kherson School of Culture. Kherson. 21. [in Ukrainian].
2. Burska O. P. (2019) Fenomen musychnoho perezhyvannia ta muzychnyi obraz: sutnist, zmist i psykholohichni mekhanizmy u vykonavskomu konteksti. [The phenomenon of musical feeling and musical image: essence, content and psychological mechanisms in the context of the performing of music]. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology*, 58. 189–195. [in Ukrainian].
3. Havatsko E. P. (2017) Formuvannia vokalnykh navychok u vykhovantsiv studii estradnoho spivu [Formation of vocal skills among students of the pop singing studio]: scientific and methodological manual. Transcarpathian –Institute of Postgraduate Education. Uzhhorod. 65. [in Ukrainian].
4. Hmyrina S. V. (2020) Psykholohichni aspekty formuvannia vokalno-stsenichnoi kompetentnosti maibutnikh spivakiv [Formation of vocal and stage competence of future singers]. *Pedagogy of personality formation in higher and secondary schools*. Zaporizhzhia: KPU, 69 (2). 80–83. [in Ukrainian].
5. Zakharchenko H. Ya. (2017) Vokalno-vykonavska maisternist: psykhofizychni aspekty rozvytku spivatskoho holosu [Vocal and performing skill: psychophysical aspects of a singing voice development]. *The Culturology Ideas*. K.: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine, 12. 165–171. [in Ukrainian].
6. Otkydach V. M. (2018) Populiarna muzyka [Popular music: encyclopedic dictionary]. Kharkiv : Leader. 896. [in Ukrainian].
7. Pereshyvailo O. V. (2021) Formuvannia spivatskoho holosu maibutnioho vokalista zasobamy rezonansnoi tekhniky u protsesi fakhovoi pidhotovky. [Formation of a singing voice of future vocalist using resonant techniques in the process of professional training]: master's thesis: 025 musical art / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. 103. [in Ukrainian].
8. Chaika V. (2008) Mystetstvo tvoryty holosom. Rol psykhophyziolohichnoho stanu studenta u rozvytku yoho vokalnoi maisternosti. [The art of creating with voice. The role of psychophysiological state of a student in the development of their vocal skills: teacher's recommendations]. Lviv: Missionary. 104. [in Ukrainian].
9. Chzhan Yi. (2023) Formuvannia vykonavskoi maisternosti mahistrantiv muzychnoho mystetstva u protsesi spivatskoho navchannia [Formation of performing skills of master's students of musical art in the process of singing training]: PhD in philosophy: 014 (musical art) / Drahomanov National Pedagogical University. Kyiv. 206. [in Ukrainian].
10. Shcherbina I. V. (2012) Psykhotreninh vokalista v musychnomu mystetstvi [Psychotraining of a vocalist in musical art]. *Tavrian studios. Art History*, 2. 80–87. [in Ukrainian].
11. Yutsevych Yu. Ye. (2009) Muzyka: slovnyk-dovidnyk [Music: dictionary and reference book. Edition 2, revised and supplemented]. Ternopil: Uchytelna Knyha–Bohdan. 352. [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukrainskoi movy u 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes]. URL: [https://slovnyk.me/dict/newsum/ідеомоторний#google\\_vignette](https://slovnyk.me/dict/newsum/ідеомоторний#google_vignette) (last accessed: 15.08.2024). [in Ukrainian].
13. Holdman R. (2022) Affirmations: What They Are, Health Benefits, and Getting Started. Everyday Health. URL: <https://www.everydayhealth.com/emotional-health/what-are-affirmations/> (last accessed: 10.08.2024).

# МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 378.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-27>

*Алла АНТОФІЙЧУК,  
orcid.org/0000-0001-5570-6260  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри сучасної української мови  
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича  
(Чернівці, Україна) avonofaga@ukr.net*

## ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*Актуальність дослідження полягає в необхідності вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності здобувачів освіти в умовах реформування освітньої системи та розвитку інформаційного суспільства. Ефективна комунікація є важливим складником інтеграції особистості в соціум і професійну діяльність, що набуває особливого значення в сучасному контексті, коли здобувачі освіти стикаються з новими викликами, включаючи використання технологій і адаптацію до змін соціального й емоційного середовища. Удосконалення підходів до формування комунікативної компетентності – це також важливе завдання для розвитку критичного мислення та міжкультурної комунікації.*

*Метою статті є дослідження актуальних методів розвитку комунікативних навичок здобувачів освіти під час занять з української мови та виявлення результативних підходів для вдосконалення цього процесу. Увагу зосереджено на інтеграції інноваційних технологій, таких як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), і педагогічних інструментів, що сприяють активному залученню здобувачів освіти до навчального процесу.*

*Методи дослідження охоплюють аналіз наукової літератури, дослідження впливу психолого-педагогічних чинників на розвиток комунікативних навичок, а також порівняння результатів опитувань респондентів різних рівнів освіти віком від 18 до 45 років. У статті розглянуто інтерактивні методи навчання, рольові ігри, застосування цифрових платформ і мобільних додатків для підвищення комунікативної компетентності.*

*Результати дослідження показали, що комунікативна компетентність здобувачів освіти значною мірою залежить від їхньої мотивації, емоційного стану та взаємодії з викладачами й однолітками. Важливу роль у формуванні цих навичок відіграють сучасні технології, що дозволяють індивідуалізувати процес навчання і покращувати мовленнєву практику.*

*Висновки свідчать про те, що успішне формування комунікативної компетентності потребує комплексного підходу, який включає поєднання традиційних методів з інноваційними технологіями.*

*Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням підходів до інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, а також із дослідженням впливу цих технологій на результативність навчання в різних освітніх контекстах, особливо в умовах війни та післявоєнної відбудови.*

***Ключові слова:** комунікативна компетентність, технології навчання, інтерактивне навчання, лінгводидактика, мовна грамотність, інтеграція освітніх технологій.*

*Алла АНТОФІЙЧУК,  
orcid.org/0000-0001-5570-6260  
Candidate of Philological Sciences,  
Associate Professor at the Department of Modern Ukrainian Language  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
(Chernivtsi, Ukraine) avonofaga@ukr.net*

## FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF LEARNERS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

*The relevance of the study lies in the need to improve the process of forming the communicative competence of students in the context of reforming the educational system and the development of the information society. Effective communication is an important component of the integration of the individual into society and professional activity, which is of particular importance in the modern context, when students face new challenges, including the use of technology and adaptation to changes in the social and emotional environment. Improving approaches to the formation of communicative competence is also an important task for the development of critical thinking and intercultural communication.*

*The purpose of the article is to study the current methods of developing students' communication skills in Ukrainian language classes and to identify effective approaches to improving this process. Attention is focused on the integration of innovative technologies, such as information and communication technologies (ICT), and pedagogical tools that promote the active involvement of students in the learning process.*

*The research methods include an analysis of scientific literature, a study of the influence of psychological and pedagogical factors on the development of communication skills, as well as a comparison of the results of surveys of respondents of different levels of education aged 18 to 45. The article discusses interactive teaching methods, role-playing games, the use of digital platforms and mobile applications to improve communication competence.*

*The results of the study showed that the communicative competence of students largely depends on their motivation, emotional state and interaction with teachers and peers. An important role in the development of these skills is played by modern technologies that allow individualising the learning process and improving speech practice.*

*The conclusions show that the successful development of communicative competence requires an integrated approach that includes a combination of traditional methods and innovative technologies.*

*Prospects for further research are related to improving approaches to the integration of information and communication technologies into the educational process, as well as to studying the impact of these technologies on learning outcomes in different educational contexts, especially in war and post-war reconstruction.*

**Key words:** *communicative competence, teaching technologies, interactive learning, linguodidactics, language literacy, integration of educational technologies.*

**Постановка проблеми.** Розвиток комунікативних навичок на уроках української мови – важливий компонент сучасної освіти, адже вміння спілкуватися допомагає людині успішно взаємодіяти з іншими, інтегруватися в суспільство та досягати успіху в різних сферах життя. Проблема комунікативної компетентності набуває особливого значення в умовах глобалізації інформаційного суспільства, де швидкий обмін інформацією та її ефективне використання стають ключовими чинниками успіху. Формування цієї компетентності передбачає не лише розвиток мовленнєвих навичок, а й оволодіння культурними, соціальними й емоційними аспектами комунікації. Тому вивчення української мови слугує засобом для розвитку критичного мислення, вміння аргументувати та переконливо висловлювати свої думки.

Наукові дослідження в галузі педагогіки та лінгвістики зорієнтовані на важливість формування комунікативної компетентності як одного з ключових завдань мовної освіти. Практичне виконання цього завдання на уроках української мови передбачає застосування сучасних методик навчання, інтерактивних форм роботи та створення умов для розширення комунікативних можливостей здобувачів освіти.

У реаліях сьогодення проблема формування комунікативної компетентності набуває особливого значення в контексті збереження національної ідентичності та розвитку мовної культури здобувачів освіти. Отже, це питання пов'язане не лише з практичними завданнями освіти, але й з науковими проблемами, що потребують подальшого вивчення та впровадження в навчальний процес.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання формування комунікативної компетентності здобувачів освіти на уроках української

мови досліджено в працях багатьох науковців. Мазурок М. та Саприкіна О. (Мазурок, Саприкіна, 2022) вказують на важливість сторітелінгу як одного з ефективних інструментів розвитку комунікативних навичок, що сприяє кращому сприйняттю інформації здобувачами освіти. У фокусі дослідження Ішутіної О. та Завади Л. (Ішутіна, Завада, 2023) – розвиток комунікативної компетентності засобами сторітелінгу в процесі вивчення української мови в початкових класах.

Слинько М. (Слинько, 2022) акцентує увагу на загальному підході до формування комунікативних навичок, відзначаючи необхідність використання інтерактивних методів у Новій українській школі. Шевчук З. (Шевчук, 2023) досліджує аспекти формування й розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти під час вивчення української мови за професійним спрямуванням.

Подановська Г. (Подановська, 2020) описує модель формування комунікативної компетентності в початковій освіті, детально розглядаючи дидактичні аспекти цього процесу. Помирча С., Ішутіна О. та Хващевська О. (Помирча, Ішутіна, Хващевська, 2021) аналізують структуру риторичної компетентності, яка є важливим складником комунікативної компетенції.

Фенцик О. та Степанюк Б. (Фенцик, Степанюк, 2022) досліджують мовленнєвий розвиток учнів початкової школи на уроках української мови, виокремлюючи ключові напрямки цього процесу. Наукова розвідка Стрельбицької О. та Подолук С. (Стрельбицька, Подолук, 2019) присвячена аналізу особливостей формування мовленнєвої культури учнів в умовах сучасних освітніх реформ, що є підґрунтям формування комунікативних навичок.

Подановська Г. та Пеленська Н. (Подановська, Пеленська, 2023) розглядають дидактично-методичні умови формування комунікативної компетентності на основі взаємозв'язку між уроками літературного читання та роботою з книжкою. Яремій Л. (Яремій, 2023) підкреслює роль гейміфікації у формуванні комунікативної компетентності, відзначаючи, що такі підходи сприяють кращій взаємодії між учнями та вчителем.

Аналізові віртуальної комунікації в педагогіці з огляду на актуальність такого способу спілкування в умовах сьогодення присвячене наукове дослідження Бойко О. (Бойко, 2022). Авторка акцентує на необхідності застосування віртуальних засобів комунікації як інструменту, що сприяє розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Страшко І. (Страшко, 2015) досліджує блогосферу як новий простір соціокультурної комунікації, особливо у сфері мовної освіти. На переконання дослідниці, використання блогів як платформи для взаємодії та комунікації сприяє розвитку комунікативних навичок і розширенню мовної практики учнів у нових медіасередовищах.

Незважаючи на значну кількість досліджень, залишаються невирішеними питання дослідження концептуальних підходів до формування комунікативної компетентності в сучасній освітній системі, визначення структурних компонентів комунікативної компетентності, необхідних для успішного оволодіння українською мовою, дослідження сучасних методів та технологій, які сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності на уроках української мови, аналізу психолого-педагогічних чинників, що впливають на розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти.

**Метою статті** є дослідження процесу формування комунікативної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови та обґрунтування сучасних підходів до цього завдання в умовах реформування освітньої системи.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Здійснити огляд та систематизацію концептуальних підходів до формування комунікативної компетентності в сучасній освітній системі.

2. Визначити структурні компоненти комунікативної компетентності, необхідні для успішного оволодіння українською мовою.

3. Дослідити сучасні методи та технології, які сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності на уроках української мови.

4. Проаналувати психолого-педагогічні чинники, що впливають на розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти.

5. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення навчального процесу з метою підвищення рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Формування комунікативної компетентності є одним з ключових завдань сучасної освітньої системи, що охоплює всі рівні навчання. У процесі глобалізації, активного розвитку інформаційних технологій та збільшення культурних обмінів ефективна комунікація стає важливим складником професійної та особистої реалізації кожної людини. Комунікативна компетентність охоплює не лише мовленнєві навички, але й здатність до міжкультурного спілкування, адаптації в різних соціальних контекстах, а також критичне мислення й здатність обґрунтовувати й аргументувати власні судження й умовиводи. А отже, формування цієї компетентності стає стратегічним завданням освітніх інституцій. Основні концептуальні підходи до формування комунікативної компетентності в сучасній освітній системі представлено в табл. 1.

В умовах сьогодення застосування цих підходів на різних рівнях освіти сприяє створенню навчального середовища, яке відповідає потребам сучасного суспільства. Використання ІКТ та індивідуалізації дозволяє врахувати специфічні вимоги кожного здобувача освіти, тоді як комунікативний і контекстуальний підходи допомагають адаптувати знання до реальних життєвих ситуацій. Така комплексна інтеграція методів забезпечує всебічний розвиток комунікативної компетентності, що є ключовим аспектом освітньої реформи. Багаторівнева структура формування комунікативної компетентності представлена на рис. 1.

Основи знань включають базові мовленнєві навички, що є початковою сходинкою у розвитку комунікації. Когнітивні процеси спрямовані на розвиток мислення, що дозволяє більш глибоко аналізувати інформацію та будувати аргументовану позицію. Емоційно-соціальні навички є основою формування здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми, зокрема через розвиток емпатії та навичок слухання. Технологічна компетентність, яка в сучасних умовах передбачає активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, є невід'ємною частиною освітнього процесу, оскільки вона дозволяє не лише обмінюватися інформацією, але й створювати нові форми взаємодії в цифровому середовищі. Завер-



**Концептуальні підходи до формування комунікативної компетентності в сучасній освітній системі**

Підхід	Опис	Особливості застосування в освіті
Діяльнісний	Орієнтований на розвиток практичних навичок через виконання різноманітних завдань та проєктів в реальних або змодельованих умовах	Використання активних методів навчання, таких як дебати, дискусії, рольові ігри
Комунікативний	Спонукає до інтерактивного спілкування, обміну інформацією та досвідом між учасниками освітнього процесу	Спрямований на розвиток здатності до аргументованого вираження думок і активного слухання
Контекстуальний	Навчання в умовах, що моделюють реальні соціальні та професійні ситуації, які можуть виникати в майбутньому	Включає кейс-метод, аналіз життєвих ситуацій, симуляції, застосування інформаційних технологій
Індивідуалізований підхід	Застосування персоналізованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти	Використання гнучких програм, адаптація завдань до рівня підготовки та інтересів здобувачів освіти
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	Інтеграція цифрових платформ і засобів для розвитку комунікативних навичок, підвищення мотивації до навчання та активізації освітнього процесу	Використання інтерактивних освітніх платформ, соціальних мереж, електронної пошти, вебінарів

Джерело: сформовано автором на підставі (Слинько, 2023; Шевчук, 2023; Подановська, 2020; Гарбар та Гарбар, 2021)

шальним етапом є розвиток професійних компетенцій, що дають можливість здобувачам освіти застосовувати набуті в процесі навчання знання, уміння та навички у професійних умовах, у тому числі вирішувати складні комунікативні завдання та конфліктні ситуації (Мазурок, Саприкіна, 2022; Ішутіна, Завада, 2023).

Структурні компоненти комунікативної компетентності, необхідні для успішного оволо-

діння українською мовою, охоплюють комплекс взаємопов'язаних умінь, знань та навичок, які формують основу ефективної мовленнєвої діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграють лінгвістичні, соціолінгвістичні та прагматичні складники, що разом створюють багаторівневу систему, здатну забезпечити результативну комунікацію в різних життєвих та професійних ситуаціях (табл. 2).



**Рис. 1. Багаторівнева структура формування комунікативної компетентності**

Джерело: власна розробка автора

Таблиця 2

## Структурні компоненти комунікативної компетентності

Компонент	Опис	Приклади реалізації у навчанні
Лінгвістична компетенція	Здатність правильно використовувати граматичні, лексичні та фонетичні норми мови	Використання граматичних вправ, поповнення лексичного запасу, тренування вимови
Соціолінгвістична компетенція	Вміння адаптувати мову відповідно до соціального та культурного контексту	Моделювання комунікації в різних соціальних ситуаціях, врахування культурних норм
Прагматична компетенція	Здатність ефективно досягати комунікативних цілей, будуючи мовленнєві стратегії	Створення ситуацій для дискусій, формування навичок аргументації та ведення переговорів

Джерело: сформовано автором на підставі (Яремій, 2022; Курпученко, 2021; Shlenova, 2023)

Лінгвістична компетенція як основа мовної підготовки забезпечує здобувачів знаннями граматики, лексики та вимови, що дозволяє коректно формулювати висловлювання. Соціолінгвістична компетенція є важливою для адаптації мовлення до соціальних та культурних умов, що необхідно для успішної комунікації у різних сферах. Прагматична компетенція забезпечує досягнення комунікативних цілей за допомогою відповідних мовленнєвих стратегій, що дозволяє здобувачам освіти бути ефективними у спілкуванні, як у неформальних, так і в професійних ситуаціях.

Формування комунікативної компетентності на уроках української мови – важливе завдання сучасної освіти, яке потребує системного підходу, що базується на конструктивній синергії традиційних та інноваційних методів навчання. Основним аспектом слугує інтеграція навчання мовлення у реальні комунікативні ситуації, що дозволяє здобувачам освіти не лише опанувати

мовні норми, але й розвивати вміння спілкуватися в різних соціальних і професійних мовленнєвих ситуаціях. Сучасні технології суттєво змінюють процес формування комунікативної компетентності, створюючи нові можливості для індивідуалізації та інтенсифікації навчання. З огляду на це важливим вбачаємо використання різноманітних підходів й інструментів для розвитку навичок спілкування (табл. 3).

В сучасних умовах рольові ігри та інтерактивне навчання використовуються для створення більш динамічної атмосфери на заняттях, що дозволяє здобувачам освіти практикувати мовні навички у ситуаціях, максимально наближених до реального життя. Це сприяє розвитку здатності до швидкого реагування та формування аргументованих відповідей. Проектна діяльність допомагає інтегрувати мовленнєві навички у практичні завдання, що вимагають міжособистісної комунікації та співпраці. Цифрові технології відіграють

Таблиця 3

Методи формування комунікативної компетентності	Опис методу	Очікувані результати навчання
Рольові ігри	Створення мовленнєвих ситуацій, що моделюють реальні комунікативні контексти	Формування вміння спонтанно реагувати на ситуації, аргументувати свої думки
Методи інтерактивного навчання	Використання групової роботи, дискусій, дебатів для розвитку комунікативних навичок	Розвиток навичок взаємодії, активного слухання, критичного мислення
Використання цифрових технологій	Застосування навчальних платформ, мобільних додатків, інтерактивних вправ	Підвищення мотивації, інтеграція цифрових навичок, розвиток автономності
Проектна діяльність	Виконання довготривалих завдань з акцентом на дослідницьку, творчу або практичну діяльність	Здатність працювати в команді, застосовувати мовні знання в реальних комунікативних ситуаціях

Джерело: сформовано автором на підставі (Стрельбицька, Подолук, 2022; Шевчук, 2023; Курпученко et al., 2021; Shlenova, 2023)

ключову роль у підвищенні мотивації та автономії, дозволяючи самостійно контролювати власний прогрес у навчанні.

У сучасному освітньому просторі, зокрема в аспекті розвитку комунікативної компетентності особливе місце відведено цифровим технологіям. Новітні платформи та додатки, що їх використовують на уроках української мови, уможливають інтегрування різних видів навчальних матеріалів, таких як тексти, аудіо- та відеоматеріали, завдання з автоматизованою перевіркою та зворотним зв'язком. Це дає змогу здобувачам освіти не лише пасивно засвоювати інформацію, а й активно брати участь у процесі навчання через симуляції, інтерактивні вправи та мультимедійний контент (табл. 4).

Сьогодні новітні технології стають незамінним інструментом у навчанні української мови. За допомогою мобільних додатків здобувачі освіти систематично виконують інтерактивні вправи

з можливістю миттєвого зворотного зв'язку, що сприяє швидшому засвоєнню нового матеріалу. Відеоматеріали та подкасти, які моделюють реальні життєві ситуації, сприяють розвитку мовленнєвих навичок у сприйнятті та продукуванні мови. Онлайн-платформи створюють умови для групової співпраці, що дозволяє здобувачам освіти обмінюватися ідеями, розвиваючи комунікативні здібності. Системи автоматизованого навчання сприяють персоналізації навчального процесу та розвитку самостійності, що робить процес навчання ефективнішим і гнучкішим.

Розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти – складний процес, який значною мірою залежить від психолого-педагогічних чинників (табл. 5).

Визначені чинники охоплюють як індивідуальні психологічні особливості здобувача освіти, так і соціальні та педагогічні умови, в яких відбувається навчання. Ефективний розвиток кому-

Таблиця 4

**Використання сучасних технологій для розвитку комунікативної компетентності**

<b>Використання технологій на уроках української мови</b>	<b>Опис технологій</b>	<b>Ефективність та результати</b>
Мобільні додатки для вивчення мови	Інтерактивні вправи, автоматична перевірка, миттєвий зворотний зв'язок	Підвищення мотивації, індивідуалізація навчання, розвиток мовленнєвих навичок
Відеоматеріали та подкасти	Аудіовізуальні матеріали, що моделюють реальні ситуації спілкування	Покращення розуміння мовних контекстів, розвиток навичок слухання та говоріння
Онлайн-платформи для спільної роботи	Застосування технологій для групової роботи та обговорення результатів	Розвиток навичок співпраці, обміну ідеями та комунікативної інтеракції
Системи автоматизованого навчання	Програми з адаптивними завданнями та автоматичним зворотним зв'язком	Індивідуалізація процесу навчання, стимулювання автономії

Джерело: власна розробка автора

Таблиця 5

**Психолого-педагогічні чинники, що впливають на розвиток комунікативних навичок здобувачів освіти**

<b>Психолого-педагогічні чинники</b>	<b>Опис впливу на комунікативні навички</b>
Мотивація до навчання	Висока мотивація сприяє активному залученню до процесу спілкування і розвитку мовленнєвих навичок
Емоційний стан	Емоційна стабільність допомагає ефективно взаємодіяти з іншими та сприймати нову інформацію
Самооцінка	Адекватна самооцінка підвищує впевненість у власних комунікативних здібностях
Взаємодія з викладачем	Позитивна комунікація з педагогом сприяє розвитку відкритості та бажання вільно висловлюватися
Взаємодія з однолітками	Спілкування з однолітками допомагає формувати навички колективної взаємодії та активного слухання
Соціальний контекст	Соціокультурне середовище впливає на способи спілкування та моделі мовленнєвої поведінки

Джерело: сформовано автором на підставі (Kucherenko, 2020; Harbar, 2022; Помірча, Ішутіна, Хвашевська, 2024; Фенцик, Степанюк, 2022)

нікативних навичок обумовлений мотивацією, емоційною атмосферою, рівнем самооцінки та співпрацею з викладачем і однолітками. Водночас сучасні педагогічні стратегії та підходи мають ключове значення у цьому процесі. В умовах війни психолого-педагогічні чинники формування комунікативної компетентності зазнають значних трансформацій, що створює нові виклики для освітнього процесу. Трансформація цих чинників у сучасних умовах значною мірою пов'язана з війною, що впливає як на психологічний стан здобувачів освіти, так і на організацію навчального процесу. Мотивація до навчання може значно знижуватися через стрес і невизначеність, що робить необхідним розробку нових підходів для підтримки інтересу до освітньої діяльності. Психоемоційний стан також зазнає значних змін через травматичні події, пов'язані з війною, що може впливати на здатність до ефективної комунікації. Це вимагає особливої уваги педагогів до створення емоційно комфортного середовища.

Взаємодія з викладачем набуває нових форм у контексті дистанційного навчання, де комунікація через цифрові засоби може стати бар'єром для повноцінного розвитку навичок спілкування. Водночас спілкування з однолітками обмежене, що ускладнює формування навичок колективної взаємодії. Соціальний контекст війни змінює й мовленнєві моделі, адаптуючи їх до нових реалій, що вимагає від здобувачів освіти розвитку гнучкості та здатності до адаптації у нових комунікативних умовах.

З метою визначення основних психолого-педагогічних чинників, що впливають на розвиток комунікативних навичок у сучасних умовах проведено опитування в GoogleForm, яке охоплює 300 респондентів різного віку та рівня освіти. Результати опитування дають уявлення про вплив цих чинників у кожній з вікових та освітніх груп, з використанням відсоткових показників для кількісного аналізу (табл. 6).

Аналіз результатів показав, що в кожній віковій групі притаманні різні психолого-педагогічні чинники, що впливають на розвиток комунікативних навичок. Наймолодші респонденти (віком до 18 років) визначили емоційний стан як найбільш впливовий психологічний чинник, що відображає високу чутливість здобувачів освіти до емоційного середовища під час навчання. Водночас половина з них вказала на важливість безпосередньої взаємодії з викладачами.

У віковій групі 18–25 років основним психологічним чинником, що впливає на розвиток комунікативних навичок, є самооцінка, що свідчить про важливість особистісного розвитку в цей період. Відносно педагогічного контексту, 60% респондентів цієї групи відзначили важливість соціального контексту, що включає взаємодію з одногрупниками та спільну роботу в навчальному процесі.

У респондентів віком 26–35 років мотивація стає визначальним чинником розвитку комунікативних навичок, що підтверджує їхній прагматичний підхід до навчання та професійного розвитку. Більшість респондентів цієї групи вважають використання цифрових технологій найважливішим педагогічним чинником, що свідчить про необхідність інтеграції сучасних технологій у процес навчання.

На думку респондентів віком 36–45 років, основну роль відіграє психологічна підтримка, що вказує на важливість створення позитивного середовища для навчання, особливо в умовах стресових ситуацій, таких як війна. Педагогічні методи, орієнтовані на інтерактивність, є найбільш впливовими в цій групі.

Найстарші респонденти (віком понад 45 років) визначили емоційну стабільність як ключовий психологічний чинник, що впливає на комунікативні навички, тоді як 80% відзначили проектну діяльність як найбільш ефективний педагогічний підхід.

Таблиця 6

**Результати опитування щодо визначення основних психолого-педагогічних чинників, що впливають на розвиток комунікативних навичок**

Вік респондентів	Кількість респондентів	Основний психологічний чинник	Основний педагогічний чинник
До 18 років	60 (20%)	Емоційний стан (45%)	Взаємодія з викладачем (50%)
18–25 років	105 (35%)	Самооцінка (40%)	Соціальний контекст (60%)
26–35 років	75 (25%)	Мотивація (55%)	Використання цифрових технологій (65%)
36–45 років	45 (15%)	Психологічна підтримка (50%)	Інтерактивні методи (70%)
Понад 45 років	15 (5%)	Емоційна стабільність (60%)	Проектна діяльність (80%)

*Джерело: власна розробка автора*

Отримані результати підтверджують, що кожна вікова група має свої унікальні потреби та фактори впливу на розвиток комунікативних навичок, що повинно бути врахованим під час розробки навчальних програм. Війна посилила потребу в емоційній підтримці та стабільності, а також актуалізувала роль цифрових технологій та інноваційних методів навчання.

Наявні підходи до навчання не завжди відповідають потребам сучасного суспільства, що зумовлює необхідність переосмислення методик та інтеграції інноваційних технологій у навчальний процес. Проблеми, з якими зіштовхуються сучасні освітні заклади у процесі формування кому-

нікативних компетенцій, включають не тільки застарілі методи навчання, але й відсутність когнітивно-емоційних підходів, що враховують складність міжособистісної взаємодії у сучасному світі. Окрім цього, важливим викликом є нестача динамічних технологічних рішень, які б дозволяли моделювати складні ситуації комунікації в різних соціальних і професійних контекстах (табл. 7).

У сучасних умовах технологічних та соціальних змін удосконалення комунікативної компетенції може бути досягнуте шляхом інтеграції багаторівневих методологічних рішень. Передусім необхідно поєднати традиційні та новітні підходи, зокрема когнітивно-емоційні та техно-

Таблиця 7

**Основні проблеми та інноваційні рішення для вдосконалення комунікативної компетентності здобувачів освіти**

Проблема	Інноваційне рішення	Інструменти реалізації
Застарілі методи навчання	Упровадження моделей змішаного навчання, заснованого на когнітивно-емоційних підходах	Використання адаптивних онлайн-платформ, що змінюють контент залежно від потреб здобувача освіти
Відсутність практичних занять у реальних комунікативних контекстах	Розвиток компетенцій через симуляційні ігри, VR та AR-технології для створення реальних професійних і соціальних сценаріїв	Віртуальні навчальні платформи з інструментами для моделювання взаємодій
Відсутність емоційної грамотності в освітніх програмах	Інтеграція підходів емоційного інтелекту у навчальні плани для розвитку здатності здобувачів освіти розуміти, розпізнавати емоції та реагувати на них	Курси та тренінги з емоційної грамотності, інтеграція емоційної рефлексії у процес навчання
Недостатність когнітивних підходів до навчання	Використання когнітивних технологій, таких як нейронаука у викладанні для стимуляції активної роботи мозку	Використання додатків для тренування когнітивних здібностей, нейрофідбек
Нестача персоналізації навчання	Використання штучного інтелекту для створення індивідуальних навчальних траєкторій	Адаптивні навчальні платформи, що аналізують результати та коригують завдання

Джерело: власна розробка автора



**Рис. 2. Упровадження покрокових рішень для підвищення рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти**

Джерело: власна розробка автора

логічні, для створення мультидисциплінарного середовища, яке стимулює не лише розвиток комунікативних навичок, а й соціально-емоційних компетенцій. Реалізація цього процесу потребує системної інтеграції наступного покрокового алгоритму (рис. 2).

Алгоритм упровадження покрокових рішень для підвищення рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти базується на сучасних освітніх практиках та технологіях. На першому етапі здійснюють аналіз початкових рівнів комунікативних та емоційних компетенцій здобувачів освіти із залученням когнітивних технологій. Це дає змогу викладачам зрозуміти індивідуальні потреби кожного. Далі відбувається впровадження моделі змішаного навчання з адаптивними елементами, що дозволяє персоналізувати процес освіти. Завдяки використанню VR та AR-технологій здобувачі освіти моделюють реальні соціальні та професійні ситуації, відточуючи комунікативні навички у безпечному віртуальному середовищі. Розвиток емоційної грамотності реалізується через інтегровані курси з емоційного інтелекту, що дають можливість здобувачам освіти краще розуміти власні емоції та ефективно комунікувати з іншими. Останнім етапом є неперервна адаптація навчальних програм за допомогою інструментів штучного інтелекту, що забезпечує гнучкий зворотний зв'язок та постійне вдосконалення процесу навчання.

Такий алгоритм дозволяє комплексно вирішувати питання розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти, враховуючи як технологічні інновації, так і психологічні та емоційні аспекти навчального процесу.

**Висновки.** У статті встановлено, що формування комунікативної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови – важливий складник сучасної освітньої системи, особливо в умовах глобалізації та активного розвитку інформаційного суспільства. Основна увага приділена розвитку мовних, соціальних, емоційних та критичних навичок, необхідних для ефективної інтеграції в соціум.

Основні проблеми полягають у неактуальності деяких традиційних методик навчання, недостатній їх адаптації до сучасних умов, а також відсутності ефективних інтерактивних і технологічних підходів до формування комунікативної компетентності. Важливим викликом визначено недостатність психолого-педагогічної підтримки здобувачів освіти в умовах війни.

Рекомендовано розширити використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), інтерактивних методик, а також методів, орієнтованих на індивідуальні потреби здобувачів освіти. Перспективи подальших досліджень передбачають аналіз ефективності інтеграції новітніх освітніх технологій та підходів в українських освітніх закладах, зокрема в умовах змін соціального і культурного контексту, спричинених війною.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. Віртуальна комунікація як педагогічна проблема. *Modern research in world science* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2022. С. 420–426. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-4.10.22.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Гарбар І., Гарбар А. Формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4 (40). С. 29–34. URL: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d85d819-37d2-45f3-ac00-4870fb4d15ba/content> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Ішутіна О., Завада Л. Технологія розвитку комунікативної компетентності засобами сторітелінгу на уроках української мови в 4 класі. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2023. 19. С. 53–63. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/285665> (дата звернення: 12.09.2024).
4. Мазурок М., Саприкіна О. Сторітелінг як ефективний інструмент формування комунікативної компетентності здобувачів освіти Нової української школи. *Молодь і ринок*. 2022. № 1/199. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254106> (дата звернення: 12.09.2024).
5. Подановська Г. Модель формування комунікативної компетентності учнів на уроках літературного читання у початковій школі. *Eurasian scientific congress* : Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. P. 258–264. URL: [https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35073/1/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS\\_9-11.08.20.pdf#page=258](https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35073/1/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS_9-11.08.20.pdf#page=258) (дата звернення: 12.09.2024).
6. Подановська Г. Пеленська Н. Дидактично-методичні умови формування комунікативної компетентності на основі взаємозв'язку уроків літературного читання та роботи з книжкою. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 4(22). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4\(22\)-242-254](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4(22)-242-254) (дата звернення: 13.09.2024).
7. Помірча С., Ішутіна О., Хващевська О. Сутність, зміст і структура риторичної компетентності здобувачів початкової освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2024. № 21. С. 111–120. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.21.2024.307976>
8. Слинько М. Формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах Нової української школи. *Педагогічні науки та освіта*. 2022. С. 77–82. URL: [https://znayshov.com/FR/19168/Ped\\_nauka\\_XXXVIII\\_XXXIX-78-83.pdf](https://znayshov.com/FR/19168/Ped_nauka_XXXVIII_XXXIX-78-83.pdf) (дата звернення: 13.09.2024).



9. Страшко І. Блогосфера як новий простір соціокультурної комунікації у сфері мовної освіти. *Гілея* : науковий вісник. 2015. Вип. 101. С. 400–404. URL: <https://enpuii.npu.edu.ua/handle/123456789/9174> (дата звернення: 13.09.2024).
10. Стрельбицька О. Подолук С. Специфіка формування мовленнєвої культури здобувачів освіти в умовах новітніх реформ. *Академічні студії. Серія. «Педагогіка»*. 2022. № 2. С. 99–105. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.14> (дата звернення: 13.09.2024).
11. Фенцик О. Степанюк Б. Мовленнєвий розвиток здобувачів початкової освіти на уроках української мови: зміст та основні його напрями. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (12–13 травня 2022 р., м. Мукачево). Мукачево : Вид-во МДУ, 2022. С. 202–204. URL: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9795/1/Speech\\_development\\_of\\_students.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9795/1/Speech_development_of_students.pdf) (дата звернення: 13.09.2024).
12. Шевчук З. Формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2023. № 35. С. 207–219. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/300770> (дата звернення: 13.09.2024).
13. Яремій Л. Гейміфікація в освітньому процесі: за та проти. *Педагогічна освіта у світлі реформ та викликів* : матеріали Третньої (III) Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 13–14 квітня 2023 року). Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. С.49-51. URL: [https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zbirnyk-materialiv\\_2023.pdf#page=50](https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zbirnyk-materialiv_2023.pdf#page=50) (дата звернення: 13.09.2024).
14. Kucherenko et al. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2021. Vol. 13, no. 4. P. 16–27. URL: <https://doi.org/10.5815/ijmecs.2021.04.02> (date of access: 13.09.2024).
15. Shlenova M. Analysis of effective methods of forming ukrainian-language communicative competence in foreign students. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 211–213.
16. Technological Principles of the Formation of a Pupil's Communicative Competence / I. Kucherenko et al. *Revista Romaneascapentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12, no. 1, Sup. 1. P. 126–146. URL: <https://doi.org/10.18662/rem/12.1sup1/227> (date of access: 12.09.2024).

#### REFERENCES

1. Boiko O. (2022) Virtualna komunikatsiia yak pedahohichna problema. [Virtual communication as a pedagogical problem] Modern research in world science: materialy VII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Lviv: SPC "Sci-conf.com.ua". 420–426. Available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-4.10.22.pdf> (Accessed: 12 September 2024). [in Ukrainian].
2. Harbar I., Harbar A. (2021) Formuvannia movlennnevo-komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv na zaniattiakh z ukrainskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam). [Formation of speech-communicative competence of students in Ukrainian language classes (by professional orientation)] Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. 4 (40). 29–34. Available at: <https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8d85d819-37d2-45f3-ac00-4870fb4d15ba/content> (Accessed: 12 September 2024). [in Ukrainian].
3. Ishutina O., Zavada L. (2023) Tekhnolohiia rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti zasobamy storitellinhu na urokakh ukrainskoi movy v 4 klasi. [Technology for developing communicative competence through storytelling in 4th grade Ukrainian language lessons] Profesiina pedahohika: teoretychni i metodychni aspekty. 19. 53–63. Available at: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/285665> (Accessed: 12 September 2024). [in Ukrainian].
4. Mazurok M., Saprykina O. (2022) Storitellinhy yak efektyvnyi instrument formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity Novoi ukrainskoi shkoly. [Storytelling as an effective tool for forming the communicative competence of students of the New Ukrainian School] Molod i rynek. 1/199. Available at: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254106> (Accessed: 12 September 2024). [in Ukrainian].
5. Podanovska H. (2020) Model formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv na urokakh literaturnoho chytannia u pochatkovii shkoli. [A model for developing communicative competence in students in literature reading lessons in elementary school] Eurasian scientific congress: Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 258–264. Available at: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35073/1/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS\\_9-11.08.20.pdf#page=258](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35073/1/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS_9-11.08.20.pdf#page=258) (Accessed: 12 September 2024). [in Ukrainian].
6. Podanovska H., Pelenska N. (2023) Dydaktychno-metodychni umovy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti na osnovi vzaiemozviazku urokiv literaturnoho chytannia ta roboty z knyzhkoiu. [Didactic-methodological conditions for the formation of communicative competence based on the interrelation of literary reading lessons and work with a book] Perspektyvy ta innovatsii nauky. 4(22). Available at: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4\(22\)-242-254](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4(22)-242-254) (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
7. Pomyrcha C., Ishutina O., Khvashchevska O. (2024) Sutnist, zmist i struktura rytorychnoi kompetentnosti zdobuvachiv pochatkovoї osvity. [The essence, content, and structure of rhetorical competence of elementary education students] Profesiina pedahohika: teoretychni i metodychni aspekty. 21. 111-120. Available at: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.21.2024.307976> (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
8. Slynko M. (2022) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly. [Formation of communicative competence of primary school students in the conditions of the New Ukrainian School] Pedahohichni nauky ta osvita. 77–82. Available at: [https://znayshov.com/FR/19168/Ped\\_nauka\\_XXXVIII\\_XXXIX-78-83.pdf](https://znayshov.com/FR/19168/Ped_nauka_XXXVIII_XXXIX-78-83.pdf) (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].

9. Strashko I. (2015) Blohosfera yak novyi prostir sotsiokulturnoi komunikatsii u sferi movnoi osvity. [The blogosphere as a new space for socio-cultural communication in the field of language education] *Hileia : naukovyi visnyk*. 101. 400–404. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9174> (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
10. Strelbytska O., Podoliuk S. (2022) Spetsyfika formuvannia movlennevoyi kultury zdobuvachiv osvity v umovakh novitnikh reform. [The specifics of forming the speech culture of education seekers under the conditions of new reforms] *Akademichni studii. Seriiia "Pedahohika"*. 2. 99–105. Available at: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.14> (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
11. Fentsyk O., Stepaniuk B. (2022) Movlennevyi rozvytok zdobuvachiv pochatkovoї osvity na urokakh ukrainskoi movy: zmist ta osnovni yoho napriamy. [Speech development of primary education students in Ukrainian language lessons: content and main directions] *Suchasni tendentsii rozvytku nauky y osvity v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh protsesiv: zbirnyk tez dopovidei za materialamy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12–13 travnia 2022 r., m. Mukachevo)*. Mukachevo: Vyd-vo MDU. 202–204. Available at: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9795/1/Speech\\_development\\_of\\_students.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9795/1/Speech_development_of_students.pdf) (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
12. Shevchuk Z. (2023) Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity na zaniattiakh z ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam. [Formation of communicative competence of higher education seekers in Ukrainian language classes by professional orientation] *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 35. 207–219. Available at: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/300770> (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
13. Yaremyi L. (2023) Heimifikatsiia v osvitnomu protsesi: za ta proty. [Gamification in the educational process: pros and cons] *Pedahohichna osvita u svitli reform ta vyklykiv: materialy Tretioi (III) Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh (m. Lviv, 13–14 kvitnia 2023 roku)*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 49–51. Available at: [https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zbirnyk-materialiv\\_2023.pdf#page=50](https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/05/Zbirnyk-materialiv_2023.pdf#page=50) (Accessed: 13 September 2024). [in Ukrainian].
14. Kyrpychenko O., Pushchyna I., Kichuk Y., Shevchenko N. Luchaninova O., & Koval V. (2021). Communicative competence development in teaching professional discourse in educational establishments. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 13(4), 16–27. <https://doi.org/10.5815/ijmecs.2021.04.02> [in English].
15. Shlenova M. (2023) Analysis of effective methods of forming Ukrainian-language communicative competence in foreign students. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia": Seriiia "Filolohiia"*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. 17(85). 211–213. [in English].
16. Kucherenko I., Mamchur L., Mamchur Y., & Bidyuk N. (2020). Technological principles of the formation of a pupil's communicative competence. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12 (1Sup1), 126–146. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/227> [in English].

**Кіра БАЙША,**

*orcid.org/0000-0002-4633-7579*

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцентка кафедри галузевого перекладу та іноземних мов  
Херсонського національного технічного університету  
(Херсон, Україна) bayshakira@gmail.com*

**Лариса СІДЕЛЬНИКОВА,**

*orcid.org/0000-0001-7182-2923*

*доктор економічних наук, професор,  
завідувачка кафедри фінансів, обліку та оподаткування  
Херсонського національного технічного університету  
(Херсон, Україна) larisa1907s@gmail.com*

## ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКЦІЇ ЯК ЖАНРУ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

*У статті проаналізовано особливості лекції як жанру наукового стилю в аспектах інформативності, ілюстративності, інтерактивності і адаптивності. Охарактеризовано ключові аспекти перекладу лекції з англійської мови на українську у відповідності до різних видів інформації, які вона містить: когнітивна (фактологічна), емоційна, оперативна.*

*Визначено відмінні особливості когнітивної складової англійської лекції: активне використання засобів діалогічності, чітке позначення тематичних зв'язків і переходів за допомогою риторичних питань, систематизація та узагальнення інформації для ясності і чіткості. Обґрунтовано, що при перекладі цього виду інформації доцільно використовувати такі мовні засоби: терміни, аббревіатури, нейтральна лексика, складні слова, пасивні конструкції, що забезпечують об'єктивність подання інформації, високий рівень абстрактності.*

*Продемонстровано ключові особливості передачі емоційної інформації при перекладі: наявність емоційних елементів, інверсії, використання підсилювальних слів, словосполучень і конструкцій, часте вживання порівнянь для наочного та детального опису об'єкта, факту, явища, адекватний переклад мовних метафор, наявність авторських метафор для надання аргументації більшої переконливості викладу тих чи інших фактів, адекватний переклад мовних метонімії, переважне опущення контекстуальних метонімії та епітетів образності шляхом заміни слів із емоційним забарвленням нейтральними синонімами.*

*Визначено ситуації використання оперативної інформації: звернення до слухачів – спонукання до дії, питання до слухачів з метою перевірки знань, заклик перевірити самостійно факти. Акцентовано, що успішність лекції залежить не тільки від якості перекладу, але і від багатьох інших факторів, зокрема кваліфікації лектора, підготовленості матеріалу та залученості аудиторії.*

**Ключові слова:** *переклад, науковий стиль, лекція, когнітивна інформація, емоційна інформація, оперативна інформація.*

**Kira BAYSHA,**

*orcid.org/0000-0002-4633-7579*

*Candidate of Pedagogical Sciences,  
Associate Professor at the Department of Specialized Translation and Foreign Languages  
Kherson National Technical University  
(Kherson, Ukraine) bayshakira@gmail.com*

**Larysa SIDELNYKOVA,**

*orcid.org/0000-0001-7182-2923*

*Doctor in Economics, Professor,  
Head of Department of Finance, Accounting and Taxation  
Kherson National Technical University  
(Kherson, Ukraine) larisa1907s@gmail.com*

## SPECIAL POINTS OF TRANSLATING A LECTURE AS A GENRE OF SCIENTIFIC TEXT

*The article analyses the features of the lecture as a genre of scientific style in the aspects of informativeness, illustrativeness, interactivity and adaptability. The key aspects of translating a lecture from English into Ukrainian are characterised according to the different types of information it represents cognitive (factual), emotional, and operational.*

*The specific features of the cognitive component of an English-language lecture are identified: active use of dialogic tools, clear indication of thematic connections and transitions with the help of rhetorical questions, systematisation and generalisation of information for clarity and intelligibility. It is argued the following linguistic tools should be used in the translation of this type of information: terms, abbreviations, neutral vocabulary, complex words, passive constructions that ensure the objectivity of information presentation and a high level of abstraction.*

*The key features of emotional information conveyed in translation are demonstrated: the presence of emotional elements, inversion, the use of reinforcing words, phrases and constructions, frequent use of comparisons for a clear and detailed description of an object, fact, phenomenon, adequate translation of linguistic metaphors, the presence of author's metaphors to provide arguments for a more convincing presentation of certain facts, adequate translation of linguistic metonymies, preferential omission of contextual metonymies and epithets of imagery by replacing words with emotional connotations.*

*The cases of using operational information are identified: an appeal to the audience – a stimulus to action, questions to the listeners to test their knowledge, an invitation to check the facts independently. It is highlighted that the success of a lecture depends not only on the quality of translation, but also on many other factors, including the lecturer's qualifications, material preparation and engagement of the listeners.*

**Key words:** translation, scientific style, lecture, cognitive information, emotional information, operational information.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішній день у сфері перекладу набуває актуальності вивчення особливостей наукових жанрів та їх перекладу з урахуванням специфіки наукового тексту, загальномовних питань і вузької термінології. Наукові тексти характеризуються особливим стилем написання, складністю у сприйнятті і формально-логічним стилем. Лінгвістично, такі тексти мають свою унікальну граматику, стилістику та лексичне наповнення. Переклад таких текстів зазвичай вимагає бази фонових знань з відповідної тематики, що вже сформувався.

Одним з видів наукового тексту є лекція, яка належить до класичного жанру красномовства. У сучасних умовах цей жанр зазнає змін, що призводить до трансформації деяких його інституційних характеристик. Проте лекції досі залишаються однією зі стандартних форм викладання теоретичних основ, які є невід'ємною частиною навчального процесу та популяризації певного наукового напрямку. Наразі англійська мова є майже універсальною мовою науки, тому важливо звертати увагу на особливості перекладу лекцій як наукових текстів з англійської на українську мову.

**Аналіз досліджень.** Сучасна лінгвістика досягла значних успіхів у дослідженні наукового стилю текстів, зокрема лекцій. Зайцев О.Б. (Зайцев, 2001: 8–9) виділяє такі особливості наукового стилю на різних рівнях, як порядок слів, переважання пасивних конструкцій та складнопідрядних речень із ознаками мети, причини, наслідку, результату, використання слів лише у прямому значенні, точність і лаконічність наукового стилю. Карабан В.І. акцентує увагу на таких рисах наукового стилю, як ясність, точність, лаконічність, логічність (Карабан, 2004: 207), а Селігей П. визначає стислість як розумне співвідношення інформативності та надлишковості (Селігей, 2016: 417).

Горошкіна О.М. зазначає, що існує понад 50 жанрів наукового стилю, і пропонує детальну

класифікацію жанрів наукових текстів, розділяючи їх на: – ядерні (наукова стаття, науково-технічний звіт, монографія, дисертація); – суміжні (підручник, довідник, рецензія, анотація, реферат, тези, рекомендаційна рецензія) (Горошкіна, 2013: 20). Ф.С. Бацевич серед жанрів англомовних наукових текстів виділяє оглядові та експериментальні статті, матеріали наукових конференцій, наукові статті, інтерв'ю, анотації, рецензії, наукові та технічні розробки, монографії, заявки на отримання грантів, традиційна та електронна наукова кореспонденція, науково-технічні звіти, дисертації. (Бацевич, 2009: 35).

Кожен жанр наукового тексту має свої відмінності, проте дослідження показують, що незважаючи на науковість лекційних текстів, автор чи лектор неминуче використовує свій власний стиль викладу, доповнюючи його виразними засобами. Селіванова О.О. підтверджує наявність авторської оцінки фактів, явищ, аргументації, особистої позиції, а також емоційного ставлення до фактів і тез (Селіванова, 2006: 298). Таким чином, **метою статті** є аналіз особливостей лекції як жанру наукового стилю та її перекладу з англійської на українську мову.

**Виклад основного матеріалу.** Лекція як жанр наукового тексту має свої унікальні риси, що вирізняють її серед інших наукових жанрів. Основними з них є усний характер подання матеріалу, орієнтація на слухачів, чітка структура та використання візуальних засобів для пояснення складних концепцій. Незважаючи на основну інформаційну мету, лекція одночасно реалізує комплекс комунікативних інтенцій, спрямованих на активізацію інтелектуально-мовленнєвої діяльності аудиторії. Цей складний жанр, як засіб передачі знань у навчанні, неможливий без виконання завдань пробудження інтересу слухачів та їх переконання. Отже, лекція, вибудовуючи систему знань, переконуючи та активізуючи пізнавальну діяльність, має на меті формування світогляду студентів.

Лекціям властиві всі ознаки монологічного мовлення: попередній відбір матеріалу та обмірковування промови, послідовне викладення думок однією особою, відсутність зміни мовних ролей. Це часто сприяє формальному віднесенню лекцій лише до жанрів наукового дискурсу (Зарівна, 2011: 98). Метою створення навчальної лекції є не вирішення наукової проблеми, а передача знань студентам. Такий текст будується з урахуванням аудиторії, що є підставою для віднесення його до педагогічного типу дискурсу.

Навчальна лекція – це інформативний жанр професійної педагогічної мови, що являє собою розгорнутий підготовлений діалогізований усний монолог на визначену тему, який містить особливим чином організовану навчально-наукову інформацію, а також запис цього викладу (Іванов, 2005). Лекція має чітку структуру, яка допомагає аудиторії легше сприймати інформацію. Зазвичай вона складається з вступу, основної частини та висновку. Використання відеоматеріалів, слайдів, графіків та інших візуальних засобів допомагає краще пояснювати складні концепції, робить лекцію більш наочною та цікавою. Сучасні лекції часто включають інтерактивні елементи, такі як питання до аудиторії, обговорення та використання електронних ресурсів для спільної роботи.

На підставі проаналізованих праць можемо виокремити такі особливості лекції як жанру:

1) Мета та цілі: лекція зазвичай має на меті інформувати та освітити слухачів щодо певної теми. Вона може мати освітню мету (навчити новим знанням), мотиваційну (підштовхнути до певних дій або поглядів) або інтерпретативну (розтлумачити складні концепції).

2) Авторитет лектора: лектор є носієм знань і виступає як авторитет у темі. Це часто підкріплюється його професійним статусом, науковими ступенями та досвідом. Авторитетність лектора допомагає привернути увагу та довіру слухачів.

3) Мовний стиль: лекції наукового стилю відзначаються використанням специфічної наукової термінології, чіткістю і лаконічністю висловлювань. Мовний стиль може включати як формальні, так і більш неформальні елементи, залежно від аудиторії.

4) Ілюстративність: використання прикладів, аналогій, історій та інших ілюстративних засобів допомагає зрозуміти і запам'ятати матеріал. Лектори часто використовують життєві приклади або практичні ситуації для пояснення теоретичних концепцій.

5) Підтримка інтерактивності: лекції можуть включати інтерактивні елементи, такі як питання до аудиторії, дискусії, рефлексії та практичні

вправи. Це допомагає підтримувати увагу слухачів і залучати їх до активної участі в процесі.

б) Адаптивність: лектор повинен бути гнучким і здатним адаптувати свій матеріал у відповідь на реакції аудиторії. Це може включати зміну темпу викладання, уточнення складних моментів або додавання додаткових пояснень.

Під час перекладу лекції слід враховувати такі її особливості порівняно з іншими науковими текстами:

– виклад вивченого матеріалу у вигляді послідовної розповіді педагогом-лектором;

– висока цілеспрямованість та значна інформативність;

– можливе виявлення особистого ставлення педагога до матеріалу: з одного боку, це передача теоретичних знань, чітке дотримання змісту, з іншого – наявність емоційного забарвлення та виразності мови;

– передача не лише наукової інформації, а й можливість висвітлення проблем, взаємозв'язків та формування вміння робити висновки;

– представлення у вигляді зразка розповіді – монологу для слухачів, що включає логіку викладу, факти, зміст, тези та відповіді на запитання.

Текст лекції містить три види інформації: оперативну, когнітивну (фактологічну) та емоційну. Це вимагає різних підходів до перекладу такого типу наукового тексту, як лекція. Когнітивна інформація є розпізнаваною, отриманою і згодом інтерпретованою інформацією. У перекладі цей термін використовується для позначення об'єктивних відомостей та фактів. Будь-яка когнітивна інформація має три характеристики: об'єктивність, абстрактність та компресивність (Бабич, 2002). Її передача забезпечується за допомогою еквівалентного перекладу іноземної лекції українською мовою, у тексті якої особлива увага приділяється термінам та аббревіатурам. При їх перекладі часто використовуються:

– калькування:

*The general cognitive competence of a person includes structural (declarative) and precedent knowledge. – Загальна когнітивна компетенція людини включає структурне (декларативне) і прецедентне знання.*

– транслітерація:

*There are lots of versions why the state was called "Rus". Some people consider that the word "Rus" formed from the name of the river Ros where Slavonic tribes lived. Other interesting version is that "Rus" comes from "rusiy" – the way they call light-haired people here. – Існує багато версій того, чому держава називалася «Русь». Дехто вважає, що слово «Русь» походить від назви річки Рось, де мешкали*

слов'янські племена. Згідно з іншою цікавою версією «Русь» походить від слова «русявий» – так називали тут світловолосих людей.

Значення пасивності зберігається і перекладається зазвичай українською за допомогою зворотних дієслів.

*One should carefully select words and expressions in translating a foreign text. – Необхідно ретельно підбирати слова та висловлювання під час перекладу іноземного тексту.*

У англійському варіанті займенник *one* висловлює неозначено-особове значення. Українською мовою воно перекладається за допомогою неозначено-особового речення.

*The application of electromagnetic effects to daily life has changed the world. For example, the installation of electric lighting in city streets has almost eliminated the previously so common night assaults. – Застосування електромагнітних ефектів до повсякденного життя змінило світ. Наприклад, установка електричного освітлення на вулицях міста майже ліквідувала раніше поширені нічні напади (Зарівна, 2011: 97).*

Основною рисою лекції все ж таки є науковість, тому в мові лекторів часто спостерігається підвищена номінативність, характерна для наукового дискурсу.

*... These and all other electrical devices exploit the fact that charges can flow in metals and, in particular, that electromagnetic energy can be transformed:*

*– into light – as in lamps, lasers, glass fibres, glow worms, giant squids and various deep ocean animals;*

*– into heat – as in electric ovens, blankets, tea pots and by electric eels to stun and kill prey;*

*– into chemical effects – as in hydrolysis, battery charging, electroplating and the brain;*

*– into coldness – as in refrigerators and Peltier elements, but in no known living system;*

*– into radio wave signals – as in radio and television, but in no known living system;*

*– into stored information – as in magnetic records, computers, animal and human memory (Іванов, 2005).*

Цей приклад демонструє використання лектором віддієслівних іменників, що виражають дію.

Тексти лекцій часто містять клішовані вирази, які допомагають побудувати логічність тексту, забезпечити зв'язок з попередніми темами та лекціями, а також залучити аудиторію. Наприклад, фраза «*In the previous lessons we discussed that*» часто використовується на початку лекції, щоб слухачі згадали тему та зміст попередньої лекції і плавно перейшли до нової теми.

Використання емоційної інформації у лекції залежить від лектора. Це необхідно, щоб у процесі комунікації заповнити прогалини у розумінні матеріалу слухачами. Адресант передає знання вербально та невербально, а також подає систему цінностей побічно або безпосередньо через вплив на реципієнта імпліцитної інформації про себе та сферу комунікації.

Емоційна інформація в тексті лекції може ускладнювати точне, абстрактне, логічне та об'єктивне викладення матеріалу. Проте її наявність надає тексту виразності, наприклад, при використанні різних варіантів порядку слів у реченні та композиційних побудовах, що важливо для слухачів лекції (Родик, 2013).

При аналізі різних варіантів перекладу англійських лекцій українською мовою було виявлено, що найбільшу складність для перекладачів становить саме емоційна інформація. У таких випадках перекладачі часто застосовують прийоми «нейтралізації», «згладжування» та «нівелювання» авторського тексту, щоб адекватно передати науковий текст лекції українською мовою без додавання сторонніх стилістичних елементів, які не є характерними для українських лекцій. В англійській мові часто використовуються яскраво забарвлені лексичні одиниці, такі як метафори, метонімії, порівняння, уособлення, епітети, інверсії, фразеологізми та інші. Перенесення цих лексичних елементів може суперечити вимогам українського наукового тексту в цілому. Тому під час перекладу перекладачі часто опускають емоційно забарвлені елементи, оскільки вони ускладнюють «науковий» виклад тексту.

В англійських лекціях також можна зустріти елементи розмовної мови, метафоричну образність та експресивно-оцінні засоби. Це пояснюється прагненням автора бути зрозумілим певній категорії слухачів та забезпечити «доступність» наукового тексту. (Селіванова, 2006: 302).

Вербальними засобами вираження емоційної інформації у лекції можуть бути наступні:

1. Емфатичні (емоційні) елементи: *..., it is ...that, it was until, ...that, as though, mouço*. Наприклад:

*For a long time, it was thought that duality can be used in the search for the final, unified theory of physics. – Довгий час вважалося, що двоїстість може бути використана при пошуку остаточної єдиної теорії фізики.*

2. Підсилювальні слова, словосполучення та конструкції (наприклад, *do*): в українськомовному тексті посилення передається за допомогою слів *дійсно, насправді, все ж таки same*.

*Other interactions do not agree with experiment. – Насправді інші взаємодії не узгоджуються з експериментом.*

3. Конструкція *It is ... that (who, which)*, яка передається українською за допомогою підсилювального слова *саме*.

*It is interesting to observe that most modern theologians, in the age of the internet, avoid repeating these old and incorrect beliefs and to put them online. – Цікаво зауважити, що більшість саме сучасних богословів в епоху Інтернету уникають повторювати ці старі та невірні переконання та говорити про них в Інтернеті.*

4. Стійкі висловлювання *as a result* – «як результат, в результаті», що збігаються в лекціях обох мов (Зарівна, 2011):

*As a result, charges are separated on the two sides of the liquid, and a current is generated. – В результаті заряди розподіляються по обидва боки рідини та генерується струм.*

5. Порівняння:

*Describing light as substance helps in understanding light beams. – Опис світла як речовини допомагає у поданні сутності світлових променів.*

Використання порівнянь пояснюється прагненням наочно та детально описати об'єкт, факт, явище, також звернути увагу слухачів на якусь його особливість, специфіку, характеристику тощо.

6. Метафора, найбільшою мірою поширена до створення образності лекції.

*Among the pebbles and gravel were several fragments of true volcanic lava, which throw a considerable light on the course of the Arctic current... – Серед дрібного щебеню та гравію також були виявлені уламки вулканічної лави, що суттєво пояснює стан сучасної Антарктики...*

7. Метонімія у лекції зустрічається значно рідше. Прикладом може бути метонімія індустрії, що часто використовується в лекціях з технічних дисциплін. Найчастішими еквівалентами під час перекладу є: «підприємство будь-якої галузі промисловості»; «Промислова фірма»; «Представники будь-якої галузі промисловості (фірми)». Наприклад:

*Many other colour properties can be used to describe colour, such as lightness, chroma, purity, luma and others. Also, descriptions with four and more parameters. – which then are not independent from each other – are used, especially in the printing industry... – Багато інших кольорових властивостей можуть використовуватися для надання легкості, кольоровості, чистоти, яскравості та інших властивостей. Нанесення кольору*

*з чотирма і більше параметрами незалежно один від одного використовуються переважно у поліграфічній промисловості...*

Як зазначалося раніше, лекція є науковим текстом з вираженою авторською позицією. Мовець/лектор обов'язково використовує оціночні поняття, щоб показати, наскільки важлива тема, факт, предмет або знайдені взаємозв'язки, через що експресивну оцінку отримує і сам предмет опису. Це пов'язано з тим, що автор лекції попередньо аналізує та відбирає науковий матеріал для представлення перед слухачами. Відтак, авторська позиція може бути виражена прямо чи опосередковано у самому тексті лекції.

8. Англomовні лекції відрізняються наявністю питань у назвах. Наприклад, така назва, як *"Whither Electronics?"* (*whither* – «куди?») суперечить нормам науковості української мови, тому з погляду адекватності перекладу доцільно зробити лексико-граматичну трансформацію щоб уникнути емоційності, використовуючи такий варіант перекладу: «Перспективи розвитку електроніки» (Бабич, 2002: 96).

Під час перекладу лекції українською мовою можуть виникнути труднощі: з одного боку, збереження образності може викликати сумніви у слухачів або читачів щодо серйозності та науковості лекції, з іншого боку – сумніви щодо перекладу та компетенції перекладача. Тому необхідно вдаватися до стилістичної нейтралізації та згладжування, щоб зберегти науковість тексту. У таких випадках можна замінювати слова з емоційним забарвленням нейтральними синонімами – простими, короткими словами (Дубенко, 2011), наприклад, *achieve – get, reach; additional – extra, more*, тощо.

Оперативна інформація у тексті лекції виступає спонуканням (закликом) до здійснення певних дій. Вербальні засобами вираження цього виду інформації є (Дайненко, 2002: 110):

– форми дієслівного імперативу:

*Let us explore the definition. – Давайте розглянемо визначення.*

*If the oscillation is properly tuned in frequency, and if the contact detaches properly at the tip, and if you touch the two contacts with a strong grip, you will get a stronger shock than you can stand. – Якщо коливання правильно налаштоване за частотою, контакт правильно від'єднується на наконечнику, і ви торкнетесь двох контактів з міцно рукою, то отримаєте шок сильніший, ніж можете витримати.*

– інфінітив зі значенням імперативності:

*They had to look for other ways to show that light is electromagnetic in nature. – Їм довелося шукати*



інші способи показати, що світло є електромагнітним за своєю природою.

– модальні дієслова:

*Nevertheless, for most everyday situations, the actual values are negligibly small, as you may want to check.* – Проте для більшості повсякденних ситуацій фактичні значення є мізерними, як ви можете це перевірити.

– дієслівні конструкції зі значенням можливості та необхідності:

*The same effect can be produced with an air-filled rubber balloon rubbed on wool. Everybody can deviate water streams without any contact.* – Той самий ефект може бути зроблений із заповненим повітрям гумовим балоном, натертим на шерсті. Всі можуть відхилитися від водних потоків без контакту.

– умовний спосіб:

*In Hertz's experiment, shown in Figure 53, the receiver is a simple open metal circle; when the wave – more precisely, its magnetic field – arrives, a spark is generated, and the wave is thus detected.* – В експерименті Герца, показаному на малюнку 53, приймач являє собою просте відкрите металеве коло; коли виникає хвиля, точніше її магнітне поле, генерується іскра. Так виявляється хвиля.

Імперативність краще виражати у вигляді підсилювальних слів (завжди, ніколи, обов'язково, по, never, nevertheless тощо. п.). Наприклад:

*We directly note the main difference between magnetic and electric field lines: magnetic field lines have no beginning and no ends, whereas electric field lines do.* – Ми відразу відзначаємо основну відмінність між магнітними та електричними силовими лініями: лінії магнітного поля ніколи не мають початку та кінця на відміну від ліній електричного поля.

Застосування спеціальних питань у спонукальних реченнях часто виражає спонукування з різними цілями, наприклад, для одночасної перевірки знань слухачів.

*By the way, why are mirrors frequently used in telescopes, but not in microscopes?* – До речі, чому дзеркала часто використовуються у телескопах, але не у мікроскопах?

Крім того, можна зустріти спільні питання, в яких є слова, які спонукають до дії.

*Can you find out more?* – Чи зможете ви знайти більше?

Загалом, важливо акцентувати, що успішність лекції залежить не тільки від якості перекладу, але

і від багатьох інших факторів, зокрема кваліфікації лектора, підготовленості матеріалу та залученості аудиторії.

**Висновки.** Лекція як жанр наукового стилю є багатогранним засобом передачі знань, що поєднує інформативність, ілюстративність, інтерактивність та адаптивність. Текст лекції містить три види інформації: когнітивну (фактологічну), емоційну та оперативну, що визначає різні підходи до перекладу такого типу наукового тексту, зокрема:

1) Когнітивна інформація: Відмінними особливостями англійської лекції є активне використання діалогічних засобів, чітке позначення тематичних зв'язків і переходів за допомогою риторичних питань з метою загострити увагу аудиторії на темі, важливих деталях, акцент на нових поняттях і термінах, систематизація та узагальнення інформації для ясності і чіткості. Для перекладу цього виду інформації в англійській лекції використовуються терміни, аббревіатури, нейтральна лексика, складні слова та пасивні конструкції, що забезпечують об'єктивність подання інформації та високий рівень абстрактності.

2) Емоційна інформація: Особливості передачі емоційної інформації при перекладі англійської лекції українською включають наявність емоційних елементів, а також інверсії, використання різних підсилювальних слів, словосполучень і конструкцій, часте вживання порівнянь для наочного та детального опису об'єкта, факту, явища з метою звернути увагу слухачів на його особливості, рідкісне використання уособлення у мові оригіналу, адекватний переклад мовних метафор, наявність авторських метафор для надання аргументації більшій переконливості викладу фактів, адекватний переклад мовних метонімії, переважне опускання контекстуальних метонімії та епітетів шляхом заміни слів із емоційним забарвленням нейтральними синонімами.

3) Оперативна інформація: Оперативна інформація в англо- та українськомовних лекціях зустрічається в таких ситуаціях: звернення до слухачів із спонукуванням до дії (подивитися, спробувати, пояснити тощо), питання до слухачів з метою перевірки знань, ненав'язливий заклик самостійно перевірити факти. Основна мета оперативної інформації – допомогти аудиторії не загубитися в потоці інформації та звертати їх увагу на подану інформацію. Оперативна інформація часто виражається наказовим способом, але може включати і адресанта, і адресата.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н.Д. Стилї, підстилї чи жанри літературної мови. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Слов. Філол.* Чернівці: Рута, 2002. Вип.93. С. 92–101.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Герашенко О. І., Донцова О.М., Вельчева К.М. Практика перекладу наукової та технічної літератури. *Англійська мова та література*. 2015. № 31-32. С. 15–24.
4. Горошкіна О.М., Шутова Л.І. Науковий текст: особливості мови та стилю : навчально-методичний посібник. Луганськ: Світанок, 2013. 138 с.
5. Дайненко Л.А. Основи перекладу. К. : Ельга Ніка-центр, 2002. 203 с.
6. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вид. 2-е перероб. і допов. Навч. посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2011. 328 с.
7. Зайцев О.Б. Деякі особливості прагматичної адаптації перекладу англійськомовного наукового тексту. *Вісник ОДУ*. 2001. С. 2–9.
8. Зарівна О. Т. Основні способи та прийоми перекладу науково-технічних текстів у вищих навчальних закладах. *Вісник Чернівецького державного педагогічного університету*. Чернівці, 2011. № 85. С. 97–100.
9. Іванов В.Ф. Текст та інші носії інформації в ЗМК. *Актуальні питання масової комунікації*, 2005. Випуск 3. С. 4. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=374>.
10. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : «Нова книга», 2004. 234 с.
11. Родик К. Переклади літератури з іноземних мов українською мовою. *Всесвіт*. 2013. № 7-8. С. 238–252.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К. : Наука, 2006. 716 с.
13. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю. НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2016. 627 с.

### REFERENCES

1. Babych N.D. (2002) Styli, pidstyli chy zhanry literaturnoi movy. [Styles, sub-styles or genres of literary language] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho un-tu. Slov. Filol.* Chernivtsi: Ruta – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Slov. Philol, Chernivtsi: Ruta, 93. 92–101. [in Ukrainian].
2. Batsevych F.S. (2009) *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk*. [Fundamentals of communicative linguistics: a textbook] Kyiv: VTs «Akademii», 376. [in Ukrainian].
3. Herashchenko O. I., Dontsova O.M., Velcheva K.M. (2015) *Praktyka perekladu naukovoї ta tekhnichnoi literatury* [Practice of translation of scientific and technical literature]. *Anhliiska mova ta literatura – English language and literature*. 31-32. 15–24. [in Ukrainian].
4. Horoshkina O.M., Shutova L.I. (2013) *Naukovyi tekst: osoblyvosti movy ta styliu: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Scientific text: features of language and style: a study guide]. Luhansk: Svitank, 138. [in Ukrainian].
5. Dainenko L.A. (2002) *Osnovy perekladu* [Fundamentals of translation]. K.: Elha Nika-tsentr, 203. [in Ukrainian].
6. Dubenko O.Iu. (2011) *Porivnialna stylystyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov* [Comparative Stylistics of English and Ukrainian]. Vyd. 2-e pererob. i dopov. Navch. posibnyk. Vinnytsia: NOVA KNYHA, 328. [in Ukrainian].
7. Zaitsev O.B. (2001) *Deiaki osoblyvosti prahmatychnoi adaptatsii perekladu anhlovomovnoho naukovoho tekstu* [Some peculiarities of pragmatic adaptation of translation of an English-language scientific text]. *Visnyk ODU*. 2-9. [in Ukrainian].
8. Zarivna O. T. (2011) *Osnovni sposoby ta pryiony perekladu naukovo-tekhnichnykh tekstiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [The main ways and methods of translation of scientific and technical texts in higher educational institutions]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University*. Chernihiv, 85. 97-100. [in Ukrainian].
9. Ivanov V.F. (2005) *Tekst ta inshi nosii informatsii v ZMK* [Text and other media in mass media]. *Aktualni pytannia masovoi komunikatsii – Topical issues of mass communication*, 3. P.4. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=374> [in Ukrainian].
10. Karaban V. I. (2004) *Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylystychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: “Nova knyha”, 234. [in Ukrainian].
11. Rodyk K. (2013) *Perekłady literatury z inozemnykh mov ukrainskoiu movoiu* [Translations of literature from foreign languages into Ukrainian]. *Vsesvit*. 7-8. 238–252. [in Ukrainian].
12. Selivanova O. (2006) *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopaedia]. Poltava: Dovkillia. K.: Nauka, 716. [in Ukrainian].
13. Selihei P. (2016) *Svitlo i tyni naukovoho styliu* [Light and shadows of the scientific style]. NAN Ukrainy. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni – National Academy of Sciences of Ukraine. A.A. Potebnyi Institute of Linguistics. Kyiv, 627. [in Ukrainian].

УДК 811.111'27:070

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-29>**Василь БОКІЙЧУК,**

orcid.org/0009-0008-4946-5681

магістр кафедри прикладної лінгвістики  
Національного університету «Львівська політехніка»  
(Львів, Україна) vasyi.bokiichuk.mfprl.2023@lpnu.ua**Роксолана ПЕРХАЧ,**

orcid.org/0000-0002-6466-6122

кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри прикладної лінгвістики  
Національного університету «Львівська політехніка»  
(Львів, Україна) roksoliana-iustyna.t.perkhach@lpnu.ua

### АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ КОМЕНТАРІВ КОРИСТУВАЧІВ З САЙТУ ОЦІНОК ФІЛЬМІВ IMDB

У статті досліджуються лінгвістичні особливості вираження емоційної оцінки в англійських та українськомовних коментарях до фільмів на популярних кіносайтах. Було проведено комплексний аналіз коментарів, залишених користувачами на платформах IMDb, що охоплюють як широковідомі кіношедеври, так і менш відомі стрічки. Дане дослідження присвячене всебічному аналізу лінгвістичних особливостей вираження емоційної оцінки в англійських та українськомовних коментарях до фільмів на популярних кіносайтах. Об'єктом вивчення стали користувацькі коментарі на платформах IMDb, що охоплюють широкий спектр кінематографічних творів – від загальнознайомих шедеврів до менш відомих стрічок. Такий підхід дозволив отримати репрезентативну вибірку для аналізу різноманітних оцінних суджень.

Центральним аспектом роботи виступає дослідження використання інтенсифікаторів – мовних засобів, які підсилюють оцінне значення висловлювань. У статті детально розглянуто різноманітні типи інтенсифікаторів, зокрема прислівники міри і ступеня, підсилювальні частки, повтори, гіперболи та емпатичні конструкції. Результати аналізу виявили, що в англійських коментарях широко вживаються такі прислівники, як «absolutely», «truly», «completely», які підкреслюють високий ступінь захоплення фільмом. В українських коментарях аналогічну функцію виконують їхні еквіваленти – «абсолютно», «справді», «цілком», підсилюючи позитивну оцінку кінематографічного твору.

Значна увага в дослідженні приділяється синтаксичним моделям, які використовуються для вираження оцінних суджень. Аналіз демонструє, що як в англійській, так і в українській мовах переважають прості речення з іменним складеним присудком, що включає оцінний прикметник. Прикладами таких конструкцій слугують вирази «This is an amazing film» в англійській та «Неймовірний фільм» в українській мовах. Подібні структури дозволяють лаконічно та експресивно висловити загальну оцінку кінематографічного твору. Окрім того, у статті досліджується вживання конструкцій з найвищим ступенем порівняння прикметників, які підкреслюють винятковість оцінюваного фільму. Такі вирази, як «One of the best movies ever made» та «Один з найкращих фільмів усіх часів», є яскравими прикладами цього явища. Вони не лише виражають високу оцінку конкретного фільму, але й позиціонують його в контексті всього кінематографічного мистецтва.

Дослідження також торкається питань культурної специфіки вираження емоційної оцінки. Порівняльний аналіз англійських та українськомовних коментарів дозволяє виявити як універсальні тенденції, так і культурно зумовлені відмінності у способах вираження оцінних суджень.

Таким чином, можна стверджувати, що лінгвістичні особливості оцінних висловлювань у коментарях до фільмів в англійській та українській мовах демонструють складну взаємодію універсальних механізмів вираження емоційної оцінки та культурно специфічних мовних засобів. Результати дослідження мають важливе значення для розуміння міжкультурних особливостей сприйняття та оцінки кінематографічних творів, а також для подальших досліджень у галузі лінгвістичної прагматики та теорії міжкультурної комунікації.

**Ключові слова:** оцінна лексика, інтенсифікатори, синтаксичні конструкції, кінокоментарі, англійська мова, українська мова, мовленнєві акти, кіносайти.

**Vasyl BOKIYCHUK,**  
orcid.org/0009-0008-4946-5681  
Master Department of Applied Linguistics  
Lviv Polytechnic National University  
(Lviv, Ukraine) vasyi.bokiichuk.mfpl.2023@lpnu.ua

**Roksolana PERKHACH,**  
orcid.org/0000-0002-6466-6122  
Candidate of Philological Sciences,  
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics  
Lviv Polytechnic National University  
(Lviv, Ukraine) roksoliana-iustyna.t.perkhach@lpnu.ua

## ANALYSIS OF EMOTIONAL TONE IN USER COMMENTS FROM THE MOVIE REVIEW SITE IMDB

*This article presents a comprehensive exploration of the linguistic features employed in expressing emotional evaluation within English and Ukrainian comments on popular cinematic websites. The research encompasses an extensive analysis of user-generated comments on IMDb platforms, covering a spectrum of cinematic works ranging from widely acclaimed masterpieces to lesser-known films. By examining the nuanced ways in which viewers articulate their responses to cinematic experiences across two distinct linguistic and cultural contexts, the study sheds light on both universal patterns and culture-specific tendencies in evaluative language use.*

*A central focus of the investigation is the in-depth examination of intensifiers – linguistic devices that serve to amplify the evaluative content of statements. The article meticulously investigates various categories of intensifiers, including adverbs of degree, intensifying particles, repetitions, hyperboles, and emphatic constructions. The findings reveal a prevalent use of adverbs such as «absolutely,» «truly,» and «completely» in English comments, functioning to emphasize a high degree of appreciation for a film. In Ukrainian comments, their linguistic counterparts – «абсолютно,» «справді,» «цілком» – perform an analogous role, reinforcing positive evaluations of cinematic works. This comparative analysis not only highlights the shared linguistic strategies for intensification across the two languages but also unveils subtle differences in usage frequency and contextual application, reflecting broader cultural attitudes towards expressiveness in film criticism. The research extends beyond the lexical level to examine syntactic patterns employed in articulating evaluative judgments. A notable finding is the predominance of simple sentences featuring compound nominal predicates that incorporate evaluative adjectives in both English and Ukrainian comments. Constructions such as «This is an amazing film» in English and «Це неймовірний фільм» in Ukrainian exemplify this trend, illustrating structural similarities in expressing appraisal across the two languages. However, the study also uncovers intriguing variations in sentence complexity and the integration of evaluative elements within more elaborate syntactic structures, pointing to potential differences in rhetorical preferences between English-speaking and Ukrainian-speaking film enthusiasts.*

*Moreover, the article delves into the pragmatic functions of evaluative statements within the context of online film discourse. It explores how these linguistic features contribute to community building, opinion formation, and the overall dynamics of online film discussion forums. The research considers the role of evaluative language in establishing credibility among forum participants, shaping collective opinions about films, and fostering engagement within virtual cinephile communities. This aspect of the study offers valuable insights into the social dimensions of language use in digital spaces, highlighting how linguistic choices in film comments not only reflect individual opinions but also participate in broader processes of cultural meaning-making and social interaction around cinema.*

*The study posits that while the linguistic features of evaluative statements in film comments exhibit universal trends in the expression of emotional evaluation, they also reveal culturally determined differences. This nuanced understanding contributes significantly to the fields of pragmatics, sociolinguistics, and cross-cultural communication studies. By illuminating the complex interplay between language, culture, and cinematic appreciation, the research offers a foundation for further investigations into how globalized media consumption practices intersect with local linguistic and cultural traditions in the digital age.*

**Key words:** *evaluative language, intensifiers, syntactic constructions, movie comments, English language, Ukrainian language, speech acts, movie websites.*

**Постановка проблеми.** У сучасному інформаційному просторі важливу роль відіграють онлайн-платформи для оцінювання та обговорення кінопродукції. Такі ресурси, як IMDb, Rotten Tomatoes та інші, дають можливість глядачам висловлювати свої враження від переглянутих фільмів у вигляді текстових коментарів та числових оцінок, відгуки становлять значний

інтерес для лінгвістичних досліджень, оскільки відображають спонтанну емоційну реакцію реципієнтів та містять різноманітні мовні засоби вираження оцінки. Емфатична конструкція (від грец. *emphatikos* – «виразний») – це синтаксична структура, яка використовується для підкреслення або посилення певної частини висловлювання» (Ганич, 1985: 62).

Особливо цікавим матеріалом для аналізу є коментарі до визнаних шедеврів кінематографу, які викликають сильний емоційний відгук у глядачів. Лінгвістичний аналіз таких коментарів дозволяє дослідити, якими мовними засобами глядачі виражають своє захоплення фільмом, які аспекти кінострічки найбільше вражають аудиторію, як формулюються оцінні судження про кінострічку. Особливий інтерес становить порівняння відгуків англійських та українських глядачів, виявлення спільних та відмінних рис у способах вербалізації емоційних вражень представниками різних лінгвокультур. Актуальність дослідження зумовлена кількома важливими чинниками. По-перше, зростаюча роль онлайн-платформ для оцінювання медіаконтенту у формуванні суспільної думки про культурні явища стає все більш значущою. Аналіз користувацьких коментарів дозволяє вивчати реальне сприйняття кінопродукції масовою аудиторією, що є важливим для розуміння сучасних культурних тенденцій. По-друге, важливість дослідження мовних засобів вираження емоцій та оцінки в спонтанному писемному мовленні інтернет-користувачів не можна недооцінювати. Коментарі на кіносайтах є цінним матеріалом для вивчення сучасного стану розмовного стилю, що сприяє поглибленому розумінню динаміки мовленнєвої культури. По-третє, необхідність порівняльного аналізу оцінної лексики в англійській та українській мовах на матеріалі паралельних текстів схожої тематики є ключовим аспектом дослідження, оскільки це дозволяє виявити універсальні та культурно-специфічні способи вербалізації емоцій, у свою чергу, сприяє розширенню знань про культурні відмінності у сприйнятті та вираженні емоцій. Дослідження реальних відгуків глядачів сприяє вдосконаленню таких методик, що в подальшому може бути використано для більш точного аналізу суспільних настроїв. Попри значний інтерес науковців до вивчення оцінної лексики та засобів вираження, дослідження, яке поєднує всі вищезазначені аспекти, надає новий вимір у розумінні сучасної кінокритики і лінгвістичних особливостей.

**Аналіз досліджень.** Попри значний інтерес науковців до вивчення оцінної лексики та засобів вираження емоцій у мові, досі бракує ґрунтовних досліджень, присвячених лінгвістичному аналізу коментарів на кіносайтах. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються специфіка вживання емоційно-оцінної лексики в коротких спонтанних відгуках про фільми, особливості синтаксичної структури оцінних висловлювань у таких текстах, засоби інтенсифікації оцінки в коментарях кіно-

глядачів, культурно зумовлені відмінності у способах вербалізації емоційних вражень від фільмів, специфіка оцінної лексики в коментарях до різних жанрів кіно, а також динаміка змін в оцінних судженнях про фільми з плином часу. Заповнення цих прогалів сприятиме глибшому розумінню механізмів формування та вираження оцінки в сучасній мові інтернет-комунікації. Теоретичним підґрунтям дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, присвячені проблемам категорії оцінки в мові (Мац, 2003; Мілова, 2014; Свідер, 2013; Тараненко, 2017), емотивності та експресивності мовлення (Цинтар, 2018; Штефанюк, 2017; Atwood, 2019; Denecke, 2018; Pang and Lee, 2008). Усі ці напрями наукової думки формують комплексне підґрунтя для дослідження сучасних мовних явищ, що відображаються в коментарях кіноглядачів на інтернет-платформах.

**Мета дослідження** – виявити та зіставити лінгвістичні особливості вираження емоційної оцінки в англійських та українських коментарях глядачів до фільмів IMDb 250.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити лексичні одиниці, які використовують для вираження оцінки фільму в англійських та українських коментарях;
- проаналізувати прагматичні особливості оцінних висловлювань у досліджуваних текстах;
- виявити основні синтаксичні моделі побудови оцінних суджень про фільм в обох мовах;
- зіставити засоби інтенсифікації оцінки в англійських та українських коментарях.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що коментарі глядачів до фільмів (загальна кількість 250), характеризуються надзвичайно високою концентрацією емоційно-оцінної лексики. Переважна більшість відгуків (понад 95%) містить експліцитно виражену позитивну оцінку, часто гіперболізовану.

До цієї групи належать слова з узагальненою семантикою позитивної оцінки. В англійських коментарях найчастотнішими є такі лексеми:

- анг. *great* (укр. *чудовий*) – 127 вживань
- анг. *amazing* (укр. *дивовижний*) – 98 вживань
- анг. *excellent* (укр. *відмінний*) – 76 вживань
- анг. *wonderful* (укр. *чудовий*) – 62 вживання
- анг. *fantastic* (укр. *фантастичний*) – 59 вживань
- анг. *brilliant* (укр. *блискучий*) – 43 вживання
- анг. *perfect* (укр. *ідеальний*) – 41 вживання

В українських коментарях найчастіше зустрічаються такі загальнооцінні лексеми:

- укр. *чудовий* (анг. *great*) – 83 вживання
- укр. *неймовірний* (анг. *incredible*) – 62 вживання

укр. *прекрасний* (анг. *beautiful*) – 54 вживання укр. *шикарний* (анг. *gorgeous*) – 47 вживань укр. *фантастичний* (анг. *fantastic*) – 39 вживань укр. *геніальний* (анг. *genius*) – 28 вживань укр. *ідеальний* (анг. *perfect*) – 26 вживань

Як бачимо, набір найчастотніших загально-оцінних лексем в обох мовах досить схожий, що свідчить про універсальність способів вираження загальної позитивної оцінки в англійській та українській мовах. Водночас привертає увагу більша варіативність англомовної оцінної лексики – в топ-7 найчастотніших одиниць входять 7 різних лексем, тоді як в українській мові дві найчастотніші лексеми (чудовий і прекрасний) є синонімічними.

До цієї групи належать слова, що виражають емоційну реакцію глядача на фільм. В англомовних коментарях найчастіше зустрічаються: анг. *moving* (укр. *зворушливий*) – 87 вживань анг. *powerful* (укр. *потужний*) – 72 вживання анг. *touching* (укр. *зворушливий*) – 65 вживань анг. *inspiring* (укр. *надихаючий*) – 61 вживання анг. *emotional* (укр. *емоційний*) – 58 вживань анг. *heartbreaking* (укр. *серцезривний*) – 43 вживання анг. *uplifting* (укр. *підбадьорливий*) – 39 вживань. Приклади: «*A deeply moving and powerful film that touches your soul.*» «*Such an inspiring and emotional journey. Heartbreaking yet uplifting.*» В україномовних відгуках переважають такі емоційно-оцінні лексеми: укр. *зворушливий* (анг. *touching*) – 64 вживання укр. *сильний* (анг. *powerful*) – 59 вживань укр. *вражаючий* (анг. *impressive*) – 52 вживання укр. *надихаючий* (анг. *inspiring*) – 47 вживань укр. *емоційний* (анг. *emotional*) – 41 вживання укр. *душевний* (анг. *heartfelt*) – 36 вживань укр. *пронизливий* (анг. *poignant*) – 28 вживань.

Наприклад – «*Надзвичайно зворушливий і сильний фільм, який вражає до глибини душі.*» «*Дуже емоційна та надихаюча історія. Пронизлива і водночас душевна.*» Порівняльний аналіз показує, що в обох мовах переважають лексеми, пов'язані зі сильним емоційним впливом фільму на глядача. Водночас в англійській мові частіше вживаються слова, що підкреслюють силу впливу (*powerful, heartbreaking*), а в українській – його глибину (*душевний, пронизливий*). Аналогічно, серед лексем, що оцінюють якість фільму, англомовні коментатори часто використовують слова: анг. *masterpiece* (укр. *шедевр*) – 112 вживань анг. *classic* (укр. *класика*) – 89 вживань анг. *stunning* (укр. *пронизливий*) – 76 вживань анг. *flawless* (укр. *бездоганний*) – 63 вживання анг. *outstanding* (укр. *видатний*) – 57 вживань анг. *superb* (укр. *чудовий*) – 52 вживання анг. *magnificent* (укр. *величний*) – 44 вживання Приклади: «*An absolute masterpiece and true classic of cinema.*» «*A stunning and flawless film in every aspect.*» В українських коментарях переважають такі слова: укр. *шедевр* (анг. *masterpiece*) – 94 вживання укр. *класика* (анг. *classic*) – 78 вживань укр. *неперевершений* (анг. *unparalleled*) – 67 вживань укр. *бездоганний* (анг. *flawless*) – 55 вживань укр. *видатний* (анг. *outstanding*) – 49 вживань укр. *геніальний* (анг. *genius*) – 43 вживання укр. *величний* (анг. *magnificent*) – 36 вживань Наприклад – «*Справжній шедевр і беззаперечна класика кінематографу.*» «*Неперевершений та бездоганний фільм у всіх аспектах.*»

Як бачимо, набір лексем для характеристики якості фільму досить схожий в обох мовах (табл. 1, 2).

Таблиця 1

**Найчастотніші оцінні англомовні лексеми в коментарях до різних фільмів**

Фільм	Загальна оцінка	Емоційний вплив	Якість
The Godfather	legendary, iconic	intense, gripping	masterpiece, epic
Pulp Fiction	cool, awesome	shocking, thrilling	innovative, genius
Schindler's List	important, powerful	heartbreaking, devastating	masterpiece, haunting
Forrest Gump	charming, delightful	touching, heartwarming	classic, unforgettable

Таблиця 2

**Найчастотніші оцінні україномовні лексеми в коментарях до різних фільмів**

Фільм	Загальна оцінка	Емоційний вплив	Якість
Хрещений батько	легендарний, культовий	напружений, захопливий	шедевр, епічний
Кримінальне чтиво	крутий, офігенний	шокуючий, вражаючий	новаторський, геніальний
Список Шиндлера	важливий, сильний	серцезривний, приголомшливий	шедевр, незабутній
Форрест Гамп	чарівний, милий	зворушливий, душевний	класика, незабутній

Аналіз цих даних дозволяє зробити такі висновки – оцінна лексика варіюється залежно від жанру та тематики фільму. Для драматичних стрічок характерні епітети, пов'язані з емоційним впливом, тоді як для комедій переважають слова, що виражають позитивні емоції, а для історичних фільмів – лексеми, які підкреслюють важливість теми. В англійській мові спостерігається більша варіативність оцінної лексики, особливо сленгової та розмовної, як-от «cool» або «awesome». Натомість в українській мові частіше використовуються стилістично нейтральні оцінні слова. Для обох мов характерне вживання гіперболізованих оцінок, таких як «legendary» в англійській і «геніальний» в українській, а також слів із семантикою винятковості, як-от «unforgettable» і «незабутній». Водночас в українських коментарях частіше зустрічаються емоційно забарвлені розмовні вирази, наприклад, «офігенний» і «крутезний», що може свідчити про менш формальний стиль спілкування на українських кіносайтах.

Синтаксичні особливості оцінних висловлювань у коментарях глядачів демонструють цікаві тенденції в англійській та українській мовах. В англійській мові найбільш поширеними є такі синтаксичні моделі: конструкція «This is + оцінний прикметник + noun» («*This is an amazing film*», «*This is a true masterpiece*»); модель «One of the + прикметник у найвищому ступені + noun + ever» («*One of the best movies ever made*», «*One of the most powerful films ever created*»); імперативні речення («*Watch this movie!*», «*See it immediately!*»); а також структура «Subject + дієслово стану + object» («*I love this film*», «*Everyone needs to see this*»). В українських коментарях переважають такі синтаксичні конструкції: «Це + прикметник + іменник» («*Це неймовірний фільм*», «*Це справжній шедевр*»); модель «Один з + прикметник у найвищому ступені + іменник + усіх часів» («*Один з найкращих фільмів усіх часів*», «*Одна з найсильніших картин усіх часів*»); імперативні речення («*Подивіться цей фільм!*», «*Обов'язково перегляньте!*»); а також структура «Іменник + це + прикметник» («*Фільм – це шедевр*», «*Акторська гра – це неперевершено*»). Порівняльний аналіз синтаксичних структур в обох мовах дозволяє зробити декілька важливих висновків. По-перше, в обох мовах домінують прості речення з іменним складеним присудком, що включає оцінний прикметник. По-друге, широко вживаються конструкції з найвищим ступенем порівняння прикметників, що підкреслює винятковість оцінюваного фільму. По-третє, характерною є наявність спонукальних речень, які виражають рекоменда-

цію подивитися фільм. Важливо зазначити, що в українській мові частіше зустрічаються безособові конструкції («*Варто подивитися*», «*Треба переглянути*»), що може свідчити про тенденцію до менш категоричних суджень. Водночас в англійській мові більш поширеними є конструкції з особовими займенниками («*I think*», «*I believe*»), що вказує на вищий рівень суб'єктивізації оцінки.

Таким чином, синтаксичні особливості оцінних висловлювань у коментарях глядачів демонструють відмінності в підходах до вираження оцінки фільмів в англійській та українській мовах, що може бути зумовлено культурними та лінгвістичними відмінностями. Важливим аспектом вираження оцінки в коментарях є використання інтенсифікаторів – мовних засобів, що підсилюють оцінне значення висловлювання. Аналіз досліджуваних текстів дозволяє виокремити кілька основних типів інтенсифікаторів, що широко вживаються як в англійській, так і в українській мовах. По-перше, прислівники міри і ступеня є одним із найчастіше вживаних інтенсифікаторів. В англійській мові до них належать такі слова, як «*absolutely*», «*truly*», «*completely*», «*totally*», «*utterly*». Вони використовуються для підсилення оцінки фільму, наприклад: «*This is an absolutely brilliant film*» або «*A truly amazing masterpiece*». В українській мові їхніми еквівалентами є «абсолютно», «справді», «цілком», «повністю», «надзвичайно», які виконують аналогічну функцію: «*Це абсолютно геніальний фільм*» або «*Справді дивовижний шедевр*». По-друге, підсилювальні частки також часто використовуються для підсилення оцінного значення. В англійській мові до них належать «*just*», «*simply*», «*really*», «*so*», що підкреслюють емоційне сприйняття фільму, наприклад: «*It's just incredible*» або «*A simply perfect movie*». В українській мові ці функції виконують частки «просто», «дійсно», «так», «ну», наприклад: «*Це просто неймовірно*» або «*Дійсно ідеальний фільм*».

Третій тип інтенсифікаторів – повтори, прийом дозволяє підкреслити інтенсивність емоцій, що викликані фільмом. В англійській мові зустрічаються такі приклади: «*A great, great movie*» або «*I loved, loved, loved this film*». В українській мові аналогічний ефект досягається через повторення: «*Чудовий, чудовий фільм*» або «*Я в захваті, в захваті, в захваті*». Четвертий тип інтенсифікаторів – гіперболи, конструкції використовуються для створення ефекту надмірності, що підсилює вираження емоційної оцінки. В англійській мові гіперболи можуть виглядати так: «*The best film ever made in the history of cinema*» або «*A million*



*times better than any other movie*». В українській мові аналогічні приклади: «Найкращий фільм за всю історію кінематографу» або «В мільйон разів кращий за будь-який інший фільм».

П'ятий тип інтенсифікаторів – емпатичні конструкції. В англійській мові це конструкції на кшталт «*It is this film that changed my life*» або «*Never have I seen such a perfect movie*», які акцентують увагу на особливій ролі або значенні фільму. В українській мові схожі приклади: «*Саме цей фільм змінив моє життя*» або «*Ніколи ще я не бачив такого ідеального фільму*».

Таким чином, інтенсифікатори відіграють ключову роль у вираженні емоційної оцінки фільму в коментарях глядачів, допомагаючи підсилити враження від перегляду та підкреслити суб'єктивну значущість фільму для глядача. Вони використовуються в різних мовних контекстах, демонструючи як подібності, так і відмінності у способах вираження емоцій в англійській та українській мовах.

Порівняльний аналіз засобів інтенсифікації оцінки показує, що:

- в обох мовах широко використовуються прилівники міри і ступеня для підсилення оцінного значення прикметників;

- англійська мова має більший арсенал підсилювальних часток, які часто вживаються в розмовному мовленні;

- повтори як засіб інтенсифікації більш характерні для англійської мови, що може пояснюватися її аналітичним характером;

- гіперболізовані оцінки притаманні коментарям в обох мовах, що відображає загальну тенденцію до експресивності інтернет-комунікації;

- емпатичні конструкції частіше зустрічаються в англійських коментарях, що може бути пов'язано з більшою гнучкістю англійського синтаксису.

Важливо відзначити, що інтенсивність оцінки може варіюватися залежно від жанру фільму та цільової аудиторії. Наприклад, у коментарях до молодіжних комедій частіше зустрічаються сленгові інтенсифікатори:

«*freaking*», «*damn*», «*bloody*» – «*This movie is freaking awesome!*» «*чортівськи*», «*бісово*», «*капец як*» – «*Цей фільм чортівськи крутий!*».

Натомість у відгуках на серйозні драми переважають більш нейтральні підсилювальні засоби.

Окремої уваги заслуговує аналіз прагматичних особливостей оцінних висловлювань у коментарях глядачів. Можна виділити такі основні типи оцінних мовленнєвих актів:

- констатив-оцінка – «*this is a masterpiece*» / «*це шедевр*»;

- експресив-захоплення – «*i'm blown away by this film!*» / «*я в захваті від цього фільму!*»;

- директив-рекомендація – «*you must see this movie*» / «*ви повинні подивитися цей фільм*»;

- комісив-обіцянка – «*i'll definitely watch it again*» / «*я обов'язково перегляну його ще раз*»;

- квеситив-риторичне запитання – «*how can anyone not love this film?*» / «*як можна не любити цей фільм?*».

Аналіз частотності різних типів мовленнєвих актів показує, що в коментарях переважають констативи-оцінки (близько 45% всіх висловлювань) та експресиви-захоплення (близько 30%). Цікаво, що в коментарях до інших популярних фільмів співвідношення типів мовленнєвих актів може суттєво відрізнятись. Наприклад, у відгуках на комедії частіше зустрічаються експресиви-захоплення, а в коментарях до соціальних драм – директиви-рекомендації подивитися фільм.

**Висновки.** Проведене дослідження дозволило виявити та зіставити лінгвістичні особливості вираження емоційної оцінки в англійській та українській мовах. Аналіз корпусу лексичних одиниць, що використовуються для оцінки фільмів, засвідчив високу концентрацію емоційно-оцінної лексики в обох мовах. Найчастотнішими виявилися лексеми з узагальненою семантикою позитивної оцінки (*great, amazing, excellent, чудовий, неймовірний, прекрасний*), слова, що виражають емоційну реакцію глядача (*moving, powerful, touching, зворушливий, сильний, вражаючий*) та оцінюють якість фільму (*masterpiece, classic, stunning, шедевр, класика, неперевершений*). Водночас зафіксовано відмінності в наборі оцінних лексем залежно від жанру та тематики фільму, а також більшу варіативність оцінної лексики в англійській мові порівняно з українською. Аналіз семантичної структури та прагматичних особливостей оцінних висловлювань засвідчив переважання констативів-оцінок та експресивів-захоплення в обох мовах.

Таким чином, дослідження продемонструвало як універсальні тенденції у вираженні емоційної оцінки фільмів в англійській та українській мовах (висока концентрація оцінної лексики, домінування позитивних оцінок, схожість синтаксичних моделей), так і певні лінгвокультурні відмінності (варіативність оцінної лексики, частотність окремих інтенсифікаторів та мовленнєвих актів). Отримані результати поглиблюють розуміння механізмів формування та вираження оцінки в кінодискурсі та відкривають перспективи для подальших зіставних досліджень оцінної лексики в різних жанрах інтернет-комунікації.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білас А. А. Категорія емотивності у лінгвістиці. *Мова і культура* (Науковий журнал). Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2011. Вип. 14. Т. III (119). С. 17–24.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985, с. 62.
3. Мандер С. М. Емоції та їх вербальна репрезентація в українській та американській лінгвокультурах. *Мовні і іконцептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С. 42–48.
4. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир : Вид-во ЖДПУ ім. І. Франка, 2003. Вип. 11. С. 181–183.
5. Мілова М. М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі емоцій у художньому англійському тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 9. С. 104–107.
6. Свідер І. А. Основні особливості емотивного тексту. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 275–278.
7. Тараненко Л. І. Специфіка перекладу емотивних конструкцій на позначення невдоволення (на матеріалі англійської художньої прози). *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 239–243.
8. Цинтар Н. В. Аналіз культурної специфіки емотивності в міждисциплінарній парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 34. Т. 2. С. 55–58.
9. Штефанюк Н. С. Дослідження емотивності як лінгвістичної категорії у сучасному мовознавстві. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. Вип. 15. С. 199–207.
10. Atwood M. *The Testaments*. Margaret Atwood. New York : Nan A. Talese. Doubleday, 2019. 432 p.
11. Denecke K. Using SentiWordNet for Multilingual Sentiment Analysis. Kerstin Denecke. – ICDE Workshops. 2018. С. 507–512.
12. Pang B. Opinion Mining and Sentiment Analysis. B. Pang, L. Lee Foundations and Trends in Information Retrieval: Vol. 2. No. 1–2, 2008

## REFERENCES

1. Bilas A. A. (2011) Kategoria emotywnosci u lnhvistytsi [Category of emotivity in linguistics]. *Mova i kultura* (Naukovyi zhurnal), 14(3), 17–24 [in Ukrainian].
2. Hanych D. I., Oliynyk I. S. (1985) Slovnyk lnhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
3. Mander S. M. (2014) Emotsii ta yikh verbalna reprezentatsiia v ukrainiskii ta amerykanskii lnhvokulturakh [Emotions and their verbal representation in Ukrainian and American linguistic cultures]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 50(2), 42–48 [in Ukrainian].
4. Mats I. I. (2003) Riznovydy emotsii ta sposoby yikh verbalizatsii (na materialy anhliiskoi movy) [Types of emotions and ways of their verbalization (based on English language material)]. *Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu*, 11, 181–183 [in Ukrainian].
5. Milova M. M. (2014) «Ekspresyvnist» ta «emotyvnist» u movi ta movlenni. Rivni peredachi emotsii u khudozhnomu anhlovnomu teksti ["Expressiveness" and "emotivity" in language and speech. Levels of emotion transmission in English literary text]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 9, 104–107 [in Ukrainian].
6. Svider I. A. (2013) Osnovni osoblyvosti emotyvnogo tekstu [Main features of emotive text]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*, 33, 275–278 [in Ukrainian].
7. Taranenko L. I. (2017) Spetsyfika perekladu emotyvnnykh konstrukttsii na poznachennia nevdovolennia (na materialy anhlovnoi khudozhnoi prozy) [Specifics of translation of emotive constructions denoting dissatisfaction (based on English prose)]. *Molodyi vchenyi*, 7, 239–243 [in Ukrainian].
8. Tsyntar N. V. (2018) Analiz kulturnoi spetsyfiky emotyvnosti v mizhdystsyplinarnii paradyhmi [Analysis of cultural specificity of emotivity in interdisciplinary paradigm]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*, 34(2), 55–58 [in Ukrainian].
9. Shtefaniuk N. S. (2017) Doslidzhennia emotyvnosti yak lnhvistychnoi katehorii u suchasnomu movoznavstvi [Study of emotivity as a linguistic category in modern linguistics]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 15, 199–207 [in Ukrainian].
10. Atwood M. (2019) *The Testaments*. New York: Nan A. Talese. Doubleday
11. Denecke K. (2018) Using SentiWordNet for Multilingual Sentiment Analysis. ICDE Workshops, 507–512.
12. Pang B., Lee L. (2008) Opinion Mining and Sentiment Analysis. Foundations and Trends in Information Retrieval, 2(1–2)

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-30>

**Софія ДОМБРОВСЬКА,**

*orcid.org/0000-0002-4278-7177*

аспірантка кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *sofiadombrovskabrit@gmail.com*

## ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ LAZINESS В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена висвітленню лексичних засобів вербалізації концепту LAZINESS в англomовному художньому дискурсі. Концепт витлумачують як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто як будь-який вербалізований зміст, якому притаманна етнічна специфіка. Концептуальна система визначається лінгвістами як система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Лінгвістичне моделювання ознакового розгортання концепту здійснюється системою мовних категорій. Ці категорії різні – прагмалінгвістичні і лінгвосемантичні, лексичні й граматичні, просодичні, але вони не існують ізольовано, вони завжди репрезентовані у вигляді ознакових пучків-кластерів та інших складних єдностей, сторони яких можуть бути з дослідною метою проаналізовані окремо. Ключове слово, що називає концепт, має збігатися з доміантою відповідного синонімічного ряду, містити ядерні ознаки концепту у своїй лексичній структурі, володіти великим обсягом семантичних ознак, характеризуватись високою частотністю у мові. Встановлено, що для концепту LAZINESS таким ключовим словом є слово *lazy*. Стаття містить огляд дефініцій слова *lazy* у лексикографічних джерелах. Аналіз словникових дефініцій уможливив визначення специфіки понятійного компонента концепту LAZINESS. Встановлено, що більшість словникових дефініцій поняття LAZINESS мають негативно-оцінний характер, який ґрунтується на значенні пасивності, бездіяльності, повільності. Проте, має місце й позитивно-оцінне трактування, що передбачає спокійну, розслаблену поведінку об'єкта. Аналіз вибірки англomовного художнього дискурсу дозволив диференціювати ядерні, насколядерні та периферійні лексеми, в семантичній структурі яких присутні семи, що становлять концепт LAZINESS.

**Ключові слова:** концепт, художній дискурс, лінгвістика, лексема, сема.

**Sofia DOMBROVSKA,**

*orcid.org/0000-0002-4278-7177*

PhD student at the Department of Lexicology and Stylistics of the English Language

Odessa I. I. Mechnikov National University

(Odessa, Ukraine) *sofiadombrovskabrit@gmail.com*

## LEXICAL MEANS REALISING THE CONCEPT LAZINESS IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE

The article is dedicated to the definition of the lexical means verbalizing LAZINESS concept in English fictional discourse. The concept has been defined as a layering of value connotations on the meaning of a word, i.e. as any verbalised content that has ethnic specificity. The conceptual system has been defined by linguists as a system of concepts in human consciousness that reproduces in the form of structured and ordered knowledge the idea of the world, reality and the results of the internal reflective experience of a person. The linguistic modelling of the concept's signification is carried out by a system of linguistic categories. These categories are heterogeneous - pragmalinguistic and linguistic-semantic, lexical and grammatical, prosodic, but they do not exist in isolation, they are always represented in the form of certain bundles-clusters and other complex unities, the aspects of which can be analysed separately for research purposes. The keyword that names the concept should coincide with the dominant of the corresponding synonymic series, contain the core features of the concept in its lexical structure, have a large volume of semantic features, and be characterised by high frequency in the language. It has been established that the word *lazy* is such a keyword for the concept of laziness. The article provides an overview of the definitions of the word *lazy* in lexicographic sources. The analysis of the dictionaries definitions has enabled to define the essence of LAZINESS concept meaning component. It has been established that most of the dictionaries definitions of LAZINESS concept are characterized by negative evaluative connotation, based on the meaning of passivity, inactivity, slowness. However, positive evaluative definition is also promoted, which implies an object's calm, relaxed behaviour. The analysis of the data from English fictional discourse data has enabled to differentiate nuclear, nearnuclear and peripheral lexemes, which have in their semantic structure semes, incorporating LAZINESS concept.

**Key words:** concept, fictional discourse, laziness, lexeme, seme.

**Постановка проблеми.** Концептуалізація традиційно розуміється як «наскрізний» для різних форм пізнавальної діяльності процес структурування знання відповідно до певного набору характерних для певного рівня синтаксичних і семантичних норм. Проблемою концептуалізації фрагментів дійсності засобами мови опікуються такі лінгвісти, як С.А. Жаботинська, І.М. Колєгаєва, М.М. Полюжин, А.М.Приходько, О.О. Селіванова, D.L. Medin та ін.

**Аналіз досліджень.** М.М. Полюжин слушно зазначає, що «хоча концепт – передусім, ментальна одиниця й елемент свідомості, що виступає попередником між реальним світом і мовою, він охоплює і культурну інформацію, у якій вона фільтрується, переробляється й систематизується. Тому концепти утворюють своєрідний культурний пласт, що функціонує між людиною та середовищем» (Полюжин, 215). В свою чергу, С.А. Жаботинська справедливо вказує на те, що концепти, або кванти інформації, містяться не в мові, а в людському мисленні; мова призначена для активації концептів (Жаботинська, 2011). Отже, можна говорити про вузьке (лексичне) та широке (культурологічне) бачення концепту. У широкому розумінні концепт постає як феномен життєвої філософії, як звичайний аналог світоглядних понять, закріплених у лексиці та спрямованих на забезпечення стабільності й безперервності духовної культури етносу, як найважливіша культурно значуща категорія внутрішнього світу людини (Кравченко, 2008; Ковальова, 2022). У вузькому розумінні концепт витлумачують як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто як будь-який вербалізований зміст, якому притаманна етнічна специфіка (Жаботинська, 2011; Полюжин, 2015).

О.О. Селіванова визначає концепт як «інформаційну структуру свідомості, різнооб'єктну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й поза-свідомого» (Селіванова, 1999: 410).

Концептуальна система визначається лінгвістами як система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини (Селіванова, 2008: 261). Загальне відображення у свідомості «інтегрованого людиною світу» (там само: 259), що лежить в основі світогляду людини, усвідомлюється у лінгвістиці як концептуальна картина світу.

Лінгвістичне моделювання ознакового розгортання концепту здійснюється системою мовних категорій. Ці категорії різнорідні – прагмалінгвістичні і лінгвосемантичні, лексичні й граматичні, просодичні, але вони не існують ізольовано, вони завжди репрезентовані у вигляді ознакових пучків-кластерів та інших складних єдностей, сторони яких можуть бути з дослідною метою проаналізовані окремо (Бігунова, 2003: 9). Саме такий шлях обрано у цьому дослідженні.

Розглядаючи концепти, дослідники намагаються насамперед реконструювати ту суть, яка притаманна лексичним одиницям, у яких вони містяться (Полюжин, 215). Визначення структурних компонентів будь-якого концепту починається з виокремлення ядерної зони та периферії (ближньої та дальньої). Ядерна зона складається з поняттєвої складової, яка генералізує інформацію про об'єкт чи явище. Дослідження поняттєвої складової полягає у виокремленні семантично близьких сем, що інтерпретуються як єдина когнітивна ознака концепту. До зони периферії відносять менш значущі асоціації, дискурсивні смисли з низькою частотністю використання (Кравченко, 2008: 4; Ковальова, 2022: 169).

Концепт LAZINESS та мовні засоби його реалізації потребують комплексного дослідження, але наразі наявні лише поодинокі розвідки з цього питання, зокрема датський психолінгвіст Т. Медсен, проаналізувавши наявні дефініції концепту LAZINESS, доходить висновку, що *лїнь* є дуже примхливим і складним явищем, яке приписується людині на основі доволі суб'єктивних факторів, рідко пов'язаних з зусиллями та мотивацією людини у виконанні конкретного завдання. Т. Менсон вважає, що «характеризуючи інших людей як лїнєвих, мовець розповідає більше про себе і свою культуру, ніж про ту людину, яку вважає лїнєвою» (Madsen, 2018: 302). Казахські лінгвісти описали особливості вербалізації бінарних концептів *працьовитість* та *лїнь* в казахській мові (Aitkulova et.al., 2023).

Отже, вербалізація концепту *лїнь* засобами англійської мови ще не ставала об'єктом окремої наукової розвідки, що забезпечує актуальність пропонованого дослідження, присвяченого класифікації ресурсів англійської мови, що використовуються в реалізації концепту LAZINESS.

**Об'єктом** спостереження в цьому дослідженні слугує ментальна структура концепту LAZINESS в англійській мові та художній літературі. Предметом дослідження обрано лексичні засоби англійської мови, які вербалізують концепт LAZINESS в англійському художньому дискурсі.

**Метою** розвідки є визначення лексичних засобів сучасної англійської мови, які реалізують концепт LAZINESS. Відповідно до мети дослідження, з тлумачних словників сучасної англійської мови було зібрано лексеми, що реалізують значення лінії.

**Матеріалом** дослідження послужили 24 лексеми-найменування LAZINESS, відібрані з лексикографічних джерел. Корпус дослідження становлять 1200 фрагментів англomовного художнього дискурсу, що актуалізують концепт LAZINESS, отриманих методом суцільної вибірки із 75 сучасних англomовних художніх творів.

**Виклад основного матеріалу.** Як вже було зазначено, концепт може набувати вербалізації різними засобами: лексичними, фразеологічними, синтаксичними, найпоширенішим і продуктивним у тому числі є лексичний, оскільки він передбачає присвоєння імені концепту. Лексема, що має найбільший обсяг семантичних компонентів, які відображають зміст концепту, має певні межі або аспекти, представлені набором сем. І.М. Колегаєва визначає семи як нематеріальні, ідеальні сутності, представлені досліднику як опосередковані матеріальними, а саме вербальними сутностями, тобто словами, що містяться в дефініційних статтях тлумачних словників, інакше кажучи, дефініційними ознаками (Колегаєва, 2018: 123). Лексема, представлена набором сем і актуалізована в різних контекстах вживання слова, є ім'ям концепту.

Ключове слово, що називає концепт, має збігатися з домінантою відповідного синонімічного ряду, містити ядерні ознаки концепту у своїй лексичній структурі, володіти великим обсягом семантичних ознак, характеризуватись високою частотністю у мові (залежно від типу дискурсу, місця спілкування та учасників спілкування) (Колегаєва, 2018; Полюжин, 2015).

Таким ключовим словом, яке збігається з домінантою синонімічного ряду, є слово *lazy*. Розглянемо, як трактується поняття *lazy* у лексикографічних джерелах. Оксфордський словник визначає прикметник *lazy* як *unwilling to work or use energy* – не бажаючий працювати і докладати зусиль; і пропонує кілька «підзначень», зокрема 1) *characterized by lack of effort or activity* – характеризується відсутністю старання та активності та 2) *showing a lack of care* – не докладає зусиль (Oxford Dictionaries online).

Словник MacMillian Dictionary трактує поняття *lazy* наступним чином: 1) *no willing to work or do any activity that needs effort* – не бажаючий працювати і докладати зусиль; 2) *spent relaxing and not involving any activity that needs effort* – розсла-

блений, що не передбачає діяльність, що вимагає зусиль. В останньому випадку до синонімів слова *lazy* відносять *pleasant, enjoyable* и *relaxing* (MacMillian Dictionary).

Згідно зі словником М. Вебстер, прикметник *lazy* має щонайменше чотири значення:

*Lazy*: 1) *disinclined to activity or exertion: not energetic or vigorous; encouraging inactivity or indolence* – неохочий до діяльності та докладення зусиль; неенергійний, такий, що стимулює інертність, ледарство;

2) *moving slowly, sluggish* – такий, що рухається повільно, інертно;

3) *droopy, lax* – такий, що впав духом, млявий;

4) *not rigorous or strict* – неточний чи невизначений (Merriam-Webster's Dictionary).

Усі значення мають скоріше негативно-оцінний характер, заснований на значенні пасивності, бездіяльності, повільності.

У словнику Лонгмена *lazy* потрактовано як 1) *not liking work and physical activity, or not making any effort to do anything* – такий, що не любить роботу чи фізичну активність, або такий, що не докладає зусиль зробити будь-щось; 2) *a lazy period of time is spent doing nothing except relaxing* – про період часу, проведений у ледарстві, розслабленні (Longman Dictionary of Contemporary English).

За версією Кембриджського словника, поняття *lazy* має як позитивний, і негативний оцінний характер:

*Lazy*: 1) *(disapproving) not willing to work or use any effort* – (несхвально) не бажаючий працювати або докладати зусиль; 2) *(approving) slow and relaxed* – (схвально) повільний, розслаблений (Cambridge Dictionary).

До синонімів лексеми *lazy* в словниках уналежнюють *idle, indolent, slow, unhurried, measured* (Macmillan Dictionary); *careless, derelict, disregardful, lax, neglectful, neglecting, negligent, remiss* (Merriam-Webster's Dictionary); *idle, indolent, slothful, work-shy, shiftless, loafing, inactive, inert, sluggish, lethargic, languorous, listless, torpid, enervated, slow-moving, slow, heavy, dull, plodding, remiss, negligent, slack, lax, lackadaisical, impassive, good-for-nothing, do-nothing, leisurely* (Oxford Dictionaries online).

До синонімів прикметника *lazy* словник Longman відносить:

1) **idle** – *lazy and not doing enough work* – лінивий, той, що працює недостатньо.

2) **indolent** – *lazy and living a comfortable life* – лінивий, ведучий пустий спосіб життя;

3) **shiftless** – *lazy and having no ambition to succeed or do anything useful with your life* – ліни-

вий, такий, що не прагне досягти чогось або зробити що-л. корисне у житті;

4) **work-shy** – *lazy and trying to avoid any work* – лінивий, такий, що уникає роботи;

5) **slothful** – *lazy and not liking physical activity* – лінивий, такий, що не любить фізичну роботу (Longman Dictionary of Contemporary English).

До синонімів прикметника *lazy* та близьких за значенням слів Кеймбриджський словник уналежнює: *bludger, bone idle, bum around, clock-watcher, deadbeat, doss, indolent, inertia, layabout, lazybones, lie, lie down on the job, loafer, shirker, skiver, slacker, slackness, slob, slug* (Cambridge Dictionary).

Аналіз вибірки англomовного літературного дискурсу дозволяє дійти висновку, що синонімічний ряд лексем, що вербалізують концепт LAZINESS у літературному дискурсі, складають лексеми *clock-watch (clock-watcher), to dawdle, to doss, idle (idly, to idle), to hang about (out), indolent (indolence), inert (inertia), layabout, lax, lazy (laziness, to laze, lazily), to loaf, to loiter, to lounge, to mooch, to moulder, negligent (negligence), shiftless, to shirk (shirker), slack (slacken, slacker, slackness), slob, sloth, slug (sluggish), to twiddle, to while away*, об'єднані загальною семою «який не любить роботу чи фізичну активність».

Ми простежили частотність застосування даних лексем в художньому дискурсі (табл. 1).

Таблиця 1

**Кількісна представленість лексем, що вербалізують концепт LAZINESS в англomовному художньому дискурсі**

Лексема	Кількість вживань, в %
lazy (laziness, laze, lazily)	33.1
idle (idly, to idle)	20.0
hang about (out)	6.6
slack (slacken, slacker, slackness)	6.2
layabout	4.6
to lounge	4.0
negligent (negligence)	3.5
to dawdle	3.1
loiter	3.1
slug (sluggish)	2.9
inert (inertia)	2.0
slob	2.0
to lax	1.5
indolent (indolence)	1.3
to mooch	1.0
sloth, slothful	1.0
to twiddle	1.0
to doss	0.6
to loaf	0.6

Продовження таблиці 1

to shirk (shirker)	0.6
shiftless	0.4
clock-watch (clock-watcher)	0.2
to moulder	0.2
to while away	0.2
Всього	100

Лексеми *lazy* вважаємо домінантою цього синонімічного ряду за критерієм частотності (33.1% вживань). Ця лексема, а також дієслово *to laze*, прислівник *lazily* та іменник *laziness*, що мають єдиний корінь, у художньому дискурсі використовуються для характеристики не тільки людей, а й тварин, комах, а також явищ природи, наприклад:

• “*I think that copper’s off his head,*” he grumbled. “*He’s cunning and lazy,*” said Colonel Halburton-Smythe. “*And devoid of natural feeling. He’ll probably lie down and go to sleep when we’re out of sight*” (Beaton, 2011: 29) (людина).

• “*The dogs seem to be settling in pretty well,*” Devon said to Nick as she watched the four dogs lolling **lazily** on the rust-colored rocks (Johansen, 2008: 177) (тварини).

• *Smoke rose lazily from chimneys and a group of children were playing on the beach, their cries as shrill as the calls of seabirds* (Beaton, 2017: 77) (природне явище – дим).

Дані лексеми активно використовуються для опису поведінки, способу життя людини, її відчуттів, обстановки:

• *He loved his easy, lazy life and the beauty of the countryside. Apart from his hens and geese, he rented a piece of croft land behind the police station where he kept sheep* (Beaton, 2011: 43) (образ життя).

• *They sat down together on a bench. It was a lazy, sunny scene. A band was churning out selections from My Fair Lady. Families sprawled on the grass. It looked so safe, so English, so far from the violence of the inner cities. Agatha relaxed. Evesham had a laid-back charm* (Beaton, 2009: 98) (обстановка).

Як демонструють наведені приклади, лінє не завжди сприймається негативно: у першому прикладі лінивий спосіб життя характеризується також легкістю та насолодою красою природи, а в другому – герої спостерігають за лінивою, сонячною сценою вихідного дня, коли відпочиваючи почувуються надійно та розслаблено, розвалившись на траві і слухаючи оркестр. Лінє як небажання виконувати свою роботу, бездіяльність, млявість, сприймається позитивно, а лінє як розслабленість, відпочинок від турбот, сприймається позитивно.

Концепт LAZINESS слід інтерпретувати через звернення до еталонів, стереотипів культури, а також моральних цінностей конкретного індивіда. У присвоєнні тому чи іншому концепту позитивних чи негативних рис істотну роль відіграє інтелектуальна оцінка, оскільки стан людини викликається не самою подією, а тим, що суб'єкт думає про неї.

Таким чином, оцінна кваліфікація явищ дійсності, що позначаються в художньому дискурсі як *lazy*, *idle* та ін, повинна спиратися на сприйняття того чи іншого явища суб'єктом, у нашому випадку, персонажем художнього твору.

Другою за частотністю вживання в літературному дискурсі (20.0%) є лексема *idle* та її похідні *idly*, *to idle*, що дозволяє віднести її до ядерних лексем концепту LAZINESS:

• *'I take no notice of gossip, Chief Inspector. It's the curse of village life. The idle chatter of small-minded people doesn't interest me'* (Edwards, 2011: 102) (прикметник).

The phone blared suddenly, shrill and urgent in the quiet room. Blast!

• *'Oh, hullo Bernard. What? No. Sitting idling, you know. What?'* (Dexter, 2009: 60) (дієслово).

• *'I'll see if he can fit it in his busy schedule.'* He chuckled to show that he saw the funny side of her brother's **idleness** and with a wave was gone (там само: 24) (іменник).

Наведемо також приклади інших, менш уживаних лексем, які реалізують концепт LAZINESS у художньому дискурсі:

• *'Look, sweetheart, you please yourself but I'm going to hitch it.'* Sylvia's habit of omitting all final *t's* seemed irritatingly **slack** (Dexter, 2009: 5).

• *The intruder edged down the path. The rain was slackening to a drizzle, but the stone flags were as sleek as a ski run. How easy to slip and pitch head over heels into the trench or down the uneven ground towards the silent cottage* (Edwards, 2011: 4).

• *"It didn't get anywhere. It just lay where you dropped it while you and this Highland layabout go around persecuting innocent young men"* (Beaton, 2017: 17).

• *He had a sudden picture of Sean, smiling and lounging beside the bus, his hands thrust into his trouser pockets, and Hamish Macbeth felt that he could have murdered the man himself for wrecking such innocence* (там само: 54).

Інші виділені лексеми вербалізують концепт LAZINESS значно рідше (0.2–3.5%).

Концептуалізація поняття LAZINESS відбувається також через фразеологізми, серед яких найчастішим є фразеологізм *to hang about (out)* (6.6% вживань):

*Hamish would have put Sean Gourlay out of his mind had he not found him hanging around the hotel gift shop where Priscilla worked* (Beaton, 2017: 10).

**Висновки.** Отже, огляд словникових дефініцій показує, що поняття ліні передбачає як негативну оцінку суб'єктом, а й позитивну. Концепт LAZINESS слід інтерпретувати через звернення до стандартів, стереотипів культури. Лінь як небажання працювати і докладати зусиль, сприймається негативно, а лінь як розслабленість, відпочинок від турбот, сприймається позитивно. У художньому дискурсі оцінне сприйняття персонажем лінивого об'єкта може бути наділене як «плюсом», і «мінусом», і залежить від моральних установок суб'єкта оцінки.

В художньому дискурсі риси ліні приписуються як людям та їхньому способу життя, так і поведінці тварин, комах, і навіть явищам природи.

Ядерними лексичними одиницями, у семантичній структурі яких переважають семи концепту LAZINESS, вважаємо *lazy (laziness, to laze, lazily)* й *idle (idly, to idle)*, близькоядерними – *hang about (out)*, *slack (slacken, slacker, slackness)*, *layabout* и *lounge*, а периферійними – *clock-watch (clock-watcher)*, *dawdle*, *doss*, *idle (idly, to idle)*, *indolent (indolence)*, *inert (inertia)*, *lax*, *lazy (laziness, laze, lazily)*, *oaf*, *loiter*, *mooch*, *moulder*, *negligent (negligence)*, *shiftless*, *to shirk (shirker)*, *slack (slacken, slacker, slackness)*, *slob*, *sloth*, *slug (sluggish)*, *twiddle*, *while away*, семний набір яких може відноситися і до інших семантичних просторів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігунова Н.О. Рівневе подання концепту часу в усному наративному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2003. 22 с.
2. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2011. Вип. 52. С. 1–11.
3. Ковальова К.О. Мотивуючі ознаки лінгвокультурологічного концепта TEXTILE в англійській мові. *Записки з романо-германської філології*. Випуск 1 (48). Одеса, 2022. С. 33–40.
4. Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1. Одеса, 2018. С. 121–127.
5. Кравченко Н.К. Лінгво-когнітивні характеристики концептосфери справедливості в універсальній картині світу. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. Вип. 75 (4). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 3–7.



6. Полюжин М.М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. № 4. Луцьк, 2015. С. 212-222.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
8. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Aitkulova G., Avakova R., Zhantasova Z. The Concept of Diligence / Laziness in the Linguistic Image of the World. *International Journal of Society, Culture & Language*, 11(2) (Themed Issue on Language, Discourse, and Society), 2023. P. 94-102.
11. Beaton M.C. *Agatha Raisin and the Wizard of Evesham*. London: C & R Crime, 2009. 288 p.
12. Beaton M.C. *Death of a Cad*. London: C & R Crime, 2011. 228 p.
13. Beaton M.C. *Death of a Travelling Man*. London: Constable, 2017. 240 p.
14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/essential-american-english/lazy>
15. Dexter C. *Last Bus*. London: Pan, 2009. 321 p.
16. Edwards M. *The Cipher Garden*. London: Allison & Busby, 2011. 277 p.
17. Johansen I. *Dark Summer*. London: St. Martin's Paperbacks, 2008. 384 p.
18. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/lazy>
19. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/lazy>
20. Madsen T. The Conception of Laziness and the Characterisation of Others as Lazy. *Human Arenas*, 1(3), 2018. P. 288–304.
21. Medin D. L. Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*, 44(12), 1989. P. 1469–1481.
22. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lazy>
23. Oxford Dictionaries online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/lazy>

## REFERENCES

1. Bihunova N.O. (2003) Rivneve podannia kontseptu chasu v usnomu naratyvnomu dyskursi (na materiali suchasnoi anhliiskoi movy). [Level representation of the concept of time in oral narrative discourse (on the samples of contemporary English)]: avtoref. dys. ...kand. filol. nauk. – Thesis for the degree of the Candidate of Sciences in Philology. Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. [in Ukrainian].
2. Zhabotynska S.A. (2011) Leksychni polia y neliniina dynamika kohnityvnykh struktur. [Lexical fields and nonlinear dynamics of cognitive structures]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*. – Scientific Bulletin of Lviv university, Philology, 52. 1–11. [in Ukrainian].
3. Kovalova K.O. (2022) Motyvuiuchi oznaky linhvokulturolohichnoho kontseptu TEXTILE v anhliiskii movi. [Motivating features of the linguistic and cultural concept TEXTILE in the English language] *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii: zb. nauk. pr. – Writings in Romance-Germanic Philology: coll. of science papers*, 1 (48). 33–40. [in Ukrainian].
4. Kolehaieva I. M. (2018) Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odyntysi. [Construction of the nominative field of the concept: stages and units]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii: zb. nauk. pr. – Writings in Romance-Germanic Philology: coll. of science papers*, 1. 121–127. [in Ukrainian].
5. Kravchenko N.K. (2008) Linhvo-kohnityvni kharakterystyky kontseptosfery spravedlyvist v universalnii kartyni svitu. [Linguistic-cognitive characteristics of the concept of justice in the universal picture of the world] *Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky: zb. nauk. pr. – Scientific Writings, Philology: coll. of science papers*, 75 (4). 3–7. [in Ukrainian].
6. Poliuzhyn M.M. (2015) Poniattia, kontsept ta yoho struktura. [Notion, concept and its structure] *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo: zb. nauk. pr. – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Philological sciences. Linguistics: coll. of science papers*, 4. 212–222. [in Ukrainian].
7. Prykhodko A. M. (2008) Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky. [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. *Zaporizhzhia: Premier* [in Ukrainian].
8. Selivanova O. O. (1999) Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky. [Current directions of modern linguistics]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. [in Ukrainian].
9. Selivanova O.O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern Linguistics: A Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].
10. Aitkulova G., Avakova R., Zhantasova Z. (2023) The Concept of Diligence / Laziness in the Linguistic Image of the World. *International Journal of Society, Culture & Language*, 11(2), 94–102.
11. Beaton M.C. (2009) *Agatha Raisin and the Wizard of Evesham*. C & R Crime. 288 p.
12. Beaton M.C. (2011) *Death of a Cad*. C & R Crime. 228 p.
13. Beaton M.C. (2017) *Death of a Travelling Man*. Constable. 240 p.
14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/essential-american-english/lazy>
15. Dexter C. (2009) *Last Bus*. Pan. 321 p.
16. Edwards M. (2011) *The Cipher Garden*. Allison & Busby. 277 p.
17. Johansen I. (2008) *Dark Summer*. St. Martin's Paperbacks. 384 p.
18. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/lazy>
19. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/lazy>
20. Madsen T. (2018) The Conception of Laziness and the Characterisation of Others as Lazy. *Human Arenas*, 1(3). 288–304.
21. Medin D. L. (1989) Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*, 44(12). 1469-1481.
22. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lazy>
23. Oxford Dictionaries online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/lazy>

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-31>

**Ганна ЖИЗДЮК,**  
orcid.org/0009-0004-8562-306X  
заступник начальника кафедри іноземних мов  
Військової академії м. Одеса  
(Одеса, Україна) zhyzdiuk@gmail.com

## ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

*Актуальність дослідження лінгводидактичних підходів до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів зумовлена зростанням вимог до комунікативних навичок військових фахівців, особливо в умовах багатонаціональних операцій. Сучасна військова діяльність потребує не лише технічної підготовки, але й здатності ефективно взаємодіяти з міжнародними партнерами, що вимагає від майбутніх офіцерів опанування іноземних мов та спеціалізованої військової термінології.*

*Метою цього дослідження було вивчення основних лінгводидактичних підходів, які використовуються для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення навчальних програм з урахуванням особливостей військової служби.*

*Методологія дослідження включала аналіз наукових джерел, оцінку наявних навчальних програм з іноземних мов у військових навчальних закладах, а також проведення опитування серед курсантів і викладачів для визначення ефективності методик викладання. Використовувались як кількісні, так і якісні методи аналізу. Опитування дозволило отримати відомості про рівень мовної підготовки курсантів, основні проблеми та перешкоди в навчанні.*

*Результати дослідження вказують на те, що інтеграція комунікативного, контекстуального, міжкультурного та інтерактивного підходів є найбільш ефективною для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів. Опитування виявило низку проблем, зокрема недостатню кількість часу, виділеного на мовну підготовку, застарілі методичні матеріали та недостатнє використання інтерактивних технологій у процесі навчання.*

*Висновки дослідження свідчать про необхідність модернізації програм викладання іноземних мов, зокрема збільшення кількості навчальних годин, оновлення матеріалів із фокусом на військову специфіку та впровадження новітніх цифрових технологій, таких як віртуальні симуляції та платформи для моделювання бойових операцій. Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку методик, що поєднують штучний інтелект та інтерактивні технології для автоматизованого моніторингу та оцінки мовних навичок.*

**Ключові слова:** мовна підготовка, іношомовна компетентність, мовленнєва компетенція, освітні стратегії, інтерактивні методи, військова освіта.

**Hanna ZHYZDIUK,**  
orcid.org/0009-0004-8562-306X  
Deputy Head of the Foreign Languages Department  
Odesa Military Academy  
(Odesa, Ukraine) zhyzdiuk@gmail.com

## LINGUODIDACTIC APPROACHES TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS

*The relevance of studying linguodidactic approaches to the formation of professional competence of future officers is driven by the increasing demands for communication skills among military professionals, especially in the context of multinational operations. Modern military activities require not only technical skills but also the ability to effectively interact with international partners, which necessitates proficiency in foreign languages and specialized military terminology.*

*The aim of this study was to examine the key linguodidactic approaches used to form the professional competence of officers and to develop recommendations for improving educational programs, taking into account the specifics of military service.*

*The research methodology involved analyzing academic literature, evaluating existing foreign language training programs in military educational institutions, and conducting a survey among cadets and instructors to assess the effectiveness of the teaching methods. Both quantitative and qualitative methods were utilized for analysis. The survey provided data on the cadets' language proficiency, the main challenges in learning, and the obstacles they face.*

*The results of the study indicate that the integration of communicative, contextual, intercultural, and interactive approaches is most effective for developing the professional competence of officers. The survey revealed several issues, including insufficient time allocated for language training, outdated teaching materials, and the limited use of interactive technologies in the learning process.*

*The conclusions of the study emphasize the need to modernize foreign language teaching programs, specifically by increasing the number of instructional hours, updating materials with a focus on military-specific language, and introducing advanced digital technologies such as virtual simulations and platforms for modeling combat operations. Prospects for further research include the development of methodologies that integrate artificial intelligence and interactive technologies for automated monitoring and assessment of language skills.*

**Key words:** *language training, foreign language competence, communicative competence, educational strategies, interactive methods, military education.*

**Постановка проблеми.** Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів є ключовим завданням підготовки військових фахівців, здатних діяти ефективно в умовах сучасних викликів. Лінгводидактичні підходи відіграють центральну роль у розвитку комунікативних здібностей і мовної підготовки, необхідних для професійного спілкування, прийняття рішень та управління в стресових і динамічних умовах військової діяльності. Професійна компетентність охоплює не лише військові знання, але й здатність до взаємодії на різних рівнях – з підлеглими, колегами, міжнародними партнерами та представниками інших силових структур, що зумовлює важливість лінгводидактичного забезпечення в загальній стратегії підготовки офіцерського складу. Наукові завдання передбачають розробку методик навчання іноземних мов, що враховують специфіку військової діяльності, соціокультурні аспекти спілкування та необхідність комунікації під час багатонаціональних операцій. Практичне впровадження цих підходів сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх офіцерів, їхній здатності до швидкого прийняття рішень та ефективної взаємодії в різноманітних культурних середовищах, що є особливо важливим у миротворчих місіях та міжнародних військових операціях.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів через лінгводидактичні підходи є багатогранною та актуальною темою, що передбачає різні аспекти навчання й розвитку комунікативних навичок. Дослідження в цій сфері підкреслюють значення інтеграції мовної підготовки в професійне навчання курсантів.

Так, О. Шостак, Н. Глушаниця та Г. Білоконь акцентують на принципах організації процесу мовної підготовки курсантів у військових навчальних закладах, що є ключовим для розвитку їхньої професійної компетентності. Науковці підкреслюють важливість системного підходу до навчання мовних дисциплін у контексті військової освіти (Шостак, Глушаниця, Білоконь, 2023).

Г. Батіщева, Н. Кузнєцова та В. Петрухін досліджують соціолінгвістичний підхід до формування іншомовної професійної компетентності курсантів, наголошуючи на інтеграції соціальних аспектів в освітній процес для підвищення ефективності комунікації (Батіщева, Кузнєцова, Петрухін, 2019). О. Sovhar також вивчає використання інформаційно-комунікаційних технологій для формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх офіцерів, підкреслюючи важливість сучасних технологій у навчанні (Sovhar, 2024).

І. Babiу фокусується на розвитку навичок аудіювання під час підготовки офіцерів цивільного захисту, що є важливим для ефективного виконання професійних завдань (Babiу, 2019). Н. Nechyporuk розглядає структурні елементи міжкультурної компетентності в контексті іншомовної підготовки курсантів, підкреслюючи їхню значущість для міжнародної військової співпраці (Nechyporuk, 2021).

Т. Лобода моделює комунікативні ситуації в курсі «Українська мова як іноземна», акцентуючи на необхідності практичного використання мови для розвитку комунікативних навичок (Лобода, 2019). Г. Процик вивчає лінгводидактичні основи навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, визначаючи інноваційні підходи та перспективи в цій сфері (Процик, 2023).

Л. Овсієнко пропонує модель формування риторичної компетенції в старшокласників, що також має значення для підготовки офіцерів, оскільки риторичні навички є важливою складовою професійного спілкування (Овсієнко, 2023). Е. Komleva, D. Miroshnikova, K. Gerasimova, S. Pleusheva розглядають формування лінгвістичної професійної компетенції у вищій освіті, що є актуальним для військових навчальних закладів (Komleva et al., 2021). Н. Скрипник аналізує роль комунікативно-діяльнісного підходу в навчанні рідної мови, що може бути застосовано і в контексті професійної підготовки (Скрипник, 2024).

Таким чином, дослідження демонструють різноманітні лінгводидактичні підходи до фор-

мування професійної компетентності майбутніх офіцерів, акцентуючи на важливості інтеграції мовних навичок у професійне навчання, використання сучасних технологій, міжкультурної компетентності та риторичних навичок.

Попри значну кількість праць, залишаються нерозв'язаними питання дослідження основних лінгводидактичних підходів, що застосовуються для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів; ефективності застосування інтерактивних та інноваційних методів навчання для підвищення рівня професійної мовної підготовки офіцерів; визначення ключових мовних навичок, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків офіцерами в умовах військової служби, вивчення особливостей викладання іноземних мов у військових навчальних закладах та виявлення актуальних проблем, пов'язаних із цим процесом.

**Метою статті є** дослідження лінгводидактичних підходів до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів, з урахуванням специфіки військової служби та вимог до ефективної комунікації в професійній діяльності.

Основними завданнями статті є:

1. Проаналізувати основні лінгводидактичні підходи, що застосовуються для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів.

2. Оцінити ефективність застосування інтерактивних та інноваційних методів навчання для підвищення рівня професійної мовної підготовки офіцерів.

3. Визначити ключові мовні навички, необхідні для ефективного виконання професійних обов'язків офіцерами в умовах військової служби.

4. Дослідити особливості викладання іноземних мов у військових навчальних закладах та виявити актуальні проблеми, пов'язані з цим процесом.

5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення навчальних програм з іноземних мов для майбутніх офіцерів, враховуючи їх професійну специфіку.

**Виклад основного матеріалу.** Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів вимагає особливої уваги до мовної підготовки, оскільки військові фахівці повинні бути здатними ефективно взаємодіяти в умовах як внутрішніх, так і міжнародних військових операцій. Основним завданням мовного навчання є розвиток комунікативних навичок, що відповідають професійним вимогам, а також здатність до адаптації в різноманітних мовних і культурних середовищах. Лінгводидактичні підходи забезпечують методичну базу для розробки програм навчання, що сприяють формуванню цих навичок.

Значна увага приділяється адаптації освітніх методик до умов, у яких офіцерам доведеться діяти. Зокрема, враховуються професійні потреби, міжкультурні комунікації та специфіка військової термінології. Це передбачає використання сучасних педагогічних методів, таких як комунікативний, контекстуальний, інтерактивний, а також орієнтацію на міжкультурну комунікацію та спеціалізовану термінологію.

Таблиця 1 демонструє основні лінгводидактичні підходи до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів.

Сучасні лінгводидактичні підходи до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів охоплюють комунікативні, контекстуальні, міжкультурні, терміносистемні та інтерактивні методи, інтеграція яких забезпечує ефективне засвоєння мовних навичок. Комунікативний підхід орієнтований на розвиток практичних мовних умінь через рольові ігри та симуляції військових сценаріїв, що сприяють підготовці до реальних

Таблиця 1

**Основні лінгводидактичні підходи до формування професійної компетентності майбутніх офіцерів**

Підхід	Опис	Переваги
Комунікативний	Орієнтація на розвиток мовної взаємодії в реальних умовах	Формування здатності до швидкого прийняття рішень
Контекстуальний	Моделювання ситуацій, близьких до професійної діяльності	Підвищення ефективності мовного навчання
Міжкультурний	Акцент на культурні аспекти комунікації	Зниження ризику непорозумінь у багатонаціональних умовах
Терміносистемний	Засвоєння спеціалізованої лексики	Точність передачі професійної інформації
Інтерактивний	Використання сучасних технологій у процесі навчання	Підвищення мотивації та активної участі курсантів

*Джерело: складено автором за (Батищева, Кузнєцова, Петрухін, 2019; Neshuroguk, 2021; Ліштаба, Данилко, Тарнавська, 2024; Методика навчання іноземних мов і культур, 2013)*

ситуацій. Контекстуальний підхід застосовує сучасні технології для моделювання операцій, що дозволяє курсантам використовувати мову в критичних умовах. Міжкультурний підхід формує навички співпраці в багатонаціональних командах, акцентуючи на розумінні культурних відмінностей, що є ключовим для ефективної військової комунікації. Терміносистемний підхід спрямований на засвоєння спеціалізованої військової лексики, що забезпечує точність та швидкість передачі інформації в професійній діяльності, особливо в бойових умовах. Інтерактивний підхід, який базується на застосуванні сучасних технологій, передбачає використання віртуальних симуляцій, онлайн-курсів та інтерактивних програм:

Такий підхід підвищує мотивацію та активність курсантів, оскільки використання новітніх технологій робить навчання більш цікавим і динамічним. Це також дозволяє краще закріплювати отримані знання через практичне використання. Процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів через лінгводидактичні підходи представлено на рис. 1.

Процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів починається з аналізу потреб, що є основою для створення гнучкої та ефективної освітньої програми. Впровадження лінгводидактичних підходів дозволяє курсантам застосовувати комунікативні навички в умовах, наближених до реальної діяльності. Практичні завдання моделюють професійні ситуації, у яких офіцери повинні діяти, що допомагає засвоїти знання на більш глибокому рівні. Оцінювання та коригування навчання дають змогу викладачам оперативно реагувати на результати й підвищувати ефективність освітнього процесу.

Ефективність застосування інтерактивних та інноваційних методів навчання для підвищення

рівня професійної мовної підготовки майбутніх офіцерів є важливою складовою сучасної військової освіти. Використання інтерактивних технологій дозволяє покращити сприйняття інформації, зробити освітній процес більш цікавим і продуктивним, а також сприяє кращому закріпленню знань. Інноваційні методи навчання, зокрема віртуальна реальність, симуляційні програми та мультимедійні засоби, значно покращують якість навчання завдяки можливості створення реалістичних ситуацій, максимально наближених до реальних бойових умов (табл. 2).

Платформи для онлайн-навчання, такі як Moodle і Blackboard, створюють інтерактивні курси, що відображають реальні військові ситуації, дозволяючи майбутнім офіцерам практикувати навички в близьких до реальних умовах. Інтерактивні чати та платформи, такі як Discord і Slack, сприяють активному обміну інформацією та командній роботі. Віртуальні лабораторії й симулятори, разом із відеоконференціями на Zoom і Microsoft Teams, дають змогу моделювати бойові умови та взаємодіяти з міжнародними партнерами. Мобільні додатки для вивчення мов і платформи для створення контенту, такі як Articulate Storyline, підтримують додаткову практику й розвиток інтерактивних навчальних модулів.

Ключові мовні навички, необхідні для ефективної професійної діяльності майбутніх офіцерів, охоплюють когнітивні й комунікативні здібності, що забезпечують точне функціонування в умовах військової служби. Оперативна комунікація є однією з основних навичок, оскільки передбачає швидке й точне передавання інформації в напружених ситуаціях, з акцентом на чітке використання військової термінології. Міжмовна та міжкультурна комунікації набувають особливого значення в багатонаціональних контекстах,



**Рис. 1. Процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів через лінгводидактичні підходи**

*Джерело: розроблено автором*

Таблиця 2

**Інтерактивні та інноваційні методи, застосовувані під час мовної підготовки офіцерів**

Метод	Опис	Застосування для підготовки офіцерів
Платформи для онлайн-навчання	Системи для створення інтерактивних курсів	Використання для моделювання військових сценаріїв і тестування навичок у реальному часі
Чати та інтерактивні платформи	Комунікаційні платформи для обговорень і групових завдань	Організація онлайн-дискусій та командних проєктів, тренування спілкування в групах
Системи для відеоконференцій	Платформи для проведення онлайн-лекцій та семінарів	Проведення переговорів і симуляцій віртуальних навчань, взаємодія з міжнародними партнерами
Віртуальні лабораторії та симулятори	Інструменти для створення реалістичних військових сценаріїв	Практика мовних навичок в умовах бойових операцій і управлінських завдань
Мобільні додатки для вивчення мов	Додатки для самостійного вивчення й практики мов	Підтримка мовної практики в позанавчальний час, адаптація до нових мовних ситуацій
Платформи для створення контенту	Інструменти для створення мультимедійних навчальних матеріалів	Розробка інтерактивних модулів і курсів для спеціалізованих мовних тренувань

*Джерело: складено автором за (Пацук, Торська, 2021; Литвин, 2022; Скрипник, 2024)*

де важливим є не лише знання іноземних мов, а й механізмів культурної адаптації для запобігання конфліктам. Навички стратегічної комунікації дозволяють майбутнім офіцерам будувати ефективні комунікативні стратегії, що підвищує ефективність командних рішень і оперативних завдань. Важливою складовою є володіння цифровими комунікаційними засобами, які стають ключовими в умовах кіберзагроз, забезпечуючи захищений інформаційний обмін. Здатність до аналізу невербальної комунікації також є важливою, оскільки дозволяє коригувати поведінку відповідно до змінних умов, особливо в обмежених або критичних ситуаціях, де вербальний обмін є ускладненим або неможливим.

Проблеми, що впливають на ефективність викладання іноземних мов для майбутніх офіцерів у військових навчальних закладах, потребують системного розв'язання, орієнтованого на специфіку військової служби. Недостатня кількість навчальних годин обмежує можливість курсантів досягти необхідного рівня опанування мови, зокрема й військової термінології. Це вимагає збільшення кількості годин, відведених на вивчення іноземної мови, до шести або більше на тиждень, що дозволить глибше засвоювати як базові комунікативні навички, так і спеціалізовану термінологію, необхідну для професійної діяльності офіцерів. Водночас використання застарілих методик викладання, які не забезпечують належного рівня засвоєння матеріалу, знижує ефективність навчання. Рекомендовано оновити навчальні

програми, інтегруючи сучасні цифрові інструменти та інтерактивні методи, такі як симуляції бойових дій, платформи для комунікації з носіями мови та інтерактивні завдання, що підвищують залученість курсантів.

Недостатній рівень мотивації курсантів до вивчення іноземної мови зумовлений відсутністю практичної спрямованості в навчальних програмах та слабким зв'язком із професійною діяльністю. Для підвищення зацікавленості доцільно запровадити більше практичних занять, що моделюють реальні військові ситуації, зокрема переговори, обговорення стратегій або виконання військових операцій. Такий підхід сприятиме більш ефективному засвоєнню мовних навичок у контексті майбутньої професійної діяльності офіцерів. Не менш значущою є проблема недостатньої підтримки викладачів, які стикаються з браком сучасних навчальних матеріалів та ресурсів для проведення занять. Розв'язання цієї проблеми передбачає забезпечення викладачів актуальними матеріалами, що відповідають сучасним вимогам, а також організацію курсів підвищення кваліфікації з акцентом на використання цифрових інструментів та інтерактивних методик.

Подолання окреслених проблем можливе через багатоступеневу систему реформування навчальних програм. Першим етапом є діагностика мовної компетентності курсантів на момент вступу до навчального закладу, що передбачає обов'язкове тестування, спрямоване на оцінку не лише загальних мовних знань, а й здатності використовувати

військову термінологію в професійних контекстах. Ці дані дозволяють індивідуалізувати підхід до навчання та виявити напрями для подальшого вдосконалення навчальних програм. На другому етапі пропонується розробка інтеграційного модуля спеціалізованих курсів, які поєднують вивчення іноземної мови з акцентом на розвиток мовної компетентності, що є критично важливою для військових операцій. Модуль має бути адаптований до різних рівнів підготовки курсантів та містити спеціалізовані лексичні завдання, моделювання реальних військових ситуацій та міждисциплінарні проєкти.

На третьому етапі передбачається впровадження цифрових платформ і симуляцій, що дозволяють курсантам моделювати бойові операції, дипломатичні переговори або координацію багатонаціональних місій. Це сприятиме не лише засвоєнню теоретичних знань, але й використанню іноземної мови в умовах, максимально наближених до реальних військових ситуацій. Цифрові платформи також дозволяють ефективно вимірювати прогрес кожного курсанта. На четвертому етапі рекомендується створення гнучкої системи оцінювання знань, яка включатиме практичні завдання, що моделюють реальні комунікативні ситуації, наприклад, імітації переговорів або взаємодію з міжнародними партнерами. Такий підхід дозволяє точніше оцінити рівень володіння мовою в професійних умовах.

Наступний етап передбачає розробку програм обміну з міжнародними військовими навчальними закладами, що надасть курсантам можливість безпосередньо взаємодіяти з носіями мови та поглибити знання про специфіку роботи в міжнародному контексті. Завершальним етапом є створення методичних рекомендацій для викладачів на основі аналізу результатів впровадження нових підходів та цифрових платформ. Регулярне підвищення кваліфікації викладачів сприятиме забезпеченню їх сучасними інструментами для ефективного викладання іноземної мови. Така багатоступенева система інтеграції теоретичних та практичних аспектів навчання дозволить підвищити загальний рівень мовної підготовки майбутніх офіцерів, забезпечуючи їх необхідними знаннями та навичками для

успішного виконання професійних обов'язків у сучасних військових умовах.

**Висновки.** У результаті дослідження встановлено, що лінгводидактичні підходи відіграють ключову роль у формуванні професійної компетентності майбутніх офіцерів, сприяючи розвитку їхніх комунікативних навичок, необхідних для ефективного виконання завдань у сучасних умовах військової діяльності. Використання сучасних цифрових технологій, таких як віртуальні симуляції та мультимедійні навчальні програми, підвищує мотивацію та покращує закріплення знань курсантів.

Водночас дослідження виявило проблеми, що обмежують ефективність мовної підготовки. Недостатня кількість годин на вивчення іноземних мов заважає курсантам повноцінно засвоїти спеціалізовану термінологію. Застарілі методичні матеріали та недостатнє застосування інтерактивних методів знижують рівень залученості, а низька мотивація курсантів до вивчення іноземних мов потребує комплексного підходу.

Для подолання цих проблем рекомендується збільшити кількість годин, виділених на мовну підготовку, оновити навчальні програми з урахуванням сучасних методик і технологій та інтегрувати більше практичних занять, які моделюють реальні військові ситуації. Необхідно забезпечити викладачів сучасними навчальними матеріалами та інтерактивними засобами, що підвищить ефективність навчання. Для кращого засвоєння курсантами матеріалу рекомендується активніше використовувати цифрові платформи для підготовки інтерактивного і візуалізованого навчального контенту та впроваджувати міжнародні програми обміну для підвищення рівня міжкультурної комунікації.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку ефективних підходів до мовної підготовки офіцерів у контексті глобалізації та зростання вимог до міжкультурної взаємодії у військових операціях, а також на вивчення впливу новітніх технологій на якість мовного навчання та можливостей використання штучного інтелекту для автоматизованої оцінки мовних навичок курсантів у реальних умовах.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батіщева Г., Кузнецова Н., Петрухін В. Іншомовна професійна компетентність у курсантів військового закладу вищої освіти: соціолінгвістичний підхід. *Мова і суспільство*. 2019. Вип. 10. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/Is.10.2886>
2. Литвин Н. Використання цифрових інструментів у контексті мовної підготовки студентів технічних спеціальностей. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м Івано-Франківськ, 19–20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2021. С. 209–211.



3. Ліштаба Т., Данилко Г., Тарнавська Т. Комунікативна компетентність як складова загальної культури сучасного фахівця. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 34. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.2>
4. Лобода Т. Моделювання комунікативних ситуацій у курсі «Українська мова як іноземна» у вищому педагогічному закладі. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 11–12 квітня 2019 р.). Київ, 2019. С. 182–186. URL: [https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29406/Loboda\\_182-186.pdf?sequence=1](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29406/Loboda_182-186.pdf?sequence=1) (дата звернення: 10.09.2024).
5. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ, 2013. 590 с.
6. Овсієнко Л. Модель формування риторичної компетентності старшокласників. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. 7(13). С. 679–694. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13))
7. Пашук Ю. Торська М. Дослідження шляхів підвищення ефективності мовної підготовки слухачів інтенсивних курсів іноземних мов Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2021. Вип. 24(1). С. 336–352. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1574/1/669-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1322-1-10-20210518.pdf#page=336> (дата звернення: 10.09.2024).
8. Процик Г. Лінгводидактичні основи навчання іноземної мови у закладах вищої освіти України. *Перспективи та інновації науки*. 2023. Вип. 13(31). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31))
9. Скрипник Н. І. Роль комунікативно-діяльнісного підходу під час навчання рідної мови. Cultural, Linguistic, Literary, Artistic, Historical, and Journalistic Aspects: матеріали Міжнародної наукової конференції Університету Любляни (23-24 лютого 2024 р.). Baltija Publishing. 2024. С. 52–56. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-393-4-15>
10. Шостак О., Глушаниця Н., Білоконь Г. Принципи організації процесу мовної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів. *Педагогічні науки*. 2023. Вип. 101. С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-101-12>
11. Babiy I. Listening in Native Language Training of Future Civil Defense Officers. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2019. Вип. 20. С. 110–114. DOI: <https://doi.org/10.32447/20784643.20.2019.17>
12. Komleva E., Miroshnikova D., Gerasimova K., Tleusheva S. Formation of linguistic professional competence in the framework of higher education. *In 15th International Technology, Education and Development Conference* (8–9 March, 2021) (pp. 6500–6510). DOI: <https://doi.org/10.21125/inted.2021.1299>
13. Nechyporuk N. Strukturalne elementy kompetencji międzykulturowych w praktycznym zastosowaniu w szkoleniu obcojęzycznym kadetów. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021 Vol. 1. № 2 (38). URL: [https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/99328908/cuesc.org.uazhurnalikelm\\_No2\\_1\\_2021.pdf](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/99328908/cuesc.org.uazhurnalikelm_No2_1_2021.pdf)
14. Sovhar O. Forming Foreign Language Communicative Competence of Future Ukrainian Armed Forces Officers by Means of Information and Communication Technologies. *Educological discourse*. 2024. Vol. 45(2). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.8>

## REFERENCES

1. Batishcheva, H., Kuznetsova, N., & Petrukhin, V. (2019) Inshomovna profesiina kompetentnist u kursantiv viiskovoho zakladu vyshchoi osvity: sotsiolinhvistychnyi pidkhid [Foreign language professional competence of cadets of military higher education institutions: a sociolinguistic approach]. *Mova i suspilstvo – Language and Society*, 10. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ls.10.2886> [in Ukrainian].
2. Lytvyn, N. (2022) Vykorystannia tsyfrovyykh instrumentiv u konteksti movnoi pidhotovky studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Use of digital tools in the context of language training of students of technical specialties]. *Modernizatsiia osvithnoho seredovyshcha: problemy ta perspektyvy v konteksti yevrointehratsii*: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. onlain-konf. – Modernization of the Educational Environment: Problems and Prospects in the Context of European Integration, coll. materials of the International science and practice online conf. (Ivano-Frankivsk, May 19–20, 2022) (pp. 209–211). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Lishtaba, T., Danylo, H., & Tarnavska, T. (2024) Komunikatyvna kompetentnist yak skladova zahalnoi kultury suchasnoho fakhivtsia [Communicative competence as a component of the general culture of a modern specialist]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 34. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.2.2> [in Ukrainian].
4. Loboda, T. (2019) Modeliuvannia komunikativnykh sytuatsii u kursy «Ukrainska mova yak inozemna» u vyshchomu pedahohichnomu zakladi [Modeling communicative situations in the course «Ukrainian as a foreign language» in higher pedagogical education institutions]. *Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnykh universytetiv*: coll. materials of the International science and practice conference – Strategies of intercultural communication in language education of modern universities: coll. materials of the International science and practice conference (Kyiv, April 11–12, 2019) (pp. 182–186). Kyiv. Retrieved from [https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29406/Loboda\\_182-186.pdf?sequence=1](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29406/Loboda_182-186.pdf?sequence=1) [in Ukrainian].
5. Bihych, O. B., Borysko, N. F., Boretska, H. E., et al. (2013) Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teorii i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. In S. Yu. Nikolaieva (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
6. Ovsienko, L. (2023) Model formuvannia rytorychnoi kompetentnosti starshoklasnykiv [A model for forming the rhetorical competence of high school students]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 7(13). 679–694. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7\(13\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-7(13)).

7. Pashchuk, Yu., & Torska, M. (2021) Doslidzhennia shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti movnoi pidhotovky slukhachiv intensivnykh kursiv inozemnykh mov Zbroinykh Syl Ukrainy [Research on ways to improve the effectiveness of language training for students of intensive foreign language courses in the Armed Forces of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: pedahohichni nauky – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences, 24(1). 336–352. Retrieved from <https://dpspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1574/1/669-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1322-1-10-20210518.pdf#page=336> [in Ukrainian].
8. Protsyk, H. (2023) Linihodydaktychni osnovy navchannia inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Linguo-didactic foundations of teaching foreign languages in higher education institutions of Ukraine]. Perspektivy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations in Science, 13(31). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)) [in Ukrainian].
9. Skrypnyk N. I. (2024) Rol komunikatyvno-diialnisnogo pidkhodu pid chas navchannia ridnoi movy [The role of the communicative-activity approach in the teaching of the native language]. Cultural, Linguistic, Literary, Artistic, Historical, and Journalistic Aspects: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Universytetu Liubl'any – Cultural, Linguistic, Literary, Artistic, Historical, and Journalistic Aspects: Proceedings of the International Scientific Conference of the University of Ljubljana (February 23-24, 2024) (pp. 52–56). Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-393-4-15> [in Ukrainian].
10. Shostak, O., Hlushanytsia, N., & Bilokon, H. (2023) Pryntsypy orhanizatsii protsesu movnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Principles of organizing the language training process for cadets in higher military educational institutions]. Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 101. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-101-12> [in Ukrainian].
11. Babiy, I. (2019) Listening in native language training of future civil defense officers. Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti – Bulletin of Lviv State University of Life Safety, 20. 110–114. DOI: <https://doi.org/10.32447/20784643.20.2019.17>
12. Komleva, E., Miroshnikova, D., Gerasimova, K., Tleusheva, S. (2021) Formation of linguistic professional competence in the framework of higher education. In 15th International Technology, Education and Development Conference (8–9 March, 2021) (pp. 6500–6510). DOI: <https://doi.org/10.21125/inted.2021.1299>
13. Nechyporuk, N. (2021) Strukturalne elementy kompetentsii miedzykulturowych w praktycznym zastosowaniu w szkoleniu obcojezycznym kadetów [Structural elements of intercultural competence in practical application in the foreign language training of cadets]. Knowledge, Education, Law, Management, 1. 2(38). Retrieved from [https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/99328908/cuesc.org.uazhurnalikelm\\_No2\\_1\\_2021.pdf](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/99328908/cuesc.org.uazhurnalikelm_No2_1_2021.pdf) [in Polish].
14. Sovhar, O. (2024) Forming foreign language communicative competence of future Ukrainian Armed Forces officers by means of information and communication technologies. Educological Discourse, 45(2). DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.2.8>

УДК 811.161.2'243:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-32>

**Калерія КОВАЛЬОВА,**

*orcid.org/0000-0001-6718-8034*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *valeriykovaleva@gmail.com*

**Олена БАЛАСАНЯН,**

*orcid.org/0000-0002-0622-3964*

старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

(Харків, Україна) *elenabalasanian@gmail.com*

## ІНТЕГРАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено комплексне дослідження інтеграції професійно орієнтованих завдань у процес навчання української мови іноземних здобувачів вищої освіти як чинника формування їхньої комунікативної та мовної компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності. Актуальність проблематики зумовлена збільшенням контингенту іноземних студентів у закладах вищої освіти України та потребою забезпечення високоякісної мовної підготовки, зорієнтованої на професійний дискурс. Володіння українською мовою на належному рівні розглядається як фундаментальний чинник успішної адаптації студентів до навчального середовища та забезпечення їхньої готовності до професійної комунікації. Метою статті є вивчення особливостей впровадження професійно орієнтованих завдань у навчання української мови іноземних здобувачів освіти та обґрунтування їхньої ролі у формуванні професійної мовної компетентності, включаючи граматичні навички, необхідні для функціонування в професійному контексті. У межах дослідження визначено основні підходи до розробки ефективних методичних прийомів, спрямованих на засвоєння специфічних граматичних конструкцій, характерних для фахової комунікації, з метою полегшення адаптації до мовних вимог професійної діяльності майбутніх економістів. У статті проаналізовано ефективність використання комунікативного підходу та спеціалізованих завдань, спрямованих на засвоєння професійно орієнтованої лексики, синтаксичних структур та термінології. Доведено значущість моделювання професійно релевантних ситуацій, презентації спеціалізованої інформації та обговорення виробничих кейсів для поглиблення мовної компетентності.

**Ключові слова:** комунікативна компетентність, мовна компетентність, термінологія, українська мова, фахова лексика.

**Kaleriia KOVALOVA,**

*orcid.org/0000-0001-6718-8034*

PhD in Philology, Associated Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) *valeriykovaleva@gmail.com*

**Olena BALASANIAN,**

*orcid.org/0000-0002-0622-3964*

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

(Kharkiv, Ukraine) *elenabalasanian@gmail.com*

## INTEGRATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED TASKS INTO TEACHING UKRAINIAN TO FOREIGN STUDENTS

The article presents a comprehensive study of the integration of professionally oriented tasks into the process of teaching Ukrainian to foreign students as a factor in the formation of their communicative and linguistic competencies necessary for effective professional activity. The relevance of the issue is due to the increase in the number of foreign students in Ukrainian higher education institutions and the need to provide high-quality language training focused on professional discourse. Proficiency in the Ukrainian language is seen as a fundamental factor in the successful

*adaptation of students to the learning environment and ensuring their readiness for professional communication. The purpose of the article is to study the peculiarities of introducing professionally oriented tasks in teaching Ukrainian to foreign students and to substantiate their role in the formation of professional language competence, including grammatical skills necessary for functioning in a professional context. The study identifies the main approaches to the development of effective methodological techniques aimed at mastering specific grammatical constructions characteristic of professional communication in order to facilitate adaptation to the language requirements of future economists' professional activities. The article analyzes the effectiveness of using the communicative approach and specialized tasks aimed at mastering professionally oriented vocabulary, syntactic structures and terminology. The significance of modeling professionally relevant situations, presenting specialized information and discussing production cases for deepening language competence is proved.*

**Key words:** *communicative competence, language competence, terminology, Ukrainian language, professional vocabulary.*

**Постановка проблеми.** Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений Верховною Радою 25 квітня 2019 року (Про забезпечення функціонування української мови як державної, 2019), регулює основні принципи державної мовної політики, зокрема зобов'язує заклади освіти забезпечувати можливості для опанування української мови та її використання в освітньому процесі. Іноземні студенти, які навчаються у закладах вищої освіти України, повинні опанувати державну мову та застосовувати її в освітньому процесі. Важливо зазначити, що «вільне володіння державною мовою» передбачає здатність «використовувати мовні знання та комунікативні навички» для вираження будь-яких змістів як в усній, так і в письмовій формі у всіх сферах суспільного життя та професійної діяльності (Стандарт української мови, 2018).

Навчання української мови іноземних студентів є складним процесом, який потребує особливого підходу, враховуючи різний рівень володіння мовою та специфіку майбутньої професійної діяльності студентів. Однією з ключових проблем є недостатній розвиток професійної мовної компетенції, зокрема опанування специфічних граматичних конструкцій та лексики, характерних для професійного спілкування.

Фахівці в галузі викладання української мови як іноземної зазначають, що відсутність практично орієнтованих завдань, які б інтегрували мовні навички з фаховою діяльністю, призводить до труднощів у використанні мови в професійній сфері (Стадніченко, Ласкава & Шульга, 2023). У цьому контексті виникає необхідність розробки й впровадження в освітній процес таких комунікативних завдань, які були б спрямовані на формування як мовної, так і професійної компетентностей, а також дозволили б студентам краще засвоїти граматику в контексті реальних ситуацій, пов'язаних з їхньою майбутньою професією.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теоретичні та практичні аспекти впровадження сучасних методів викладання української мови

для іноземних студентів досліджувалися багатьма українськими науковцями. О. Степаненко, Т. Ланова та Л. Матусевич студіюють сучасні методики вивчення української мови як іноземної (2022). Г. Швець (2019) досліджує теоретичні та практичні підходи до навчання української мови іноземців гуманітарних спеціальностей, зокрема інтерактивні методи. Л. Архипенко (2020) акцентує на засвоєнні синтаксичних конструкцій та методиках їх опанування. О. Стадніченко, Ю. Ласкава та О. Шульга (2023) розглядають особливості викладання української мови як іноземної для студентів-іноземців у закладах вищої освіти. Т. Беценко (2019) досліджує лінгвокультурологічний аналіз тексту як один із різновидів навчальної роботи у процесі вивчення української мови як іноземної. В цілому, різноманітність підходів (комунікативного, когнітивного, інтерактивного) свідчить про необхідність їхнього подальшого глибокого аналізу.

**Мета статті** – дослідити особливості інтеграції професійно орієнтованих завдань у процес навчання української мови іноземних студентів-економістів, обґрунтувати їхню значущість для формування професійної мовної компетенції, зокрема граматичних навичок, необхідних для ефективного використання мови в професійному контексті.

**Виклад основного матеріалу.** Інтеграція професійно орієнтованих завдань у процес навчання української мови іноземних студентів економічних факультетів є важливою методологічною стратегією, що спрямована на формування професійно-комунікативної компетентності. Цей підхід ґрунтується на принципах функціонального та контекстуального підходу до мовної освіти, що передбачає активне залучення студентів до специфічного професійного середовища через мову. Основні аспекти інтеграції професійно орієнтованих завдань охоплюють аналіз професійно-комунікативних потреб, використання автентичних текстів для розробки професійно орієнтованих комунікативних завдань, а також засвоєння граматичних аспектів.

Для іноземних студентів-економістів аналіз професійно-комунікативних потреб є важливим етапом у формуванні спеціалізованої мовної компетентності, зокрема, вивчення лексики та фразеології, що відображають фінансові та економічні процеси. Це охоплює терміни та концепти, які є важливими для розуміння економічної діяльності. Наприклад, такі поняття як «валовий внутрішній продукт» (ВВП), «інвестиційний капітал», «грошова маса» є основними в економічному дискурсі та часто використовуються для опису макроекономічних процесів.

Варто зазначити, що фразеологізми та сталі словосполучення, пов'язані з економічною діяльністю, наприклад, «економічний спад» або «стабільність ринку», допомагають студентам адекватно передавати складні економічні явища українською мовою. Дискурсивні особливості економічного спілкування охоплюють різноманітні формати комунікації, такі як презентації, аналітичні звіти, економічні прогнози та статті, де студенти не тільки опановують лексичний матеріал, але й навчаються використовувати мовні засоби для точного та структурованого опису економічних даних. Наприклад, у презентаціях студентам потрібно вміти грамотно описувати динаміку ринку за допомогою таких виразів, як «Збільшення попиту на ринку сприяє підвищенню цін» або «Зниження інвестиційного потоку впливає на скорочення виробничих потужностей». Аналітичні звіти вимагають коректного використання економічної термінології для представлення висновків, таких як «позитивне сальдо платіжного балансу» або «інфляційні ризики».

Таким чином, навчання економічній термінології та дискурсивним особливостям мови допомагає іноземним студентам не лише розвивати комунікативні навички, але й успішно інтегруватися в професійне середовище, де економічна термінологія є основою для прийняття рішень та ведення ділової комунікації. Аналіз професійно-комунікативних потреб дозволяє визначити ключові мовні елементи та комунікативні структури, які необхідно інтегрувати в освітній процес, забезпечуючи релевантність мовної підготовки для конкретної спеціальності.

Як вже зазначалося, до основних аспектів інтеграції професійно орієнтованих завдань належить також використання автентичних текстів та матеріалів, таких як наукові статті, інструкції, технічна документація, що є важливими засобами розвитку вміння працювати з фаховою літературою. Для студентів-економістів доцільно опрацьовувати фінансові звіти, аналітичні статті,

нормативно-правові акти та бізнес-плани. Аналіз фінансового звіту дозволяє засвоїти термінологію. Водночас опрацювання автентичних текстів допомагає іноземним здобувачам вищої освіти адаптуватися до реалій професійної діяльності, оскільки вони вивчають не лише лексичні та граматичні особливості, але й засвоюють стиль і структуру фахової комунікації.

Для ефективного розвитку професійної компетентності студентів-економістів, можна запропонувати такі завдання, які базуються на автентичних текстах і матеріалах, що сприятимуть не лише засвоєнню лексики, але й адаптації до реалій професійної діяльності:

#### *1. Аналіз фінансового звіту підприємства.*

Завдання: студенти отримують реальний фінансовий звіт компанії за певний рік. Їм потрібно проаналізувати основні показники (прибутки, збитки, активи, зобов'язання), використовуючи відповідну економічну термінологію.

Мета: засвоєння ключової лексики, пов'язаної з фінансовими показниками та звітністю.

Приклад: розділити студентів на групи для обговорення тенденцій, виявлених у звіті, і написання короткого резюме результатів аналізу.

#### *2. Опрацювання аналітичної статті з економічного журналу.*

Завдання: прочитати аналітичну статтю, присвячену економічним прогнозам або аналізу ринку. Після читання студенти мають визначити ключові поняття, зробити короткий виклад тексту та представити власне бачення економічної ситуації.

Мета: формування вміння працювати з економічними термінами та опановувати структуру аналітичного тексту.

Приклад: студентам пропонується обговорити наслідки прогнозованих економічних змін для конкретного ринку.

#### *3. Розробка бізнес-плану на основі автентичних прикладів.*

Завдання: студенти отримують зразки реальних бізнес-планів і повинні створити власний план для підприємства. При цьому, вони мають використовувати професійні терміни, такі як «інвестиції», «стратегія розвитку», «операційні витрати».

Мета: практичне застосування лексики та фразеології, пов'язаної з бізнес-плануванням.

Приклад: презентація бізнес-плану перед класом з обґрунтуванням вибору стратегій та економічних розрахунків.

#### *4. Аналіз нормативно-правових актів.*

Завдання: студенти повинні прочитати уривок із законодавчого акта, що регулює економічну

діяльність (наприклад, податкове законодавство або регуляції фінансових ринків). Після цього вони мають відповісти на питання щодо застосування цих норм у практичній діяльності.

Мета: ознайомлення з юридичною термінологією, що використовується в економічній сфері, та розвиток умінь працювати з нормативними документами.

Приклад: дискусія на тему того, як законодавчі зміни впливають на функціонування підприємств.

5. *Переклад та інтерпретація технічної документації або інструкцій з економічних питань.*

Завдання: студенти отримують автентичний текст технічної документації або інструкції (наприклад, опис системи управління ризиками в банку), який вони мають перекласти українською, а потім прокоментувати.

Мета: розвиток навичок перекладу спеціалізованої літератури та глибше розуміння професійної лексики.

Приклад: переклад інструкцій для фінансових аналітиків щодо оцінки кредитних ризиків із подальшим обговоренням у класі.

На нашу думку, такі завдання дозволяють інтегрувати автентичні тексти в освітній процес і розвивати не лише мовні навички, але й здатність працювати з реальними матеріалами економічного спрямування, що є важливою частиною підготовки фахівців у цій сфері.

Варто зазначити, що для іноземних студентів-економістів важливо засвоїти *граматичні аспекти*, що допомагають їм ефективно використовувати мову в контексті економічної діяльності:

1. *Синтаксис складнопідрядних речень.* В економічній мові часто використовуються складні речення для опису економічних явищ, аналізу статистичних даних та розробки прогнозів. Студенти повинні навчитися будувати складнопідрядні речення, що виражають умови, причини та припущення, наприклад:

Завдання:

1. Створіть п'ять складнопідрядних речень, які виражають умови, причини та припущення, на основі наведених економічних термінів:

- *ринкова кон'юнктура,*
- *інфляція,*
- *валютний курс,*
- *інвестиції,*
- *зайнятість.*

2. Визначте підрядні частини кожного речення та вкажіть, до якого типу складнопідрядного речення вони належать (умови, причини, припущення тощо).

2. *Відмінювання іменників у професійному контексті.* Правильне використання відмінків є ключовим для опису економічних процесів, операцій та фінансових звітів. Зокрема, важливо опанувати: родовий відмінок для вираження приналежності або характеристики: «аналіз ринкової ситуації», «показники економічного зростання»; місцевий відмінок для опису місця та умов діяльності: «у фінансовому секторі», «на ринку праці»; орудний відмінок для інструментів або способів: «керувати фінансами», «аналізувати дані».

Завдання:

1. Використовуючи наведені економічні терміни, складіть по одному реченню для кожного з відмінків:

- *ринок,*
- *фінанси,*
- *звіт,*
- *інвестиції.*

2. Вкажіть відмінок, у якому стоїть іменник, і поясніть його функцію у реченні (приналежність, місце, інструмент тощо).

3. *Числівники та їхнє узгодження.* Економічні тексти містять багато числових даних, які потрібно правильно узгоджувати з іменниками («три відсотки зростання», «два показники ефективності»), що є важливим для точного вираження кількісних аспектів економічної діяльності.

Завдання:

1. Створіть по одному реченню, в якому використовуються числівники для опису:

- *відсотків зростання,*
- *кількості економічних показників,*
- *кількості інвестиційних проектів,*
- *кількості фінансових операцій.*

2. Вкажіть, як узгоджуються числівники з іменниками в кожному реченні, і поясніть правила узгодження.

4. *Безособові та пасивні конструкції.* В економічному дискурсі часто використовуються безособові речення та пасивні конструкції для опису процесів, тенденцій та явищ: «Спостерігається зростання інвестицій», «Дослідження було проведено минулого року». Такі конструкції дозволяють зосередитися на процесах та їхніх результатах, а не на діючих особах.

Завдання:

1. Напишіть п'ять речень з використанням безособових конструкцій для опису таких економічних явищ:

- *інфляція,*
- *зміни в зайнятості,*
- *динаміка експорту,*

- *інвестиції*,
- *попит на ринку*.

2. Складіть ще п'ять речень із пасивними конструкціями, які опишуть:

- *результати досліджень*,
- *прогнозні показники*,
- *оцінку ефективності*,
- *виконання контрактів*,
- *аналіз ринку*.

Отже, розробка професійно орієнтованих комунікативних завдань дозволяє студентам не лише засвоїти фахову термінологію, а й розвинути навички ефективної комунікації в ситуаціях, які є типовими для їхньої майбутньої професійної діяльності. Завдяки такому підходу вони вчаться аргументувати, дискутувати, вести переговори та презентувати свої ідеї, використовуючи українську мову як інструмент професійного спілкування.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** У результаті дослідження було визначено, що інтеграція професійно орієнтованих завдань у процес навчання української мови іноземних студентів сприяє ефективному розвитку їхньої професійної мовної компетенції та адаптації до майбутньої діяльності в економічній сфері. Такі завдання дозволяють студентам засвоїти спеціалізовану лексику, граматичні конструкції та моделі мовленнєвої поведінки, що характерні для їхньої професії. Крім того, використання комунікативних ситуацій, наближених до реальних умов роботи, забезпечує формування мовних навичок, необхідних для професійної комунікації, та сприяє успішній інтеграції в українське професійне середовище. Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на аналіз труднощів, які виникають у студентів під час виконання таких завдань, та пошук шляхів їх подолання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипенко Л. М. Особливості засвоєння синтаксичних конструкцій при вивченні української мови як іноземної. *Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару (м. Харків, 20 лютого 2020 року). Харків: ХНАДУ, 2020. С. 11–14.
2. Беценко Т. П. Лінгвокультурологічний аналіз тексту як один із різновидів навчальної роботи у процесі вивчення української мови як іноземної. *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 квітня 2019, м. Біла Церква). Білоцерківський НАУ, 2019. С. 6–8.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
4. Стадніченко О., Ласкава Ю., Шульга О. Особливості викладання української мови як іноземної для студентів-іноземців у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. С. 78–83.
5. Стандарт української мови для державних службовців. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/Standart-ukrayinskoyi-movi-dlya-derzhavnih-sluzhbovtiv.pdf>
6. Степаненко О. К., Ланова Т. В., Матусевич Л. М. Сучасні методики вивчення української мови як іноземної. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 18. С. 73–77.
7. Швец Г. Д. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей: монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.

#### REFERENCES

1. Arkhypenko L. M. (2020). Osoblyvosti zasvoiennia syntaktychnykh konstruksii pry vyvchenni ukrainskoi movy yak inozemnoi [Features of mastering syntactic constructions in the study of Ukrainian as a foreign language]. *Novitni pedahohichni tekhnolohii u vykladanni mov inozemnym studentam* : materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru (m. Kharkiv, 20 liutoho 2020 roku). Kharkiv: KhNADU, 11–14 [in Ukrainian]
2. Betsenko T. P. (2019). Lihvokulturolohichnyi analiz tekstu yak odyin iz riznovydiv navchalnoi roboty u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Linguistic and cultural analysis of the text as one of the types of educational work in the process of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Aktualni problemy vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi* : materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (19 kvitnia 2019, m. Bila Tserkva). Bilotserkivskyyi NAU, 6–8 [in Ukrainian]
3. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi : Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 № 2704-VIII [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine of 25.04.2019 No. 2704-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian]
4. Stadnichenko O., Laskava Yu., Shulha O. (2023). Osoblyvosti vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi dlia studentiv-inozemtsiv u zakladakh vyshchoi osvity [Features of teaching Ukrainian as a foreign language to foreign students in higher education institutions]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 15, 78–83 [in Ukrainian]
5. Standart ukrainskoi movy dlia derzhavnykh sluzhbovtiv [Standard of the Ukrainian language for civil servants]. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/03/Standart-ukrayinskoyi-movi-dlya-derzhavnih-sluzhbovtiv.pdf> [in Ukrainian]
6. Stepanenko O. K., Lanova T. V., Matusевич L. M. (2022). Suchasni metodyky vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi [Modern methods of teaching Ukrainian as a foreign language]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific Bulletin of Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological sciences (linguistics)*, 18, 73–77 [in Ukrainian]
7. Shvets H. D. (2019). Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei: monohrafiia [Theory and practice of teaching Ukrainian to foreign students of humanitarian specialties: a monograph]. Kyiv : Feniks [in Ukrainian]



УДК 81' 373.611

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-33>**Оксана МАКСИМЕЦЬ,**

orcid.org/0000-0002-4833-5593

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»

(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) on\_maximec@ukr

## ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВІРНОЇ ГРУПИ ДЕВЕРБАТИВІВ, ЩО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО РІЗНИХ ГАЛУЗЕВИХ СФЕР У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Віддієслівні іменники становлять чималий пласт лексики в українській мові. Зазначені похідні як синтаксичні деривати виникли внаслідок трансформації вербатива у субстантив.

Девербативні іменники, об'єднані спільним значенням "опредметнена дія/стан", є репрезентантами різних родів дії: тривалої, розгорнутої в часі, результативної, мультиплікативної, одноактної, ітеративної.

Категорію опредметненої дії, процесу, стану формують іменники на позначення інтелектуальної, комунікативної діяльності людини; процесів, пов'язаних зі сферою трудової та професійної діяльності; волевиявлення; морально-етичних понять і відносин; стану, почуттів; переміщення, пересування; виробничих та технологічних процесів; звукових процесів, що супроводжують дію; психічних та фізіологічних процесів; дій суб'єктів живої й неживої природи; обрядів, звичаїв, традицій; дій, що належать до різних галузевих сфер.

Нашу статтю присвячено виявленню системи словотвірних типів іменників на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер, здійснення опису історії функціонування кожного форманта, визначення динаміки їх продуктивності, дослідження функціонально-семантичної дистрибуції відповідних транспозиційних формантів.

Окреслена група іменників – це утворення пізньої фіксації, що сформувалася в основному протягом ХХ ст. Такі деривати активно творяться за допомогою нульового суфікса (допит, збут, розшук), суфікса -л(я) (пошівля, торгівля) а також суфіксів іншомовного походження -аціj(а) (атестація, реалізація, регуляція) та -аж (тампо-наж, тренаж).

Іменники на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер, які утворилися за допомогою суфіксів -л(я) та нульового суфікса зазвичай вживаються в уснорозмовному мовленні, мові художньої літератури та публіцистичному стилі. Девербативи з суфіксами іншомовного походження -аціj(а) та -аж, які доповнюють цю групу іменників, використовуються в усіх функціональних стилях, але головна сфера використання таких іменників – термінологія та наукове мовлення.

**Ключові слова:** словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

**Oksana MAKSYMETS,**

orcid.org/0000-0002-4833-5593

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language

Podillia State University

(Kamianets-Podilskiy, Khmelnytskyi region, Ukraine) on\_maximec@ukr

## FORMATION OF THE WORD-FORMING GROUP OF DEVERBATIVES RELATING TO DIFFERENT INDUSTRY SPHERES IN THE NEW UKRAINIAN LANGUAGE

Verbal nouns make up a considerable layer of vocabulary in the Ukrainian language. The specified derivatives as syntactic derivatives arose as a result of the transformation of the verbative into a substantive.

Deverbative nouns united by the common meaning "objectified action/state" are representatives of various types of action: long-lasting, unfolding in time, effective, multiplicative, one-act, iterative.

The category of objectified action, process, state is formed by nouns denoting the intellectual, communicative activity of a person; processes related to the sphere of labor and professional activity; manifestation of will; moral and ethical concepts and relations; state, feelings; movement, movement; production and technological processes; sound processes accompanying the action; mental and physiological processes; actions of subjects of animate and inanimate nature; rites, customs, traditions; actions belonging to different industry spheres.

Our article is devoted to the identification of the system of word-forming types of nouns for the designation of actions related to various industry spheres, the description of the history of the functioning of each formant, the determination of the dynamics of their performance, the study of the functional-semantic distribution of the corresponding transpositional formants.

*The outlined group of nouns is a formation of late fixation, formed mainly during the 20th century. Such derivatives are actively created with the help of the zero suffix (донум, збут, розшук), the suffix -л(я) (пошівля, торгівля), as well as the suffixes of foreign origin -ацій(а) (атестація, реалізація, регуляція) and -аж (тампонаж, тренаж).*

*Nouns denoting actions related to various industry spheres, which were formed with the help of suffixes -л(я) and the zero suffix, are usually used in colloquial speech, the language of fiction and journalistic style. Deverbatives with suffixes of foreign origin -ацій(а) and -аж, which complement this group of nouns, are used in all functional styles, but the main area of noun usage is terminology and scientific speech.*

**Key words:** word-form, objective action, noun, suffix, history, development.

**Постановка проблеми.** Віддієслівні іменники становлять чималий пласт лексики в українській мові. Категорію предметної дії, процесу, стану формують іменники на позначення інтелектуальної, комунікативної діяльності людини; процесів, пов'язаних зі сферою її трудової та професійної діяльності; волевиявлення; морально-етичних понять і відносин; стану, почуттів; переміщення, пересування; виробничих та технологічних процесів; звукових процесів; психічних та фізіологічних процесів; дій суб'єктів живої й неживої природи; обрядів, звичаїв, традицій; дій, що належать до різних галузевих сфер (Максимець, 2008: 5).

Систему формантів, що беруть участь у творенні розгляданих дериватів, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми. Кожен із зазначених словотвірних типів іменників на позначення предметної дії, процесу, стану характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність ужитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

У сфері наукових праць розглядалися питання історії формування девербативних субстантивів (Л. Булатова, П. Білоусенко, Л. Гумецька, І. Ковалик, Г. Кржижкова, А. Кримський, А. Лагутіна А. Майборода), досліджувалися окремі типи цих похідних (А. Вовк, М. Наконечний, Г. Рацинська, В. Токар, Л. Третьевич), їх семантична та морфологічна валентність (М. Кравченко), стилістичні функції (Л. Дідківська, Л. Родніна).

Дослідження словотвірної структури зазначених девербативів сучасної української літературної мови як системи, що утворилася в процесі формування мови, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес. Поява на поч. ХХІ ст. монографічної праці Л. Колібаби "Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів" (Колібаба, 2005), в якому досліджується дериваційна природа розгляданих похідних, свідчить про зацікавленість до цієї багатоаспектної проблеми, яка не втрачає актуальності і на сучасному етапі вивчення мовознавчої науки.

У словотвірній системі мови віддієслівні іменники становлять об'єднану класом твірних основ мікросистему, елементи якої – словотвірні структури – різняться як індивідуально-лексичним значенням твірних основ, так і типом словотворчих афіксів та їх функціями (Пінчук, 1975: 35).

Деякі мовознавці зазначають, що за своєю природою і механізмом творення окреслені утворення належить до словотвірних категорій особливого типу та «об'єднуючись на підставі граматичної предметності, вони розрізняються за семантикою своїх предикатів, власною або контекстною експресивністю і стилістичною спеціалізацією» (Олексенко, 2001: 151).

Метою наукової розвідки є виявлення системи словотвірних типів іменників на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер, здійснення опису історії функціонування кожного форманта, визначення динаміки їх продуктивності, дослідження функціонально-семантичної дистрибуції відповідних транспозиційних формантів.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Група іменників на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер – це утворення пізньої фіксації, що сформувалася в основному протягом ХХ ст. Такі деривати активно творяться за допомогою нульового суфікса (*виплат, допит, збут, розшук, спад, сплата*), суфікса -л(я) (*пошівля, торгівля*), а також суфіксів іншомовного походження -ацій(а) (*акліматизація, атестація, імітація, інтеграція, пеленгація, реалізація, регуляція, централізація*) та -аж (*тампонаж, тренаж*).

Одним із складників системи іменників на позначення дій, що є назвами діяльності людей у різних сферах відносяться віддієслівні утворення із суфіксом -л(я). Більшість дериватів із зазначеним суфіксом утворюються від перехідних дієслів. В обстежених джерелах ХVІІІ ст. маємо поодинокі утворення зазначеного лексико-словотвірного типу, наприклад: *Не через злото куплею, а ни через иншіе жадніе дворовіе фавори того гонору и шляхетства доступим* (ДНРМ 391). Протягом ХІХ ст. коло їх дещо розширюється, наприклад: *пошівля* (Ж 730) "пошиття", *торгівля* (ЛексФр 237). Кілька новотворів маємо в першій половині ХХ ст., наприклад: *будівля* (Гр I 106)

“будування”, *збудівля* (II 19), *відгодівля* (K I 223). Продовжує зростати кількість таких девербативів і в другій половині ХХ ст. Писемні пам’ятки цього періоду фіксують кілька відповідних утворень, які не було зафіксовано, наприклад: *закупівля* (K II 64), *заготівля* (СУМ III 89), *підгодівля* (VI 415), *перегодівля* (153)

Зазначені деривативи живаються зазвичай в усно-розмовному мовленні, мові художньої літератури та публіцистичному стилі, наприклад: *Батьки, з пракореня українці, були малоземельними селянами, на прожиток підробляли торгівлю, наймитували* (Слово і час 1998 №4-5 77) тощо.

У межах нульсуфіксальних девербативів протягом ХХ ст. теж активно формується група іменників на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер. Девербативи розгляданого типу репрезентують технічну термінологію: *вимір* (Ж 79), *замір* (ЛФр 78), *вимолот* (Гр I 171), *витоп* (K II 199), *налив* (615), *нагрів* (581), *вивар* (Шел 12), *витрим* (13), *випил* (14), *завар* (24), *замір* (27), *засмокт* (28), *вріз* (28), *гарт* (32), *обтяж* (51), *натяг* (52), *начіп* (52), *обпал* (54), *обтиск* (54), *обклад* (55), *обтіс* (55), *попуск* (60), *відпал* (60), *обкур* (60), *вигов* (60), *відчал* (61), *відруб* (61), *спад* (62); термінологію економіки та торгівлі: *викуп* (K-O I 138), *розход* (158) “витрати”, *відкуп* (ЛФр 35), *занепад* (78), *виплат* (Гр I 176), *відмін* (219) “викуп”, *перебір* (III 109) “ревізія”, *покуп* (279), *попит* (328), *збут* (K II 177), *приріст* (IV 393), *винайм* (СУМ I 438), *переторг* (VI 300); медичну термінологію: *звих* (K II 184), *вивих* (СУМ I 363), *обклад* (V 512) “дифтерит”, *перев’яз* (VI 148), *перелом* (218), *поріз* (VII 261), *розтин* (VIII 824), *розтяг* (836); юридичну термінологію: *розбор* (K-O III 121) “слідство”, *допит* (Гр I 423), *присуд* (III 443) “приговор”, *виділ* (СУМ I 502) “виділення майна або частини майна на користь тієї чи іншої особи”, *розслід* (VIII 810) “розслідування”, *розиук* (869), *обшук* (V 608); термінологію військової справи: *відступ* (Гр I 230), *наступ* (II 525), *приступ* (III 443), *розвід* (СУМ VIII 633) “огляд і розподіл по постах військових підрозділів”, *промисел* (.

Нульсуфіксальні девербативи, що відносяться до різних галузевих сфер обслуговують майже всі стилі української мови, наприклад: *Тато ж до ночі засиджувався на роботі – він був начальником відділу славетного бахчисарайського заводу, який натоді перереєстрували і з розпадом совка слід було шукати нові місця збуту* (Левко 11); *Генерал закуриив, влаштувавши гостю невеличкий допит...* (Процюк 165) тощо.

Активно творяться в українській мові й іменники, що є назвами процесу і конкретного предмета як наслідку цього процесу або дії за допомогою суфікса **-ації(а)**. Віддієслівні іменники, що мають такі морфи в своєму складі співвідносяться з основами дієслів із суфіксом **-ува-** іншомовного походження. Такі утворення фіксуються пам’ятками нової української мови з першої половини ХХ ст., наприклад: *гербаризація* (K I 325), *інсценізація* (II 290), *публікація* (IV 549), *символізація* (V 302), *театралізація* (VI 21), *телефонізація* (24), *тонізація* (69), *декорація* (СУМ II 236), *ілюстрація* (IV 17), *ін’єкція* (29), *інкрустація* (31), *інтеграція* (35), *інтерпретація* (39), *калькуляція* (80), *консервація* (265), *матеріалізація* (646), *муміфікація* (826), *нумерація* (V 455), *орнаментация* (748), *травматизація* (X 221), *транспозиція* (231), *фіксація* (589) та ін. Ця група іменників продовжує поповнюватися і протягом ХХІ ст., наприклад: *інтертейментизація* (опредметнена дія (процес), пов’язана з інтертейментом (від англ. entertainment – розваги) (ЛСІ 2012-2013 63), *фанеризація* (опредметнена дія (процес), пов’язана з фанерою (поширення “фанери” – співу під фонограму) (ЛСІ 2012-2013 154), *цифровізація* (опредметнена дія (процес), пов’язана з цифровими технологіями (ЛСІ 2015–2016 192), *корпорацієзація* (опредметнена дія (процес), пов’язана з корпорацією (набуття ознак корпорації)) (ЛСІ 2014 100).

На кожному етапі розвитку нової української мови такі іменники використовуються в усіх функціональних стилях, але головна сфера використання іменників – термінологія та наукове мовлення. Чимало таких новотворів маємо і в ЗМІ, наприклад: *Тому не дивно, що в Україні нині відбувається “інтертейментизація” новин* (від англ. entertainment – розваги) (УТ-і, 25–26/13); *В Україні спостерігається тенденція до русифікації і до “фанеризації”* (УТ-і, 1-2/13); *Монополії – це наслідок олігархізації, корпорацієзації економіки* (Радіо “Ера FM”, 03.03.14).

Окремі деривати вказаного семантичного типу в новій українській мові дав суфікс **-аж**, що увійшов в українську мову шляхом запозичення з французької. Співвідносяться деривати цього словотвірного типу з дієсловами недоконаного виду з суфіксами **-ува-ти**, рідше **-ірува-ти**. Загальномовні словники ХХ ст. містять обмежену кількість таких утворень (окремі з них є полімотивованими): *кольматаж* (Шел 37), *демонтаж* (K I 390), *інструктаж* (II 290), *каботаж* (298), *масаж* (489), *саботаж* (V 242) від саботувати

спродаж (471), тренаж (VI 93), зондаж (СУМ), пілотаж (VI 534), тампонаж (X 31).

Утворення розгляданого типу особливо активно функціонують у сучасній науково-технічній термінології, наприклад: *При монтажі опор слід додержувати правил техніки безпеки* (Прит 62) тощо.

**Висновки.** Таким чином, група іменників на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер творяться за допомогою нульового суфікса, суфікса **-л(я)** а також суфіксів іншомовного походження **-аці(я)** та **-аж**. Потрібно зазна-

чити, що це утворення пізньої фіксації, які сформувалася в основному протягом ХХ–ХХІ ст.

Іменники на позначення дій, що відносяться до різних галузевих сфер, які утворилися за допомогою суфіксів **-л(я)** та нульового суфікса зазвичай вживаються в уснорозмовному мовленні, мові художньої літератури та публіцистичному стилі. Девербативи з суфіксами іншомовного походження **-аці(я)** та **-аж**, які доповнюють цю групу іменників використовуються в усіх функціональних стилях, але головна сфера використання іменників – термінологія та наукове мовлення.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колібаба Л. М. Семантико-функціональна характеристика суфіксів іменників дії в аспекті дивергенції. Українська мова. 2005. № 3. С. 27–37.
2. Максимець О. М. Формування словотвірної структури іменників зі значенням предметної дії в новій українській мові (кінець XVII – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. канд. філол. наук : Запоріжжя, 2008. 20 с.
3. Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників : монографія. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
4. Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників в сучасній українській мові. Морфологічна будова сучасної української мови. Київ : Наукова думка, 1975. С. 35–82.

#### REFERENCES

1. Kolibaba L. M. (2005) Semantyko-funktsionalna kharakterystyka sufiksiv imennykiv dii v aspekti dyverhentsii. [Semantic and functional characteristics of action noun suffixes in the aspect of divergence] Ukrainska mova. № 3. S. 27–37. [in Ukrainian].
2. Maksymets O. M. (2008) Formuvannia slovotvirnoi struktury imennykiv zi znachenniam opredmetnenoii dii v novii ukrainskii movi (kinets XVII – pochatok XXI st.) [The formation of the word-forming structure of nouns with the meaning of objectified action in the new Ukrainian language (the end of the 18th century – the beginning of the 21st century)] : avtoref. dys. ... kand. filol. Nauk : Zaporizhzhia. 20 s. [in Ukrainian].
3. Oleksenko V.P. (2001) Slovotvirni katehorii sufiksalnykh imennykiv : monohrafiia. [Word-forming categories of suffixed nouns: monograph] Kherson : Ailant. 240 s. [in Ukrainian].
4. Pinchuk O.F. (1075) Slovotvirna struktura viddiieslivnykh imennykiv v suchasni ukrainskii movi. [Word-forming structure of verb nouns in the modern Ukrainian language] Morfolohichna budova suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv : Naukova dumka. S. 35–82. [in Ukrainian].

#### СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ДНРМ – Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України). Київ : Наукова думка 415с.

Гр – Словарь української мови : в 4 т. / Зібран. ред. журн. Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. Київ, 1907–1909.

Ж – Малорусско-немецкий словарь : у 2 т. Львів, 1886. 1117с.

К – Українсько-російський словник : в 6 т. / За заг. ред. І.Кириченка. Київ : Наукова думка, 1953–1963.

Кв-Осн – Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори : у 6 т. Київ : Держлітвиддав, 1956.

Левкова – Левкова А. За перекопом є земля. Кримський роман. 5-те вид. Київ : Лабораторія, 2024. 392 с.

ЛСІ 2012-2013 – Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації 2012-2013. Словник / за ред. А. Нелюби. Харків. Харківське історико-філологічне товариство, 2014. 172 с.

ЛСІ 2014 – Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації 2012-2013. Словник / за ред. А.Нелюби. Харків. Харківське історико-філологічне товариство. 2015, 220 с.

ЛСІ 2015–2016 – Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації 2012-2013. Словник / за ред. А.Нелюби. Харків. Харківське історико-філологічне товариство. 2017, 204 с.

ЛФр – Ковалик І.І, Ощипко І.Й., Полюга Л.І. Лексика поетичних творів Івана Франка: меточні вказівки з розвитку лексики. Львів : ЛГУ, 1990. 264 с.

Прит – Притак І.П. Електропостачання сільського господарства. Київ : Вища школа, 1983. 343с.

Слово і час Науково-теоретичний журнал. Київ : Національна академія наук України та Інститут літератури ім.

Т. Г. Шевченка Національної академії наук України Процюк Процюк Л. Інфекція. Брустури : Дискурс, 2023. 208 с.

СУМ – Словник української мови : в 11т. Київ : Наукова думка, 1970-1980.

УТ-і – Український тиждень (інтернетверсія)

Шел – Шелудько І.М. Практичний словник виробничої термінології. Харків : Рад. школа, 1931. 110 с.

УДК 811.111:808.5:347.965

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-34>**Ольга МІГОРЯН,***orcid.org/0000-0003-3662-319X*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *o.migorian@chnu.edu.ua***Тетяна СУРОДЕЙКІНА,***orcid.org/0000-0002-3862-5677*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *t.surodeikina@chnu.edu.ua***Олександра КЛЯНЧИНА,***orcid.org/0009-0001-8024-3269*

студентка II курсу магістратури факультету іноземних мов

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *klianchyna.oleksandra@chnu.edu.ua*

## СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕННОГО ДИСКУРСУ ГРУПИ *MU CHEMICAL ROMANCE*

Статтю присвячено дослідженню ключових стилістичних особливостей пісенного дискурсу американського рок-гурту *Mu Chemical Romance*. Англомовний пісенний дискурс визначається як родове поняття стосовно текстів англомовних пісень, які характеризуються своєрідними тематичними, лексичними, синтаксичними й іншими особливостями й відображають імовірний світ представників англомовних країн. *Mu Chemical Romance* (MCR) – американський рок-гурт, тематика альбомів якого варіюється від люти і депресивності, до закликів боротися за любов, єднатися на ґрунті болю аутсайдерів, та спільних ментальних або інших проблем.

Найчастотнішим лексичним стилістичним засобом у досліджуваних піснях склала метафора (37%), друге місце займає персоніфікація (22%), третю позицію розподілено між епітетом (13%), метонімією (11%) та художнім порівнянням (10%), використання гіперболи і зевгми виявилось малочисельним.

Найхарактернішим синтаксичним стилістичним засобом для пісень групи MCR виявилось синтаксичне повторення, яке становить близько третини (32%) усіх засобів цієї групи завдяки його використанню у приспівах. Наступним частотним синтаксичним стилістичним засобом стала паралельна конструкція (24% засобів), яка здійснила вагомий вплив на підсилення ритмічної структури пісень. 21% стилістичних засобів цього типу становить анафора. Інші синтаксичні стилістичні засоби (антитеза, епіфора, епанафора, відокремлення, замовчування, асиндетон та полісиндетон) виявилися набагато менш чисельними і складають від 1 до 6%.

Домінуючим фонетичним стилістичним засобом є рима (37%), оскільки пісні є різновидом поезії. Алітерація представлена 28% прикладів фонетичних стилістичних засобів, які створюють значний евфонічний ефект. Графон для передачі розмовного стилю лексики і наближення до своєї аудиторії становить 21%. Асонанс міститься у 13% прикладів. Найменш чисельним виявилася ономапоєя (звуконаслідування) (1% прикладів).

Порівняльний аналіз використання різноманітних стилістичних засобів у пісенному дискурсі групи MCR виявив, що найпоширенішими є фонетичні стилістичні засоби (46% прикладів), третину представлено синтаксичними засобами (31%), а лексичні склали майже четверту частину – 23%. Найуживанішими стилістичними засобами виявилися рима (17%) та алітерація (14%), синтаксичний повтор у приспівах та графон становлять по 10% кожен, метафора представлена усього 9% від загальної кількості прикладів.

**Ключові слова:** пісенний дискурс, стилістичний аналіз, стилістичні засоби, *Mu Chemical Romance*.

**Olga MIGORIAN,**  
orcid.org/0000-0003-3662-319X  
Candidate of Philological Sciences,  
Associate Professor at the English Department  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
(Chernivtsi, Ukraine) o.migorian@chnu.edu.ua

**Tetiana SURODEIKINA,**  
orcid.org/0000-0002-3862-5677  
Candidate of Philological Sciences,  
Associate Professor at the English Department  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
(Chernivtsi, Ukraine) t.surodeikina@chnu.edu.ua

**Oleksandra KLIANCHYNA,**  
orcid.org/0009-0001-8024-3269  
Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Foreign Languages  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University  
(Chernivtsi, Ukraine) klianchyna.oleksandra@chnu.edu.ua

## STYLISTIC PECULIARITIES OF MY CHEMICAL ROMANCE SONG DISCOURSE

*The article is devoted to the study of key stylistic features of the song discourse of the American rock band My Chemical Romance. The subject of the study is multi-level stylistic means by which the transmission of the emotional state of the author and the features of his worldview is formed.*

*English-language song discourse is defined as a generic concept in relation to the texts of English-language songs, which are characterized by peculiar thematic, lexical, syntactic and other features and reflect the probable world of representatives of English-speaking countries.*

*My Chemical Romance (MCR) is an American rock band whose album themes range from rage and depression, to calls to fight for love, to unite on the basis of outsider pain, and common mental or other problems.*

*The most frequent lexical stylistic means in the studied songs was metaphor (37%), the second place is occupied by personification (22%), the third position is shared by epithet (13%), metonymy (11%) and artistic comparison (10%), the use of hyperbole and zeugma turned out to be insignificant.*

*The most characteristic syntactic stylistic means for the songs of the MCR group was syntactic repetition, which accounts for about a third (32%) of all means of this group due to its use in choruses. The next frequent syntactic stylistic tool was a parallel design (24% of the tools), which had a significant impact on strengthening the rhythmic structure of songs. 21% of stylistic means of this type are anaphora. Other syntactic stylistic means (antithesis, epiphora, epanaphora, separation, silence, asyndeton and polysyndeton) turned out to be much less numerous and range from 1 to 6%.*

*The dominant phonetic stylistic means is rhyme (37%), since songs are a kind of poetry. Alliteration is represented by 28% of examples of phonetic stylistic means that create a significant euphonic effect. Graphon to convey the conversational style of vocabulary and approaching its audience is 21%. Assonance is found in 13% of examples. The least numerical was onomatopoeia (sound symbolism) (1% of examples).*

*A comparative analysis of the use of various stylistic means in the song discourse of the MRC group revealed that the most common are phonetic stylistic means (46% of examples), a third are represented by syntactic means (31%), and lexical ones made up almost a fourth of 23%. The most common stylistic means were rhyme (17%) and alliteration (14%), syntactic repetition in choruses and graphon make up 10% each, the metaphor is represented by only 9% of the total number of examples.*

*The leader in the use of stylistic means of different levels was the composition Planetary, which contains 95 examples of various techniques under analysis.*

**Key words:** song discourse, stylistic analysis, stylistic devices, My Chemical Romance.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства вивчення пісенного дискурсу пов'язане з його культурною, соціальною та мистецькою важливістю. Зацікавленість у таких дослідженнях можна пояснити широкою популярністю пісень як між професіоналами своєї справи, так і пересічними громадянами. Для перших може стати у нагоді вивчення особливос-

тей його граматики, стилістики, походження слів та їх семантики для кращого усвідомлення ефекту, що він справляє на слухачів, що і становить актуальність обраної теми.

**Аналіз останніх досліджень.** Однак, вивчення англomовного пісенного дискурсу в мовознавстві залишається фрагментарним і стосується передусім праць зарубіжних авторів, які використовували

соціолінгвістичний підхід (Т. ДеНора, А. Бел), культурознавство (С. Хол та Д. Хебдідж), антропологічний контекст (С. Фельд, А. Меріам). Серед українських науковців варто згадати М. Кузнецову та А. Ходус, які вивчали популярні англомовні пісні ХХІ ст. в рамках лінгво-культурного підходу, Л. Ткаченко та Ю. Орос вивчали концепт ЗРАДА, а О. Рябенка концепт ЧАС в пісенному дискурсі. Н. Панасенко та Л. Трохимець досліджували шляхи перекладу стилістичних засобів в англійських піснях українською мовою, Т. Суродейкіна та М. Стерлікова – види повторів у текстах Бриганської незалежної сцени (інді).

**Мета роботи** полягає в аналізі стилістичних особливостей англомовного пісенного дискурсу групи *My Chemical Romance*

**Виклад основного матеріалу.** Наразі одним з найбільш дискурсивних питань в лінгвістиці є визначення дискурсу. За І. Шевченко, він є «інтегральним феноменом, мисленнєво-комунікативною діяльністю, яка є сукупністю процесу і результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» (Шевченко, 2005: 10). Н. В. Вострякова стверджує, що «пісенний або музичний дискурс є однією з форм збереження знань про культуру, поведінку, емоції та стереотипи людства. Слухаючи пісні різних періодів, можна знайти в них відображення історичних подій, душевних станів людей, їхніх характерів» (Вострякова, 2011: 122). Л. П. Єфімов трактує пісенний дискурс як «текст пісень разом із контекстом їх створення та інтерпретації» (Єфімов, 2014: 158). Узагальнюючи це визначення, можна сказати, що пісенний дискурс – це єдність двох компонентів – музичного та мовного.

Англомовний пісенний дискурс, як і будь-який інший, пісенний дискурс «складається з величезного корпусу текстів у ситуаціях представлення даних повідомлень їх адресату, сукупно чи індивідуально. Ці тексти відрізняються довжиною, ступенем складності та художньою майстерністю їх творців. Текст пісні, навіть якщо він створений авторським колективом, все одно асоціюється з особистістю вокаліста, так званого *фронтмена* – він є обличчям гурту й уособлює ліричного героя тексту пісні, іноді навіть не будучи автором тексту» (Рябенка, 2013: 93).

Отже, англомовний пісенний дискурс визначається як родове поняття стосовно текстів англомовних пісень, які характеризуються своєрідними тематичними, лексичними, синтаксичними й іншими особливостями й відображають імовірний світ представників англомовних країн.

*My Chemical Romance* (MCR) – американський рок-гурт, тематика альбомів якого варіюється від люті і депресивності, до закликів боротися за любов, єднатися на ґрунті болю аутсайдерів, та спільних ментальних або інших проблем.

Проаналізувавши тексти 80 пісень групи *My Chemical Romance* загальним обсягом 23 529 слововживань, ми виявили в них різнорівневі стилістичні засоби. Розглянемо їх детальніше.

Лексичні стилістичні особливості. Серед лексичних стилістичних засобів у піснях досліджуваної рок-групи нами виявлено використання метафори, її різновиду – персоніфікації, метонімії, художнього порівняння, епітету, гіперболи, антонимії та зевгми. Загальна кількість стилістичних засобів цієї групи становить 668 прикладів. Проаналізуємо їх використання нижче.

Найбільше використано метафори, присутній майже у всіх піснях, – 250 прикладів, особливо у піснях *Surrender the Night ma S/C/A/R/E/C/R/O/W* (по 9 метафор), розглянемо декілька прикладів:

“As soon as I get my gun, I’ll tell you all about it when you fall in love” (Gun)

“So long to all of my friends, Everyone of them met tragic ends,…” (The Light Behind your Eyes)

Персоніфікація (вид метафори, який наділяє неживі об’єкти якостями живих створінь) використана теж доволі часто і становить 146 прикладів, однак є вжитою лише у половині пісень, будучи найбільше представленою у піснях *Tomorrow’s Money, Sing ma Planetary (GO!)* (по 6 прикладів у кожній):

“If my **velocity** starts to make you sweat,  
Then just don’t let go

And if their **Heaven ain’t got a vacancy**  
Then we just, then we just, then we just  
Then we just get up and go!” (Planetary (GO!))

Очікувано, нами виявлена значна кількість епітетів, представлених 84 прикладами, однак наявних лише у половині пісень, 12 з них використано у вищевказаній пісні *Planetary (GO!)*:

“Ladies and gentlemen:  
Truth is now **acceptable**  
Fame is now **injectable**  
Process the progress  
This core is **critical**  
Faith is **unavailable**  
Lives become **incredible**…” (Planetary (GO!))

Наступним лексичним стилістичним засобом за кількістю виступає метонімія з 73 прикладами, однак використаної лише у 20 з 80 пісень, найбільше знову ж у піснях *Sing* та *Planetary (GO!)*, наприклад:



“(Who) they wanted to see  
(Go) kill **the party** with me  
And never go home  
(Who) they want you to be  
(Who) they wanted to see  
Just leave **the party** with me, and never go home”

(Planetary (GO!)) – виділений іменник є збірним на позначення всіх учасників вечірки, отже відбувається перенесення поняття з частини (учасників) на ціле (вечірку).

Також порівняно часто (у 35 піснях з 80) використовується художнє порівняння (*simile*) – 66 разів, найбільше по 4 приклади у піснях *The World is Ugly* та *Bulletproof Heart*, наприклад:

“These are their hearts but **their hearts don’t beat like ours**” (The World is Ugly) – порівнюється хід серцебиття;

“Raise their open **filthy palms Like tiny daggers** up to heaven” (Na Na Na) – форма брудних долонь порівнюється з маленькими кинжалами;

Наступний засіб – гіперболу (перебільшення) – було виявлено у кількості 42 прикладів лише у 19 піснях, найбільше в *AMBULANCE* (4 випадки). Наприклад:

“You **don’t know a thing** about this life

And we are **up for everything it takes** to prove we’re not the same as them

And we will wear our masks again out after dark

“Cause we **are up for everything it takes** and we are not the same” (*AMBULANCE*)

Завершимо перелік виявлених нами лексичних стилістичних засобів доволі рідкісним прийомом – зевгмою (7 прикладів у 7 піснях), конструк-

цією, у якій один і той самий вислів поєднується з неоднорідними членами речення і порушує тим самим семантичне узгодження, наприклад:

“Will they **give me the chair, Or lethal injection, or swing from a rope** if you dare” (You Know What they Do to Guys Like Us in Prison)

Отже, у піснях гурту використано доволі багато лексичних стилістичних засобів, найуживанішим з них виявилася метафора (250 прикладів). Найменше використано зевгму (7 разів).

Результати підрахунків лексичних стилістичних засобів можемо зобразити за допомогою рисунку 1.

Бачимо з рисунку 1, що найчастотнішим лексичним стилістичним засобом у досліджуваних піснях склала метафора, приклади якої становлять більше третини усіх лексичних стилістичних засобів (250 прикладів, 37%), друге місце (п’яту частину) складає персоніфікація (146 прикладів, 22%), третю місце можемо розподілити між епітетом (84 приклади, 13%), метонімією (73 приклади, 11%) та художнім порівнянням (66 прикладів, 10%), використання гіперболи становить 6% досліджуваних лексичних стилістичних засобів (42 приклади), найменше використано зевгму (лише 1% прикладів (7 випадків вживання)).

Узагальнюючи вживання лексичних стилістичних засобів по окремих піснях, варто зауважити, що найбільше їх було використано у піснях *Bulletproof Heart* – 19 прикладів, *Sing* – 22 та *Planetary* – 25 прикладів. У решті пісень використано від 1 до 11 (найчастіше 4–5) таких стилістичних засобів.



Рис. 1. Лексичні стилістичні засоби в пісенному дискурсу гурту MCR

Синтаксичні стилістичні особливості. У досліджених піснях групи MCR нами виявлено наступні синтаксичні стилістичні засоби: полісиндетон, асиндетон, анафора, епіфора, епанафора, паралельні і відокремлені конструкції, синтаксичний повтор, риторичні питання й антитеза загальною кількістю 891 приклад.

Найбільше прикладів виявлено саме звичайного повтору слів, переважно у приспіві, який міститься в 71 з 80 пісень. Такі пісні як, наприклад, *Tomorrow's Money*, *Look Alive Sunshine*, *Jet-Star And The Kobra Kid/Traffic Report*, не мають приспіву і не містять синтаксичного повтору однакових слів. Наведемо приклади з іншої пісні:

*Just look at all that pain*  
*Just look at all that pain*  
*Just give me all that pain*  
*Just give me all that pain*  
*Just give me all that pain* (Fake your Death)

Іншим доволі частим видом повтору в аналізованих піснях виявилася анафора – повтор на початку речення. Вона трапляється 184 рази у 52 з 80 пісень, найбільше в пісні Planetary (11) та AMBULANCE (8):

*“(Who) they want you to be*  
*(Who) they wanted to see”*  
*“I can't slow down*  
*I won't be waiting for you*  
*I can't stop now”* (Planetary)

Повтор наприкінці речення або фрази – епіфору – використано значно менше – лише 45 разів, наприклад:

*“So everybody get down*  
*Till the party breaks down*  
*Now everybody get down*  
*Now everybody get down*  
*Till the party breaks down...”* (Party Poison)

Ще одним із зафіксованих видів повтору стала епанафора – маловживаний повтор на стику. Його було використано лише 5 разів, усі в пісні *The World is Ugly*:

*“These are the words but the words aren't coming out...”*

*“These are their hearts but their hearts don't beat like ours...”* (The World is Ugly).

Окрім повторів, ми також помітили такі синтаксичні стилістичні засоби як асиндетон та полісиндетон. Перший полягає у невикористанні сполучників для з'єднання речень або їх частин, а другий – навпаки – у їх повторенні. Розглянемо деякі нечисленні приклади асиндетону, представлені у пісні *Planetary*:

*“Ladies and gentlemen:*  
*Truth is now acceptable*

*Fame is now injectable*  
*Process the progress*  
*This core is critical*  
*Faith is unavailable”* (Planetary)

*“You keep eternity,*  
*Give us the radio*  
*Deploy the battery,*  
*We're taking back control*  
*Engage the energy,*  
*Light up the effigy*  
*No chance to take it slow”* (Planetary)

Отже, явище асиндетону є дуже рідкісним у досліджуваних піснях і становить лише 10 прикладів.

Синтаксичний стилістичний засіб полісиндетону також виявився порівняно нечисельним і становить 38 прикладів у 17 піснях:

*“So dream on, and on, and on, and on”* (Surrender the Night)

Пісня *Look Alive, Sunshine* також містить приклад полісиндетону.

*“I'll be your surgeon, your proctor, your helicopter”*

Є він і в наступному прикладі:

*“So, hit the lights, I'll do it again*  
*And keep your cars, and your dogs, and your famous friends”* (Party Poison)

У 15 піснях нами виявлено цікаве явище застосування риторичних питань, які не вимагають відповіді, наприклад:

*“Is it hard to stay clean?”* (Kiss the Ring)  
*“Are y'all ready where you are?”* (Save yourself, I'll Hold them Back).

Розглянемо далі паралельні та відокремлені конструкції, наявні у досліджуваних піснях. Перші виявилися другими за чисельністю серед аналізованих синтаксичних стилістичних засобів після звичайного повтору і становлять 219 прикладів у 52 з 80 пісень, наприклад:

*“Here we are and we don't stop breathing*  
*Yell it out 'til your heart stops beating”* (The Kids from Yesterday)

Відокремлені конструкції виявилися малочисельними і становлять 7 прикладів:

*“Till you picked me off the ground,*  
*With brick in hand, your lip gloss smile*  
*Your scraped up knees”* (Summertime)

І останнім синтаксичним стилістичним засобом, який ми виявили в аналізованих піснях, стала антитеза. Одиночні приклади присутні в 24 піснях з 80 у кількості 52 випадків, до прикладу:

*“They're teaching me to kill*  
*Who's teaching me to love?”* (Gun)

Отримані результати аналізу синтаксичних стилістичних засобів у піснях MCR можемо зобразити за допомогою діаграми (рис. 2).

З рисунку чітко видно, що найхарактернішим синтаксичним стилістичним засобом для пісень групи MCR виявилось синтаксичне повторення, яке становить близько третини (32%) усіх засобів цієї групи. Вважаємо, що це відбувається завдяки його використанню у приспівках, наявних майже у кожній пісні, які зазвичай побудовані на цьому типі повтору. Наступним типовим для досліджуваного матеріалу синтаксичним стилістичним засобом виявилась паралельна конструкція (майже чверть, 24% засобів, що описуються) яка здійснила вагомий вплив на підсилення ритмічної структури пісень. Приблизно п'яту частину, 21% стилістичних засобів цього типу становить ще один вид повтору – ініціального – анафора. Інші проаналізовані синтаксичні стилістичні засоби (антитеза, епіфора, епанафора, відокремлення, замовчування, асиндетон та полісиндетон) виявилися набагато менш чисельними і складають від 1 до 6%.

Також зазначимо, що найбільше синтаксичних стилістичних засобів було виявлено у наступних піснях групи MCR: “Gun” – 17, “The World is Ugly” – 17, “Kiss the Ring” – 17, “Surrender the night” – 16, “Sing” – 16, “Planetary” – 44.

**Фонетичні стилістичні особливості.** Проаналізувавши 80 пісень групи MCR, ми виявили наступні фонетичні стилістичні засоби: 285 прикладів графону, 425 випадків використання алітерації (повтору однакових приголосних звуків), 173 прикладів асонансу (повтору однакових голосних звуків), 487 римованих рядків і лише 10 випадків звуконаслідування (ономатопеї).

Розглянемо приклади їх використання. Розпочнемо наш аналіз з графону. Він присутній у 60 піснях, найбільше у піснях *Na Na Na* (13 прикладів) та *Burning Bright* (10 прикладів). Найчастіше зустрічаються такі клішовані форми графону як ‘*cause, cuz (because), wanna (want to), ’til (until), gonna (going to), gotta (got to), gimme (give me), ’bout (about), kinda (kind of), destroya (destroyer)* та скорочення –in’ замість –ing з відповідною зміною вимови носового звуку на звичайний /n/ (*shootin’*). Наприклад:

“You’ve **gotta** love that way  
Give me some information  
She’s **gotta** walk away” (Zero Zero)

“I thought I’d live in hell  
I ain’t **washin’** off that smell You fought for what you **wanna** say” (The Drugs)

Наступним фонетичним стилістичним засобом, який ми виявили у піснях MCR, є алітерація, яка є навіть більш уживаною, ніж графон. Вона зустрічається у 63-х піснях, найбільше у піснях Gun та Planetary. Найхарактернішим для досліджуваного матеріалу є повторення таких приголосних звуків: /l/ – 80, /s/ – 63, /g/ – 49, /w/ – 45, /k/ – 35.

Так, приклад нижче ілюструє повтор приголосного звуку /s/:

“We’ve only got one chance to put this at an end and cross the patron saint of switchblade fights  
You said we’re not celebrities, we spark and fade, they die by threes” (Our Lady of Sorrows)

Також додамо, що найбільше прикладів алітерації було виявлено нами у піснях *Gun* (12), *The World is Ugly* (10), *Burning Bright* (10), *Bulletproof Heart* (11), *Planetary* (12). В останній наявні приклади алітерації аж 7 звуків:

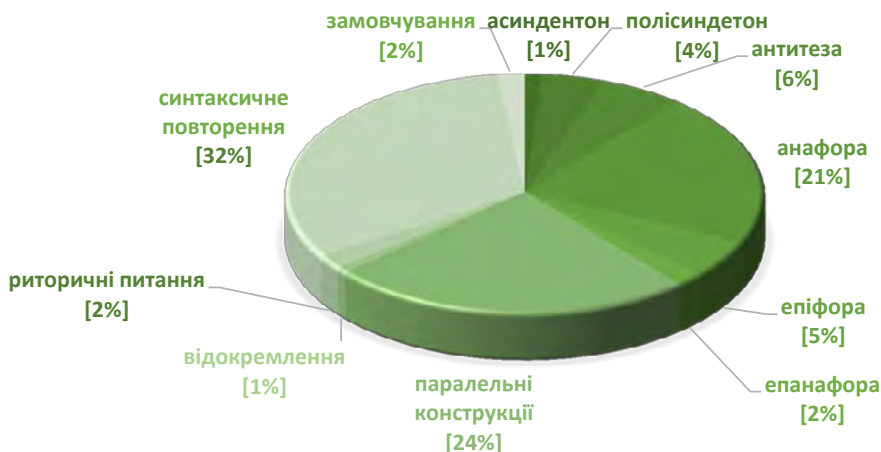


Рис. 2. Синтаксичні стилістичні засоби в пісенному дискурсі гурту MCR



Рис. 3. Фонетичні стилістичні засоби в пісенному дискурсі гурту MRC

/w,s,p,l,k,n,dʒ/, в решті пісень від 1 до 5. На противагу цьому, такі пісні як *Surrender the Night*, *Party Poison*, *S/C/A/R/E/C/R/O/W* не містять жодного прикладу алітерації.

Перейдемо до розгляду асонансу – повтору однакових голосних звуків. Приклади асонансу були виявлені нами у значно меншій кількості і становлять, нагадаємо, 173 випадки. Найчастішою у досліджуваному матеріалі виявилася алітерація дифтонгу /ai/ – 77 прикладів, решта прикладів є значно менш чисельними: /ou/ – 38, /i/ – 3, /ei/ – 14, /e/ – 7, /o/ – 10, /æ/ – 17, /au/ – 7.

Розглянемо деякі приклади:

/ai/ “*Light behind your eyes*” (Light Behind Your Eyes), “*My eyes are shining bright*” (Famous Last Words), “*So I won’t stop dying, won’t stop lying*” (Cemetery Drive);

/i:/ “*Give me a better cause to lead, Just give me what I need, Give me a reason to believe*” (Thank you for the Venom).

Фонетичний стилістичний засіб рими нараховує 487 римованих рядків, включаючи повтори у приспівих, наприклад:

“*And crash the cemetery gates.*”

*In the dress your husband hates*

*Way down, mark the grave*

*Where the search lights find us*

*Drinking by the mausoleum door*

*And they found you on the bathroom floor”*

(Cemetery Drive)

Звуконаслідування стало останнім фонетичним стилістичним засобом, який ми виявили в аналізованих піснях у кількості 10 прикладів:

“*Hear the knock, knock, knock when she cries*”

“(S/C/A/R/E/C/R/O/W)

Узагальнимо отримані дані у рисунку 3.

Бачимо, що домінуючим фонетичним стилістичним засобом є рима, яка становить близько третини (37%) усіх виявлених прикладів, що можна пояснити тим фактом, що пісні є різновидом поезії. Алітерація виявилася також чисельною і представлена 28% прикладів фонетичних стилістичних засобів, які створюють значний евфонічний ефект. За кількістю прикладів за нею слідує графон, який становить п’яту частину таких стилістичних засобів (21%) для передачі розмовного стилю лексики і наближення до своєї аудиторії. Майже вдвічі менше за алітерацію використано асонанс із 13% прикладів. Найменш чисельним виявилася оноματοпея (звуконаслідування), яка становить лише 1% прикладів.

Таким чином, фонетичні стилістичні засоби представлені передусім римо, алітерацією та графоном, в той час як асонанс й особливо звуконаслідування виявилися мало характерними для аналізованих пісень.

Додамо також, що найбільш евфонічними піснями, тобто такими, що містять найбільшу кількість фонетичних стилістичних засобів, виявилися “*Gun*” – 27, “*Bulletproof Heart*” – 26, “*Planetary*” – 26, “*The Only Hope for me is You*” – 25 прикладів.

**Висновки.** Проведений вище аналіз використання різномірних стилістичних засобів у пісенному дискурсі *My Chemical Romance* та отримання кількісних даних дає нам змогу провести компаративний аналіз їхнього кількісного співвідношення, в результаті якого ми виявили, що найпоширенішими є фонетичні, які становлять близько половини (46%, 1380 прикладів), приблизно третину з них представлено синтаксичними засобами (891 приклад, 31%), а лексичні склали майже четверту частину – 23% (668 прикладів).

Ми також порівняли використання окремих стилістичних засобів у досліджуваному дискурсі та вивели їхнє відсоткове співвідношення. Згідно цього, найуживанішими стилістичними засобами виявилися рима (17%) та алітерація (14%), оскільки передусім вони притаманні для поетичного жанру, синтаксичний повтор у приспівках та графон становлять по 10% кожен, метафора, будучи найчастотнішим лексичним стилістичним засобом, представлена усього 9% від загальної кількості прикладів.

Таким чином, хоча метафора і надає образності тексту пісень, однак фонетичні засоби вияви-

лися найтипівішими завдяки частому використанню рими й алітерації для збереження ритмічної структури пісенного тексту, а також графону як ознаки розмовної мови.

Також варто вказати, що беззаперечним лідером із використання стилістичних засобів різних рівнів виявилася композиція *Planetary*, яка містить 95 прикладів різноманітних прийомів, що аналізувалися. Майже вдвічі менше їх застосовано у піснях *Na Na Na* (56), *Bulletproof Heart* (55 прикладів) та *Sing* (53 приклади). Найменше – у пісні *Jet Star* (9), оскільки вона є найкоротшою. У решті пісенних композицій виявлено від 21 до 49 прикладів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вострякова Н. В. Сенсорна метафора з одоративним компонентом в іспаномовному художньому тексті та його українському перекладі. *Мовні та концептуальні картини світу*. 2011. Вип. 33. С. 121–126.
2. Єфімов Л. П. Стилістика англійської мови та дискурсивний аналіз. Вінниця : Нова книга, 2014. 240 с.
3. Шевченко І. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу: (монографія). Харків : Константа, 2005. С. 9–20.
4. *My Chemical Romance* (MRC) Lyrics. URL: <https://www.azlyrics.com/m/mychemicalromance.html>

#### REFERENCES

1. Vostriakova N.V. (2011). Sensorna metafora z odoratyvnym komponentom v ispanomovnomu khudozhniomu teksti ta yoho ukrainskomu perekladі. [Sensory metaphor with an odorative component in the Spanish-language literary text and its Ukrainian translation]. *Movni ts kontseptualni kartyny svitu – Language and conceptual worldviews*. 33. Pp. 121–126. [in Ukrainian].
2. Yefimov L.P. (2014). Stylistyka anhliiskoi movy ta dyskursyvnyi analiz. [Stylistics of the English language and discursive analysis]. Vinnytsia: Nova knyha. 240 p. [in Ukrainian].
3. Shevchenko I. (2005). Kohnityvno-komunikatyvna paradyhma i analiz dyskursu [Cognitive-communicative paradigm and discourse analysis]: (monograph). Kharkiv : Konstanta. Pp. 9–20. [in Ukrainian].
4. *My Chemical Romance* (MRC) Lyrics. URL: <https://www.azlyrics.com/m/mychemicalromance.html>

УДК 821'111(73)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-35>**Богдан НОСА,***orcid.org/0009-0008-1535-7690*

аспірант кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) *bohdan.nosa@uzhnu.edu.ua*

## ДЕКОНСТРУКЦІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ МІФІВ: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ПОШУКИ ФІЛІППА МАЙЄРА

Стаття присвячена жанрово-стильовому аналізу творчості сучасного американського письменника Філіппа Майєра, яка вирізняється майстерним поєднанням елементів історичного роману, соціальної драми та постмодерністської епічної оповіді. Творчість Ф. Майєра розглядається як важливий приклад трансформаційних процесів в американській літературі початку ХХІ століття. У фокусі статті – роман «Американська іржа», який аналізується з точки зору деконструкції національних міфів і пошуку нових інтерпретацій американського досвіду. У дослідженні підкреслено важливість історичних і соціокультурних аспектів у творах Ф. Майєра, зокрема, його підходу до деконструкції міфу про «американську мрію» і висвітлення наслідків занепаду індустріальних регіонів США.

У статті підкреслено теми, що часто присутні в прозі Ф. Майєра: занепад промисловості, соціальна деградація та пошуки ідентичності. Особлива увага приділена регіональному аспекту його творчості, зокрема зображенню життя в Пенсильванії в романі «Американська іржа» та в Техасі – в романі «Син». Обидва твори демонструють складні взаємозв'язки між історичними подіями та сучасною реальністю через людські долі, які втратили віру в краще майбутнє. Ф. Майєр майстерно використовує регіональну специфіку для глибокого розкриття соціальних і моральних проблем, що торкаються героїв його романів.

Крім того, творчість Ф. Майєра аналізується в контексті постмодерністської літературної традиції, що ставить під сумнів традиційні наративи і пропонує нові способи осмислення історії та культури. Зокрема, в романі «Американська іржа» метафора іржі стає символом соціальної та моральної деградації, що охоплює не лише індустріальні райони, а й людей, які в них живуть. Така метафора розкриває глибокий вплив історичних і соціальних змін на героїв, які намагаються знайти своє місце в світі, що стрімко змінюється.

**Ключові слова:** сучасна американська література, проза Філіппа Майєра, роман, жанр, міф, символ, пам'ять, наратив, метафора, образ, мотив, ідентичність.

**Bohdan NOSA,***orcid.org/0009-0008-1535-7690*

Graduate student at the Department of Theory and Practice of Translation

State Higher Educational Institution "Uzhorod National University"

(Uzhorod, Ukraine) *bohdan.nosa@uzhnu.edu.ua*

## DECONSTRUCTION OF AMERICAN MYTHS: GENRE AND STYLISTIC EXPLORATIONS OF PHILIPP MEYER

The article is dedicated to the genre and stylistic analysis of the works of contemporary American writer Philipp Meyer, known for his masterful combination of elements from the historical novel, social drama, and postmodern epic narrative. Meyer's works are regarded as important examples of the transformational processes within American literature at the beginning of the 21st century. The article primarily focuses on the novel "American Rust", which is analyzed through the lens of deconstructing national myths and exploring new interpretations of the American experience. The study emphasizes the significance of historical and sociocultural aspects in Meyer's works, particularly his approach to deconstructing the myth of the "American Dream" and illustrating the consequences of the decline in industrial regions across the United States.

The article highlights recurring themes in Meyer's prose, such as industrial decline, social degradation, and the search for identity. Special attention is given to the regional aspects of his work, particularly the depiction of life in Pennsylvania in "American Rust" and in Texas in "The Son". Both novels demonstrate the intricate relationships between historical events and contemporary reality, as seen through the lives of individuals who have lost hope for a better future. Ph. Meyer skillfully uses regional specificity to deepen his portrayal of the social and moral dilemmas that impact the characters in his novels.

Additionally, Meyer's work is analyzed within the framework of the postmodern literary tradition, which challenges conventional narratives and offers new approaches to understanding history and culture. Notably, in "American Rust", the metaphor of rust serves as a symbol of social and moral decay, affecting not only the industrial areas but also the



*people who inhabit them. This metaphor reveals the profound impact of historical and social changes on the characters, who strive to find their place in a rapidly shifting world.*

**Key words:** contemporary American literature, Philipp Meyer's prose, novel, genre, myth, symbol, memory, narrative, metaphor, image, motif, identity.

**Постановка проблеми.** Американську літературу початку XXI століття характеризує складний процес жанрово-стильових трансформацій, який відображає широкий спектр соціальних, культурних та історичних змін. У цьому контексті творчість Філіппа Майєра вирізняється особливою жанрово-стильовою своєрідністю, що поєднує риси історичного роману, соціальної драми та елементів епічної розповіді. Ф. Майєру вдалося гармонізувати впливи традиційного американського літературного канону з сучасними тенденціями. Це робить його доробок одним із найбільш яскравих ілюстрацій постмодерної еволюції американської прози. Примітним є звернення Ф. Майєра до ідей постмодерністської деконструкції традиційних національних міфів, що дозволяє йому запропонувати нову інтерпретацію американського досвіду.

У сучасному літературознавстві аналіз жанру роману спирається на кілька аспектів, таких як зміна нарративних стратегій, вплив історичного контексту, тематичні зміщення та інтердисциплінарні зв'язки. Важливо, що американська література XXI століття демонструє суттєву трансформацію жанру роману. Це – результат не лише соціальних і політичних змін, але й художніх пошуків, характерних для різних періодів розвитку літератури. Вагомим аспектом американської літератури є її здатність адаптуватися та еволюціонувати під впливом нових соціальних і політичних умов. Наприклад, твори афроамериканських письменників, таких як Джеймс Болдвін (1924–1987) і Тоні Моррісон (1931–2019), висвітлюють питання расової нерівності та боротьби за права, що стало важливим внеском у дискусії про громадянські права та соціальну справедливість. Власне, як зауважив Рамон Салдівар, на тлі виникнення расових, сексуальних та політичних контркультурних рухів особливої актуальності набуло, зокрема, критичне осмислення «пострасової» естетики (Saldívar 2013: 3). Діалогічний зв'язок між постмодернізмом і етнічною літературою США створює спільна історія покоління письменників післявоєнної епохи. Розгляд цих явищ у їхньому взаємопереплетенні у межах спільної естетичної матриці дозволяє побачити, як постмодерністська та етнічна проза формувалися під впливом тих самих інституційних історій і творчих практик. Така перспектива важлива для аналізу жанрово-стильових особливостей прози

Ф. Майєра, де взаємодія між історичними, соціальними та особистісними вимірами дійсності переплітається з художньо-стильовими новаціями, що мають витоки як у традиціях реалістичної, так і постмодерністської літератури.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Праці, присвячені творчості Ф. Майєра, відзначають не лише його унікальний внесок у розвиток сучасного американського роману, але й висвітлюють багатогранність його жанрово-стильових рішень, що дозволяє глибше зрозуміти соціокультурні й філософські аспекти його творів (Ігг 2011; Бонд 2017). У ґрунтовній праці «Роман у часи терору: «Середній рід», історія та сучасна американська художня література» С. Коен зазначив: «Прийняття моделі травми для національних нарративів було частково мотивоване усвідомленням того, що залишення певних подій поза історичними розповідями або ігнорування їхньої важливості може мати катастрофічні наслідки, які відлунують і понині» (Cohen 2007: 386). У творах Ф. Майєра чітко простежується взаємодія між історичними перемогами та болючими втратами, які часто залишаються непроговореними або погано інтегрованими в національну пам'ять. Відтак, вагомим аспектом прозописма американського митця є відмова від простих відповідей та нарративів, які завершуються оптимістично. Творчість Ф. Майєра вирізняється тим, що автор не лише виявляє історичні рани, але й підкреслює їхню постійну присутність у свідомості сучасників.

Дослідження таких аспектів, як зображення занепаду американської промисловості, моральна деградація суспільства та деконструкція міфу про американську мрію, є важливими для розуміння специфіки жанрових інновацій та стилістичних пошуків Ф. Майєра.

**Мета публікації** полягає в аналізі жанрових та стилістичних особливостей творчості Філіппа Майєра з проекцією на деконструкції традиційних американських міфів, зокрема міфу про «американську мрію», та пошуки нових інтерпретацій американського досвіду, зокрема, зображення занепаду промисловості, соціальної деградації та пошуків ідентичності в сучасному американському суспільстві.

**Виклад основного матеріалу.** Література американського Півдня, з її багатою історією та традиціями, досліджує складні питання расової



напруженості, історичної пам'яті та культурної ідентичності. Твори таких авторів, як Вільям Фолкнер та Фланнері О'Коннор, часто зосереджуються на конфліктах та суперечностях південного суспільства. Література Заходу, яку представляють, приміром, Джон Стейнбек та Кормак Маккарті, відображає дух пригод та завоювань, досліджуючи теми міграції, боротьби за виживання та стосунків між людиною та природою. Проза Ф. Майєра, яка також торкається складних питань ідентичності, в певному сенсі теж відповідає цим тенденціям. Письменник працює на перетині складних культурних і соціальних тем, уникаючи прямолінійного розгляду расових проблем, натомість зосереджуючись на універсальних питаннях людського існування, таких як боротьба за виживання, взаємодія з історією та сприйняття втрат.

Регіональний аспект є важливим у творчості Ф. Майєра, який акцентує увагу на специфіці різних регіонів США. Так, у романі «Американська іржа» автор детально відтворює життя маленького містечка у Пенсильванії, показуючи занепад сталеливарної промисловості та його вплив на місцеву громаду. Він передає атмосферу економічної депресії, соціальної нестабільності та зневіри, що дозволяє читачам глибше зрозуміти проблеми цього регіону. Молодь у творі зображена як покоління, яке втратило надію на краще майбутнє. Вони живуть у світі, де можливості обмежені, а мрії здаються недосяжними. Ця безнадія породжує відчуття марності й відчаю, що стає основною темою роману. У свою чергу, батьки, які колись сподівалися на краще життя, тепер приречені на існування в жалюгідних умовах. Вони опинилися в пастці власних невдач і розчарувань, що лише поглиблює їхній стан безнадії. Цей образ зруйнованих домів і трейлерів символізує розпад американської мрії. І це важливо задля розуміння того, як минулі події продовжують впливати на сучасність, у тім числі, у постіндустріальних містах на кшталт вигаданого письменником Бюелла, чи реального Янгстауна – сталеливарного центру так званого Іржавого, або Індустріального поясу. У цьому зв'язку примітним є твердження Шеррі Лі Лінкон: «Історія Янгстауна стала історією Америки, і журналісти та науковці продовжують задаватися питанням, чого решта країни, а навіть усього світу, може навчитися з досвіду Янгстауна. Можливо, найбільш вагомий урок полягає в наступному: ми не можемо просто забути наше минуле. Наше минуле формує нас, і це так само стосується молодих людей, які народилися вже після закриття сталеливарних заводів, як і їхніх батьків та дідусів» (Lincon 2010: 102). Відповідно, історія

Бюелла – це історія занепаду та боротьби, крізь призму якої Ф. Майєр показує, як глибоко можуть бути вкорінені наслідки минулого, і наскільки важливою є спроба зрозуміти та переосмислити це минуле для побудови кращого майбутнього.

Натомість у романі «Син» Ф. Майєр переносить читача на простори Техасу, досліджуючи історію та культуру цього регіону через призму трьох поколінь родини МакКалоу. «Коли я почав писати «Сина», – у виразних автор в інтерв'ю з Трішою Пінг, – я прагнув зробити щось абсолютно протилежне до «Американської іржі». Я не хотів, щоб мене сприймали як людину, яка пише лише про один клас, одну групу людей або одну конкретну проблему. Мене зацікавив міф про створення Америки, історія, в яку всі ми віримо, як країна (і, по суті, як індивідууми) стали тим, ким є. Чим більше я читав і досліджував, тим більше усвідомлював, що майже все, у що я вірив про цей міф чи національну розповідь, було хибним» (Ping 2013). Прозаїк майстерно поєднав історичні факти з вигаданими подіями, створюючи епічне полотно, яке відображає складність і багатогранність техаської ідентичності.

Власний досвід життя в різних регіонах США вплинув на здатність Ф. Майєра точно відтворювати місцевий колорит та культурні особливості. При цьому автор демонструє, як регіональні відмінності можуть впливати на формування особистості та світогляду, показуючи, що Америка – це не просто єдина країна, а складний конгломерат культур і традицій, кожна з яких має свої унікальні риси. У цьому зв'язку заслуговує на увагу оцінка Рона Чарльза: «Потужний дебютний роман Філіппа Майєра «Американська іржа» проникає глибше за сучасні економічні заголовки, щоб показати нам спільноту, яка роз'їдена бідністю й відчаєм. Розказана мовою, яка поєднує в собі одночасно простоту та величність, це історія про вбивство і боротьбу за спокуту в сталеливарному місті Пенсильванії, яке вже ніколи не поверне собі колишній добробут. Все в цій історії видається по суті американським, але сила прози Майєра та, на жаль, поширеність економічної тривоги вже забезпечили роман контрактами з видавцями в десятках інших країн» (Charles 2009). Власне, Ф. Майєр майстерно використовує зображення занепаду індустріального середовища, щоб підкреслити, як ця криза віддзеркалюється у життях його персонажів. Місця, де колись кипіло життя, тепер залишаються лише тінями своєї колишньої величі, що символізує втрату не тільки економічного, але й людського потенціалу. Персонажі живуть у світі, який роз'їдає іржа, і це впливає на їхні стосунки, рішення та самооцінку.

Шеррі Лі Лінкон аргументовано провела паралелі між мистецькими устремліннями Ф. Майєра, з одного боку, та романами «Темні шляхи» («Back Roads», 1999), «Коул Ран» («Coal Run», 2004) Тауні О'Делл, «Коли ми туди дістанемось» («When We Get There», 2007) Шони Селі, «Будь ласка, не повертайся з Місяця» («Please Don't Come Back from the Moon», 2005) Діна Бакопулоса та «Один для печалі» («One for Sorrow», 2007) Крістофера Барзака. Спільним началом тут виступає дослідження досвіду дітей колишніх шахтарів, автозаводців і сталеливарників у регіонах, що зазнали значних втрат через закриття підприємств. У більшості цих романів сімейні дисфункції та індивідуальні психологічні проблеми переплітаються з економічними обмеженнями та руйнуванням навколишнього середовища, ілюструючи, як деіндустріалізація впливає на особисте, соціальне та економічне життя (Lincon 2010: 102). У романі «Американська іржа» Ф. Майєр йде за тим самим сценарієм, відстежуючи фізичні, економічні та емоційні наслідки деіндустріалізації для двох родин задовго після закриття сталеливарних заводів. Сюжет розгортається в постапокаліптичному пейзажі, що є прозорим натяком на постмодернізм. Проте цей пейзаж одночасно слугує символом економічного занепаду, який знищив колишню велич сталевих заводів та індустріальних міст Америки.

Ф. Майєр створює картину Середнього Заходу, який втратив свою промислову славу, розмірковуючи над залишками величч минулого. Такі образи відображають не лише занепад промислового міста, але й загальний стан сучасного американського суспільства. Через призму руїн і занедбаних будівель читач може відчутти важкість економічної та соціальної кризи, що охопила цей регіон. Автор охоплює як причини, так і наслідки «іржі»:

«Passing through the town, past the old police station and the new one, he'd seen the Fall, the shuttering of the mills, and the Great Migration that followed. Migration to nowhere – thousands of people moved to Texas, tens of thousands, probably, hoping for jobs on oil rigs, but there weren't many of those jobs to be had. So those people had ended up worse off than they started, broke and jobless in a place they didn't know anyone. The rest had just disappeared. And you would never know it. He'd watched guys go from making thirty dollars an hour to four-fifteen, a big steelworker bagging his groceries, stone-faced, there was no easy way for anyone to deal with it» (Meyer 2009) / «Проїжджаючи містом, повз старий і новий поліцейські відділки, він бачив Занепад, закриття заводів і Велику Міграцію, яка слідувала за цим. Міграція в нікуди – тисячі людей пере-

їхали до Техасу, десятки тисяч, ймовірно, сподіваючись знайти роботу на нафтових вишках, але таких робочих місць було обмаль. Отже, ці люди опинилися в гіршому становищі, ніж до того, без грошей і роботи в місці, де вони нікого не знали. Решта просто зникли. І цього ніколи б не помітили. Він бачив, як хлопці переходили від заробітку тридцяти доларів на годину до чотирьох-п'ятнадцяти, кремезний сталевар пакував його продукти з кам'яним виразом обличчя, втім, не всім було легко з цим змиритися» (переклад – Б. Н.). «Міграція в нікуди», описана в тексті, символізує відчай і безвихідь людей, які покинули свої домівки в пошуках кращого майбутнього; економічний колапс призвів до зламу надій та мрій.

Жанрово-стильова своєрідність роману «Американська іржа» Ф. Майєра виявляється через те, як автор поєднує постмодерністську чутливість до незавершеності з більш реалістичними елементами наративу. Такий підхід є показником зрілості письменницького таланту Ф. Майєра, який здатний поділитися з реципієнтом глибокими емоціями та роздумами. До речі, в інтерв'ю від 2017 року для «The New York Times» митець, відповідаючи на запитання про те, що його найбільше хвилює в художніх творах, наголосив: «Література – або будь-яке мистецтво – повинна зворушити вас ще до того, як ви зрозумієте, чому. Це має відчуватися так, ніби ви опинилися в присутності чогось святого – ніби натрапили на давній код, який пояснює людський рід. У кінцевому рахунку, саме це й творить мистецтво; воно з'єднує ваш розум і душу з розумом і душею незнайомця. Або з розумом і душею всього людства. Ви читаєте щось і розумієте: «Далебі, я не самотній» (Philipp 2017). Роздуми письменника про сутність літератури вказують на її здатність створювати міст між індивідами, долати межі часу й простору, об'єднуючи людей на рівні емоцій та досвіду. Це не просто процес пізнання, а радше глибоке відчуття єдності та розуміння, що лежить в основі кожної великої книги, в тому числі й роману «Американська іржа».

Аналізований твір, попри поволоку депресивності, привертає увагу своєю реалістичністю й глибиною, в якій автор змальовує складні людські відносини та почуття. Роман дійсно не залишає читача байдужим до життєвих перипетій героїв, оскільки охоплює універсальні теми. Автор показує, що в житті бувають як правильні, так і хибні вчинки, і що вибір часто буває непростим і неоднозначним. Через призму розкриття впливу любові на людську психологію Ф. Майєр демонструє, наскільки важливим є це почуття в житті кожної особистості. Відтак, персонажі постають

своєрідним дзеркалом для реципієнта, відображаючи різні аспекти природи людини, дозволяючи кожному відчути себе ближчим до ситуацій, описаних у книзі. У своїй критиці сучасного суспільства письменник не займає однозначної позиції, не намагається пропонувати легких відповідей або рішень. Його персонажі живуть у світі, де немає чорно-білих моральних категорій, а кожне рішення має свої наслідки.

**Висновки.** У романі «Американська іржа» Ф. Майєр неодноразово замінює цілісну романтичну природу на регресії, ретроградність та невдачі, спричинені людиною. Такий підхід дозволяє розглянути руйнування не тільки як фізичний процес занепаду індустріальних об'єктів, але й як символ глибшої соціальної та моральної деградації американського суспільства. Відтак, у прозі Ф. Майєра присутня особлива увага до символізму зруйнованих фабрик та машин, які стають метафорами суспільного колапсу. Описувані письменником рукотворні предмети, які з'їдає іржа, постають елементами в ланцюгу вже існуючих культурних і літературних наративів. Це не просто декорації для сюжету, а метафори всепоглинаючого занепаду, які передають відчуття глибокої екзистенційної кризи. Іржа, як метафора соціальної деградації, підкреслює: економічні зміни, які відбулися в тому чи іншому регіоні, є

невід'ємною частиною ширшого історичного процесу. Це також свідчить про жанрово-стильову своєрідність прози Ф. Майєра, яка об'єднує натуралістичні описи з постмодерністськими алюзіями, створюючи унікальну суміш реальності та символізму. Його герої існують в світі, де історія і сучасність переплітаються, а занепад індустрії стає центральною темою не лише для економічного аналізу, але й для філософських роздумів про місце людини в постіндустріальному суспільстві.

Жанрово-стильова своєрідність прози Ф. Майєра проступає крізь призму діалектики між постмодерністськими тенденціями до розпаду ідентичностей та протилежною тенденцією до «національної алегорії» (Карен Ірр) з чітким акцентом на сутності колективних історичних і соціальних структур (Ірр 2011). Романи Ф. Майєра «Американська іржа» («American Rust», 2009) та «Син» («The Son», 2013) втілюють складну інтеракцію між індивідуальною та колективною ідентичністю, що дозволяє його прозі одночасно функціонувати як у постмодерністському, так і в національно-алегоричному контекстах. Його герої, з одного боку, перебувають у світі постіндустріальної Америки, де традиційні соціальні структури та ролі розпадаються, з іншого – вони глибоко пов'язані з національною історією та соціальними змінами, які формують їхню ідентичність.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bond L. 'In the eyeblink of a planet you were born, died, and your bones disintegrated': scales of mourning and velocities of memory in Philipp Meyer's *American Rust*. *Textual practice*. 2017. Vol. 31. Issue 5. Pp. 995–1016.
2. Charles R. Book World Review: Philipp Meyer's 'American Rust'. *The Washington Post*. 2009. February 25. URL: <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2009/02/25/book-world-review-philipp-meyers-american-rust/> (дата звернення: 23.09.2024)
3. Cohen S. The Novel in a Time of Terror: "Middlesex", History, and Contemporary American Fiction. *Twentieth Century Literature*. 2007. Vol. 53. No. 3: After Postmodernism: Form and History in Contemporary American Fiction. Pp. 371–393.
4. Irr C. Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel. *Twentieth Century Literature*. 2011. Vol. 57. No. 3/4: Postmodernism. Pp. 516–538.
5. Linkon Sh. Lee. And Their Children after Them: Deindustrialization Lit. *New Labor Forum*. 2010. Vol. 19. No. 1. Pp. 102–105.
6. Meyer Ph. *American Rust: A Novel*. New York: Random House Publishing Group, 2009. 384 p. URL: [https://www.google.com.ua/books/edition/American\\_Rust/G\\_W7oxeh\\_38C?hl=uk&gbpv=1](https://www.google.com.ua/books/edition/American_Rust/G_W7oxeh_38C?hl=uk&gbpv=1) (дата звернення: 20.09.2024)
7. Philipp Meyer: By the Book. *The New York Times*. 2017, March 31. URL: <https://www.nytimes.com/2017/03/31/books/review/philipp-meyer-by-the-book.html> (дата звернення: 19.09.2024)
8. Ping T. Interview: Philipp Meyer. Birth of a nation. *BookPage*. 2013. May 15. URL: <https://www.bookpage.com/interviews/8944-philipp-meyer-fiction/> (дата звернення: 18.09.2024)
9. Saldívar R. The Second Elevation of the Novel: Race, Form, and the Posttrace Aesthetic in Contemporary Narrative. *Narrative*. 2013. Vol. 21. No. 1. Pp. 1–18.

#### REFERENCES

1. Bond L. (2017) 'In the eyeblink of a planet you were born, died, and your bones disintegrated': scales of mourning and velocities of memory in Philipp Meyer's *American Rust*. *Textual practice*. Vol. 31. Issue 5. Pp. 995–1016.
2. Charles R. (2009) Book World Review: Philipp Meyer's 'American Rust'. *The Washington Post*. February 25. URL: <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2009/02/25/book-world-review-philipp-meyers-american-rust/>
3. Cohen S. (2007). The Novel in a Time of Terror: "Middlesex", History, and Contemporary American Fiction. *Twentieth Century Literature*. Vol. 53. No. 3: After Postmodernism: Form and History in Contemporary American Fiction. Pp. 371–393.

4. Irr C. (2011) Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel. *Twentieth Century Literature*. Vol. 57. No. 3/4: Postmodernism. Pp. 516–538.
5. Linkon Sh. Lee (2010). And Their Children after Them: Deindustrialization Lit. *New Labor Forum*. Vol. 19. No. 1. Pp. 102–105.
6. Meyer Ph. (2009) *American Rust: A Novel*. New York: Random House Publishing Group. 384 p. URL: [https://www.google.com.ua/books/edition/American\\_Rust/G\\_W7oxeh\\_38C?hl=uk&gbpv=1](https://www.google.com.ua/books/edition/American_Rust/G_W7oxeh_38C?hl=uk&gbpv=1)
7. Philipp Meyer: By the Book (2017). *The New York Times*. March 31. URL: <https://www.nytimes.com/2017/03/31/books/review/philipp-meyer-by-the-book.html>
8. Ping T. (2013) Interview: Philipp Meyer. Birth of a nation. *BookPage*. May 15. URL: <https://www.bookpage.com/interviews/8944-philipp-meyer-fiction/>
9. Saldívar R. (2013) The Second Elevation of the Novel: Race, Form, and the Postrace Aesthetic in Contemporary Narrative. *Narrative*. Vol. 21. No. 1. Pp. 1–18.

# ПЕДАГОГІКА

УДК 338.48:378:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-36>

**Галина АПЕЛЬТ,**

*orcid.org/0000-0002-4635-7000*

кандидат психологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри іноземних мов і країнознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *hrytchukg@gmail.com*

**Лілія КОПЧАК,**

*orcid.org/0000-0002-1554-1868*

старший викладач кафедри іноземних мов і країнознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *liliya.korcsak@pnu.edu.ua*

**Роман ПОЗНАНСЬКИЙ,**

*orcid.org/0000-0003-0540-6977*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов і країнознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *roman.poznanskyi@pnu.edu.ua*

## РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ ІНШОМОВНИХ НАВИЧОК ТА ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

*Розвиток іншомовних навичок майбутніх фахівців туристичної сфери є важливим елементом їхньої підготовки, що полягає у забезпеченні високого рівня володіння іноземними мовами. Це є ключовим чинником для успішного виконання професійних обов'язків у сфері туризму, де спілкування з міжнародними клієнтами є щоденною практикою. Дослідження спрямоване на висвітлення ключових особливостей розвитку іноземних навичок та вмінь здобувачів освіти в сфері туризму. Виявлено, що такий процес охоплює не лише удосконалення навичок усного та письмового мовлення, але й формування здатності до розуміння культурних відмінностей, адаптації до різних мовних середовищ та вміння використовувати ефективні комунікативні стратегії. Дослідження показало, що майбутні фахівці мають розвивати навички міжкультурного діалогу, що дозволить їм краще розуміти потреби своїх клієнтів з різних країн. У статті визначено особливості професійно-орієнтованої освіти щодо вивчення іноземних мов для майбутніх фахівців туристичної сфери, з акцентом на чинники, які впливають на ефективність оволодіння мовою та сприяють особистісному й професійному розвитку. Авторами було систематизовано основні навички, якими має володіти грамотний спеціаліст в сфері туризму, було проведено огляд основних мовних компетенцій майбутніх фахівців у сфері туризму. З'ясовано, що сучасна система підготовки фахівців у сфері туризму спрямована на адаптацію до постійних змін у суспільстві та прагне до підвищення якості туристичних послуг. Наголошено, що майбутні фахівці мають розуміти важливість як особистих, так і професійних якостей для успішної кар'єри, а також визначати значущість спеціальних знань і професійних навичок. Виявлено, що основна проблема, з якою стикається туристична галузь України, полягає у потребі підвищення якості туристичних послуг на міжнародному рівні. Це, в свою чергу, потребує підготовки фахівців, які не лише мають необхідні професійні знання, а й вільно володіють іноземними мовами. З огляду на це, заклади освіти повинні впроваджувати сучасні методики викладання мов для забезпечення належної підготовки майбутніх спеціалістів. Практична значимість цього дослідження полягає в тому, що його результати допоможуть підготувати рекомендації для викладачів закладів вищої освіти щодо удосконалення освітніх програм у сфері туризму, що сприятиме підвищенню професійної підготовки студентів.*

***Ключові слова:** комунікативні навички, туристична сфера, інноваційні послуги та продукти, фахівці сфери туризму, заклади вищої освіти.*

**Halyna APELT,**

*orcid.org/0000-0002-4635-7000*

*PhD (Psychology), Associate Professor;*

*Head of the Department of Foreign Languages and Country Studies*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) hrytchuk@gmail.com*

**Liliia KOPCHAK,**

*orcid.org/orcid.org/0000-0002-1554-1868*

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Country Studies*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) liliya.kopchak@pnu.edu.ua*

**Roman POZNANSKYI,**

*orcid.org/0000-0003-0540-6977*

*PhD (Philology), Associate Professor;*

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies*

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

*(Ivano-Frankivsk, Ukraine) roman.poznanskyi@pnu.edu.ua*

## **DEVELOPMENT OF KEY LANGUAGE SKILLS AND SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS FOR EFFECTIVE PROFESSIONAL COMMUNICATION IN THE FIELD OF TOURISM**

*The development of foreign language skills of future tourism professionals is an important element of their training, which involves ensuring a high level of foreign language proficiency. This is a key factor for the successful fulfillment of professional duties in the field of tourism, where communication with international clients is a daily practice. It has been found that this process includes not only improving oral and written language skills, but also developing the ability to understand cultural differences, adapt to different language environments, and use effective communication strategies. The study has shown that future professionals should develop intercultural dialogue skills, which allows them to better understand the needs of their clients from different countries. The article discusses the peculiarities of professionally oriented foreign language teaching for future tourism professionals, with an emphasis on the factors that influence the effectiveness of language acquisition and contribute to personal and professional development. The author has systematized the basic skills that a competent specialist in the field of tourism should possess, and reviewed the main language competencies of future tourism professionals. It has been found that the modern system of training specialists in the field of tourism is aimed at adapting to constant changes in society and strives to improve the quality of tourism services. It should be emphasized that future professionals should understand the importance of both personal and professional qualities for a successful career, as well as determine the importance of specialized knowledge and professional skills. It was found that the main challenge facing the tourism industry in Ukraine is the need to improve the quality of tourism services at the international level. This requires the training of specialists who not only have the necessary professional knowledge but also are fluent in foreign languages. In view of this, educational institutions should introduce modern methods of teaching languages to ensure proper training of future specialists. The practical significance of this study is that its results will help to prepare recommendations for teachers of higher education institutions to improve curricula in the field of tourism, which will help to improve the professional training of students.*

**Key words:** *communication skills, tourism industry, innovative services and products, tourism professionals, higher education institutions.*

### **Постановка проблеми в загальному вигляді.**

У сучасному глобалізованому світі сфера туризму стала однією з найбільш динамічних і конкурентних галузей. З огляду на зростаючу мобільність людей та інтенсивне міжнародне співробітництво, професійні комунікації в туризмі набули особливого значення.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що мова є основою спілкування у всіх сферах діяльності, будь то соціальна, економічна або політична. Щоб залишатися конкурентоспроможним і

розширювати свої кар'єрні перспективи, важливо вміти вільно спілкуватися іноземними мовами адже це допомагає встановлювати безперешкодні ділові зв'язки. Саме тому вивчення нових мов стало актуальною тенденцією в сучасній Україні і відкриває нові можливості для кар'єри в сфері туризму. Важливими є як усні, так і письмові комунікативні навички для працівників сфери туризму на різних посадах. Необхідно зазначити, що туризм відіграє важливу роль, а міжкультурні взаємодії сприяють розвитку діалогу між культу-

рами. Крім того, у туристичній індустрії розуміння очікувань клієнтів є запорукою їхньої задоволеності. Комунікація тут потребує не лише знання мов, але й здатності адаптувати своє послання залежно від культурного контексту. Професіонали в сфері туризму, від адміністраторів до гідів, повинні мати відмінні усні та письмові навички, щоб задовольнити потреби різноманітних гостей.

Необхідно також підкреслити важливість навчання професійного іншомовного спілкування як складової частини сучасної освіти у закладах вищої освіти оскільки професійне спілкування є основою діяльності в цій сфері. Наявність культурологічних знань та розуміння традицій, звичаїв і норм поведінки інших країн допомагає майбутнім фахівцям краще орієнтуватися у спілкуванні з партнерами, адже це потребує спеціальних професійних комунікативних навичок.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Наукова база, яка використовувалася для дослідження включала наукові роботи низки авторів, які вивчали й аналізували іншомовні навички у сфері туризму. Намагаючись детально проаналізувати дану тему ними було написано й опубліковано низку наукових досліджень. Українські науковці приділяли значну увагу вивченню іноземних мов для професійного спілкування.

Зокрема, авторка М. М. Чикалова у своїй статті обґрунтувала необхідність впровадження інтерактивних технологій навчання для підготовки фахівців, які будуть працювати у сфері бізнесу. В її роботі були проаналізовані методи інтерактивного навчання, які можуть бути застосовані в майбутньому освітньому процесі в закладах освіти. Також авторкою були представлені переваги й недоліки інтерактивних занять для студентів (Чикалова, 2020). Авторка О. В. Баб'юк в своїй дисертації провела дослідження, в якому вперше було теоретично розроблено та експериментально перевірено методіку, яка підкреслила важливість володіння іноземними мовами, як ключовим аспектом професійної діяльності в динамічному світі туризму (Баб'юк, 2019). Проведене дослідження авторами М. М. Жумбей, Н. І. Савчук та О. Б. Шикиринською було спрямовано на розробку заходів щодо розв'язання проблем впровадження сучасних методик вивчення іноземної мови майбутніх фахівців туристичної сфери в закладах вищої освіти України (Жумбей та ін., 2023). Автори В. О. Кожевнікова та М. Є. Шепель у своїй науковій роботі провели глибокий аналіз іншомовної підготовки майбутніх фахівців у галузі готельно-ресторанного бізнесу, акцентуючи увагу на формуванні ключових

вмінь та навичок професійного спілкування іноземною мовою. Це дослідження відкриває нові горизонти у розумінні важливості мовної компетенції, яка стає нестихаючою основою справжнього професіоналізму в інтернаціоналізованому світі (Кожевнікова та ін., 2021) Проведене дослідження М. Г. Прадівлянного та Н. Д. Бондара надало можливість зрозуміти наскільки життєво важливо для туристичної галузі мати креативну особистість, компетентного фахівця, котрий постійно прагне самовдосконалення (Прадівлянный та ін., 2020). Цікаві тенденції щодо чинників формування міжкультурної компетентності в своїх роботах висвітлили О. Б. Бігич та М. М. Волошина. Ними були розглянуті різні підходи до визначення поняття «міжкультурна компетентність», а також проаналізовано різні підходи до визначення іншомовної компетентності фахівців з туризму до міжкультурної компетентності (Bigych et al., 2022).

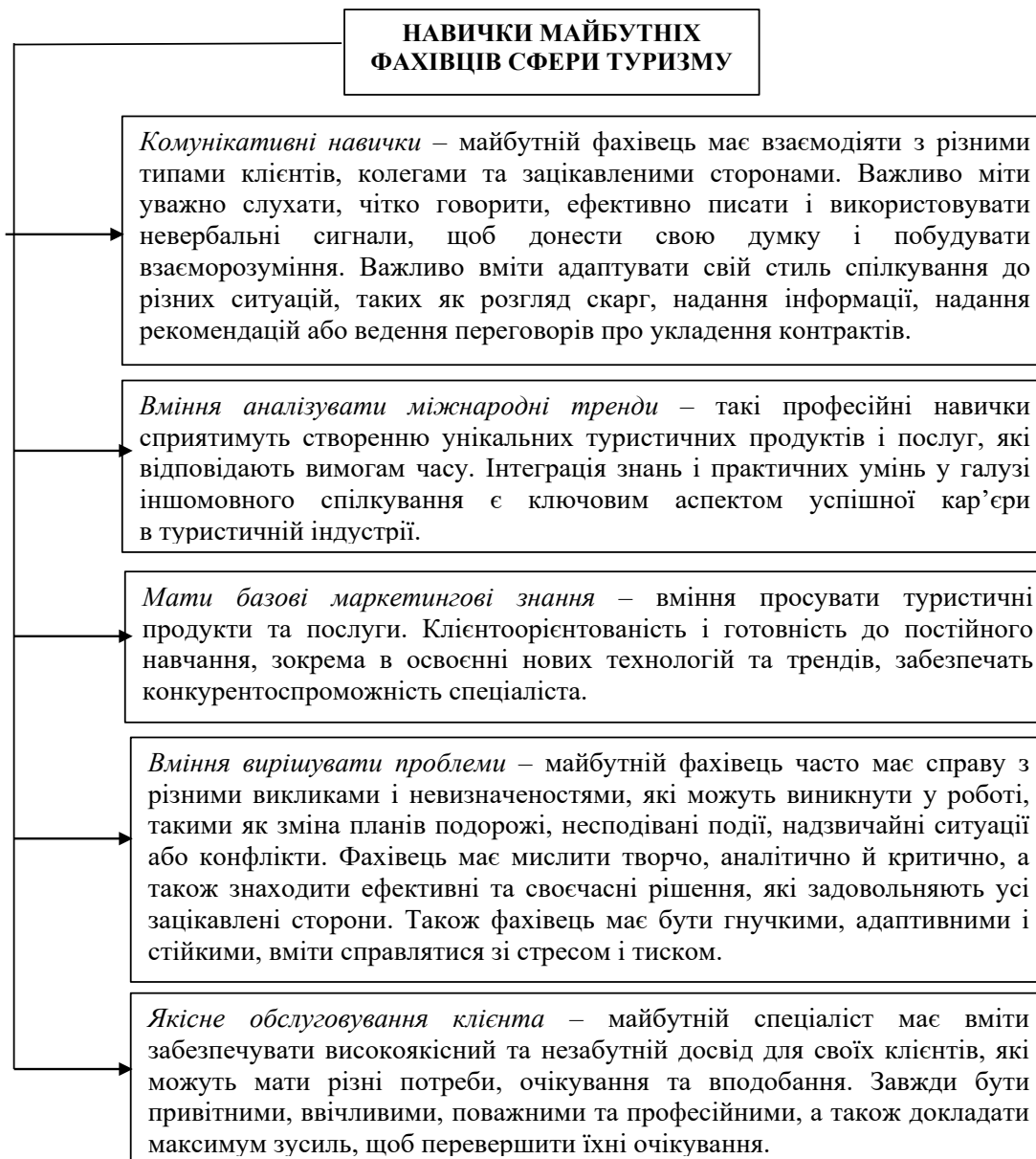
Незважаючи на велику кількість досліджень в цьому напрямку питання розвитку іншомовних навичок і вмінь майбутніх фахівців у сфері туризму потребує додаткових розвідок та осучаснення.

**Мета статті** полягає у висвітленні особливостей основних мовних компетенцій майбутніх фахівців у сфері туризму, а також систематизації основних навичок якими має володіти грамотний спеціаліст в сфері туризму та розгляді головних аспектів закордонного досвіду у туристичній сфері.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Як вже було з'ясовано в умовах глобалізації та активної інтеграції різних культур роль іншомовних навичок стає особливо актуальною. Майбутні фахівці у сфері туризму мають опанувати не лише іноземні мови, а й культуру, традиції й менталітет країн, з якими вони працюють. Це передбачає розвиток комунікаційних компетенцій, які включають у себе знання специфічної термінології, навички ділового спілкування, а також уміння вести переговори і розв'язувати конфлікти.

Існуюча система підготовки фахівців у сфері туризму орієнтована на безперервну зміну суспільства та прагне до постійного підвищення якості туристичних послуг. Таким чином, майбутні фахівці туристичної сфери усвідомлюють важливість і необхідність особистих та професійних якостей для майбутньої професійної діяльності та цінують важливість спеціальних знань і професійних умінь для становлення висококваліфікованих спеціалістів (Styfanushyn et al., 2019). Нижче авторами систематизовано основні навички, якими має володіти грамотний спеціаліст в сфері туризму (рис. 1).





**Рис. 1. Основні навички, якими повинен володіти грамотний спеціаліст в сфері туризму**

*Джерело: складено автором на основі (Стрельников та ін., 2021 та Vorobel et al., 2022)*

Отже, з рис. 1 видно, що комунікативні навички, клієнтоорієнтованість, вміння мислити творчо й аналітично, а також створення унікальних туристичних продуктів і послуг є важливим аспектом успішної кар'єри фахівця в туристичній індустрії.

Варто також додати, що для тих, хто прагне зробити кар'єру в сфері туризму, знання мов може стати каталізатором міжнародного успіху. Туризм підтримує мільйони робочих місць по всьому світу, від туристичних агентів і представників організації відпочинку до консультантів, які працюють у туристичних компаніях або керують ними самостійно.

Враховуючи міжнародний характер туристичної індустрії, знання англійської мови зазвичай є

обов'язковим мінімумом. Також часто корисними є знання інших мов, таких як іспанська, французька, німецька, китайська чи арабська, в залежності від специфіки роботи та регіону обслуговування.

Слід зазначити, що важливим чинником для майбутніх спеціалістів туристичної сфери є вміння працювати в критичних умовах, які впливають на міжнародний туристичний бізнес. Сюди можна віднести ситуацію щодо пандемії COVID-19. Туристичний бізнес під час пандемії зазнав значних змін, які докорінно трансформували звичні підходи до подорожей. З введенням обмежень та карантинних заходів мільйони людей опинилися в ситуації, коли їхні плани на відпустку та подорожі були анульовані. Це змусило

туристичні компанії переглянути свої стратегії та адаптуватися до нової реальності. На середину 2024 року, порівняно з кінцем 2019, ситуація майже стабілізувалась. Прогнозується, що до кінця 2024 року міжнародний туризм наблизиться до відновлення майже 90% рівня до пандемії (International Tourism, 2023).

Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), приблизно 975 мільйонів туристів здійснили міжнародні подорожі з січня по вересень 2023 року, що на 38% більше, ніж у ті ж місяці 2022 року. Загалом у 2023 році туризм відновився на 87% від допандемічного рівня (International Tourism, 2023).

Надходження від міжнародного туризму можуть сягнути 1,4 трильйона доларів США у 2023 році, що становить близько 93% від 1,5 трильйона доларів США, отриманих напрямками у 2019 році (International Tourism, 2023).

На рис. 2 показані відсоткові показники туристів за 2021 – травень 2024 років.

Отже з рис. 2 можна зробити висновок, що міжнародний туризм має позитивний шлях до повного відновлення рівня до пандемії у 2024 році, незважаючи на такі економічні проблеми, як висока інфляція та слабкий світовий обсяг виробництва, а також важливі геополітичні напруження та конфлікти. З наведених даних можна побачити, що Азія, Європа та Африка лідирують у відновленні туризму.

Для ефективної професійної комунікації у сфері туризму майбутні фахівці мають володіти різноманітними мовними компетенціями, які

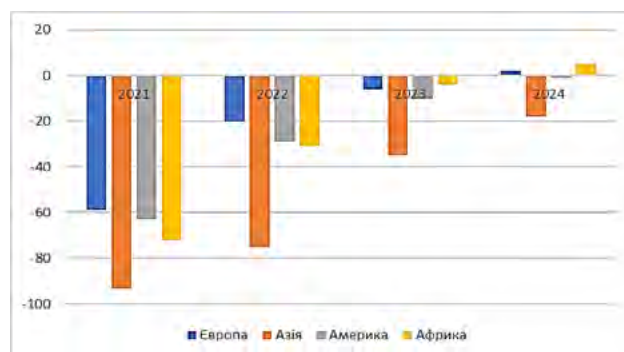


Рис. 2. Відсоткові показники туристів, які відвідали країни протягом 2021 – травня 2024 року

Джерело: складено авторами за (International Tourism, 2023)

допомагають забезпечити високий рівень обслуговування й успішну взаємодію з міжнародними клієнтами й партнерами. Такі компетенції не лише включають базові навички усного і письмового спілкування, але й спеціалізовані вміння, такі як переклад, адаптація термінології та міжкультурна комунікація (табл. 1).

Отже, представлена інформація дає змогу побачити, що грамотне спілкування, володіння міжкультурною комунікацією, навички введення переговорів і знання спеціалізованої термінології для майбутніх фахівців є ключовим фактором успішної роботи та кар'єрного росту в туристичній сфері.

Необхідно також звернути увагу на роботу закордонних фахівців сфери туризму. Світовий досвід фахівців туристичної сфери вражає різ-

Таблиця 1

### Огляд основних мовних компетенцій майбутніх фахівців у сфері туризму

Мовні компетенції	Роз'яснення	Приклади
Усне спілкування	Здатність ефективно висловлювати думки, ідеї та інформацію у усній формі. Включає чіткість вимови, граматику та вміння вести діалог.	Проведення екскурсій для туристів, участь у нарадах з міжнародними партнерами, консультування клієнтів.
Письмове спілкування	Здатність писати чіткі, структуровані та граматично правильні тексти, які відповідають специфіці професії.	Написання листів, звітів, рекламних матеріалів, описів туристичних пакетів.
Переклад і адаптація	Здатність точно перекладати текст з однієї мови на іншу, враховуючи культурні особливості і специфіку термінології.	Переклад веб-сайтів туристичних компаній, адаптація рекламних брошур, переклад документів для клієнтів.
Міжкультурна комунікація	Здатність ефективно взаємодіяти з людьми з різних культур, розуміти і поважати їхні особливості та норми.	Комунікація з туристами з різних країн, ведення переговорів з міжнародними партнерами, культурні обміни.
Навички ведення переговорів	Здатність успішно управляти процесом переговорів, досягати згоди і вирішувати конфлікти.	Проведення переговорів з постачальниками, укладення контрактів з міжнародними партнерами.
Спеціалізована термінологія	Знання специфічної термінології, що використовується у сфері туризму та готельного бізнесу.	Використання термінів у описах туристичних послуг, в рекламних матеріалах, у документації для клієнтів.

Джерело: розробка авторів

## Основні аспекти закордонного досвіду у туристичній сфері

№	Основні аспекти	Опис
1	Інноваційні послуги та продукти	Туристичні компанії активно використовують новітні технології для покращення обслуговування клієнтів, включаючи мобільні додатки, віртуальні тури та штучний інтелект для персоналізації пропозицій. Розвиток альтернативних видів туризму, таких як екологічний, пригодницький, гастрономічний туризм, сприяє залученню нових категорій туристів.
2	Розвиток кадрів	Професійна підготовка персоналу в туристичній галузі є ключовою для забезпечення високої якості обслуговування. У багатьох країнах активно розвиваються освітні програми для підготовки фахівців
3	Адаптація до кризових змін	Світовий досвід показує важливість готовності до кризових ситуацій, таких як пандемії, природні катастрофи або політичні конфлікти. Туристичні компанії та уряди країн працюють над розробкою стратегій з управління ризиками.
4	Співпраця з партнерами	Успішні туристичні напрямки зазвичай розвиваються завдяки співпраці між урядом, приватним сектором та місцевими громадами. Міжнародні партнерства допомагають обмінюватися знаннями й кращими практиками між країнами.

Джерело: складено авторами на основі (Bihuch et al., 2022 та Markaryan et al., 2021)

номаніттям підходів та інновацій, що формують сучасну індустрію туризму. Кожна країна надає свої неповторні рішення, які враховують культурні особливості, екологічні виклики й технологічні досягнення. Наприклад, в Європі акцент робиться на сталий туризм, що поєднує збереження культурної спадщини з екологічною свідомістю. Інноваційні платформи для бронювання й обслуговування клієнтів, розроблені в США та Азії, змінюють традиційні підходи до подорожей, спрощуючи процес планування та підвищуючи рівень комфорту.

В табл. 2 представлена низка аспектів закордонного досвіду туристичної сфери.

Отже, інформація, представлена в табл. 2 продемонструвала що використання ефективних інструментів міжнародного досвіду може допомогти підвищити конкурентоспроможність туристичної галузі в будь-якій країні й забезпечити її сталий розвиток.

**Висновки.** Підсумовуючи вищеописане необхідно наголосити, що освіта професійного іншомовного спілкування є ключовою частиною сучасної освіти у закладах вищої освіти для майбутніх фахівців у сфері туризму, адже ефективне професійне спілкування є основою їхньої роботи. Знання культурних особливостей, традицій, звичаїв та норм поведінки різних країн допоможе

фахівцям краще розуміти своїх співрозмовників та вибирати правильний підхід у комунікації. Тому, щоб ефективно працювати з міжнародними партнерами, необхідно володіти спеціалізованими комунікативними навичками в іноземних мовах. Було з'ясовано, що однією з основних задач освітніх закладів є інтеграція практичних навичок володіння іноземною мовою у освітній процес. Це включає проведення тематичних тренінгів, де здобувачі вищої освіти можуть відпрацьовувати навички монологічного мовлення. Крім того, значної уваги заслуговують інноваційні методики викладання, зокрема використання інформаційних технологій. Онлайн-платформи, відео-конференції та симуляції реальних робочих ситуацій суттєво покращать рівень експозиції здобувачів вищої освіти до англійського середовища. Учасники таких курсів отримують можливість практикувати спілкування з носіями мови, що значно підвищує їхню впевненість та знижує мовний бар'єр. Такий комплексний підхід дозволяє майбутнім фахівцям ефективно взаємодіяти в різних культурних контекстах, що є суттєвим для успішної професійної діяльності у галузі туризму. Таким чином, іншомовні навички є важливим чинником у професійній підготовці та діяльності фахівців у галузі туризму, що впливає на їхню успішність та професійний розвиток в майбутньому.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чикалова М.М. Іншомовна підготовка фахівців для сфери туризму: активізація впровадження інтерактивних технологій. *Народна освіта* : електронне наукове фахове видання. Вип. 40, 2020. [https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page\\_id=6010](https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6010)

2. Баб'юк О. В. Формування професійно орієнтованої англомовної компетентності в монологічному мовленні майбутніх фахівців в сфері туризму. Дисертація. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019. [https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/k-58-053-05/Dis\\_Babjuk.pdf](https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/k-58-053-05/Dis_Babjuk.pdf)
3. Жумбей М. М., Савчук Н. І., Шикиринська О. Б. Методика навчання іноземної мови майбутніх фахівців туристичної сфери. *Інноваційна педагогіка*. Вип.55. Том 2, 2023. [http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part\\_2/6.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part_2/6.pdf)
4. Кожевнікова В. О., Шепель М. Є. Іноземна мова професійних комунікацій як елемент підготовки фахівців готельно-ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*. Вип. 30, 2021. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/607>
5. Прадівляний М. Г. Реалізація педагогічних умов формування ключових компетентностей майбутніх фахівців туристичної галузі та менеджменту в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вип. 2, 2020. С. 110–119. <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/31172>
6. Bigych, O. B., Voloshinova, M. M., Matsneva, O. A., Rusnak, D. A., Metelkina, O. M., Kirichenko, T. G., Okopna J. V. Development of Professionally Oriented Intercultural Competence of Future Tourism Experts in the Conditions of Post-Industrial Postmodern Society. *Postmodern Openings*. Volume 13, Issue 4, 2022, p. 389–401
7. Стрельніков В., Лебедик Л., Формування ключових і професійних компетенцій майбутніх фахівців готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. *Електрон. наук. фак. журн.* (категорія «Б»), № 3 (198), 2021. С. 47–53. <http://isp.poippo.pl.ua/issue/view/14144/7594>
8. Vorobel M., Bilodid A. Foreign language skills as the main factor of successful career in the hospitality and tourism industry. III Cisp Conference «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary». № 12–13, 2022. <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/88>
9. Styfanyshyn I., Yurko N., Protsenko U., Romanchuk O. The communicative aspects of foreign languages professional competence of specialists in tourism. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University: Philology Series*, № 6(74) 2019, p. 200–203. <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/7WgpZ857/>
10. International Tourism to End 2023 Unwto.org <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-end-2023-close-to-90-of-pre-pandemic-levels>
11. Bihych O., Okopna Y., Sherbyna M., Zuenko N., Chernysh V., Kuksa B. Development of Professionally Oriented Intercultural Competence of Future Tourism Experts in the Conditions of Post-Industrial Postmodern Society. *Postmodern Openings*. Volume 13, Issue 4, 2022. p. 390–401. <file:///C:/Users/User/Downloads/5331-Article%20Text-19475-1-10-20221129.pdf>
12. Markaryan E., Martinenko O., Elkin V. Modelling of Professional Activities of Tourism Industry and Hospitality Specialists in the Process of Teaching Foreign Languages. *Lecture Notes in Networks and Systems Modern Global Economic System: Evolutional Development vs. Revolutionary Leap*, 2021, p. 1833–1841. <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4MkwPoz9/>

## REFERENCES

1. Chykalova, M. M. (2020). *Inshomovna pidgotovka fakhivtsiv dlya sfery turizmu: aktyvizatsiya vprovadzhennya interaktyvnykh tekhnolohiy* [Foreign Language Training for Tourism Specialists: Activating the Implementation of Interactive Technologies]. *Narodna osvita. Elektronne naukove fakhove vydannya*, 40. [https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page\\_id=6010](https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6010) [in Ukrainian]
2. Bab'yuk, O. V. (2019). *Formuvannya profesiyno oriyentovanoї anglo-movnoї kompetentnosti v monolohichnomu movlenni maybutnikh fakhivtsiv v sferi turizmu* [Formation of Professionally Oriented English Competence in the Monologic Speech of Future Specialists in the Tourism Sector] (Doctoral dissertation). Ternopil's'kyi natsional'nyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. [https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/k-58-053-05/Dis\\_Babjuk.pdf](https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/k-58-053-05/Dis_Babjuk.pdf) [in Ukrainian]
3. Zhumbey, M. M., Savchuk, N. I., & Shykuryns'ka, O. B. (2023). *Metodyka navchannya inozemnoi movy maybutnikh fakhivtsiv turystychnoyi sfery* [Methods of Teaching Foreign Language to Future Specialists in the Tourism Sector]. *Innovatsiyna pedahohika*, 55(2), 6. [http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part\\_2/6.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part_2/6.pdf) [in Ukrainian]
4. Kozhevnikova, V. O., & Shepel', M. Ye. (2021). *Inozemna mova profesiynykh komunikatsiy yak element pidgotovky fakhivtsiv hotel'no-restorannoho biznesu* [Foreign Language for Professional Communication as an Element of Preparing Specialists for the Hotel and Restaurant Business]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 30. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/607> [in Ukrainian]
5. Pradivlyanyi, M. H. (2020). *Realizatsiya pedahohichnykh umov formuvannya kliuchovykh kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv turystychnoi haluzi ta menedzhmentu v protsesi vyvchennya humanitarnykh dyscyplin* [Implementation of Pedagogical Conditions for the Formation of Key Competencies of Future Specialists in the Tourism and Management Spheres During the Study of Humanitarian Disciplines]. *Vysnyk Vinnys'koho politekhnichnoho instytutu*, 2, 110–119. <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/31172> [in Ukrainian]
6. Bigych, O. B., Voloshinova, M. M., Matsneva, O. A., Rusnak, D. A., Metelkina, O. M., Kirichenko, T. G., & Okopna, J. V. (2022). *Development of Professionally Oriented Intercultural Competence of Future Tourism Experts in the Conditions of Post-Industrial Postmodern Society*. *Postmodern Openings*, 13(4), 389–401.
7. Strel'nikov, V., & Lebedyik, L. (2021). *Formuvannya kliuchovykh i profesiynykh kompetensiy maybutnikh fakhivtsiv hotel'no-restorannoho i turystychnoho biznesu* [Formation of Key and Professional Competencies of Future Specialists in the Hotel, Restaurant, and Tourism Business]. *Elektron. nauk. fakh. zhurn. (kategoriya «B»)*, 3(198), 47–53. <http://isp.poippo.pl.ua/issue/view/14144/7594> [in Ukrainian]

8. Vorobel, M., & Bilodid, A. (2022). *Foreign language skills as the main factor of successful career in the hospitality and tourism industry. III Cisp Conference «An Integrated Approach to Science Modernization: Methods, Models and Multidisciplinarity»*, 12-13. <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/88>

9. Styfanyshyn, I., Yurko, N., Protsenko, U., & Romanchuk, O. (2019). The communicative aspects of foreign languages professional competence of specialists in tourism. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University: Philology Series*, 6(74), 200-203. <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/7WgpZ857/>

10. International Tourism to End 2023. (2023). *UNWTO*. <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-end-2023-close-to-90-of-pre-pandemic-levels>

11. Bihych, O., Okopna, Y., Sherbyna, M., Zuenko, N., Chernysh, V., & Kuksa, B. (2022). Development of Professionally Oriented Intercultural Competence of Future Tourism Experts in the Conditions of Post-Industrial Postmodern Society. *Postmodern Openings*, 13(4), 390–401.

12. Markaryan, E., Martinenko, O., & Elkin, V. (2021). Modelling of Professional Activities of Tourism Industry and Hospitality Specialists in the Process of Teaching Foreign Languages. *Lecture Notes in Networks and Systems Modern Global Economic System: Evolutional Development vs. Revolutionary Leap, 1833–1841*. <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4MkwPoz9/>

УДК 378.378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-37>**Володимир БОНДАРЕНКО,***orcid.org/0000-0003-2407-5923**кандидат педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри філософії та психології професійної підготовки  
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету  
(Харків, Україна) [vvbond170@gmail.com](mailto:vvbond170@gmail.com)***Жанна ЧЕРКАШИНА,***orcid.org/0000-0003-3506-2503**кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри філософії та психології професійної підготовки  
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету  
(Харків, Україна) [zhanna\\_cherckazhina@ukr.net](mailto:zhanna_cherckazhina@ukr.net)*

## МОТИВАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ОСУЧАСНЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто особливості мотиваційного забезпечення навчального процесу з підготовки інженерно-педагогічних кадрів до навчання та майбутньої професійної діяльності, без чого неможливо підготувати ні інженерно-педагогічні кадри для системи професійної (професійно-технічної) освіти, ні майбутніх кваліфікованих виробників для промисловості України. На сьогодні про мотивацію до навчальної діяльності в технічних ЗВО написано чимало наукових розвідок. Ні для кого не є секретом той факт, що саме вона виступає основним чинником успішного оволодіння знаннями та професійними компетентностями. У даному дослідженні автори акцентують свою увагу на особистісних якостях майбутнього інженера-педагога, на його мотивації до таких важливих її складових як саморозвиток, навички удосконалення професійних знань протягом життя, на соціальній взаємодії та умінні працювати в команді. Розгляд усіх цих якостей майбутнього інженера-педагога сьогодні вже не можливий без урахування багатофакторності процесу мотивації, тобто її внутрішніх складових (когнітивних, психологічних й емоційних) та зовнішніх (соціально-економічних і культуротворчих), без урахування стрімкого розвитку інноваційних технологій та цифрових інструментів, без урахування глобалізаційних процесів, що відбуваються у світі та інтеграційних процесів, що відбуваються у сучасному виробництві.

Окрім того, осучаснення освітньої системи з підготовки майбутніх інженерів-педагогів потребує такого важливого інструменту як індивідуалізація навчання з урахуванням особистісних характеристик кожного здобувача освіти. І цей перелік особливостей підготовки сучасного фахівця є далеко не остаточним, його можна продовжувати, адже стрімкі темпи розвитку суспільства і промисловості ставлять перед системою вищої освіти мало не щодня все нові й нові вимоги.

Висновки, запропоновані авторами, носять практичний характер і можуть бути рекомендовані до впровадження в навчальний процес з підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

**Ключові слова:** мотивація до навчання, професійна діяльність, психолого-педагогічна діяльність, професійна та професійно-технічна освіта, мотиваційні чинники, освітній процес, сучасні підходи до мотивації.

**Volodymyr BONDARENKO,***orcid.org/0000-0003-2407-5923**Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,  
Head of the Department of Philosophy and Pedagogy of Professional Training  
Kharkiv National Automobile and Highway University  
(Kharkiv, Ukraine) [vvbond170@gmail.com](mailto:vvbond170@gmail.com)***Zhanna CHERKASHYNA,***orcid.org/0000-0003-3506-2503**Candidate of Pedagogical Sciences,  
Associate Professor at the Department of Philosophy and Pedagogy of Professional Training  
Kharkiv National Automobile and Highway University  
(Kharkiv, Ukraine) [zhanna\\_cherckazhina@ukr.net](mailto:zhanna_cherckazhina@ukr.net)*

## MOTIVATION AND WAYS TO MODERNIZE MOTIVATIONAL APPROACHES TO TRAINING FUTURE ENGINEERING EDUCATORS

*The article deals with the peculiarities of motivational provision in the educational process for the training of engineering and teaching staff, without which it is impossible to prepare either engineering or teaching personnel for the vocational education system or future qualified workers for the Ukrainian industry. To date, much research has been written on the motivation to study in technical universities. It is no secret that motivation is the key factor in the successful acquisition of knowledge and professional competencies. In this study, the authors focus on the personal qualities of future engineer-teachers, their motivation toward such important components as self-development, the ability to enhance professional knowledge throughout life, social interaction, and the ability to work in a team. Analyzing all these qualities of a future engineer-teacher is no longer possible today without considering the multifaceted nature of the motivational process, i.e., its internal components (cognitive, psychological, and emotional) and external ones (socio-economic and cultural), along with the rapid development of innovative technologies and digital tools, as well as the globalization processes taking place in the world and the integration processes occurring in modern production.*

*Moreover, the modernization of the educational system for training future engineer-teachers requires such an important tool as the individualization of education, taking into account the personal characteristics of each student. This list of features for training a modern specialist is far from exhaustive and can be extended further, as the rapid pace of societal and industrial development places new demands on the higher education system almost daily.*

*The conclusions proposed by the authors are practical and can be recommended for implementation in the educational process for training future engineer-teachers.*

**Key words:** motivation to learn, professional activity, psychological and pedagogical activity, vocational and vocational education, motivational factors, educational process, modern approaches to motivation.

**Постанова проблеми мотивації до навчання та професійної діяльності у підготовці інженерів-педагогів.** Мотивація до навчання завжди була й залишається ключовим чинником в умовах швидких соціально-економічних змін суспільства, у розвитку нових технологій та глобалізації, адже саме вона визначає рівень успішності здобувача вищої освіти, якості його готовності до практичної діяльності та соціалізації в суспільстві. Без розуміння та врахування мотиваційних механізмів неможливо побудувати жодну сучасну освітню систему, створити ефективну освітню програму, підвищити продуктивність праці й бути конкурентним на ринку праці.

Сьогодні сучасні науковці та педагоги-практики, на жаль, відзначають помітне зниження мотиваційної готовності інженерів-педагогів до навчального процесу. Безумовно, цьому значною мірою посприяли форс-мажорні обставини останніх років – це пандемія COVID-19 та широкомасштабна агресія росії проти нашої держави та її незалежності. Особливо падіння мотивації до навчання можна спостерігати в прифронтових регіонах України на сході та півдні, тобто там, де існує загроза життю здобувачів освіти й вони змушені брати участь у навчальному процесі онлайн.

**Аналіз досліджень.** Психолого-педагогічні дослідження, присвячені використанню різних засобів мотивації, були проведені багатьма науковцями, серед яких В. Андрющенко, Н. Брюханова, І. Зязюн, О. Коваленко, М. Лазарєв, В. Лозова, Н. Пророк, Л. Кондратенко, Г. Троцько та інші (Пророк, Кондратенко, 2020: 131).

Поняття мотиву, його природа та структура, а також формування та розвиток беруть свій початок ще з праць видатного австрійського психолога та психоаналітика Зигмунда Фрейда, приділяв увагу дослідженню цього питання й український педагог-класик В. Сухомлинський. Серед сучасних вітчизняних педагогів і науковців можна виокремити такі імена дослідників мотивації в навчальному процесі як О. Бондарчук, Л. Карамушка, Н. Худякова, Музиченко-Козловський А.В. (Пророк, Кондратенко, 2020: 131) та інші.

Аксіоматичним і беззаперечним серед дослідників проблем мотивації, педагогів та психологів є те, що всі вони одностайно погоджуються із тим, що якість будь-якої діяльності та її результативність залежать саме від трьох складових: мотивів, потреб і мотивації.

Не менший інтерес до дослідження мотивації та її впливу на становлення особистості приділяється й зарубіжними науковцями, які досліджують як психологічні аспекти внутрішньої мотивації, так і зовнішні глобалізаційні й соціально-економічні аспекти даної проблематики. Серед найбільш значимих питань можна виокремити теорію соціального навчання та концепції самоефективності канадського психолога Альберта Бандури, який акцентував увагу на моделюванні та наслідуванні для розвитку мотивації, американського психолога Віктора Врума, автора теорії очікувань при вивченні мотивації в контексті організаційної поведінки, Едварда Десі та Річарда Райана – американських психологів, авторів теорії самовизначення через вивчення внутрішньої та зовнішньої



мотивації та її впливу на навчання та професійну діяльність та багато інших.

І, все ж таки, незважаючи на значний інтерес до проблеми мотивації та її досліджень, сьогодні ми ще маємо значну кількість проблемних та недостатньо досліджених питань, серед яких є й мотивація та шляхи осучаснення мотиваційних підходів до підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

**Мета статті** – аналіз мотивації та визначення шляхів осучаснення мотиваційних підходів до підготовки майбутніх інженерів-педагогів для підвищення їх професійної ефективності та успішної адаптації до сучасних умов навчання.

**Виклад основного матеріалу.** Сьогодні вся освітня система України знаходиться в режимі реформ та оновлення змісту освіти. Такий реформаторський підхід не обійшов стороною й підготовку інженерів-педагогів для системи професійної та професійно-технічної освіти в технічних ЗВО України. Особливістю цільової підготовки інженерів-педагогів для системи професійної та професійно-технічної освіти є те, що кількість проблем у результаті реформування чомусь не зменшується, а невпинно зростає. Таке зростання викликане не недоліками підходів до реформування, а масштабами змін, які відбуваються в сучасному освітньому середовищі та на виробництві, у суспільному та економічному розвитку нашої країни й які потребують перегляду традиційних точок зору на мотивацію та нових методів і підходів до вирішення цього питання.

До актуальних проблем сьогодення в системі професійної та професійно-технічної освіти можна віднести:

- відсутність особистої зацікавленості майбутніх інженерів-педагогів в педагогічній діяльності через комплекс проблем в ЗПТО, вони не бачать перспектив та зв'язку між навчанням та своїми майбутніми професійними цілями;

- падіння рівня мотивації майбутніх інженерів-педагогів та учнів системи професійних та професійно-технічних закладів освіти через форс-мажорні обставини, які викликані війною, а саме: руйнування підприємств у результаті ворожих бомбардувань і зменшення їхніх потужностей. Особливо це стосується прифронтових областей сходу та півдня України;

- незавершеність процесу перебудови всієї системи професійної та професійно-технічної освіти, що не може не позначатись на мотивації до навчання в цих закладах освіти;

- падіння й одночасне зростання рівня зовнішньої мотивації в учнів закладів професійної та професійно-технічної освіти (падіння престижу

робочих професій і в той же час зростання кількості учнів саме через ті форс-мажорні обставини, про які йшлося вище);

- неможливістю підготовки представників робочих професій онлайн, а це призводить до різкого зниження кількості працюючих ЗПТО в прифронтових регіонах;

- природними розбіжностями в типах зовнішньої та внутрішньої мотивації у здобувачів інженерно-педагогічної освіти й учнів ЗПТО та схожість типів зовнішньої мотивації;

- перевантаженістю та стресом, викликаними проблемами онлайн навчання: відсутність живого спілкування з одногрупниками, низький рівень формування навичок колективної роботи в групі, проблеми з вимкненнями світла та нестійкою роботою Інтернету тощо.

З огляду на такий достатньо значний список проблем, пов'язаних із мотиваційним забезпеченням як системи професійної та професійно-технічної освіти, так і проблем підготовки майбутніх інженерів-педагогів науковці, педагоги та психологи працюють над їхнім вирішенням. Серед найбільш перспективних механізмів нам вбачаються такі підходи, які не поділяють мотивацію за класичною схемою – зовнішня та внутрішня мотивація, адже зовнішні мотиви і внутрішні мотиви не завжди знаходяться в опозиції, а їхнє поєднання може бути вирішальним у формуванні ставлення до навчання та соціальної поведінки майбутнього виробничника. Такий підхід отримав назву концепція змішаної мотивації в якій взаємодіють зовнішня та внутрішня мотивації, що в результаті дозволяє створити унікальний персональний мотиваційний профіль кожного учасника навчального процесу. Більше того, даний мотиваційний профіль є багатофакторним і включає в себе зв'язок мотивації з особливостями ментального стану майбутнього інженера-педагога та учня професійного чи професійно-технічного закладу освіти, а це, у свою чергу, дозволяє враховувати їхній психологічний стан, емоційний і стресовий стан, їхнє задоволення від навчального процесу та ставлення до майбутньої професійної діяльності (Белова, 2021: 185).

Окрім даної концепції на увагу заслуговують ще й інтегративні підходи до мотивації, які дозволяють поєднувати різні теорії та підходи до мотивації, щоб створити більш комплексне розуміння цього феномену. Завдяки такому підходу до дослідження та вирішення проблем мотиваційного забезпечення навчального процесу в закладах інженерно-педагогічної й професійної та професійно-технічної освіти з'являється можли-

вість кращого мотивування даного контингенту до навчання та майбутньої професійної діяльності в умовах реального виробництва (Semerikov S., 2022: 180).

З огляду на далеко неповний перелік актуальних проблем мотиваційного забезпечення практичної діяльності майбутніх інженерів-педагогів та учнів системи професійної й професійно-технічної освіти й пошуку шляхів їхнього вирішення та виходячи з тривалого досвіду роботи з майбутніми інженерами-педагогами, в якості шляхів подолання цих проблем ми вважаємо за необхідне акцентувати увагу майбутніх викладачів системи професійної та професійно-технічної освітніх систем:

- на формуванні умінь і навичок мотиваційного супроводу навчального процесу у ЗПТО;
- на роль викладача як мотиватора: важливість підготовки викладачів, здатних ефективно мотивувати своїх учнів (Белова, 2021: 183);
- на більш глибокому вивченні методів індивідуалізації навчання майбутніх виробничників, без чого не можливе врахування мотиваційних особливостей кожного учня;
- на умінні розрізняти та враховувати різноманіття психотипів учнів та їхньої мотивації до навчання та майбутньої професійної діяльності;
- на уміння адаптації педагогічних методик до мотиваційних запитів майбутніх виробничників;
- на уміння оволодівати інноваційними педагогічними методиками й їхнього використання в навчальному процесі, без чого сьогодні вже

неможливо мотиваційно забезпечувати постійно зростаючі потреби виробництва та ринку праці;

– на напрацювання механізмів мотиваційного забезпечення навчального процесу в ЗПТО засобами дистанційного навчання, що вимагає нових підходів до мотивації учнів, адже такий формат навчального процесу, як показує досвід, безумовно впливає на рівень їхньої залученості до командної роботи та відповідальності за результати навчальної діяльності в цілому тощо.

**Висновки.** Таким чином, вирішення питання мотивації до навчання та професійної діяльності полягає у врахуванні сучасних соціально-економічних умов, технологічних досягнень, культурних змін та нових наукових підходів. Ці фактори роблять дослідження мотивації важливим та актуальним завданням для педагогічної та психологічної науки, відкриваючи нові можливості для підвищення ефективності навчальних і професійних процесів у підготовці як майбутніх інженерів-педагогів до практичної діяльності у ЗПТО, так і самих учнів.

Безумовно, зазначений погляд є далеко не вичерпним і потребує подальших досліджень, особливо з огляду на появу нових освітніх технологій, глобалізаційних зрушень та інтеграційних процесів у сучасному світі, перманентного впливу інноваційних технологічних рішень в галузі науки та техніки, що потребують адаптації мотиваційних стратегій забезпечення освітнього процесу в закладах професійної та професійно-технічної освіти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Drushlyak M. G. Methodology of formation of modeling skills based on a constructive approach (on the example of GeoGebra). *CTE Workshop Proceedings*. 2021. Vol. 8. P. 458–472.
2. Gokbulut B. The effect of Mentimeter and Kahoot applications on university students'e-learning. *World Journal on Educational Technology : Current Issues*. 2020. Vol. 12, № 2. P. 107–116.
3. Белова О.Б. Проблематика мотиваційної готовності до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика». 2021. № 2 (38). С. 181–188. <http://journalsofznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2523/2409>
4. Пророк Н.В., Кондратенко Л.О., Манилова Л. М. та ін.; Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія / Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова та ін.; за ред. Н. В. Пророк. Київ : Видав. Дім «Слово», 2020. 131 с.
5. Developing Future Masters'of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. *Internationaal journal of computer science and network security*. 2022. № 22.5. P. 559–564.
6. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(76). P. 769–779.
7. Ma W. Engaged Learning and Innovative Teaching in Higher Education: Digital Technology, Professional Competence, and Teaching Pedagogies. Springer. 2024. 519 p.
8. Mintii I. S. Blended learning: definition, concept, and relevance. *Educational Dimension*. 2023. Vol. 8. P. 85–111.
9. Prester J., Schlagwein D., Cecez-Kecmanovic D. Crowdsourcing for education: literature review, conceptual framework, and research agenda. Twenty-Seventh European Conference on Information Systems (ECIS – 2019), Stockholm/Uppsala, Sweden. 2019. P. 1–19.
10. Reardon M., Leonard J. Integrating Digital Technology in Education: School-University-Community Collaboration. Information Age Publishing. 2019. 290 p.
11. Semerikov S. Design methodology for immersive educational resources. *Educational Dimension*. 2022. Vol. 6. P. 176–199.

12. Vezirov T. G., Kormakova V. N., Fensel A., Lapina M. A. Practical Implementation of the Process of Digitalization of Education in Master Programs. *ARPHA Proceedings*. 2020. № 3. P. 2731–2743.
13. Бевз А. В. Особливості формування професійної компетентності фахових молодших бакалаврів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 191, № 1. С. 212–216.
14. Петренко Л. М. Теоретико-методологічні підходи до забезпечення дистанційного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 2(37), ч. 2. С. 90–96.
15. Удич З. І., Шульга І. М., Миронова Л. А. Студентоцентричний підхід в умовах цифровізації навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 56. Т. 2. С. 151–154.

## REFERENCES

1. Drushlyak M. G. (2021). Methodology of formation of modeling skills based on a constructive approach (on the example of GeoGebra). *CTE Workshop Proceedings*, 8, 458–472
2. Gokbulut B. (2020). The effect of Mentimeter and Kahoot applications on university students'e-learning. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 12(2), 107–116
3. Bielova, O.B. (2021). Problematyka motyvatsiinoi hotovnosti do navchannia v shkoli ditei starshoho doshkilnoho viku [Problems of motivational readiness to study at school of children of older preschool age]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka. Zaporizhzhia: Vydavnychiy dim «Helvetyka»*, 2(38). P. 181–188. <http://journalsozfznu.zp.ua/index.php/pedagogics/article/view/2523/2409> [in Ukrainian].
4. Prorok N., Kondratenko, L. Manylova ta in.; za red. N. V. Prorok. (2020). *Psyhlohichna diagnostyka motyvatsii osobystosti do navchannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: [Psychological diagnosis of the individual's motivation to study in the conditions of the information society] monohrafiia / N. V. Prorok, L. O. Kondratenko, L. M. Manylova ta in.; za red. N. V. Prorok. Kyiv : Vydav. Dim "Slovo", 131 s.* [in Ukrainian].
5. Kovalchuk V., Tkachenko N., Soroka V., Tomash V., Kovalchuk A. (2022). Forming and Developing Future Masters' of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. *International journal of computer science and network security*, 22.5, 559–564
6. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. (2023). Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*, 41(76), 769–779
7. Ma W. (2024). *Engaged Learning and Innovative Teaching in Higher Education: Digital Technology, Professional Competence, and Teaching Pedagogies*. Springer
8. Mintii I. S. (2023). Blended learning: definition, concept, and relevance. *Educational Dimension*, 8, 85–111.
9. Prester J., Schlagwein D., Cecez-Kecmanovic D. (2019). Crowdsourcing for education: literature review, conceptual framework, and research agenda. *Twenty-Seventh European Conference on Information Systems (ECIS – 2019)*, Stockholm-Uppsala, Sweden, 1–19.
10. Reardon M., Leonard J. (2019). *Integrating Digital Technology in Education: School-University-Community Collaboration*. Information Age Publishing
11. Semerikov S. (2022). Design methodology for immersive educational resources. *Educational Dimension*, 6, 176–199
12. Vezirov T. G., Kormakova V. N., Fensel A., Lapina M. A. (2020). Practical Implementation of the Process of Digitalization of Education in Master Programs. *ARPHA Proceedings*, 3, 2731–2743.
13. Бевз А. В. (2020). Особливості формування професійної компетентності фахових молодших бакалаврів [Features of the formation of professional competence of professional junior bachelors]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*, 191(1), 212–216 [in Ukrainian].
14. Петренко Л. М. (2018). Теоретико-методологічні підходи до забезпечення дистанційного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти [Theoretical and methodological approaches to providing distance learning in institutions of vocational education]. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка – Bulletin of Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University*, 2(37), 2, 90–96 [in Ukrainian]
15. Удич З. І., Шульга І. М., Миронова Л. А. (2023). Студентоцентричний підхід в умовах цифровізації навчання [Student-centered approach in the context of digitalization of learning]. *Інноваційна педагогіка – Innovative pedagogy*, 56(2), 151–154 [in Ukrainian]

**Катерина БРОВКО,**  
*orcid.org/0000-0001-8572-9316*

доктор філософії,  
старший викладач кафедри англійської мови та комунікації  
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка  
(Київ, Україна) *k.brovko@kubg.edu.ua*

## СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОГАЛИН У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТАРШОКЛАСНИКАМ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА СКЛАДАННЯ НМТ

У статті розглянуто питання статистичного аналізу прогалін у викладанні англійської мови старшокласникам з орієнтацією на складання НМТ. Окреслено нормативно-правову базу документів які регулюють проведення НМТ, зокрема: Закон України «Про освіту» (2017 р.); Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.); Постанова Кабінету Міністрів України від № 931 від 09 липня 2019 року «Про затвердження Положення про порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти»; «Наказ Українського центру оцінювання якості освіти». Наведено статистичні дані зібрані аналітичним порталом «Слово і Діло» в період з 2022 по 2024 рр. щодо кількості зареєстрованих учасників на основну сесію НМТ в Україні. Виявлено низку факторів які слугують виникненню труднощів у здобутті українськими випускниками ІІ класів багажу знань з англійської мови. Здійснено діагностику задоволеності учнів старших класів у викладанні англійської мови в школах з орієнтацією на складання НМТ. Діагностика яка містила 7 запитань з множинними варіантами відповідей, як от: «У чому Ви вбачаєте важливість вивчення англійської мови?»; «Яким чином Ви готувалися до складання НМТ?»; «Які результати з НМТ Ви отримали?»; «Чи задоволені Ви отриманими результатами з НМТ?»; «Що на Вашу думку найбільшою мірою вплинуло на отримані Вами бали з НМТ?»; «В чому на Вашу думку є найбільша невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл?»; «Як би Ви оцінили за ступенем складності НМТ з англійської мови 2024 р.?». Доведено, що основними причинами прогалін у викладанні англійської мови старшокласникам з орієнтацією на складання НМТ є: невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл, що у свою чергу впливає на недостатнє вивчення необхідного обсягу граматичних структур та лексичного матеріалу для успішного складання НМТ (деякі теми, або лексичний матеріал, що були винесені на НМТ не розглядалися в школі взагалі).

**Ключові слова:** англійська мова, випускники ІІ класів, заклади загальної середньої освіти, ЗВО, НМТ, учителі, учні.

**Kateryna BROVKO,**  
*orcid.org/0000-0001-8572-9316*

Doctor of Philosophy,  
Senior Lecturer at the English Language and Communication Department  
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University  
(Kyiv, Ukraine) *k.brovko@kubg.edu.ua*

## STATISTICAL ANALYSIS OF GAPS IN THE TEACHING OF ENGLISH TO HIGH SCHOOL STUDENTS WITH A FOCUS ON PASSING THE NMT

The article deals with the issue of statistical analysis of gaps in teaching English to high school students with a focus on the preparation of the NMT. The regulatory and legal framework of the documents that regulate the NMT is outlined, in particular: the Law of Ukraine «On Education» (2017); Law of Ukraine «On Higher Education» (2014); Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 931 of July 9, 2019 «On approval of the Regulation on the procedure for external independent assessment and monitoring of the quality of education»; «Order of the Ukrainian Center for Evaluation of the Quality of Education». Statistical data collected by the analytical portal «Word and Deed» in the period from 2022 to 2024 regarding the number of registered participants for the main session of the NMT in Ukraine are given. A number of factors have been identified that contribute to the emergence of difficulties in the acquisition by Ukrainian graduates of the 11th grade of knowledge of the English language. The diagnosis of the satisfaction of high school students in the teaching of English in schools with a focus on the preparation of the NMT was carried out. Diagnostics that contained 7 questions with multiple answer options, such as: «What do you see as the importance of learning English?»; «How did you prepare for taking the NMT?»; «What results did you get from NMT?»; «Are you satisfied with the results obtained from NMT?»; «What, in your opinion, had the greatest impact on your NMT scores?»; «In your opinion, what is the biggest inconsistency of the program content of the NMT with school curricula?»; «How would you rate the degree of

*difficulty of the 2024 NMT in English?».* It has been proven that the main reasons for the gaps in teaching English to high school students with a focus on writing the NMT are: the inconsistency of the program content of the NMT with school curricula, which in turn affects the insufficient study of the necessary amount of grammatical structures and lexical material for the successful completion of the NMT (some topics, or lexical material that was presented at the NMT was not considered at school at all).

**Key words:** English language, 11th grade graduates, institutions of general secondary education, NMT, teachers, students.

**Постановка проблеми.** Введення у 2022 році УЦЯО (Українським центром оцінювання якості освіти) НМТ (Національного мультипредметного тесту) замість вже традиційно укоріненого ЗНО (Зовнішнє незалежне оцінювання) як обов'язкової форми проведення вступного випробування на бакалаврат для здобуття випускниками 11 класів вищої освіти, що зумовлене повномасштабним російським вторгненням в Україну, призвело до неабиякого ажіотажу серед учителів закладів загальної середньої освіти, батьків старшокласників та учнів випускових класів, зокрема (Офіційний сайт Українського центру оцінювання якості освіти (УЦЯО), 2024).

Означене у свою чергу спричинено цілою низкою факторів, як от: важка соціально-економічна, політична та безпекова ситуація в країні; блекаути, стабілізаційні відключення світла, повітряні тривоги; значний відтік біженців з України за кордон в країни Європейського Союзу і як наслідок недостатнє кадрове забезпечення високопрофесійними фахівцями (учителями) в закладах загальної середньої освіти; важкий емоційно-психологічний стан випускників та учителів закладів загальної середньої освіти вищої освіти спричинений подіями, що розгортаються в Україні; недостатня орієнтація закладів загальної середньої освіти на запити та виклики сучасного суспільства до молоді особистості, що проживає у глобалізованому, інтернаціоналізованому, інформаційному, білінгвальному, мультикультурному та мультилінгвальному суспільстві, що має тенденцію до володіння молоддю двома та більше іноземними мовами; недостатнє цілепокладання закладів загальної середньої освіти щодо обсягу знань та рівнів володіння англійською мовою, які висувають заклади вищої освіти (далі ЗВО) до свого контингенту, а в подальшому стейкхолдери до майбутніх фахівців у відповідній галузі знань.

Усе вищезазначене спричинило труднощі в мотивації до підготовки та складання випускниками 11 класів означеного тестового випробування.

Означене безперечно актуалізує проблему нашого дослідження, що полягає у висвітленні труднощів та прогалин в навчанні англійської

мови старшокласників у закладах загальної середньої освіти з орієнтацією на складання НМТ.

Оскільки розгляд окресленої проблеми ще не був предметом дослідження українських науковців, **аналіз останніх досліджень і публікацій** уможливується крізь розгляд нормативно-правових документів які регулюють проведення НМТ, зокрема: Закон України «Про освіту» (2017 р.) (Про освіту: Закон України, 2017); Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) (Про вищу освіту, 2016); Постанова Кабінету Міністрів України від № 931 від 09 липня 2019 року «Про затвердження Положення про порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2019); «Наказ Українського центру оцінювання якості освіти» (2023 р.) (Наказ Українського центру оцінювання якості освіти, 2023).

**Мета статті** полягає в статистичному аналізі прогалин у викладанні англійської мови старшокласникам з орієнтацією на складання НМТ.

**Виклад основного матеріалу.** Безперечним аргументом на користь НМТ перед ЗНО є те, що тестування проводять в онлайн, а не паперовому форматі, і воно займає один день – такий варіант більш адаптований до життя з повітряними тривогами, відключеннями світла, а також можливістю скласти означений тест перебуваючи за кордоном, що особливо важливо для біженців з України, число яких сягає понад 4,75 мільйонів (про це свідчать отримані в 2023 році дані Агентства у справах біженців ООН).

Так, оцінюючи статистичні дані зібрані аналітичним порталом «Слово і Діло» в період з 2022 по 2024 рр. можна спостерігати, що кількість зареєстрованих учасників на основну сесію НМТ в Україні поступово збільшувалась від 167 578 осіб в 2022 р. до 267 898 в 2024 році. Натомість кількість зареєстрованих учасників за кордоном у 2022 році сягала кількості 20 204 осіб, й зменшилась до 19 883 учасників у 2024 році, що на нашу думку вірогідно пов'язано із поверненням абітурієнтів з закордону на терени України (рис. 1) (Троян, 2023).

Об'єктивно оцінюючи можливості до здобуття українськими випускниками 11 класів багажу знань з англійської мови, варто зазна-



Рис. 1

Джерело: Аналітичний портал «Слово і Діло» (дані станом на серпень 2024 р.)

чити, що далеко не всі школи мають однаковий рівень викладання англійської мови. До прикладу випускники сільських шкіл часто мають обмежений обсяг знань через менші можливості до їх вивчення на високому рівні порівняно з міськими школами. До того ж однією з головних проблем більшості українських шкіл є відсутність регулярної усної мовної практики на уроках з англійської мови, що значно знижує їхні мовні навички.

Важливим аспектом у даному контексті є невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл, адже в деяких випадках тестові завдання винесені на НМТ можуть містити теми, або певні мовні сегменти, які не здобули належного детального розгляду під час шкільного курсу. Відтак, для більшості українських абітурієнтів означені НМТ мають високий рівень складності через незнайомі граматичні структури та ускладнений до розуміння лексичний матеріал.

Обмежений доступ до додаткових ресурсів також є однією з причин недостатнього обсягу знань з англійської мови у старшокласників, адже не всі учні мають доступ до додаткових ресурсів, як-от: репетитори, мовні курси або якісні навчальні матеріали, що може вплинути на рівень їхньої підготовки до складання НМТ.

Оскільки метою нашого дослідження є статистичний аналіз прогалин у викладанні англійської мови старшокласникам з орієнтацією на складання НМТ, нами було здійснено відповідну діагностику.

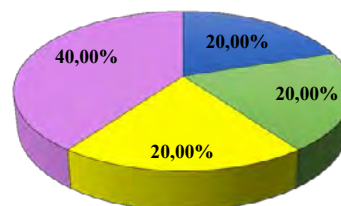
Усього експериментом було охоплено 232 учні, які є випускниками 11 класів закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області. Основними методами діа-

гностики були: анкетування, тестування, опитування, інтерв'ювання, спостереження, бесіди, узагальнених незалежних характеристик, кількісна обробка даних. Нами було застосовано авторську анкету «Діагностика задоволеності учнів старших класів у викладанні англійської мови в школах з орієнтацією на складання НМТ», яка містила 7 запитань з множинними варіантами відповідей.

Так, відповідаючи на перше запитання анкети «У чому Ви вбачаєте важливість вивчення англійської мови?» більшість респондентів (40%) зазначили, що усі перераховані в анкеті фактори є для них вирішальними у бажанні вивчення англійської мови, 20% опитуваних зазначили, що у вивченні англійської мови їх вабить перспектива кращого працевлаштування за фахом на Батьківщині, ще 20% зазначили, що ними оволодіє бажання вільно спілкуватися з носіями мови, ще 20% висловили думку, що у них переважає особлива зацікавленість у вивченні англійської мови (рис. 2).

Отримані результати свідчать про далекоглядність випускників 11 класів закладів загальної середньої освіти в аспекті вивчення англійської мови, оскільки вони більшою мірою скеровуються не на короткотривалі цілі, як от успішно скласти НМТ, або ж обов'язковість вивчення англійської мови в університеті, і як наслідок самопримус здобуття іншомовних знань. На противагу, вони вбачають у вивченні англійської мови особливу цінність, яка є невід'ємною складовою успіху у сучасному світі. На їх думку вона відкриває безліч можливостей для спілкування, освіти, кар'єри та розвитку.

Відповідаючи на друге питання анкети «Яким чином Ви готувалися до складання НМТ?» 80% опитуваних зазначили, що процес підготовки



- перспектива виїхати закордон на постійне проживання
- перспектива кращого працевлаштування за фахом на Батьківщині
- перспектива навчатися закордоном
- перспектива кращого працевлаштування закордоном
- обов'язковість вивчення англійської мови в університеті
- бажання розуміти фільми та тексти пісень, читати художню/фахову літературу в оригіналі
- особлива зацікавленість у вивченні мови (бажання саморозвиватися)
- бажання вільно спілкуватися з носіями мови
- бажання успішно скласти НМТ
- усе вищезазначене

Рис. 2. У чому Ви вбачаєте важливість вивчення англійської мови? (у %)



до складання НМТ відбувся з приватним репетитором, інші 20% опитуваних відвідували курси підготовки до складання НМТ (рис. 3).

Тобто жоден з респондентів у своїх відповідях не зазначив, що для підготовки до складання НМТ йому було достатньо того обсягу навчального матеріалу, який вони вивчали в школі, а впродовж останніх років, зокрема. Оскільки саме в 10–11 класах навчання має бути націлене на успішне складання випускниками шкіл НМТ до вступу в українські ЗВО. Також не було отримано жодної відповіді яка б показала, що випускники готувалися до складання тесту самостійно, переглядаючи при цьому різноманітний навчальний відео-контент на YouTube, в Instagram, або ж практикувалися в самостійному проходженні ЗНО та НМТ минулих років. Адже самостійна підготовка до подібного роду тесту має безліч підводних каменів, які стосуються специфіки семантичного значення окремих лексичних одиниць, побудови граматичних структур, певних виключень з правил, знання англійських ідіом, тощо.



Рис. 3. Яким чином Ви готувалися до складання НМТ? (у%)

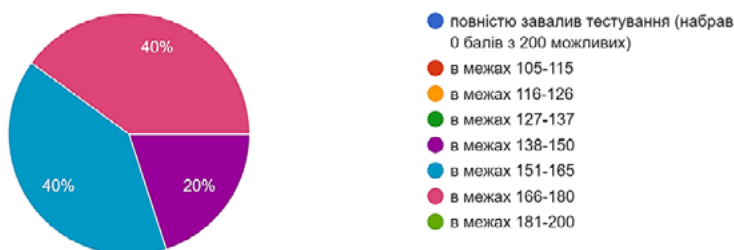


Рис. 4. Які результати з НМТ Ви отримали? (у%)

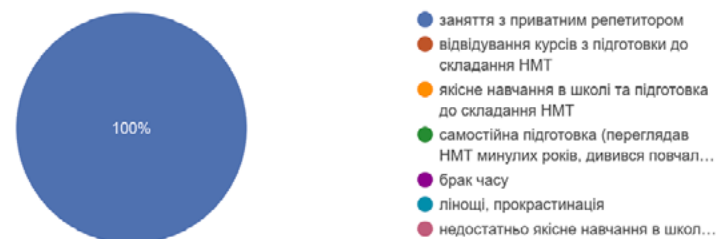


Рис. 5. Що на Вашу думку найбільшою мірою вплинуло на отримані Вами бали з НМТ? (у%)

Що стосувалося питання про отримані результати після складання НМТ, то 40% опитуваних, які займалися з приватними репетиторами, або відвідували курси підготовки до складання НМТ отримали в межах 151–165 балів, інші 40% отримали 166–180 балів. Ще 20% мають 138–140 балів (рис. 4).

З усієї сукупності опитуваних 60% опитуваних частково задоволені отриманими результатами, 40% респондентів є повністю задоволеними.

Цікавою є думку респондентів (100%) щодо того, що найбільшою мірою на отримані ними бали з НМТ вплинули заняття з приватним репетитором (рис. 5). На нашу думку це можливо через кілька ключових причин:

1. *Індивідуальний підхід*: репетитор може приділити увагу конкретним слабким місцям учня, розробляючи спеціальну програму навчання, що відповідає його потребам.

2. *Поглиблене розуміння матеріалу*: приватні заняття дозволяють глибше зануритися в складні теми, пояснюючи їх доступно і зрозуміло.

3. *Гнучкий графік*: заняття з репетитором часто можна планувати так, щоб вони не перетиналися з іншими заняттями або особистими справами учня, що підвищує ефективність підготовки.

4. *Практика з реальними тестами*: репетитори часто мають доступ до великої кількості тренувальних матеріалів і пробних тестів, що допомагає учням краще підготуватися до реальних умов НМТ (рис. 5).

Наступне питання анкети стосувалося того в чому на думку випускників 11 шкіл є найбільша невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл. Слід також відмітити. Що воно є логічним продовженням попереднього питання анкети, оскільки пояснює вибір випускниками шкіл для підготовки до НМТ з англійської мови саме приватних репетиторів.

Так, 40% опитуваних зазначили, що недостатнє вивчення необхідного обсягу граматичних структур та лексичного матеріалу для успішного складання НМТ (деякі теми, або лексичний матеріал, що були винесені на НМТ не розглядалися в школі взагалі) є найбільш вагомою проблемою. Інші 60% відмітили, що проблема носить комплексний характер і містить не лише вищезазначений аспект, але й те, що в більшості шкіл наявне недостатнє вправляння в розвитку





**Рис. 6. В чому на Вашу думку є найбільша невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл? (у%)**

навичок письма, читання, перекладу (рис. 6) (Бровко, 2024).

Оцінюючи НМТ за ступенем складності 40% респондентів вирізняють його як помірно складний, 40% як дуже складний, останні 20% оцінюють його як той, що має середній рівень складності. Означене може бути обумовлене кількома причинами, як от: *нерівномірний рівень підготовки*, що може значно варіюватися залежно від якості навчання в школі та додаткових занять з репетиторами або на курсах; *непередбачуваність завдань*: інколи формулювання питань або самі питання можуть бути непередбачуваними, що може спричиняти труднощі навіть для добре підготовлених учнів.

**Висновки.** Отже, отримані результати статистичного аналізу прогалин у викладанні англійської мови старшокласникам з орієнтацією на складання НМТ свідчать про невідповідність програмового змісту НМТ навчальним планам шкіл, що у свою чергу впливає на недостатнє вивчення необхідного обсягу граматичних структур та лек-

сичного матеріалу для успішного складання НМТ (деякі теми, або лексичний матеріал, що були винесені на НМТ не розглядалися в школі взагалі). Причинно-наслідковий зв'язок може критися в тому, що шкільна програма часто спрямована на покриття базових знань та вмінь, а не на підготовку до конкретних тестів. Це може означати, що матеріал, необхідний для успішного складання НМТ, не завжди повністю охоплюється.

Слід також відмітити, що не всі вчителі англійської мови можуть мати досвід підготовки учнів до таких тестів, як НМТ. При цьому вчителі можуть бути більше зосереджені на загальному вивченні мови, ніж на специфічних вимогах, які висувають спеціалісти УЦЯО до розробленого ними НМТ. Відсутність в школах необхідних ресурсів, таких як спеціалізовані підручники, тренувальні матеріали та доступ до пробних тестів, які потрібні для ефективної підготовки до НМТ, також є однією з причин. Також у багатьох школах більше уваги приділяється підготовці до тестів з основних предметів, таких як математика, українська мова та історія, які часто вважаються важливішими для вступу до ЗВО, ніж англійська мова.

Останнім, але не менш важливим аспектом є те, що підготовка до НМТ може вимагати індивідуального підходу, який важко реалізувати в умовах класу, де навчання відбувається групами по 25–30 осіб, адже наразі в більшості шкіл відсутній поділ в класах на дві групи з англійської мови, що безперечно можливе за рахунок браку кваліфікованих вчителів з англійської мови.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровко К. А. Семантична координата англійського мережевого сленгу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2024. Вип. 1 (25). С. 24–32.
2. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 01.09.2024).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 931 від 09 липня 2019 року «Про затвердження Положення про порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20> (дата звернення 01.09.2024).
5. Наказ Українського центру оцінювання якості освіти (2023 р.). URL: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/nakaz-vid-12.03.2024-23.pdf> (дата звернення 01.09.2024).
6. Офіційний сайт Аналітичного порталу «Слово і Діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/11/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalasya-kilkist-uchasnykiv-nacjonalnoho-multipredmetnoho-testu> (дата звернення 01.09.2024).
7. Офіційний сайт Українського центру оцінювання якості освіти (УЦЯО). URL: <https://testportal.gov.ua/> (дата звернення 01.09.2024).
8. Троян І. Готуємося до НМТ з англійської, німецької та французької: лексика, помилки, правильне читання текстів. *Нова українська школа*. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/gotyuyemosya-do-nmt-z-anglijskoyi-nimetskoyi-ta-frantsuzkoyi-povtoryuyemo-leksyku-vyznachayemo-populyarni-pomylky-vchymosya-pravylnochytaty-teksty/> (дата звернення 01.09.2024).

## REFERENCES

1. Brovko K. A. (2024). Semantychna koordynata anhliiskoho merezhevoho slenhu. [Semantic coordinate of English social network slang]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*. Vyp. 1 (25). 24-32. [in Ukrainian].
2. Pro vyshehu osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2016 r. № 2145-VIII. *Holos Ukrainy*. [On higher education: Law of Ukraine dated September 5, 2016 No. 2145-VIII. *Voice of Ukraine*]. 2016. 27 veres. (№ 178-179). 10-22. [in Ukrainian].
3. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. *Holos Ukrainy*. [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII. *Voice of Ukraine*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (date of application 01.09.2024). [in Ukrainian].
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 931 vid 09 lypnia 2019 roku «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok provedennia zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia ta monitorynhu yakosti osvity». [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 931 dated July 9, 2019 «On approval of the Regulation on the procedure for conducting external independent evaluation and monitoring of the quality of education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20> (date of application 01.09.2024).
5. Nakaz Ukrainskoho tsentru otsiniuvannia yakosti osvity. [Order of the Ukrainian Center for Evaluation of the Quality of Education]. URL: <https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/nakaz-vid-12.03.2024-23.pdf> (data zvernennia 01.09.2024).
6. Ofitsiinyi sait Analitychnoho portalu «Slovo i Dilo» [Official website of the analytical portal «Word and Deed»]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/11/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalasya-kilkist-uchasnykiv-naczionalnoho-multy-predmetnoho-testu> (data zvernennia 01.09.2024). [in Ukrainian].
7. Ofitsiinyi sait Ukrainskoho tsentru otsiniuvannia yakosti osvity (UTSIAO). [The official website of the Ukrainian Center for the Evaluation of the Quality of Education (UCEQ)]. URL: <https://testportal.gov.ua/> (data zvernennia 01.09.2024). [in Ukrainian].
8. Troian I. (2023). Hotuiemosia do NMT z anhliiskoi, nimetskoi ta frantsuzkoi: leksyka, pomylky, pravylne chytannia tekstiv [Preparing for the NMT in English, German and French: vocabulary, mistakes, correct reading of texts]. *Nova ukrainska shkola*. URL: <https://nus.org.ua/articles/gotuyemosya-do-nmt-z-anglijskoyi-nimetskoyi-ta-frantsuzkoyi-povtoryuyemo-leksyku-vyznachayemo-populyarni-pomylky-vchymosya-pravylno-chytaty-teksty/> (data zvernennia 01.09.2024). [in Ukrainian].

**Ірина БРУШНЕВСЬКА,**

*orcid.org/0000-0002-3381-6490*

*кандидат педагогічних наук,*

*доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки*

*(Луцьк, Україна) brush-ira@ukr.net*

## **ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

*У статті охарактеризовано особливості формування основних складових граматичної компетенції дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення, зокрема, із загальним недорозвитком мовлення. Увагу акцентовано на тому, що оволодіння навичками мовленнєвого спілкування створює умови для специфічних соціальних контактів між людьми, завдяки чому формуються й уточнюються уявлення дитини про навколишнє, відносяться форми її відображення. Мовленнєва компетенція дошкільників має такі змістовні характеристики: лексична компетенція, фонетична компетенція, граматична компетенція, діалогова компетенція, комунікативна компетенція. Граматична компетенція – неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови відповідно до граматичних законів і норм (рід, число, відмінок, клична форма тощо), відчуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм. Граматична правильність мовлення надзвичайно важлива для соціалізації дитини, оскільки суттєво впливає на розвиток мовленнєвих компетенцій та мовної комунікації в цілому. Актуальність проблеми посилюється у зв'язку з тим, що часто у дітей з порушеннями мовлення найбільше страждає граматична сторона, що ускладнює комунікацію та соціалізацію дітей старшого дошкільного віку. У статті проаналізовано процес формування основних складових граматичної компетенції дітей у процесі онтогенезу мовленнєвої діяльності, вказано, що діти з нормативним розвитком до початку шкільного навчання практично засвоюють всю систему граматичних конструкцій мовленнєвого висловлювання, що дає можливість безпомилково здійснювати комунікативні процеси з однолітками та дорослими. Лексико-граматична складова мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення (зокрема, із загальним недорозвитком мовлення) характеризується хаотичним та безладним поєднанням лексичних та граматичних засобів мовлення, дисгармонією семантичних та формально-мовних компонентів. Виділено головні умови ефективності використання ігрової діяльності у розвитку граматичної компетенції дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення. Сучасні ігрові методи та технології разом із традиційною системою навчання дають змогу сформувати у дитини із загальним недорозвитком мовлення граматичну компетенцію, забезпечити особистісний розвиток та сформувати усвідомлене, правильне мовлення.*

**Ключові слова:** *граматична компетенція, діти старшого дошкільного віку, мовленнєва діяльність, порушення мовлення, ігрова діяльність.*

**Iryna BRUSHNEVSKA,**

*orcid.org/0000-0002-3381-6490*

*PhD of Pedagogical Sciences,*

*Associate Professor at the Department of Special and Inclusive education*

*Lesya Ukrainka Volyn National University*

*(Lutsk, Ukraine) brush-ira@ukr.net*

## **THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF GRAMMATICAL COMPETENCE OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS**

*The article describes the peculiarities of the formation of the main components of the grammatical competence of older preschool children with speech disorders, in particular, with general underdevelopment of speech. Attention is focused on the fact that mastering the skills of speech communication creates conditions for specific social contacts between people, thanks to which the child's ideas about the environment are formed and refined, and the forms of its reflection are improved. Speech competence of preschoolers has the following meaningful characteristics: lexical competence, phonetic competence, grammatical competence, dialogical competence, communicative competence. Grammatical competence – the unconscious use of grammatical forms of the native language in accordance with grammatical laws and norms (gender, number, case, vocative form, etc.), a sense of grammatical form, the presence of corrective skills regarding the correct use of grammatical norms. Grammatical correctness of speech is extremely important for the socialization of a child, as it significantly affects the development of speech competences and language communication*

*in general. The relevance of the problem increases due to the fact that children with speech disorders often suffer most from the grammatical side, which complicates communication and socialization of older preschool children. The article analyzes the process of formation of the main components of children's grammatical competence in the process of the ontogenesis of speech activity, it is indicated that children with normotypical development before the beginning of schooling practically learn the entire system of grammatical constructions of speech expression, which makes it possible to carry out communicative processes with peers and adults without mistakes. The lexical-grammatical component of the speech activity of preschool children with speech disorders (in particular, with general underdevelopment of speech) is characterized by a chaotic and disorderly combination of lexical and grammatical means of speech, disharmony of semantic and formal language components. The main conditions for the effectiveness of the use of game activities in the development of grammatical competence of preschool children with speech disorders are highlighted. Modern game methods and technologies, together with the traditional education system, make it possible to form grammatical competence in a child with general underdevelopment of speech, ensure personal development and form conscious, correct speech.*

**Key words:** *grammatical competence, older preschool children, speech activity, speech impairment, game activity.*

**Постановка проблеми.** Мовленнєва функція є однією з найважливіших психічних функцій людини. Оволодіння мистецтвом мовленнєвого спілкування створює умови для конкретних соціальних контактів між людьми, сприяє формуванню та уточненню уявлень дитини про навколишній світ, удосконаленню форми її відображення. Оволодіння мовленням сприяє усвідомленню, плануванню та координації дій дитини. Спілкування за допомогою мовлення розвиває різні форми активності і створює необхідні умови для участі в колективній діяльності.

К. Ушинський стверджував, що рідна мова є основою розумового розвитку і скарбницею всіх знань. Іншими словами, за словами Олени Кононко, дитина «оволодіває наукою і мистецтвом жити серед інших» (Кононко, 2008: 4). Тому питання мовленнєвого розвитку дітей завжди було одним із центральних завдань дошкільної освіти. На сучасному етапі основною метою дошкільної мовної освіти є виховання мовної особистості.

Формування граматичної сторони мовлення є важливим завданням дошкільного навчання мови. Граматична правильність мовлення має вирішальне значення для соціалізації дитини, оскільки суттєво впливає на розвиток мовленнєвої компетенції та мовленнєвої комунікації загалом. Вчені зазначають, що для засвоєння граматики важливо, щоб діти самостійно працювали зі словами в поєднанні з ігровими вправами, які допомагають легше і краще запам'ятовувати необхідну інформацію. Той факт, що багато дітей з мовленнєвими труднощами найчастіше стикаються саме з граматичними проблемами, що ускладнює комунікацію та соціалізацію старших дітей у дошкільному віці, додає актуальності цьому питанню.

**Аналіз досліджень.** Розвиток граматичного ладу мовлення дитини в онтогенезі цікавив багатьох дослідників (О. Гвоздев, Д. Ельконін, О. Леонтєв, Ф. Сохін, С. Цейтлін та ін.). Науковці вважають, що засвоєння граматичних законів

побудови мовленнєвого висловлювання малюком відбувається природньо в процесі пізнавального розвитку – під час гри, маніпулятивних предметних дій, праці та інших видів дитячої діяльності.

Зокрема, Figueroa-Sanchez M. у своїй праці вказує на те, що все це опосередковано спілкуванням з дорослими та однолітками, в процесі якого і відбувається безпосереднє наслідування і засвоєння граматичних норм і правил (Figueroa-Sanchez, 2008: 302).

Фундаментальним нововведенням у комунікативному процесі дітей перших трьох років життя є засвоєння форм зміни мовлення та діалогу з дорослими. У цей період у мовленні дитини відбувається систематизація граматичних форм за типом зміни та відмінювання, засвоюється узгодження прикметників та іменників у непрямих відмінках.

На четвертому році життя у дітей дошкільного віку відбувається формування словотворчих навичок мовлення. Наслідування та відтворення фонетичних виразів за зразком вже не мають домінуючого впливу. У дитини починає розвиватися «смак мовлення». Вона обирає та грається зі словами для власного спілкування, випробовує їх у різних мовленнєвих конфігураціях, експериментує з їхнім звучанням та вживанням.

Основним поштовхом до цього процесу є формування «чуття мови» – співвідношення правильно утворених попередніх слів до нових. Як наслідок, у мовленні з'являються і частково зникають різні фонетичні, лексичні та граматичні форми слів. Це свідчить про усвідомлений характер мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та розвиток їхнього вміння користуватися граматичними засобами у мовленні.

Якщо в мовленні дитини в цьому віці переважають аграматичні прояви, такі як пропуск або перестановка складів і звуків, аналогії складів, заміни і пропуски, це є тривожною ознакою того, що в розвитку мовлення дошкільника спостерігається значне порушення.

До п'яти років дитиною мають бути засвоєні всі типи відмінювання іменників та основні способи узгодження слів. У мовленні з'являються складні прийменники (*через, з-під*); після п'яти років діти виділяють частини предметів, порівнюють їх за спільними і специфічними ознаками, пізнають властивості предметів, у їхньому словнику з'являються слова на позначення абстрактних понять (Ю. Рібцун, Л. Трофименко) (Рібцун, 2015: 113; Трофименко, 2003: 47).

До шести років дошкільники засвоюють усі способи побудови граматично правильних речень і керуються основними синтаксичними правилами при складанні монологічних висловлювань. Мовлення характеризується фонетичною та граматичною досконалістю.

Тому діти з нормотиповим розвитком до закінчення дошкільного віку практично оволодівають усією системою граматичних структур мовлення і здатні безпомилково здійснювати процес комунікації з однолітками та дорослими (Брушневська, 2016: 28).

Сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, О. Калмикова, О. Кононко та К. Крутій описують розвиток мовлення як джерело формування мовленнєвої компетентності у старшому дошкільному віці. Ця компетентність включає формування фонетичної, лексичної, граматичної та фонетичної компетенції, а також розвиток умінь, навичок та пов'язаних з ними знань, необхідних для життя.

Дослідження останніх десятиліть у галузях загальної (А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Люблінська, Н. Скрипченко) та корекційної педагогіки (І. Мартиненко, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет), психології (Л. Виготський, М. Жинкін, Л. Засекіна, Н. Менчинська) та психолінгвістики (Л. Калмикова, О. Лурія, О. Леонт'єв) дають можливість по-новому розглядати закономірності розвитку граматичної складової мовлення дітей дошкільного віку.

**Мета статті** – аналіз процесу формування граматичної компетенції дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовлення.

**Виклад основного матеріалу.** Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, мовленнєва компетентність виступає інтегрованою характеристикою розвитку дітей дошкільного віку і передбачає сформованість мовної та мовленнєвої складових. Мовленнєва компетентність – це сукупність фонетичних, лексичних, граматичних, інтерактивних та монологічних компонентів, що виявляють свою взаємозалежність і взаємозумовленість (Базовий, 2021). Мовленнєва діяльність дошкільника є основою для форму-

вання інтелектуального потенціалу, підвищення пізнавальної активності, якісного розширення світогляду та стимулювання і збагачення комунікативної компетенції.

Важливими є погляди А. Богуш на змістові аспекти, види та основні чинники формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку, викладені в авторських програмах «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» та «Мовленнєві компоненти дошкільної освіти». Науковиця розрізняє мовну і мовленнєву компетентність у мовленнєвій діяльності. Мовна компетенція – це засвоєння і розпізнавання історично сформованих мовних норм у фонетиці, лексиці, граматиці, орфографії, семантиці та стилістиці, а також їх доречне застосування в усіх видах людської діяльності в процесі використання певної мови. Мовленнєва компетенція – це здатність доречно і правильно користуватися мовою на практиці (висловлювати свої думки, бажання, наміри, вимоги тощо) та використовувати як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення (Богуш, 2013: 75).

Мовленнєва компетенція дітей дошкільного віку характеризується такими змістовними ознаками: лексична, фонетична, граматична, фонетико-фонетична та комунікативна компетенції. Кожна з цих здібностей має основні вікові особливості. Розглянемо граматичну компетенцію більш детально. Під граматичною компетенцією розуміється неусвідомлене вживання граматичних форм рідної мови відповідно до граматичних правил і норм (рід, число, відмінок, лексичні форми тощо), відчуття доречності граматичних форм і наявність коригувальних навичок для правильного використання граматичних норм.

Теоретичною основою формування граматичної мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку є наукова граматики з її граматичними категоріями, граматичними одиницями та граматичними формами. Граматики – це розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови. Вона складається з морфології (вивчення граматичних властивостей слів, зміни форм, пов'язаних з ними граматичних значень і частин мови) і синтаксису (вивчення засобів і принципів, за якими будуються вирази і речення). Граматики встановлює норми писемної мови. Мовленнєві норми – це загальноприйняті варіанти використання мови в процесі мовленнєвої діяльності, які гарантуються збереженими психофізіологічними механізмами мовленнєвої діяльності. Дотримання норм значно полегшує користування писемним мовленням (Гаврилова, 2012).

Для розуміння мовлення дітям недостатньо знати лише лексичне значення слів, вони повинні також розуміти зв'язки між словами в реченні, тобто їх граматичне значення. Сьогодні, на жаль, багатьом дітям дуже складно складати речення з кількох слів, тобто поєднувати слова між собою для реалізації певного сенсу. Як правило, граматичне оформлення мовлення починає формуватися у віці від двох до п'яти років. Звичайно, в цей період можуть траплятися помилки у вживанні певних форм слів, але це можна вважати віковою особливістю мовлення. Адже діти у віці від п'яти до семи років засвоюють складні та незвичні граматичні форми мовлення. Перед початком навчання в школі діти повинні оволодіти граматично правильним мовленням. Вони вчаться вживати іменники та дієслова в однині та множині, змінювати дієслова за часами (теперішній та минулий), узгоджувати відмінкові закінчення з присвійними іменниками, вживати слова з суфіксами та без них, правильно визначати рід іменників, утворювати граматичні форми за аналогією, складносурядні та складнопідрядні речення.

К. Ушинський зазначав, що граматично правильне мовлення має стати звичкою: «Грамматика вивчається в перші роки навчання в школі, під час яких легко і невимушено засвоюються навички і звички, що становлять основу правильного мовлення. Грамматично правильне мовлення – це і знання, і звичка» (Богущ, 2013: 76). Грамматична правильність – це дотримання основних граматичних норм, упорядкованість і правильність мовлення в процесі спілкування. Це словотвір частин мови, словозміна і відмінювання слів, узгодження, складання речень з певною структурою, а також практично засвоєні норми контролю (Богущ, 2013: 76).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що граматичні правила склалися в результаті тривалого історичного процесу. Багато граматичних правил передаються з покоління в покоління і іноді є складними для розуміння дітьми. Саме в цей час корекційні педагоги можуть допомогти дітям зрозуміти і засвоїти ці правила.

У своїх дослідженнях щодо формування граматичної правильності мови Л. Андрусишина виділяє три напрямки. Це, наприклад, відмінювання дієслів, утворення множини та визначення роду іменників. Другий напрям – засвоєння граматичних структур, що передбачає поглиблення розуміння дитиною граматичних форм, формування граматичних узагальнень, їх абстрагування та перенесення на нові сфери дійсності. Третій напрям стосується визначення педагогічних умов формування механізмів граматичного структуру-

вання в розділах синтаксису і словотвору (Андрусишина, 2013: 23).

Згідно з концепцією стандарту спеціальної освіти для дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку Є.Ф. Соботович, в освітньому процесі дітей з порушеннями мови «у спеціальних дитячих садках і логопедичних групах при масових дитячих садках вирішують ті самі завдання, що визначені програмами масових дитячих садків в галузі фізичного, розумового, естетичного і морального розвитку дітей» (Соботович, 2015).

Освітній процес у закладах дошкільної освіти будується відповідно до основних вимог Базового компонента дошкільної освіти, змісту чинних освітніх програм та з урахуванням вікових особливостей розвитку дитини, її індивідуальних особливостей. Логопедична корекційно-розвивальна робота повинна відбуватися на основі програм навчання і виховання дітей дошкільного віку «Малютко», «Зернятко», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина і довкілля» для закладів дошкільної освіти, а також спеціальних типових та авторських програм для корекційно-розвиваючого навчання дітей з порушеннями мовлення. Це, зокрема, програмно-методичний комплекс «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення» (Ю. Рібцун, 2014), програмно-методичний комплекс «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» (Л. Трофименко, 2012), програма «Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення» (І. Кравцова, Л. Стахова, 2020).

Для дослідження сформованості граматичної компетенції необхідно з'ясувати рівень сформованості морфологічної сторони мовлення, засвоєння граматичних категорій (морфологічних одиниць мови). Для цього пропонуються завдання на:

- визначення рівня засвоєння узгодженості іменників з іншими частинами мови у реченні (завдання «Доповни речення»);
- визначення вміння правильно співвідносити запитання «Що робить?», «Що робив?», «Що буде робити?» з часом дії як показника готовності до розуміння інформації;
- визначення рівня практичного засвоєння узгодженості іменників із числівниками як показника до оволодіння знаннями про мову («Доповни речення»);
- визначення рівня розуміння логіко-граматичних конструкцій («Дай відповідь на запитання»);

– визначення рівня засвоєння практичного вміння суфіксального словотворення як показника готовності до оволодіння граматичними знаннями з мови («Назви дитинчат тварин»);

– визначення рівня засвоєння практичного вміння словотворення як показника готовності до оволодіння граматичними знаннями з мови («Утворити знання за аналогією»);

– визначення вміння розрізняти прийменники «в», «на», «під» у словосполученнях і реченнях, що вказують на напрям руху і відповідають на питання «куди?» як показника готовності до розуміння інформації («Знайди помилку»).

Зв'язки між предметами і явищами дитина старшого дошкільного віку пізнає насамперед в предметній діяльності. Проте, основна форма діяльності дітей дошкільного віку – гра, тому формування граматичної будови проходить успішно за умови правильно організації предметної діяльності та повсякденного спілкування дітей, спеціальних корекційних занять та вправ, спрямованих на засвоєння і закріплення важких граматичних форм.

Формування граматичної правильності мовлення у дітей старшого дошкільного віку відбувається на основі раніше засвоєного лексичного та фонетичного матеріалу.

Важливим у дошкільному віці є засвоєння поняття «граматична категорія» – це граматичне поняття, яке ґрунтується на встановленні взаємозалежності між двома або кількома граматичними значеннями, що виражаються певною системою співвідносних граматичних форм. Є категорії роду, числа, відмінка, ступенів порівняння, особи, часу, способу, виду. При засвоєнні граматичних категорій дитина старшого дошкільного віку повинна освоїти складну систему граматичних закономірностей шляхом аналізу мовлення оточуючих.

Лексико-граматична складова мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення (зокрема, із загальним недорозвитком мовлення) характеризується хаотичним та безладним поєднанням лексичних та граматичних засобів мовлення, дисгармонією семантичних та формально-мовних компонентів. Зокрема, у дослідженнях науковців (В. Воробйової, С. Заплатної, Р. Левіної, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Спірової, Л. Трофименко та ін.) вказується на відсутність або несформованість навичок словотворення, нерівномірність засвоєння граматичної будови мови.

Так, діти із загальним недорозвитком мовлення першого рівня не володіють практичними навичками словотворення, вживаючи здебільшого лепетні слова. В імпресивному мовленні дітей суттєву роль відіграє лексичне значення

слова, граматична форма не є домінуючою. В активному мовленні переважають одно- та дво- складові утворення.

Комунікація дітей із загальним недорозвитком мовлення другого рівня характеризується фразовим мовленням, спотвореним у граматичному і фонетичному аспектах. Найвні грубі помилки у використанні граматичних конструкцій, не розрізнення граматичних форм слів. Словозміна має випадковий характер. Словниковий запас значно відстає від вікової норми: лексеми часто вживаються у вузькому значенні, виявляється незнання багатьох слів, що позначають частини тіла, тварин та їхніх дитинчат, одягу, меблів, професій. Рівень мовного узагальнення не відповідає віковій нормі.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня відсутність навичок словозміни та словотворення проявляється у численних замінах слів за звуковим та змістовим принципами, обмеженості лексичних засобів. Причиною цього є відсутність навичок оперування словотворчими моделями. Особливо яскраво це проявляється при утворенні зменшувально-пестливих форм іменників, відносних, присвійних прикметників та префіксальних дієслів. Лексичний запас характеризується замінами та неточним вживанням слів активного словника. В результаті перерахованих порушень маємо значні труднощі у розумінні складних логіко-граматичних конструкцій дітьми із загальним недорозвитком мовлення.

Значні труднощі словотворення характеризують лексико-граматичний розвиток дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення четвертого рівня. Практика самостійного оперування словотворчими навичками характеризується порушеннями звуко-складової організації похідного слова (Брушневська, 2016: 29).

Використання ігрової діяльності та сучасних навчальних матеріалів у тісному зв'язку з традиційними методами навчання дозволяє дітям із загальним недорозвитком мовлення досягти значно вищого рівня граматичної компетенції. Сучасне використання ігрової діяльності вдосконалює традиційну систему освіти і сприяє навчанню та розвитку дітей. Поєднання декількох технік в іграх додає дітям сміливості, формує критичне мислення, розвиває взаємодію між півкулями головного мозку та розвиває пам'ять, увагу і посидючість. Крім того, за допомогою інтерактивних методів, уяви, критичного мислення та навичок корекційного педагога прості ігри стають багатофункціональним засобом корекції, виховання та навчання дітей.



Основними умовами, за яких ігрова діяльність є ефективною у розвитку граматичної компетенції удітейдошкільноговікуз порушеннями мовлення, є:

- розвиток різних сторін мовлення, багатофункціональність завдань;
- реалізація нестандартних освітніх та корекційних процесів;
- використання інтерактивних вправ і завдань;
- використання ігор різного призначення, в тому числі кінезіологічних вправ, іграшок, дидактичних посібників, музичних інструментів, музичного та відео супроводу;
- розвиток загальної та дрібної моторики;
- врахування емоційного стану та індивідуальних здібностей дитини;

- вміння розпізнавати внутрішній світ та емоції дитини;

- розвиток самостійності та креативності;
- формування сфер мотивації; знання вподобань та захоплення дитини.

**Висновки.** Отож, можна стверджувати, що процес навчання та виховання дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення в ігровій діяльності є ефективним та надзвичайно корисним. Сучасні ігрові методи та технології разом із традиційною системою навчання дають змогу сформувати у дитини із загальним недорозвитком мовлення граматичну компетенцію, забезпечити особистісний розвиток та сформувати усвідомлене, правильне мовлення.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 4. С. 23.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: [https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro\\_novu\\_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf)
3. Богуш А., Малиновська Н. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навч. посіб., Вид. 3-тє. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 424 с.
4. Брушневська І. Розвиток граматичного ладу мовлення дітей за умов звичайного онтогенезу. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2016 р. Київ, 2016. С. 26–30.
5. Гаврилова Н. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун. ім. І. Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна* № 20 (1). 2012. 293-315 с.
6. Кононко О. Про базову програму розвитку дошкільника «Я у Світі». *Дошкільне виховання*. 2008. № 1. С. 3–7.
7. Рібсун Ю. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 210 с.
8. Соботович С. Вибрані праці з логопедії. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 305 с.
9. Трофименко Л. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 45–48.
10. Figueroa-Sanchez M. Building Emotional Literacy : Groundwork to Early Learning. *Childhood Education : Infancy though early adolescence*. 2008. Vol. 84, № 5. P. 301–304.

### REFERENCES

1. Andrusyshyna L. (2013) Do pytannia pro dyferentsiynu diahnozytku v lohopsykholohii. [To the issue of differential diagnosis in logopsychology] *Defektolohiia. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*. № 4. S. 23. [in Ukrainian]
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. [Basic component of preschool education] URL: [https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro\\_novu\\_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf) [in Ukrainian]
3. Bohush A., Malinovska N. (2013) Pershi kroky hramoty: peredshkilnyi vik. [The first steps of literacy: preschool age] : navch. posib., Vyd. 3-tie. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo». 424 s. [in Ukrainian]
4. Brushnevskaya I. (2016) Rozvytok hramatychnoho ladu movlennia ditei za umov zvychainoho ontogenezu. [The development of the grammatical system of children's speech under the conditions of normal ontogenesis] *Pedahohika ta psykholohiia: vyklyky i sohodennia* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv. S.26–30. [in Ukrainian]
5. Havrylova N. (2012) Klyasyfikatsii porushen movlennia. [Classifications of speech disorders] *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho nats. un. im. I. Ohienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna*. № 20 (1). 293-315 s. [in Ukrainian]
6. Kononko O. (2008) Pro bazovu prohramu rozvytku doshkilnyka «Ia u Sviti». [About the basic preschool development program "I am in the World"] *Doshkilne vykhovannia*. № 1. S. 3-7. [in Ukrainian]
7. Ribsun Yu. (2015) Zvukovi namystynky. Formuvannia movlenniivoi polikompetentnosti doshkilnykiv. [Sound beads. Formation of speech polycompetence of preschoolers] Ternopil : Mandrivets. 210 s. [in Ukrainian]
8. Sobotovych Ye. (2015) Vybrani pratsi z lohopedii. [Selected works on speech therapy] Kyiv : Vyd. dim Dmytra Buraho. 305 s. [in Ukrainian]
9. Trofymenko L. (2003) Slovtvorennia u ditei serednoho doshkilnoho viku iz ZNM. [Word formation in children of middle preschool age with SEN] *Defektolohiia*. №3. S.45-48. [in Ukrainian]
10. Figueroa-Sanchez M. Building Emotional Literacy : Groundwork to Early Learning. *Childhood Education : Infancy though early adolescence*. 2008. Vol. 84, № 5. P. 301–304.

УДК 355.233:37.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-40>

**Олександр БУДАНОВ,**  
orcid.org/0000-0002-2122-2708

аспірант

Навчально-наукового інституту

«Українська інженерно-педагогічна академія»

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(Харків, Україна) [pavelfeofanovich@ukr.net](mailto:pavelfeofanovich@ukr.net)

## ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*У статті досліджуються актуальні проблеми професійної підготовки військових юристів для військово-юридичної діяльності в екстремальних умовах воєнного стану. Автор підкреслює, що сучасні навчальні програми не завжди враховують специфіку сучасних військових конфліктів, таких як гібридні війни, та не адаптовані до швидко змінюваних правових вимог. Важливою проблемою є обмежена кількість практичних тренувань і симуляцій, що відображають реалії кризових ситуацій. Особливу увагу приділено недостатній підготовці з міжнародного гуманітарного права, яке відіграє ключову роль під час військових конфліктів. В статті акцентується на важливості технічної підготовки, особливо в умовах використання нових технологій, таких, як кібератаки та дрони.*

*Автор також аналізує проблеми стресостійкості, що є критичною для військових юристів під час військово-юридичної діяльності в екстремальних умовах воєнного стану, а також в умовах підвищеної напруги та небезпеки. Підкреслено необхідність міждисциплінарної підготовки, яка поєднує знання в праві, військовій стратегії та кризовому управлінні, а також важливість дотримання етичних норм і прав військовослужбовців в умовах воєнного стану. Крім того, стаття висвітлює роль сучасних методів підготовки, таких як автоматизовані засоби навчання та симуляційне моделювання, які дають можливість ефективніше відтворювати екстремальні ситуації та підвищувати рівень професійної готовності. Показано, що симуляційні моделі навчання, дозволяють вирішувати нестандартні правові задачі, які характерні для екстремальних умов і під час бойових дій, що є важливим аспектом підготовки військових юристів. Застосування таких технологій дозволяє створювати реалістичні сценарії, спрямовані на формування вмінь та навичок, необхідних для швидкого і правильного прийняття рішень у складних умовах. Вирішення зазначених проблем дозволить підвищити якість підготовки військових юристів та їх здатність до ефективного виконання службових обов'язків у екстремальних умовах воєнного стану.*

**Ключові слова:** професійна підготовка військових юристів, автоматизовані засоби навчання, інформаційно-симуляційні моделі навчання.

**Oleksandr BUDANOV,**  
orcid.org/0000-0002-2122-2708

PhD student

Educational and Scientific Institute

"Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy"

of V.N. Karazin Kharkiv National University

(Kharkiv, Ukraine) [pavelfeofanovich@ukr.net](mailto:pavelfeofanovich@ukr.net)

## THE USE OF THE AUTOMATED FACILITIES OF STUDIES IS FOR PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SOLDIERY LAWYERS IN EXTREME CONDITIONS OF MARTIAL LAW

*The article explores the actual problems of professional training for military lawyers engaged in military-legal activities in extreme conditions of martial law. The author emphasizes that modern educational programs do not always account for the specifics of contemporary military conflicts, such as hybrid wars, and are not adapted to rapidly changing legal requirements. A significant problem is the limited amount of practical training and simulations that reflect the realities of crisis situations. Special attention is paid to the insufficient training in international humanitarian law, which plays a key role during military conflicts. The article highlights the importance of technical training, especially in the use of new technologies such as cyberattacks and drones.*

*The author also analyzes the problems of stress resistance, which is critical for military lawyers during military-legal activities in extreme martial law conditions, as well as in situations of heightened tension and danger. The necessity*

*of interdisciplinary training is emphasized, combining knowledge in law, military strategy, and crisis management, as well as the importance of adhering to ethical standards and the rights of military personnel in martial law conditions. In addition, the article highlights the role of modern training methods, such as automated learning tools and simulation modeling, which allow for more effective replication of extreme situations and enhance the level of professional readiness. It is shown that simulation-based learning models allow solving non-standard legal tasks that are characteristic of extreme conditions and combat operations, an important aspect of military lawyer training. The use of such technologies allows for the creation of realistic scenarios aimed at developing the skills and abilities necessary for making quick and correct decisions in challenging conditions. Solving these issues will improve the quality of military lawyer training and their ability to effectively perform duties under the extreme conditions of martial law.*

**Key words:** professional training of military lawyers, automated learning tools, information-simulation learning models.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішній день існує кілька актуальних проблем у сфері професійної підготовки військових юристів для діяльності в екстремальних умовах воєнного стану. Сучасні навчальні програми не завжди відповідають реаліям воєнного стану, недостатньо враховуючи специфіку військових конфліктів та зміни в правових вимогах. Відсутність реальних тренувань і симуляцій, знижує готовність курсантів-юристів до оперативного вирішення правових питань у кризових ситуаціях. Нові технології, такі як кібернетичні атаки і дрони, часто не враховуються у навчальних планах, що створює правові виклики. Високий рівень стресу в умовах воєнного стану, підкреслює важливість тренінгів з управління стресом. Є проблеми з міждисциплінарною підготовкою (наприклад, вимагається інтеграція знань з різних областей, але сучасні програми часто не забезпечують цього). Також є проблеми з оновленням знань (наприклад, швидкі зміни в правовій ситуації потребують постійного оновлення навчальних програм). Особливу увагу слід звернути на не використання автоматизованих засобів навчання: відсутність інтеграції сучасних технологій у процес підготовки курсантів-юристів обмежує їх можливості для ефективного засвоєння знань та навичок, необхідних для роботи в умовах екстремальних ситуацій.

Тому, комплексний підхід до вирішення зазначених проблем, є критично важливим для підвищення якості підготовки майбутніх військових юристів, що в свою чергу, забезпечить їхню готовність до ефективного виконання обов'язків в екстремальних умовах воєнного стану.

**Аналіз досліджень.** Аналіз досліджень та публікацій з теми професійної підготовки майбутніх юристів для майбутньої діяльності в екстремальних умовах показав, що в умовах сучасних військових конфліктів та постійних загроз національній безпеці, професійна підготовка військових юристів стає особливо актуальною.

Дослідження та публікації в цій сфері фокусуються на специфічних аспектах підготовки, необ-

хідних для успішної діяльності військових юристів в умовах екстремальних ситуацій. Дослідження свідчать про необхідність актуалізації навчальних програм для військових юристів, зокрема з урахуванням специфіки воєнного стану та гібридних війн.

У науковій літературі досить широко представлені дослідження, присвячені проблемі професійної підготовки майбутніх юристів з використанням автоматизованих засобів навчання. У роботі (Романів, 2020: 112, 116) підкреслюється, що традиційні підходи до навчання, не відповідають вимогам сучасного процесу професійної підготовки майбутніх юристів, тому актуальні дослідження намагаються знайти рішення для інтеграції нових модулів у навчальні курси.

Багато публікацій акцентують увагу на важливості практичних тренувань, симуляцій та сценарних вправ, які відображають реалії діяльності юриста. У роботі (Бочевар, 2026: 5–6), автор наголошує на недостатній кількості практичних занять, що може знизити готовність майбутніх юристів до реальних викликів. Дослідники закликають до більш активного впровадження тренінгів на основі сценаріїв кризових ситуацій. У роботі (Федоренко, Рожков, 2019: 1–2), акцентовано увагу на важливості набутих умінь і навичок, які були отримані в результаті інформатизації освіти і впровадження в навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, а також визначено цілі інформатизації освіти сучасного закладу вищої освіти (ЗВО). В умовах технологічного прогресу, особливо у сфері інформаційних технологій, важливо забезпечити юристів знаннями про нові загрози, такі як кібератаки. У роботі (Моїсеєнко та інші, 2016: 20–21), висвітлено визначення поняття мобільного інформаційно-освітнього середовища ЗВО, спрямованого на задоволення освітньо-наукових потреб всіх користувачів у забезпеченні необхідними електронними ресурсами у будь-який час та у будь-якому місці, а також акцентують увагу на впровадженні курсів, які охоплюють сучасні технології, їх використання та юридичні наслідки. У роботі (Логінова, 2012: 72) визна-

чено, що інформаційно-комунікаційні технології у контексті їх застосування в освітньому процесі, потрібно розуміти, як інструмент пізнання. Вказано, що значення інформаційно-комунікаційних технологій у процесі провадження вищої юридичної освіти, полягає у виключенні можливості заміщення «віртуальним» освітнім процесом реального. Публікація (Ківалов, 2019: 9), що стосується сучасних методів навчання, вказують на зростаюче використання автоматизованих навчальних засобів та симуляційного моделювання в підготовці майбутніх юристів. Дослідження в цій області підкреслюють переваги інтерактивних методів навчання, які можуть покращити якість підготовки, надаючи курсантам-юристам можливість відтворювати реалістичні сценарії.

Професійна підготовка майбутніх військових юристів здійснюється на військово-юридичних факультетах закладів вищої освіти (ЗВО) відповідно до вимог керівних документів.

Для оперативного вирішення правових ситуацій, військовий юрист повинен застосовувати ІКТ, які мають допомогти систематизувати та забезпечити швидкий доступ до правової інформації. Відповідно сьогодні важливо навчити курсанта-юриста не лише базовим правовим знанням, але й умінню оперативно реагувати та знаходити вирішення різноманітних правових ситуацій, особливо в умовах воєнного стану, як досліджено у роботі (Буданов, 2023: 46).

Зміст та особливості професійної підготовки майбутніх військових юристів для військово-юридичної діяльності у підрозділах та формуваннях силових структур, містять дослідження (Федоренко, Радченко, 2020: 213–215). Екстремальність умов військово-юридичної діяльності досліджувались у роботах (Радченко, 2020: 167–168) та (Буданов, 2022: 98–100).

Таким чином, аналіз досліджень та публікацій з теми професійної підготовки майбутніх юристів, вказує на наявність значних недоліків у підготовці, які необхідно усунути для забезпечення ефективності діяльності юристів у екстремальних умовах.

Важливими аспектами залишаються адаптація навчальних програм, інтеграція практичних тренувань, навчання з міжнародного гуманітарного права, технічні знання, розвиток стресостійкості, а також використання сучасних навчальних технологій.

Загалом, вирішення зазначених проблем і впровадження нових підходів до підготовки військових юристів сприятиме підвищенню їхньої професійної готовності до дій в умовах екстремальних ситуацій та забезпечить ефективне вико-

нання службових обов'язків у рамках військово-юридичної діяльності.

**Мета статті** полягає в підвищенні професійної готовності військових юристів до дій в екстремальних умовах, що сприятиме їхньому ефективному виконанню службових обов'язків у військово-юридичній діяльності на основі виявлення та аналізу недоліків у навчанні майбутніх військових юристів та формулювання рекомендацій, щодо їх усунення шляхом адаптації навчальних програм, інтеграції практичних тренувань, навчання з міжнародного гуманітарного права, розвитку технічних знань і стресостійкості, а також застосування сучасних навчальних технологій.

**Виклад основного матеріалу.** Насамперед, необхідно з'ясувати дефініції поняття «Військова-юридична служба в екстремальних умовах воєнного стану».

Військова-юридична служба в екстремальних умовах воєнного стану – це спеціалізована діяльність військових юристів, спрямована на правове забезпечення військових операцій, захист прав військовослужбовців і цивільного населення, а також забезпечення дотримання військового та міжнародного гуманітарного права в умовах підвищеної небезпеки та надзвичайних ситуацій. Важливою частиною роботи військових юристів є вирішення нестандартних і нештатних правових та юридичних завдань, що виникають у бойовій обстановці, включаючи правову оцінку дій військових підрозділів, оперативне розслідування військових злочинів, участь у судових процесах військових трибуналів, а також надання юридичних консультацій командуванню в умовах динамічної бойової ситуації.

Розглянемо особливості професійної підготовки майбутніх військових юристів до діяльності в екстремальних умовах воєнного стану.

Підготовка військових юристів для роботи в умовах воєнного стану є важливим і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу, враховуючи як традиційні методи навчання, так і сучасні автоматизовані інформаційні технології. Військові конфлікти та інші екстремальні умови, в яких може здійснюватися їхня діяльність, вимагають від військових юристів високого рівня професійної компетентності, стійкості до стресу та здатності приймати оперативні й адекватні рішення в критичних ситуаціях.

Виділимо основні етапи професійної підготовки майбутніх військових юристів до діяльності в екстремальних умовах воєнного стану:

#### Етап № 1: Правова підготовка.

Однією з ключових складових професійної підготовки військових юристів є їхня правова

освіта, яка охоплює вивчення міжнародного гуманітарного права, національного законодавства, а також законів воєнного стану. Важливим є розуміння базових положень Женевських конвенцій, які регулюють захист цивільного населення та учасників бойових дій.

Військові юристи повинні володіти знаннями про правила ведення війни, засоби та методи ведення бойових дій, які заборонені міжнародним правом, а також правові наслідки порушень законів війни. Крім цього, юристи мають вивчати аспекти прав людини під час збройних конфліктів. Поглиблене знання правових норм є необхідним для ухвалення швидких і точних рішень, що забезпечують дотримання прав людини та справедливості навіть в умовах екстремальних обставин.

Етап № 2: Використання автоматизованих інформаційних технологій у підготовці військових юристів.

Застосування автоматизованих інформаційних технологій (АІТ) у підготовці військових юристів є важливим етапом модернізації освітнього процесу, що відображає загальні тенденції цифровізації та інформатизації в усіх сферах людської діяльності. Автоматизовані технології стають не лише засобом передачі знань, але й важливим інструментом для симуляції реальних бойових умов, у яких військові юристи змушені працювати під час конфліктів.

Розглянемо інтеграцію АІТ у військово-правову освіту. Використання автоматизованих систем у військовій юридичній освіті дозволяє створювати інтерактивні освітні середовища, що значно підвищує ефективність навчання та рівень підготовки майбутніх військових юристів. Ці системи дають змогу розширити межі класичної підготовки за рахунок впровадження динамічних симуляцій реальних бойових ситуацій, що дозволяє курсантам-юристам, швидко адаптуватися до умов воєнного стану. Зокрема, автоматизовані інформаційні системи дозволяють моделювати бойові операції з урахуванням усіх юридичних аспектів, таких як застосування міжнародного гуманітарного права, національних законодавчих норм та правил ведення військових (бойових) дій. Така підготовка сприяє тому, що військові юристи отримують практичні навички ухвалення юридично правильних рішень у ситуаціях, які максимально наближені до реальних.

Розглянемо ефективність обробки інформації. Автоматизовані інформаційні системи також дозволяють оперативно збирати, зберігати та аналізувати великі обсяги даних, що є важливим аспектом для правової підтримки військових

операцій. Завдяки швидкому доступу до інформаційних ресурсів, військові юристи можуть оперативним чином переглядати правові акти, рішення міжнародних судів або документи, пов'язані з правилами ведення бойових дій. Автоматизовані бази даних допомагають не тільки швидко знаходити потрібну інформацію, але й зберігати дані для подальшого аналізу, що є важливим елементом для розробки стратегічних юридичних рішень у складних умовах.

Розглянемо використання технологій штучного інтелекту. Новітні розробки у сфері штучного інтелекту (ШІ) також поступово впроваджуються у систему підготовки військових юристів. Системи на основі ШІ дозволяють автоматизувати певні аспекти юридичної практики, наприклад, автоматичний аналіз правових документів або прогнозування результатів судових процесів на основі попередніх рішень. Ці технології можуть бути використані для моделювання юридичних наслідків різних стратегій військових операцій, що дозволяє військовим юристам краще оцінювати ризики і можливі наслідки своїх рішень.

Таким чином, інтеграція АІТ у підготовку військових юристів забезпечує значне підвищення ефективності освітнього процесу, дозволяючи курсантам-юристам здобувати практичні навички в реалістичних умовах, а також сприяє прийняттю більш обґрунтованих юридичних рішень завдяки швидкому доступу до великого обсягу інформації.

Етап № 3: Використання автоматизованих навчальних засобів.

Автоматизовані навчальні засоби (АНЗ), являють собою ключовий елемент сучасної системи підготовки військових юристів, забезпечуючи адаптивність навчального процесу та гнучкість у підходах до викладання матеріалу. Ці засоби дозволяють не лише ефективно передавати знання, але й активно впливати на формування навичок прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Розглянемо інтерактивні тренажери та симуляції. Одним із найважливіших аспектів АНЗ є використання інтерактивних тренажерів та симуляцій, які дозволяють моделювати складні юридичні ситуації у контексті бойових дій. Наприклад, за допомогою тренажерів можна відпрацьовувати сценарії ухвалення рішень у надзвичайних ситуаціях, таких як порушення законів війни або злочини проти людства. Такі симуляції дозволяють військовим юристам аналізувати наслідки своїх рішень і навчатися реагувати на реальні правові виклики.

Використання віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) у навчальних системах забезпечує поглиблене занурення в бойові

ситуації. Це дозволяє військовим юристам краще розуміти специфіку виконання їхніх функцій під час реальних бойових дій, враховуючи як правові, так і практичні аспекти.

Автоматизовані навчальні засоби також дозволяють індивідуалізувати процес навчання, адаптуючи освітню програму до потреб і особливостей кожного курсанта-юриста. Використання алгоритмів штучного інтелекту дозволяє автоматизованим системам оцінювати прогрес кожного курсанта-юриста та підлаштовувати матеріал відповідно до його індивідуальних потреб. Це особливо важливо у підготовці військових юристів, оскільки різні курсанти-юристи можуть мати різний рівень підготовки та спеціалізації.

Автоматизовані навчальні системи також дозволяють збирати і аналізувати великі обсяги даних про навчальний процес. Застосування методів великих даних у військовій юридичній освіті допомагає не лише аналізувати ефективність навчальних програм, але й коригувати їх у реальному часі. Завдяки цьому, навчальні заклади можуть оптимізувати освітній процес, підвищуючи його ефективність і гнучкість.

Окрім тренажерів і симуляцій, значна частина АНЗ включає в себе віртуальні навчальні платформи, що дозволяють курсантам-юристам самостійно опрацьовувати навчальний матеріал і виконувати тестові завдання в інтерактивному режимі. Такі платформи надають можливість доступу до навчальних ресурсів з будь-якої точки світу, що особливо важливо в умовах обмеженого доступу до традиційних освітніх закладів через бойові дії.

Таким чином, застосування автоматизованих інформаційних технологій і автоматизованих навчальних засобів у підготовці військових юристів значно підвищує ефективність освітнього процесу. Використання сучасних технологій дозволяє моделювати реальні бойові ситуації, індивідуалізувати навчальні програми та підвищувати точність прийняття рішень в умовах екстремальних обставин воєнного стану. Завдяки інтеграції автоматизованих систем у військову юридичну освіту, майбутні військові юристи отримують не лише теоретичні знання, але й практичні навички, необхідні для виконання своїх обов'язків у складних умовах сучасних конфліктів.

#### Етап № 4: Психологічна підготовка.

Психологічна підготовка є ще однією важливою складовою професійної підготовки військових юристів. Робота в екстремальних умовах воєнного стану потребує значної стійкості до стресу, здатності залишатися спокійними та врівноваженими навіть у найскладніших ситу-

аціях. Військові юристи повинні не лише вміти контролювати власні емоції, але й підтримувати бойовий дух своїх колег та підлеглих, сприяти збереженню дисципліни та порядку. Застосування автоматизованих систем у цій сфері також стає дедалі більш актуальним. Сучасні технології дозволяють використовувати психологічні тренажери, що імітують стресові ситуації, з якими можуть стикатися військові юристи. Це дозволяє підвищити їхню психологічну готовність до роботи в умовах високого ризику.

Етап № 5: Стратегічне планування і керування умовами воєнного стану.

Юридична підтримка під час воєнного стану (або ведення військових бойових дій) включає також роботу з управління процесами планування операцій і забезпечення дотримання норм міжнародного права. Військові юристи повинні мати знання з юридичних аспектів управління збройними силами під час ведення військових операцій, включаючи забезпечення правової підтримки під час прийняття рішень на найвищому рівні. У цьому контексті автоматизовані системи можуть надавати важливу допомогу для аналізу великих обсягів даних, оцінки ризиків та вироблення правових рекомендацій для військового командування.

Етап № 6: Практична підготовка військових юристів до діяльності в екстремальних умовах.

Підготовка до діяльності в екстремальних умовах повинна мати практичний характер.

Окрім традиційних методів навчання, необхідно приділяти велику увагу практичним тренуванням.

Моделювання реальних бойових ситуацій, участь у військових навчаннях та використання симуляторів, дозволяє майбутнім юристам опрацьовувати свої навички в умовах, максимально наближених до реальних.

Автоматизовані системи дозволяють проводити тренування у віртуальних середовищах, що знижує витрати на матеріальні ресурси та забезпечує більш гнучкі можливості для відпрацювання навичок. Це особливо важливо для військових юристів, яким потрібно не тільки мати глибокі юридичні знання, але й вміти оперативно їх застосовувати в умовах обмеженого часу.

Практична підготовка військових юристів до діяльності в екстремальних умовах вимагає практичних тренувань з використанням віртуальних середовищ та симуляторів.

Умови воєнного стану вимагають оперативного прийняття рішень у складних ситуаціях, що потребує глибоких знань у військовому праві.

Автоматизовані системи допомагають: створювати різноманітні сценарії, включаючи дії під час воєнних конфліктів; відпрацьовувати реакції військових юристів у реальному часі на змінні обставини, що дозволяє перевіряти та коригувати їхні навички в умовах стресу та ризику.

Ця модель дозволяє підготувати військових юристів до ефективного вирішення правових проблем, які виникають в екстремальних умовах.

Для того, щоб надати глибший науковий аналіз симуляційних моделей при вирішенні правових задач, зокрема таких, як розкрадання зброї в умовах воєнного стану, варто розробити чіткий алгоритм дій військового юриста, який працює з такою задачею.

Використання симуляційних моделей, може допомогти в опрацюванні ситуації через практичний підхід, де автоматизовані системи моделюють різні сценарії та юридичні аспекти, що дозволяє детально розібрати кожен етап.

Блок-схема алгоритму вирішення правової задачі, наведена на рис. 1, яка може бути основою для вирішення правової задачі в умовах воєнного стану (наприклад, розкрадання зброї в умовах воєнного стану).

На основі розробленої блок-схеми алгоритму вирішення правової задачі (рис. 1), щодо розкрадання зброї в умовах воєнного стану, отримано низку теоретичних та практичних результатів. Розглянемо теоретичні результати, щодо використання симуляційних моделей при вирішенні правових задач, зокрема таких, як розкрадання зброї в умовах воєнного стану:

- систематизація правових дій: алгоритм чітко структурує процес правового аналізу інциденту, починаючи від ідентифікації правопорушення і закінчуючи юридичним процесом, що дозволяє створити більш узгоджену систему розгляду справ, що важливо для гармонізації правових дій в умовах воєнного стану, коли час на прийняття рішень обмежений, а обставини змінюються швидко;

- юридична адаптація до воєнного стану: алгоритм враховує специфіку воєнного законодавства та підкреслює обтяжуючі обставини в умовах воєнного стану, що дає можливість більш точно кваліфікувати злочини і застосовувати відповідні правові норми, що надає теоретичну базу для подальшої розробки спеціалізованих законів для військових юристів;

- міжнародно-правовий контекст: інтеграція норм міжнародного гуманітарного права у процес оцінки дій та аналізу ситуації, що підвищує правову обґрунтованість рішень;

- моделювання процесів: використання симуляцій, як частини навчального процесу та правової підготовки, закладає основу для розробки навчальних систем, які базуються на реалістичних моделях юридичних задач, що створює науково-методичний підхід для розвитку юридичної освіти військових юристів.

Розглянемо практичні результати, щодо використання симуляційних моделей при вирішенні правових задач, зокрема таких, як розкрадання зброї в умовах воєнного стану (рис. 1):

- покращення оперативності прийняття рішень: алгоритм дозволяє військовим юристам оперативно реагувати на інциденти, такі як розкрадання зброї, що особливо важливо в умовах воєнного стану або надзвичайних ситуацій (наприклад, використання автоматизованих систем для збору доказів та кваліфікації дій значно скорочує час на виконання слідчих дій і прийняття рішень);

- практична підготовка за допомогою симуляцій: застосування симуляційних систем, надає можливість військовим юристам відпрацьовувати свої дії у віртуальному середовищі, моделюючи реальні ситуації, що дозволяє не тільки підготуватися до реальних умов, але й відпрацьовувати помилки та коригувати свої дії без реальних ризиків;

- зниження ризиків і покращення контролю за зброєю: запропоновані рекомендації щодо покращення обліку та зберігання зброї допоможуть знизити кількість розкрадань та підвищити безпеку у військових частинах (наприклад, цей практичний результат можливо впровадити у військових структурах для зміцнення систем контролю);

- реальне застосування правових рішень у бойових умовах: алгоритм дає можливість військовим юристам чітко орієнтуватися у складних правових ситуаціях, що виникають під час бойових (військових) дій, та надавати практичні рішення щодо захисту прав військовослужбовців і цивільного населення.

Таким чином, алгоритм сприяє, як покращенню теоретичних знань військових юристів, так і їх практичної готовності до виконання службових обов'язків у екстремальних умовах воєнного стану.

Для ефективного відпрацювання цього алгоритму можна створити симуляційні моделі на основі реальних або гіпотетичних сценаріїв:

- симуляція розкрадання: створення віртуальної моделі викрадення зброї з військової частини (наприклад, моделювання дій винних осіб, зокрема підготовки та виконання викрадення);

- віртуальне розслідування: юристам надається ошуку доказів, обробки зібраної інформації та проведення правового аналізу;



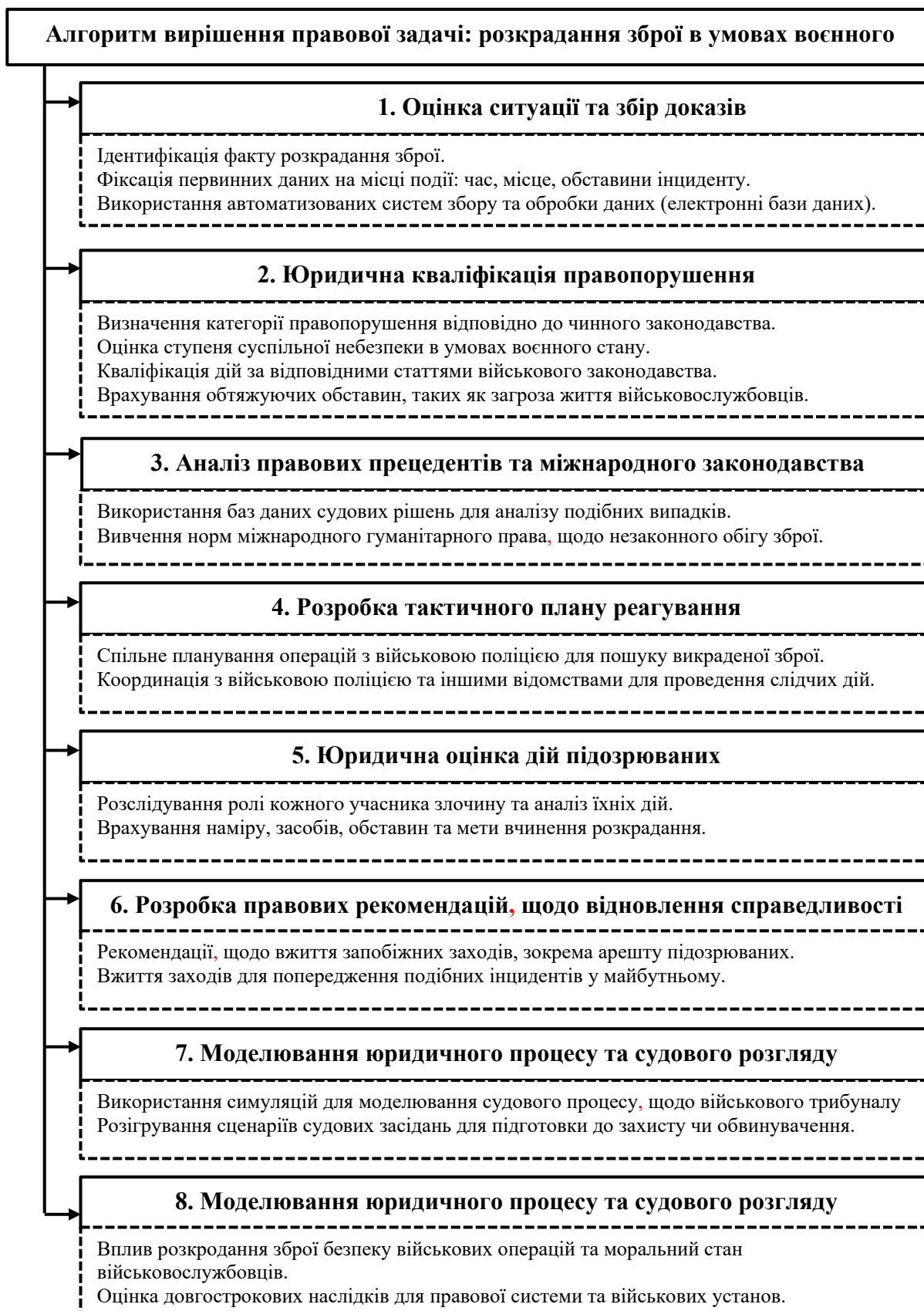


Рис. 1. Блок-схема алгоритму вирішення правової задачі

– моделювання судового процесу: відтворення реального процесу судового засідання з можливістю змінювати сценарії залежно від дії сторін.

Розглянемо підхід до професійної підготовки майбутніх військових юристів в умовах воєнного стану через використання симуляційних моделей, який дозволяє розвинути критичні навички для роботи у складних правових ситуаціях.

Нижче розглянуто деталі цього процесу з точки зору майбутньої юридичної діяльності військових юристів.

1. Створення симуляцій на основі реальних та гіпотетичних сценаріїв.

Симуляційне моделювання на основі сценаріїв розкрадання зброї, дозволяє юристам заглибитися в різні етапи злочину, починаючи з підготовки і виконання розкрадання, до розслідування і судового процесу. Кожна симуляція повинна моделювати не лише дії винних осіб, але й реакції військових структур, поліції та інших суб'єктів.

Переваги для підготовки за допомогою симуляційного моделювання:

– реалістичні умови: створення симуляцій на базі реальних подій підвищує точність моделювання та забезпечує учасників підготовки знаннями і навичками, максимально наближеними до тих, що знадобляться у реальному житті;

– оцінка реакцій: юристи можуть аналізувати не лише злочин, але й ефективність військових операцій, наприклад, як швидко було виявлено викрадення і які заходи вживалися для повернення зброї.

2. Використання віртуальних систем для розслідування правопорушень.

Симуляції надають військовим юристам можливість використовувати цифрові засоби для виявлення доказів, включаючи аналіз відеоспостереження, аналіз електронних даних, моделювання поведінки підозрюваних та координацію розслідування між різними військовими структурами.

Професійні аспекти підготовки майбутніх юристів:

– оперування великими обсягами даних: в умовах воєнного стану військові юристи часто працюють з великою кількістю інформації, і автоматизовані системи допомагають швидко обробляти дані та знаходити критичні докази;

– моделювання слідчих дій: у симуляційних умовах юристи можуть вивчати різні шляхи збору доказів, такі як аналіз цифрових слідів, що дозволяє підготуватися до реальних слідчих дій.

3. Моделювання судових процесів.

Одним з ключових етапів підготовки військових юристів є моделювання судового процесу. Це передбачає створення судового засідання,

де юристи можуть практикувати виступи в ролі обвинувачів або захисників, вивчаючи стратегії захисту і звинувачення.

Підвищення кваліфікації через симуляцію правової задачі:

– практичне застосування знань: симуляція судового процесу дозволяє курсантам-юристам закріпити теоретичні знання через їх практичне застосування, а також розробити правові стратегії;

– імітація змінних сценаріїв: важливим аспектом є можливість змінювати сценарії у реальному часі, щоб курсанти-юристи мали змогу відпрацювати різні варіанти розвитку подій залежно від того, як реагують інші сторони процесу.

4. Практичні результати підготовки майбутніх військових юристів.

Завдяки інтеграції симуляцій у процес навчання, курсанти-юристи можуть:

– вивчити алгоритми дій при розслідуванні правопорушень, пов'язаних з розкраданням зброї або інших загроз;

– підготуватися до роботи у стресових умовах: в умовах воєнного стану, коли рішення повинні прийматися швидко, симуляції допомагають адаптуватися до реальних умов.

– оволодіти навичками антикризового менеджменту: уміння реагувати на кризові ситуації, є важливим аспектом юридичної діяльності в збройних силах.

Таким чином, використання симуляційних моделей, дозволяє майбутнім військовим юристам, розвинути професійні навички, які знадобляться для оперативної роботи у складних і небезпечних умовах воєнного стану. Це сприяє кращому розумінню алгоритмів розслідування та судових процесів, а також підвищує готовність до реальних правових викликів, з якими юристи можуть стикатися у своїй професійній діяльності.

**Висновки.** Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що професійна підготовка майбутніх військових юристів для діяльності в екстремальних умовах воєнного стану, вимагає комплексного підходу, який включає глибоку правову освіту, використання автоматизованих інформаційних технологій і навчальних засобів, психологічну підготовку та практичні тренування. Автоматизовані системи, не лише підвищують ефективність навчального процесу, але й сприяють кращому опануванню навичок, необхідних для роботи в умовах воєнного стану.

Використання автоматизованих інформаційних технологій та симуляційних моделей у підготовці військових юристів, є ефективним підходом, який значно підвищує якість навчального процесу в умо-

вах воєнного стану. Основною перевагою є поєднання теоретичних знань із практичними навичками через моделювання реальних або гіпотетичних ситуацій. Це забезпечує можливість майбутнім військовим юристам, відпрацьовувати алгоритми юридичних дій в умовах, максимально наближених до реальних бойових або кризових обставин.

У ході дослідження отримані наступні теоретичні та практичні результати:

1. Розробка та впровадження алгоритмів вирішення складних правових завдань через симуляційні моделі, що дозволяють військовим юристам практикуватися у вирішенні правових задач в умовах екстремальних ситуацій. Цей підхід об'єднує правові знання, технології та тактичне планування у єдину навчальну систему.

2. Інтеграція цифрових симуляційних середовищ із процесом навчання, що дає можливість імітувати складні правові ситуації, оперативно проводити юридичний аналіз, і моделювати судові процеси, підготовлюючи курсантів-юристів до роботи в реальних умовах воєнного стану.

3. Застосування АІТ для прискорення процесів правового аналізу та прийняття рішень, що є критичним у ситуаціях обмеженого часу й підвищеної небезпеки, з якими стикаються військові юристи.

4. Персоналізація навчального процесу, яка дозволяє адаптувати навчальні програми під індивідуальні потреби кожного курсанта-юриста та забезпечити глибше розуміння юридичних процесів і стратегій реагування на правові проблеми у військовій сфері.

Таким чином, наукові результати дослідження полягають у впровадженні інноваційних підходів до професійної підготовки військових юристів, які поєднують сучасні інформаційні технології, моделювання складних правових ситуацій та практичні навички роботи в екстремальних умовах.

Це дослідження робить важливий внесок у розвиток системи юридичної освіти, підвищуючи готовність військових юристів до ефективного виконання своїх обов'язків в умовах воєнного стану.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романів Х. Б. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні професійної правосвідомості студентів-юристів. *Інформація і право*. 2020. Вип. 3. С. 110–118. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3550>
2. Бочевар А. Г. Стан сформованості інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2016. Вип. 1. С. 5–10. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-1-3>
3. Федоренко О. Г., Рожков С. І. Інформаційно-комунікаційні технології як запорука підвищення якості підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. №. 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/fogpmf.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/fogpmf.PDF) (дата звернення 07.08.2023).
4. Моїсєнко Н. В. Мобільне інформаційно-освітнє середовище вищого навчального закладу. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*. 2016. № 11. С. 20–27. <https://doi.org/10.31812/0564/720>
5. Логінова Н. І. Інформаційно-комунікаційні технології у процесі персоналізації підготовки майбутніх правознавців. *Юридична психологія та педагогіка*. 2012. Вип. 2 (12). С. 71–79.
6. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі в галузі права. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 6–20. URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.185>
7. Буданов О. П. Роль інформаційних технологій у процесі професійної підготовки курсантів-юристів військово-юридичних факультетів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2023. Вип. 80. С. 46–60. URL: <http://repo.uira.edu.ua/jspui/handle/123456789/8349>
8. Федоренко О. І, Радченко К. А. Формування досвіду практичної діяльності у майбутніх військових юристів на засадах компетентного підходу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 22(3). С. 213–226. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v22i3.523>
9. Радченко К. А. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх військових юристів. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 79(2). С. 166–171. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn\\_2017\\_79%282%29\\_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%282%29_36)
10. Буданов М. П. Професійна підготовка майбутніх військових юристів для діяльності в екстремальних умовах. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. С. 98–104. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/1.20>

#### REFERENCES

1. Romaniv Kh. B. (2020). Rol informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u formuvanni profesiinoi pravosvidomosti studentiv-yurystiv. [The role of information and communication technologies in the formation of professional legal awareness of law students] *Informatsiia i pravo*. [Information and law]. V 3. P. 110–118. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3550> [in Ukrainian].
2. Bochevar A. H. (2016). Stan formovanosti informatsiino-komunikativnoyi kompetentnosti maibutnikh yurystiv. [The state of formation of informational and communicative competence of future lawyers]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho*. [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National

Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi]. V 1. P. 5–10. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-1-3> [in Ukrainian].

3. Fedorenko O. H., Rozhkov S. I. (2019). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak zaporuka pidvyshchennia yakosti pidhotovky maibutnoho fakhivtsia. [Information and communication technologies as a guarantee of improving the quality of training of the future specialist]. *Naukovyi visnyk Donbasu*. [Scientific Bulletin of Donbass]. №. 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/fogpmf.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/fogpmf.PDF) [in Ukrainian].

4. Moiseienko N. V. (2016). Mobilne informatsiino-osvitnie seredovyshche vyshchoho navchalnoho zakladu. [Mobile information and educational environment of a higher educational institution]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ser. Pedagogichni nauky*. [Herald of Cherkasy University. Ser. Pedagogical sciences]. № 11. P. 20–27. <https://doi.org/10.31812/0564/720> [in Ukrainian].

5. Lohinova N. I. (2012). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u protsesi personalizatsii pidhotovky maibutnikh pravoznavtsiv. [Information and communication technologies in the process of personalization of the training of future legal experts] *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika*. [Legal psychology and pedagogy]. V 2 (12). P. 71–79. [in Ukrainian].

6. Kivalov S. V. (2019). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osvitnomu protsesi v haluzi prava. [Information and communication technologies in the educational process in the field of law] *Aktualni problemy polityky*. [Actual problems of politics]. V 64. P. 6–20. <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.185> [in Ukrainian].

7. Budanov O. P. (2023). Rol informatsiinykh tekhnolohii u protsesi profesiinoi pidhotovky kursantiv-yurystiv viiskovo-yurydychnykh fakultetiv. [The role of information technologies in the process of professional training of legal cadets of military law faculties]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. [Problems of engineering and pedagogical education]. V 80. P. 46–60. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/8349> [in Ukrainian].

8. Fedorenko O. I., Radchenko K. A. (2021). Formuvannia dosvidu praktychnoi diialnosti u maibutnikh viiskovykh yurystiv na zasadakh kompetentnostnoho pidkhodu. [Formation of practical experience of future military lawyers based on the competence approach]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: pedahohichni nauky*. [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine]. V 22(3). P. 213–226. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v22i3.523> [in Ukrainian].

9. Radchenko K. A. (2017). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh viiskovykh yurystiv. [Criteria, indicators and levels of formation of professional competence of future military lawyers]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedagogichni nauky*. [Collection of scientific works of Kherson State University. Pedagogical sciences]. V 79(2). P. 166–171. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn\\_2017\\_79%28%29\\_\\_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%28%29__36) [in Ukrainian].

10. Budanov M. P. (2022). Profesiina pidhotovka maibutnikh viiskovykh yurystiv dlia diialnosti v ekstremalnykh umovakh. [Professional training of future military lawyers for activities in extreme conditions]. *Innovatsiina pedahohika*. [Innovative pedagogy]. № 44. P. 98–104. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/1.20> [in Ukrainian]

**Олена ГОРДІЄНКО,**

*orcid.org/0000-003-3384-3656*

*кандидат педагогічних наук, доцент,*

*доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови*

*Житомирського державного університету імені Івана Франка*

*(Житомир, Україна) YELENA\_G@i.ua*

**Олександра МАРУЩАК,**

*orcid.org/0000-0002-5010-9667*

*кандидат педагогічних наук,*

*старший викладач кафедри початкової освіти та культури фахової мови*

*Житомирського державного університету імені Івана Франка*

*(Житомир, Україна) oleksandramarushchak@gmail.com*

## **ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я**

*Питання забезпечення належного рівня здоров'я дітей, їхнього повноцінного розвитку – одне з найбільш актуальних у сучасному світі. Тривала екологічна криза, воєнні дії в Україні, зниження рухової активності учнів у процесі навчання актуалізували проблему збереження психічного, духовного, соціального і фізичного здоров'я. Це поставило перед закладами загальної середньої та особливо початкової освіти завдання створення особливих умов для розвитку молодших школярів, які б сприяли зміцненню здоров'я, дотриманню біологічної потреби дитячого організму в рухах і формуванню мотивації до здорового способу життя. У зв'язку з тим особливою актуальності набуває мотиваційне оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, зокрема, на уроках фізичної культури. У статті розглянуто поняття здоров'я як найціннішої якості життя, що виступає багатоплановим, складним, світоглядним поняттям, та його складових: фізичної, соціальної, духовної, психічної, а також чинники зміцнення здоров'я дітей. Також аналізується проблема формування ціннісного ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя в молодших школярів, до формування в них навичок і вмінь здоров'язбереження, вироблення позитивного ставлення до здоров'я. Акцентовано розглядається питання актуалізації проблеми формування культури здоров'я молодших школярів засобами мотиваційного оцінювання без балів та ігрових технологій, що мають неабиякий позитивний вплив на розвиток фізичних якостей молодших школярів. За твердженням психологів, активна ігрова діяльність допомагає учневі побороти тривожність, позбутися наслідків стресових ситуацій, набутти впевненості, розкутості, ініціативності, тобто сприяє психічному здоров'ю. Вказано вимоги щодо ефективності ігрових технологій у фізичному вихованні молодших школярів, розглянуто етапи процесу організації й проведення ігрової діяльності молодших школярів, критерії щодо обрання гри. Наведено приклади використання ігрових технологій на уроках, зокрема фізичної культури, а також в позаурочний час, наприклад, під час перерви, у групі подовженого дня тощо. Розглянуто прийоми роботи, спрямовані на здоров'язбереження, на інших уроках в початковій школі, де рухова активність дітей обмежена, зокрема, дихальна гімнастика, гімнастика для гармонізації роботи обох півкуль головного мозку, медитація, слухання музики. Таким чином, використання мотиваційного оцінювання може бути впроваджено в навчально-виховний процес, використана для вдосконалення культури здоров'я молодших школярів. Зроблено висновки, що застосування ігрових технологій вдосконалює навчально-виховний процес, бо надає можливість залучити кожну дитину учасника до цікавої діяльності, що сприяє гармонійному фізичному розвитку, збереженню всіх аспектів та складових здоров'я. Учні набувають навичок співпраці, колективної діяльності, творчого пошуку рішень.*

**Ключові слова:** *здоров'язбереження, культура здоров'я, молодші школярі, фізичне здоров'я, психічне здоров'я, фізичне виховання.*

**Olena HORDIENKO,**

orcid.org/0000-003-3384-3656

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Primary Education

and Culture of Professional Speech

Zhytomyr Ivan Franco State University

(Zhytomyr, Ukraine) YELENA\_G@i.ua

**Oleksandra MARUSHCHAK,**

orcid.org/0000-0002-5010-9667

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Primary Education

and Culture of Professional Language

Zhytomyr Ivan Franco State University

(Zhytomyr, Ukraine) oleksandramarushchak@gmail.com

## FORMATION OF VALUE ATTITUDE TOWARDS A HEALTHY LIFESTYLE IN THE PROCESS OF MOTIVATION EVALUATION OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE CULTURE OF HEALTH

*The issue of ensuring the proper level of children's health and their full development is one of the most urgent in the modern world. The long-term environmental crisis, military operations in Ukraine, and the decrease in physical activity of students in the learning process have actualized the problem of maintaining mental, spiritual, social, and physical health. This set the general secondary and especially primary education institutions the task of creating special conditions for the development of younger schoolchildren, which would contribute to strengthening health, compliance with the biological needs of the child's body in movements and the formation of motivation for a healthy lifestyle. In this regard, the motivational assessment of educational achievements of primary school students, in particular, in physical education lessons, becomes particularly relevant. The article examines the concept of health as the most valuable quality of life, which is a multifaceted, complex, worldview concept, and its components: physical, social, spiritual, mental, as well as factors of strengthening children's health. The problem of forming a valuable attitude to one's own health, a healthy lifestyle in younger schoolchildren, to the formation of health care skills and abilities in them, and the development of a positive attitude to health is also analyzed. The issue of actualization of the problem of forming a culture of health among primary school students by means of motivational assessment without points and game technologies, which have a very positive effect on the development of physical qualities of primary school students, is considered with emphasis. According to psychologists, active game activity helps the student overcome anxiety, get rid of the consequences of stressful situations, gain confidence, openness, and initiative, that is, it promotes mental health. The requirements for the effectiveness of game technologies in the physical education of younger schoolchildren are specified, the stages of the process of organizing and conducting gaming activities of younger schoolchildren, the criteria for choosing a game are considered. Examples of the use of game technologies in lessons, in particular physical culture, as well as in extracurricular time, for example, during a break, in an extended day group, etc., are given. Methods of work aimed at health preservation in other lessons in primary school, where the motor activity of children is limited, are considered, in particular, breathing exercises, gymnastics for harmonizing the work of both hemispheres of the brain, meditation, listening to music. Thus, the use of motivational assessment can be introduced into the educational process, used to improve the health culture of younger schoolchildren. It was concluded that the use of game technologies improves the educational process, because it provides an opportunity to involve each participating child in an interesting activity that contributes to harmonious physical development, preservation of all aspects and components of health. Pupils acquire skills of cooperation, collective activity, creative search for solutions.*

**Key words:** health care, health culture, primary school students, physical health, mental health, physical education.

**Постановка проблеми.** Розбудова незалежної системи освіти України визначає пріоритетні напрями роботи для усіх її ланок забезпечення належного рівня здоров'я дітей, їхнього повноцінного розвитку. Перш за все, це стосується шкільної освіти як важливої ланки національної освітньої системи, адже проблема збереження та зміцнення здоров'я – серед найактуальніших

у сучасному світі. Останнім часом через погіршення екології, воєнні дії в Україні, незадовільний стан рухової активності дітей та їх захоплення гаджетами, незабезпечення уваги до цього аспекту у вихованні спостерігається зниження рівня здоров'я молодих людей. Саме тому перед сучасною освітою постає надважливе завдання забезпечення необхідних умов, які б формували

ціннісне ставлення до здорового способу життя, сприяли зміцненню здоров'я, задоволенню фізіологічної потреби дитячого організму в рухливих іграх. Ціннісне ставлення до здорового способу життя – це психічне утворення особистості, що являє собою сформовану протягом життя систему знань про здоров'я та свідомо обрані уміння та навички способу життя.

Важливим етапом у становленні особистості дитини є молодший шкільний вік. Це один із головних етапів становлення здоров'я та формування навичок його збереження, у якому закладаються основи здорового життя. Саме в цей вік формується розуміння цінності здоров'я, практики його збереження.

**Аналіз досліджень.** Забезпечення правильного розвитку дитячого організму, формування культури здоров'я та виховання свідомого, відповідального ставлення до нього – серед найвагоміших завдань сучасної початкової освіти. Питання формування культури здоров'я дитини цікавили таких вчених, як М. Монтессорі, В. Сухомлинського, Ф. Фребеля та ін. Вивчення проблем зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку стало предметом багатьох досліджень (А. Амосов, Р. Баєвський, І. Бех, Н. Денисенко, Н. Зимівець, Л. Лохвицька), зокрема й у психологічній галузі (В. Ананьєв, Л. Герещенко, Є. Головах, С. Максименко). Зазначене питання розглядається в контексті проблем підвищення рівня виховання фізичної культури дітей (Е. Вільчковський, Н. Денисенко). Методичні аспекти валеологічної освіти дітей висвітлювались в працях Н. Бібік, О. Богініч, О. Ващенко, М. Гончаренко, О. Дубогай, К. Крутій, О. Максимової, Н. Олійник, Н. Пахальчук, О. Савченко. (Ващенко, Свириденко, 2005).

**Мета статті** – розглянути поняття здоров'я як найціннішої якості життя та його складових: фізичної, соціальної, духовної, психічної, а також чинники зміцнення здоров'я дітей, проаналізувати проблему формування ціннісного ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя в молодших школярів, до вироблення позитивного ставлення до здоров'я. Акцентовано розглянути питання актуалізації проблеми формування культури здоров'я молодших школярів засобами мотиваційного оцінювання без балів та ігрових технологій, що мають неабиякий позитивний вплив на розвиток фізичних якостей молодших школярів. Адже активна ігрова діяльність допомагає учневі побороти тривожність, позбутися наслідків стресових ситуацій, набутти впевненості, розкутості, ініціативності, тобто сприяє психічному здоров'ю. Також вказати вимоги

щодо ефективності ігрових технологій у фізичному вихованні молодших школярів, розглянути етапи процесу організації й проведення ігрової діяльності молодших школярів, критерії щодо обрання гри. Навести приклади використання ігрових технологій на уроках, зокрема фізичної культури, а також в позаурочний час, наприклад, під час перерви, у групі подовженого дня тощо. Розглянути прийоми роботи, спрямовані на здоров'язбереження, на інших уроках в початковій школі, де рухова активність дітей обмежена.

**Виклад основного матеріалу.** Найціннішою якістю життя людини є її здоров'я, що виступає багатоплановим, складним, світоглядним поняттям. Виховання здорової дитини бачиться головною проблемою нашої країни, адже на сьогодні спостерігається різке погіршення стану здоров'я як дорослих, так і дітей. Ми розглядаємо поняття здоров'я як стан повного соціального, психологічного, фізичного і духовного благополуччя, повну узгодженість у функціонуванні всіх органів та систем, що визначає здатність людини до праці, високий рівень життєвої енергії, натхнення і задоволення, виражається в здатності людини оптимально задовольнити життєві потреби і забезпечує гармонійний розвиток особистості (Міхеєнко, 2009: 225).

Ставлячи за мету зміцнення здоров'я особистості, маємо на увазі збереження всіх його складових: фізичної, соціальної, духовної, психічної. Фізичне здоров'я – це «гармонійна взаємодія всіх органів і систем, їх динамічна зрівноваженість із середовищем» (Міхеєнко, 2009: 10).

Духовне здоров'я – «прояв морально-вольових рис характеру у справах, спрямованих на творення, віра у високі моральні цінності (добро, любов), відповідальність перед іншими людьми, безкорисливість» (Міхеєнко, 2009: 11).

Поняття «психічне здоров'я» має на увазі «шляхи гармонізації людини, її бажання, амбіції, здібності, ідеали, почуття і свідомість» (Максименко, 2002: 4).

Соціальне здоров'я – це «здатність дитини контактувати з однолітками та дорослими в різних життєвих ситуаціях. Пріоритетом для соціально здорових дітей є нестресовий стиль життя» (Хоменко, 2020: 14).

Усі складові здоров'я – фізичне, психічне, духовне і соціальне – пов'язані між собою, а їх взаємовплив визначає загальний стан здоров'я дитини.

Із раннього дитинства потрібно дотримуватись чинників зміцнення здоров'я дітей: 1) приклад батьків; 2) дотримання режиму дня; 3) достатня рухова активність; 4) загартування; 5) здорове



харчування; 6) дотримання вимог гігієни; 7) валеологічні знання; 8) душевний комфорт та психологічна рівновага.

Достатня рухова активність – це є одне з правил здорового способу життя та умова росту і розвитку дитини. Активна здорова дитина завжди бадьора та життєрадісна. Правильно організований руховий режим дитини позитивно впливає на її скелет, під впливом тренування у м'язах збільшується кількість капілярів, зміцнюються кістки, у крові зростає рівень гемоглобіну, еритроцитів, покращується робота печінки, серця, головного мозку, органів дихання (Зимівець, 2010: 143–144).

Формуванню фізичного розвитку учнів через забезпечення їх рухової діяльності на уроці, зокрема фізичної культури, на наш погляд, сприяє використання мотиваційного оцінювання та ігрових технологій. Гра є складним соціокультурним феноменом, якому присвячено велику кількість філософських, культурологічних, психологічних і педагогічних досліджень.

У сучасній науковій і навчально-методичній літературі з фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку знаходимо багато порад щодо розвитку фізичних здібностей, зокрема пропонується використовувати рухливі ігри та ігрові технології. Окрім того, для розуміння та усвідомлення дитиною значення поняття «культура здоров'я» необхідно проводити заняття у такій формі та використовувати такі види діяльності, щоб пробудити у дітей інтерес.

Учителю важливо пам'ятати, що основними ознаками мотивації учнів до досягнень у навчанні є: очікування відчуття радості від розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних дій, використання їх в ігровій та повсякденній діяльності; розуміння цінностей регулярних занять фізичною культурою, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, фізичному розвитку. Отже, застосування в початкових класах мотиваційного оцінювання без балів спонукатиме учнів до набуття власного досвіду фізичного виховання за умов стимулювання їхнього інтересу до фізичної культури, участі в рухливих спортивних іграх; визнання особистих досягнень учнів з фізичної культури та спортивних ігор протягом семестру або навчального року.

Сучасні педагоги зазначають, що найкраще для цього залучати ігрові технології, що позитивно впливають на розвиток фізичних здібностей, таких як спритність, рухливість, гнучкість, витривалість. Водночас вони сприяють загартуванню характеру, згуртовують дітей.

Різноманітні аспекти розроблення та упровадження нових ігрових технологій у навчально-виховний процес школи досліджували А. Вербицький, М. Левін, О. Падалка, І. Підласий та ін.

Ігрові технології передбачають включення учня у навчальну гру. Навчальні ігри мають на меті не лише засвоєння навчального матеріалу і формування фізичних якостей, але й надання учням можливості самовираження, сприяння розвитку творчих і рухових здібностей та емоційному сприйняттю змісту навчання (Великий тлумачний словник, 2005).

Спостереження свідчать, що під час уроків та виконання домашніх завдань діти дуже мало рухаються, а отже їх організм втрачає силу, витривалість, здатність до саморегулювання та правильного функціонування. Саме тому потрібно залучати якомога більше рухливих ігор, естафет, спортивних змагань на свіжому повітрі, що зміцнюють здоров'я, кістково-м'язову систему, покращують кровообіг, збільшують працездатність органів дихання, серцево-судинної системи. Не слід відкидати й важливого впливу ігрової діяльності на емоційний стан дитини. Адже, за твердженням психологів, активна ігрова діяльність допомагає учневі побороти тривожність, позбутися наслідків стресових ситуацій, набутти впевненості, розкутості, ініціативності. Процес організації й проведення ігрової діяльності складається з трьох етапів, пов'язаних між собою:

- 1) організаційна діяльність учителя;
- 2) організація учнів вчителем для проведення гри;
- 3) керівництво ігровою діяльністю.

Зупинимося на етапі організаційної діяльності вчителя перед проведенням гри, адже цей етап відкриває великі можливості для творчого розвитку педагога.

Аналізуючи організаційну діяльність учителя як спосіб, відзначимо, що він передбачає, по-перше, вибір гри й факторів її ефективного проведення; по-друге, аналіз змісту та структури обраної гри; по-третє, підготовку місця проведення гри та обладнання, необхідного для її проведення. Вибір гри базується першочергово на основних завданнях (повторити, узагальнити, відпрацювати той чи інший матеріал, сформулювати, розвинути певні навички, вміння тощо) та вікових психофізіологічних особливостях учнів, що беруть участь у грі, рівні їхньої загальної фізичної підготовки (можливість залучення учнів з особливими освітніми потребами, якщо такі є в класі). Під час вибору гри потрібно врахувати потребу об'єднання в пари (парна-непарна кількість), групи, кількість хлоп-

чиків й дівчаток у класі. Зміст обраної гри повинен відповідати меті та завданням, яких вчитель хоче досягти у результаті її проведення. Змістові компоненти можна змінювати під час організаційного періоду, враховуючи, наприклад, зміну кількості учасників, відсутність того чи іншого обладнання або ж пропозиції (мотивованої) про зміну правил від учнів, якщо це на користь гри та ін.

Наведемо приклади використання ігрових технологій на уроках, зокрема фізичної культури.

*Ігрові вправи:* «Стрибки на одній нозі», «Стрибай, як жабка», «Боротьба за предмет», «Перетягування однією рукою», «Карусель».

*Рухливі ігри:* «П'ятнашки», «Яка команда стрибне далі за всіх», «Кінь», «Виштовхування з кола», «Салки з блокуванням», «Лишитися в колі», «Штовхай партнера», «Захоплення висоти», «Дотягнутися до предмета», «Перетягування канату», «Вершники», «Невід», «Загнати м'яч». *Ігри на розвиток швидкості:* «Виклик номерів», «Рухлива ціль», «Попасти в кільце», «Хто швидше», «М'яч у колі», «Зміна місць», «Мисливці та качки». *Ігри на розвиток сили:* «Яка команда стрибне далі за всіх», «Виштовхуй з кола», «Зміна положень», «Зароби бали для своєї команди», «Не дай м'яч ведучому». *Ігри на розвиток швидкості руху та швидкості реакції:* «Парні п'ятнашки», «Виклик номерів», «Хапай першим», «Групові п'ятнашки», «Боротьба за прапорці», «Не затримуй м'яч», «Ручний м'яч», «Баскетбол», «М'яч ворота-реві», «Малюкбол» (Дубогай, 2005: 40–55).

Окрім того, ігрові технології використовуються для розвитку, активізації та вдосконалення основних психічних процесів, що лежать в основі виконання фізичних вправ. Ігри у процесі уроку виступають як спонукання до мислення, вчать миттєво реагувати на дії суперника та партнера, вибирати з безліч дій одну, яка, на його думку, є найбільш доцільною. Використання ігрових технологій допомагає підвищувати емоційність уроку, а це в свою чергу допомагає вирішувати поставлені завдання. Процес навчання стає радісним, емоційним, цікавим. Майстерність педагога виявляється в тому, щоб відібрати потрібний зміст, застосувати оптимальні методи та засоби навчання відповідно до програми, підготувати тематичний матеріал для ігор (Вольчинський, 2009: 5).

Під час застосування мотиваційного безбального оцінювання слід брати до уваги, що об'єктами перевірки та оцінювання досягнень учнів без балів можуть стати: інтерес до уроків фізкультури, занять рухливими іграми, що входять до навчальної програми, спрямованість рухової активності до вивчення нових вправ, цікавих

ігор, досягнення успіхів в обраному виді спорту, ініціативність під час уроків фізичної культури, рухливих і спортивних ігор.

Водночас вчитель початкових класів повинен звертати увагу на збереження здоров'я учнів не лише на уроках фізичної культури. У разі проведення ігрової діяльності на свіжому повітрі на шкільному майданчику необхідно подбати про чистоту майданчика, відсутність сміття, калюж та ін. Потрібно не забувати про безпеку проведення ігрової діяльності. Якщо гра передбачає інтенсивне використання м'яча, вікна обов'язково повинні бути обладнані захисною сіткою. Під час рухливих ігор учителю стануть в нагоді обручі, кеглі, м'ячі, скакалки тощо, головне, щоб вони відповідали за вагою та розміром фізичним можливостям гравців-учнів. Дітям до вподоби аксесуари, які ідентифікують команди, тож про це теж важливо пам'ятати вчителю й проявити фантазію та креативність, заздалегідь підготувати різнокольорові наліпки, пов'язки на руки, бандани, жилетки, хустинки на шию, різні головні убори тощо. Організуючи ігрову діяльність на перерві, вчитель не лише розвиває власні творчі здібності, а ще й набуває досвіду психологічного спостереження та аналізу, адже йому потрібно слідкувати за емоційним станом учнів та уникати перебудження, яке негативно впливає на подальшу навчальну активність дітей. Чергування ігор за інтенсивністю рухової активності допомагає запобігти перевтомі та надмірному збудженню дітей. Важливим моментом у процесі застосування ігрових технологій в освітньому процесі є обґрунтованість та виваженість їх використання. Гра не повинна перетворитися на самоціль, на зручний елемент заповнення вільного часу у навчально-виховній діяльності. Використання ігрової діяльності повинно, в першу чергу, відповідати питанням: «Яка мета?» та «Яких результатів очікувати?», а вже потім слугувати засобом розваги.

Важливим моментом, який завжди хвилює учнів-гравців, є стимулювання та відзначення переможців. І в цьому питанні вчителю варто дотримуватися важливого правила: «Що занадто, то не здорово!». Учителю доцільно з обережністю використовувати вартісні призи та відзнаки, щоб це не стало звичкою для дітей, адже головною для учня повинна залишатися радість саме від їх залучення в ігрову діяльність. Молодші школярі у захваті від будь-яких призів, адже сам процес відзначення підвищує їхню самооцінку. У якості призів переможцю або команді можуть виступати значки, наліпки, сувеніри, грамоти-подяки, медалі, виготовлені власноруч, дрібне канцеляр-

ське приладдя тощо. Діти з великим задоволенням беруть участь у вигадуванні та виготовленні призивів, така робота сприяє розвитку творчих здібностей та формуванню практичних навичок учнів, розвитку творчої активності та креативності вчителя. На інших уроках в початковій школі, де рухова активність дітей обмежена, також можна використовувати технології, спрямовані на здоров'язбереження (Ващенко, Свириденко, 2005). Розглянемо ті з них, що є доступними та цікавими для проведення в початкових класах.

*Дихальна гімнастика* допомагає дитині заспокоїтись, зняти напруження, удосконалити роботу дихального апарату. Наведемо вправи, які доцільно проводити, наприклад, після уроків фізкультури.

1. Повільний вдих через ніс, руки підносимо вгору через сторони, далі вниз, вимовляючи звук «с-с».

2. Вдихаємо через ротову порожнину, видихаємо носом.

3. Вдихаємо, притиснувши пальчиком одну ніздрю, видихаємо ротом. Потім вдих через іншу ніздрю.

Кожну вправу повторюємо 3–4 рази.

*Гімнастика для гармонізації роботи* обох півкуль головного мозку сприяє профілактиці психічних та емоційних розладів, навчає «слухати» своє тіло, відчутти психологічний комфорт.

1. Масаж вušних раковин, щоб вони стали теплими.

2. Розтирання долонь рук (кожного пальчика).

3. Розтирання шкіри голови подушечками пальців до приємного відчуття тепла і задоволення.

4. «Малювання» у повітрі рукою а потім обома руками різних фігур за вказівкою учителя.

5. «Простукування» подушечками пальців кісток черепа, грудної клітини, рук до приємного відчуття тепла.

6. Стрибки на пальчиках (руки в боки), уявивши себе «зайчиком», «м'ячиком», «хмаринкою», «сніжинкою» тощо.

*Імунна гімнастика* – вплив на відповідні точки і зони на тілі дитини з метою формування та покращення набутого імунітету. Комплекс нескладних вправ дає організму емоційний, оздоровчий заряд, щоб розпізнавати зовнішні антигени та правильно реагувати на них. З-поміж усього переліку вправ дітям під час навчально-виховного процесу можна запропонувати такі: 1) одну долоню покласти на чоло; іншу – на потилицю. Через одну хвилину поміняти руки місцями; 2) пощипування вušних раковин у напрямку згори – вниз (3 р.); 3) відтягування донизу мочки вуха (5–6 р.); 4) вдихи і видихи через ліву (праву) носові порожнини – по

3 рази; 5) широке розплющення і заплющення очей (5–6 разів); 6) швидке кліпання очима; 7) масаж повік коловими рухами вказівних пальців (1 хв.); 8) легке прогладжування ніг по бічних поверхнях знизу – вгору (до 3 разів кожену ногу); 9) легке масажування рук від кисті до плеча (3 рази кожену руку).

*Медитація* заспокоює, зменшує знервованість. Тут важливий спокійний і впевнений голос учителя, неспішний темп мовлення. Можна увімкнути спокійну, приємну музику, звуки лісу, дзюрчання води або голоси птахів. Діти можуть заплющити очі, уявити себе в приємному і безпечному місці, поряд із близькими людьми. Вчитель пропонує їм послухати приємні звуки музики, уявити приємні події, які їх очікують, «вдихнути» чарівний аромат квітів, свіжого повітря.

Близькою до медитації є технологія психологічної саморегуляції (аутотренінгу). Під час її проведення діти за допомогою словесних образів та власної уяви набувають стану м'язового та психічного розслаблення. Варіанти такої саморегуляції створюються у доступних для школярів темах: «Створи в собі сонце»; «Чарівна квітка добра»; «Подорож на хмарі»; «Біля моря»; «На лузі»; «Бурштиновий замок»; «Танець рибки»; «Водоспад»; «Сила посмішки».

Потужним засобом впливу на здоров'я дітей молодшого шкільного віку є також арт-терапія з усіма можливими її варіаціями: ритмотерапією, фольклорною арт-терапією, музикотерапією, терапією творчістю (монотипія, кляксографія, «каракулі» та ін.), казкотерапією, вокалотерапією, танцювально-руховою терапією, драматерапією, усмішкотерапією та ін.

*Ритмотерапія* є здоров'язбережувальною технологією, яка використовує музичні інструменти та ритм для вияву та регулювання емоцій. Ритм має здатність впливати на фізіологічний стан людини, зокрема дитини, сприяючи заспокоєнню та гармонізації морального стану. Під час проведення ритмотерапії з дітьми використовуються прості і доступні музичні інструменти: барабани, маракаси, дзвіночки – на них легко грати. Ритмічні звуки допомагають синхронізувати серцебиття та дихання, що сприяє зниженню стресу, а також дають можливість виразити і зрозуміти свої емоції, знайти способи саморегуляції через музику і ритм. Слухання музики. Як відомо, класична музика знімає стрес, надихає на оптимістичне світосприйняття, покращує роботу мозку. Адже звук – це коливання хвиль певних частот, енергія, яка активно впливає на людину. Тож правильно дібрана музика здатна оптимізувати резерви організму, покращити стан органів і систем. *Танцю-*

*вально-рухова терапія* є особливим поєднанням танцю та психотерапії, спрямована на покращення фізичного та психологічного здоров'я. Беручи за основу ідею, що тіло та розум взаємопов'язані, вона використовує танець як засіб для вираження та дослідження емоцій, а також для зміцнення соціальних та особистісних навичок. У закладах освіти танцювально-рухова терапія використовується для підтримки фізичного, емоційного та соціального розвитку дітей; допомагає покращити концентрацію, саморегуляцію та міжособистісні навички учнів, а також сприяє творчому самовираженню та груповій взаємодії.

Особливою технологією збереження здоров'я є *пальмінг*. Він спрямований на розслаблення очей та очних м'язів, що особливо актуально для дітей, зір яких перебуває у постійному напруженні від тривалого читання та роботи з гаджетами. Його також можна використовувати, коли відчувається втома, неуважність або роздратованість. Для виконання цієї технології потрібно прийняти зручну позу, накрити очі долонями так, щоб вони утворили форму літери Х, а над заплющеними очима був деякий простір без проникнення світла. Рекомендують попередньо розігріти долоні, потерши одна об одну. Далі потрібно уявити, як розслабляються не лише очі, а й усе тіло, як втома поволі минає. Водночас можна пригадати щось позитивне, сформувати образ з минулого, від якого виникатимуть приємні емоції. Орієнтовна тривалість проведення пальмінгу з дітьми – до 5 хвилин. Після завершення варто відкрити очі під долонями й кілька разів швидко проморгати. Рекомендується виконувати цю технологію кілька разів на день.

Іншими варіантами ігрових технологій, спрямованих на збереження здоров'я школярів, є *використання соляних мішечків і масажних килимків*. Проведення технології у формі гри залучає учнів до підтримки власного здоров'я без примусу. Масажні килимки дозволяють проводити точковий масаж стоп та сприяють правильному формуванню склепінь стопи дітей, зниженню м'язової напруги, поліпшенню кровообігу, зняттю втоми, активізації захисних сил організму, а також підняттю настрою та підвищенню працездатності. Окремо слід зазначити, що виготовлені власноруч масажні килимки з природних матеріалів (гальки, каштанів, жолудів, насіння) зацікавлюють дітей ще більше (Хоменко, 2020).

Специфіка формування культури здоров'я молодших школярів засобами ігрових технологій визначається її особливим потенціалом, який базується на формах, засобах і методах соціальної, культурної діяльності, спрямованих на розвиток

особистості як суб'єкта оздоровчої діяльності відповідно до його інтересів, здібностей, ціннісних установок на самозбереження здоров'я, а також знаннями, вміннями та навичками обґрунтованого ведення здорового способу життя (Педагогіка, 2003: 200).

Оздоровче спрямування ігрових технологій в тому, що вони підвищують загальний рівень здоров'я дитини. Водночас, для ефективного використання ігрових технологій на уроках необхідно враховувати такі чинники (Аксьонова, Денисенко, 2009: 80):

1) правила та зміст ігор мають відповідати інтелектуальним та фізичним можливостям, особистісним інтересам учнів;

2) оволодіння рухливими діями має здійснюватися поступово, від найпростіших до складних їх форм;

3) ігри повинні позитивно впливати на розвиток дитини комплексно: коригувати статуру, розвивати силу, витривалість, волю, загартовувати організм;

4) у процесі гри вчитель повинен стежити за тим, щоб діти довго не виконували одноманітні рухи і не перебували в одному положенні, тому слід зацікавлювати їх різноманітними рухливими іграми;

5) пропагувати здоровий спосіб життя через різноманітні фізкультурно-оздоровчі заходи, де можна залучати рухливі ігри.

Опанування вчителем усіх аспектів названих способів організації ігор на перерві – складний процес, проте це варте витрачених зусиль, адже сприятиме успішному застосуванню ігрової діяльності в освітньому процесі та під час шкільних перерв. Це дасть змогу врахувати потреби учня в освітньому процесі, реалізувати принцип дитиноцентризму, а також – формувати творчо активного вчителя, який постійно розвивається та зростає професійно.

**Висновки.** Таким чином, результатом використання ігрових технологій є: поживлення всіх фізіологічних процесів у дитячому організмі, роботи всіх органів і систем через активну рухову діяльність та створення позитивних емоцій. Гра виступає одним із найважливіших засобів фізичного виховання школярів. Вона сприяє фізичному, розумовому, моральному та естетичному розвитку дитини.

Отже, сутність формування культури здоров'я молодших школярів засобами ігрових технологій є цілеспрямованим процесом послідовного педагогічного впливу ігрових технологій, спрямованого на розкриття резервних можливостей людини та формування навичок здорового спо-

собу життя, розвиток активності та комунікабельності, передбачає виконання діяльності відповідно до рекреативних потреб і запитів молодших школярів, результатом якого є встановлення фізичного та духовного балансу. Ігри навчають дітей долати сором'язливість і боягузтво, формують міжособис-

тисні стосунки, уміння комунікувати, навчаються доброзичливості, взаємодопомозі. Набувають таких якостей характеру, як чесність, винахідливість, ініціативність, наполегливість, цілеспрямованість. Все це сприяє зміцненню всіх складових здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О., Денисенко Н. Через рух – до здоров'я дітей: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 88 с.
2. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. *Початкова освіта*, 2005. № 46. С. 2–4.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. В. Т. Бусел, Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
4. Вольчинський А. Українські народні рухливі ігри в системі фізичного виховання молодших школярів. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 148 с.
5. Дзятківська Г. Ігрові технології навчання в початковій школі: особливості використання. *Магістерський науковий вісник*. 2015. № 23. С. 141–144.
6. Дубогай О. Д. Навчання в русі: Здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2005. 112 с.
7. Зимівець Н. В. Категорія здоров'я в контексті сприяння покращенню здоров'я. *Освіта Донбасу*. 2010. № 6. С. 143–144.
8. Коча І. Особливості формування здорового способу життя учнів початкової школи в сучасному освітньому просторі. *Педагогічний альманах*, 2018. № 39. С. 10–16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm\\_2018\\_39\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2018_39_3).
9. Олійник Н. А. Формування культури здорового способу життя студентської молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2012. № (23). С. 172–180.
10. Максименко Ю. Психічне здоров'я дітей. *Психолог*. 2002. № 1. С. 4–6.
11. Міхеєнко О. Валеологія: Основи індивідуального здоров'я людини. Київ : Університетська книга, 2009. 400 с.
12. Пахальчук Н. Використання здоров'язбережувальних технологій у фізичному вихованні дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. викл. і студентів ін-ту педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця, 2014. Вип. 3. С. 422–424.
13. Педагогіка: хрестоматія. Уклад.: А. Кузьмінський, В. Омеляненко. Київ : Знання – Прес, 2003. 700 с.
14. Хоменко А. М. Технологія використання соляних мішечків. Школа здоров'я 2020–2025. Роменська загальноосвітня школа I–III ступенів №10 Роменської міської ради Сумської області, 2020. URL: <https://zosh10.e-schools.info/pages/tehnologija-vikoristannja-soljanih-mshechkv>.

#### REFERENCES

1. Aksonova O., Denysenko N. (2009) Cherez rukh – do zdorovia ditei: [Through movement – to the health of children]. Ternopil: Mandrivets. 88 p. [in Ukrainian].
2. Vashchenko O., Svyrydenko S. (2005) Orhanizatsiia zdoroviazberihaiuchoi diialnosti pochatkovoii shkoly [Organization of primary school health activities]. *Pochatkova osvita*. № 46. Pp. 2–4. [in Ukrainian].
3. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv-Irpin, Perun Publ. 1728 p. [in Ukrainian].
4. Volchynskiy A. (2009) Ukrainski narodni rukhlyvi ihry v systemi fizychnoho vykhovannia molodshykh shkolariv [Ukrainian folk mobile games in the system of physical education of younger schoolchildren]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Publ. 148 p. [in Ukrainian].
5. Dzyatkivska H. (2015) Ihrovi tekhnolohii navchannia v pochatkovii shkoli: osoblyvosti vykorystannia [Game learning technologies in primary school: features of use]. *Mahisterskyi naukovyi visnyk*. № 23, Pp. 141–144. [in Ukrainian].
6. Dubohai O. D. (2005) Navchannia v rusi: Zdoroviazberihaiuchi pedahohichni tekhnolohii v pochatkovii shkoli [Learning in motion: Health-preserving pedagogical technologies in elementary school]. Kyiv: Shkilnyi svit, 112 p. [in Ukrainian].
7. Zymivets N. V. (2010) Katehoriia zdorovia v konteksti sprianniia pokrashchenniu zdorovia [The category of health in the context of health promotion]. *Osvita Donbasu*. № 6. Pp. 143–144. [in Ukrainian].
8. Kocha I. (2018) Osoblyvosti formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv pochatkovoii shkoly v suchasnomu osvithnomu prostori [Peculiarities of forming a healthy lifestyle for primary school students in the modern educational space]. *Pedahohichniy almanakh*. № 39. Pp. 10–16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm\\_2018\\_39\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2018_39_3). [in Ukrainian].
9. Oliinyk N. A. (2012) Formuvannia kultury zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi [Formation of a healthy lifestyle culture of student youth]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 23. Pp. 172–180. [in Ukrainian].
10. Maksymenko Yu. (2002) Psykhichne zdorovia ditei [Mental health of children]. *Psykholog*. № 1. Pp. 4–6. [in Ukrainian].
11. Mikheienko O. (2009) Valeolohiia: Osnovy indyvidualnoho zdorovia liudyny [Valeology: Basics of individual human health]. Kyiv : Universytetska knyha Publ. 400 p. [in Ukrainian].

12. Pakhalchuk N. (2014) Vykorystannia zdoroviazberezhivalnykh tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni ditei doshkilnoho viku [The use of health-preserving technologies in the physical education of preschool children]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v konteksti yevropeiskykh osvitykh stratehii*. Vinnytsia. Vol. 3. Pp. 422–424. [in Ukrainian].

13. Kuzminskyi A., Omelianenko V. (2003) Pedahohika: khrestomatiia [Pedagogy: anthology]. Kyiv: Znannia – Pres Publ. 700 p. [in Ukrainian].

14. Khomenko A. M. (2020) Tekhnolohiia vykorystannia solianykh mishechkiv [Technology of using salt bags]. Shkola zdorovia 2020–2025. Romenska zahalnoosvitnia shkola I-III stupeniv №10 Romenskoї miskoi rady Sumskoї oblasti. URL: <https://zosh10.e-schools.info/pages/tehnologija-vikoristannja-soljanih-mshechkiv>. [in Ukrainian].

УДК 37.091.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-42>**Наталія ДЯЧИК,***orcid.org/0009-0005-1337-9982*

аспірантка кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *nataliia.y.diachuk@lpnu.ua*

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕТАПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

*Характеристика основної теми. Розвиток педагогічної компетентності психолога відбувається в контексті загального процесу трансформації різних сторін суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах, одночасно виступаючи для них джерелом забезпечення необхідного кадрового ресурсу. Проблема. Концепція розвитку педагогічної компетентності психолога є методологічною базою освітянської діяльності в умовах формування суспільства знань і соціально-орієнтованої психології та визначає методи розв'язання нагальних проблем у сфері педагогічної компетентності психолога через розуміння її цілей, завдань, змісту і технологій. Мета. Обґрунтування концептуальних засад метапредметної інтеграції у процесі формування педагогічної компетентності майбутніх психологів. Узагальнені результати. Визначено концептуальні засади метапредметної інтеграції у процесі формування педагогічної компетентності майбутніх психологів, а саме: метапредметність як принцип інтеграції змісту освіти, як спосіб формування теоретичного мислення і універсальних способів діяльності забезпечує формування цілісної картини світу в свідомості студента; розвиток психолого-педагогічної сфери суспільства значною мірою обумовлений характером життєдіяльності людини, її світоглядом, соціально відповідальною поведінкою; метапредметний підхід, який часто ототожують з підходом компетентнісним забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу; компетентнісний результат освітньої діяльності є метапредметними; важливим аспектом діяльності є можливість вже на пропедевтичному етапі реальної оцінки включення змісту окремого предмета у структуру інших навчальних предметів, а також у навчальний час; викладання метапредмета тісно пов'язано з формуванням фахових компетенцій майбутнього психолога; метапредметні методи презентують особливий вид методів навчання, відповідних до метазмісту; результатом метапредметного підходу є побудова проблемної освітньої ситуації з повним комплектом педагогічних і навчальних позицій, що відрізняє метапредметний підхід від проблемного навчання.*

**Ключові слова:** майбутні психологи, компетентнісний підхід, педагогічна компетентність, формування, концептуальні засади, метапредметний підхід, метапредметна інтеграція.

**Natalia DYACHUK,***orcid.org/0009-0005-1337-9982*

Graduate student at the Department of Pedagogy and Innovative Education,

National University "Lviv Polytechnic"

(Lviv, Ukraine) *nataliia.y.diachuk@lpnu.ua*

## CONCEPTUAL PRINCIPLES OF META-SUBJECT INTEGRATION IN THE PROCESS OF FORMING THE PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

*Characteristic the main topic. The development of the pedagogical competence of a psychologist takes place in the context of the general process of transformation of various aspects of social life, in close relationship with restructuring in other spheres, at the same time acting as a source of providing the necessary personnel resources for them. Problem. The concept of the development of the pedagogical competence of a psychologist is the methodological basis of educational activity in the conditions of the formation of a society of knowledge and socially oriented psychology and determines the methods of solving urgent problems in the field of the pedagogical competence of a psychologist through the understanding of its goals, tasks, content and technologies. Goal. Substantiating the conceptual foundations of metasubject integration in the process of forming the pedagogical competence of future psychologists. Generalized results. The conceptual foundations of the goal of subject integration in the process of forming the pedagogical competence of future psychologists are defined, namely: metasubjectivity as a principle of integration of the content of education, as a way of forming theoretical thinking and universal methods of activity ensures the formation of a holistic picture of the world in the mind of the student; the development of the psychological and pedagogical sphere of society is largely*



*determined by the nature of a person's life, his worldview, and socially responsible behavior; metasubject approach, which is often identified with the competence approach provides a transition from the existing practice of dividing knowledge into objects to a holistic pictorial perception of the world; competence results of educational activities are metasubjects; an important aspect of the activity is the possibility already at the propaedeutic stage of real assessment of the inclusion of the content of a separate subject in the structure of other educational subjects, as well as in educational time; teaching the metasubject is closely related to the formation of professional competencies of the future psychologist; metasubject methods present a special type of teaching methods corresponding to metacontent; the result of the meta-subject approach is the construction of a problematic educational situation with a full set of pedagogical and educational positions, which distinguishes the meta-subject approach from problem-based learning.*

**Key words:** future psychologists, competence approach, pedagogical competence, formation, conceptual foundations, metasubject approach, metasubject integration.

**Постановка проблеми.** Загальна педагогічна компетентність фахівця охоплює комплекс соціально-педагогічних знань, умінь і навичок для забезпечення розвитку психолого-педагогічної культури і свідомості як особи, так і суспільства загалом. Розвиток педагогічної компетентності психолога відбувається в контексті загального процесу трансформації різних сторін суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах, одночасно виступаючи для них джерелом забезпечення необхідного кадрового ресурсу.

Концепція розвитку педагогічної компетентності психолога є методологічною базою освітньої діяльності в умовах формування суспільства знань і соціально-орієнтованої психології та визначає методи розв'язання нагальних проблем у сфері педагогічної компетентності психолога через розуміння її цілей, завдань, змісту і технологій.

Головною парадигмою педагогічної компетентності психолога є розуміння того, що розвиток психолого-педагогічної сфери суспільства значною мірою обумовлений характером життєдіяльності людини, її світоглядом, соціальне відповідальною поведінкою.

Метапредметний підхід вимагає спеціально організованої підготовки вчителів. Потрібна організаційно-діяльнісна технологія поступового виявлення і включення метапредметних елементів в навчання звичайним предметам. Вчителям належить виділити фундаментальні освітні об'єкти, запланувати навчальну діяльність по відношенню до них, провести первинну діагностику підготовленості студентів. Потім, провівши систему занять, продіагностувати отримані результати, скорегувати подальшу методику.

**Аналіз досліджень.** Сучасні вимоги до роботи закладів вищої освіти передбачають, на думку Л. Дольнікової «пошук інноваційних, ефективних форм і методів навчання, перегляд і удосконалення програм, навчальних планів, створення інтегрованих курсів дисциплін, які забезпечують якість знань, обґрунтовують нові функції педагогіки вищої школи, яка останнім часом знаходиться

в пошуку ефективних підходів у навчанні та вихованні студентства» (Дольнікова, 2016: 274).

У психолого-педагогічній та спеціальній літературі досліджувалися «питання стосунків педагогіки та психології. Трактуючи цю проблему, виходимо з переконання, що в педагогіки і в психології завдання різні. Психологія – наука описова чи пояснювальна; вона має свій предмет і ним є не навчання чи виховання, а психіка людини. Щодо педагогіки, то її завдання нагадує функцію терапії щодо людського тіла. Вона не може обійтись без анатомії, але панівною наукою в лікарні є все ж медицина, яка ставить собі за мету щось поліпшити, змінити в тому, що вивчає анатомія. Крім того, викладач потребує бачити людину в цілості – не лише її психіку, але також її духовні, соціальні та фізичні функції і можливості, до чого психолог вдається не завжди» (Вишневецький, 2006: 212).

Низка наукових праць присвячена проблемі інтеграції, яка «забезпечує можливість створення взаємозв'язків між навчальними дисциплінами; розкриває роль і місце міжпредметних зв'язків у системі освіти; визначає ідею про необхідність інтеграції змісту навчальних дисциплін для отримання цілісних знань; характеризує методи викладу навчального матеріалу викладачем при інтегративному підході» (Лавніков & Лесик, 2020: 197).

Особливої уваги дослідників в останні роки вимагає метапредметний підхід до навчання. Л. Летюча та І. Бочарова вважають, що «метапредметний підхід перетворює навчання на процес саморозвитку і розширює горизонт його пізнання. Розвиток у студентів метакомпетенцій, з одного боку, дозволить здобувачам освіти керувати інформацією, знаннями, рефлексивними механізмами, своїм інтелектуальним розвитком у процесі навчання, з іншого – служитиме базисом для набуття інших компетенцій, у тому числі й професійних» (Летюча & Бочарова, 2022: 90). В. Галатюк визначає метапредметний підхід як «один з підходів навчання, передбачає, що студент опановує не тільки систему знань, а й освоює універсальні способи навчальної діяльності, універ-

сальні принципи і загальні універсальні стратегії пізнання і з їх допомогою здатний сам знаходити необхідну інформацію про світ та здобувати життєвий досвід» (Галатюк, 2022: 43).

Грунтовні дослідження можливостей метапредметного підходу провела І. Гузій. Авторка зазначає, що «при побудові метапредметного сценарію на підставі спеціального логічного аналізу і логічного опрацювання проблемної теми виявляє не саму проблему, інакше це буде підказкою для здобувача освіти. Викладач формує й організовує відносини між учасниками освітнього процесу, залученими до обговорення цієї проблемної теми, у вигляді навчальних ситуацій відповідно до виокремлених позицій, водночас створюючи структуру проблемної ситуації» (Гузій, 2020: 62).

Проблемі метапредметності також присвячені праці С. Трубачевої (Трубачева, 2015; Трубачева & Черноус, 2016), Л. Клименко (Клименко, 2020) та ін. Водночас, означена проблема не була об'єктом цілісного педагогічного дослідження.

**Мета статті** – обґрунтування концептуальних засад метапредметної інтеграції у процесі формування педагогічної компетентності майбутніх психологів

**Виклад основного матеріалу.** Провідними компонентами педагогічної компетентності психолога є її зміст і організаційно-освітні технології. Вони мають певні особливості як загально педагогічного, так і професійно-психологічного характеру. Практичні компоненти педагогічної компетентного фахівця, незалежно від профілю його діяльності, формують мотивацію та вміння ефективно використовувати нові знання для розвитку особистісного потенціалу професійної діяльності.

Метапредметний підхід, який часто ототожнюють з підходом компетентнісним забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу. Він поєднує ідею надпредметних знань з ідеєю рефлексивності стосовно до цих знань і способів діяльності. За таких умов студент сам дізнається про спосіб своєї роботи з новим поняттям, а викладач створює умови для того, щоб студент почав рефлексувати власний процес роботи. Тобто, метапредметний підхід хоча і допомагає уникнути небезпек вузькопредметної спеціалізації, однак не передбачає відмову від предметної форми, а її розвиток.

Метапредметність не може бути відірвана від предметності. загалом, метапредмет стоїть за одним предметом чи кількома предметами, знаходиться в їх основі і кореневій системі їх взаємозв'язку.

Компетентнісні результати освітньої діяльності є метапредметними: способи діяльності в рамках освітнього процесу, у вирішенні проблем в реальних ситуаціях, освоєння студентами на базі одного, декількох навчальних предметів тощо.

Метапредметний підхід оновлено трактує науково-методичне забезпечення, тому важливо, щоб метапредмети будувалися на інтегративній основі. В процесі аналізу змісту навчального матеріалу метапредмета, дуже важливим аспектом діяльності є можливість вже на пропедевтичному етапі реальної оцінки включення цього змісту у структуру інших навчальних предметів, а також у навчальний час.

Для нашого дослідження особливо важливо те, що викладання метапредмета тісно пов'язано з формуванням фахових компетенцій майбутнього психолога. Якщо його професійна діяльність буде пов'язана з освітою, то професійна компетентність чи окремі її складові, будуть входити у фахові компетенції. Якщо ж студент у майбутньому орієнтується на суто психологічну діяльність, то педагогічна компетентність включається у компетентності загальні.

Метапредметний зміст освітніх стандартів містить реальні об'єкти досліджуваної дійсності; метапредметні вміння, навички, узагальнені способи діяльності; ключові (метапредметні) освітні компетентності тощо. таким чином, метапредметність – це розуміння студентом: яким способом він отримав ті чи інші знання; яких знань йому не вистачає; яким способом він зможе їх отримати. Це передбачає передачу студентам не просто знань, а саме діяльнісних способів роботи зі знаннями.

В освіті під метазнаннями розуміють знання про знання, про те, як вони влаштовані і структуровані. Метазнання вони становлять атрибут пізнавальних процесів. Наприклад, у штучних системах вони присутні завжди, зокрема у виді схем в базах даних або стратегій управління в системах.

Узагальнюючи наукові положення, що розкривають сутність метадіяльності і її компонентів (метазнань, метаспособів, метавмін тощо) доцільно підкреслити, що методологічною основою їх обґрунтування як самостійних феноменів освіти є компетентнісний та інтегративний підходи.

Метапредметні методи презентують особливий вид методів навчання, відповідних до мета змісту навчання. Привласнені метаспособи, загальнонавчальних, надпредметних вмінь і навичок є метавміннями, які мають універсальний характер стосовно змісту освіти.

У сучасній науці до них відносять: теоретичне мислення на рівні узагальнення, систематизації, визначення понять, класифікації, доведення тощо;

критичне мислення, що складається з умінь аналізу, висування гіпотези, формулювання виведення, встановлення аналогій, причинно-наслідкових зв'язків, аналізу оцінки та достовірності; творче мислення з властивими йому оригінальністю, нетривіальністю, незвичністю висловлюваних ідей, яскраво вираженого прагнення до інтелектуальної новизни; якість мислення (швидкість, гнучкість, глибина тощо); навички роботи з інформацією (пошук, аналіз, переробка; інтерпретація, оцінка, зберігання і пред'явлення); регулятивні вміння (володіння способами (прийомами, діями) застосування знань про діяльність, цілепокладання, планування, прогнозування результату, процесу і умов, самоконтроль, самокорекція, самооцінка тощо.

Метапредметність як принцип інтеграції змісту освіти, як спосіб формування теоретичного мислення і універсальних способів діяльності забезпечує формування цілісної картини світу в свідомості студента. При такому підході в студентів формується підхід до досліджуваного предмета як до системи знань про світ. Єдине, що може об'єднати навчальні предмети – це формування загальних способів діяльності студентів, передача студентам не просто знань, а саме діяльнісних способів роботи зі знаннями і, відповідно, діяльнісних одиниць змісту навчання.

Саме це є загальним підставою для метапредметної інтеграції, яка відбувається на основі відношення студента до освітнього об'єкту і формування змісту навчання на основі інших галузей знань. Наприклад, поняття може розглядатися в якості діяльнісної одиниці змісту. За кожним поняттям можна відновити спосіб його появи і розвитку. Якщо викладач розкриває для студента саме такий спосіб навчання і передає формує можливість власного дії студента, то викладач працює з поняттям як з діяльнісної одиницею змісту освіти. У такому ж ракурсі можна подавати

не тільки поняття, але також моделі, ідеалізації, схеми, системи знань, завдання, проблеми тощо.

Результатом такого підходу є побудова проблемної освітньої ситуації з усім набором педагогічних і навчальних позицій. Це, власне, і відрізняє метапредметний підхід від просто проблемного навчання.

**Висновки.** Таким чином, концептуальними засадами метапредметної інтеграції у процесі формування педагогічної компетентності майбутніх психологів визначено такі: метапредметність як принцип інтеграції змісту освіти, як спосіб формування теоретичного мислення і універсальних способів діяльності забезпечує формування цілісної картини світу в свідомості студента; розвиток психолого-педагогічної сфери суспільства значною мірою обумовлений характером життєдіяльності людини, її світоглядом, соціально відповідальною поведінкою; метапредметний підхід, який часто ототожнюють з підходом компетентнісним забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу; компетентнісний результат освітньої діяльності є метапредметними; важливим аспектом діяльності є можливість вже на пропедевтичному етапі реальної оцінки включення змісту окремого предмета у структуру інших навчальних предметів, а також у навчальний час; викладання метапредмета тісно пов'язано з формуванням фахових компетенцій майбутнього психолога; метапредметні методи презентують особливий вид методів навчання, відповідних до метазмісту; результатом метапредметного підходу є побудова проблемної освітньої ситуації з повним комплектом педагогічних і навчальних позицій, що відрізняє метапредметний підхід від проблемного навчання.

**До подальших напрямів дослідження** відносимо розроблення метапредметного змісту педагогічної компетентності майбутнього психолога.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посібник. Дрогобич: Коло. 2006. 326 с.
2. Галатюк, В. О. Застосування метапредметного підходу на заняттях іноземної мови в молодшій школі. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*. 2022. Вип. XV. С. 43–46.
3. Гузій І. С. Інтегративний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи: дис. д-ра філософії: 01 Освіта / Педагогіка, Львів. 2020. 267 с.
4. Дольнікова Л. В. Інтегративний підхід до структурування змісту природничих дисциплін в гетерогенній групі іноземних студентів на підготовчому факультеті. *Молодий вчений*, 2016. Вип. 31, том 4. С. 519–523.
5. Клименко Л. О. Підготовка вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до забезпечення студентів метапредметними знаннями та способами діяльності. *Теорія, методика і практика професійної освіти*. 2020. Вип. 87. № 4. С. 58–70.
6. Лавніков О. А., Лесик А. С. Інтегративний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 1 (19). С. 195–199.
7. Летюча Л., Бочарова І. Застосування метапредметного підходу під час навчання іноземній мові в умовах on-line. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 48. № 3. С. 87–91.

8. Трубачева С. Е. Метапредметний аспект формування загальнонавчальних компетентностей студентів в умовах профільного навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 36. С.183–185.
9. Трубачева С. Е., Чорноус О. В. Метапредметна діяльність старшокласників в умовах профільного навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. № 1. С. 298–301.

#### REFERENCES

1. Vyshnevskiy O. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky*. [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Vyd. druhe. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian]
2. Halatiuk V. O. (2022). *Zastosuvannia metapredmetnoho pidkhodu na urokakh inozemnoi movy v molodshii shkoli*. [Application of the meta-subject approach in foreign language lessons in junior high school] *Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii*, XV, 43–46. [in Ukrainian]
3. Huzii I. S. (2020). *Intehratyvnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv informatsiinoi, bibliotечноi ta arkhivnoi spravy*. [An integrative approach to the professional training of future information, library and archival professionals]. *Dys. d-ra filosofii*. NU «Lvivska politehnika. Lviv. [in Ukrainian]
4. Dolnikova L. V. (2016). *Intehratyvnyi pidkhid do strukturuvannia zmistu pryrodnychkykh dystsyplin v heterohenii hrupi inozemnykh studentiv na pidhotovchomu fakulteti*. [An integrative approach to structuring the content of natural sciences in a heterogeneous group of foreign students at the preparatory faculty]. *Molodyi vchenyi*, 4(31), 519–523. [in Ukrainian]
5. Klymenko L. O. (2020). *Pidhotovka vchyteliv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity do zabezpechennia uchniv metapredmetnymy znanniamy ta sposobamy diialnosti*. [Training of teachers in the system of post-graduate pedagogical education to provide students with meta-subject knowledge and methods of activity]. *Teoriia, metodyka i praktyka profesiinoi osvity*, 4 (87), 58–70. [in Ukrainian]
6. Lavnikov, O. A., Lesyk, A. S. (2020). *Intehratyvnyi pidkhid u systemi vyshchoi osvity: poniattia i osoblyvosti* [Integrative approach in the system of higher education: concepts and features]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia – Bulletin of Alfred Nobel University*, 1(19), 195–199. [in Ukrainian]
7. Letiucha L., Bocharova I. (2022). *Zastosuvannia metapredmetnoho pidkhodu pid chas navchannia inozemnoi movy v umovakh on-line*. [Application of the metasubject approach during foreign language learning in online conditions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 48, 3, 87–91. [in Ukrainian]
8. Trubacheva S. E., Chornous O. V. (2016). *Metapredmetna diialnist starshoklasnykiv v umovakh profilnoho navchannia*. [Metasubject activity of high school students in the conditions of specialized training]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 1(38), 298–301. [in Ukrainian]
9. Trubacheva, S. E. (2015). *Metapredmetnyi aspekt formuvannia zahalnonavchalnykh kompetentnosti uchniv v umovakh profilnoho navchannia*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 36, 183–185. [in Ukrainian]

**Людмила КОЛБІНА,**

*orcid.org/0000-0001-6249-9546*

*кандидат педагогічних наук,*

*доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти*

*Державного закладу «Південноукраїнський національний*

*педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»*

*(Одеса, Україна) Kolbina.ludmila79@gmail.com*

## **ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

*У статті розкрито сутність використання інноваційних технологій розвитку критичного мислення у молодших школярів в освітньому середовищі. Досліджено мету, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні використанні інноваційних технологій розвитку критичного мислення у молодших школярів в освітньому процесі. Розкрито особливості використання інноваційних технологій розвитку критичного мислення для сприяння розв'язанню поставлених задач перед здобувачами початкової ланки освіти, а саме: освітня мотивація (дана мотивація сприяє виконанню поставлених завдань щодо підвищення інтересу до освітнього процесу та вчить активно сприймати навчальний матеріал учнями); інформаційна грамотність (розвиває в здобувача здібність до роботи (самостійної аналітичної та оцінювальної) з інформацією будь-якого рівня складності); культура мовлення (сприяє формуванню та розвитку навичок написання різножанрових творів); соціальна компетентність (несе відповідальність за знання щодо формування та розвитку комунікативних навичок). Схарактеризовано специфіку використання інноваційних технологій щодо розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі. Дослідження довели, що для розвитку критичного мислення всі інноваційні технології, які були розглянуті та охарактеризовані мають величезне значення щодо формування та розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку. За допомогою інноваційних технологій у молодших школярів розвивається пам'ять та впевненість; формується вміння осмисленого сприйняття, а не механічного запам'ятовування інформації під час освітнього процесу. Також технології допомагають здобувачам початкової освіти під час навчання критично аналізувати, сприймати наукові знання; розвивати та формувати власну думку, самостійно оцінювати явища довкілля, з повагою відноситися до тверджень та думок інших людей, до дійсності, вчать взаємодіяти з колективом, підвищують цікавість до отримання знань, формується інформаційна грамотність тощо. За допомогою інноваційних технологій у здобувачів початкової освіти формуються навички комунікації, для сприяння освітньої мотивації та формування соціальної компетентності.*

**Ключові слова:** *молодші школярі, інноваційні технології, інтерактивне навчання, інтегроване навчання, проєктне навчання.*

**Ludmila KOLBINA,**

*orcid.org/0000-0001-6249-9546*

*Candidate of Pedagogical Sciences,*

*Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies in Primary Education*

*State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"*

*(Odesa, Ukraine) Kolbina.ludmila79@gmail.com*

## **USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

*The article reveals the essence of the use of innovative technologies for the development of critical thinking in primary school students in the educational environment. The goal, which consists in the theoretical justification of the use of innovative technologies for the development of critical thinking in primary school students in the educational process, has been investigated. The peculiarity of the use of innovative technologies for the development of critical thinking to help solve the tasks set before the students of the primary level of education is revealed, namely: educational motivation (this task helps to increase interest and curiosity in the learning process itself and teaches to actively perceive educational material); information literacy (develops the ability for work (independently analytical and evaluative) with any information, of any level of complexity); speech culture (formation of writing skills of various genres); social competence (responsibility for knowledge and formation of communication skills). The specifics of the use of innovative technologies for the development of critical thinking in children of primary school age in the educational process are*

characterized. Studies have proved that for the development of critical thinking, all the innovative technologies that were considered and characterized are of great importance for the formation and development of critical thinking in children of primary school age. With the help of innovative technologies, primary school students develop confidence, memory, and the ability to not mechanically memorize information during the educational process, but to perceive it meaningfully. Also, technologies help students learn critical analysis, contribute to the formation of their own opinion, independently evaluate environmental phenomena, scientific knowledge, respect the opinions and statements of other people, to reality, teach them to interact with people, increase interest in learning, teach information literacy, etc. With the help of innovative technologies, communication skills are formed; they contribute to educational motivation and the formation of social competence.

**Key words:** primary school students, innovative technologies, interactive learning, integrated learning, project learning.

**Постановка проблеми.** Питання критичного мислення є досить новим в українській дидактиці та методиці навчання молодших школярів. Інтерес до розвитку критичного мислення як освітньої інновації в країні з'явився лише наприкінці 20 століття. Вже у 2016 році XXI століття, відповідно до Концепції Нової української школи, активізується інтерес до розвитку критичного мислення в початковій ланці освіти.

Державні стандарти початкової освіти визначають наскрізні вміння, зокрема критичне мислення. Багато вчених пояснюють це сукупністю психічних процесів, які діти освоюють, починаючи з початкової школи, і використовують як психічні процеси вищого рівня. Крім того, ці навички допомагають робити обґрунтовані висновки, судження та усвідомлений вибір.

Під час освітнього процесу, розвиток критичного мислення у молодших школярів відбувається під час формування умінь: усвідомлення різноманітного впливу соціального середовища, подолання труднощів, вирішення проблемних ситуацій чи знаходження альтернативних шляхів їх вирішення, приймати адекватні рішення тощо.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Проблему щодо використання інноваційних технологій розвитку критичного мислення у молодших школярів в освітньому середовищі досліджували такі науковці, як: О. Баранова, І. Богданова, С. Довбенко, І. Зязюн, О. Пехота, Л. Пилипчатіна, О. Пометун, І. Сущенко, О. Цюняк та інші. Необхідно зазначити, що ряд науковців розглядали дану проблему саме у контексті оновлення змісту освіти, думки яких були спрямованими на впровадження інноваційних технологій в процесі навчання та виховання, що і виявило важливість наукового дослідження.

**Мета статті.** Полягає в теоретичному обґрунтуванні використанні інноваційних технологій розвитку критичного мислення у молодших школярів в освітньому процесі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Методика критичного мислення на сьогоднішній день є актуальною в підготовці дітей молод-

шого шкільного віку нового покоління країни. За допомогою якої ми вчимо їх правильно висловлювати свої думки, розмірковувати, без остраху спілкуватися, доносити свої думки іншим, тобто як бути цікавим співбесідником так і вміти чути співбесідника.

В освітньому процесі початкової школи, актуальне значення має впровадження інноваційних технологій серед яких є методика інтерактивного навчання. Методика інтерактивного навчання розрахована для пізнання молодшими школярами навколишнього середовища в творчому процесі, бережного ставлення до довкілля тощо. Головним є те, що під час інтерактивних методів навчання, учні не механічно запам'ятовують інформацію, а з розумінням застосування її на практиці.

Відомим є і те, що критичне мислення називають «спрямованим мисленням» адже таке мислення спрямоване саме на отримання бажаного результату. Це мислення є самостійним, важливим для дітей молодшого шкільного віку на етапі становлення, як учня. Кожен учень має розуміти про те, що він планує, правильно будувати свої думки та приймати правильні самостійні рішення.

Критичне мислення називають також мисленням соціальним – це коли важлива думка перевіряється та вдосконалюється тоді, коли нею обмінюються чи діляться з іншими – це може бути: диспут, суперечка, обмін думками з іншими людьми чи іншою людиною (для поглиблення та уточнення своєї позиції).

Отже, розпочинаючи з початкової школи під час розвитку та формування критичного мислення, вважаємо за необхідне застосовувати в освітньому процесі інтерактивні методи навчання (дебати та дискусії; групова робота; робота в парах, письмові роботи; проекти тощо), які як доводять наукові доробки вчених є найкращим видом для цієї діяльності.

Розглядаючи сутність інтерактивного навчання в освітньому процесі початкової школи, необхідно згадати, що кожна дитина чи доросла людина з розвинутим та сформованим критичним мис-

ленням: чесна у першу чергу перед собою; вміє долати сумніви з приводу когось, чи чогось; вміє ставити правильні запитання; базує судження тільки на доказах; шукає зв'язок між предметами; вміє відокремити головне від другорядного, а головне, несправжнього, неважливого, риторичного. Діти з розвинутим та сформованим критичним мисленням розпочинаючи з початкової школи є інтелектуально незалежними, такими учнями не можливо маніпулювати.

Відомо, що результати успішності залежать не лише від учнів, а й від учителя, який під час освітнього процесу використовує інноваційні технології. Адже, вчитель має бути в першу чергу націленим формувати знання та вміння у дітей будь якого віку. Робота вчителя під час уроків полягає не у виконанні завдань замість учнів, а в допомозі їм знайти правильного рішення поставлених задач, тобто, вчитель має направити свої знання на розвиток позитивного ставлення та сприйняття позитивної атмосфери яка має панувати чи панувати в класі.

Важливо, учні будь-якої ланки освіти без винятку, мають відчувати себе прийнятими вчителем та однокласниками. Комфорт учнів в освітньому процесі залежить від багатьох чинників: мотивації, стану здоров'я, знань вчителями психологічних особливостей учнів з якими вони працюють, тощо. Вчитель завжди має вдосконалювати відчуття комфорту учнів в освітньому закладі. Необхідною є і допомога вчителя в розвитку позитивного ставлення та сприйнятті завдань учнями, які мають виконуватися здобувачами будь-якого рівня освіти; учні мають відчувати цінність та цікавість завдань, розуміти ці поставлені завдання вчителем перед ними. Як виявилось, вплив вчителя на психологічний клімат класу має велике значення.

На сьогоднішній день є безліч порад для того щоб здобувачі освіти, починаючи з початкової ланки відчували себе у комфорті та безпеці під час навчання. Серед безлічі порад, як було наголошено, дієвими вважаємо (похвалу учнів за досягнення під час освітнього процесу; цікавий початок освітнього процесу з використанням інноваційних технологій; обов'язковий початок батьківських зборів з похвали, різних цікавих історій про учнів, можна використовувати навіть відеоролики тощо; надавати учням можливість підіймати свій бал, оцінку; адекватно сприймати часткові та не зовсім правильні відповіді учнів (так як неправильна реакція вчителя має великий вплив на формування у молодших школярів (особливо у дітей першого класу) почуття захищеності); акцентувати на хорошому (відповіді, поведінці, вчинках

тощо); індивідуально підходити до кожного здобувача початкової освіти; поважливе ставлення до кожного школяра та взаємодопомога між ними; використовувати активне слухання, встановлювати контакт з молодшими школярами і зоровий також; поіменно називати їх, приділяти кожному увагу, посміхатися, слухати кожного, контактувати тощо) попередньо зазначені, так як на нашу думку, ці поради сприятимуть під час навчання в освітньому середовищі з комфортом та цікавістю отримувати нові знання.

Перераховані поради можуть стати у нагоді вчителям під час освітнього процесу у початковій школі, але при умові прикладених вчителем зусиль. Кожен вчитель має пам'ятати про те, що саме від нього у першу чергу залежатиме сформованість та розвиток знань та умінь учнів. У сучасному освітньому закладі (НУШ) це краще зробити за допомогою інноваційних технологій, серед яких є метод інтерактивного навчання. Вважаємо за необхідне пояснити, що за допомогою даного методу освітній процес для здобувачів освіти відбувається цікаво, дієво, а також шляхом постійної активної взаємодії школярів, це є важливим для початкової ланки освіти, так як діти знайомляться не лише з вчителем та закладом, а й з однокласниками та учнями школи. Аналізуючи науково-методичну літературу, можна зауважити, що інтерактивне навчання називають колективно-групове навчання тобто навчання у співпраці. Сюди можна віднести й взаємонавчання чи взагалі співнавчання – це коли рівноправні й учителі, й учні. У процесі такого навчання суб'єкти діляться, рефлексують своїми знаннями, вміннями, стають рівнозначними у процесі діяльності.

Інтерактивне навчання (за С. Довбенко, О. Цюняк) – це «це навчання, яке відбувається за умови постійної, активної взаємодії усіх учасників навчального процесу. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчального процесу, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють здійснювати» (Цюняк, Довбенко, 2019: 58). Мета інтерактивного навчання полягає в: «створення умов для залучення усіх учнів класу до процесу пізнання; формування у молодших школярів як предметних, так і загально-навчальних умінь та навичок; надання можливості кожному учню розуміти і рефлексувати з приводу того, що він знає і думає; вироблення життєвих цінностей; створення атмосфери співпраці, взаємодії; розвиток комунікативних якостей і здібностей; створення комфортних умов навчання, які б викликали



у кожного учня відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, неповторності, значущості» (Цюняк, Довбенко, 2019: 59).

Використовуючи у своїй діяльності інтерактивні методи навчання, вчитель лише організовує освітній процес учнів, тобто є фасилітатором чи консультантом. Під час такої діяльності й відбувається взаємодія та співпраця між вчителями та учнями, тобто вчитель не має наказувати учням що їм робити, коли їм відповідати. Цей метод дає можливість здобувачам освіти самостійно планувати свою відповідь, а головне відповідати за свої результати навчання, зазвичай результати навчання учнів досягаються взаємними зусиллями з вчителем – «вчитель-учень».

Доповнюючи до зазначеного щодо інтерактивних методів навчання маємо наголосити на тому, що навчання учнів має відбуватися в активній позитивній взаємодії. Але, необхідно зазначити й той факт, що навчальний процес може відбуватися, як: індивідуально, групою, колективом, акцент має робитися саме на співпраці «учень-вчитель». Отже, такі умови дають можливість створити гарну атмосферу взаємодії, співробітництва, організованого навчального процесу учнів – це коли вчитель стає лідером дитячого колективу, хоча насправді він виступає організатором та консультантом процесу навчання.

Застосовуючи інтерактивні методи навчання для молодших школярів під час освітнього процесу, можна помітити, як вони сприяють:

- підвищенню пізнавального інтересу у здобувачів початкової освіти під час навчання, а саме отриманні знань;
- глибокому, міцному та усвідомленому засвоєнню знань молодшими школярами;
- формуванню навичок робити аналіз навчальної інформації, творчого підходу до вивчення навчального матеріалу;
- формулюванню власної думки, правильному висловлюванню;
- розвитку вміння: доводити та аргументувати власну думку; дискутувати та моделювати різноманітні ситуації; збагаченню власного досвіду завдяки різним життєвим обставинам;
- формуванню вміння слухати та чути інших, поважати думку інших, вести та підтримувати діалог; побудові добрих відносин у шкільному колективі; уникненню конфліктів в колективі, розв'язанню конфліктів; спільному розв'язанню проблеми; розвитку вмінь та навичок щодо проектної діяльності; виконанню молодшим школярем самостійної роботи, написанню творчих робіт тощо (Пометун, 2010).

Дієвими та актуальними серед технологій інтерактивного навчання є: «Акваріум», «Мікрофон», «Карусель», «Коло ідей», «Метод «Прес»», «Розігрування ситуацій в ролях (рольова гра, імітація)», «Ток-шоу», «Мозаїка», «Навчання на базі кейсів», «Світове кафе», «Відкритий простір», «Дискусія», «Дебати» тощо.

З-поміж усіх інноваційних технологій які часто застосовують в освітньому процесі Нової української школи для формування критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку є інтегроване навчання.

«Інтегроване навчання (Адаптовано з «Natural Curiosity: A Resource for Teachers» University of Toronto OISE) – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни» (Цюняк, Довбенко, 2019: 44).

Як з боку теорії так і з боку практики актуальність дослідження інтеграції навчання та виховання учнів початкової школи, було висвітлено сучасним науковицею Інною Богдановою в її науковому доробку «Педагогічні інновації в школі підготовки вчителя: кінець ХХ – початок ХХІ століття», вченою доведено важливість проблеми та наголошено на тому, що проблема продиктована новими соціальними запитами, які пред'являються до освітнього закладу зі змінами в сферах науки та виробництва. Досліджуючи погляд Інни Богданової, з'ясовано «вирішуючи міжпредметні пізнавальні завдання, учень спрямовує свою активність або на пошук невідомих відносин, у яких знаходяться відомі предметні знання, або на формування нових понять на основі встановлених конкретних міжпредметних зв'язків» (Богданова, 2009), підводячи підсумок зазначеного, можна стверджувати, що актуально в сьогоденні, і що дійсно як виявилось в сучасному освітньому середовищі узвичаїлася саме міжпредметна інтеграція, яка у свою чергу здійснюється вчителями різними шляхами (інтегровані курси, уроки, проекти, тематичні дні, тижні тощо). Не менше важливою для даного дослідження є думка І. Богданової з приводу предметних меж, як автор монографії їх назвала «роздільники», пояснила, що «предметні межі (роздільники) зникають, коли учителі заохочують учнів робити зв'язок між дисциплінами й спиратися на знання і навички з кількох предметних областей. Інтегроване навчання позитивно впливає на розвиток самостійності, пізнавальної активності та інтересів учнів. Зміст уроків, навчальна діяльність вчителя звернені до особистості учня, тому сприяють всебічному розвитку здібностей, активізації розумових процесів

в учнів, спонукають їх до узагальнення знань, що відносяться до різних наук» (Богданова, 2009). Підводячи підсумок щодо даного дослідження, необхідно наголосити на тому, що за допомогою інтегрованому навчанню, а саме використання цієї технології у дітей молодшого шкільного віку під час освітнього процесу є можливість чітко та глибоко розуміти мету кожного уроку, щоб у подальшому виконувати без труднощів домашні завдання, це відбувається із-за дослідження кожного питання з різних точок зору, приклади до яких беруться з реального життя. За допомогою даної технології (інтегрованого навчання) у дітей молодшого шкільного віку удосконалюються навички системного мислення.

Отже, розвитку та формуванню критичного мислення у молодших школярів, сприяють технології інтегрованого навчання, серед яких є актуальним: «Мозкова атака», «Асоціативний куш», «Кубування», «Daily 5 (Читання і письмо)», «Daily 3 (Математика)», «DAILY 5 (Щоденні 5)», «DAILY 3 (Щоденні 3)» тощо.

Також серед актуальних та дієвих є технологія проектного навчання, яка є не менш важливою для розвитку та формування критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи.

Щодо технології проектного навчання, важливим є науковий доробок С. Довбенко, яка довела у своєму дослідженні, що «проектне навчання (project-based learning) є ефективним і актуальним підходом до викладання та навчання, оскільки створює умови творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формує усі необхідні життєві компетенції, які на Раді Європи були визначені як основні в XXI столітті: полікультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні. Адже, інформаційне суспільство ставить нові завдання перед сучасною освітою, розв'язання яких потребує зміни освітньої парадигми – від знаннєвої до практично спрямованої» (Довбенко, 2018: 274).

Не менш важливим для дослідження є визначення «проектне навчання», яке чітко схарактеризовано у навчально-методичному посібнику «Педагогічна інноватика» О. Цюняк та С. Довбенко. Вчені дане визначення розглядають як «метод, навчаючись за яким, учні, певний час досліджуючи і реагуючи на справжні, цікаві та складні питання, отримують потрібні знання та навички» (Цюняк, Довбенко, 2019: 84). За думкою цих же вчених, «проектне навчання – це застосування знань та навичок для вирішення реальних проблем; підвищення рівня відповідальності учнів за виконану роботу; роботу вчителів у ролі тре-

нера та фасилітатора дослідження з обов'язковою рефлексією; парну чи групову роботу учнів тощо» (Цюняк, Довбенко, 2019: 84).

Отже, результати дослідження щодо проектного навчання довели, що мета такого навчання полягає у залученні молодших школярів до систематичного набуття та засвоєння знань, умінь, одне з яких є створення власних продуктів діяльності. Цей метод як виявилось є дієвим під час розвитку та формуванні критичного мислення у молодших школярів за умови, якщо вчителі молодшої школи будуть розвивати у дітей початкової ланки освіти вміння співпрацювати в колективі. А для цього є важливим та необхідним те, що учителі мають формувати у цих дітей навички спілкування, синтезу, стійкості та міркування.

Звідси слідує, що світній процес у початковій школі має розпочинатися із застосування різних проектів: творчих, рольових, ігрових, інформаційних, практичних, а саме, практико-орієнтованих, дослідницьких та ін., обов'язково має бути врахованим вік, особливості та інтереси здобувачів освіти.

Проектну діяльність можна вдало поєднати з дослідною діяльністю під час освітнього процесу у початковій школі, тому що діти цього віку є допитливими дослідниками, невтомними та старанними спостерігачами, які вивчають та щось цікаве та нове досліджують.

Слушною є думка О. Цюняк та С. Довбенко щодо використання інноваційних технологій в освітньому процесі, авторами доведено, що вони сприяють розвитку та формуванню знань та умінь у молодших школярів, таких як: «рефлексивних (уміння школярами осмислювати завдання; відповідати на поставлені запитання; бачити проблему тощо); пошукових (висувати гіпотезу, самостійного пошуку необхідної інформації), комунікативних (вести діалог, висловлюватися, ставити запитання), експериментатора (розвиток умінь та навичок щодо експериментування), презентаційних (артистичних умінь, монологічного мовлення, використання наочності тощо)» (Цюняк, Довбенко, 2019: 84).

Вважаємо, що самими розповсюдженими інноваційними технологіями, які найбільше застосовують учителі під час освітнього процесу для розвитку та формування знань, умінь та навичок щодо критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку, було зосереджено увагу на попередньо обґрунтованих та охарактеризованих, але його можна доповнити не менше дієвими та актуальними у сьогоднішній день, такі як: інформаційно-комунікативні технології (найбільше використовуються під час он-лайн форми навчання чи змішаної);

технології проблемного навчання (технологія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера) тощо.

Всіма схарактеризованими технологіями, можливо сформувані та розвинути критичне мислення у молодших школярів під час освітнього процесу, але за умови, якщо учитель насамперед буде підготовленим, а головне готовим до використовувати інноваційні технології в освітньому процесі. Адже саме готовність вчителя до застосування інноваційних технологій під час освітнього процесу й демонструє його здатність до нетрадиційного вирішення питань особистісно орієнтованої освіти.

Підготовленість вчителя до інноваційної професійної діяльності, проявляється такими професійними та особистісними якостями, як: (усвідомленні значимості головної мети для розв'язання актуальних проблем в освітній діяльності навчального закладу; врахуванні потреб та інтересів школярів; осмисленні й обґрунтуванні педагогічної позиції під час навчання; сформованості вмінь освітньої мети, методик викладання в залежності від віку здобувачів освіти та враховані нових стандартів й педагогічних орієнтирів освітнього закладу; умінні корегувати процес навчання учнів за критеріями інноваційної діяльності; навчанні учнів в незалежності від віку та особливостей; прояві вмінь продуктивності у нестандартно організованому навчанні, забезпечені школярами творіння своїх результатів навчальної діяльності, стимулюючи їх розвиток за допомогою інноваційних технологій; володінні інноваційними технологіями, методами та формами для організації освітнього процесу; адекватній оцінці, стимулюванні до відкриття та форм культурного самовираження учнів; здатності до «творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів» (Цюняк, Довбенко, 2019: 106).

Але як виявилось, що готовність педагога є не менше важливою ніж підготовленість саме до використання інноваційних технологій під час освітнього процесу. Вважаємо за необхідне, готов-

ність педагогів, визначити за наступними показниками:

- усвідомлення вимог до застосування інноваційних технологій у своїй педагогічній практиці, а саме готовність застосовування інновацій освітньому процесі;
- інформованість щодо інноваційних технологій – застосування новаторських методів;
- зорієнтованість на створені власних творчих завдань, актуальних методик, які у свою чергу налаштовані на експериментальну діяльність;
- готовність до розв'язання проблем, які пов'язанні зі змістом організації освітнього процесу за допомогою інноваційних технологій;
- вживання практичних навичок під час опануванні інноваційної технології, а особливо при використанні нової.

Отже, показники, які було попередньо схарактеризовано, як правило проявляються у вчителя не приховано, а навпаки виявляють себе у різноманітних взаємозв'язках. Приміром, виникає необхідність у нововведеннях, які роблять освітній процес в конкретній галузі активнішим, успішнішим. Саме інноваційні технології роблять процес навчання успішнішим, за допомогою інноваційної діяльності долаються труднощі, знаходяться нові засоби, підходи до взаємодії навіть тих учнів, які не сприймали в повній мірі навчальний матеріал і були не активними здобувачами освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. За результатами дослідження було виявлено, що саме за допомогою сучасних інноваційних технологій формується критичне мислення у дітей молодшого шкільного віку, ці технології як виявилось мають величезний на цей процес вплив, але за умов їх використання під час освітнього процесу на всіх без винятку уроків, так як за допомогою інноваційних технологій збагачується процес навчання і стає для здобувачів освіти, особливо для початкової ланки, цікавим, а головне сприяє їхньому формуванню та розвитку критичного мислення.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І.М. Педагогічні інновації в школі підготовки вчителя: кінець ХХ – початок ХХІ століття: монографія. Одеса : М.П. Черкасов. 2009. 157 с.
2. Довбенко С.Ю. Ключові компетентності у європейському освітньому просторі: колективна монографія «Гірська школа в умовах реформування системи освіти: компетентнісний вектор» / За наук. ред. д.п.н. Оліяр М.П.; ДВНЗ «ПНУ ім. В. Стефаніка». Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2018. С. 268–278.
3. Пометун О.І. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи / О.І. Пометун, Л.М. Пилипчатіна, І.М. Сущенко, О.І. Баранова. Тернопіль, 2010. 216 с.
4. Цюняк О.П., Довбенко С.Ю. Педагогічна інноватика : навчально-методичний посібник . Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2019. 190 с.

#### REFERENCES

1. Bohdanova I. M. (2009) Pedagogichni innovatsii v shkoli pidhotovky vchytelia: kinets XX – pochatok XXI stolittia: monohrafiia. [Pedagogical innovations in the teacher training school: the end of the 20th - the beginning of the 21st century: a monograph]. Odesa: M. P. Cherkasov. [in Ukrainian].
2. Dovbenko S. Yu. (2018) Kliuchovi kompetentnosti u yevropeiskomu osvithnomu prostori: kolektyvna monohrafiia «Hirska shkola v umovakh reformuvannia systemy osvity: kompetentnisnyi vektor». [Key competences in the European educational space: collective monograph “Mountain school in the context of reforming the education system: competence vector”]. Eds. Oliar M. P. Ivano-Frankivsk, 268–278. [in Ukrainian].
3. Pometun O.I., Pylypchatina L.M., Sushchenko I.M., Baranova O.I. (2010). Osnovy krytychnoho myslennia: navchalnyy posibnyk dlia uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnoi shkoly. [Fundamentals of critical thinking: a study guide for high school students]. Ternopil. [in Ukrainian].
4. Tsiuniak O. P., Dovbenko S. Iu. (2019). Pedagogichna innovatyka : navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogical innovations: educational and methodological manual]. Iavno-Frankivsk. [in Ukrainian].

УДК 378.091.31-027.22:811.161.2  
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-44>

**Оксана МИСИК,**  
*orcid.org/0000-0002-8314-088X*  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри української мови  
Тернопільського національного медичного університету  
імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України  
(Тернопіль, Україна) [mysyk@tdmu.edu.ua](mailto:mysyk@tdmu.edu.ua)

**Марія ТИШКОВЕЦЬ,**  
*orcid.org/0000-0002-0102-240X*  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри української мови  
Тернопільського національного медичного університету  
імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України  
(Тернопіль, Україна) [tyshkovec@tdmu.edu.ua](mailto:tyshkovec@tdmu.edu.ua)

## ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено навчально-методичний матеріал, спрямований на поглиблення знань з культури української літературної мови для іноземних здобувачів вищої освіти медичного профілю. Наголошено на актуальності питання формування навиків фахового мовлення для задоволення базових потреб у навчально-професійній сфері, оскільки практичне оволодіння мовою дозволяє бути активним учасником професійної комунікативної взаємодії.

Мета статті – запропонувати систему завдань для оволодіння граматичними нормами, зокрема розвивати уміння правильно вживати знахідний і родовий відмінки іменника у фаховому мовленні. Матеріали апробовані авторами на заняттях з вибіркової дисципліни «Культура медичної професійної мови і спілкування» у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України.

Тренувальні вправи, запропоновані у статті, спрямовані на оперування засвоєним лексичним і граматичним матеріалом, розвиток умінь розпізнавати та розуміти інформацію у мікроконтекстах, усвідомлювати взаємоз'язок смислу висловлювання й граматичного оформлення, продукувати грамотне мовлення. Запропоновано також адаптований текст для читання, оскільки невід'ємною складовою навчальної діяльності є робота з текстом: студенти спостерігають впорядкованість мови, як у потоці зв'язного мовлення реалізуються різні лексико-граматичні зв'язки; післятекстові завдання сприяють розвитку усного мовлення.

Авторська методична розробка ґрунтується на загальнонаукових принципах доступності, науковості, систематичності, зв'язку теорії з практикою. Запропонований навчально-методичний матеріал спрямований на удосконалення фахового українськомовного спілкування, усвідомлене послуговування ресурсами мови.

Тренувальні завдання призначені для іноземних здобувачів вищої медичної освіти, які володіють українською мовою на середньому рівні.

**Ключові слова:** культура мови, граматичні норми, лексико-граматичні вправи, українська мова як іноземна, фахове мовлення.

**Oksana MYSYK,**  
*orcid.org/0000-0002-8314-088X*  
PhD of Philological Sciences,  
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language  
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine  
(Ternopil, Ukraine) [mysyk@tdmu.edu.ua](mailto:mysyk@tdmu.edu.ua)

**Mariia TYSHKOVETS,**  
*orcid.org/0000-0002-0102-240X*  
PhD of Philological Sciences,  
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language  
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine  
(Ternopil, Ukraine) [tyshkovec@tdmu.edu.ua](mailto:tyshkovec@tdmu.edu.ua)

## THE USE OF TRAINING EXERCISES FOR THE FORMATION OF GRAMMATICAL SKILLS AND ABILITIES OF STUDENTS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION

*The article presents educational and methodological material aimed at deepening knowledge of the culture of the Ukrainian literary language for foreign students of higher medical education. The relevance of the formation of professional speech skills to meet basic needs in the educational and professional sphere is emphasized, since practical mastery of the language allows one to be an active participant in professional communicative interaction.*

*The purpose of the article is to propose a system of tasks for mastering grammatical norms, in particular, to develop the ability to correctly use the accusative and genitive cases of nouns in professional speech. The materials were tested by the authors in the elective discipline «Culture of medical professional language and communication» training sessions at Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University.*

*The training exercises proposed in the article are aimed at working with learned lexical and grammatical material, developing the ability to recognize and understand information in micro-contexts, realizing the relationship between the meaning of an expression and grammatical design, and producing competent speech. An adapted text for reading is also proposed, since working with the text is an integral part of the educational activity: students observe the orderliness of the language, how various lexical-grammatical connections are implemented in the flow of coherent speech; post-text tasks contribute to the development of oral speech.*

*The author's educational material is based on general scientific principles of accessibility, scientificity, systematicity, connection of theory with practice. The proposed training exercises aimed at improving professional Ukrainian-language communication, conscious use of language resources.*

*The training tasks are intended for foreign students of higher medical education who speak the Ukrainian language at an intermediate level.*

**Key words:** *language culture, grammatical norms, lexical and grammatical exercises, Ukrainian language as a foreign one, professional speech.*

**Постановка проблеми.** Комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професіограми лікаря. На етапі навчання майбутніх медичних працівників, закономірно, актуальною є проблема формування навичок професійного спілкування, що включає також і мовленнєву компетентність – уміння послуговуватися мовними засобами згідно з нормами літературної мови та відповідно до комунікативної ситуації. Іноземним здобувачам вищої медичної освіти формування українськомовної комунікативної компетенції не лише допомагає адаптуватися в чужомовному суспільно-культурному просторі, а й сприяє успішному спілкуванню в навчальній сфері, зокрема з медичним персоналом, пацієнтами, колегами.

**Аналіз досліджень.** Важливість вивчення української мови як іноземної чужомовними студентами у процесі здобуття ними обраного фаху зумовлює інтерес учених до розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення. На сьогодні українська лінгводидактика має вагомий напрацювання, присвячені вивченню української мови як іноземної, що представлені низкою підручників і посібників: «Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків. Книга 1. Соціокультурна комунікація» (Луцак та ін., 2019), «Українська мова. Практичний курс для іноземців» (Мацюк, 2017), «Українська мова для іноземців у таблицях та коментарях» (Дегтярьова та ін., 2021), «Українська мова як іноземна» (Гавришак та ін. 2018) тощо.

Навчально-методичні матеріали для здобувачів вищої освіти медичного профілю запропоновано у посібниках «Вивчаємо анатомію українською» (Силка, 2019), «Українська мова як іноземна для студентів медичних спеціальностей» (Гавришак та ін., 2019), «Українська мова як іноземна: професійне мовлення» (Лях, 2018) тощо. Напрацювання в аспекті розвитку навичок фахового медичного спілкування, зокрема у комунікативній ситуації «лікар – пацієнт», представлені у підручнику «Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків. Книга 2. Основи професійного мовлення» (Луцак та ін., 2019) і в посібниках «Професійна медична комунікація українською мовою лікаря з пацієнтом» (Вихрущ та ін., 2021), «Спілкуємося з пацієнтами (українська мова у сфері професійного спілкування майбутнього лікаря)» (Бурнос, Пилипенко-Фріцак, 2023) та ін. Підібраний лексичний і граматичний матеріал зорієнтований на формування умінь вузькоспеціалізованого мовлення майбутнього лікаря (у відділеннях гастроентерології, кардіології, пульмонології тощо).

Попри те, що лінгводидактичний фонд поповнюється новими розвідками (праці Дрогомирецької М. М., Жангазінової Р. Т., Заліпської І. Я., Зевако В. І., Козуб Г. М., Лещенко Т. О., Мельник Т. П., Мисик О. А., Єщенко Т. А., Новіцької О. І., Руденко М. І., Савицької Т. В., Стефанишин К. Л., Тишковець М. П., Шевченко О. М. та інших дослідників), актуальною проблемою залишається розроблення навчально-методичного

матеріалу для вивчення фахової української мови у закладах вищої освіти.

**Мета статті** – запропонувати тренувальні вправи для розвитку граматичних навичок здобувачів вищої освіти, зокрема засвоєння норм уживання граматичних форм іменників у медичній професійній мові.

**Виклад основного матеріалу.** Зважаючи на актуальність формування іншомовної фахової комунікативної компетентності, у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського чужомовним здобувачам вищої освіти, окрім нормативної дисципліни «Українська мова як іноземна», запропоновано вибіркові курси лінгвістичного спрямування, зокрема «Основи української медичної термінології, «Професійна медична комунікація українською мовою лікаря з пацієнтом», «Культура медичної професійної мови і спілкування». Остання має на меті поглибити знання із культури української мови, розвивати навички грамотного фахового спілкування, дотримуючись норм літературної мови.

Засвоєння норм є невід’ємною складовою формування мовної компетенції, яка «складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонологічної, орфографічної, орфоепічної та пунктуаційної компетенцій» (Мацько, Кравець, 2007: 13). На важливості опанування нормами в аспекті розуміння впорядкованості мови акцентує С. Я. Єрмоленко: «Практичне навчання мови завжди пов’язане із систематизацією понять фонетики (фонології), морфології, синтаксису, словотвору, лексикології та фразеології. Це все окремі розділи мовознавчої науки, яка впорядковує мовні елементи й пояснює їх дію у складному механізмі народження думки» (Єрмоленко, 2007: 7).

Засвоєння граматичних категорій української мови чужомовними студентами, як показує практика, є одним із найскладніших завдань у процесі вивчення мови, а формування граматичної компетенції, під якою розуміють «здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості» (Методика навчання, 2013: 234), потребує певного часу.

Зміст навчальної дисципліни «Культура медичної професійної мови і спілкування» включає теми, присвячені орфоепічним і лексичним нормам, нормам уживання граматичних форм іменника, прикметника, числівника, дієслова, синтаксичним нормам тощо. У статті пропонуємо

навчально-методичний матеріал із теми «Морфологічні засоби мови. Норми вживання граматичних форм іменників у медичній професійній мові», апробований на практичних заняттях викладачами кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського.

На початку заняття пропонуємо коротко пригадати деякі теоретичні відомості у формі бесіди: 1. Які самостійні частини мови в українській мові ви знаєте? 2. Що означає іменник? 3. На які питання відповідає іменник? 4. Наведіть приклади іменників, що називають істот, предмети, абстрактні поняття тощо. 5. Назвіть іменники, що позначають загальні та власні назви. 5. Назвіть граматичні категорії іменника. 6. Скільки є відмінків в українській мові?

На практичному занятті зосереджуємо увагу на граматичній категорії відмінка, зокрема на вживанні іменників у формі родового та знахідного відмінків у контекстах медичної тематики.

**Завдання 1.** Пригадайте деякі аспекти утворення родового відмінка. Доповніть таблицю власними прикладами (табл. 1).

**Завдання 2.** Слова у дужках уживайте в родовому відмінку. Наведіть власні приклади подібних словосполучень.

1. **Набряк чого?** (легені, мозок, обличчя, губа).
2. **Травма чого?** (череп, ключиця, коліно, хребет).
3. **Вивих чого?** (нога, плече, суглоб, палець).
4. **Перелом чого?** (стегно, ребро, рука, кістка).
5. **Запалення чого?** (вухо, мозок, легені, ясна).
6. **Рентгенологічне обстеження чого?** (щелепа, орган, кінцівка, голова).
7. **Деформація чого?** (кістка, суглоб, хребет, грудна клітка).
8. **Напад чого?** (біль, паніка, істерика, кашель).
9. **Після чого?** (їжа, обстеження, операція, огляд).
10. **Високий рівень чого?** (цукор, холестерин, лейкоцити).

**Завдання 3.** Слова з дужок поставте у правильній граматичній формі.

1. У хворого високий рівень (лейкоцити) у крові.
2. У потерпілого набряк (мозок).
3. У хворого запалення (легені).
4. У дитини деформація (грудна клітка).
5. Потерпілий отримав травму (хребет).
6. У спортсмена травма (коліно).
7. У неї вивих (ключиця).
8. Аналіз крові показав високий рівень (цукор).

**Завдання 4.** Пригадайте правила утворення знахідного відмінка іменників (табл. 2).

**Завдання 5.** Слова у дужках уживайте в знахідному відмінку.

1. Лікарю потрібні джгут і затискач, аби затиснути (судини) і зупинити (кровотеча).
2. Медсестра бере (бинт і вата), щоб зробити хворому



Таблиця 1

Називний відмінок хто? що?	Родовий відмінок кого? чого?
<b>Чоловічий рід</b>	
<b>-а / -я</b> <i>особа</i>	
Іван, викладач, педіатр	Івана, викладача, педіатра
лікар, дідусь, учитель, Андрій	лікаря, дідуся, учителя, Андрія
<i>предмети, машини, прилади</i>	
пінцет, тонометр, скальпель	пінцета, тонометра, скальпеля
<i>органи</i>	
ніс, шлунок, хребет, палець	носа, шлунка, хребта, пальця (але мозку, стравоходу)
<b>-у / -ю</b> <i>речовини</i>	
спирт, розчин, цукор, кисень	спирту, розчину, цукру, кисню
<i>абстрактні поняття</i>	
характер, біль, настрій	характеру, болю, настрою
<i>збірні поняття</i>	
персонал, колектив	персоналу, колективу
<i>заклади й організації</i>	
диспансер, пункт, профілакторій	диспансеру, пункту, профілакторію
<i>дії, процеси, стани</i>	
процес, аналіз, напад	процесу, аналізу, нападу
<i>хвороби, травми, симптоми</i>	
астигматизм, грип, отит, поріз, кашель, нежить, набряк	астигматизму, грипу, отиту, порізу, кашлю, нежитю, набряку
<i>вологий кашель</i>	<i>вологого кашлю</i>
<b>Жіночий рід</b>	
палата, лікарня, кровотеча, пальпація	палати, лікарні, кровотечі, пальпації
кров, жовч	крові, жовчі
<i>обласна лікарня</i>	<i>обласної лікарні</i>
<b>Середній рід</b>	
стегно, плече, серце, підборіддя	стегна, плеча, серця, підборіддя
<i>праве стегно</i>	<i>правого стегна</i>
<b>Множина</b>	
лікарі, педіатри, порізи	лікарів, педіатрів, порізів
легені	легень (і легенів)
руки, долоні, ноги, лікарні, таблетки	рук, долонь, ніг, лікарень, таблеток
коліна, очі, плечі, обстеження	колін, очей, плечей (пліч), обстежень
ясна	ясен
<i>необхідні обстеження</i>	<i>необхідних обстежень</i>

Таблиця 2

Називний відмінок хто? що?	Знахідний відмінок	
	кого?	що?
<b>Чоловічий рід</b>		
пацієнт, бинт	пацієнта	бинт
терапевт, візок	терапевта	візок
брат, лікар, хлопець, скальпель, ніж	брата, лікаря, хлопця	скальпель, ніж
<i>старший брат</i>	<i>старшого брата</i>	<i>гострий ніж</i>
<i>гострий ніж</i>		
<b>Жіночий рід</b>		
медсестра, кровотеча	медсестру	кровотечу
Наталя, крапельниця	Наталю	крапельницю
Лідія, операція	Лідію	операцію
любов, кров	любов	кров

<i>старша медсестра донорська кров</i>	<i>старшу медсестру</i>	донорську кров
<b>Середній рід</b>		
немовля, обстеження	немовля	обстеження
дитя, око, плече	дитя	око, плече
<i>мале дитя праве плече</i>	<i>мале дитя</i>	<i>праве плече</i>
<b>Множина</b>		
пацієнти, симптоми	пацієнтів	симптоми
медсестри, рани	медсестер	рани
діти, обстеження	дітей	обстеження
<i>турботливі медсестри глибокі рани</i>	<i>турботливих медсестер</i>	глибокі рани

(перев'язка). 3. Щоб транспортувати пацієнта, парамедики використовують (ноші) або (каталка). 4. Хворий скаржиться на (задишка, хронічна втома, шум у вухах). 5. Дитину помістили в (інкубатор для новонароджених). 6. Парамедики наклали потерпілому (шийний фіксатор). 7. Медсестра ставить (крапельниця), щоб увести фізрозчин у кров. 8. Одягніть, будь ласка, (маска і бахіли).

**Завдання 6.** Запам'ятайте!

<b>Де? – Тут.</b>	<b>Куди? – Туди.</b>
<i>в/у, на + місцевий відмінок</i>	<i>в/у, на + знахідний відмінок</i>

Роман Іванович працює у шкірно-венерологічному диспансері. Він зараз іде в шкірно-венерологічний диспансер. Пацієнт купує ліки в найближчій аптеці. Пацієнт іде в найближчу аптеку, щоб купити ліки. Ця медсестра працює в кардіологічному відділенні. Вона поспішає в кардіологічне відділення.

**Завдання 7.** Відповідайте на запитання

1. Аналіз крові роблять у лабораторії на другому поверсі. Куди потрібно віднести зразки крові? 2. Хворому необхідно зробити обстеження в кабінеті ультразвукової діагностики. Куди потрібно відвести хворого? 3. У маніпуляційній кімнаті промивають шлунок. Куди потрібно відвести дитину із симптомами отруєння? 4. Потрібно зачекати у коридорі, поки приборують палату. Куди потрібно вийти? 5. У лікарні надають екстрену медичну допомогу. Куди швидко допомога везе потерпілого в аварії? 6. Верхній одяг слід залишити у гардеробі на першому поверсі. Куди потрібно спуститися? 7. Лор консультує в отоларингологічному відділенні, яке знаходиться на четвертому поверсі. Куди потрібно піднятися хворому на гайморит? 8. У травматологічному пункті надають медичну допомогу при травмах. Куди потрібно звернутися хлопцю, який зламав ногу?

**Завдання 8.** Читайте текст.

### Професія травматолога

Травматолог – це фахівець, який займається лікуванням ушкоджень опорно-рухового апарату. Пацієнти звертаються до травматолога при переломах, забоях, набряках, вивихах і тріщинах. Такі травми завдають сильного болю, не дають змоги людині нормально пересуватися.

Травматолог проводить первинний огляд травми. Лікар опитує потерпілого, з'ясовує його скарги. Наступний етап – це об'єктивне обстеження: візуальний огляд, пальпація. Візуальний огляд допомагає виявити зовнішні ознаки патології. Лікар пальпує ушкоджену ділянку тіла, щоб попередньо оцінити ступінь деформації і важкість стану хворого.

Обов'язковою діагностичною процедурою при травмах опорно-рухового апарату є рентгенографія. Знімок дає можливість лікарю візуально дослідити проблему і скласти оптимальну схему лікування. Якщо є потреба, то лікар направляє пацієнта на додаткове обстеження (комп'ютерну томографію, магнітно-резонансну томографію, ультразвукове дослідження тощо).

Медична допомога лікаря-травматолога залежить від виду травми. При розтягненнях використовують еластичний бинт. Якщо є перелом, то необхідно знерухомити частину тіла, тому накладають шину або гіпс. Травматологи також використовують спеціальні ортопедичні фіксатори, наприклад, шийний фіксатор чи фіксатор колінного суглоба. В окремих випадках, наприклад при неправильному зростанні кістки, необхідно здійснити хірургічне втручання.

За потреби лікар рекомендує пероральні лікарські препарати (знеболювальні, протизапальні, антибіотики і кровоспинні) або ліки для зовнішнього використання (креми, мазі, гелі, компреси).

Професія травматолога – дуже відповідальна, адже від його дій часто залежить життя і здоров'я

пацієнта, можливість надалі вести активний спосіб життя, вільно рухатися.

**Завдання 9.** Відповідайте на запитання.

1. Що лікує травматолог? 2. Які є травми опорно-рухового апарату? 3. Які методи обстеження допомагають установити діагноз? 4. Які засоби допомагають іммобілізувати потрібну ділянку тіла? 5. При якій травмі використовують еластичний бинт? 6. Що означають аббревіатури КТ, МРТ, УЗД? 7. Чи використовують хірургічний метод для лікування травм опорно-рухового апарату? 8. Як називаються лікарські засоби, які пригнічують запальну реакцію? 9. Які лікарські препарати призначають при травмах внутрішньо? 10. Як називаються лікарські засоби, що полегшують біль? 11. Як називаються лікарські засоби, які допомагають зупинити кровотечу?

**Висновки.** Граматична категорія відмінка є складною для вивчення англомовними студентами. Для її засвоєння важливим є систематичне повторення у різних контекстах, під час вивчення нової лексики, роботи з текстами тощо. Запропоновані у статті тренувальні вправи сприяють формуванню граматичної компетенції іноземних студентів, передбачають закріплення засвоєного лексичного матеріалу з фаху та його розширення. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у продовженні роботи над задекларованою темою, зокрема розробленні матеріалів для практикування уживання інших відмінків іменника у контекстах фахової тематики. Подібні заняття допоможуть здобувачам вищої освіти більш усвідомлено послуговуватися мовними ресурсами у професійному спілкуванні, краще розуміти співрозмовника, сприятимуть удосконаленню фахового мовлення.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурнос Є. Ю., Пилипенко-Фріцак Н. А. Спілкуємося з пацієнтами (українська мова у сфері професійного спілкування майбутнього лікаря) : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2023. 166 с.
2. Дегтярєва Т. О., Дядченко Г. В., Куліщенко Л. А. Українська мова для іноземців у таблицях та коментарях : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2021. 123 с.
3. Ермоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
4. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 360 с.
5. Мацюк Г. Р. Українська мова. Практичний курс для іноземців : навч. посіб. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2017. 195 с.
6. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. / О. Б. Бігич та ін. ; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
7. Професійна медична комунікація українською мовою лікаря з пацієнтом : посіб. для іноз. студ. / А. В. Вихрущ та ін. ; за ред. А. В. Вихруща, І. Я. Заліпської. Тернопіль : ТНМУ, 2021. 204 с.
8. Силка А. А. Вивчаємо анатомію українською : навч. посіб. : у 3 ч. Суми : Сумський державний університет, 2019. Ч. 1. 156 с.
9. Українська мова для іноземних студентів : посіб. / І. І. Гаврищак та ін. ; за ред. М. П. Тишковець. Тернопіль : ТДМУ, 2017. 328 с.
10. Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків : підруч. : у 2 кн. Кн. 1. Соціокультурна комунікація / С. М. Луцак та ін. ; за ред. С. М. Луцак. Київ : ВСВ «Медицина», 2019. 504 с.
11. Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків : підруч. : у 2-х кн. Кн. 2. Основи професійного мовлення. / С. М. Луцак та ін. ; за ред. С. М. Луцак. Київ : ВСВ Медицина, 2019. 456 с.
12. Українська мова як іноземна для студентів медичних спеціальностей : навч. посіб. / І. І. Гаврищак та ін. ; за ред. М. П. Тишковець. Тернопіль : ТДМУ, 2019. 250 с.
13. Українська мова як іноземна: професійне мовлення. Практичний курс для іноземних студентів : навч. посіб. / уклад. Т. О. Лях . Ужгород : Говерла, 2018. 128 с.

### REFERENCES

1. Burnos Ye. Yu., Pylypenko-Fritsak N. A. (2023) Spilkuiemosia z patsiientamy (ukrainska mova u sferi profesiinoho spilkuvannia maibutnoho likaria) : navch. posib. [We communicate with patients (Ukrainian language in the field of professional communication of the future doctor) : a study guide] Sumy : Sumy State University. 166. [in Ukrainian].
2. Dehtiarova T. O., Diadchenko H. V., Kulishenko L. A. (2021) Ukrainska mova dlia inozemtsiv u tablytsiakh ta komentariakh : navch. posib. [Ukrainian language for foreigners in tables and comments : a study guide] Sumy : Sumy State University. 123. [in Ukrainian].
3. Iermolenko S. Ya. (2007) Mova i ukrainoznavchyi svitohliad : monohrafiia [Language and the Ukrainian worldview : monograph] Kyiv : RIUS. 444. [in Ukrainian].
4. Matsko L. I., Kravets L. V. (2007) Kultura ukrainskoi fakhovoi movy : navch. posib. [Culture of the Ukrainian specialized language : a study guide] Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia». 360. [in Ukrainian].
5. Matsiuk H. R. (2017) Ukrainska mova. Praktychnyi kurs dlia inozemtsiv : navch. posib. [Ukrainian language. Practical course for foreigners : a study guide] Ternopil : FOP Palianytsia V. A. 195. [in Ukrainian].

6. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka : pidruch. (2013) [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice : a textbook] O. B. Bihych ta in. ; red. S. Yu. Nikolaievoi. Kyiv : Lenvit. 590. [in Ukrainian].
7. Profesiina medychna komunikatsiia ukrainskoiu movoiu likaria z patsiientom : posib. dlia inoz. stud. (2021) [Professional medical communication in Ukrainian between a doctor and a patient : a study guide for foreign students] A. V. Vykhruhshch ta in. ; red. A. V. Vykhruhshcha, I. Ya. Zalipskoi. Ternopil : TNMU. 204. [in Ukrainian].
8. Sylka A. A. (2019) Vyvchaiemo anatomiiu ukrainskoiu : navch. posib. [We study anatomy in Ukrainian : a study guide] Sumy : Sumy State University. Part. 1. 156. [in Ukrainian].
9. Ukrainska mova dlia inozemnykh studentiv : posib. (2017) [Ukrainian language for foreign students : a study guide] I. I. Havryshchak ta in.; red. M. P. Tyshkovets. Ternopil : TDMU. 328. [in Ukrainian].
10. Ukrainska mova yak inozemna dlia anhlo movnykh studentiv-medykiv : pidruch. (2019) [Ukrainian as a foreign language for English-speaking medical students : a textbook] Book 1. Sotsiokulturna komunikatsiia [Sociocultural communication] S. M. Lutsak ta in. ; red. S. M. Lutsak. Kyiv : VSV «Medytsyna». 504. [in Ukrainian].
11. Ukrainska mova yak inozemna dlia anhlo movnykh studentiv-medykiv : pidruch. (2019) [Ukrainian as a foreign language for English-speaking medical students : a textbook] Book 2. Osnovy profesiinoho movlennia [Basics of professional speech] S. M. Lutsak ta in. ; red. S. M. Lutsak. Kyiv : VSV «Medytsyna». 456. [in Ukrainian].
12. Ukrainska mova yak inozemna dlia studentiv medychnykh spetsialnostei : navch. posib. (2019) [Ukrainian language as a foreign one for students of medical specialties : a study guide] I. I. Havryshchak ta in.; red. M. P. Tyshkovets. Ternopil : TDMU. 250. [in Ukrainian].
13. Ukrainska mova yak inozemna: profesiine movlennia. Praktychnyi. kurs dlia inozemnykh studentiv : navch. posib. (2018) [Ukrainian as a foreign language: professional speech. Practical course for foreign students : a study guide] uklad. T. O. Liakh. Uzhhorod : Hoverla. 128.

УДК 378.014

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-1-45>

**Світлана МУСІЙЧУК,**

*orcid.org/0009-0000-8147-5566*

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування  
Національного університету харчових технологій  
(Київ, Україна) svetlana.museichuk@gmail.com*

**Неля ЗУЄНКО,**

*orcid.org/0000-0003-4988-0021*

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри іноземної філології і перекладу  
Національного університету біоресурсів і природокористування України  
(Київ, Україна) znelja@gmail.com*

## **ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ (ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА)**

*Стаття присвячена дослідженню педагогічних умов формування іншомовних комунікативних компетентностей здобувачів закладів вищої освіти, зокрема Національного університету харчових технологій та Національного університету біоресурсів і природокористування України у процесі викладання дисципліни «Друга іноземна мова» (німецька та французька). Зазначено, що сприятливі педагогічні умови є запорукою успішного впровадження інновацій у викладання іноземних мов (німецької та французької). Це передбачає використання інтерактивних методів навчання, забезпечення доступу до сучасних інформаційних технологій та створення можливостей для самостійної роботи здобувачів. Підтримка з боку керівництва, методична підготовка викладачів та забезпечення необхідних ресурсів є невід'ємними компонентами такого освітнього середовища. У статті авторами охарактеризовано педагогічні умови, спрямовані на оптимізацію та підвищення якості освіти здобувачів сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа).*

*Автори дослідження зазначають, що володіння іноземною мовою у сучасному глобалізованому світі є не просто перевагою, а необхідною умовою успішної професійної діяльності. Знання іноземної мови відкриває безмежні можливості для доступу до міжнародних знань, ресурсів та досвіду. Фахівці, які володіють іноземною мовою, можуть ефективно співпрацювати з колегами з різних країн, брати участь у міжнародних проєктах та наукових дослідженнях, що сприяє їхньому професійному зростанню та розвитку.*

*У процесі дослідження встановлено, що першою педагогічною умовою формування іншомовних комунікативних компетентностей є наявність сучасних інформаційних технологій, доступ до інтернету, використання інтерактивних платформ та мультимедійних ресурсів. Другою педагогічною умовою є постійна професійна підготовка викладачів. Третьою педагогічною умовою є наявність чітко структурованої системи інформаційно-освітнього середовища як суб'єкта освітньої взаємодії. Четвертою педагогічною умовою формування іншомовних комунікативних компетентностей є цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа) до вільного використання цифрових засобів.*

**Ключові слова:** освітній процес, здобувачі освіти, компетентності, педагогічні умови, ІКТ, цифровізація.

**Svitlana MUSICHUK,**  
 orcid.org/0009-0000-8147-5566  
 Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,  
 Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes  
 National University of Food Technologies  
 (Kyiv, Ukraine) svetlana.museichuk@gmail.com

**Nelia ZUENKO,**  
 orcid.org/0000-0003-4988-0021  
 Ph. D in Pedagogics, Associate Professor,  
 Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation  
 National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine  
 (Kyiv, Ukraine) znelja@gmail.com

## PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE SERVICE SECTOR (HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS)

*The article is devoted to the study of pedagogical conditions for the formation of foreign language communicative competencies of students of higher education institutions, in particular, the National University of Food Technologies and the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine in the process of teaching the discipline "Second Foreign Language" (German and French). It is noted that favorable pedagogical conditions are the key to the successful implementation of innovations in teaching foreign languages (German and French). This involves the use of interactive teaching methods, providing access to modern information technologies and creating opportunities for independent work of students. Support from management, methodological training of teachers and provision of necessary resources are integral components of such an educational environment. In the article, the authors describe the pedagogical conditions aimed at optimizing and improving the quality of education of students in the service sector (hotel and restaurant business).*

*The authors of the study note that foreign language proficiency in today's globalized world is not just an advantage, but a prerequisite for successful professional activity. Knowledge of a foreign language opens up unlimited opportunities for access to international knowledge, resources and experience. Professionals who speak a foreign language can effectively collaborate with colleagues from different countries, participate in international projects and research, which contributes to their professional growth and development.*

*The study found that the first pedagogical condition for the formation of foreign language communicative competencies is the availability of modern information technologies, access to the Internet, and the use of interactive platforms and multimedia resources. The second pedagogical condition is continuous professional training of teachers. The third pedagogical condition is the availability of a clearly structured system of information and educational environment as a subject of educational interaction. The fourth pedagogical condition for the formation of foreign language communicative competencies is the targeted training of future service professionals (hotel and restaurant business) for the free use of digital tools.*

**Key words:** *educational process, students, competencies, pedagogical conditions, ICT, digitalization.*

**Актуальність.** У контексті глобалізації та розвитку інформаційних технологій, знання іноземної мови стає необхідною умовою для успішної професійної діяльності у різних сферах. Цифрова трансформація освіти робить навчання більш індивідуальним та ефективним, сприяючи підготовці висококваліфікованих фахівців, які відповідають сучасним вимогам ринку праці. У статті досліджується вплив іноземної мови на підготовку фахівців та вивчаються педагогічні умови, необхідні для ефективного розвитку іншомовних комунікативних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа). Традиційні підходи у викладанні іноземної мови, такі як викладання граматики та вивчення лексики, завжди вважалися надійною основою для формування основних лінгвістичних

знань. Однак для розвитку іншомовних комунікативних компетенцій варто враховувати додаткові аспекти, зокрема використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри, дискусії, групові проекти та ситуаційні завдання, використання автентичних матеріалів, таких як статті, відео, подкасти, регулярні практичні заняття з аудіювання та усного мовлення, що включають спілкування з носіями мови або взаємодію у мовному середовищі, допомагають здобувачам розвивати свої комунікативні навички на практиці.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Аналіз педагогічних умов дозволяє визначити найефективніші стратегії навчання, що сприяють успішній підготовці майбутніх фахівців. Зокрема можна відзначити науковців, які вивчали формування педагогічних умов, їх вплив на освітній

процес: О. Спіріна, Л. Сергееву, Н. Морзе, В. Креміна, А. Квятковську, Л. Карташову, Г. Падалка та ін. Питання «іншомовної компетентності» та «комунікативної компетентності» розглядали Л. Башманівська, І. Ставицька, С. Галецький, Р. Кравець, В. Імбер, В. Редько, А. Білоцерковець, О. Дігтяр, М. Кенели і М. Свейна та ін. Як зазначає Л. Башманівська «сучасна методика навчання іноземної мови розглядає комунікативну компетентність як здатність іншомовного спілкування, що передбачає формування в здобувачів ЗВО, окрім говоріння, читання та письма, навичок аудіювання. Комунікативна компетентність є здатністю до усної та письмової комунікації з представниками інших культур, а також умінням правильно поводитись у різних мовленнєвих ситуаціях» (Башманівська, 2024).

**Методи дослідження.** У рамках проведеного дослідження було застосовано комплексний підхід, що передбачав використання таких методів наукового пізнання:

- Аналіз науково-методичної літератури: систематизовано теоретичні основи розвитку іншомовних комунікативних компетентностей, виокремлено ключові поняття та підходи.

- Узагальнення власного педагогічного досвіду: проаналізовано результати власної педагогічної діяльності, виявлено закономірності та тенденції у формуванні іншомовних комунікативних компетентностей у здобувачів вищої освіти.

- Інтерпретація результатів дослідження: проведено глибокий аналіз отриманих даних.

Результати дослідження та їх обговорення. Швидкі зміни в суспільстві диктують необхідність пошуку нових педагогічних рішень. У сучасному інформаційному суспільстві, де технології розвиваються з неймовірною швидкістю, випускники закладів вищої освіти повинні володіти не лише теоретичними знаннями, а й практичними цифровими компетенціями. Саме ці навички дозволяють їм успішно адаптуватися до постійно мінливих вимог ринку праці та стати затребуваними фахівцями у різних сферах діяльності. Інтеграція України до європейського співтовариства створює нові можливості для співпраці з іноземними партнерами. У цьому контексті володіння іноземною мовою стає ключовим фактором для ефективної комунікації, налагодження ділових відносин та реалізації спільних проєктів. Знання іноземної мови відкриває двері до міжнародних ринків праці та сприяє розвитку міжнародної співпраці в різних сферах. Для того, щоб підготувати фахівців, які зможуть успішно працювати в динамічному світі, як відмічають українські та іноземні дослід-

ники, необхідно провести радикальну реформу системи вищої освіти, яка дозволить зробити її більш гнучкою, інноваційною та орієнтованою на потреби здобувачів та суспільства в цілому. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя справді є фундаментальним документом, який визначає напрямки розвитку освіти в Європі. У цьому документі наголошується, що навчання мовам та здатність спілкуватися кількома мовами залишається однією з найважливіших компетенцій для навчання протягом усього життя. Це підкреслює необхідність покращення розвитку мовних навичок і важливість вивчення мов у суспільствах, де співіснують різні мови. Проаналізувавши ряд наукових досліджень, можна відзначити наступні шляхи вирішення вищезазначеної проблеми:

- Гнучкість навчальних програм. Сучасні освітні програми повинні адаптуватися до швидко мінливих вимог ринку праці, дозволяючи здобувачам обирати міждисциплінарні курси, комбінувати різні напрямки та формувати індивідуальні траєкторії навчання (Кохан, 2024).

- Використання інноваційних методів навчання. Використання технологій, таких як віртуальна реальність, штучний інтелект, онлайн-курси, програми симуляції, мобільні додатки та інші цифрові інструменти, дозволять зробити навчання більш інтерактивним і наближеним до реальних професійних ситуацій (Кібенко, 2023).

- Орієнтація на практичні навички здобувачів освіти. Збільшення кількості практичних занять, стажувань та проєктної діяльності допоможе здобувачам розвивати реальні навички, необхідні для успішної роботи в різних галузях.

- Міжнародна співпраця. Активна участь у міжнародних освітніх та наукових проєктах сприятиме глобалізації знань, розширенню академічної мобільності та підвищенню конкурентоспроможності випускників на світовому ринку (Ставицька, 2013).

- Розвиток критичного мислення. Освітні програми повинні сприяти розвитку у здобувачів здатності до самостійного мислення, критичної оцінки інформації та інноваційних рішень.

- Перегляд мети та результатів освіти. Чітке формулювання компетенцій, які мають здобути майбутні фахівці у процесі вивчення іноземної мови.

- Впровадження компетентнісного підходу при вивченні іноземної мови. Акцент на формуванні у здобувачів не лише теоретичних знань, але й практичних навичок та вмінь, необхідних для успішної професійної діяльності (Сверидюк, 2024).



Узагальнюючи вищезазначене, варто відмітити, що створення оптимальних педагогічних умов є ключовим фактором успішного викладання іноземних мов та розвитку іншомовних комунікативних компетентностей у майбутніх фахівців сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа). Глибокий аналіз наукових праць та практичного досвіду підтверджує актуальність дослідження педагогічних умов як ключового фактору, що впливає на ефективність освітнього процесу та є стимулом для особистісного зростання здобувачів освіти. Педагогічні умови, за визначенням С. Будака, є зовнішніми факторами, які, впливаючи на організацію освітнього процесу, сприяють внутрішнім змінам у особистості здобувача. Таким чином, «педагогічні умови можна розглядати як своєрідний катализатор розвитку, який актуалізує потенціал кожного студента» (Будак, 2008).

Наукова цінність дослідження О. Чорної полягає в тому, що вона пропонує конкретні практичні рекомендації щодо формування іншомовної комунікативної компетентності. Зокрема, дослідниця підкреслює важливість створення мотиваційного середовища у процесі навчання, підкреслює важливість використання інноваційних технологій та методів навчання та пропонує застосування різноманітних завдань, що стимулюють розвиток усіх компонентів комунікативної компетентності (Чорна, 2013).

У своєму дослідженні Л. Башманівська, І. Башманівська, О. Кучерук, О. Юрчук, В. Башманівський пропонують актуальний погляд на методику викладання іноземних мов з метою підвищення компетентностей, зокрема через аудіювання. Автори акцентують увагу на розвиток не лише мовленнєвої, а й міжкультурної

та соціокультурної компетентностей здобувачів. Для досягнення цієї мети вони пропонують використовувати широкий спектр інтерактивних інструментів, таких як: комп'ютерні програми, автентичні та навчальні Інтернет-ресурси, блоги та вікі-платформи. Ці інструменти мають ряд переваг: вони забезпечують багаторівневий доступ до інформації, різноманітність жанрів, використання мультимедійних матеріалів та можливість організації як синхронного, так і асинхронного спілкування (Башманівська, 2024).

Варто відзначити, що інтерактивні платформи електронного навчання, такі як Quizlet, Prezi чи Kahoot, пропонують унікальні можливості для розвитку навичок ІКК. Завдяки їм здобувачі можуть не лише самостійно прослуховувати аудіозаписи, працювати над лексичним матеріалом, активно взаємодіяти, обговорюючи зміст з викладачами та однокурсниками. Виконання різноманітних завдань під час прослуховування робить процес навчання більш цікавим та ефективним. Сучасні мобільні додатки, такі як Duolingo та Babbel, пропонують широкий спектр інтерактивних вправ на основі аудіозаписів. Ці додатки дозволяють не лише слухати вимову слів та фраз, але й виконувати різноманітні завдання, спрямовані на розвиток навичок аудіювання (рис. 1–3).

Для з'ясування ефективних педагогічних умов формування іншомовної комунікативної компетентності, у межах дослідження нами проаналізовано навчальні програми, навчальні плани, робочі навчальні програми з дисципліни «Друга іноземна мова» (німецька та французька).

Відповідно до робочих навчальних програм з дисципліни «Друга іноземна мова» (німецька та французька), яку здобувачі вивчають у 2–6 семе-

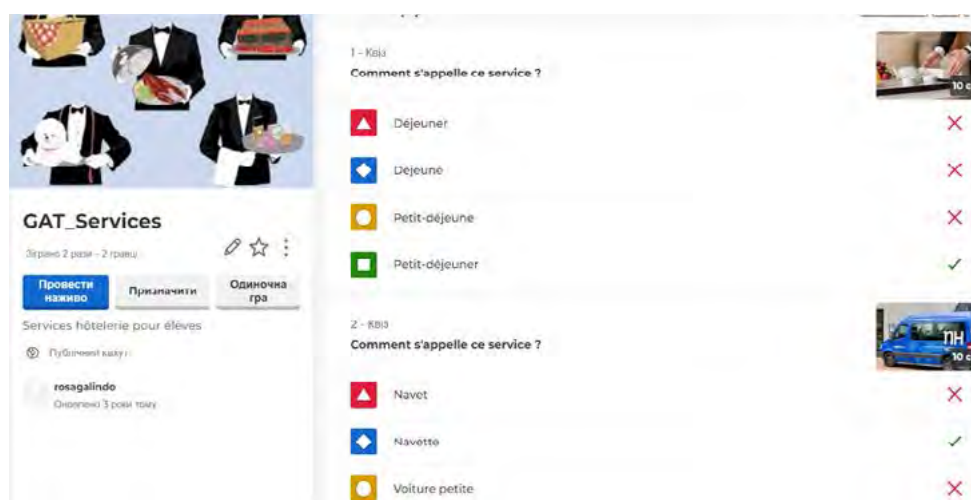


Рис. 1. Приклад контролю лексики з теми за допомогою відеоігор інтерактивної платформи «Kahoot!»

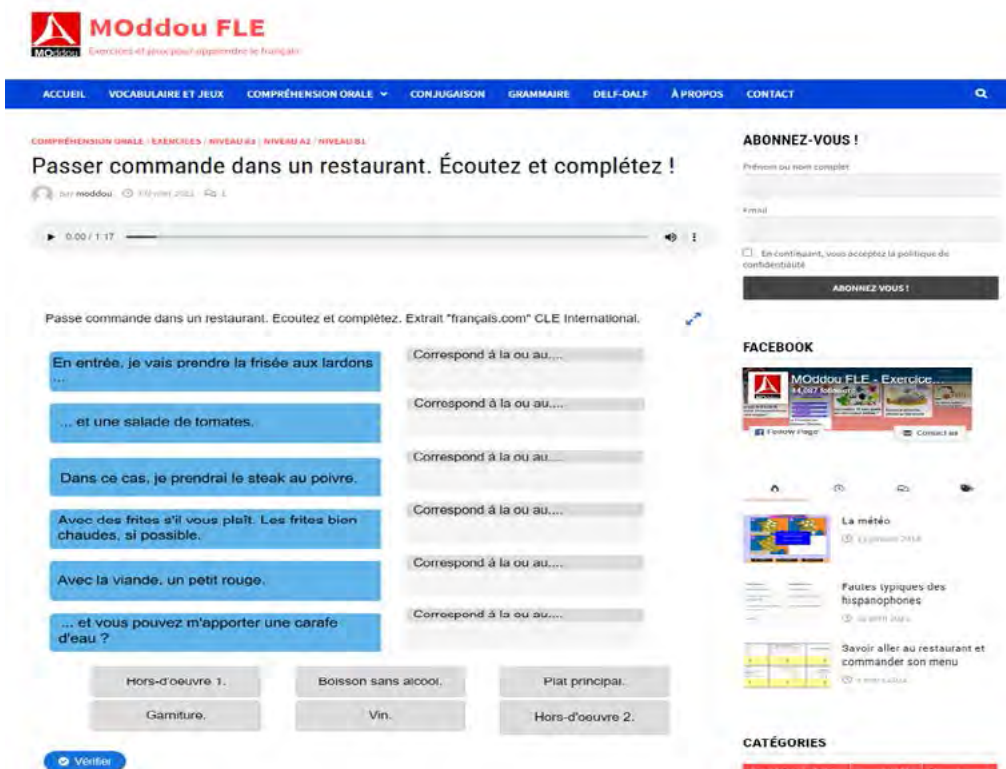


Рис. 2. Розвиток навичок аудіювання з використанням платформи MOddouFLE



Рис. 3. Приклад вправ з вивчення нової лексики. Розробник: Зуєнко Н.О.

страх, метою вивчення дисципліни є набуття іншомовних компетентностей, оволодіння мовними навичками для успішного спілкування в міжнародному професійному середовищі, засвоєння професійної лексики та термінології для роботи майбутніх фахівців сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа).

Формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців сфери обслу-

говування (готельно-ресторанна справа) супроводжується низкою труднощів. Серед них можна виділити проблеми, пов'язані з вивченням другої іноземної мови загалом (низька мотивація, застарілі навчальні програми, недостатня кількість годин, відсутність автентичних матеріалів за фахом) та проблеми, специфічні для вищезазначеної галузі (недостатня підготовка викладачів, відсутність спеціалізованих підручників). Такий

дисбаланс між потребами сучасного ринку праці та можливостями освітнього процесу гальмує розвиток набуття ІКК у майбутніх фахівців.

На основі аналізу широкого кола джерел та наукових праць із досліджуваної проблеми домінантами в їх концептуальному осмисленні визначено, що педагогічними умовами розвитку іншомовних комунікативних компетентностей у здобувачів освіти сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа) є наступні:

Першою педагогічною умовою формування ІКК при вивченні дисципліни «Друга іноземна мова» є наявність сучасних інформаційних технологій, доступ до інтернету, використання інтерактивних платформ та мультимедійних ресурсів. Використання інформаційних технологій у вивченні мов сприяє всебічному розвитку здобувачів освіти, включаючи когнітивні та комунікативні навички. Завдяки інтерактивним ресурсам майбутні фахівці можуть симулювати реальні комунікативні ситуації, розвивати інформаційну грамотність та готуватися до ефективного спілкування в цифровому світі. ІКТ є ключовим фактором модернізації освіти в галузі іноземних мов, забезпечуючи ефективність та інноваційність освітнього процесу.

Другою педагогічною умовою є постійна професійна підготовка викладачів. Роль викладача іноземної мови у сучасній освіті значно трансформувалася. Від пасивного передавача знань він перетворився на активного фасилітатора освітнього процесу. Сучасний викладач створює сприятливе середовище для комунікації, де здобувачі мають можливість не лише вивчати граматичні правила та лексику, а й застосовувати їх на практиці. Він заохочує критичне мислення, творчість та співпрацю, перетворюючи процес навчання на захоплюючу подорож у світ мови та культури. Викладаючи іноземну мову, важливо не лише передавати знання та формувати навички, але й готувати здобувачів до їхньої майбутньої професії. Для цього викладач повинен детально вивчити професійні стандарти, щоб визначити, який рівень володіння мовою (від A1 до C2) необхідний для успішної роботи в обраній сфері. Крім того, доцільно інтегрувати у освітній процес сучасні технології, такі як комп'ютерні програми та онлайн-ресурси, для більш ефективного опанування іноземної мови.

Третьою педагогічною умовою формування ІКК у здобувачів освіти сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа) при вивченні дисципліни «Друга іноземна мова» є наявність чітко структурованої системи інформаційно-освітнього середовища як суб'єкта освітньої взаємодії. Це середовище відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до знань, підтримці освітніх процесів та інтерактивній взаємодії між учасниками освітнього процесу. Чітко структурована система дозволяє ефективно організовувати навчальний матеріал, надавати інструменти для комунікації та співпраці, а також забезпечувати безперервний розвиток і вдосконалення ІКК здобувачів у сучасних умовах цифрової трансформації освіти.

Четвертою педагогічною умовою формування ІКК є цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа) до вільного використання цифрових засобів. Вона реалізується шляхом розробки та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача з урахуванням вивчення обов'язкових та вибіркових освітніх компонентів. Важливою умовою є поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти. Особливий акцент робиться на освоєнні програмного забезпечення, онлайн-платформ для управління готельно-ресторанним бізнесом, а також на використанні цифрових засобів для комунікації з клієнтами та партнерами. Така підготовка дозволяє майбутнім фахівцям бути конкурентоспроможними на ринку праці та забезпечувати високий рівень сервісу, відповідний сучасним стандартам.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сприятливі педагогічні умови при вивченні дисципліни «Друга іноземна мова» є запорукою успішного впровадження інновацій у викладання іноземних мов. Це передбачає створення атмосфери довіри та взаємоуваги між викладачами та здобувачами, використання інтерактивних методів навчання, забезпечення доступу до сучасних інформаційних технологій та створення можливостей для самостійної роботи здобувачів. Перспективами подальших досліджень вбачаємо в дослідженні впливу сучасних цифрових інструментів та платформ, зокрема, мобільних додатків на розвиток іншомовних комунікативних компетентностей здобувачів освіти сфери обслуговування (готельно-ресторанна справа).

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башманівська Л., Башманівська І., Кучерук О., Юрчук О., Башманівський В. Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для розвитку навичок аудіювання в процесі іномовного навчання. ІТЛТ. 2024. т. 101, вип. 3, стор. 28–41, doi: 10.33407/itlt.v101i3.5580.
2. Будак С.В. Формування готовності здобувачів до іншомовної діяльності з дошкільниками. Монографія зі спецпрактикумом у двох книгах К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 288 с.
3. Габрусев В.Ю., Терещук Г.В., Степанюк А. В., Олендр Т.М. Педагогічні умови формування ефективного інформаційно-навчального середовища у ВНЗ, ІТЛТ. 2023. вип. 95, стор. 183–196, doi: 10.33407/itlt.v95i3.5153.
4. Кібенко Л., Тонконог Н., Левицька Л. Сучасні тенденції впровадження змішаного навчання при викладанні іноземних мов в ЗВО. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 66 (2). 221–223.
5. Кохан О. М., Магден О. Г., Михайлова Н. О. Сучасні методи та інноваційні технології викладання іноземної мови в закладах вищої освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2024. 213, 164–168.
6. Мусійчук Л., Зуєнко Н., Левицька Л. Використання QR-кодів для підвищення якості освітнього процесу. Інноваційна педагогіка. 2023. 64 (1).
7. Свиридок В., Гордєєва А., Кирикилиця В., Інтернет-технології як засіб організації навчання іноземномовного письма в контексті міжкультурної комунікації. ІТЛТ. 2024. vol. 99, вип. 1, стор. 179–192. doi: 10.33407/itlt.v99i1.5483.
8. Ставицька І. В. Іншомовна компетентність: місце дефініції у термінологічному полі сучасних наукових суджень. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. 4. 280–286.
9. Чорна О.О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів технічних спеціальностей. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. 2013. Вип. 22. С. 230–237.
10. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Language and Communication. London: Longman, 1983. P. 2–27.

### REFERENCES

1. Bashmanivska L., Bashmanivska I., Kucheruk O., Yurchuk O., Bashmanivskiy V. (2024). Vykorystannia zasobiv informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii (IKT) dlia rozvytku navychok audiiuvannia v protsesi inomovnoho navchannia [The use of information and communication technologies (ICT) for the development of listening skills in the process of foreign language teaching]. ITLT. t. 101, vyp. 3, stor. 28–41, doi: 10.33407/itlt.v101i3.5580. [in Ukrainian].
2. Budak S.V. (2008). Formuvannia hotovnosti zdobuvachiv do inshomovnoi diialnosti z doshkilnykamy [Formation of applicants' readiness for foreign language activities with preschoolers]. Monohrafiia zi spetsprakykumom u dvokh knykhakh K.: Vydavnychiy Dim «Slovo», 288 s. [in Ukrainian].
3. Habrusiev V.Iu., Tereshchuk H.V., Stepaniuk A. V., Olendr T.M. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia efektyvnoho informatsiino-navchalnoho seredovyscha u VNZ [Pedagogical conditions for the formation of an effective information and learning environment in higher education]. ITLT, vyp. 95, s. 183–196, doi: 10.33407/itlt.v95i3.5153. [in Ukrainian].
4. Kibenko L., Tonkonoh N., Levytska L. (2023). Suchasni tendentsii vprovadzhennia zmishanoho navchannia pry vykladanni inozemnykh mov v ZVO [Modern trends in the implementation of blended learning in teaching foreign languages in higher education]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp. 66 (2). 221–223 [in Ukrainian].
5. Kokhan O. M., Mahden O. H., Mykhailova N. O. (2024). Suchasni metody ta innovatsiini tekhnolohii vykladannia inozemnoi movy v zakladakh vyshchoi osvity [Modern methods and innovative technologies of teaching a foreign language in higher education institutions]. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky, 213, 164–168. [in Ukrainian].
6. Musiichuk L., Zuienko N., Levytska L. (2023). Vykorystannia QR-kodiv dlia pidvyshchennia yakosti osvitnoho protsesu [Using QR codes to improve the quality of the educational process]. Innovatsiina pedahohika. 64 (1). [in Ukrainian].
7. Svyrydiuk V., Hordieieva A., Kyrykylitsia V. (2024). Internet-tekhnolohii yak zasib orhanizatsii navchannia inozemnomovnoho pysma v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [Internet technologies as a means of organizing teaching foreign language writing in the context of intercultural communication.]. ITLT. vol. 99, vyp. 1, stor. 179–192. doi: 10.33407/itlt.v99i1.5483. [in Ukrainian].
8. Stavyska I. V. (2013). Inshomovna kompetentnist: mistse definitsii u terminolohichnomu poli suchasnykh naukovykh sudzhen [Foreign language competence: the place of definition in the terminological field of modern scientific judgments]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. 4. 280–286. [in Ukrainian].
9. Chorna O.O. (2013). Osoblyvosti ta praktyka formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv tekhnichnykh spetsialnostei. [Features and Practice of Forming Foreign Language Communicative Competence of Technical Specialties Applicants]. Mizhpredmetni zviazky. Naukovi doslidzhennia. Dosvid. Poshuky. Vyp. 22. S. 230–237. [in Ukrainian].
10. Canal M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Language and Communication. London: Longman, P. 2–27.

## ЗМІСТ

### ІСТОРІЯ

<b>Юрій БЕДНАРЧУК</b> ЗОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСИ IX – ПОЧАТКУ XIII СТ. У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ЮЗЕФА ШУЙСЬКОГО.....	4
<b>Лідія БІЛЧЕНКО</b> СЕЛО АНАТОЛІЇВКА ПІД РУМУНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ (1941–1944 РР.).....	13
<b>Микола ГАЛІВ, Наталія КОВАЛЬ, Василь ХОМИЧ</b> ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧЧИНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ПІДКАРПАТТЯ» (1942–1944).....	19
<b>Nadiia KUSHLAKOVA</b> ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTELLIGENCE OF KHARKIV REGION IN ORGANIZING AND PARTICIPATING IN PROFESSIONAL CONGRESSES (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES).....	27
<b>Олег МЕЛЬНИЧУК, Іван РОМАНЮК, Віталій ТУЧИНСЬКИЙ</b> ЖИТЛОБУДІВНИЦТВО ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ СЕРЕДНЬОГО ПЕРІОДУ.....	35

### МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

<b>Наталія АНТОНЕНКОВА, Анатолій ДОЛУДА, Олександр СМІРНОВ,</b> ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРСЬКОЇ ІКОНИ «БОГОМАТИР З НЕМОВЛЯМ» НЕВІДОМОГО АВТОРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.....	42
<b>Ірина АНТОНЮК</b> АНСАМБЛЕВІ ТВОРИ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В СУЧАСНОМУ ВИКОНАВСЬКОМУ КОНТИНУУМІ ЛЬВОВА.....	49
<b>Вікторія БАШКІРОВА, Світлана НЕЖИВА</b> ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ХОРЕОГРАФІЇ: СТРЕС І ТВОРЧИСТЬ.....	55
<b>Руслана БЕЗУГЛА, Ганна КРИВОРОТЬКО, Анастасія ТРИКОЗЕНКО</b> ВІЗУАЛЬНА АЙДЕНТИКА КИСВА: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	61
<b>Yujuan WANG, Ruslana KHUNEVYCH</b> THE APPLICATION OF TRADITIONAL CHINESE PATTERNS IN UNDERWEAR DESIGN.....	70
<b>Олександр ВАСИЛЬЄВ, Галина КРАСНОСЛОБОДЦЕВА</b> ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНФОГРАФІКИ ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ ІНТЕРФЕЙСІВ ВЕБСАЙТІВ І СУЧАСНІ ТРЕНДИ ЇХ РОЗВИТКУ.....	77
<b>Юрій ГВОЗДЬ</b> СОПІЛКОВЕ МИСТЕЦТВО В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	87
<b>Соломія ГЕВКО, Наталія ВОВК</b> ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕБДИЗАЙН МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ ПОДОРОЖЕЙ: ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ КОРИСТУВАЦЬКОГО ДОСВІДУ.....	95
<b>Роберт ДОВГАНІЧ</b> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ОБРАЗОТВОРЧІ ПІДХОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФОТОКНИЗІ: ВІДОБРАЖЕННЯ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ.....	104
<b>Владислав ДОЛГІЄР</b> ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТЕХНІКИ <i>VIBRATO</i> У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВІОЛОНЧЕЛЬНОМУ ВИКОНАВСТВІ.....	110
<b>Світлана ДОЛЕСКО, В'ячеслав БОЙКО</b> АКТУАЛІЗАЦІЯ АКВАРЕЛЬНОГО ЖИВОПИСУ МИКОЛИ ГЛУЩЕНКА У ВИСТАВКОВИХ ПРОЄКТАХ СУЧАСНОСТІ.....	122

<b>Світлана ДОЛЕСКО, Євгеній ШИШЛЮК</b> ОБРАЗ РОМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ ХІХ–ХХІ СТ.....	132
<b>Віолетта ДУТЧАК, Уляна КОНВАЛЮК</b> ІСТОРИОГРАФІЯ КИТАЙСЬКОЇ ПОПУЛЯРНОЇ МУЗИЧНОЇ ЕСТРАДИ У ПРАЦЯХ ЕНДРЮ ДЖОНСА.....	142
<b>Андрій ЄРЬОМЕНКО, Наталія ЄРЬОМЕНКО, Андрій ДУШНИЙ</b> ФОРТЕПАННА ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	148
<b>У ІТІН</b> СЮЖЕТ «ГРА ДІТЕЙ»: ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ В ЖИВОПИСУ ДИНАСТИЧНОГО КИТАЮ .....	156
<b>Пилип КАПУСТІН</b> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ГРАФІЧНИХ РЕДАКТОРІВ ТРАДИЦІЙНИМИ ХУДОЖНИКАМИ.....	164
<b>Ганна КАРАСЬ, Лун ПАН</b> БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ КИТАЙСЬКОЇ ПОПУЛЯРНОЇ ЕСТРАДНОЇ МУЗИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	167
<b>Олександра КАЧМАР, Володимир ФЕДОРЯК, Наталія ШОТУРМА</b> УПРАВЛІННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИМИ ІННОВАЦІЯМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕДІА ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ.....	174
<b>Олег КРЕМІНСЬКИЙ</b> ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОГО САТИРИЧНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ.....	183
<b>Wang LIWEN</b> PIANO EDUCATION IN CHINA FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY.....	191
<b>Оксана МАСНИК</b> АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛІСТА.....	197
<b>МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО</b>	
<b>Алла АНТОФІЙЧУК</b> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	204
<b>Кіра БАЙША, Лариса СІДЕЛЬНИКОВА</b> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКЦІЇ ЯК ЖАНРУ НАУКОВОГО ТЕКСТУ.....	215
<b>Василь БОКІЙЧУК, Роксолана ПЕРХАЧ</b> АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ КОМЕНТАРІВ КОРИСТУВАЧІВ З САЙТУ ОЦІНОК ФІЛЬМІВ IMDB.....	222
<b>Софія ДОМБРОВСЬКА</b> ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ LAZINESS В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	229
<b>Ганна ЖИЗДЮК</b> ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ.....	235
<b>Калерія КОВАЛЬОВА, Олена БАЛАСАНЯН</b> ІНТЕГРАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ.....	243
<b>Оксана МАКСИМЕЦЬ</b> ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВІРНОЇ ГРУПИ ДЕВЕРБАТИВІВ, ЩО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО РІЗНИХ ГАЛУЗЕВИХ СФЕР У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	248
<b>Ольга МІГОРЯН, Тетяна СУРОДЕЙКІНА, Олександра КЛЯНЧИНА</b> СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІСЕННОГО ДИСКУРСУ ГРУПИ <i>MY CHEMICAL ROMANCE</i> .....	252



<b>Богдан НОСА</b> ДЕКОНСТРУКЦІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ МІФІВ: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ПОШУКИ ФІЛІППА МАЙЄРА.....	260
---	-----

## ПЕДАГОГІКА

<b>Галина АПЕЛЬТ, Лілія КОПЧАК, Роман ПОЗНАНСЬКИЙ</b> РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ ІНШОМОВНИХ НАВИЧОК ТА ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СФЕРІ ТУРИЗМУ.....	266
<b>Володимир БОНДАРЕНКО, Жанна ЧЕРКАШИНА</b> МОТИВАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ОСУЧАСНЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ.....	274
<b>Катерина БРОВКО</b> СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОГАЛИН У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТАРШОКЛАСНИКАМ З ОРІЄНТАЦІЄЮ НА СКЛАДАННЯ НМТ.....	279
<b>Ірина БРУШНЕВСЬКА</b> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	285
<b>Олександр БУДАНОВ</b> ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	291
<b>Олена ГОРДІЄНКО, Олександра МАРУЩАК</b> ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я.....	301
<b>Наталія ДЯЧИК</b> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕТАПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ .....	310
<b>Людмила КОЛБІНА</b> ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	315
<b>Оксана МИСИК, Марія ТИШКОВЕЦЬ</b> ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ.....	322
<b>Світлана МУСІЙЧУК, Неля ЗУСНКО</b> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ (ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА).....	329



---

## CONTENTS

### HISTORY

**Iurii BEDNARCHUK**

A DEPICTION OF THE HISTORY OF KYIVAN RUS OF THE 9<sup>TH</sup> – EARLY 13<sup>TH</sup> CENTURIES  
IN THE SCIENTIFIC WORK OF JOZEF SZUJSKI..... 4

**Lidiia BILICHENKO**

ANATOLIIVKA VILLAGE UNDER ROMANIAN OCCUPATION (1941–1944).....13

**Mykola HALIV, Natalia KOVAL, Vasyl KHOMYCH**

ECONOMIC LIFE OF DROHOBYCH COUNTY ACCORDING TO THE MATERIALS  
OF THE NEWSPAPER “HOLOS PIDKARPATTIA”/“VOICE OF PIDKARPATTIA” (1942–1944).....19

**Nadiia KUSHLAKOVA**

ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTELLIGENCE  
OF KHARKIV REGION IN ORGANIZING AND PARTICIPATING  
IN PROFESSIONAL CONGRESSES (LATE 19<sup>TH</sup> – EARLY 20<sup>TH</sup> CENTURIES).....27

**Oleh MELNYCHUK, Ivan ROMANYUK, Vitaliy TUCHINSKY**

HOUSING CONSTRUCTION OF THE TRYPILLIA CULTURE IN EASTERN PODILLIA  
DURING THE FIRST HALF OF THE MIDDLE PERIOD.....35

### ART STUDIES

**Nataliia ANTONENKOVA, Anatolii DOLUDA, Oleksandr SMYRNOV**

RESEARCH AND RESTORATION OF THE CHERNIHIV-SIVERSHCHYNA  
ICON “THE MOTHER OF GOD WITH THE CHILD” BY AN UNKNOWN AUTHOR  
OF THE SECOND HALF OF THE 18<sup>TH</sup> CENTURY.....42

**Iryna ANTONYUK**

ENSEMBLE WORKS OF COMPOSERS OF UKRAINE AND CHINA  
IN MODERN PERFORMANCE CONTINUUM OF LVIV.....49

**Viktoriia BASHKIROVA, Svitlana NEZHIVA**

PSYCHOLOGICAL ASPECT OF LABOR PROTECTION IN CHOREOGRAPHY:  
STRESS AND CREATIVITY..... 55

**Ruslana BEZUHLA, Hanna KRYVOROTKO, Anastasiia TRYKOZENKO**

VISUAL IDENTITY OF KYIV: TRADITIONS AND MODERNITY..... 61

**Yujuan WANG, Ruslana KHYNEVYCH**

THE APPLICATION OF TRADITIONAL CHINESE PATTERNS  
IN UNDERWEAR DESIGN..... 70

**Oleksandr VASYLIEV, Galyna KRASNOSLOBODTSEVA**

AESTHETIC ASPECTS OF INFOGRAPHICS OF PROJECT SOLUTIONS  
OF WEBSITE INTERFACES AND CURRENT TRENDS IN THEIR DEVELOPMENT.....77

**Yurii HVOZD**

PIPING ART IN THE CONTEMPORARY CULTURAL SPACE:  
CHALLENGES AND PROSPECTS.....87

**Solomiia HEVKO, Nataliia VOVK**

INNOVATIVE WEB DESIGN OF MOBILE APPLICATIONS FOR TRAVEL PLANNING:  
IMPROVING THE QUALITY OF USER EXPERIENCE.....95

**Robert DOVGANYCH**

CONCEPTUAL AND PICTORIAL APPROACHES IN THE UKRAINIAN PHOTO BOOK:  
REPRESENTATION OF EUROMAIDAN AND THE MILITARY CONFLICT IN DONBAS.....104

**Vladyslav DOLHIER**

HISTORICAL FORMATION AND EVOLUTION *VIBRATO* RECEIVING TECHNIQUES  
IN EUROPEAN CELLO PERFORMANCE.....110

<b>Svitlana DOLESKO, Viacheslav BOIKO</b>	
ACTUALIZATION OF MYKOLA HLUSHCHENKO'S WATERCOLOR PAINTING IN CONTEMPORARY EXHIBITION PROJECTS.....	122
<b>Svitlana DOLESKO, Yevhenii SHYSHLIUK</b>	
IMAGE OF ROMA PEOPLE IN UKRAINIAN PAINTINGS OF THE 19TH – 21ST CENTURIES.....	132
<b>Violetta DUTCHAK, Uliana KONVALIUK</b>	
HISTORIOGRAPHY OF CHINESE POPULAR MUSIC VARIETY IN THE WORKS OF ANDREW JONES.....	142
<b>Andrii YEROMENKO, Nataliia YEROMENKO, Andriy DUSHNIY</b>	
PIANO CREATIVITY OF UKRAINIAN COMPOSERS OF THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY.....	148
<b>WU YITING</b>	
THE PLOT "CHILDREN'S PLAY": PECULIARITIES OF REPRESENTATION IN THE PAINTING OF DYNASTIC CHINA .....	156
<b>Pylyp KAPUSTIN</b>	
FEATURES OF USING DIGITAL GRAPHIC EDITORS BY TRADITIONAL ARTISTS.....	164
<b>Hanna KARAS, Long PANG</b>	
THE MULTI-VECTOR NATURE OF CHINESE POPULAR VARIETY MUSIC IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY.....	167
<b>Oleksandra KACHMAR, Volodymyr FEDORAK, Nataliia SHOTURMA</b>	
MANAGEMENT OF SOCIOCULTURAL INNOVATIONS THROUGH THE LENS OF MEDIA AND THE PHILOSOPHY OF CULTURE.....	174
<b>Oleg KREMINSKYI</b>	
THE GENDER ASPECT OF CONTEMPORARY SATIRICAL ART OF UKRAINE.....	183
<b>Wang LIWEN</b>	
PIANO EDUCATION IN CHINA FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY.....	191
<b>Oksana MASNYK</b>	
ASPECTS OF A COMPLEX APPROACH IN FORMING THE PERFORMANCE SKILLS OF A POP VOCALIST.....	197
<b>LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES</b>	
<b>Alla ANTOFIICHUK</b>	
FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF LEARNERS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS.....	204
<b>Kira BAYSHA, Larysa SIDELNYKOVA</b>	
SPECIAL POINTS OF TRANSLATING A LECTURE AS A GENRE OF SCIENTIFIC TEXT.....	215
<b>Vasyl BOKIYCHUK, Roksolana PERKHACH</b>	
ANALYSIS OF EMOTIONAL TONE IN USER COMMENTS FROM THE MOVIE REVIEW SITE IMDB.....	222
<b>Sofia DOMBROVSKA</b>	
LEXICAL MEANS REALISING THE CONCEPT LAZINESS IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE.....	229
<b>Hanna ZHYZDIUK</b>	
LINGUODIDACTIC APPROACHES TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS.....	235
<b>Kaleriia KOVALOVA, Olena BALASANIAN</b>	
INTEGRATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED TASKS INTO TEACHING UKRAINIAN TO FOREIGN STUDENTS.....	243
<b>Oksana MAKSYMETS</b>	
FORMATION OF THE WORD-FORMING GROUP OF DEVERBATIVES RELATING TO DIFFERENT INDUSTRY SPHERES IN THE NEW UKRAINIAN LANGUAGE.....	248

.....  
**Olga MIGORIAN, Tetiana SURODEIKINA, Oleksandra KLIANCHYNA**  
STYLISTIC PECULIARITIES OF *MY CHEMICAL ROMANCE* SONG DISCOURSE ..... 252

**Bohdan NOSA**  
DECONSTRUCTION OF AMERICAN MYTHS:  
GENRE AND STYLISTIC EXPLORATIONS OF PHILIPP MEYER..... 260

## PEDAGOGY

**Halyna APELT, Liliia KOPCHAK, Roman POZNANSKY**  
DEVELOPMENT OF KEY LANGUAGE SKILLS AND SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS  
FOR EFFECTIVE PROFESSIONAL COMMUNICATION IN THE FIELD OF TOURISM..... 266

**Volodymyr BONDARENKO, Zhanna CHERKASHYNA**  
MOTIVATION AND WAYS TO MODERNIZE MOTIVATIONAL APPROACHES  
TO TRAINING FUTURE ENGINEERING EDUCATORS..... 274

**Kateryna BROVKO**  
STATISTICAL ANALYSIS OF GAPS IN THE TEACHING OF ENGLISH  
TO HIGH SCHOOL STUDENTS WITH A FOCUS ON PASSING THE NMT..... 279

**Iryna BRUSHNEVSKA**  
THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF GRAMMATICAL COMPETENCE  
OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS..... 285

**Oleksandr BUDANOV**  
THE USE OF THE AUTOMATED FACILITIES OF STUDIES IS  
FOR PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SOLDIERY LAWYERS  
IN EXTREME CONDITIONS OF MARTIAL LAW..... 291

**Olena HORDIENKO, Oleksandra MARUSHCHAK**  
FORMATION OF VALUE ATTITUDE TOWARDS A HEALTHY LIFESTYLE  
IN THE PROCESS OF MOTIVATION EVALUATION OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS  
OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE CULTURE OF HEALTH..... 301

**Natalia DYACHYK**  
CONCEPTUAL PRINCIPLES OF META-SUBJECT INTEGRATION  
IN THE PROCESS OF FORMING THE PEDAGOGICAL COMPETENCE  
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS..... 310

**Ludmila KOLBINA**  
USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT  
OF CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS  
IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT..... 315

**Oksana MYSYK, Mariia TYSHKOVETS**  
THE USE OF TRAINING EXERCISES FOR THE FORMATION OF GRAMMATICAL SKILLS  
AND ABILITIES OF STUDENTS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION..... 322

**Svitlana MUSIICHUK, Nelia ZUENKO**  
PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE  
COMMUNICATIVE COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE SERVICE SECTOR  
(HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS)..... 329

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ  
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**HUMANITIES SCIENCE  
CURRENT ISSUES**

**ВИПУСК 79. ТОМ 1  
ISSUE 79. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

*Микола Пантюк*

*Андрій Душний*

*Василь Ільницький*

*Іван Зиморя*

Здано до набору 14.10.2024 р. Підписано до друку 01.11.2024.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 39,75. Зам. № 1124/758. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.